

TAM METİN KİTABI

Editörler

DR. Ayşegül GÜNGÖR

SAMİRA KHADHRAOUI

-2019-

Isbn 978-605-7875-05-1

TAM METİN KİTABI

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

1-3 Şubat 2019
ŞANLIURFA

Editörler

Dr. Ayşegül GÜNGÖR
Samira KHADHRAOUI

Institution Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publiator: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 347 257 9863

E posta: info@iksad.com

www.iksad.org.tr www.iksadkongre.org

Yayın tarihi: 20.02.2019

Iksad Publications - 2019©

ISBN 978-605-7875-05-1

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

1-3 Şubat 2019 – Şanlıurfa, Türkiye

DÜZENLEYEN KURUM

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Mehmet OKUR

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Dr. Hüseyin ERİŞ

KOORDİNATÖR

Samira ONTUNÇ

YABANCI KONUŞMACILAR / KATILIMCILAR

Bogdan-nicolae MUCEA - *Romanya*

Naizabek ADİLBEK - *Kazakistan*

TÜRKƏN MUSAYEVA - *Azərbaycan*

Erum EHSAN - *Pakistan*

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA - *Özbekistan*

KONGRE DİLLERİ

Türkçe, İngilizce, Rusça

SUNUM ŞEKLİ

Sözlü Sunum

3. Uluslararası

El-Ruha

Şosyal Bilimleri Kongresi

BİLİM VE
DANIŞMA
KURULU

3. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

DR. ABDULHAMİT ŞUAYB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KİSTAUBAYEVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULHALİM AYDIN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİKALIK KUNİMJAN	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİGAPPAR MAVLYANOV	KYRGYZSTAN NATIONAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULLAH KIRAN	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADEM ÜZÜMCÜ	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN OKTAY	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ADİL AKINCI	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET BOZYİĞİT	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET GÜNDÜZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED SALİH ABDULVEHHAB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET İHSAN KAYA	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KAYAOĞLU	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KULAŞ	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED LİD	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET MAZLUM	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET ULUSOY	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. AİOMİ KITAGAVA	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. AKİRA HIBIKI	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. AKMARAL S. SYRGAKBAYEVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ EROL	EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ RIZA GÜL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİA R. MASALİMOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALLA A. TIMOFEVA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALMA T. AKAJANOVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AMANBAY MOLDİBAEV	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ANATOLİY LOGİNOV	UKRAYNA ŞEVÇENKO LUGAN MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ARMAĞAN KONAK	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU ÖZMERDİVANLI	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU TUNCER	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. ASLI GÜLER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KIDIRŞAYEV	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ATIF MUHAMMED EL EKRET	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLA DOĞAN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLLA YÜCEL	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. AYLA KAŞOĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYSLU B. SARSEKENOVA	ORLEU MİLLİ KALKINMA ENSTİTÜSÜ
DR. AYŞE ATAY	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. AYTEN ER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE YANARDAĞ	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHİT KULBAEVA	S.BAYBEŞEV AKTOBE ÜNİVERSİTESİ
DR. BAKİT OSPANOVA	H.AHMET YESEVİ ULUSLARARASI KAZAK-TÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ AYTEKİN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ YILDIZ	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. BAZARHAN İMANGALİYEVA	K.ZHUBANOV AKTOBE DEVLET BÖLGE ÜNİVERSİTESİ

DR. BEKİR BULUÇ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BELGİN AYDINTAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BERRİN GÜZEL	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. BENGÜ HIRLAK	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. B.K.ZAYADAN	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BİROL YILDIRIM	KASTAMONU ÜNİ
DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CANAN GAMZE BAL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. CANER KARAVİT	MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMAL İNCE	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMİL ÖRGEV	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEYLAN GAZİ UÇKUN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CHOLPON TOKTOSUNOVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CİHAN SEÇİLMİŞ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CYNTHIA CORREA	SAO PAULO ÜNİVERSİTESİ
DR. COŞKUN ERDAĞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. D.K.TÖLEGENOVA	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. DİNARAKHAN TURSUNALİEVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. DURSUN KÖSE	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. DZHAKİPBEK A. ALTAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EBRU GÜHER	OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. EDA DİNERİ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. EDİZ GÜRİPEK	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ELBEYİ PELİT	AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. ELENA BELİK VENIAMINOVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ARSLAN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN ÇAKIR	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN KANBUR	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDİNÇ ŞAHİNÖZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERKAN ALSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. EŞREF SAVAŞ BAŞCI	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH TÜRKMEN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA FEHİME AYDIN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA ÖZTÜRK DAĞABAKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. FETHİ DEMİR	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FİLİZ METE	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FUJİMAKİ HARUYUKI	TOTTORI ÜNİVERSİTESİ
DR. FUNDA BUGAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. F. ZİŞAN KARA	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GEORGE RUDIC	MONTREAL PEDAGOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. G.I. ERNAZAROVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM AKBULUT	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKHAN KERSE	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖNÜL ERDEM NAS	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GULMİRA ABDİRASULOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GHULAM DASTGEER	PAKİSTAN AIR ÜNİVERSİTESİ

DR. GULŞAT ŞUGAYEVA	DOSMUKHAMEDOV ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. GUZEL SADYKOVA	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY KARAMAN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN AVŞİN GÜNEŞ	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER ARSLAN KALAY	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER MUTLU DANACI	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI YUNUS TAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN COŞKUN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN TUTAR	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DEMİRKAYA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN CANDAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN EVİN	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALE ALAN	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL AKMEŞE	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HANİFİ MURAT MUTLU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE KADIOĞLU ATEŞ	İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE NUR GERMİR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. HAYRİYE IŞIK	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. HEDİYE ŞİRİN AK	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HİMMET KARADAL	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMETULLAH ERTAŞ	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. HİROSHİ NAKAHARA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. H.KÂMİL BİÇİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ÇETİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN KOTAMAN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN YAŞAR	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM BOZACI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM KILIÇ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKERİ	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKOĞLU	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE BEZEN TOZKOPARAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKER YAKIN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS AKHİSAR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS ERPAY	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. İSA ÇELİK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. İSAEVNA URKİMBAEVA	ABILAY HAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜMÜŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜNEŞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEKİ	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. JUN NAGAYASU	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. K.A.TLEUBERGENOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KADRİ KURAM	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. KADİR ÖZTAŞ	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. KALEMKAS KALİBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KARLİGASH BAYTANASOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KELES NURMAŞULI JAYLIBAY	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

DR. KEMAL EROL	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. KENJEHAN MEDEUBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KENAN İLARSLAN	AFYON KOCATEPEÜNİVERSİTESİ
DR. KENES JUSUPOV	M. TINIŞBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİSİ
DR. KULAŞ MAMİROVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. LATKİN A. PAVLOVIC	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MALİK YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHABBAT OSPANBAEVA	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHA HAMDAN ALANAZİ	RİYAD KRAL ABDÜLAZİZ TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. MAHBUB UL ALAM	BANGLADESH İSLAMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA ESİMBOLOVA	KAZAKİSTAN NARKHOZ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA MURZAHMEDOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MERİNA B. VLADIMIROVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAVLYANOV ABDİGAPPAR	KIRGIZİSTAN ELARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. MASAYA SAITO	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AKSARAYLI	DOKUZ EYLÜLÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMENOĞLU	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AVCI	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET BURHANETTİN COŞKUN	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET DİKKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET EMİN USTA	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET GÜLLÜ	GAZİOSMANPAŞA
DR. MEHMET SAİT ŞAHİNALP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET SALİH MERCAN	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET OKUR	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET RECEP TAŞ	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TUNÇER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET YÜCENURŞEN	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM KESKİN KÖYLÜ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN KOPAR	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MİCHİO SUZUKI	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. MİNE ERSEVİNÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MİRAÇ EREN	ONDOKUZ MAYISÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMED ASIF YOLDAŞ	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMAD ISMAEEL RAMAY	BAHRİA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHSİN HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT BAHADIR	ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT KARAHAN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT YILMAZ	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. MURATHAN KEHA	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA AKMAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAKIR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAĞLAYANDERELİ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAAĞAÇLI	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA METE	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

DR. MUSTAFA ŞİT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA TALAS	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. MUTLU ÖZGEN	T.C. BAŞBAKANLIK VAKIFLAR GENEMÜDÜRLÜĞÜ
DR. MUSTAFA ÖZMUSUL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. NECATİ DEMİR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. N. GAMZE ILICAK	İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAN BİRİNCİOĞLU	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. NOBUAKİ TAKEDA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. N.N. KERMANOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAN AKŞİT AŞIK	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. NURHAN PAPATYA	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. NURETTİN BELTEKİN	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAY PAMUK ÖZTÜRK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DR. NURİ KAVAK	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. OKTAY AKTÜRK	AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. OSMAN KUBİLAY GÜL	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. OZAN DENİZ YALÇINKAYA	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER ÇAKIN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR.ÖMER OKAN FETTAHLIOĞLU	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM GÜZEL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER METİN	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER UĞUR	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. P.S. PANKOV	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. RAHMİ YÜCEL	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. RÖVŞEN MEMMEDOV	SUMGAYIT DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. RAMAZAN KHALİFE	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. R. ŞAMİL TATIK	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. RÜŞTÜ YAYAR	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. RYO YAMADA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. SABİNA ABİD	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. SADETTİN PAKSOY	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. SUSİN HASENEYN EL-HUDHUDİ	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. SALİH YEŞİL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. SARASH KONYRBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEDAT CERECİ	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN KAYNAK	19 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. SELÇUK BURAK HAŞILOĞU	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. SELİN SERT SÜTÇÜ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SERKAN ÇALIŞKAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEVCAN YILDIZ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL BAYRAM	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL MEHTER AYKIN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİNAN GERÇEK	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. SHİGEKO KAMISHIMA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. SUAT KOLUKIRIK	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞABAN ÇETİN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. ŞAFAK KAYPAK	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞARA MAJITAYEVA	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAYAN ULUSAN	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞEFİK ÖZDEMİR	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞİRİN ŞENGEL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. TAKASHİ HASUNI	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. T. M. ABDULFETTAH MUHAMMED	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. TANSU HİLMİ HAÇER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. TSENDİN BATTULGA	MOĞOLİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. T.O. ABİSEVA	KAZAKH STATE WOMEN'S TEACHER TRAINING UNIVERSITY
DR. TUGHRAL YAMIN	PAKİSTAN NATIONAL UNIVERSITY OF SCIENCE
DR. TÜRKMEN TAŞER AKBAŞ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. UĞUR KURTARAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. USAM FARUK İMAM	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER	T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR. ÜMRAN TÜRKYILMAZ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VELİ URHAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VECİHİ SÖNMEZ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. VERA ABRAMENKOVA	RUSYA AİLE VE EĞİTİM ÇALIŞMALARİ ENSTİTÜSÜ
DR. VEYSEL BOZKURT	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL ÇAKMAK	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSİ GÜNAL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. VLADEMİR VISLIVİY	UKRAYNA MİLLİ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. WAKAKO SADAHIRO	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. WALİ RAHMAN	SARHAD ÜNİVERSİTY OF SCIENCE & INFORMATION
DR. YANG ZİTONG	WUHAN ÜNİVERSİTESİ
DR. YASEMİN ERTEK MORKOÇ	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN ÇAKİREL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN DÖNMEZ	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. YASSER ALİ MUHAMMED ALİ	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. YAVUZ SELİM DÜĞER	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YOSHİO KANAZAKİ	TOHOKU ÜNİVERSİTY
DR. YUNUS EMRE TANSÜ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. YÜCEL GELİŞLİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEKERİYA NAS	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. ZİA UR REHMAN	A/P NATIONAL DEFENCE ÜNİVERSİTY
DR. ZEYNEP KARAÇOR	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZUHAL ÖNEZ ÇETİN	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜBEYİR BAĞCI	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜLEYHA YILMAZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ

PROGRAM

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

1-3 Şubat 2019

ŞANLIURFA

- Kayıt masası kongre süresince 08:00 – 17:00 saatleri arasında hizmet verecektir.
- Kaydınızı oturum saatinizden en geç yarım saat öncesine kadar yaptırabilirsiniz
- Sunum sıralaması, ara verilmesi ve oturuma ilişkin tüm hususlarda oturum başkanları tam yetkilidir.
- Katılım belgeleri oturum sonunda oturum başkanı tarafından verilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği **gibi talepler dikkate alınmayacaktır**
- Programda herhangi bir eksiklik/yazım hatası olduğunu düşünüyorsanız lütfen en geç 23 Ocak 2019 tarihine (saat 17:00) kadar email ile bildirim yapınız
- Katılım belgelerindeki yazar isimleri ve bildiri isimleri programdaki gibi basılacaktır

ŞANLIURFA

02.02.2019- CUMARTESİ		SAAT 09:00 - 10:30
SALON 1, OTURUM-1	OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ BAYRAM DEDE	
DOÇ. DR. ADEM KARA	1909 ADANA OLAYLARI	
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ KURT	CUMHURİYET SONRASI OLUŞAN SİYASAL VE KÜLTÜREL TABANLA TÜRK ROMANI ARASINDAKİ İLİŞKİYİ YABAN VE KÜÇÜK AĞA ROMANLARI ÜZERİNDEN VAKA ZAMANI VE YAZMA ZAMANI MERKEZLİ BİR OKUMA	
DR. ÖĞR. ÜYESİ BAYRAM DEDE	FÜTÜRİST SANATIN İTALYA'DA DOĞMASININ NEDENLERİ	
DOÇ. DR. ADEM KARA	KIBRISTA İHTİDA HADİSELERİ	
TİMUÇİN AYKANAT	URFALI YÜSUF NÂBİ EFENDİ VE ARZ-I HÂL-İ NÂBİ EFENDİ DER- TALEB-İ HÂCEGİ DÎVÂNI ADLI ESERİ	
DR. ÖĞR. ÜYESİ BAYRAM DEDE	SANATTA YENİ BİR ÇAĞIN BALANGICI: DADAİZM	
MÜGE PALANCI	THE EFFECTS OF ARAB SPRING ON POLITICAL ISLAM AND REGION: EXAMPLE OF EGYPT	
DOÇ. DR. MUSTAFA HAKKI AYDOĞDU	ŞANLIURFA'DA ÇALIŞAN KADINLARIN İŞ ORTAMINDAN MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	
HATİCE PARLAKÇI DOĞAN	ŞANLIURFA'DA EV KADINLARININ EĞİTİM, YETERLİLİK VE MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	
HATİCE PARLAKÇI DOĞAN		
DOÇ. DR. MUSTAFA HAKKI AYDOĞDU		

02.02.2019- CUMARTESİ		SAAT 09:00 - 10:30
SALON 2, OTURUM -1	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. ZAFER ÇAKMAK	
BİL. UZM. BURCU COŞANAY	5-6 YAŞ ÇOCUKLARIN "ATATÜRK" VE "TÜRK BAYRAĞI" ALGILARININ RESİM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ	
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞEGÜL ULUTAŞ		
DR. ÖĞR. ÜYESİ OĞUZ EMRE		
ÖĞR. GÖR. M. AKİF KAY		
DR. ÖĞR. ÜYESİ VESİLE ALBAYRAK SAK	KÂTİP ÇELEBİ'NİN ESERLERİNDE URFA	
DR. ÖĞR. ÜYESİ OKAN KUZU	MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE EĞİTSEL OYUNLARIN ROLÜ	
ARŞ. GÖR. YASEMİN KUZU	ÖĞRETMENLERİN AKADEMİSYEN KAVRAMINA İLİŞKİN METAFOR ALGILARI	
DR. ÖĞR. ÜYESİ BİROL BULUT	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE TARİHİ MEKÂN GEZİLERİNİN YERİ VE ÖNEMİ	
(OTURUM 2. BAŞKANI)		
PROF. DR. ZAFER ÇAKMAK		

ŞANLIURFA

SÜLEYMAN ASLAN	
BİL. UZM. BURCU COŞANAY DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞEGÜL ULUTAŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ OĞUZ EMRE ÖĞR. GÖR. M. AKİF KAY	SURİYELİ ÇOCUK GELİNLERDE ÇOCUKLUK ÖRSELENME YAŞANTILARININ PSİKOLOJİK VE DUYGUSAL İYİ OLUŞ DÜZEYLERİ İLE YORDANMASI
MERVE ERDOĞMUŞ ARZU ÖZYÜREK	OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SOSYAL BECERİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
MERVE ERDOĞMUŞ ARZU ÖZYÜREK	OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DUYGUSAL ZEKAYI ETKİLEYEN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER

02.02.2019- CUMARTESİ	SAAT 10:30 - 12:00
SALON 1, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. AHMET AKIN
MERYEM TERZİ PROF. DR. AHMET AKIN	AİLEDE SAYGI ÖLÇEĞİ (ASÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
DEMET KARAMAN PROF. DR. AHMET AKIN	EŞLER ARASI BİREYSELCELİK ÖLÇEĞİ (EABÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
NURAY ERKOÇ ERŞAHİN PROF. DR. AHMET AKIN	GENÇLERDE AİLE AİDİYETİ ÖLÇEĞİ (GAAÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
ARİFE AYGÜL ÖZÜPEK DR. ÖĞR. ÜYESİ OKAN SARIGÖZ	İŞ TATMİNİ VE İŞ STRESİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARILARINI ETKİLEYEN BAZIFAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ OKAN SARIGÖZ	ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ YETKİNLİKLERİNE İLİŞKİN KİŞİSEL ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
BOGDAN-NİCOLAE MUCEA	THE EVOLUTION OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT AFTER THE DISMISSAL OF PEOPLE IN A MINING COMMUNITY
ÖĞR. GÖR. YASEMİN AĞAOĞLU	MADDE BAĞIMLILIĞI VE BAZI BALKAN ÜLKELERİ İLE TÜRKİYİNİN UYUŞTURUCUYA YÖNELİK CEZA KANUNLARININ
HAMDİ TEKİN	THE IMPACTS OF EXTENDING WORKING LIFE POLICY ON WOMEN'S EMPLOYMENT IN TURKISH CONSTRUCTION SECTOR

02.02.2019- CUMARTESİ

SAAT 10:30 - 12:00

SALON 2, OTURUM-2	OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ BEKİR GEÇİT
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRAH AYKORA HATİCE GENÇ	OKUL SPORLARINA KATILAN ERGENLERİN SOSYOTROPİ- OTONOMİ PROFİLLERİNİN İNCELEMESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRAH AYKORA TURGUT DAĞDAĞAN	OKUL SPORLARINA KATILAN ÖĞRENCİLERİN SALDIRGANLIK VE UYUM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
ARİFE AYGÜL ÖZÜPEK	ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARININ İLİŞKİSİ
PROF. DR. ZAFER ÇAKMAK ARŞ. GÖR. İRFAN ARIKAN TURAN KAÇAR	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2005-2018 YILLARI
PROF. DR. ZAFER ÇAKMAK TURAN KAÇAR ARŞ. GÖR. İRFAN ARIKAN	BEŞİNCİ SINIF SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI (2017)'NİN UYGULAMADAKİ YANSIMALARI
DR. ÖĞR. ÜYESİ BEKİR GEÇİT	TARİHSİCİ FELSEFE VE MEDENİYETLER ÇATIŞMASI: ÖNDEYİ VE KEHANET
ABDULVAHAP DARENDELİ	YARGISAL KAMU HİZMETLERİNDE SORUMLULUK VE ETKİN YARGISAL DENETİMİ
TÜRKÖN MUSAYEVA	AZERBAJCAN'DA YAŞAYAN LEZGİ AZINLIK HALKININ KENDİNE ÖZGÜ GELENEKLERİ

02.02.2019- CUMARTESİ

SAAT 13:00 - 15:00

SALON 1, OTURUM-3	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. MEHMET ŞİRİN ÇIKAR
DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA PINAR EŞREF İNAN	ALLAH'IN VARLIĞINI İSPATLAMADA HUDÛS DELİLİ KUR'AN KISSALARININ KARAKTER GELİŞİMİNE KATKISI
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA ŞEN EŞREF İNAN	KUR'AN VE ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE FONETİK İKİLEM: [ض] DÂD VE [ط] TÂ HARFLERİ ÖRNEĞİ KUR'AN'DA ÖYKÜLEYİCİ ANLATIM
PROF. DR. MEHMET ŞİRİN ÇIKAR	
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA AKMAN	MUSA CARULLAH BİGİYEF'E GÖRE EBEDÎ KURTULUŞ
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA AKMAN	MUSA CARULLAH'IN DİNİ ÇOĞULCULUK İNANCI VE SABRİ EFENDİ'NİN ELEŞTİRİLERİ
DR. MUHAMMED LATİF ALTUN	RUHSATIN ÖNEMİ VE GÜNÜMÜZDE UYGULANMASI
DR. MUHAMMED LATİF ALTUN	SANDALYEDE NAMAZ KILMANIN HÜKMÜ
NAİZABEK ADİLBEK	RELIGION AND POLICY IN KAZAKHSTAN

1-3 Şubat
2019

02.02.2019- CUMARTESİ	SAAT 13:00 - 14:30
SALON 2, OTURUM-3	OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH BURHAN BAHÇE
ARŞ. GÖR. ÖNER GÜMÜŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH BURHAN BAHÇE DR. ÖĞR. ÜYESİ TURGAY CEYHAN	ÇOCUK İŞÇİLİĞİNDE MALİ VE İKTİSADİ GEREKSİNİMLER
ÖĞR. GÖR. CAHİT ÇAĞLIN	DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN RAF YÖNETİMİ BOYUTLARI ARASINDAKİ FARKLILIKLAR
ÖĞR. GÖR. CAHİT ÇAĞLIN	RAF YÖNETİMİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
ARŞ. GÖR. DR. KADİR AYDIN DR. CÜNEYT ÇATUK	TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİKLE İLGİLİ ULUSAL LİTERATÜR ARAŞTIRMASI
ARŞ. GÖR. DR. KADİR AYDIN DR. CÜNEYT ÇATUK	TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER VE İLLER BANKASI
DR. YILDIRIM İSMAİL TOSUN	A STUDY OVER DESORPTION KINETICS OF HYDROGEN FROM MAGNESIUM HYDRİDES
FERAY KABALCIOĞLU BUCAK	GEBE KADINLARIN DOĞURGANLIK ÖZELLİKLERİ DOĞUM ÖNCESİ BAKIM ALMA SIKLIĞI
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET AYTEKİN ABDULLAH KAHRAMAN MEHMET ORHAN	LOJİSTİK SEKTÖRÜ İÇİN YATAY İŞBİRLİĞİNE YÖNELİK ENGELLER VE TEHDİTLER
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET AYTEKİN MEHMET ORHAN ABDULLAH KAHRAMAN	LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE YATAY İŞBİRLİĞİ İÇİN FIRSATLAR
DR. CENK TUFAN	ÖRGÜTSEL ÖĞRENME KÜLTÜRÜ VE ÖRGÜTSEL ETKİLİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

02.02.2019- CUMARTESİ

SAAT 14:30 - 16:00

SALON 1, OTURUM-4

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. SEDAT CERECİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ FAHRETTİN GEÇEN
DR. ÖĞR. ÜYESİ TARIK YAZAR

GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI AÇISINDAN SANATSAL VE BİLİMSEL POSTER HAZIRLAMA

DR. ÖĞR. ÜYESİ FAHRETTİN GEÇEN
DR. ÖĞR. ÜYESİ TARIK YAZAR

ÜSTÜN ZEKÂLİ ÇOCUKLARDA SANAT EĞİTİMİ VE TERAPİSİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ YILDIRIM İSMAİL
TOSUN

A STUDY OVER HYDROGEN ADSORPTION-DESORPTION KINETIC ON ACTIVE CARBON, COAL CHAR AND BIOCHAR

PROF. DR. SEDAT CERECİ

AİLE İÇİ İLETİŞİMDE DİL VE KÜLTÜREL KODLARIN ÇOCUK EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ

DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN ÇİFTÇİ

HATE SPEECH IN NEW MEDIA

DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN ÇİFTÇİ

RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC RELATIONS AND PROPAGANDA

ARŞ. GÖR. BULUT DÜLEK

TÜKETİCİ SATIN ALMA KARARLARINDA DENEYİMSEL PAZARLAMANNIN ÖNEMİ

ARŞ. GÖR. BULUT DÜLEK

ESNEK ÜRETİM SİSTEMLERİNİN PAZARLAMA FAALİYETLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

LAREEB GULL
Eraj JAMAL
Erum EHSAN

CRITICAL ANALYSIS OF NOVEL ME BEFORE YOU WITH REFERENCE TO EUTHANASIA

DOÇ.DR. DİLOROM HAMROEVA

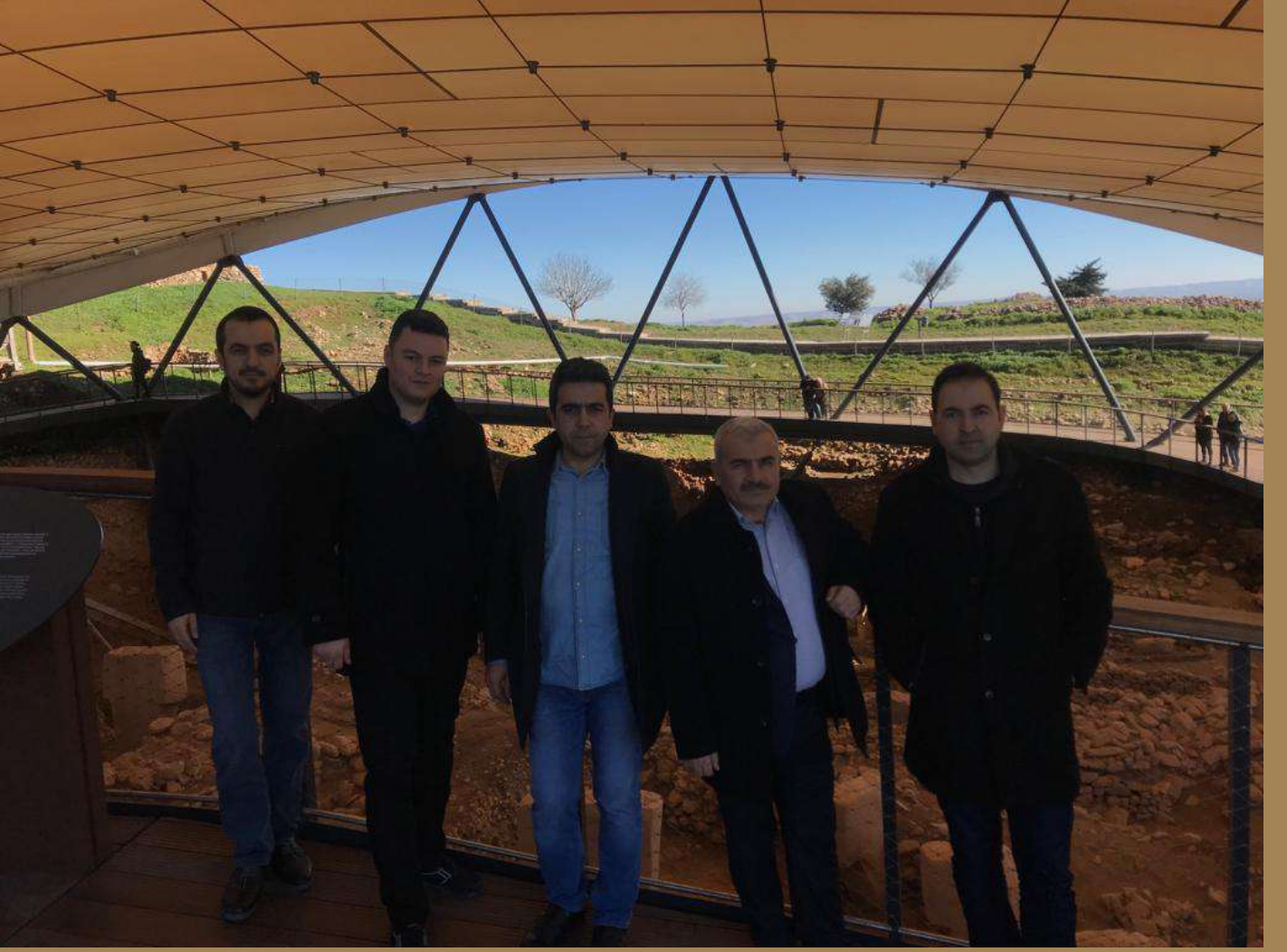
TEFEKKÜR ANTROPOLOJİSİ: TARİHİ DÖNEMLER VE TOPLUMSAL TEFEKKÜRÜN MEZAR TAŞLARINA YANSIMASI

DR. CENK TUFAN

ÖRGÜTSEL ÖĞRENME KÜLTÜRÜ VE ÖRGÜTSEL ETKİLİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

FOTOĞRAF GALERİSİ

*Sayın katılımcımız, kongrede çekilmiş olan tüm fotoğraflar **Facebook Iksad Kongre Topluluğu** grubunda paylaşılmış bulunmaktadır. Gruba üye olarak fotoğraflara erişim sağlayabilirsiniz...*

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SÖZLÜ SUNULMUŞ BİLDİRİ TAM METİNLERİ

Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK Turan KAÇAR Arş. Gör. İrfan ARIKAN	1
BEŞİNCİ SINIF SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI (2017)'NİN UYGULAMADAKİ YANSIMALARI	
Doç. Dr. Mustafa Hakkı AYDOĞDU Hatice PARLAKÇI DOĞAN	14
ŞANLIURFA'DA ÇALIŞAN KADINLARIN İŞ ORTAMINDAN MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	
Hatice PARLAKÇI DOĞAN Doç. Dr. Mustafa Hakkı AYDOĞDU	22
ŞANLIURFA'DA EV KADINLARININ EĞİTİM, YETERLİLİK VE MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	
Arş. Gör. Dr. Kadir AYDIN Dr. Cüneyt ÇATUK	30
TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER VE İLLER BANKASI	
Dr. Cüneyt ÇATUK Arş. Gör. Dr. Kadir AYDIN	52
TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİKLE İLGİLİ ULUSAL LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	
Doç. Dr. Adem KARA	59
1909 ADANA OLAYLARI	
Doç. Dr. Adem KARA	87
KIBRIS'TA İHTİDA HADİSELERİ	
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ	99
RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC RELATIONS AND PROPAGANDA	
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ	106
HATE SPEECH IN NEW MEDIA	
Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK Dr. Birol BULUT Süleyman ASLAN	111
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE TARİHİ MEKÂN GEZİLERİNİN YERİ VE ÖNEMİ	

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Burhan BAHÇE Dr. Öğr. Üyesi Turgay CEYHAN Arş. Gör. Öner GÜMÜŞ	120
ÇOCUK İŞÇİLİĞİNDE MALİ VE İKTİSADİ GEREKSİNİMLER	
Timuçin AYKANAT	
URFALI YÛSUF NÂBÎ EFENDİ VE ARZ-I HÂL-İ NÂBÎ EFENDİ DER- TALEB-İ HÂCEGÎ DÎVÂNI ADLI ESERİ	138
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım İsmail TOSUN	
A STUDY OVER DESORPTION KINETICS OF HYDROGEN FROM MAGNESIUM HYDRIDES	175
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım İsmail TOSUN	
A STUDY OVER HYDROGEN ADSORPTION-DESORPTION KINETIC ON ACTIVE CARBON, COAL CHAR AND BIOCHAR	182
Feray KABALCIOĞLU BUCAK	
GEBE KADINLARIN DOĞURGANLIK ÖZELLİKLERİ DOĞUM ÖNCESİ BAKIM ALMA SIKLIĞI	188
Dr. Öğr. Üyesi Bekir GEÇİT	
TARİHSİCİ FELSEFE VE MEDENİYETLER ÇATIŞMASI: ÖNDEYİ VE KEHANET	199
Dr. Öğr. Üyesi Bayram DEDE	
FÛTÜRİST SANATIN İTALYA'DA DOĞMASININ NEDENLERİ	206
Dr. Öğr. Üyesi Bayram DEDE	
SANATTA YENİ BİR ÇAĞIN BAŞLANGICI: DADAİZM	216
Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK Arş. Gör. İrfan ARIKAN Turan KAÇAR	226
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2005-2018 YILLARI	
Bogdan-Nicolae MUCEA	
THE EVOLUTION OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT AFTER THE DISMISSAL OF PEOPLE IN A MINING COMMUNITY	238
Türkən MUSAYEVA	
AZERBAJCAN'DA YAŞAYAN LEZGİ AZINLIK HALKININ KENDİNE ÖZGÜ GELENEKLERİ	249
Emre YILDIRIM Şerife Gonca ZEREN	252
ÇEVİRİMİÇİ OYUN BAĞIMLILIĞININ, ALGILANAN SOSYAL DESTEK VE TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARLA İLİŞKİSİ	
Aygül ÖZÜPEK	258

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İŞ TATMİNİ VE İŞ STRESİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	
Dr. Mustafa AKMAN	
MUSA CARULLAH VE DİNİ ÇOĞULCULUK	271
Müge PALANCI	
THE EFFECTS OF ARAB SPRING ON POLITICAL ISLAM AND REGION: EXAMPLE OF EGYPT	287
Dr. A. Vahap DARENDELİ	
YARGISAL KAMU HİZMETLERİNDE SORUMLULUK VE ETKİN YARGISAL DENETİMİ	294
Prof. Dr. Ahmet AKIN Nuray ERKOÇ ERŞAHİN Demet KARAMAN Meryem TERZİ	312
GENÇLERDE AİLE AİDİYETİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	
Dr. Mustafa AKMAN	
MUSA CARULLAH BİGİYEF'E GÖRE NİHAİ/EBEDİ KURTULUŞ	316
Dr. Muhammed Latif ALTUN	
RUHSATIN ÖNEMİ VE GÜNÜMÜZDE UYGULANMASI	324
Prof. Dr. Ahmet AKIN Demet KARAMAN Nuray ERKOÇ ERŞAHİN Meryem TERZİ	340
EŞLER ARASI BİREYSELÇİLİK ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	
Aygül ÖZÜPEK	
ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARININ İLİŞKİSİ	345
Eşref İNAN Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR	358
KUR'AN'DA ÖYKÜLEYİCİ ANLATIM	
Eşref İNAN	
KUR'AN KISSALARININ KARAKTER GELİŞİMİNE KATKISI	364
Prof. Dr. Ahmet AKIN Meryem TERZİ Nuray ERŞAHİN Demet KARAMAN	369
AİLEDE SAYGI ÖLÇEĞİ (ASÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	
Dr. Öğr. Üyesi Vesile ALBAYRAK SAK	
KÂTİP ÇELEBİ'NİN ESERLERİNDE URFA	374

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Dr. Öğr. Üyesi Emrah AYKORA Hatice GENÇ	383
OKUL SPORLARINA KATILAN ERGENLERİN SOSYOTROPİ- OTONOMİ PROFİLLERİNİN İNCELEMESİ	
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYTEKİN Mehmet ORHAN Abdullah KAHRAMAN	390
LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE YATAY İŞBİRLİĞİ İÇİN FIRSATLAR	
Prof. Dr. Sedat CERECİ	405
AİLE İÇİ İLETİŞİMDE DİL VE KÜLTÜREL KODLARIN ÇOCUK EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ	
Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin GEÇEN Dr. Öğr. Üyesi Tarık YAZAR	418
ÜSTÜN ZEKÂLI ÇOCUKLARDA SANAT EĞİTİMİ VE TERAPİSİ	
Dr. Öğr. Üyesi Tarık YAZAR Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin GEÇEN	426
GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI AÇISINDAN SANATSAL VE BİLİMSEL POSTER HAZIRLAMA	
Merve ERDOĞMUŞ Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK	438
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DUYGUSAL ZEKAYI ETKİLEYEN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER	
Merve ERDOĞMUŞ Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK	454
OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SOSYAL BECERİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	
Öğr. Gör. Burcu COŞANAY Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ULUTAŞ Dr. Öğr. Üyesi Oğuz EMRE Öğr. Gör. M. Akif KAY Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇALIŞKAN	468
BEŞ-ALTI YAŞ ÇOCUKLARIN “ATATÜRK” VE “TÜRK BAYRAĞI” ALGILARININ RESİM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ	
Dr. Öğr. Üyesi Okan SARIGÖZ	475
ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARILARINI ETKİLEYEN BAZI FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	
Dr. Öğr. Üyesi Okan SARIGÖZ	484
ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ YETKİNLİKLERİNE İLİŞKİN KİŞİSEL ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	
Dr. Muhammed Latif ALTUN	492

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SANDALYEDE NAMAZ KILMANIN HÜKMÜ	
Öğr. Gör. Yasemin AĞAOĞLU	
MADDE BAĞIMLILIĞI VE BAZI BALKAN ÜLKELERİ İLE TÜRKİY’NİN UYUŞTURUCUYA YÖNELİK CEZA KANUNLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	508

BEŞİNCİ SINIF SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI (2017)'NİN UYGULAMADAKİ YANSIMALARI

FIFTH GRADE SOCIAL STUDIES CURRICULUM (2017) 'S
REFLECTIONS IN PRACTICE

Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK

Fırat Üniversitesi

Turan KAÇAR

Fırat Üniversitesi

Arş. Gör. İrfan ARIKAN

Harran Üniversitesi

ÖZET

2017 yılında Milli Eğitim Bakanlığı taslak öğretim programları yayımlamıştır. Yayımlanan bu öğretim programları 2017-2018 eğitim-öğretim yılında ilkökul birinci sınıf, ortaokul beşinci sınıf ve lise dokuzuncu sınıfta uygulanmıştır. Bu çalışma ülkemizde 2017-2018 eğitim-öğretim yılında uygulanan beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretim programını sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu çalışma nitel bir araştırma olarak yürütülmüş olup veri toplamada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında beşinci sınıf sosyal bilgiler dersini okutan Diyarbakır ilindeki ortaokullarda görevli 24 sosyal bilgiler öğretmeni (12 kadın ve 12 erkek) oluşturmaktadır. Katılımcılar, verilerin güvenilirliğinin sağlanması için araştırmacıların hazırladığı görüşme formunu bizzat doldurmuştur. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formundan toplanan nitel veriler, “betimsel analiz” yöntemine göre analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (%80) beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretim programını genel olarak uygulamada yeterli bulmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Beşinci Sınıf, Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler

ABSTRACT

In 2017, the Ministry of National Education published new draft curricula. These curricula were implemented in the primary school first grade, middle school fifth grade and high school ninth grade in 2017-2018 academic year. This study aims to evaluate the fifth grade social studies curriculum applied in 2017-2018 academic year in the frame of the opinions of social studies teachers. This is a qualitative research. Structured semi-structured interview technique was used for data collection. The study group consisted of 24 social studies teachers (12 females and 12 males) working in middle schools in Diyarbakir province, which read fifth grade social studies course in 2017-2018 academic year. The participants

personally filled the interview form prepared by the researchers to ensure the reliability of the data. The qualitative data collected from semi-structured interview form were analyzed according to descriptive analysis method. According to the results of the study, the majority of the participants (80%) found that fifth grade social studies curriculum was generally adequate.

Key Words: Curriculum, Fifth Grade, Social Studies, The Ministry of National Education.

1. GİRİŞ

Öğretim programı Türk Dil Kurumu (2017) sözlüğünde “Bir okulu bitirmek veya bir alanda uzmanlaşmak için okunması gereken ders ve konuları kapsayan plan, ders programı, müfredat, müfredat programı” olarak tanımlanmaktadır. Demirel (2013) ise öğretim programını okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneği olarak tanımlamıştır.

Öztürk (2015) sosyal bilgiler öğretim programını, hemen her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı içeriği disiplinler arası bir yaklaşımla kaynaştırarak kullanan bir öğretim programı olarak tanımlamıştır.

Sosyal bilgiler dersinin birçok branşa ait konuyu bünyesinde barındırması birçok farklı bakış açısını üzerine çekmektedir. Bireylerin çevreye yönelik bütün davranışlarının etkisinin kendi çocuklarına ve dünyanın farklı bölgelerinde bulunan bireylere yansıdığı farkında olmalarında, doğaya karşı saygılı olmalarında ve bu konuda motive edilmelerinde sosyal bilgiler eğitimine büyük görevler düşmektedir (Kaya & Tomal, 2011).

2004 yılında ilköğretimin 4. ve 7. sınıflarını kapsayan sosyal bilgiler ders programı yeni bir yaklaşımla amaçlarında, öğretim ve süreçlerinde ve değerlendirme biçimlerinde önemli ölçüde değişiklikler yapılarak geliştirilmiştir ve 2005-2006 öğretim yılından bu yana da uygulamaya devam etmektedir (Özdemir, 2014: 19). Dinç ve Doğan (2010) yapılandırmacı yaklaşımın eğitim programlarında köklü değişikliklere yol açtığını, öğretim ortamlarında öğretmene ve öğrenciye yüklenen rolleri de değiştirdiğini ve yapılandırmacı eğitimin etkin bir şekilde uygulanabilmesi bu yeni rollerin teorik olarak öğrenilmesinden çok gerçek eğitim durumlarına nasıl yansıtılacağına bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Yeşilyurt (2011) ülkemizde 2005-2006 akademik yılından itibaren yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak hazırlanan ilköğretim programlarının uygulanmaya başladığını ifade etmiştir. Aydın (2016) da ülkemizde 2005-2006 eğitim-öğretim yılında uygulanan, yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan sosyal bilgiler programında öğrenci merkezli yaklaşımın temele alındığını belirtmiştir.

2005 yılında yeniden düzenlenen sosyal bilgiler programında felsefi olarak yapılandırmacılık ön plandadır. Bununla öğrencinin bilgiye doğrudan ulaşması yerine öğretmenin öncülüğünde bilgiyi kendisinin keşfetmesi amaçlanmıştır. Öğretmen öğrenci için sadece yol göstericidir, rehberdir. Öğrenci öğretmenin öncülüğünde becerilerini, tutumlarını geliştirerek, proje ve

ödevler hazırlayıp, araştırmalar yaparak, ipuçlarıyla bilgiye kendisi ulaşması hedef alınmıştır (Ambarlı, 2010, 132).

Özpolat (2009) ülkemizde cumhuriyetten günümüze ilköğretim düzeyinde program geliştirme alanında önemli adımlar atıldığını, 1924, 1926, 1930, 1936, 1948, 1968 ve 2004 yıllarında yapılan program geliştirme çalışmalarında kapsamlı değişiklikler yapıldığını, bu değişikliklerden, 1968 ve 2004'te yapılan program yenileme çalışmalarının içerik, kapsam, yöntem ve program yaklaşımı açısından diğerlerine oranla daha köklü yenilikler içerdiğini belirtmiştir. Ülkemizde 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanan öğretim programlarında yapılandırmacı yaklaşımın benimsendiği anlaşılmaktadır (Çakmak, Kaçar ve Arıkan, 2017). Milli Eğitim Bakanlığı (2017) ülkemizde 2017-2018 eğitim öğretim yılında uygulanan öğretim programlarında da yapılandırmacı yaklaşımın esas alındığını belirtmiştir.

2017-2018 eğitim-öğretim yılında beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretim programı beşinci sınıfta uygulanmıştır. 2017 yılında açıklanan Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Taslak Öğretim Programı (OSBDTÖP) incelendiğinde yaklaşım olarak 2005-2006 eğitim öğretim yılından beri ülkemizde uygulanan yapılandırmacı eğitimin benimsendiği anlaşılmaktadır (Çakmak, Kaçar ve Arıkan, 2017).

Bulut ve Arslan (2010) 2004 yılında Milli Eğitim Bakanlığının “Temel Eğitime Destek Projesi” kapsamında ilköğretim birinci kademe Türkçe, matematik, hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve fen ve teknoloji dersi öğretim programlarında değişikliğe gittiğini ve hazırlanan yeni programların ilk olarak 9 ilde ilköğretim okullarında pilot olarak uygulandığını ve bu programların 2005-2006 öğretim yılında ise tüm Türkiye genelinde uygulamaya konulduğunu belirtmişlerdir. Özdemir Özden (2016) 21. yüzyılda dünya üzerindeki teknolojik, ekonomik, sosyal, gelişmelere bağlı olarak yaşanan değişimler ve bu değişimler sonucu küreselleşen sorunlar, eğitim sistemlerinin ve öğretim programlarının yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ifade etmiştir. Özdemir Özden (2016) bu doğrultuda bu gelişim hızına ayak uydurmak isteyen tüm ülkelerde gelişme yönündeki çalışmaların hızlandığını, ülke programlarının köklü bir şekilde yeniden gözden geçirilmeye başladığını ve bu değişikliklerin sosyal bilgiler eğitimi anlayışında ve öğretim programında da yer bulduğunu belirtmiştir. Beşeri alandaki karmaşık sorunlara çözüm arayışı sosyal bilgiler programlarının farklı anlayışlarla yeniden şekillenmesine neden olmakta ve bu doğrultuda öğretim programlarında değişiklikler yapan ülkelerin 2000'li yılları takip eden yıllarda yeni ya da revize edilmiş programlarını uygulamaya konulmuştur (Özdemir Özden, 2016).

Dünya inanılmaz bir değişim geçirmektedir. Teknoloji, göçler, savaşlar, değişen sınırlar, küresel organizasyonlar vatandaşlık anlayışında da değişimi zorunlu kılmıştır. Toplumsal yapıdaki değişim eğitim programlarını etkilemektedir. Programlardaki değişim vatandaşlık anlayışındaki değişimi de yansıtmaktadır (Güven, 2011, 55). Aykaç (2007) da bireyin kişiliğinin gelişmesinde, topluma uyumlu, üretken ve verimli insan olarak yetişmesinde tartışılmayacak kadar önemli bir yere sahip olan sosyal bilgiler dersinin öğretim programının, bilim ve teknolojiye bağlı değişimler, sosyokültürel dönüşümler ve toplumsal, siyasal, ekonomik evrilmeler, bireyin ve toplumun gereksinimleri dikkate alınarak bilimsel bir yaklaşımla sürekli olarak geliştirilmesinin bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı (2017), öğretim programlarının bireysel, toplumsal, ekonomik ve bilimsel

alanlarda yaşanmakta olan değişim ve gelişime bağlı olarak belirli aralıklarla güncellendiğini belirtmektedir. Bireyin var olan deneyimlerini dikkate alan, yaşama etkin katılımını, doğru karar vermesini, sorun çözmesini destekleyici ve geliştirici bir bakış doğrultusunda öğrenci merkezli yaklaşımların ön plana çıktığını, geçen süre zarfında program uygulamaları ve sonuçları ile bu uygulamalara yönelik yapılan araştırmalar Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında güncelleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2017).

Bu çalışma, ülkemizde 2017-2018 eğitim-öğretim yılında uygulanan beşinci sınıf sosyal bilgiler öğretim programını sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca bu çalışmayla Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (BSSBÖP)'nin hangi konularda ne düzeyde yararlı olduğu, BSSBÖP'de uygulamada görülen eksiklikleri belirlemek ve elde edilen öneriler doğrultusunda BSSBÖP'nin daha etkili bir biçimde planlanmasına ve uygulanmasına yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışma doğrultusunda elde edilen bulgular, BSSBÖP'nin daha etkili ve verimli bir biçimde uygulanmasına katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Ülkemizde 2017-2018 eğitim öğretim yılında uygulanan BSSBÖP'nin uygulamadaki yansımalarını belirlemek araştırma problemini teşkil etmektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın çalışma grubu, araştırma modeli, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır ilinde beşinci sınıf sosyal bilgiler dersini okutan 24 sosyal bilgiler öğretmeni (12 erkek ve 12 kadın) oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan öğretmenler S1, S2, S3, S4, S5, S6, S7, S8, S9, S10, S11, S12, S13, S14, S15, S16, S17, S18, S19, S20, S21, S22, S23 ve S24 olarak kodlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Özellikleri

Özellikler	f	%
Cinsiyet		
Kadın	12	50
Erkek	12	50
Hizmet Süresi		
1-10 yıl arası	12	50
11-20 yıl arası	12	50
Mezuniyet Durumu		
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans	20	83,34
Sosyal Bilgiler Eğitim Yüksek Lisans	4	16,66
Toplam	24	100

Tablo 1'den anlaşıldığı gibi katılımcıların %50'si kadın, %50'si ise erkektir. Katılımcıların %50'si 1-10 yıl, %50'i ise 11-20 yıl arasında hizmet süresine sahiptir.

Katılımcıların mezuniyet durumları incelendiğinde ise katılımcıların %83,34'ü sosyal bilgiler öğretmenliği lisans, %16,66'sı da sosyal bilgiler eğitimi yüksek lisans mezunudur.

2.2. Araştırma Modeli ve Veri Toplama Aracı

Bu araştırma modeli fenomenoloji modelindedir. Araştırma nitel bir çalışma olarak yürütülmüş olup veri toplamada nitel araştırmalarda uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Kuş (2003)'a göre araştırmada yaygın kullanılan veri toplama tekniklerinden biri olan görüşme ya da mülakatı; önceden hazırlanmış soruların sorulduğu ve karşısındaki kişinin sorulara yanıtlar verdiği amaçlı bir söyleşi olarak tanımlanmıştır. Araştırmacılar veri toplama aracı olarak katılımcıların görüşlerini ifade edebileceği bir araştırma formu geliştirmiştir. Bu formda belirlenen sorular için iki sosyal bilgiler eğitimi alan uzmanının görüşlerine başvurulmuştur. Bu formda katılımcıların BSSBÖP'nin uygulamadaki yansımalarına ilişkin görüşlerini belirleme yönelik aşağıdaki sorular sorulmuştur.

❖ 2017-2018 eğitim-öğretim yılında uygulanan BSSBÖP'de beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi kitabı ve ders içeriğine ilişkin görüşleriniz nelerdir, nedenleriyle açıklayınız?

❖ Öğrenme alanlarının veya konuların yetiştirilmesini zaman açısından yeterli buldunuz mu, nedenleriyle açıklayınız?

❖ Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi için belirlenen kazanımları yeterli buldunuz mu, yapılan sınavlar sonucunda öğrenciler kazanımları hangi düzeyde (düşük, orta, yüksek) gerçekleştirdi, nedenleriyle açıklayınız?

❖ Ders işlenirken öğrencilerinizin derse karşı tutumları (İlgili, İlgisiz, İstekli, İsteksiz vb.) genel olarak nasıldır, nedenleriyle açıklayınız?

❖ 2017-2018 eğitim-öğretim yılında uygulanan BSSBÖP'nin avantajları ve dezavantajları nelerdir, nedenleriyle açıklayınız?

❖ Ders işlerken en çok kullandığınız yöntem ve teknikler (Düz anlatım, soru-cevap, beyin fırtınası, drama, işbirliği, tartışma, akıllı tahta, problem çözme, örnek olay, altı şapka, istasyon vb.) hangileridir, nedenleriyle açıklayınız?

❖ Dersinizin uygulama kısmı ile ilgili ayrıca belirtmek istediğiniz bir görüş veya öneriniz var mıdır?

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmacılar görüşme yapılacak kişilere öncelikle, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi okutup okutmadıklarını sormuştur. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması açısından katılımcıların görüşleri herhangi bir yoruma tabi tutulmaksızın olduğu gibi ifade edilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmede kullanılan araştırma formunun geliştirilme aşamasında, kapsam geçerliğinin sağlanması amacıyla ilgili literatürden faydalanılmıştır. Çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme formunda bulunan sorular yardımıyla toplanan veriler, "betimsel analiz" yöntemine göre analiz edilmiştir. Şimşek ve Yıldırım (2008)'a göre betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda katılımcılarla BSSBÖP'nin uygulamadaki yansımalarına yönelik yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

3.1. 2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılında Uygulanan BSSBÖP'de Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kitabı ve Ders İçeriğine İlişkin Bulgular

Tablo 2'de katılımcıların BSSBÖP kapsamında kullanılan ders kitabı ve içeriğine ilişkin bulgular ifade edilmiştir.

Tablo 2. BSSBÖP'de Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kitabı ve Ders İçeriğine İlişkin Bulgular

Ders Kitabına ve İçeriğine Bakış Açısı	f	%
Olumlu tutum düzeyi	20	83,34
Olumsuz tutum düzeyi	4	16,66
Toplam	24	%100

Aşağıda bazı katılımcıların BSSBÖP'de beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi kitabı ve ders içeriğine ilişkin yönelik görüşleri yer almaktadır.

“Ders kitabı görseller açısından zengin ve yeterlidir. Ders içeriğinin sadeleştirilmesi ve inkılap tarihi konularının olmaması doğru olmuştur” (S1).

“Ders kitabı içeriğinin öğrenciler tarafından tam olarak anlaşılmadığı görüşümdedir. Bunun nedenleri de konulardaki bilgilerin yeterince açık olmaması ve görsel öğelerin yetersiz olmasıdır” (S7).

“Kitap baskı açısından çok kaliteli olmuştur. Konuların-öğrenme alanlarının sade olması da oldukça olumlu olmuştur. Etkinlik ve öğretmen kılavuz kitaplarının yerine tek bir kitabın olması oldukça olumlu olmuştur. Kitap görsellik açısından da zengin olmuştur” (S10).

“Ders kitabının geçmiş yıllara nazaran daha fazla görsel ile donatılmış olması öğrencilerin ilgi ve isteklerini karşılıyor. Ders esnasında konunun güncel örneklerle pekiştirilmesi konuları daha ilgi çekici kılıyor. Öğrencilerin yaş aralığı somut işlemler dönemi olduğu için görsellik gayet başarılı olmuştur” (S14).

“Konular birbiriyle bağlantılıydı. Ders içeriğinde fazla bilgi yoktu ve ek kaynak ihtiyacı duyuluyor. Ders kitabındaki sorular hep internette araştırmaya yönelik sorulardı. Öğrencilerin sorulara cevap bulmaları zor oluyor” (S22).

3.2. Öğrenme Alanlarının veya Konuların Yetiştirilmesinin Zaman Açısından Yeterliliğine İlişkin Bulgular

Tablo 3'te öğrenme alanlarının veya konuların yetiştirilmesinin zaman açısından yeterliliğine ilişkin bulgular ifade edilmiştir.

Tablo 3. Öğrenme Alanlarının veya Konuların

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Yetiştirilmesinin Yönelik Bulgular

Öğrenme Alanlarının veya Konuların Yetiştirilmesine Bakış Açısı	f	%
Yeterli tutum düzeyi	22	91,67
Yetersiz tutum düzeyi	2	8,33
Toplam	24	%100

Aşağıda bazı katılımcıların öğrenme alanlarının veya konuların yetiştirilmesinin zaman açısından yeterliliğine ilişkin yönelik görüşleri yer almaktadır.

“Öğrenme alanları beşinci sınıf öğrencilerinin düzeyine göre temel düzeyde verildiği için uygundur. Konuların yetiştirilmesi zaman açısından yeterlidir” (S4).

“İşlenen konuların-öğrenme alanlarının birbirinden çok farklı olması zaman açısından işimizi zorlaştırmıştır. Konuların önerilen zamanda yetiştirilmesi güç oldu” (S9).

“Zaman açısından herhangi bir sıkıntı olmadı zira konular sade idi. Kitapta çok fazla teferruat ve gereksiz ayrıntılar yoktu ayrıca etkinlik ve değerlendirme sorularının aşırı olmaması da buna katkı sağladı” (S11).

“Öğrenme alanlarının ders içeriğiyle uyum halinde olması öğrencilerin dikkatinin dağılmasını çoğu zaman engellediğini söyleyebilirim. Çünkü çocuk yaşadığı çevreyi tanımada merak uyandıran şeylere daha açık bir biçimde öğrendiğini söyleyebilirim. Konuların çoğunun disiplinler arası bağı olduğu için zaman konusunda gayet yeterli buldum” (S15).

“Beşinci sınıf konuları fazla olmadığı için zaman yeterli geldi fakat çocukların dikkatlerini dağıtmamak için sorular sorularak gerekli zaman tamamlandı” (S24).

3.3. Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi İçin Belirlenen Kazanımların Yeterliliği ve Kazanımların Gerçekleştirilme Düzeyine İlişkin Bulgular

Tablo 4 ve 5'te beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi için belirlenen kazanımların yeterliliği ve kazanımların gerçekleştirilme düzeyine ilişkin bulgular ifade edilmiştir.

Tablo 4. Kazanımların Yeterliliğine Yönelik Bulgular

Kazanımların Yeterliliğine Bakış Açısı	f	%
Yeterli tutum düzeyi	18	75
Yetersiz tutum düzeyi	6	25
Toplam	24	%100

Tablo 5. Kazanımların Gerçekleştirilme Düzeyine Yönelik Bulgular

Kazanımların Gerçekleştirilme Düzeyine Bakış Açısı	f	%
--	---	---

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Yüksek tutum düzeyi	18	75
Orta tutum düzeyi	4	16,67
Düşük tutum düzeyi	2	8,33
Toplam	24	% 100

Aşağıda bazı katılımcıların sınıf sosyal bilgiler dersi için belirlenen kazanımların yeterliliği ve kazanımların gerçekleştirilme düzeyine ilişkin yönelik görüşleri yer almaktadır.

“Kazanımları yeterli buldum. Öğrenciler yapılan sınavlar sonucunda kazanımları yüksek düzeyde gerçekleştirdi ” (S4).

“Kazanımların orta düzeyde gerçekleştirildiğini düşünüyorum. Kazanımların tam olarak gerçekleştirilebilmesi için okul, öğretmen ve aile iş birliğinin organizasyonu ile mümkün olabileceğini düşünüyorum” (S8).

“Kazanımlar biraz daha artırılabilirdi zira bakanlığın belirlediği kazanımlar konu içeriğine göre az olmuştur. Mesela bir konu için bir kazanım belirlenmiştir bence kazanımlar daha fazla olmalıydı. Yapılan değerlendirme sınavları sonucunda öğrenciler kazanımları yüksek düzeyde gerçekleştirdi” (S11).

“Öncelikle ders sosyal bilgiler olduğundan ötürü (tarih-coğrafya-vatandaşlık) öğrencilerin günlük hayatlarında sıkıcı olmadan hayatilik ve aktüellik taşıyan bir ders içeriğine sahiptir. Bu da çocuklarda olumlu pekiştireci arkasında getiriyor doğal olarak. Öğrenciler kazanımları orta ve yüksek düzeyde gerçekleştirdi diyebilirim” (S16).

“Kazanımlar yeterli değildi kitaptaki konular genellikle araştırmaya yöneliktir. Köy okulları için internet imkânı çok zor kitaplar köy okulları için pek uygun değildi” (S21).

3.4. Öğrencilerin Derse Karşı Tutumlarına İlişkin Bulgular

Tablo 6’da öğrencilerin derse karşı tutumlarına ilişkin bulgular ifade edilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Derse Karşı Tutumlarına Yönelik Bulgular

Öğrencilerin Derse Karşı Tutumları	f	%
Olumlu tutum düzeyi	20	83,33
Olumsuz tutum düzeyi	4	16,67
Toplam	24	% 100

Aşağıda bazı katılımcıların öğrencilerin derse karşı tutumlarına yönelik görüşleri yer almaktadır.

“Öğrencilerin derse karşı tutumları iyi idi. Öğrencilerin ilgileri yüksekti çünkü konular ilgi çekecek nitelikteydi” (S2).

“Öğrenciler genel olarak derse karşı olumlu bakıyor. Bunda önemli olan etken öğretmenlerin konuları işlerken farklı öğretim yöntem ve teknikleri uygulamasıdır aksi takdirde öğrenciler dersten soğumakta ve dersi dinlememektedir” (S9).

“Öğrencilerin derse karşı tutumu oldukça ilgili ve istekliydi çünkü bunda öğretmenlerin öğrencilere karşı olumlu tutumu, konuların ilgi çekici olması, konuların sade ve anlaşılır olması bunda önemli bir etkidir” (S11).

“Konular konusunda genelde çocuklara soyut olayları somutlaştırıp aktarmaya çalıştığımız için çocuk daha ilgi çekici hale gelen konuya çok daha bağlı oluyor. İlgili

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

öğrencilerin genelde daha çok olduğunu görüyorum. Çünkü sosyal bilgiler dersi konular arası bağlantılı olduğu için daha kolay anlaşılır olduğu için çocuklar daha ilgili” (S16).

“Düz anlatım olduğunda öğrenciler isteksiz oluyordu. Soru ile derse başlarken daha istekli olarak derse katılım oluyordu. Pekiştireçlerle başarı duyguları artıp öğrencilerin derse katılımları artıyordu” (S20).

3.5. BSSBÖP'nin Avantajları ve Dezavantajlarına İlişkin Bulgular

Tablo 7’de BSSBÖP’nin avantajları ve dezavantajlarına ilişkin bulgular ifade edilmiştir.

Tablo 7. BSSBÖP'nin Avantajları ve Dezavantajlarına Yönelik Bulgular

BSSBÖP'nin Avantajları ve Dezavantajları	f	%
Olumlu tutum düzeyi	18	75
Olumlu ama geliştirilmeli tutum düzeyi	4	16,67
Olumsuz tutum düzeyi	2	8,33
Toplam	24	%100

Aşağıda bazı katılımcıların BSSBÖP’nin avantajları ve dezavantajlarına yönelik görüşleri yer almaktadır.

“Ders kitabının ve kazanımların değiştirilmesi ve Atatürkçülük konularının çıkarılması bir avantaj oluşturmuştur. Programın bence dezavantajı yoktur” (S3).

“Konu sayısının fazla olması bir avantajdır ancak tarih ve coğrafya konularının birbirinden kopuk olması ve birbirini tamamlamaması bence bir dezavantajdır” (S9).

“Avantajları; Öğrenciler sosyalleşmekte, öğrencilerin araştırma ve sorgulama becerileri artmakta ve öğrenciler etkin vatandaş olmakta. Dezavantajları; Derslerin sadece sınıfta işlenmesi, etkinliklerin iyi hazırlanmaması ve öğretmenlerin yetersiz olması” (S17).

“Konular daha soyut konular olduğu için öğrencilerin ilgi ve motivasyonunu üst düzeyde tutmak için genelde aktif bir şekilde derste yoğunlaşmalarını sağlamalıyız. Çünkü yaş aralığından dolayı ders esnasında çok çabuk ilgi dağıldığını fark ediyorum” (S14).

“Konular birbiriyle bağlantılıydı bu yüzden konuları tekrar etme şansı arttı. Böylece bilgiler daha kalıcı hale geldi” (S23).

3.6. Sosyal Bilgiler Dersi İşlenirken En Çok Kullanılan Yöntem ve Tekniklere İlişkin Bulgular

Tablo 8’de sosyal bilgiler dersi işlenirken en çok kullanılan yöntem ve tekniklere ilişkin bulgular ifade edilmiştir.

Tablo 8. Sosyal Bilgiler Dersi İşlenirken En Çok Kullanılan Yöntem ve Tekniklere Yönelik Bulgular

Kullanılan Yöntem ve Tekniklere	f	%
Bakış Açısı		
Öğrenci merkezli tutum düzeyi	20	83,33
Öğretmen merkezli tutum düzeyi	4	16,67
Toplam	24	%100

Aşağıda bazı katılımcıların sosyal bilgiler dersi işlenirken en çok kullanılan yöntem ve tekniklere yönelik görüşleri yer almaktadır.

“Daha çok kullandığım yöntem ve teknikler şunlardır; akıllı tahta, soru-cevap, beyin fırtınası, drama, tartışma, iş birliği ve örnek olay” (S3).

“Sosyal bilgiler dersi sosyal yaşamla iç içe olan bir derstir ve ancak öğrenci merkezli yöntem ve teknikler uygulanırsa kazanımlar gerçekleştirilir. Ben daha çok öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri uyguluyorum ” (S8).

“Düz anlatım, soru-cevap vb. teknikleri uyguluyorum çünkü öğrenciler bu tekniklerle derse daha iyi katılım göstermektedir” (S15).

“Akıllı tahta, örnek olay, beyin fırtınası, iş birliği, düz anlatım, soru-cevap, tartışma yani ara ara bu yöntemlere başvurmak zorundayız çünkü çocukların ilgisi çok çabuk dağılıyor ve birden fazla duyu organına hitap ettiğimiz zaman öğrencilerin daha hızlı öğrendiğini fark ediyoruz çünkü çocuklar için örnek olaylarla güncel konulara ağırlık vermeliyiz” (S20).

“Daha çok düz anlatım, soru cevap, drama, beyin fırtınası ve iş birliği tekniklerini uyguladım çünkü ders sözel bir ders olduğu için daha çok düz anlatım kullanılıyor. Öğrencileri derse katmak için soru cevap tekniğini daha çok uyguladım. Çocukların konuları daha iyi anlamaları için ayrıca drama yöntemini kullanıyorum” (S24).

3.7. Sosyal Bilgiler Dersinin Uygulama Kısmı İle İlgili Ayrıca Belirtilmek İstenen Görüşlere Yönelik Bulgular

Aşağıda bazı katılımcıların sosyal bilgiler dersinin uygulama kısmı ile ilgili ayrıca belirtmek istedikleri görüşleri yer almaktadır.

“Beşinci sınıf sosyal bilgiler konularının akıllı tahtaya uyarlanmış haldeki dokümanlarının geliştirilmesi dersi daha verimli hale getirmiştir.” (S2).

“Uygulama kısmında derste konu ile ilgili fıkraların anlatılması, işlenen konuların günlük yaşamla ilişkilendirilmesi sosyal bilgiler dersini öğrencilere sevdirmekte ve öğrencilerin derse olan ilgisini bence artırmaktadır ” (S6).

“Öğrencilerin araştırma ve sorgulama becerileri daha fazla geliştirilmeli, öğrencilerin bilimsel tartışma düzeylerinin artırılması gerekir ve öğrencilerin okul dışı gezileri artırılması gerekir” (S12).

“Ders esnasında öğrencilerin dikkatini çekecek davranışlarda örnek olaylarla pekiştirip daha aktif derse katılmalarını takip etmek çocuğun motivasyonunu üst düzeylere çektiğini fark ettim. Konular bitmeye yakın slaytları çocukların hazırlayıp gelip derste kendi sunumlarını yapmalarını sağlarsak çocukta hem derse olan tutumu konusunda hem de başarılı sosyal bireyler yetiştirmemize katkı sağlayacaktır” (S16).

“Sosyal bilgiler dersinde önemli olan öğrencileri derse katmaktır. Düz anlatım tekniği ile öğrenciler sıkılıyor dersten kopuyor bu yüzden bu yöntem ve teknikleri pek kullanmamak gerekir” (S22).

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Beşinci sınıf ders kitabı ve içeriğini katılımcıların çoğu (% 83) olumlu bulmuş, katılımcıların çoğu (%91) öğrenme alanları ve konuları zamanında yetiştirmiştir. Katılımcıların çoğu (%75) beşinci sınıflar için belirlenen kazanımları yeterli bulmuş, katılımcıların çoğu (%75) kazanımların öğrenciler tarafından yüksek düzeyde gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Katılımcıların çoğu (%83) öğrencilerin sosyal bilgiler dersine karşı tutumlarını ve katılımcıların çoğu (%91) beşinci sınıf SBÖP'yi olumlu bulmuşlardır. Katılımcıların çoğunun (% 83) sosyal bilgiler dersini işlerken daha çok öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri uyguladıkları belirlenmiştir. Sonuç olarak ders kitabı ve içeriğinin yeterli olduğu, öğrenme alanları ve konuların zamanında yetiştirildiği, kazanımların yeterli olduğu ve kazanımların öğrenciler tarafından yüksek düzeyde gerçekleştirildiği, öğrencilerin sosyal bilgiler dersine karşı olumlu tutum besledikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların beşinci sınıf SBÖP'yi olumlu buldukları ve sosyal bilgiler dersi işlenirken öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri daha fazla uyguladıkları anlaşılmaktadır.

Bulut ve Arslan (2010) yaptıkları çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programını yeterince benimsemediklerini belirlemişlerdir ancak bu çalışmada katılımcıların (24 kişiden 22 kişi) büyük çoğunluğu (%91) 2017 SBÖP'yi olumlu buldukları anlaşılmaktadır. Gömleksiz ve Bulut 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile ilgili yaptıkları çalışmada, öğrencilerin dünyadaki küresel gelişmelerle ilgili önemli konulara duyarlılık geliştirebilmelerini sağlayacak kazanımlara yer verilmesi gerektiğini, kazanımlarda ulusal ve evrensel değerler arasındaki gerekli dengenin sağlanması gerektiğini belirtmişlerdir ancak bu çalışmada katılımcılar 2017 beşinci sınıf SBÖP'de belirlenen kazanımların yeterli ve uygun olduğunu ifade etmişlerdir bu açıdan kazanımlara yönelik belirtilen sorunların giderildiği değerlendirilebilir.

Akdağ (2009) 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile ilgili yaptığı çalışmada, öğrencilerin çok büyük bir kısmının sosyal bilgiler ders ve çalışma kitabı konusunda olumsuz düşünceye sahip olduklarını belirlemişlerdir. Bu çalışmada, 2017 beşinci sınıf SBÖP doğrultusunda hazırlanan ders kitabı ve içeriğinin katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından olumlu bulunması bu sorunun kısmen çözüldüğünü gösterebilir.

Kaymakçı (2015) 2005 sosyal bilgiler öğretim programı ile ilgili öğretmenlere yönelik yaptığı çalışmada, 2005 sosyal bilgiler öğretim programının öğrenci merkezli eğitim, öğretim yöntemleri, öğretim teknoloji ve materyalleri, ölçme ve değerlendirme araçları, etkinlikler, beceri ve değer öğretimi, güncel bilgi ve veli rolleri gibi bazı avantajları olduğunu belirtmiştir. Bu sonuç yapılan bu çalışma ile örtüşmektedir zira bu çalışmada da katılımcıların çoğu (%91) 2017 SBÖP'yi avantajlı bulduklarını belirtmiştir.

Bu çalışmada katılımcıların çoğu (%75) beşinci sınıflar için belirlenen kazanımları yeterli bulmuş ve kazanımların öğrenciler tarafından yüksek düzeyde gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Dinç ve Doğan (2010) da yaptıkları çalışmada 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının temel unsurlarından biri olan kazanımların, öğretmenler tarafından anlaşılıp benimsendiğini, katılımcıların bir kısmı, sayı ve nitelik olarak program kazanımlarını yerinde görürken, diğerleri bazı kazanımlarla ilgili sorunlara işaret etmişlerdir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler dile getirilebilir:

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- ❖ BSSBÖP doğrultusunda hazırlanan ders kitabı ve içeriğinde yenilikler yapılmalıdır.
- ❖ Sosyal bilgiler öğretmenlerine güncel öğretim yöntem ve teknikleri konusunda seminerler verilmelidir.
- ❖ BSSBÖP’de belirlenen kazanımların sayısının artırılması ve içeriğinin somutlaştırılması gerekir.
- ❖ Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin daha aktif olmaları için okul dışı gezilerin ve etkinliklerin artırılması gerekir.
- ❖ BSSBÖP’de belirlenen konuların öğrencilerin ilgisini çekecek nitelikte olması için her yıl konuların güncellenmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, H. (2009).** İlköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Konya ili örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 1-14.
- Ambarlı, A. (2010). *Türkiye’de cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programları (değişiklikler, düzenlemeler, güncellemeler)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aydın, M. (2016). Alternatif yaklaşımlarla sosyal bilgiler eğitimi (1.baskı). R. Sever, M. Aydın ve E. Koçoğlu (Yay. Haz.). *Tarihsel empatiyle sosyal bilgiler öğretimi* (s. 15-27). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Aykaç, N. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim-öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/22, 46-73.
- Bulut, İ. ve Arslan, S. (2010). İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. International Conference on New Trends in Education and Their Implications, 11-13 November, Antalya-Turkey.
- Çakmak, Z., Kaçar, T. ve Arıkan İ. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ortaokul sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programına ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/54, s. 576-597.
- Demirel, Ö. (2013). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya (20. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 17-49.
- Gömlüksiz, M. N. ve Bulut, İ. (2006). Yeni sosyal bilgiler dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 47, 393-421.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Güven, S. (2011). *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar - II (I. baskı)*. R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ (Yay. Haz.). *Sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitiminde modeller* (s. 36-56). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kaya, M. F. ve Tomal, N. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı'nın sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından incelenmesi", *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi Uluslararası E-Dergi*, 1/2, 49-65.
- Kaymakçı, S. (2015). Öğretmen görüşleri ışığında 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programlarındaki değişimi anlamak. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 40/181, 293-309.
- Kuş, E. (2003). *Sosyal bilimlerde araştırma teknikleri nitel mi, nicel mi?*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2017). <http://mufredat.meb.gov.tr/Default.aspx> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi:15.07.2017)
- Özdemir, S. M. (2014). Sosyal bilgiler öğretimi (3. baskı). M. Safran (Yay. Haz.). *Sosyal bilgiler öğretimi programı ve değerlendirilmesi* (s. 18-48). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Özdemir Özden, D. (2016). Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programı (2. baskı). C. Öztürk (Yay. Haz.). *Güney afrika cumhuriyeti* (s. 143-172). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Özpolat, A. (2009). Toplumsallaşma hedefleri açısından 2005 sosyal bilgiler öğretim programı. *Milli Eğitim Dergisi*, 182, 249-267.
- Öztürk, C. (2015). Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi (4. baskı). C. Öztürk (Yay. Haz.). *Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinler arası bir yaklaşım* (s. 2-28). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, Ş. (2008), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu, (2017). <http://tdk.gov.tr/index.php?option=comigts&arama=gts&guid=TDK.GTS.593664284f45.680770> adresinden erişildi. (ET:01.06.2017)
- Yeşilyurt, E. (2011). Yapılandırmacı öğrenme temelli bir öğretim programının oluşturulmasına ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 6/4, 865-885.

ŞANLIURFA'DA ÇALIŞAN KADINLARIN İŞ ORTAMINDAN MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON WORK SATISFACTION OF WOMEN WORKING IN ŞANLIURFA

Doç. Dr. Mustafa Hakkı AYDOĞDU
Hatice PARLAKÇI DOĞAN
Harran Üniversitesi

ÖZET

Günümüz toplumlarının en önemli sorunlarından biri de işsizlikle mücadele, bir diğer ifade ile istihdamdır. İstihdam, bireysel ve toplumsal refah ile kalkınma açısından önemli bir konudur. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları, gelişmiş ülkelere göre düşüktür. İstihdam sorunundan etkilenen kadın işgücünün çalışma hayatına dâhil edilmesi, toplumsal kalkınmada önemli bir etkidir. Bu nedenle günümüzde, dünya genelinde gelişmişlik seviyeleri ne olursa olsun tüm ülkelerde, kadın işgücünün yapısı ve kadın istihdamının önemi artmış bulunmaktadır. Kadın istihdamı, sosyal güvenlik kapsamında olma, tarımda kendi adına çalışma, yevmiyeli çalışma ya da ücretsiz aile çalışması gibi pek çok şekilde, kamuda, sanayi ve hizmetler sektöründe, eve iş verme sistemi içinde çalışma, kısmi süreli çalışma, geçici çalışma olarak da ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışmada, Şanlıurfa kent merkezindeki ilçelerde çalışan, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 466 kadınla, yüz yüze görüşmeler yoluyla anketler 2017 yılında yapılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların yaş ortalaması 28.82 yıl olup, bunların %47’si evli, %46.6’sı bekâr ve %6.4’ü ise dul/boşanmıştır. Katılımcıların %14.81’i ortaokul ve daha az, %33.26’sı lise ve %51.93’ü ise yüksekokul/üniversite mezunudur. Eğitim seviyesi arttıkça istihdam ve çalışma oranı artmaktadır. Çalışanların %31.76’sı zorunluluktan, %42.92’si tercih meselesi olduğu için, %25.32’si ise ekonomik bağımsızlıklarını elde etmek için çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların aylık ortalama maaşları 2,782 TL olarak hesaplanmıştır. Çalışanların %86.27’si SGK, %4.72’si özel sağlık sigortası kapsamında olup, %9.01’i ise herhangi bir sağlık sigortası kapsamında olmadığını, sigortasız çalışan/çalıştırılan olduğunu belirtmiştir. Çalışanların %39.92’si özel sektörde, %45.1’i kamuda ve %14.98’i ise esnaf olarak çalışmaktadır. Çalıştıkları alanda bilgiye ihtiyacı olanlar sorusuna %56.22 oranında evet, %20.2 oranında kısmen ve %23.58 oranında ise hayır cevapları verilmiştir. Kadın çalışanlara işyerinde, erkek çalışanlara göre daha düşük ücret ödenmektedir diyenlerin oranı %41.4’dür. İş hayatında yönetici olmada, yüksek maaş almada cinsiyetin etkili olduğuna inananların oranı %77.9’dur. Çalışmaktan ve bulunduğu ortamdan memnun olanların oranı %44.6, memnun olmayanların oranı %20.4 ve kısmen diyenlerin oranı ise %35’dir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, İş yaşamı, Bilgi ihtiyacı, Memnuniyet

ABSTRACT

One of the most important problems of today's societies is the fight against unemployment, in other words, employment. Employment is an important issue in terms of individual and social welfare and development. In Turkey, women's labor force participation and employment rates are low as compared to developed countries. The inclusion of female labor force affected by the employment problem into working life is an important factor in social development. Therefore, in all countries, the structure of female labor force and the importance of female employment have increased in all countries, regardless of their level of development. Women's employment may occur as, within social security coverage, working in their own name in agriculture, casual work or unpaid family work in many ways, in the public, industry and services sector, working within the system of home employment, part-time work and also temporary work. In this study, the surveys were conducted in 2017 by face-to-face interviews with 466 women who were chosen by simple random sampling method in the districts of the city center of Şanlıurfa.

According to the results, the mean age of the participants was 28.82 years, 47% of them were married, 46.6% were single, and 6.4% were widowed or divorced. The 14.81% of the participants were graduated from secondary school and less, 33.26% were high school and 51.93% were university graduates. As the level of education increases, the rate of employment increases, too. The 31.76% of the participants stated that they were working because of necessity, 42.92% of them were preferable and 25.32% of them were working to obtain their economic independence. The monthly average salaries of the participants were calculated as 2,782 TL. The 86.27% of employees stated that they are covered by SGK, 4.72% of them are under private health insurance, and 9.01% of them are not covered by any health insurance or they are uninsured employees. The 39.92% of the employees work in the private sector, 45.1% in the public sector and 14.98% in the trade sector as tradespeople or self-employee. The percentage of those who need information in their field was 56.22%, the percentage of those who need partly information is 20.2% and the rate of those who do not need information was 23.58%. The rate of those who say that female employees are paid lower than the male employees was 41.4%. The rate of the participants who believe that gender is effective in high salaries was 77.9%. The percentage of those who are satisfied with the work and environment is 44.6%, the percentage of those who are not satisfied was 20.4% and the percentage of those who say partially was 35%.

Key Words: Female, Business life, Information need, Satisfaction

GİRİŞ

Bir ülkede refahı etkileyen birçok unsurlar arasında istihdam, iş gücüne katılım oranı ve üretkenlik ön sıralarda yer almaktadır. İstihdam, bireysel ve toplumsal refah ile kalkınma

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

açısından önemli bir konudur. Türkiye İstatistik Kurumuna göre, işgücüne katılma oranı, işgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranı olarak tanımlanmaktadır. İşgücüne katılımı etkileyen pek çok faktörler vardır. Toplumunu oluşturan bireylerin nüfusunun yaşlarının ve cinsiyetlerinin dağılımı, eğitim seviyeleri ve yeterlilikleri, toplumsal, kültürel ve sosyal yapı, örf, adet ve gelenekler ile ekonomik kalkınmışlık düzeyi bu faktörler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye’de pek çok sebeplerden dolayı, kadınların işgücüne katılımları ve istihdam oranları, gelişmiş ülkelere göre düşük olup, AB ve OECD ortalamalarının oldukça gerisinde kalmıştır (Akgeyik, 2017). 2016 yılında kadınların işgücüne katılma oranları 28 AB üyesi ülkeler ortalaması %67.3 iken, işgücüne en fazla katılım İzlanda’da %86.2 ve en az katılım ise İtalya’da %55.2 oranında gerçekleşmiştir (Eurostat, 2017). Türkiye’de, 2016 yılında kadınların işgücüne katılma oranları ise %36.2 olmuştur (Akgeyik, 2017; OECD, 2016). Diğer taraftan, Türkiye’de bu oran geçmiş yıllara göre artış gösteren bir eğilim içindedir.

Kadınların işgücüne katılma oranları ve ülkeler arasındaki farklılıklar sadece işgücü piyasasındaki istihdam olanaklarına ve toplumsal gelişmişlik düzeyine bağlı olarak açıklanması, sorunun tespitinde ve çözüm önerileri getirilmesinde doğru sonuçlar vermeyecektir. Toplumsal açıdan gelişmiş olan İskandinav ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranı %75’ler seviyesinde iken, buna mukabil Çin ve Kamboçya gibi az gelişmiş toplumlarda da ise kadınların işgücüne katılım oranları %70’ler civarındadır. Bu durum, kadınların işgücüne katılımında toplumsal değerlerin etkisini göstermektedir (Akgeyik, 2017). Türkiye’de kadın istihdamı, tarımda kendi adına ya da ailesi adına çalışan, yevmiyeli çalışma ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışan, kamuda, sanayi ve hizmet sektörlerinde, eve iş verme sistemi içinde çalışma, kısmi süreli çalışma, geçici çalışma gibi değişik şekillerde görülebilmektedir. Atipik çalışma, tipik çalışmanın aksine zaman ve işyeri açısından esnetilmiş çalışma şekillerini içeren ve kadınların yaygın olarak çalıştığı bir istihdam şeklidir. Sosyal güvenlik sistemi, atipik çalışan kadınları dışlayan ve kadınları sosyal güvencesizliğe iten bir yapıya sahiptir (Karadeniz, 2011).

Kadınların işgücüne katılma oranları, istihdamı, sosyal güvenliğine bakış açısı ve uygulamaları toplumların gelişmişlik seviyeleri ile göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Çalışma hayatında kadının istihdamı ile birlikte kadınların sosyal güvenceleri, çalışan kadınların sosyal güvelik kayıtlarının sağlanması, kamu politikaları ve çalışma sektörlerindeki anlayışın değişmesi ile yakından ilgilidir (Aydın, 2016). Diğer taraftan, toplumsal yapı, örf, adet ve gelenekler de kadınların iş yaşamında yer almasında etkili faktörler arasındadır.

Bu çalışmada, Şanlıurfa kent merkezindeki ilçelerde çalışan kadınların sosyo-ekonomik profili, iş yaşamına olan bakışları, çalışma nedenleri ve memnuniyetlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Şanlıurfa kent merkezinde çalışan bayanlardan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Şanlıurfa kent merkezi, Haliliye, Karaköprü ve Eyyübiye ilçelerinden oluşmaktadır. Araştırma, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen ve ankete katılmayı kabul eden çalışan bayanlar ile yüz yüze görüşmeler yoluyla 2017 yılında yapılmıştır. 2017 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Şanlıurfa kent merkezinin nüfusu 921,978 kişi olup, 463,764 kişisi (%50.3) erkek ve 458,214 kişisi (%49.7) kadınlardan oluşmaktadır. Şanlıurfa nüfusunun %54.5'i 0-29 yaş, %28.5'i 30-64 yaş ve %17'si ise 65 yaş üstü bireylerden oluşturmaktadır (TÜİK, 2018; Anonim, 2018). Örneklem hacmi %95 güven sınırı ve %5 hata payı ile seçilmiştir. Buna göre, ana kütle büyüklükleri ve tolerans gösterilebilir örneklem hatasına göre örneklem hacmi 384 (Bayram 2015, 26) çıkmakla birlikte, sonuçların güvenilirliğini arttırmak için 466 adet anket yapılmıştır. Elde edilen veriler belirli bir kod planına bağlı olarak Excel'e işlenmiş ve daha sonrada analizleri yapılmıştır. Analizlerde genel frekans dağılımları ile bunların arasındaki istatistiki anlamlılıkları ki-kare ve regresyon analiz yöntemi ile belirlenmiştir. Regresyon analizi, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkiyi tespit etmek için kullanılan bir analiz yöntemidir. Eğer tek bir değişken kullanılarak analiz yapılıyorsa buna tek değişkenli regresyon, birden çok değişken kullanılıyorsa çok değişkenli regresyon analizi olarak isimlendirilir (Anonim, 2019a). Ki-Kare testi, gözlenen ve beklenen frekanslar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı temeline dayanır (Anonim, 2019b).

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Ankete katılanların en küçüğünün yaşı 18, en yüksekinin yaşı ise 59 olup, katılımcıların yaş ortalaması 28.82 yıl olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %46.6'sı bekâr, %47'si evli ve %6.4'ü ise dul/boşanmıştır. Bekâr çalışanların yaş ortalaması 24.3 yıl, evli çalışanların yaş ortalaması 32.8 yıl ve dul/boşanmışların yaş ortalaması ise 32.6 yıl olarak ölçülmüştür. Ankete katılanların en azının hane halkı sayısı 1, en fazla olanın ise 14 kişi ve katılımcıların ortalama 5.13 kişi olarak bulunmuştur. Tek kişilik hane halkı oranı ise %6.7 olarak tespit edilmiştir. TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, Türkiye'de 2017 yılından ortalama hane halkı sayısı 3.4'dür. İllere göre ise, 2017'de ortalama hane halkı büyüklüğünün en yüksek olduğu il, 6.4 kişi ile Şırnak, 5.7 kişi ile Şanlıurfa ve Hakkâri ve 5.6 kişi ile Batman gelmektedir. Tek kişilik hane halklarının oranı ise 2017 yılında yüzde 15.4'dür (TÜİK, 2018; Time Türk, 2018). Anketlerden elde sonuçlar ile TÜİK verileri kıyaslandığında sonuçların oldukça tutarlı olduğu görülmektedir. Şanlıurfa'nın örf, adet ve geleneklerine dayalı toplumsal yapısı nedeniyle, tek kişilik aile sayısının düşük olması, araştırma öncesi beklenen sonuçlardan biridir. Ankete katılanların %1.9'u okur-yazar değil iken, %6.2'si ise sadece okuryazardır. Bu iki grubun ortalama hane halkı büyüklüğü 6.03'dür. Bunlar, ağırlıklı olarak Şanlıurfa'nın Eyyübiye ilçesinde (kentten en düşük gelir grubunun yaşadığı yer) ikamet eden katılımcılardan oluşmaktadır. Bunlar, daha çok gündelikle çalışan ve herhangi bir sosyal güvencesi olmayanlardır. Türkiye genelinde, 6 yaş ve üzeri okur-yazar olmayan kadınların

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

oranı %5.9 olup, toplam nüfusa göre en fazla okuma yazma bilmeyenler %9.36 ile Mardin, %9.30 ile Şanlıurfa ve %8.76 ile Şırnak illeri gelmektedir (TÜİK, 2017). İlkokul mezunu olanların oranı %2.6, ortaokul mezunu olanların oranı %4.1, lise mezunu olanların oranı %33.3 ve yüksekokul-üniversite mezunu olanların oranı ise %51.9'dur. Eğitim seviyesi arttıkça istihdam edilme ve çalışma oranı artmaktadır. Eğitim seviyesi ile istihdam ve çalışma arasında, $p < \%1$ önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişim vardır. Araştırmalar kadınların işgücüne katılımında belirleyici faktörlerin eğitim ve ailenin ekonomik koşulları olduğuna işaret etmektedir (Akgeyik, 2017).

Katılımcıların %31.8'i zorunluluktan (ekonomik sıkıntılar nedeniyle), %42.92'si tercih meselesi (ekonomik bir zorunluluk değil, çalışmanın kendisini toplumsal yapı içinde maddi ve manevi daha iyi hissettirmesi nedeniyle) ve %25.28'i ise ekonomik bağımsızlık (aile bireylerinden harçlık almamak, maddi bağımlılıktan kurtulmak, harcamalarında daha rahat davranabilmek vb.) elde etmek için çalıştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların gelirlerini nasıl kullandıkları ve harcama kaynakları açısından %2.2'si gelirlerini, aldıkları ücret, ailelerine verdiklerini ve ailenin ise vermiş olduğu harçlıkları kullandığını belirtmiştir. Çalışan kadınların %89'u gelirlerinden harcama yaptıklarını ve %8.8'i ise kendi işinde çalıştığını ve ihtiyacı olan harcamayı, kazancından kullandığını belirtmiştir. Ankete katılanların aylık ortalama gelirleri 1,250 TL ve altında olanların oranı %13.7, 1,251-2,000 TL arasında olanların oranı %36.3, 2,001-3,500 TL arasında olanların oranı %34.1 ve 3,501 TL ve üzerinde olanların oranı ise %15.9'dur. Katılımcıların ortalama aylık gelirleri/maaşları 2,782 TL olarak hesaplanmıştır. Aylık gelir ile harcama kaynakları arasında $p < \%5$ önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişim vardır.

Ankete katılan çalışanların %86.27'si Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), %4.72'si özel sağlık sigortası kapsamında olup, %9.01'i ise herhangi bir sağlık sigortası kapsamında olmadığını, sigortasız çalışan/çalıştırılan olduğunu belirtmiştir. Çalışanların %39.92'si özel sektörde, %45.1'i kamuda ve %14.98'i ise kendi işyerinde, esnaf olarak çalışmaktadır. Katılımcılara sosyal güvenlik kavramının anlamı sorulmuştur. Alınan cevaplara göre katılımcıların %7.3'ü anlamını bilmediğini ama yararlı bir şey olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Anket katılımcılarının %65.2'si sağlık, iş ve gelecek güvencesi olduğunu, %10.3'ünün maaş ve emeklilik hakları olduğunu ve %17.2'si ise devlet koruması olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların %1.72'si ücretsiz aile işletmesi çalışanı, %85.6'sı maaşlı, ücretli, yevmiyeli çalışan ve %12.68'i ise kendi nam-ı hesabına çalışan olduğunu belirtmiştir.

Çalıştıkları alanda bilgiye ihtiyacı olanlar sorusuna %56.22 oranında evet, %20.2 oranında kısmen ve %23.58 oranında ise hayır cevapları verilmiştir. İhtiyaç duydukları bilgileri nereden almak isterler sorusuna ise %71.3 oranında mesleki geliştirme kurslarından ve profesyonel eğitimcilerden, %11.6'sı uzaktan eğitim içeren, TV ve Radyo programları yoluyla ve %17.1'i ise tanıdık ve güven duyulan kişilerden cevaplarını vermişlerdir. Mesleki geliştirme kursları ve profesyonel eğitimcilerden bilgi temini talep eden katılımcıların eğitim seviyesi diğer seçenekleri belirtenlere göre daha yüksek olup, eğitim ile bilgi temin kaynağı arasında bu grupta, $p < \%5$ önem seviyesinde istatistiki anlamlılık tespit edilmiştir. Diğer bilgi

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

kaynakları, TV ve Radyo ile tanıdık kişiler yoluyla bilgi temini kaynakları arasında istatistiki olarak bir anlamlılık, $p > \%10$, tespit edilememiştir. Daha fazla eğitim almak veya daha fazla eğitilmiş olmak isteyenlerin oranı $\%79.6$, mevcut haliyle eğitim seviyesinin yeterli olduğunu ve daha fazla eğitime ihtiyacı olmadığını düşünenlerin oranı $\%5.4$ ve zaman zaman daha fazla eğitilmiş olmayı istediklerini diyenlerin oranı ise $\%15$ 'dir.

Çalışmaktan ve bulunduğu ortamdan memnun olanların oranı $\%44.6$, memnun olmayanların oranı $\%20.4$ ve kısmen diyenlerin oranı ise $\%35$ 'dir. Katılımcılara eğer seçme şansı olsaydı ne yapmak isterdi sorusu sorulmuştur. Katılımcıların $\%15.5$ 'i çalışmak istemeyeceğini ve ev kadını olmak istediğini belirtmiştir. Bu grubun neredeyse tamamı zorunluluktan çalışan kadınlardan oluşmaktadır. Çalışan kadınların $\%41.9$ 'u daha rahat bir işte çalışmak istediğini, $\%11.8$ 'i kısmi zamanlı bir işte çalışmak istediğini, çünkü mekân değişikliğinin iyi olacağını ve $\%30.8$ 'i ise hiç bu konuyu düşünmediğini ve şu anda bir fikri olmadığını belirtmiştir. İş hayatında yönetici olmada, yüksek maaş almada cinsiyetin etkili olduğuna inananların oranı $\%77.9$, cinsiyetin değil, bilgi, beceri ve liyakatin etkili olduğunu belirtenlerin oranı $\%13.1$ ve kısmen diyenlerin oranı ise $\%9$ 'dur. Kadın çalışanlara işyerinde, erkek çalışanlara göre daha düşük ücret ödenmektedir diyenlerin oranı $\%41.4$, herkes hak ettiği ücreti almaktadır diyenlerin oranı $\%21.5$ ve kısmen diyenlerin oranı ise $\%37.1$ 'dir. Türkiye'de kadın istihdamı ve kadın erkek eşitliği konuları ciddi bir süreçten geçmekte olup, kamu politikaları kadınlara yönelik olumlu değişimler içeren çalışmalar yapmaktadır (Aydın, 2016). İş yaşamında çalışma koşullarını güvenli bulanların oranı $\%48.1$, güven sorunu yaşandığına inananların oranı $\%16.7$ ve kısmen güven sorunu yaşanmaktadır diyenlerin oranı ise $\%35.2$ 'dir. Çalışan kadınların aldıkları ücretleri, maaşları, yevmiyeleri yeterli bulanların oranı $\%26.6$, yeterli bulmayanların oranı $\%27.5$ ve kısmen yeterli, kısmen yetersiz, çalıştıkları kuruma ya da iş yerine ve yaptıkları işe göre değişmektedir diyenlerin oranı ise $\%45.9$ 'dur.

Çalışan kadınların aile yaşamı olumsuz yönde etkilenmektedir diyenlerin oranı $\%45.3$ olup, bunların $\%55.6$ 'sı evlidir. Çalışma hayatının aile yaşantısına olumsuz etkisi olduğuna inananların oranı $\%15.7$ olup, bunların $\%51$ 'i bekârdır. Çalışma hayatının aile yaşantısına kısmen de olsa olumsuz etkisi olduğuna inananların oranı ise $\%39$ 'dur. Kadın çalışanların, erkeklere göre çalışma alanlarının daha kısıtlı olduğuna inananların oranı $\%68.5$, buna katılmayanların oranı $\%9.2$ ve kısmen böyle bir durumun olduğunu belirtenlerin oranı ise $\%22.3$ 'dür. Daha iyi bir toplumsal gelişim ve refah için, kadınların iş yaşamında yer alması gerektiğine inananların oranı $\%73.4$, bu görüşe katılmayanların oranı $\%5.4$ olup, bunların tamamı zorunluluktan çalıştıklarını belirtenlerdir ve kadınların her işte değil de, bazı iş kollarında çalışmasının daha uygun olduğuna inananların oranı ise $\%21.2$ 'dir.

SONUÇ

Türkiye kadınların iş gücüne katılma oranları son yıllarda artış göstermekle birlikte, halen düşüktür. Şanlıurfa'da ise kadınların iş gücüne katılım oranları, Türkiye ortalamasından da düşüktür. Toplumların gelişmişlik göstergelerinden olan kadınların iş gücüne katılım oranlarını etkileyen pek çok faktör vardır. Bu durum uzunca bir süreç sadece işgücü piyasasındaki istihdam olanaklarına ve toplumsal gelişmişlik düzeyine bağlı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar etkili faktörler olmakla birlikte, son dönemlerde yapılan araştırmalar kadınların işgücüne katılımında belirleyici faktörlerin eğitim ve ailenin ekonomik koşullarının yanında, doğurganlık oranı, eşin eğitim düzeyi ve kültürel değerlerin belirleyici diğer faktörler olduğunu göstermektedir. Şanlıurfa'da yaşayan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle fazla sorumluluklar üstlenmeleri, eğitim yetersizlikleri, kız çocuklarının okula gönderilmemesi, mülkiyet bilincinin gelişmemesi, üretim aşamasında aktif olarak çalışmakla birlikte kazandıkları ve kazandırdıkları paraları harcama özgürlüğüne sahip olmamaları, tarlada, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaları temel sorunlar olarak sayılabilir (Anonim, 2019c). Kadınların iş gücüne katılımlarının teşvik edilmesi, çalışma şartlarının iyileştirilmesi, bilgi ihtiyaçlarının giderilmesi halinde, hem kadınların iş gücüne katılım oranları ve hem de iş memnuniyetleri artacaktır. Bu durum ise sadece çalışan kadınlara değil, toplumun tümüne olumlu katkı sağlayacaktır. Öyle ki Türkiye' de sadece kadın istihdamı, OECD ülkeleri düzeyine çekildiğinde, GSYİH da 2025 yılına kadar %20 büyüme sağlanabilmektedir (Kayhan, 2018). Bu nedenle kadın istihdamının artırılması toplum refahı açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akgeyik, T. 2017. Türkiye'de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımını Etkileyen Faktörler: TÜİK Verileri Üzerine Bir Analiz, Sosyal Siyaset Konferansları, Journal of Social Policy Conferences, 70:31-53.

Anonim, 2018. Şanlıurfa Kent Merkezi ve İlçelerinin Nüfusu, <http://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/24/2/nufus>

Anonim, 2019a. Regresyon Analizi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Regresyon_analizi

Anonim, 2019b. Ankara Üniversitesi, Açık Ders Notları ki-kare testi (chi-square test) <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=25017>

Anonim, 2019c. Şanlıurfa'daki Kadın Sorunları, <http://www.balikligol.com/kultur-sanat/sanlıurfadaki-kadin-sorunlari-h32115.html>

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Aydın, S. 2016. Türkiye’de Kadının İstihdamı ve Kadına Dair Sosyal Güvenlik Uygulamaları, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1): 243-258.
- Bayram, N. 2015. Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi, Ezgi Kitabevi, Bursa. ISBN:978-975-8606-43-3.
- Eurostat, 2017. Labor Market: Activity Rates by Sex, Age and Citizenship, ec.europa.eu,
- Kayhan, M. H., 2018. Büyümenin İtici Gücü: Kadın ve Genç İstihdamı, TİSK, 56(1):16-17
- Karadeniz, O. 2011. Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik, Çalışma ve Toplum, 2:83-127.
- OECD, 2016. Labour Force Statistics: Labour Force Participation Rate, www.oecd/data, 2016.
- Time Türk, 2018. Türkiye'nin aile istatistikleri (1), www.timeturk.com/turkiye-nin-aile-istatistikleri-1/haber-895373
- TUIK, 2017. İstatistiklerle kadın, www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594
- TUIK, 2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Şanlıurfa Nüfus Verileri, www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059

ŞANLIURFA'DA EV KADINLARININ EĞİTİM, YETERLİLİK VE MEMNUNİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON EDUCATION, COMPETENCE AND SATISFACTION OF HOUSEWIVES IN ŞANLIURFA

Hatice PARLAKÇI DOĞAN
Doç. Dr. Mustafa Hakkı AYDOĞDU
Harran Üniversitesi

ÖZET

Kadınlar, tarihi süreç içinde toplum yaşantısındaki asıl yerinin ailesi ve evi olduğu yaygın kabulü nedeniyle, bireysel kazanç elde etmeye yönelik ekonomik faaliyetlerin dışında, doğal bir iş bölümü anlamında ev odaklı işleri yapmak zorunda kalmıştır. Bir diğer ifadeyle kadınlara daha çok ücretsiz aile işçiliği rolü verilmiştir. Bu durum sanayi devrimine kadar neredeyse tüm toplumlar için geçerli iken, günümüzde az gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkeler için halen geçerli olan bir durumdur. Kadınlar, gelişmişlik seviyeleri ne olursa olsun toplumların tüm katmanlarının ayrılmaz parçasıdır. Kadınlar, annelik ve eş olma görevlerinin yanında, aile içi çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bireylerin bakımları, ev ve mutfak işleri, çocuk yetiştirme gibi işleri üstlenen kişiler olmaları nedeni ile bedenen ve ruhen birçok sorumluluk taşımaktadırlar. Bu çalışmada, Şanlıurfa kent merkezindeki ilçelerde yaşayan ve çalışmayan, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 101 kadınla, yüz yüze görüşmeler yoluyla anketler 2017 yılında yapılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre, ankete katılanların yaş ortalaması 32.3 olup, bunların %47'si evli, %44'ü bekâr ve %9'u dul/boşanmıştır. Ortalama hane halkı büyüklüğü 5.81'dir. Bunların %46'sı ortaokul ve daha az eğitim sahibi iken, %18.8'i lise ve %35.2'si ise yükseköğretim mezunudur. Ankete katılanların yaş ortalamalarının düşük, eğitim seviyelerinin yüksek çıkması, araştırma sahasının ata erkil yapısı ile açıklanmaktadır. Katılımcıların neden çalışmıyorsunuz sorusuna %37.6'sının çalışmaya ihtiyacı yok, %25.7'sinin ailesi izin vermiyor, %6.9'u çalışmak için yeterli bilgi ve beceriye sahip değil ve %29.8'i ise çalışmak kendisine uygun iş yok cevaplarını vermişlerdir. Katılımcıların ortalama aylık hane halkı (mutfak, kira, elektrik, su, eğitim vb.) giderleri 1.625 TL olarak belirtilmiştir. Katılımcıların mutfak ve gıda konularında kendilerini yeterli görme oranları %63, sağlık, temizlik ve hijyen konularında kendilerini yeterli görme oranları ise %78'dir. Aile bütçesini planlamadaki roller %23.7 kadın, %30 erkek, %42 aile birlikte ve %4.3 diğer (kayınpeder, kayınvalide vb.) olarak belirtilmiştir. Evde yapmakta oldukları işler ve sorumluluklarını yerine getirirken bilgiye ihtiyacı olanların oranı %34.6, bazen ihtiyaç duyuyorum diyenlerin oranı %22.7 ve ben yeterliyim diyenlerin oranı ise %42.7 olarak tespit edilmiştir. İhtiyaç duydukları bilgileri %53.5'i kurslarla, %18.8'i TV ve radyo programları yoluyla ve %27.7'si ise tanıdık ve güven duydukları kişilerden almak istemektedirler. Çalışmayan ev kadını olmaktan memnun olanların oranı %22, memnun olmayanların oranı %22.8 ve kısmen memnun olanların oranı ise %55.2 olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ev kadını, Bilgi ihtiyacı, Yeterlilik durumu, Memnuniyet

ABSTRACT

Women, due to the widespread acceptance that the real place in the community life in the historical process as a family and home, was forced to carry out home-focused works in the sense of a natural division of labor, apart from the economic activities aimed at making individual profits. In other words, women were given the role of unpaid family labor. While this is true for almost all societies until the industrial revolution and it is still valid for many underdeveloped and developing countries today. Women, regardless of their level of development, are an integral part of all layers of societies. In addition to their duties as women, motherhood and spouses, they bear many responsibilities both physically and mentally because they are the persons who undertake the tasks of caring for children, the elderly, the sick and the disabled, household and culinary works, and raising the children. In this study, the surveys were conducted in 2017 by face-to-face interviews with 101 women living and non-working in districts in Şanlıurfa city center, selected by simple random sampling method.

According to the results, the mean age of the participants was 32.3, the 47% of them were married, the 44% were single and 9% were widowed or divorced. The average household size was 5.81. Of these, 46% were middle school and less educated, 18.8% were high school graduates and 35.2% were university graduates. The low average age of the respondents and the high education levels are explained by the patriarchal structure of the research area. The answers to the question of why the participants are not working were 37.6% of the participants do not need to work, 25.7% do not allow their families, 6.9% do not have sufficient knowledge and skills to work, and 29.8% of them do not have any job. The average monthly household (kitchen, rent, electricity, water, education, etc.) expenses of the participants is indicated as 1,625 TL. Self-sufficiency vision of the participants in the kitchen and food subjects was 63% and the rate of self-sufficiency in health, hygiene and hygiene was 78%. The roles in planning the family budget are stated as 23.7% female, 30% male, 42% family together and 4.3% other (father-in-law, mother-in-law and so on). While doing the work and responsibilities at home, the percentage of those who need information was 34.6%, the rate of those who say I need sometimes 22.7% and the rate of those who say I am sufficient was 42.7%. The 53.5% of the information they need is through courses, 18.8% through TV and radio programs, and 27.7% from familiar and trusted people. The percentage of those who are satisfied with being a non-working housewife was 22%, the percentage of those who are not satisfied was 22.8% and the percentage of those who are satisfied was 55.2%.

Key Words: Housewife, Information Need, Qualification, Satisfaction

GİRİŞ

Aile, gelişmişlik seviyesine ve sosyal yapısına bakılmaksızın, tüm toplumların temel yapısıdır (Eren, 2018a). Hukuk sözlüğüne göre aile, koca, eş ve çocuklardan oluşan en küçük sosyal topluluk (Yılmaz, 2003) olup, insanın varlığıyla başlayan en eski toplum türüdür (Eren, 2018b). Aile, eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır. Aile kavramı Türk Medeni Kanununda tanımlanmamıştır, çünkü kanun koyucu aileyi sosyal bir gerçeklik olarak bulmuş ve onu kabullenmiştir. Günümüzün toplum düzeninde böylesine önemli yer tutan ailenin muhtevasının, içerik ve kapsamı kanun hükümleriyle tanımlanması zaten imkânsızdır zira ailenin içerik, kapsam ve muhtevası zamanın değer hükümlerine göre ve ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir (Çakmakçı ve Sağıroğlu, 2019). Ülkemiz toplumlarında aile en önemli sosyal birlik olduğundan, ailenin temelini teşkil eden kadın, ülkemiz destanlarında ve felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Kültürümüzde kadına yüce bir varlık gözüyle bakılmış olup, “ev toprağın üzerine kurulmaz, bir kadın üzerine kurulur.” Yani evi ev yapan duvarı tuğlası değil, bizâtihi kadının kendisidir (Önce, 2019).

Dinimiz İslam da kadına ve haklarına verilen önem son derece yüksektir. İslâm, yaratılış itibarıyla kadın ve erkeğin eşit olarak yaratıldığını bildirir. Yine İslâm dini kadın ve erkek arasında bir ayrımın söz konusu olmadığını, doğum, ölüm ve daha sonraki hayatlarında bu iki cinsin birbirinden üstün bir tarafı olmadığını beyan eder. İslam öncesi devirlerde kadın bir insan bile sayılmıyordu. İslam dini, kadını olması gereken konuma yükseltmiştir. İslamiyet’in kadına önemi gösteren oldukça fazla, ayet, hadis ve uygulamalar vardır. Öyle ki, yüce dinimiz İslam’da “Cennet anaların ayakları altındadır” ve “Erkeğin en hayırlısı, kadına en iyi davranandır.” denilmiştir. Durumuna göre kadın kocasından hizmetçi isteyebilir. Hizmetçinin ücreti kocasına aittir. Örfü göre kadınların yapmaması ayıplanan ev işleri dışında kadın, hiçbir iş yapmak zorunda değildir. Kadın kocanın yakınlarını istemediği takdirde, kocası onu müstakil bir evde oturtmak zorundadır. Kadının, haftada bir kez anne-babasını ziyaret hakkı vardır, erkek buna engel olamaz (Anonim, 2019a).

Kadın ailenin temelidir. Aile içinde gerek çocukların yetiştirilmesinde, gerekse kültür unsurlarının nesilden nesile geçirilmesinde köprü vazifesi görür. Bu nedenle sadece çocuğun topluma hazırlanmasında değil, ailede sağlıklı bir iletişim ortamının kurulmasında da önemli rol oynayan kadınlar Atatürk’ün ifadesiyle, “kadınlar hatta erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar”. (Kocatürk, 1984:94). Ülkemizde, kadınların sosyal ve siyasal hakları elde etmeleri de aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir 1924’de Tevhid-i Tedrisat kanunu ile kadınının eğitim alanına ve topluma erkeklerle eşit katılımı konusunda tedbirler almıştır. Medenî kanundaki değişikliklerin yanında, kadınına siyasal yaşamda da haklar tanınmış olup, 1930’da belediye seçimlerinde, 1934’de de milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, kadını ve erkeği ile aile yapısını sağlam ve mantiki temellere oturtmak ve onun

sosyal bütünleşmede, ülke kalkınmasında aktif rol almasını sağlamak amacıyla birçok düzenlemeler yapılmıştır (Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2019).

Kadınlar, tarihi süreç içinde toplum yaşantısındaki asıl yerinin ailesi ve evi olduğu yaygın kabulü nedeniyle, bireysel kazanç elde etmeye yönelik ekonomik faaliyetlerin dışında, doğal bir iş bölümü anlamında ev odaklı işleri yapmak zorunda kalmıştır (Özdemir ve ark., 2017). Kadınlar, annelik ve eş olma görevlerinin yanında, aile içi çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bireylerin bakımları, ev ve mutfak işleri, çocuk yetiştirme gibi işleri üstlenen kişiler olmaları nedeni ile bedenen ve ruhen birçok sorumluluk taşımaktadırlar (AÖF, 2016). Bu çalışmada, Şanlıurfa kent merkezindeki ilçelerde ikamet eden, çalışmayan ev kadınlarının sosyo-ekonomik profili, eğitim, yeterlilik ve memnuniyetlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Şanlıurfa kent merkezinde ikamet eden, çalışmayan kadınlardan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Şanlıurfa kent merkezi, Haliliye, Karaköprü ve Eyyübiye ilçelerinden oluşmaktadır. Araştırma, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen ve ankete katılmayı kabul eden çalışmayan kadınlar ile yüz yüze görüşmeler yoluyla 2017 yılında yapılmıştır. 2017 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Şanlıurfa kent merkezinin nüfusu 921,978 kişi olup, 463,764 kişisi (%50.3) erkek ve 458,214 kişisi (%49.7) kadınlardan oluşmaktadır. Şanlıurfa nüfusunun %54.5'i 0-29 yaş, %28.5'i 30-64 yaş ve %17'si ise 65 yaş üstü bireylerden oluşturmaktadır (TÜİK, 2018; Anonim, 2018). Örneklem hacmi %90 güven sınırı ve %5 hata payı ile seçilmiştir. Buna göre, ana kütle büyüklükleri ve tolerans gösterilebilir örneklem hatasına göre örneklem hacmi 90 (Bayram 2015, 26) çıkmakla birlikte, sonuçların güvenilirliğini arttırmak için 101 adet anket yapılmıştır. Aslında araştırma öncesi amaçlanan %95 güven sınırı, Şanlıurfa'nın sosyal yapısı ve ev kadınlarının anket yapmaktan imtina etmeleri nedeniyle, %90 güven seviyesine çekilmiştir. Anketler, Harran Üniversitesinde okuyan öğrencilerin ailelerinde yapılmıştır. Elde edilen veriler belirli bir kod planına bağlı olarak Excel'e işlenmiş ve daha sonrada analizleri yapılmıştır. Analizlerde genel frekans dağılımları ile bunların arasındaki istatistiki anlamlılıkları ki-kare ve regresyon analiz yöntemi ile belirlenmiştir. Regresyon analizi, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkiyi tespit etmek için kullanılan bir analiz yöntemidir. Eğer tek bir değişken kullanılarak analiz yapılıyorsa buna tek değişkenli regresyon, birden çok değişken kullanılıyorsa çok değişkenli regresyon analizi olarak isimlendirilir (Anonim, 2019b). Ki-Kare testi, gözlenen ve beklenen frekanslar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı temeline dayanır (Anonim, 2019c).

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Elde edilen sonuçlara göre, ankete katılanların ek küçüğü 18 ve en yaşlısı da 67 yaşında olup, katılımcıların yaş ortalaması 32.3 yıldır. Katılımcıların %47'si evli, %44'ü bekâr ve %9'u ise dul/boşanmıştır. Katılımcıların en az hane halkı büyüklüğü 2 ve en fazla olanı ise 12 olup, katılımcıların ortalama hane halkı büyüklüğü 5.81 olarak tespit edilmiştir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TUIK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, Türkiye’de 2017 yılından ortalama hane halkı sayısı 3.4’dür. İllere göre ise, 2017’de ortalama hane halkı büyüklüğünün en yüksek olduğu il, 6.4 kişi ile Şırnak, 5.7 kişi ile Şanlıurfa ve Hakkâri ve 5.6 kişi ile Batman gelmektedir (TUIK, 2018). Katılımcıların%7.92’si okuryazar değildir. Okuryazar olanların oranı %9.9, ilkokul mezunu olanların oranı %16.83, ortaokul mezunu olanların oranı %10.89, lise mezunu olanların oranı %18.8 ve %35.2’si ise yükseköğretim mezunudur. Türkiye genelinde, 6 yaş ve üzeri okur-yazar olmayan kadınların oranı %5.9 olup, toplam nüfusa göre en fazla okuma yazma bilmeyenler %9.36 ile Mardin, %9.30 ile Şanlıurfa ve %8.76 ile Şırnak illeri gelmektedir (TUIK, 2017). Ankete katılanların yaş ortalamalarının düşük, eğitim seviyelerinin yüksek çıkması, araştırma sahasının sosyal ve ata erkil yapısı ile açıklanmaktadır.

Katılımcılar neden çalışmıyorsunuz sorusuna %37.6’sının çalışmaya ihtiyacı yok, %25.7’sinin ailesi izin vermiyor, %6.9’u çalışmak için yeterli bilgi ve beceriye sahip değil ve %29.8’i ise çalışmak kendisine uygun iş yok cevaplarını vermişlerdir. Katılımcıların tamamının gelir ve şahsi harcama kaynağı aile, eş, baba, kardeş vb. tarafından verilen harçlıklardır. Katılımcıların ailelerinin geliri %44.5 ile 1,250 TL ve altı, %26.7 ile 1,251-2,000 TL arası, %19.8 ile 2,001-3,500 TL arası ve %9’unun ise 3,501 ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların ortalama aylık hane halkı (mutfak, kira, elektrik, su, eğitim vb.) giderleri ise 1,625 TL olarak belirtilmiştir. Katılımcıların mutfak ve gıda konularında kendilerini yeterli görme oranları %63 olup, %22.8’i kısmen yeterli ve %14.2’si ise yetersiz olarak görmektedirler. Kendilerini yetersiz olarak görenler daha genç yaş gurubunda yer alanlardır. Burada araştırılan mutfak hijyeni, yemek çeşitleri, kalitesi, tatlar, baharatlar, gıda kaynaklı hastalıklar, gıda bozulması vb. dir. Katılımcıların kendilerini kişisel sağlık, temizlik ve hijyen konularında yeterli görme oranları ise %78’dir. Kendilerini kısmen yeterli görenlerin oranı %8.1 ve yeterli görmeyenlerin oranı ise %13.9’dur. Kendilerini yetersiz görenler ise Eyyübiye, kentin en alt gelir grubunun yaşadığı, ilçesinde yer alanlar katılımcılardır. Yeterliliklere ait elde edilen bu sonuçlar araştırma öncesi beklentiler ile uyumludur. Mutfak ve gıda konularında yeterlilikler ile yaş arasında istatistiki olarak bir anlamlılık tespit edilmiş olup, önem seviyesi $p < \%5$ ’dir. Kişisel sağlık, temizlik ve hijyen yeterlilikleri ile yaş arasında istatistiki olarak bir anlamlılık tespit edilemezken, $p > \%10$, ikamet edilen yer ile $p < \%5$ anlamlılık belirlenmiştir.

Aile bütçesini planlamadaki roller %23.7 ile kadın, %30 ile erkek, %42 ile aile birlikte ve %4.3 ile ise diğer (kayınpeder, kayınvalide vb.) olarak belirtilmiştir. Katılımcıların %11.9’unun sosyal güvenliği (SGK) yoktur. Bunlar yine çoğunlukla Eyyübiye ilçesinde ikamet eden kadınlardır. Baba, eş, kardeş ya da aile bireyleri üzerinden SGK kapsamında olanların oranı %86.1 ve %2’si ise özel sağlık sigortası kapsamında olduğunu belirtmiştir. Özel sağlık sigortası kapsamında olanlar çoğunlukla Haliliye (Yenişehir) kentin üst gelir grubunun yaşadığı bölge, ilçesinde ikamet etmektedir. Katılımcıların %13.9’u SGK’nın anlamını bilmediğini ama yararlı bir şey olduğunu duyduğunu belirtmiştir. SGK’yı sağlık, iş ve gelecek olarak görenlerin oranı %58.4, maaş ve emeklilik hakları olarak görenlerin oranı %9.9 ve devlet koruması olarak görenlerin oranı ise %17.8’dir. Evde yapmakta oldukları işler

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ve sorumluluklarını yerine getirirken bilgiye ihtiyacı olanların oranı %34.6, bazen ihtiyaç duyuyorum diyenlerin oranı %22.7 ve ben yeterliyim diyenlerin oranı ise %42.7 olarak tespit edilmiştir. İhtiyaç duydukları bilgileri %53.5'i kurslarla, %18.8'i TV ve radyo programları yoluyla ve %27.7'si ise tanıdık ve güven duydukları kişilerden almak istemektedirler.

Çalışmayan ev kadını olmaktan memnun olanların oranı %22, memnun olmayanların oranı %22.8 ve kısmen memnun olanların oranı ise %55.2 olarak belirlenmiştir. TÜİK 2017 yılı yaşam memnuniyeti anketlerine göre Türkiye'de kadın nüfusun %54'ü mutlu, %28,1'i orta ve %7,8'i ise kendilerini mutsuz olarak tanımlamaktadırlar. Şanlıurfa'da ise nüfusun %62,8'i mutlu, %19,6'sı orta ve %19,7'si ise mutsuz kadın bireylerden oluşmaktadır. Kadınların %68'i mutluluğunun kaynağını sağlıklı olmalarına bağlarken, yalnızca %1,9'u iş hayatından dolayı mutlu, memnun olmaktadır. Katılımcıların eğer seçme şansları olsaydı ne yapmak isterlerdi sorusuna %19.8 oranıyla, ev kadını olmaktan mutlu olduğunu ve çalışmak istemeyeceğini belirtmişlerdir. Kendisini yormayacak, rahat bir işte çalışmak isterdim diyenlerin oranı %22.8, yapabileceği, kendi yeteneklerine uygun kısmi zamanlı bir işte çalışırdım diyenlerin oranı %30.7'dir. Bunu hiç düşünmediğini ve bu işlerin kader, kısmet işi olduğunu belirtenlerin oranı ise %26.7'dir. Bu cevap oranı, araştırma öncesi beklentilerin üzerinde olup, bu durum Şanlıurfa'nın sosyal, kültürel ve muhafazakâr yapısı ile açıklanabilmektedir.

Katılımcıların kent ve kırsal yaşama bakışları açısından, kırsalda yaşamın daha iyi, kolay ve rahat olduğunu söyleyenlerin oranı %35.6, kentlerdeki yaşamın daha iyi olduğunu düşünenlerin oranı %47.5, kırsalda ve kent merkezinde yaşamın farklı iyi yönleri vardır diyenlerin oranı ise %16.9'dur. Kırsalda yaşamın iyi olduğunu düşünenler, kentlerdeki yaşamı tercih edenlere göre daha yaşlı grup olup, bunların yaş ortalaması kentlerdeki yaşamı tercih edenlere göre %24.6 daha fazladır. Kentlerde yaşayan kadınların, kırsalda yaşayanlara göre daha iyi bir hayat sürdürdüğüne inananların ve kent kadınlarını daha şanslı bulanların oranı %59.4'dur. Bunun tersini düşünenlerin oranı ise %14.9 olup, duruma göre değişir diyenlerin oranı ise %25.7'dir. Kadınların iş ve çalışma yaşamında yer almasının iyi olduğunu düşünenlerin oranı %83.2 olup, tersini düşünenlerin oranı %1.9 ve bu konuda yeterli fikri olmadığını belirtenlerin oranı ise %14.9'dur. Çalışan kadınların aile hayatı olumsuz etkilenir diyenlerin oranı %34.7, aksine daha iyi olur diyenlerin oranı %26.7, çalıştığı işe, aile yapısına, evli-bekâr-çocuklu olup olmadığına göre değişir diyenlerin oranı ise %38.6'dır. Toplumsal refah açısından kadınların eğitimi önemlidir diyenlerin oranı %86.1'dir. Buna katılmayanların oranı %1.9 ve bu konuda fikri olmayanların oranı ise %12'dir. Mevcut bulunduğu duruma göre daha fazla eğitim almak ya da daha fazla eğitilmiş olmak isteyenlerin oranı %85.2'dir. Kendini yeterli gören ve eğitim ya da bilgi ihtiyacı olmadığını belirtenlerin oranı %6.9 ve bazı konularda daha fazla eğitilmiş ya da bilgili olmak isterdim diyenlerin oranı ise %7.9'dur. Yaş ile eğitim ihtiyacı arasında yapılan ikili korelasyonlarda istatistiki olarak bir anlamlılık tespit edilememiştir, $p > \%10$. Her yaş grubunda yer alanların değişik konularda daha fazla bilgili olma ihtiyacı vardır.

SONUÇ

Kadınlar toplumsal yapının ve ailenin temel taşıdır. Bir toplumda en az erkekler kadar, hatta daha da fazla kadın eğitime önem verilmesi gerektiği bilinen bir gerçektir. Kadın eğitime yeteri kadar önem vermeyen ülkeler, dünyada geri kalmışlardır. Toplumsal refahın ve kalkınmanın temelinde yer alan önemli unsurlardan biri de kadın eğitimidir. Kadınları eğitenler nesilleri eğitmiş demektir. Çünkü nesilleri eğitenler kadınlardır (Kayadibi, 2019). Sadece Şanlıurfa’da değil, ülkenin tüm şehirlerindeki bireylerin ve özellikle de çocukların ve kadınların eğitim ihtiyaçları vardır. Son yıllarda eğitime, özellikle de kadın ve çocukların eğitime verilen kamusal önem ve bütçe paylar artmış olup, uygulanan kamusal politikalar olumlu sonuçlar vermekle birlikte, sorunun tamamen çözümü için yeterli olamamıştır. Çalışmayan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla fazla sorumluluklar üstlenmeleri nedeniyle, eğitim ihtiyaçları daha fazladır. Şanlıurfa kent merkezini oluşturan üç ilçeden, Eyyübiye ilçesinde ikamet eden kadınların, diğer iki ilçede ikamet edenlere göre daha fazla eğitim ihtiyaçları vardır. Her ilçenin sosyal yapısına uygun olarak kursların daha fazla yaygınlaşmasına, bu kursların ve içeriklerinin kadınların taleplerine bağlı olarak oluşturulmasına, kadınların bu kurslara daha fazla katılımlarının sağlanabilmesi için, onlara en uygun olan saat ve günlerde düzenlenmesine ve katılımlarının teşvik edilmesine ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Anonim, 2018. Şanlıurfa Kent Merkezi ve İlçelerinin Nüfusu, <http://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/24/2/nufus>

Anonim, 2019a. Kadının hakları nelerdir? <https://sorularlailamiyet.com/kadinin-haklari-nelerdir-islamini-kadınlara-bir-baski-ve-kisiltama-getirdigi-iddalarına-ne-dersiniz-0>

Anonim, 2019b. Regresyon Analizi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Regresyon_analizi

Anonim, 2019c. Ankara Üniversitesi, Açık Ders Notları ki-kare testi (chi-square test) <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=25017>

Anonim, 2019c. Şanlıurfa’daki Kadın Sorunları, <http://www.balikligol.com/kultur-sanat/sanlıurfadaki-kadin-sorunlari-h32115.html>

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- AÖF, 2016. Aile Sosyolojisi tüm ünite notları, Alonot.com <https://alonot.com/aof-aile-sosyolojisi-tum-unite-notlari/>
- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 2019. Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-56/cumhuriyet-doneminde-kadinin-sosyal-konumu>
- Bayram, N. 2015. Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi, Ezgi Kitabevi, Bursa. ISBN:978-975-8606-43-3.
- Çakmakçı, R. ve Sağiroğlu, M. Ş. 2019. Aile Hukuku, http://www.sagioglu.av.tr/index.php?ctg_id=44&p=Contents
- Eren, M. E. 2018a. An Evaluation on the Real Right of Family Housing in Civil Law in Turkey, IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS), 23(11-6):58-63. DOI: 10.9790/0837-2311065863
- Eren, M. E. 2018b. Family Housing Concept, Elements and Importance in Turkey, IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS), 23(11-4):70-77. DOI: 10.9790/0837-2311047077
- Kayadibi, F. 2019. Kadın Eğitiminin Önemi ve Kalkınmadaki Rolü, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101022>
- Kocatürk, U. 1984. Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, p. 84, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Önce, T. 2019. Türk Kültüründe Kadının Yeri Ve Önemi, ISSN 2536-4766. <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/genclerden/1775-turk-kulturunde-kadinin-yeri-ve-onemi>
- Özdemir, G., Unakıtan, G., Keskin, G. Emine Yılmaz, E., Er Ülker, F. 2017. Tarım İşletmelerinde Kadınların Yarattığı İş Gücü Değeri Ve Örgütlenme Yaklaşımları: Trakya Bölgesi Örneği, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 17(39):33-58 ISSN: 2148-9424
- TUİK, 2017. İstatistiklerle kadın, www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594
- TUİK, 2018. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, Şanlıurfa Nüfus Verileri, www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059
- Yılmaz, E. 2003. Hukuk Sözlüğü p.35, 1. Baskı: Ankara.

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMLER VE İLLER BANKASI

Arş. Gör. Dr. Kadir AYDIN

Dr. Cüneyt ÇATUK

Adıyaman Üniversitesi

ÖZET

Türkiye’ de İller Bankasını yerel yönetimlerin finansmanında önemli bir yeri vardır. Yerel yönetimlerin finansmanında çok çeşitli alternatifler bulunmaktadır. Bu alternatiflerden biri yerel yönetim bankacılığıdır. İller Bankası yerel yönetimlere merkezi bütçeden ayrılan payın tahsis edilmesi görevi vardır. Bu görevin yanında başka görevlerde de sorumluluklar almıştır. Bu görevler yerel yönetimlere, kentsel ihtiyaçların karşılanabilmesi amacıyla proje üretmek ve geliştirmek, kredi sağlamak, danışmanlık yapmak ve teknik destek sağlamaktır. Yerel yönetimler için bu roller son derece önem arz etmektedir. Bu rolleri İller Bankası üstlenmiştir. Kuruluş kanunu gereği ülkemizde belediye teşkilatı bulunan yerleşimlerin harita, İmar planı, içme suyu, kanalizasyon ve yapı tesislerinin gerçekleştirilmesinde çok önemli görevleri vardır. Banka 1945 ve 1980 yılları arasında en çok enerji sektörüne yatırım yapmıştır. Bankanın esas görevi mahalli idareler için İmar faaliyetlerinde bulunmaktır. Hizmetlerin yıllık yatırım programları çerçevesinde, yönetmelikler doğrultusunda tüm sektörlerde ele alınan işlerin tekniğe uygun olarak ve zamanında sonuçlandırılmasında kontrollük hizmetleri çok büyük önem taşımaktadır. İller Bankası 1933 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk’ ün verdiği talimatla Belediyeler Bankası ismiyle kurulmuştur. İller Bankası Anonim Şirketi unvanıyla bir kalkınma ve yatırım bankası olan İlbank’a dönüştürülmüştür.

Makale, geçmişten günümüze yerel hizmetleri kimlerin yaptığını, yerel yönetim birimlerinin nasıl ortaya çıktığını, yerel yönetim birimlerinin oluşumunu irdeleyerek; yerel yönetim organlarından hangisine daha çok ağırlık verildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. İl özel idarelerin, köylerin, belediyelerin, büyük şehir belediyesinin tanımlarıyla birlikte, oluşumları, organları, görev ve yetkileri incelenmiştir. Makalede “En çok hangi birime ağırlık veriliyor?” sorusunun cevabı “Belediyeler” öne çıkmıştır.

Makalede yerel yönetimler analiz edildi ve yeni düzenlemelerle, öncekilerden oldukça farklı olan yeni bir döneme geçildiği gözlemlenmiştir. Makalede yeni döneme geçiş ile oluşan değişimlere de yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Belediye, İller Bankası ve Yerel yönetimler

GİRİŞ

Değişen ve gelişen çevre ile birlikte artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için, merkezi yönetim ve yerel yönetim birimleri çeşitli kamu hizmetlerini yerine getirmek zorundadırlar. Halk ile daha yakın ilişki içerisinde olmaları, demokratikleşmeyi hızlandırmaları, gereken müdahaleleri yerinde ve zamanında gerçekleştirmeleri, yerine getirilen hizmetlerde etkinlik ve

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

verimliliği sağlamaları gibi önemli işlevlerinden dolayı yerel yönetimler gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır.

Yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan birimlere “Yerel yönetimler” denir. Yerel yönetimler, kamu hizmetlerinin bir bölümü merkezi yönetimin hiyerarşisi dışındaki tüzel kişiliklere yaptırır. Yerel yönetimler ile daha çok bölge halkını ilgilendiren, bölge halkının günlük hayatını daha kaliteli hale getirci hizmetler yerine getirilmiş oluyor. Ayrıca yerel yönetimler; il özel idareleri, belediyeler ve köyler olmak üzere üç birimden oluşmaktadır. 1982 Anayasası'nın 127. maddesine göre “Yerel yönetimler; il, belediye ya da köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları da kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulmuş olan kamu tüzel kişisidir” (Anayasa, 1982: 127.madde).

Türkiye’de yerel yönetim birimleri içerisinde diğer birimlere oranla belediyeler, daha ağırlıklı bir alanı işgal etmektedir.

Yerel yönetim birimleri içinde önemli bir alana sahip olan belediyeler, Türk yönetim tarihi açısından çok da eskilere dayanmamaktadır. Fakat Batı ülkelerinde durum tam tersidir. Onlarda beledi hizmetler çok daha eskiye dayanmaktadır. Bu nedenle Türkiye’deki belediye biriminin gelişimi, Batılı ülkelerden ithal edilen uygulamalar ile bugünlere kadar gelmiştir. Ayrıca belediyeler, Tanzimat reformları ile Türkiye’nin yönetim sistemi içerisinde yer almaya başlamıştır. Yani Türkiye’de belediyelerin ortaya çıkışı ve gelişimi ile batılılaşmanın yakın bir ilişki içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Yerel yönetimlerde dünyada yaşanan küresel sorunlar azalmamıştır. Tersine gittikçe bir artış göstermiştir. Küreselleşme ve yerelleşme dünyada birbirine zıt görünmektedir. Fakat bunlar zıt değil birlikte bir değişim süreci yaşanmıştır. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde yerel yönetimler önemli bir yere sahiptir. Ayrıca etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır. Ülkemizde kamu hizmetlerine ilişkin anlayış merkeziyetçilikle sağlanmaktadır. Ülkemizdeki kamu hizmetleri bu merkezi yönetim tarafından sağlanmaktadır (Kestane, 1996: 8-9).

Yerel yönetimlerin ilk olarak ortaya çıktığı zamanlarda işlevleri açısından bugünkü kadar geniş olmamıştır. Sanayileşmenin hız kazanmasıyla beraber kentleşme süreci de hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Bu süreçler sonucunda çok çeşitli sosyoekonomik sorunların yanında ise ek hizmet taleplerini de getirmiştir. Taleplerdeki bu artışlar ek gelir kaynaklarına sahip olmayı güncel hale getirmiştir. Fakat yerel yönetimler merkezi idareye oranla nispeten çok az gelir kaynağına sahip olmuşlardır. Kentleşmenin hız kazanması karşısında belediyeler, altyapı yatırımlarını karşılamak için geri ödeme şartlarında krediler elde etmek istemişlerdir. Doğuş sebepleri, çeşitli dönemlerde bankacılıkta yaşanan istikrarsızlık, bazı özerk şehir belediyelerin kredi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılama istekler ve altyapı ihtiyaçlarının finansman meselesi olarak özetlenmektedir (Namazcı, 2013: 5).

1929’lu yıllar ekonomik krizlerin yaşandığı yıllardır. Ülkemiz bu krizlerden büyük kayıp almıştır. Bu dönemde ekonomik anlamda fazla bir gelişme görülmemiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin etkisiyle ekonomide devletçilik modeline geçilmiş ve sanayileşme

anlamında ilk adımlar atılmıştır. 1930'lu yıllara kadar piyasalarda mali anlamda büyük darlıklar yaşanmıştır. Bu dönemde özel amaçlı devlet bankaları ortaya çıkmıştır. Bu da kredi faizlerinin artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da kredi veren kurumların değeri artmıştır. Yeni kurulan devletin hızlı gelişmesi için sanayi sektörüne büyük yatırımlar yönlendirme ihtiyacı olmuştur. Ulusal bankalar mali açıdan yetersiz kalmıştır. Devlet kaynakları kentsel hizmetlerin öncelikli işi neyse ilk önce o işler tespit edilerek kullanılması sonucunu doğurmuştur (Çelik, 2017: 8).

1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu kabul edilmiştir. Kentsel altyapı hizmetlerini yapma görevi belediyelere verilmiştir. Belediyelerin bu hizmetler için mali kaynağı sağlaması amacıyla 1933 yılında Belediyeler Bankası kurulmuştur. 1935 yılında Belediyeler İmar Heyet-i kurulmuştur. Bu heyette amaçlanan hizmetler merkezden yönlendirilmesi ve denetlenmesi ihtiyacı olmuştur. Kamu ve yerel yönetimler 2. Dünya savaşından olumsuz etkilenmiştir. Bu da mali açıdan büyük zararlar görmüştür. Bu sonucunda 1945 yılında İller Bankası üzerinde değişiklikler meydana getirmiştir. Bu da İller Bankasının yeniden yapılandırılması sonucunu doğurmuştur. Banka belediye hizmetlerinin sunulmasında verimli bir şekilde destekçi olmuştur (Kılıç ve Gül, 2015: 219).

İL ÖZEL İDARESİ

İl sınırları içerisinde yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş tüzel kişiliği olan yerel yönetim birimidir. 2005'de kabul edilen 5302 sayılı il özel idaresi kanuna göre il özel idaresi il halkının ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan ve karar organı halk tarafından seçilmiş, hem idari hem de mali özerkliği olan bir kamu tüzel kişiliği kalker yani yeni bir il kanunla kurulursa o ildeki il özel idaresi kendiliğinden kurulmuş olacaktır (Şengül, 2013: 54).

GÖREV VE YETKİLERİ

İl özel idaresinin görev ve yetkileri şunlardır:

-İlin sınırları içerisinde gençlik ve spor, kültür ve sanat, sosyal hizmetler ve yardımlar, ilin çevre düzenlemesi ve bayındırlık-iskan, toprağı korumak ve erozyonu önlemek, ilköğretim ve ortaöğretim için arsa temin etmek, binaların bakım ve onarımını yapmak.

-Belediyenin sınırları dışında ise acil yardım ve kurtarma park bahçe ve ağaçlandırma, imar yol altyapı ve kanalizasyon ve katı atık hizmetlerini yapmakla görevlendirilmiştir (Gözler Ve Kaplan, 2016: 70).

ORGANLARI

3 adet organı vardır. Bunlar;

A)İl Genel Meclisi: Bu organ hem görüşme hem de karar organı olarak faaliyet gösterir. İlde yaşayan seçmenlerce seçilecek olan üyelerden oluşmaktadır. Meclisin aldığı kararlar 5 gün içinde valinin incelediği kararın tekrar görüşülmesini istiyorsa karar kesin değildir ve meclis tarafından tekrar incelenmelidir. Eğer vali tekrar görüşülmesini istemiyorsa kararlar görüşülerek yürürlüğe girer.

B)İl Encümeni: Bu organ hem danışma hem de karar organıdır. Valinin önderliğinde, genel sekreter ile her yıl meclisin kendi arasından seçtiği 3 üye ve birim amirleri içerisinde seçtiği 2 üyeden oluşur.

C)Vali: Bu organ hem il özel idaresinin başı hem de tüzel kişiliğidir. Vali bir devlet memuru olarak faaliyet gösterdiğinden dolayı il özel idaresinin özerkliğini düşürecektir.

KÖY

Türkiye de köyler daha çok kendi kendine ortaya çıkmış topluluklardır. Bu nedenle köylerin kurulmalarında idari işleme gerek duymadığı görülmektedir.1924’de kabul edilen 442 sayılı kanun yürürlüğe girdiği zaman nüfusu 150’den çok olan yerleşim birimleri kendiliğinden tüzel bir kişilik kazanmıştır. Ayrıca Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile birlikte illerde köyler kaldırılmış ve bu köyler mahalle haline dönüştürülmüştür. Bu da az olan köy sayısını giderek azaltmıştır.

Köy, yerel yönetim birimleri arasındaki en küçük ve en yaygın olan birimi oluşturmaktadır. Eskiden köylerde yaşayanların sayısı oldukça fazla iken, sanayi devrimi ile birlikte köyden kente göçün artmasıyla, köylerin nüfusu azalmaya başlamıştır. Örneğin, 1950’ler de köyün Türkiye de genel nüfusuna oranı %72,5 iken 2007’ yapılan nüfus sayımı ile bu oranın %17,1’e düştüğü gözlenmiştir. 442 sayılı Köy Kanun’a göre, 2000’den daha az nüfusa sahip olan, karar organları köydeki kişilerce seçilerek oluşturulan tüzel kişiliği olan yerleşim birimidir (Gözler Ve Kaplan, 2016: 78).

KÖYÜN GÖREVLERİ

Köyde işler, zorunlu ve isteğe bağlı olarak ikiye ayrılmaktadır (Eryılmaz, 2015: 212). Zorunlu olan işler şunlardır;

- Zorunlu işler köylüler için bir kamu yükümlülüğü durumunda ve bu yükümlülükler imece usulü ile yapılmaktadır. Köydeki sağlık, temizlik, yol, su, okul ile ilgili olan işlerdir.
- İsteğe bağlı olan işler ise köyde Pazar, çamaşırlık, çarşı, hamam gibi yerler yapmaktır.

KÖYÜN YETKİLERİ

Köy kamu tüzel kişiliği olan bir birim olduğundan dolayı hukuki işlemler yapabilir. Mahkemelerde davacı ve davalı olup hak ve borç altına girebilir. Ayrıca köy, tek taraflı işlerde yapabilmektedir (Şengül, 2016: 147). Örnek olarak, kolluk faaliyetlerini kendisi yerine getirebilir.

KÖYÜN ORGANLARI

Köyün 3 tane organı bulunur. Bunlar köy derneği, köy ihtiyarlar heyeti, muhtar ve köy personelidir (Şengül, 2016: 149).

1. Köy Derneği: köyde yaşayan erkek ve kadınlardan oluşan bir kurul olarak faaliyet gösterir.
2. Köy İhtiyar Heyeti: İki tür üyelerin bulunduğu heyettir. Bu üyeler seçimlik ya da doğal üyeleri köy derneği seçer. Doğal üyelerde imam ve öğretmenlerdir.
3. Muhtar: köy yönetiminin başıdır. Muhtarı köy derneği seçer. Muhtar kaymakamın ya da valinin denetimi altında çalışır.
4. Köy Personeli: Köyün imamı, korucusu, katibi ve görevliler kendilerine “Köy personeli” der.

TÜRKİYE’DE BELEDİYE VE BÜYÜK ŞEHİR BELEDİYE YAPILANMASI BELEDİYE KAVRAMI

Belediye, eski terim olarak Türkiye’de şehremaneti olarak kullanılan bir kavramdır. Günümüzde belediyeler, “Kent niteliği taşıyan yerlerde yaşayan halkın ortak yerel

ihtiyaçlarını karşılamakla görevli olan, karar organları halk tarafından seçilerek oluşturulmuş, kamu tüzel kişiliğine sahip olan birimler” olarak ifade edilmektedir (Gözler ve Kaplan, 2016: 72-73).

TÜRKİYE’DE BELEDİYENİN ORTAYA ÇIKMASI

Türkiye’de belediye yapılanmasına tarihi açıdan bakacak olursak üç dönemde incelemek gerekmektedir. Bunlar “Tanzimat’tan önce”, “Tanzimat Dönemi” ve “Cumhuriyet dönemi” olarak ele alınmalıdır (Eryılmaz, 2015: 191-193).

TANZİMAT’TAN ÖNCEKİ DÖNEM

Tanzimat’tan önce Osmanlı Devleti’nin kent yönetimi yapılanmasında, yerel ihtiyaçları karşılamak için yerel hizmetleri hem devlet teşkilatı hem de yerel halkın kendilerinin oluşturdukları örgütlenmeler tarafından yerine getirmektedir.

Yerel örgütlenmelere vakıflar, loncalar, mahalleler örnek verilebilir. Ayrıca bunlar o dönemlerde yerel hizmetlerin yerine getirilmesinde etkin olarak görev üstlenmiş olan yerel halkın oluşturduğu örgütlenmelerdir (Ulusoy ve Akdemir, 2004: 149).

İlk belediye yapılanması kuruluncaya dek, Osmanlı Devleti’nde yerel nitelikli hizmetler klasik kurumlar aracılığıyla yerine getirilmekteydi. Merkezi hükümetin karşısında ise klasik kurumların özerkliği bulunmamaktaydı. Görülebileceği üzere Osmanlı Devleti’nde yerel demokrasi düşüncesi tam olarak oturmamıştır (Ortaylı, 1985: 185).

Yani Osmanlı Devleti kent, merkezi otoritenin yönetim alanına dahil olan kamusal iş niteliği taşıdığından dolayı hizmetleri merkezden atanmış görevliler tarafından yürütmüşlerdir. Bunlar; kadı, subaşı, muhtesip gibi görevlilerdir. Görevliler arasında kadı, şehir yönetiminde önemli bir yere sahiptir (Eryılmaz, 2015: 196).

KADI, SUBAŞI, MUHTESİP

Kadı, kaza ya da sancak bölgesine atanmış görevlilerdir. Ayrıca kadılar şehir, kasaba, nahiye ve köylerde de kendisine verilen görevleri yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir. Osmanlı kent yönetiminde hizmetler mülki, adli ve beledi olarak birbirinden ayrılmamıştır. Bu hizmetleri yürütmekle görevli olan kadının yardımcısı da bulunmaktadır. Bunlar; subaşı ve muhtesiptir. Subaşı, kadıya karşı sorumlu olan ve ilin güvenliğiyle görevli emniyet amiridir. Muhtesip de, kadıya karşı sorumlu olarak belediye hizmetlerini yürüten yardımcısıdır. Muhtesip, tüketim maddelerine fiyat koymakla ve bunları denetlemekle, pazar işlerine bakmakla, ölçü aletlerini kontrol etmekle, gıda ürünlerini üretip, pazarlayan ve satan dükkanları denetlemekle görevlendirilmektedir. Yani muhtesip, günümüzdeki zabıtalardan görevli olduğu işleri yapmaktaydı (Eryılmaz, 2015: 190). Kadı dışındaki bu iki görevli devlet memuru statüsündeydi ve maaşlarını da vatandaşlardan alınan vergilerden karşılanmaktaydı.

Kadılar genel olarak merkez tarafından gönderilen emirlerin halka ulaştırılmasından, yargının sağlanmasından, nikâh işlerinden, vakıf kurumlarının ve idaresinin onay işlemlerinden görevlidirler. Ayrıca kendi çalışma alanında görev yapanlar hakkında merkeze rapor düzenlemek, belediye başkanlığı yapmak, sözleşmeleri onaylamak, halkın isteklerini divana iletmek de görevleri arasındadır (Ortaylı, 1985: 187).

Osmanlı Devleti’nde kadılık, Tanzimat Fermanı’nın kabulü ile yerini nizami mahkemelere bırakmış ve 1924 yılında ise tamamen kaldırılmıştır.

TANZİMAT DÖNEMİ

Tanzimat dönemi, modernleşmenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde meydana gelen batılılaşma hareketleri yerel yönetimlerde de kendini göstermektedir.

3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'yla beraber batıyla olan ilişkimiz eskiye oranla daha da artmıştır. O dönemlerde Osmanlı Devleti'nde yönetimin önemli kademelerinde bulunan ve birçoğu batıda eğitim almış yeni bir aydın çevre vardı. Bu aydın çevre eski dönemlere oranla daha etkin konumda bulunmaktaydı. Bu bağlamda, o dönemlerde batıya gönderilen ve geri dönen Osmanlı aydınları, batıdaki gibi bir belediye teşkilatının Osmanlı Devleti'nde de kurulmasını istiyorlardı. Dönemin önde gelenleri; yerel yönetim birimlerinin batıdakilere benzer olarak özerk bir yapıya sahip olması isteğinden çok, hem modern hem de düzenli bir şehir yapısına kavuşma arzusu taşımaktadır (Şengül, 2016: 79).

Batılı ülkelerle artan ilişkilerimizle birlikte Osmanlı aydınları, batı kentlerinde görmüş oldukları idari modelleri ve özellikle de belediye yapılanmasını Osmanlı kentlerine uygulamak için girişimlerde bulunmuşlar, Osmanlı Devleti'nin ilk belediye yapılanması olan İstanbul'da Şehremaneti'nin kurulmasında etkili rol oynamışlardır.

İSTANBUL'DA İLK BELEDİYE DENEYİMİ

19.Yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'un nüfusunun 1 milyon kişi olacağı tahmin edilmekteydi. O dönemlerde İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti idi ve hem dış ticaret hem de yabancı nüfus için bir çekim merkeziydi. Artan yatırımlara bağlı olarak yabancıların sayıları da artmaktaydı. Yabancıların yönetimden kaldırım, yol, altyapı gibi çeşitli istekleri de artış göstermekteydi. Ayrıca o dönemlerde Kırım savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin ittifak yapmış olduğu ülkelerin temsilcilerinin ve askerlerinin İstanbul'a gelmesiyle birlikte nüfusun yapısında meydana gelen değişimler de kentsel problemleri gündeme getirmede etkili olmuştur.

Türkiye'de Batı tipi belediyelerin kurulmasında bazı faktörler etkili olmuştur. Bu faktörler; eski şehrin hizmetlerinin bozulması, yaşanan ekonomik gelişmeler, Batı ile sosyokültürel ilişkilerimizin artması sonucunda ortaya çıkan düzenli kent özlemi ile siyasal gelişmelerdir (Yayla, 1977: 958).

Kentleşme hareketlerinin yoğunlaşması ile artan kentsel hizmetlerin yerine getirilmesinde geleneksel kurumların kapasiteleri ve koordinasyonları maalesef yeterli olamamıştır. Geleneksel kurumların yapısında ortaya çıkan kapasite ve koordinasyon problemleri nedeniyle o dönemin yöneticileri yerel yönetimlerin problemlerini Batılı ülkelerin yapılanmalarına benzer biçimde çözme eğiliminde olmuşlardır. Böylelikle ilk belediye yapılanması olan Şehremaneti, 16 Ağustos 1854'te İstanbul'da kurulmuştur (TOBB, 1996: 70).

Bu belediyenin öncelikli amacı; kentin temel ve ortak ihtiyaçlarını tatmin edecek şekilde karşılamaktır. Bununla birlikte şehrin temizliği, güvenliği, ekonomik ve ticari faaliyetlerinin gözetimini yapmak da belediyenin temel görevleri arasında yer almaktadır (Ortaylı, 1985: 121).

Gördüğümüz üzere belediyeye bırakılan görevler oldukça geniş ve çok çeşitlidir. Fakat o dönemde merkezi yönetimin oldukça katı vesayeti altında çalışmaya mecbur olan belediyenin başarılı olması beklemek güçtür.

ŞEHREMANETİ'NİN YAPISI VE İŞLEVSEL GÖRÜNÜMÜ

İlk belediye yapılanması olarak kabul edilen Şehremaneti'nin yapısı 2 önemli organdan oluşmaktaydı. Bunlardan biri; Şehremaneti'nin başında bulunan ve padişah tarafından atanan bir memur olan Şhremini'dir. Diğerisi ise; yine padişah tarafından atanan üyelerden oluşan Şehremaneti Meclisi'dir. Gördüğümüz gibi hem Şhremini hem de karar organı olan Şehremaneti Meclisi göreve seçimle değil, atamayla gelmektedir. Atamalar padişah tarafından merkezi yönetim eliyle yapılmaktaydı (Şengül, 2016: 74). Gördüğümüz üzere belediyenin oluşumunda aslında tek yetkili olan birim merkezi yönetimdir. Çünkü Osmanlı yönetim sistemi padişahın mutlak iktidarını esas olarak almaktaydı ve bunu da merkezi yönetim eliyle göstermekteydi. Sonuç olarak bu mutlak iktidarın bozulması istenmemekteydi.

Şehremaneti Meclisi 12 üyeden oluşmaktaydı. Şehremaneti Meclisi'nin üyeleri hem esnaflardan hem de ileri gelen bazı memurlardan oluşmaktaydı. Üyelerin güvenilir ve muteber olmaları önemliydi (Keleş, 1998: 123). Şehremaneti Meclisi, esasen bir karar ve danışma organı niteliğindedir. Burada alınan önemli kararların yürürlüğe girmesinde ise merkezi yönetimin onayı gerekliydi (Ortaylı, 2007: 437).

Yürütme organı olan Şhremini, şehir meclisine başkanlık etmekte olup, meclisin aldığı kararları uygulama görevini yerine getirmekteydi. Bu süre zarfında Şhremini özellikle temizlik, altyapı, güvenlik konularını öncelikli görev alanları olarak belirlemiş ve görev alanlarındaki görevlerini 2 yardımcıyla beraber yerine getirmiştir.

Şehremaneti'nin çalışma usulü, organları, görev ve yetkileri, Meclis-i Vala tarafından çıkarılan 1854 tarihli bir kanunla düzenlenmiştir. Şehremaneti'ne verilen görevler aynı nizamnamenin 2. maddesinde şöyle sıralanmaktadır (Gözler ve Kaplan, 2016: 68):

- a) Zorunlu ihtiyaç maddelerinin kolaylıkla sağlanmasını ve bulunmasını yerine getirmek,
- b) Zorunlu ihtiyaç maddeleri için devletçe saptanan fiyatın tespitini ve kontrolünü yapmak,
- c) Yolların ve kaldırımların yapım, onarım, bakım çalışmalarını yürütmek,
- d) Şehrin temizlik işlerini yerine getirmek,
- e) Pazarın ve esnafın, fiyatların ve kalitenin, ölçü aletlerinin denetimini gerçekleştirmek,
- f) Eskiden İhtisap Nezareti'nce toplanan vergileri ve resimleri toplayıp, yetkili yerlere teslim etmektir.

DAİRE

Şehremaneti hizmetlerini ve görevlerini yerine getirirken hem mali açıdan hem de nitelikli personel açısından oldukça yoksun idi. Bu yüzden merkezi yönetim de belediye ve yerel işlere sıklıkla müdahale etmiştir. İşte bu nedenlerden dolayı İstanbul Şehremaneti başarılı olamamıştır. Bu da aslında modern belediyeçilik için iyi bir başlangıç olmamıştır.

Bu başarısızlıktan dolayı, Bab-ı Ali bazı önlemler almak zorunda kalmıştır ve İstanbul Şehremaneti'nin yaşadığı sorunların sebeplerinin araştırılması için İntizam-ı Şehir Komisyonu'nu kurulmasına karar vermiştir. İstanbul Şehremaneti, İntizam-ı Şehir Komisyonu'nun yapmış olduğu incelemeler sonucunda ortaya konulan öneriler çerçevesinde 1858 yılında 14 daireye ayrılmıştır. Beyoğlu ve Galata'yı içine alan bölgeye de "Altıncı Daire" ismi verilmiştir. Ayrıca önerilerin de bu dairede uygulanmasına karar verilmiştir. Bu dairenin en ayırt edici özelliği gayrimüslim tebaanın yoğun olduğu bir bölgede olmasıdır. Aslında o bölgede olmasının sebebi; gayrimüslimlerin Avrupa yaşam biçimine alışmış olmasından dolayı Avrupa'dan esinlenen yeni kurumlara da kolay uyum sağlayabilecekleri düşünülmüştür (Şengül, 2016: 36).

Dairenin organlarının belirlenmesinde merkezi yönetim sorumlu idi. Daire müdürü ve daire meclis üyeleri merkezi yönetim tarafından atanmaktaydı. Dairenin temel görevleri; yolların ve sokakların yapımı, onarımı, bakımı ile ilgilenmek, kanalizasyon ve içme suyu hattının yapımı ve bakımı, ulaşımaya yönelik işlerin yapımı gibi kentsel hizmetlerin yerine getirilmesi ile ilgilidir (Eryılmaz, 1992: 206). Çoğunlukla devlet yardımına ihtiyaç duyan bu birim mali sıkıntılar çekmekteydi ve bundan dolayı da hizmetlerini yerine getirmede aksaklıklar yaşamaktaydı.

TAŞRADA BELEDİYE YÖNETİMİ

1864 Vilayet Nizamnamesi taşrada belediye yapılanmasına ait ilk hükümleri içermektedir (Sunay, 2002: 127-128). Ayrıca 1868'de bir talimat çıkarılmış ve İstanbul dışında da belediye yapılanması öngörülmüştür. Fakat taşradaki belediyelerin kuran metin, 1871'de İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi oluşturulmuştur. Bu nizamname ile vilayetlerde, sancakta ve kaza merkezlerinde belediyenin oluşturulmasına izin verilmiştir. Belediyenin organları, belediye meclisi ve belediye başkanı olarak belirlenmiştir. Belediye başkanı, merkez tarafından atanarak göreve alınmaktadır. Taşrada belediyenin oluşturulmasındaki temel sebep; ticari faaliyetlerin artışı ve çeşitlenmesi ile kent için ulaşım, karantina, haberleşme, konaklama, alanlarında yeni hizmet ihtiyaçlarının oluşmasıdır (Şengül, 2016: 37). Bu kapsamda belediye meclisi ise sağlık, okul, hastane, kent içi yolların ve sokağın yapımı ve bakımından görevliydi.

CUMHURİYET DÖNEMİ

Yerel yönetimler içindeki en önemli birim belediyedir. Ülkemizde hem Büyükşehir belediyelerinin sayısının artması ile hem de sınırlarının ilin mülki sınırı olmasından dolayı ülkedeki nüfusun çoğu belediyenin sınırları içinde yaşar hale gelmiştir.

Ülkemizde belediye yönetiminin yaklaşık olarak 150 yıllık geçmişi bulunur. Çünkü belediye, Osmanlı döneminde oluşturulmuş ve kurumsallaştırılmıştır. 1930'da kabul edilen 1580 sayılı kanunla, ülkemizdeki belediyecilik deneyimini arttırmıştır. Fakat siyasal rejimin yenilenmesiyle belediyenin mevzuatı da değiştirilmiştir ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu'na yerini bırakmıştır (Eryılmaz, 2015: 193).

Yeni Belediye Kanunu ile bir takım yenilikler getirilmiştir:

- I. Bir yerde belediyenin var olabilmesi için gerekli olan nüfus sayısı 2000 iken 5000'e yükseltilmiştir.
- II. Hem il hem de ilçe merkezlerinde belediye kurulması mecbur hale gelmiştir.

- III. Hem idari hem de mali özerklik getirilmiştir.
- IV. Liste usulü yerine yetki ve genel yetki ilkeleri benimsenmiştir.
- V. Mahalleler, belediyelerin bir yönetim birimi haline gelmiştir.
- VI. Belediyelerin hizmet sunmadaki görev ve yetkileri arttırılmıştır.
- VII. Norm kadro sistemine geçilmiştir. Çünkü personelde, verimlilik ve etkililik arttırılmak istenmiştir.
- VIII. Gönüllü katılıma olanak sağlanmıştır.
- IX. İdari vesayet ve özerklik arasında bir düzen kurulmak istenmiştir (Şengül, 2016: 83-88).

Gördüğümüz üzere belediyelere getirilen yenilikler ile vatandaş ve belediye arasındaki bağ kuvvetlendirilmeye çalışılmış, merkezi yönetimin belediye üzerindeki baskısı azaltılmaya çalışılmış, belediyenin konumu güçlendirilmiştir.

BELEDİYELERİN GÖREV VE YETKİLERİ

Ülkemizde 1580 sayılı kanun döneminde belediyelerin görev ve yetkilerinin belirlenmesinde kullanılan listeleme usulü yerine 5393 sayılı kanunla yetkinin yanında genel yetki ilkesi de benimsenmiştir.

Belediyelerin sorumlulukları ve yetkileri şunlardır:

- I. İmar, stratejik plan, ruhsat,
- II. Su, kanalizasyon, ulaşım,
- III. Sağlıklı çevre, temizlik, yeşillendirme, parklar, konutlar,
- IV. Zabıta, ambulans, itfaiye
- V. Kültür hizmeti, sanat hizmetleri,
- VI. Evlendirme, defin,
- VII. Ticaret ve ekonominin geliştirilmesi,
- VIII. Umuma açık yerleri denetimi,
- IX. Devlete ait olan okulların yapım, bakım, onarımı,
- X. Sağlık,
- XI. Perakendeci ve toptanı halleri, otobüs terminalleri, yat limanı ve mezbaha hizmeti, fuar alanları.
- XII. Kamuoyu yoklaması ve araştırması yapabilir. Çünkü belediye, sunduğu hizmetlerle ilgili görüş ve düşünceleri öğrenmek ve buna göre gerekenleri yapmak ister (Eryılmaz, 2015: 196).

Görüldüğü üzere belediyenin görev ve yükümlülükleri oldukça çok kapsamlıdır. Yani bir nevi beşikten mezara kadar vatandaş ile iç içedir.

BELEDİYELERİN SINIRLARI

Belediyelerin sınırlarını valiler tespit etmektedir. Yani belediyelerin hizmet alanlarını valiler belirlemektedir. Süre olarak bakacak olursak; kurulmadan itibaren 6 ay içerisinde vali tespit eder. Ayrıca belediyelerin sınırları zorunlu olmadığı takdirde 5 yıl boyunca değiştirilmezler (Gözler Ve Kaplan, 2016: 72).

BELEDİYELERİN ORGANLARI

Belediye hizmetlerini 3 adet organ tarafından yerine getirilmektedir. Bu organlar şunlardır:

A. Belediye Meclisi

Karar organı olarak görev yapar ve seçilmiş üyelerden oluşur. Meclisin üyelerinin sayısı, beldenin, kasabanın ya da şehrin durumlarına göre farklılık gösterecektir. Meclisin görevleri ve yetkileri şunlardır:

- I. İmar plânlarını görüşüp, onaylamak,
- II. İlin çevre düzeni plânını onaylamak.
- III. Belediyenin yönetmeliklerini onaylamak,
- IV. Meydan, sokak, park, tesis ve benzeri yerlere ad koymak; mahallenin yapılmasına, kaldırılmasına, birleştirilmesine, sınırlarının belirlenmesine ve değiştirilmesine karar vermek; beldeyi tanıtabacak arma, flama vb. izin vermek,
- V. Hizmetleri mücavir alanlara götürmeye karar vermek,
- VI. Belediyenin imar programlarını görüşerek kabul etmek.

Eğer yukarıdaki görevleri yerine getirirken, hukuka aykırılık tespit edilirse belediye başkanı, meclisin aldığı kararları, gerekçelerini de belirtmek kaydıyla beş gün içerisinde meclise iade edebilir. İade edilen kararlar görüşülmesine rağmen meclis tarafından ısrar edilirse hükümler kesinleşmiş olur (Şengül, 2013: 84).

B. Belediye Encümeni

Belediye başkanının önderliğinde, il belediyeleri ile nüfusu 100.000 kişiden fazla olan belediyelerde, meclisin üyeleri arasından, bir yıl için gizli oyla seçeceği üç üye, malî hizmetler birim amiri ile başkanın birim amirlerinden seçeceği iki üye olmak üzere toplamda yedi üyeden; öteki belediyelerde ise meclisin üyeleri arasından bir yıl için gizli oyla seçeceği iki üye, malî hizmetler birim amiri ile başkanın birim amirlerinden seçeceği bir üye olmak üzere toplamda beş üyeden oluşur. Önemli olan kararları meclis alır. Bu kararlar sonucu işleri encümen yürütür. Yeni düzenleme ile encümen hem danışma hem de yürütme organı olmuştur. Encümenin görevleri ve yetkileri şunlardır:

- I. Stratejik planı, yıllık çalışma programını, bütçe hesabını, kesin hesabını inceledikten sonra meclise görüş belirtmek,
- II. Yıllık çalışma programına dahil olan işlere yönelik kamulaştırma kararı alıp, uygulamak,
- III. Kanunlarda öngörülmüş olan cezaları uygulamak,
- IV. Öngörülemeyen giderler ödeneğinin harcama yerlerini belirlemek,
- V. Umuma açık olan yerlerin hem açılış hem de kapanış saatlerini belirlemek.
- VI. Taşınır olmayan malların satımına, trampasına yönelik olan meclis tarafından alınan kararları uygulamak; ayrıca üç yılı geçmemek şartıyla kiralanmasına izin vermek (Canatan, 2009: 77).

C. Belediye Başkanı

Başkan, belediye biriminin başı, tüzel kişiliğinin temsilcisi ve yürütme organı olarak görev yapar. Başkan, belediye sınırlarında yaşayanlar tarafından 5 yılda bir, seçilmektedir (Gözler Ve Kaplan, 2016: 75).

Büyükşehirlerde, illerde, ilçelerde belediye başkanının makamı, ölüm ya da istifa nedeniyle boşalırsa; meclis kendi içerisinde seçim yapmakla görevlidir. Çünkü belediye meclisini halk seçmiştir ve sonuç olarak da halkın seçtiği birinin başa gelmesi gerekmektedir. Büyükşehir ve il belediyelerinde eğer meclis içerisinde başkan seçilemezse İçişleri Bakanlığı atama yapacaktır. İlçe belediyelerinde ise eğer meclis içerisinde başkan seçilmezse atama vali tarafından yapılacaktır (Şengül, 2013: 101).

2016'da KHK ile bir durum daha gelmiştir. Eğer terör nedeniyle belediye başkanı görevinden alınırsa büyükşehir belediyeleri ve il belediyelerine İçişleri Bakanlığı, ilçe belediyelerine ise vali tarafından kayyum atanır. Çünkü terör olağanüstü bir olaydır ve meclis içerisinde seçim yapmak doğru olmayacaktır.

Başkanın görevleri ve yetkileri şunlardır:

- I. Belediyeyi stratejik plan dahilinde yönetmek,
- II. Belediyenin diğer organlarına başkanlık etmek, alınan kararları yerine getirmek,
- III. Belediyeyi sevk ve idare etmek,
- IV. Belediyede çalışacak personeli atamak,
- V. Belediye bütçesini kullanmak,
- VI. Halkın huzur, sağlık ve mutluluk içinde yaşamını sürdürmesine yarayan önlemler almak,
- VII. Başkan, meclisin aldığı kararları hukuka aykırı görürse bunları tekrardan görüşmek üzere meclise iade edebilir (Şengül, 2016: 111).

BELEDİYELERİN MALİ YAPISI

Belediyenin gelir kaynakları, "Genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar", "Öz gelirler" ve "Devlet yardımları" olmak üzere üç tanedir (Gözler Ve Kaplan, 2016: 74). Genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan %6'lık pay belediyelere verilir. Bu pay, her ay hesaplanır ve İller Bankası'na yatırılır. İller Bankası'ndan da belediyelerin nüfuslarına bakılarak dağıtılır (Şengül, 2016: 115).

Belediye Gelirleri Kanunu'na göre, belediyelerin öz gelirleri, "Vergiler", "Harçlar" ve "Harcamalara katılma payları" olarak üçe ayrılır. Vergiler; reklam, haberleşme, elektrik tüketimi, emlak, çevre temizlik vergisinden oluşmaktadır. Harçlar; işgal, tatil zamanı çalışma ruhsatı, tellallık, hayvan muayenesi ve denetimi, ölçü aletleri, imar, işyeri açma, ruhsat, sağlık harçlarıdır. Harcamalara katılma payları; yol, kanalizasyon ve su olmak üzere üç tanedir. Bu katılma paylarının hedefi, vatandaşlara da giderlerin bir kısmını yüklemek (Bali, 2007: 50).

Devlet de belediyelere yardım yapmaktadır. Bu yardımların bazıları genel niteliklidir, bazıları da belirli bir hizmetin oluşturulmasını ya da düzeltilmesini hedefler.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ

Şehirlerin büyümesi ve gelişmesiyle insan nüfusu giderek artmıştır. Özellikle ülkemizde göç alarak artan nüfusları artan şehirlerin ihtiyaçlarını karşılamada belediyelerin yetersiz

kalındığı düşünülmüştür. Bundan dolayı da Büyükşehir belediyelerinin kurulmasına karar verilmiştir.

İlk Büyükşehir belediye kanunumuz 10.7.2004'de kabul edilen 5216 sayılı kanundur. Daha sonra bu kanun 12.11.2012'de kabul edilen 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile güncellenmiştir. Son olarak ise 30.03.2014 tarihinde yapılan yeni düzenlemeler ile 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu son şeklini almıştır.

Büyükşehir belediyeleri, 1982 Anayasası'nın 127. maddesindeki "Büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir" hükme dayanarak kurulmuştur (Anayasa, 1982: 127. Madde). Yani büyükşehir belediyeleri kanunla kurulmuştur.

2014 yılında yapılan yerel seçimlerle birlikte yapılan düzenlemelerle sayısı 16 olan büyükşehir belediyesinin sayısı 30'a çıkarılmıştır. Yani 81 ilin 30 adeti büyükşehir belediyesi olarak 51 adeti ise büyükşehir belediyesi statüsünde olmayan il belediyeleri olarak faaliyet göstermektedir. Asgari olarak 3 adet ilçeyi ya da ilk kademe belediyesini bünyelerinde barındıran belediyeler hem kamu tüzel kişiliği hem de büyükşehir belediye statüsü kazanır (Şengül, 2016: 126). Yani büyükşehir belediyelerinin içerisinde asgari olarak 3 adet ilçe ya da ilk kademe belediyesini bünyesinde barındırmak zorundadır. İlçe belediyelerinin aralarındaki iletişimlerini sağlayan büyükşehir belediyesinin yönetimini belediye başkanı üstlenmektedir.

6360 sayılı kanunla birlikte büyükşehir belediyesi bulunan illere bağlı olan ilçelerin sınırları içinde bulunan köy ve belde belediyelerinin tüzel kişilikleri iptal edilmiş, köyler mahalle, belediyeler de belde adıyla tek mahalle biçiminde bağlı oldukları ilçenin belediyelerine katılmışlardır.

Ayrıca yeni düzenlemeler ile büyükşehir belediyelerinde hem il özel idaresi yapılanması kaldırılmış hem de bucak yapılanması kaldırılmıştır. Böylece hizmet sunmada gereksiz yapılanmaların ortadan kaldırılması ile verimlilik artırılmış olacaktır.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN KURULUŞU

Son yapılan nüfus sayımı dikkate alınarak, nüfusu 750.000 kişiden fazla nüfusa sahip olan illerde, 6360 sayılı kanuna göre il belediyeleri, büyükşehir belediyesine dönüştürülebilir (Gözler Ve Kaplan, 2016. 76-77).

Büyükşehir belediyesinin sınırları illerin mülki sınırları olarak, ilçe belediyelerinin sınırları ise ilçelerin mülki sınırları olarak kabul edilmektedir.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN ORGANLARI

Büyükşehir belediyelerinin hizmetleri, normal belediyelerinki gibi 3 adet organ tarafından yerine getirilmektedir. Bu organlar şunlardır:

A. Büyükşehir Belediye Meclisi

Meclis, büyükşehir belediyelerinin karar verme organı olarak görev yaparlar. Büyükşehir belediye meclisinde başkan olarak büyükşehir belediye başkanı bulunur. Büyükşehir içinde bulunan diğer belediyelerin başkanları ise bu meclisin doğal üyesi olarak mecliste yer almaktadırlar.

Meclisin görevleri ve yetkileri şunlardır:

- I. Belediyenin planlarıyla bütçesini görüşmek ve karara vermek,
- II. Büyükşehirin nazım imar planını hazırlamak,

- III. Belediye meclisleri tarafından kabul edilmiş olan imar planlarını ve bütçelerini kontrol edip, olduğu gibi ya da değiştirerek onaylamak,
- IV. Yurtdışındaki belediyelerle iş birliği yapmak,
- V. Cadde, sokak, parklara ad koymak ve bu yerlere konulacak olan heykel, büst vb. şeyleri tespit etmek.

Büyükşehir belediye meclisinin vermiş olduğu kararları onaylamakla görevli olan kişi büyükşehir belediye başkanıdır. Belediye meclisinin vermiş olduğu kararlar, meclisin üye sayısının salt çoğunluğu ile kesinleşir. Eğer büyükşehir belediye başkanı, meclisin vermiş olduğu kararın anayasaya uygun olmadığını belirtirse, tekrardan görüşmek üzere 7 gün için meclise kararı iade edebilir. Eğer yeniden görüşülen kararlar, meclis üyeleri tarafından ısrar edilirse, kesinleşmiş olur. Kesinleşmiş olan kararlar ise 7 gün içerisinde mülki idare amirine iletilir ve uygun ise yürürlüğe girer. Yani bir kararın son aşamasının tamamlanması mülkü amirin onayına bağlıdır (Şengül, 2016: 128).

B. Büyükşehir Belediye Encümeni

Encümen; büyükşehir belediye kurumunda söz sahibi olan diğer bir organdır. Büyükşehir belediye encümeni, ikinci yetkili organ olarak görev yapmaktadır.

Büyükşehir belediye encümeni; büyükşehir belediye meclisine her türlü görev ve hizmet ile ilgili olarak görüş bildirme yetkisi bulunan organdır.

Büyükşehir belediye encümeni 11 üyeden oluşmaktadır. Bu üyeler büyükşehir belediye başkanının başkanlığında toplanan meclisin kendi üyeleri içinden gizli oyla seçeceği 5 kişi ile bir tanesi genel sekreter, bir tanesi de mahalli hizmetlerin birim amirleri içinden seçilerek 5 üyeden oluşur (Şengül, 2013: 99).

Encümen toplantılarına eğer büyükşehir belediye başkanı katılamaz durumda ise genel sekreter toplantıya başkanlık eder.

Ayrıca encümen 6360 sayılı kanun ile belirtilmiş cezaları uygulama yetkisi bulunan büyükşehir belediye yönetiminin önemli bir organı olarak faaliyet göstermektedir.

C. Büyükşehir Belediye Başkanı

Başkan, hem büyükşehir belediyesinin yürütme organı hem de büyükşehir belediyesinin tüzel kişiliği olarak faaliyetlerini yerine getirmektedir.

Büyükşehir belediye başkanı görevleri süresince siyasi partilerin yapısında yer alamaz; spor kulüplerinde başkan olamaz (Canatan, 2009: 84). Bunun nedeni; partizanca uygulamaların önüne geçilmek istenmesidir.

Başkanın görevleri ve yetkileri şunlardır;

- I. En üst amir olarak belediyeyi idare etmek, bununla birlikte belediyenin haklarını korumak,
- II. Strateji oluşturup, planlar yapıp, bütçeyi de strateji ve plana uygun olarak oluşturmak ve uygulamak, belediyenin kurumsal stratejilerini oluşturmak ve bu stratejilere uygun biçimde bütçeyi değerlendirme, belediyenin yerine getirdiği hizmetleri ve belediyede çalışacak kişilerin performansını denetlemek, değerlendirme raporlarını meclise iletmek,
- III. Belediyenin diğer organlarına başkanlık etmek, bu organların aldıkları kararlarını yerine getirmek,

- IV. Hizmetlerin hem etkin hem de verimli şekilde yerine getirmeye yarayan önlemleri almak,
- V. Büyükşehir belediyesinin haklarıyla menfaatlerini izlemek, alacak ve gelirlerinin tahsilini yapmak,
- VI. Hem mahkemelerde davalı ya da davacı sıfatıyla hem de resmî yerlerde büyükşehir belediyesini temsil etmek,
- VII. Belediyede çalışacak olan kişilere atamak, belediyeyi ve belediyeye bağlı olan kuruluşlarını denetlemek,
- VIII. Nikah kıyma yetkisi,
- IX. Bütçe içerisinde yoksul olanlar için ayrılmış bütçeyi kullanmak, özürülüler için oluşturulmuş faaliyetlere destek vermek ve özürülüler için özürülü merkezleri açmak (Gözler Ve Kaplan, 2016: 77).

Eğer büyükşehir belediye başkanı görevini hukuka aykırı olarak yürütürse, görevden uzaklaştırılmasına İçişleri Bakanı, görevden alınmasına ise Danıştay karar verir (Gözler Ve Kaplan, 2016: 76).

YEREL YÖNETİM BANKACILIĞI VE İLLER BANKASI

İller Bankası ve Yerel Yönetimler arasında çok ciddi anlamda bir ilişki mevcuttur. İller Bankasının mali yapısı yerel idareler tarafından yerine getirilmektedir. Birçok ülkede yerel yönetim bankaları kurulmuştur. Bu bankalar yerel yönetimin gelişmesine yardımcı olmak için kurulmuşlardır. Bankanın görevlerinin çoğu yerel yönetimlerden tarafından karşılanmaktadır. Yerel yönetimlerin alt yapı hizmetleri ve ekonomik hizmetleri bu banka tarafından karşılanmaktadır. İller Bankası ortak idarelerin hizmetlerini etkin ve verimli bir şekilde sağlanması için uzun ve kısa vadeli krediler vermektedir. Bu kredileri vererek ortak idare bir güven ortamı oluşturmuştur. Ortak idarelerin maddi açıdan çok dar olduğu zamanlarda onlara borçlarını ödemeleri için ek bir zaman dilimi sağlanmıştır. Böylece borçlarını rahat bir şekilde ödeyebilmektedirler (Kestane, 1996: 51).

Liberal ekonomi gelişmiş ülkeler tarafından ideal tip olarak gösterilmiştir. Bu liberal ekonomiye geçişin sağlanabilmesi için İller Bankasının yapısı ve görev değişimi de kaçınılmaz olmuştur. Piyasa temelli ve müşteri tercihli yapılanmalar Yeni Kamu Yönetimi anlayışı bunu öngörmüştür. Bunlar bürokratik değildir. Böylece yerel yönetim birimlerinin ekonomik ve siyasi yönden güçlenmesi desteklenmiştir. Unsurların güçlendirilmesinde temel amaçlar; yerel ihtiyaçların daha uygun koşullarda ve daha gerçekçi karşılanması, yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında daha çok sahibi olarak demokratikleşmeye destek olmaktır. Merkezi kurumların yükünü hafifletmektir. Ayrıca asli unsurlarını yerine getirebilmesine imkan tanımaktır. Yerel yönetim birimleri yapısal açıdan çok güçlendirilmeli gözüyle bakılmıştır. Bir özel işletme gibi kaynak yaratabilecek ve borçlarını kendisi döndürebilecek duruma gelmesi düşüncesi önem kazanmıştır (Namazcı, 2013: 25-26).

Günümüzde toplumların yerel yönetimlerden bekledikleri hizmetler 30, 40 yıl öncesine göre hem sayı hem tür olarak çok artmıştır. Bu yüzden de yerel yönetimler için en önemli unsur sağlıklı bir finansman kaynağı oluşturmaktır. Kent halkına götürülmesi gereken

hizmetler yerel yönetimlere aktarılmıştır. Yerel yönetimler teknik ve sermaye yatırımları yapmaktadır. Yerel yönetimlerin buradaki amacı uzun vadeli kredi ihtiyaçlarına destek sağlamak olmuştur. Dünyanın her yerinde bunların olması için birçok mali düzenlemeler yapılmıştır. Neoliberal yaklaşım dünyada 1980'lerden itibaren hakim olmaya başlamıştır. Yerel yönetim birimlerini de son yıllarda etkisi altına almıştır. Yerel yönetim birimleri ile doğrudan ilişkisi olan kurum ve kuruluşları da ilgilendirilen bir etkidir. Nitekim neoliberal politikaların beşiği Batı dünyasından gelen etkilerin katkısıdır. Bununla beraber öncelikli yerel yönetim yapımızda değişim olmuştur. Daha sonra da kurumlar da bundan etkilenmişlerdir. Bu açıdan İller Bankası yerel yönetim sitemiyle beraber ele alınması esas olmuştur (Namazcı, 2013: 36).

YEREL YÖNETİM BANKACILIĞI ÖRNEKLERİ

Almanya' da Yerel Yönetim Bankacılığı

Yerel yönetim bankalarının Almanya'daki örneği tasarruf sandıkları olarak bilinmektedir. Alman bankacılığında tasarruf sandıklarının önemli bir yeri bulunmaktadır. 1778 yılında ilk orijinal tasarruf bankası kurulmuştur. Tabii bu banka Hamburg' da kurulmuştur. 1801' de Göttingende kurulan Alman bankası ilk belediye tasarruf bankasıdır. İşte bu banka Alman tasarruf bankaları için bir altyapı oluşturmuştur. Tasarruf sandıklarının temel hedefi eyalet bankaları ile birlikte belediyelerin finansman desteğinin karşılanmasına daha da yoğunlaşmaktır. Bu tasarruf sandıklarının özü, ortak sorumluluk ve yarara dayandırılmıştır. Tasarruf sandıkları piyasa şartlarında rekabeti engelleyici değildir. Aksine rekabeti düzenleyici bir görev üstlenmiştir. Bugün Almanya da Tasarruf Bankaları finansman grubunun 400 den fazla tasarruf bankası vardır. Almanya da yerel yönetimlerin borç alabilmesi, denetleyici otoritenin onayına bağlıdır. Borç isteyen yerel yönetim biriminin mali dengesi uygun olursa denetleyici otorite kredi kullanımına izin verebilmektedir. Son yıllara bakıldığında Almanya'daki yerel yönetimlerin borçlanması artmıştır (Namazcı, 2017: 10).

BELÇİKA'DA YEREL YÖNETİM BANKACILIĞI

Belçika da yerel yönetimler federe yönetim yapıları olarak adlandırılmıştır. Bu federe yönetim yapıları mali ve idari vesayete konu olmuştur. Belçika'da yerel yönetimler il ve belediyeleri kapsar. İl ve belediye yönetimlerinin kendilerine özel harcamaları ile gelir rejimleri vardır. 19'uncu yüzyılın ortalarında yerel yönetimlerin yatırımları için uzun vadeli fon sağlamakta sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunlar ileri boyutlara varmıştır. Bunun üzerine Maliye Bakanlığı harekete geçmiştir. Maliye Bakanlığının amacı tek yerel yönetimlere hizmet edecek bir finansman kurumunun kurulmasıdır. 1860 yılında Belçika Belediye Kredi Bankası bu sebeple kurulmuştur. Bu kredi kurumunun temel görevi belediyelerin önemli harcamalarının finansmanına ve borçlanmalarına imkan sağlamaktır (Çelen, 2013: 323).

HOLLANDA YEREL YÖNETİM BANKACILIĞI

Hollanda Yerel Yönetim Bankacılığı 1915 yılında Belediye Kredi Bankası İsmiyle kurulmuştur. Bu kredi bankası 1927 yılında yeniden yapılandırılarak günümüzdeki halini almıştır. Banka sermayesi 1927 yılına kadar belediyelere aitti. Bu tarihte düzenlemeler

yapılmıştır. Bu yapılan düzenlemelerle sermaye ye devlette katılmıştır. Banka üzerinden gerçekleşen bir para akışı vardır. Bu Devlet ve belediye arasındaki para akışıdır. Bakıldığında banka sermayesinin yarısı Hollanda Devletine aittir. Diğer yarısının sahibi ise belediye, il ve su kurulusudur. Bankanın vermiş olduğu krediler 25 yıl vadeli. Ayrıca bu krediler sabit faizlidir. Belediyeler hem kendi ihtiyaçlarına ve hem de ödeme güçlerine göre almak istedikleri miktarlarını kendileri belirleyebilmektedirler. Banka kredi bankacılığı yapmaktadır. Bunun dışında mevduat bankacılığını da yapmaktadır. Bu mevduat ancak yerel yönetimlere karşılamaya yöneliktir (Bozlağan ve Demirkaya, 2008: 290).

FRANSA'DA YEREL YÖNETİM BANKACILIĞI

Mevduat ve Emanet Sandığı 1816 yıkım kurulmuştur. Bu bir devlet bankasıdır. Bu bankanın temel amacı tasarruf kaynaklarını hem yönetmek hem de merkezileştirmektir. Vergi alınmayan tasarruf hesapları kaynaklarının büyük bir bölümünü oluşturuyor. Noterlerin, mahkemelerinde birçok kamusal kurum ve kuruluşların paraları da zorunlu olarak sandığın içindeki hesaplarda toplanmaktadır. 1982 yılına kadar borçlanmalar idarenin denetimine yani vesayet makamının onayına bağlıydı. Borçlanmalar üzerindeki bu ön denetim 1982 yılında kaldırılmıştır. Böylece borçlanma kararları ilgili belediye meclisinin kararını alıp Valiye sunmasından ibarettir. Sandık sunduğu mali hizmetler ile mühendislik ve işletme yönetimi hizmetlerini birbirinden ayırmıştır. Genel itibariyle faaliyetlerini ise yerel yönetimleri daha geniş finansman seçeneklerine kavuşturacak ve özel finans piyasalarına eşit şartlarda yeniden yapılandırılmıştır. Yeni yapılanma bünyesinde yerel kredi şirketi ile mühendislik, danışmanlık ve yönetim hizmeti veren şirketler arasında herhangi bir ilişki kalmamıştır (Namazcı, 2017: 17).

JAPONYA' DA YEREL YÖNETİM BANKACILIĞI

Japonya'da yerel yönetimler ikiye ayrılır. Bunlar genel ve özel yerel yönetim birimleridir. Genel yerel yönetimler hem valiliklerde hem de belediyelerden oluşan ikili bir yapıya sahiptir. Özel yerel yönetim birimleri ise üç şekilde sınıflandırılmıştır. Bunlar : yerel yönetim birlikleri, yerel kalkınma birlikleri ve birileri, özel bölge yönetimleridir. Japonyada yerel yönetimlerin yıllık borçlanma limitleri vardır. Bu limitler merkezi hükümet tarafından her yıl oluşturulmaktadır. Bu da Yerel Yönetimler Borçlanma Programı etrafında şekillenmektedir. Hangi kaynaklardan borçlanma elde edileceği de bu Yerel Yönetim Programda belirlenmektedir (Gümüş ve Yereli, 2015: 221,223).

BELEDİYELER BANKASI DÖNEMİ

Belediyeler Bankası'nın kurulmasında iki nedenden söz edilebilir. Birincisi belediyeler bütçe gelirlerinin % 5'i oranında ayıracakları miktarı bir bankaya yatırmak zorundaydı. İkincisi neden de belediyelerin imar işleri için yapmak zorunda kaldıkları borçlarını karşılamak için bir bankanın kurulması amaçlanmıştı. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ülkemiz savaşlarda harap olmuştur. Yerel yönetimler alanında gereksinim duyulan finansman gelirlerini sağlamak için Belediyeler Bankası kurulmuştur. Belediyeler Bankası yeterli teknik ve mali olanaklara sahip olamamıştır. Teknik sorunlara çözüm getirmek amacıyla Belediye İmar Heyet-i kurulmuştur. Belediyeler Bankası özel amaçlar için kurulmuş bir kredi kurulusudur. Bu özel amaçların başında belediyelerin imar faaliyetleri için kaynak sağlamak

bulunmaktadır. Banka bu kaynağı kendi kaynaklarından karşılar. Belediyelere aracılıkta yapar. Ayrıca kaynakları diğer kuruluşlardan da sağlayabilecektir. Sonuç itibarıyla mevcut belediye kaynaklarını tekrar bölüştürerek daha etkin bir şekilde kullanmak için kurulmuştur (Yanaşık, 2017: 68-69).

Belediyeler İmar Heyeti ile belediyeler arasındaki ilişki, emredici ve dolaylıdır. Banka genel olarak iki kurum olarak çalışmaktadır. İmar Heyeti ise nüfusu on binlerden çok olan belediyeler adına bazı yatırım kararları alıp uygulamaktadır. Belediyeler, ihtiyaç duyulan kaynağı Belediler Bankasından sağlamaktadır. Banka finans sağlamaktadır. Aktardığı parayı karşılıksız olarak kendi kaynaklarından vermemektedir. Yatırım hangi belediyeyi ilgilendiriyor ise, o yatırım için verilen para ilgili belediye' ye kredi olarak kabul edilip, belediyeyi borçlandırmaktadır. Belediyeler İmar Heyeti, kent planlaması açısından büyük hizmetler vermiştir. Bu heyet, belediyelerin imar planı işlerinde danışmanlık ve kontrollük hizmetlerini yürütmüştür. Belediyeler Bankası da krediler vererek bu hizmetleri desteklemiştir. Bu heyet İçişleri Bakanı'nın başkanlığında oluşturulmuştur. İller Bankası 1945 yılında kurulmuştur. Bu heyetin görevleri İller Bankası'na devredilmiştir (Güler, 1996: 94).

İLLER BANKASI DÖNEMİ

İller Bankası 1933' de belediyeler bankası olarak kurulmuştur. Belediyelere fon aktaran yerel yönetimlerle işbirliği içinde çalışan bir bankadır. 15 milyon Tl sermaye ile kurulan bu banka, belediyelerin İmar hizmetlerine yardımcı olmuştur. Mali yönden sıkıntı çeken küçük belediyelerin temel hizmetlerinin giderilmesinde destekçi bir kuruluş olmuştur. Belediyeler bankasının faaliyet alanı sadece belediyelerle sınırlı kalmıştı. Banka faaliyetlerinin tüm yerel yönetimlere yaygınlaştırılması fikri hakim olmuştur. Bu fikrin de yararlı olacağına inanmışlardır. 1945 yılında belediyeler bankası iller bankasına dönüştürülmüştür. İller Bankası hem tüzel kişiliğe sahip hem de anonim şirket statüsündedir. Kalkınma ve yatırım bankası olarak kurulmuştur. Bankanın kısaltılmış ismini yazarsak İLBANK'tır. Bankanın ilgili bakanlığı ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmuştur. İl özel idareleri ve belediyeler ortaklarının Bankanın sermayesi 9 milyar Türk Lirasıdır. Bu sermaye beş katına kadar arttırılabilir. Bu sermayenin arttırılması Bakanlar Kurulu kararı ile olmaktadır Akova, 2012: 1-2).

İller Bankası 6107 sayılı kanuna göre özel hukuk hükümlerine bağlıdır. Mahalli idare birliklerinin üyeleri vardır. Bunlar; belediyeler, il özel idareleri ve bağlı kuruluşlardır. Bu kuruluşların finansman ihtiyaçları 6107 sayılı kanundaki iller bankası tarafından sağlanmaktadır. Bu sınırları içinde halkın ihtiyaçlarını yerine getirmek temel hedeftir. Bu temel olarak belirledikleri hedefleri gerçekleştirmek için projeler yapmışlardır (Şengül, 2013: 209).

İLLER BANKASININ ORGANLARI

Genel Kurul

Yerel yönetimler ortak idareler olarak bilinmektedir. Bu yerel yönetimler Banka'nın Genel kurulunu oluşturmaktadır. Belediyeler Bankası' nda belediyeler Banka Genel Kurulu' na her yıl on temsilci ile katılmışlardır. Bu temsilciler İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenmektedir.

Fakat İller Bankası Genel Kurulu'nda durum aynı olmamıştır. Farklı bir oluşuma yönelmiştir. İller Bankası kanunu uygulama yönetmeliği vardır. Bu uygulama yönetmeliğe göre, Genel Kurul temsil sisteminde iller, üç çeşit gruba ayrılmıştır. Bu ayrılan gruplar adlarının baş harflerine göre belirlenmiştir. Birinci gruptaki iller genel meclislerince seçiliyor ve kendi üyeleri arasından birer temsilci seçilir. İkinci gruptaki iller belediye meclislerince, üçüncü gruptaki illerin ise köy ihtiyar heyetlerince seçilir. Tabi bunlara bağlı olarak kalmamıştır. Bunlar dışında ortak idare temsilcilerine ek olarak İçişleri, Tarım ve köy işleri, Milli Eğitim, Bayındırlık ve iskan, Sanayi ve Ticaret, Maliye Bakanlıkları, ve Hazine Müsteşarlığı da birer temsilci gönderirler. Banka Genel Kurulu her yılın Nisan ayı içinde Ankara' da toplanır. Tabi bu toplantı Bayındırlık ve İskan Bakanı'nın çağrısı ile olmaktadır. Genel kurul Toplantısı duyurusu Resmi Gazete' de ilan aracılığıyla yapılmaktadır. Ayrıca bu resmi gazete Türkiye Genelinde dağıtım yapılmış olması gerekir. Ama bu ilan toplantı gününden en az on beş gün önce, gündemle birlikte olması gerekir. Hem bu gündem, ortak idarelere davet mektubu ile haber verilir (Bozlağan ve Demirkaya, 2008: 294).

YÖNETİM KURULU

Yönetim Kurulu, genel kurula karşı sorumlu karar organıdır. Bu yönetim kurulu yedi üyeden oluşur. Burda Genel Müdür vardır. Yönetim kurulunun başkanı genel müdürdür. Yönetim kurulunun dört tane üyesi bakanlık tarafından atanır. Fakat bunlardan iki tane üyesi banka genel müdür yardımcılarını arasından olmak zorundadır diğer iki üyesi ise genel kurul tarafından seçilir. Bu iki üye belediyeleri ve il özel idarelerini temsil eder. Belediye başkanları genel kurula katılır. İl özel idare temsilcileri arasından İçişleri Bakanlığı tarafından önerilir. Bu üyeler iki kat aday arasından seçilir. Bu yönetim kurulu üyelerinin görev süresi üç yıldır. Bu süreyi aşamaz, bundanda az olamaz. Yönetim Kurulu üyelerin görev süresi sona erse bile tekrar atanabilirler. Yönetim Kurulu üyeliği, genel müdür ve genel müdür yardımcılarının bu görevleriyle ilişkilerinin kesilmesi, genel kurul tarafından seçilen ve belediye başkanı veya meclis üyesi ünvanı taşıyan üyelerin ise herhangi bir nedenle başkanlık veya Meclis üyelerinin son bulması halinde sona erer. Yönetim kurulunun başkanın yönetimi ve temsilini yapar. Bu, yönetim kurulunun görevidir (Şengül, 2013: 210-211).

GENEL MÜDÜR

Genel müdür şartlarını taşıyan kişiler arasından atanır. Bu atamalar ortak kararnameler ile olur. Genel müdür, yetkilerin ve bankanın bütün idari işlemlerini yapar. Bunun yanında bankanın faaliyetlerinin etkinliğini sağlar ve sağlıklı yürütülmesinin koordinasyonunu da sağlamakla görevlidir. Bankaların ölçek büyüklükleri birbirinden farklılık göstermektedir. Yönetim kuruluna karşı en büyük sorumluluğa olan genel müdürdür. Bu sorumluluk banka yönetiminden ibarettir. Tabi bunun dışında ticari bankalarda görev değişiklikleri ortaya çıkabilir. Örnek verecek olursak şubeleri yönetme, bankanın kredi sistemini yönetme vb (Bağcı, 2013:11).

BANKA PERSONELİ

Bankada üç farklı personel birimi çalışmaktadır. Bunlar; memur, işçi ve geçici işçidir.

İller Bankası 1945 yılında seksen personele sahipti. Banka personelinin % 60' ı idari personel, % 25'i teknik personel, % 15' i yardımcı personeldi. Teknik personel arasında beş

inşaat mühendisi, dört elektrik mühendisi, üç harita mühendisi, dört mimar ve dört tekniker bulunmaktaydı. İller Bankası, 1987 yılında 1279 teknik personel istihdam etmekteydi. Teknik personel olarak işçiler yanında inşaat mühendisi, elektrik mühendisi, makine mühendisi, harita mühendisi, mimar, jeoloji mühendisi, kimya mühendisi ve tekniker bulunmaktaydı. Teknik personelin sayısı ve çeşitliliği artmıştır. Bu dönemde teknik personelin % 60,2'si bankanın bölge kuruluşlarında görev yapmaktaydı. 2009 yılında ise teknik personel sayısı 1405'tir. İller Bankasının güçlü yönleri vardır bölgesel ağa sahip olması ve güçlü bir uzman kadrosuna da sahip olması işte bunlar güçlü yanlarıdır. 6107 sayılı kanunla banka personelinin statüsünde değişiklik yapılmıştır. Sözleşmeli personel uygulaması getirilmiştir. Sözleşmeli personel, devlet memurları kanunu ve diğer kanunlarda düzenlenen sözleşmeli personel statüsü dışında istihdam edilmektedir (Şengül, 2013: 209-212).

İLLER BANKASININ DENETİMİ

Denetim, yönetim sürecinin en önemli halkalarından birisidir. Denetim kamu kuruluşlarında da önemlidir. İller açısından da çok büyük derecede önem taşımaktadır. Denetimin çok yönlü olması gerekmektedir. Bankaya ait işlemler iki denetçi tarafından sürekli denetlenir. Bu denetçilerin görev süreleri 1 yıl içindedir. Denetçilerden biri Banka Genel Kurulu tarafından seçilir. Diğerisi ise İçişleri Bakanı tarafından bir hesap yılı için seçilir. Denetçi olarak seçilebilmek için 4759 sayılı mülga kanunun verdiği görevleri yerine getirebilecek, hukuk ve ekonomi bilgisine ve muhasebe tekniğinde görgü ve uzmanlığa sahip olmak şarttır. Bankanın bütün işlem ve hesaplarını incelemekle denetçiler sorumludur. Ayrıca veznenin sık sık teftiş edilmesinden de sorumludurlar. Denetçiler kanun, tüzük ve yönetmeliklere aykırı gördükleri işleri ve bunlar üzerindeki düşüncelerini Genel Kurula ve İçişleri Bakanına bir raporla bildirirler. Bilanço Yönetim Kurulu tarafından hazırlanır. Denetçiler bunu inceler. Bankanın hesaplarıyla karşılaştırırlar. Düşüncelerini bir raporla Genel Kurula bildirirler. Oy hakkı olmadan yönetim kurulu görüşmelerinde bulunabilirler. Denetçiler bütün bilgi ve belgeleri ister. Bu bilgi ve belgeleri genel müdürlük ve yönetim kurulu verir. Onların sorumluluğundadır. Denetim Kurulu üyelerinin görev süresi üç yıldır. Ayrıca bınılardan görev süresi sona erenler tekrar seçilebilir. 6107 sayılı yeni kanun yürürlüğe girmiştir. Bankanın iç denetimi İller Bankası Ana Sözleşmesi hükümlerince düzenlenmiştir. Bu denetim, bir tanesi Maliye Bakanlığı tarafından seçilir. Diğer ikisi de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından üç denetçi görevlendirilir. Denetçi bankanın tüm işlemlerini, hesaplarını ve bilançoyu inceler. Fakat yönetsel eylemler bu incelemenin dışındadır. Bu konuda sadece düşünceler bildirilir. Bu incelemeler sonucunda raporlar hazırlanır. Raporlar Genel Kurula sunulur. Denetçiler, Genel Kurul toplantılarına katılabilirler. Ama oy hakları yoktur (Topal, 2003: 43).

BAKANLIK DENETİMİ

Bankanın işlemleri iki yolla gerçekleşmektedir. Bunlardan biri Genel Kurul'dur. Diğerisi ise Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır. Bu da bir hesap yılı içinde olmaktadır. Bankayla ilgili her türlü hesap ve işlemler bu denetçiler tarafından yerine getirilmektedir. İki üyesi Çevre Ve Şehircilik tarafından atanır. Bir üyesi de Maliye Bakanlığı tarafından atanır. Toplamda üç üyesi vardır. Kanun, tüzük ve yönetmeliklere uygun olmayan bir durumun ortaya çıkması halinde Genel Kurul, Bayındırlık Ve İskan Bakanına bildirmelidirler. Bunu da bir raporla sunmalıdırlar (Kestane, 1996: 35).

SONUÇ

Merkezi yönetimden çok yerel yönetimler halk ile iç içedir. Bu da yerel yönetimler ile halkın bağı kuvvetlendirmiştir. Kırsal kesimden kente göç ile şehirde artan nüfus ile yerel yönetimler arasından daha çok belediyelere ağırlık verilmiştir.

Yani belediye buldukları yerlerin bir nevi annesidir. Nasıl ki bir çocuk sokakta düşüp dizini incittiğinde annesine koşuyorsa, halk da aynı şekilde belediyeye koşar. Halk, her türlü görev ve hizmetlerinin karşılanması için belediyeye başvurur. Belediye de halkı nereye gitmesi gerekiyorsa oraya yönlendirmeli, kendi görev alanına giren bir durumun varlığında ise, gereken her şeyi yapmalıdır.

Belediyeler sahip oldukları idari ve mali özerkliklerini halkın ihtiyacına uygun olarak kullanmalıdır. Halk da belediyelerin kendilerine sağladıkları kaynakları etkin ve verimli bir biçimde kullanmalıdır.

Belediyenin, yolsuzluk ve rant kavgasının merkezindeki kurum olarak yer almasını önlemek için, belediyenin organlarında da görev yapan her türlü personelin liyakat ilkesine uygun olarak görevlendirilmesi gerekir.

Sonuç olarak;

İnsanın var olduğu her yerde düzen ortamını sağlamak, korumak ve sürdürülebilmek hem bütün kurum ve kuruluşların hem de orada yaşayan herkesin ödevidir.

Kurum ve kuruluşların arasında; insanların en yoğun olarak bulunduğu ortamlarla ilgili yani şehirlerle ilgili çoğu görev ve hizmeti yerine getirmesi gereken belediyeler çok önem taşımaktadır. Çünkü belediyeler; halka hizmet sunmada en yakın birim olarak görev yaparlar ve halkın denetimine de en yakın olan yapılanmadır.

Bu da belediyeleri yaşamımızın her alanında var olmaya zorlar. Çünkü belediyeler; günlük yaşamın her türlü ortak sorunlara çare arayan kurumlar olarak görev yaparlar. Bunun için belediyeler gece gündüz demeden, toplumun yenilenmesine paralel olarak kendini yenilemeli, vatandaşların eski hizmetler ile yetinmesine göz yummamalıdır. İller bankası İlbanka dönüşmüştür. Fakat bu dönüşüm gerçekleştikten sonra piyasa şartlarıyla hareket eden bir kredi piyasası meydana gelmemiştir. Bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Çünkü ortaya çıkan çıkan İlbankın işleyişinde devletçi bakış açısı tamamen ortadan kalkmamıştır. Günümüze baktığımızda da varlığını halen korumaktadır. Bu da hem belediyeler ve hem de küçük yerel yönetimlerin ana ihtiyaçlarının karşılanması eksiklikler sonucudur. İller Bankası yeniden yapılandırılmalıdır.

Türkiye’de kamu hizmetleri merkezi idare ve yerel idare tarafından yerine getirilmektedir. Bu hizmetleri yerine getirmede temel sorumluluk merkezi idarede toplanmaktadır. Merkezi idare kendi görevlerinin yanında yerel yönetimlerinin de görevlerini yerine getirebilmesi için kaynak aktarmaktadır. Yerel Yönetimler İl Özel idaresi, belediyeler ve köylerden oluşmaktadır. Yerel idarelerin gelirleri kısaca söylenirse, öz gelirler, devlet vergilerinden alınan paylar, devletin mali yardımlar ve borçlanma gelirlerinden oluşur. Yerel idarelerin yeterli kaynaklara sahip olmaması onları sürekli nakit sıkışıklığına ve borç aramaya inmiştir. Bunun sonucunda da başta Büyükşehir Belediyeleri olmak üzere belediyeler için hazine garantili borçlanma olumlu bir hale gelmiştir. Ama sonraları bu borçlanma bir yük olmaya

başlamıştır. Belediyelerden dış borçlanma kapasitesi olmayanlar İller Bankası kaynaklarına başvurmuşlardır.

İller Bankasının günümüzdeki ismi İlbank'tır. Bu banka daha çok küçük yerel yönetimler için çalışmalıdır. Bankanın bu yerel yönetimlere en uygun faiz oranlarında nasıl destekçi olurum onların temel düşüncesi olmalıdır. Bankalar arasında bir rekabet ortamı açılmalıdır. Tabi İlbank kendini bu ortamdan soyutlamamalıdır. Bu piyasada bulunan rekabet ortamına her zaman hazır olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akova, Orhan. (2012), 'İller Bankası AŞ ' Sınırlı Bağımsız Denetim Raporu, s.1-2.
- Bali (B.B.), "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Borçlanmasına Mali Özerklik Perspektifinden Bir Bakış", Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar 2, Özgür (H.), Kösecik (M.), (Editörler), Nobel Yayın, 2007.
- Bağcı, Haşim. (2013), Ticari Bankalar İle Katılım Bankalarının Karşılık Performanslarının Topsis Yöntemi İle Karşılaştırılması, D.E.Ü. S.B.E.İ.A.B.D. Finansman Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Bozlağan, İ.,& Demirkaya, Y.(2008). Türkiye'de Yerel Yönetimler, (1.Baskı). Ankara:Nobel Yayınevi.
- Çelik, M. Baha'dan, (2017), İller Bankası Anonim Şirketi, İlbank Uzmanlık Tezi, s.8.
- Çelen, Mustafa. (2013), Belçika'da Yerel Yönetimler, İ.İ.B Dergisi Cilt: 35, sayı: 2, s.323.
- Canatan (B.), İdare Hukuku, Detay Yayıncılık, 2009.
- Eryılmaz (B.), Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, İşaret Yayınları, 1992.
- Eryılmaz (B.), Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması, İşaret Yayınları, 2015.
- Gözler (K.), Kaplan (G.), Kısa İdare Hukuku, Ekin Yayınları, 2016.
- Güler, B.A. (1996). Kentsel Altyapı Finansmanı: Belediyeler Bankası 1933-1945 Amme İdaresi Dergisi, 29(1),s.94.
- Gül, H. & Kılıç, V.C. (2015), İller Bankasının İlbank A.Ş.' Y Dönüştürülmesinin Belediye Finansmanı Üzerindeki Etkileri, S.D.Ü.S.B.E Dergisi, sayı: 22, s.219.
- Gümüş, M.& A.B. Yereli(2016) Yerel Yönetimlerin Finansmanında Yerel Yönetim Bankacılığı Uygulaması' İller Bankası Örneği Ve Türkiye İçin Öneriler, SosyoEkonomi Dergisi,Cilt: 24,sayı: 28.
- Kestane, Doğan.(1996), 'İller Bankası Ve Yerel Yönetimlerle İlişkileri'Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.
- Keleş (R.), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, 1998.
- Ortaylı (İ.), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayını, 1985.
- Ortaylı (İ.) Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, 2007.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Ramazan, Şengül. (2013), Yerel Yönetimler, (9. Baskı). Kocaeli:Umuttepe Yayınları.
- Namazcı, Eymen.(2013) ‘ Yerel Yönetim Bankacılığı İller Bankasının İlbanka A.Ş ye Dönüşüm Süreci’ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Temmuz.
- Sunay (C.), Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2002.
- Şengül (R.), Yerel Yönetimler, Umuttepe Yayınları, 2016.
- Şengül (R.), Yerel Yönetimler, Umuttepe Yayınları ,2013.
- Topal, Kadir. (2003) Türkiye’de Yerel Yönetim Bankacılığı(1.Baskı), Nisan
- TOBB, Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılması, Aydoğdu Ofset, 1996.
- Ulusoy (A.), Akdemir(T.), Mahalli İdareler, Seçkin Yayıncılık, 2004.
- Uğur, Alparslan. (2009), ‘ Avrupa Birliği Ülkelerinde Yerel Yönetimlerin Borçlanma Ve Mali Disiplin Sorunu’ Türk İdare Dergisi s.465, Aralık.
- Yayla (Y.), “Türkiye’de Belediyelerin Temel Sorunu”, Onar Armağanı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1997.
- Yaraşır, Emrah. (2017), İller Bankası Anonim Şirketi Uzmanlık Tezi, s.68.

TÜRKİYE’DE GENÇ İŞSİZLİKLE İLGİLİ ULUSAL LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Dr. Cüneyt ÇATUK
Arş. Gör. Dr. Kadir AYDIN
Adıyaman Üniversitesi

ÖZET

Teknolojinin hızla geliştiği ve daha da küresel hale gelen dünyamızda sosyo-ekonomik problemlerin en önemlilerinden biri olarak gösterilen işsizlik problemi, bir özellikle genç jenerasyon üzerinde giderek artmaya başlamıştır.

Genç bireylerin, iş hayatına yeni başlamaları, ekonomik durgunluk ve krizler, genç popülasyonda ki artış yaş ve cinsiyet faktörleri, devlet tarafından uygulanan politikaların yetersizliği, genç işçi alımında uygulanan ücret politikası ve belki de en önemlisi olmak üzere eğitim sisteminin genç istihdamı yaratmadaki başarısızlığından bunun yanı sıra yaşanan bunalımlar, sosyal çevreden uzaklaşma, mutsuzluk, intihar oranlarının artması, boşanması oranlarının artması, etnik faktörlerin etkisi gibi birçok neden, gençler üzerinde sosyal ekonomik ve psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de genç işsiz popülasyonun yaşadığı sorunların araştırılmasıdır.

Çalışmada Türkiye’deki genç işsizlerin karşılaştıkları sorunlarla ilgili literatür çalışması yapılmış, sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlar ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: İşsizlik, Genç İşsizlik, Türkiye,

I. Giriş

İşsizlik, toplumun tümünü etkilemekle birlikte en çok da genç jenerasyon üzerinde olumsuz yönde etkilere sahiptir. Birçok kurum ve kuruluş tarafından 15-24 yaşları arası olarak kabul edilen toplumun geleceğini oluşturan genç jenerasyonun ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden olumsuz olarak etkilemektedir.

Türkiye’de 15-24 yaş arası gençlerin işsizlik oranları incelendiğinde, son 10 yıllık dönemde özellikle 2008 krizi döneminde yüzde 20.5’ten yüzde 25.3’e yükselen çok önemli bir artış dikkat çekmektedir. 2008 krizinin 15-24 yaş arası gençleri yoğun bir şekilde etkilediği görülmektedir. 2017 Mart dönemi itibariyle yüzde 21.4 olan 15-24 yaş arası genç işsizlik oranı da, 2016 yılından beri gösterdiği artışla bu sorunun her geçen gün büyüdüğüne işaret etmektedir. 2018 ilk 9 ay ortalaması 19,22 iken, Ağustos ayında 20,8 Eylül ayında ise 21,6’dır.

Tablo 1: Türkiye’de Genç İşsizlik Oranları- 2006 –2018 Mart

Yıllar	15-24 Yaş
2006	19,01
2007	20
2008	20,5
2009	25,3
2010	21,7
2011	18,4
2012	17,5
2013	18,7
2014	17,9
2015	18,5
2016	19,6
2017	20,74
2018 Eylül	19,22

Kaynak: TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketlerinden derlenmiştir.

II.Gençlik ve Genç İşsizlik Tanımı

Gençlik Kavramı

Uluslararası Çalışma (ILO) tanımına göre genç işsizliği, 15-25 yaş aralığında bulunan kişiler oluşturmaktadır. Türkiye’de Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan raporlarda ise 15-24 yaş aralığı arasındaki kişiler olarak kabul edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü’ne (UNESCO) göre; “gençlik” bir toplumun üyesi olarak bireyin hayatını tek başına sürdürmesi mümkün olmayan çocukluk döneminden bağımsız yaşama ve dayanışma bilincine sahip olunan yetişkinlik dönemine geçiş sürecidir. Gençlik, sabit bir yaş grubuna göre daha değişken bir kategori olup eğitim ve istihdamla ilişkilendirilmesi tanımlamanın yapılmasında kullanılan en kolay yoldur. Böylece “gençlik çoğunlukla kişinin zorunlu eğitimi tamamladığı yaş ile ilk iş bulduğu yaş arasındaki dönemi” ifade etmektedir (UNESCO,2015).

Genç İşsizliğin Sonuçları

Toplum da bireylerin gerekli yetiye sahip olmasına rağmen iş bulamamaları başka bir deyişle çalışma imkanı bulamaması birey üzerinde derin ekonomik sosyal ve moral etkiye sahiptir (Talas. 1983: 94). Gençlerin içersin de bulunduğu işsizlik süreci ekonomik sosyal ve psikolojik olumsuzluklara neden olmaktadır (Gündoğan, 2007:29).

Ekonomik Sorunlar

Toplumun gelişimi ve üretim miktarları üzerinde etkisi olan genç jenerasyonun işsiz kalması, yetişmiş iş gücüne sahip ve belirli eğitim seviyesindeki bireylerin ülke ekonomisine katkı sunmaması, ülke ekonomisinde zararlara ve daha az işgücü imkanı yaratılmasıyla topluma ek maliyet olarak geri dönmektedir (Karabıyık,2009:294). Bunun sonucunda ülkeler dünyada yaşanan teknolojik gelişimlerin gerisinde kalmakta ve bugün ve yarın rekabet gücünü kaybetmektedir (Pirler, 2007:148). Genç jenerasyonun yeterli tecrübeye sahip olmamaları, doğru yol haritasını uygulayamadıkları sonuçları işsizlik problemiyle karşı karşıya kalarak ciddi sosyal ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır (Aslantepe, 2007:53-54).

Sosyal Sorunlar

Yapılan çalışmalara göre, işsizliğin ekonomik sorunlarla birlikte önemli sosyal sorunları da beraberinde getirdiğini göstermektedir. İnsan sosyal bir varlık olduğundan dolayı çevresinde meydana gelen her türlü oluşum işe birebir etkileşim içerisindedir.

İşsizliğin sürekli olması, genç bireyler de topluma ve sisteme karşı nefret duyguları ile birlikte tepkili davranışlarda artış görülmesine neden olmakta; bunun sonucunda ise bireyde tepkisel davranışların yerleşmesine ve bireylerin kendilerine veya çevredekilere yönelik zarar verici davranış göstermesine neden olmaktadır (Yılmaz ve diğerleri, 2004:166). Bütün bunlar sonucunda 2005-2015 yılları arasında intihar olaylarının önemli nedenleri arasında işsizlik olduğu sonucuna varılmıştır (Bayrak, 2018: 137)

Psikolojik Sorunlar

Literatürde işsizliğin psikolojik etkileriyle ilgili yapılmış bir çok çalışma bulunmaktadır (Graetz, 1993:715). İşsiz bireylerin tekrar işe başlamaları durumunda psikolojik olarak iyileşme gösterdikleri (Bolton ve Oatley, 1987:453) işsiz bireylerin işi olan bireylerle karşılaştırıldıkları zaman, daha depresif durumda oldukları ve işe girmeleri durumunda ise daha az depresif oldukları, (Tiggemann ve Winefield, 1984:37) işsizlik durumunda gençlerin uyum bozukluğu, problem, mutlu olmama ve çaresizlik gibi ruhsal sorunlar gösterdikleri, ayrıca işsiz bireylerin çalışan kişilere göre daha yalnız ve sıkıntılı oldukları, (Liem ve Liem, 1988:87) 60 gün ve daha fazla işsiz kalan bireylerin istihdam halinde olan bireylere göre yüksek düzeyde depresyon, somatik rahatsızlıklar, kin duyguları ve paranoyaya sahip oldukları, (Darity ve Goldsmith, 1993:58) 4-5 aydır işsiz olan bireylerin 2 aydır işsiz olan bireylere göre daha yüksek kaygı belirtileri gösterdiği sonuçları elde edilmiştir.

Üniversite son sınıfta ve kısa bir süre sonra iş hayatına atılacak olan öğrencilerin, çalışmak istedikleri işlerde gerekli yetiye sahip olmadıklarından dolayı kararsızlık ve bunun doğal bir sorucu olan; umutsuzluk, tutarsızlık ve kaygı yüksekliği görülmektedir (Dereli ve Kabataş, 2009:32). Son yıllardaki ekonomik krizler, toplumsal olaylar, istihdam yetersizliği ve eğitim

konuları irdelendiğinde, genç işsizlik ve sonuçları üzerine yapılan çalışmaların önemi ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

III. Türkiye’de Genç İşsizlik Literatür taraması

Kaya (1999) Türkiye’de genç işsizliği ve istihdam sorununa çözüm olarak mesleki eğitim makalesinde, Türkiye’de genç işsizliğin gençlerin okulda iş piyasasına göre yetersiz hazırlanmasından ve özellikle okuldan işe geçişin zor olmasından kaynaklandığı tespitinde bulunmuştur.

Kabaklarlı ve Gür (2011) Türkiye’de genç işsizlik sorunu ve ekonomik belirleyicilerini eş-bütünleşme analizi ile araştırmış, ve genç işsizlik oranı ile reel GSYİH, reel yatırımlar, verimlilik ve enflasyon değişkenleri arasında uzun dönem bir ilişki bulmuşlardır.

Murat ve Şahin (2011) Nedenleri ve sonuçları bakımından gençler arasında yaygınlaşan işsizlik adlı makalesinde, makro ve mikro nedenler olarak ikiye ayırmış, makro nedenleri; toplam talebin azalması, resesyon ve krizler, genç nüfusun çok olması yaş ve cinsiyet özellikleri gibi demografik faktörler, genç işçi alımında uygulanan ücret politikası ve belki de en önemlisi olmak üzere eğitim sistemlerinin genç istihdamı yaratmadaki başarısızlığından kaynaklı faktörler, mikro nedenleri ise gençlere özgü niteliklerin ve çalışma eğilimlerinin farklılıklar göstermesi ve uzun süre eğitimde kalma isteği, işverenlerin ilk kez piyasaya giriş yapıyor olan gençlere bakış açısı, gencin sahip olduğu etnik kökenin kişiyi bazı durumlarda dezavantajlı konuma getirmesine bağlı olduğu sonucuna varmıştır.

Bayraktar ve İncekara (2013) Türkiye’deki genç işsizlik profilini incelemiş, genç işsizliğin özellikle bir meslek sahibi olmama ve bir iş kolunda uzmanlaşmama gibi sebeplerden oluştuğu ve özellikle bu problemin aşılması tespitinde bulunmuştur.

Çondur ve Bölükbaş (2014) 2000-2010 dönemi Türkiye’deki genç işsizlik, GSYİH ve ÜFE arasındaki bağlantı Granger Nedensellik Analizi ile incelenmiştir. Ekonometrik analizlerle GSYİH ve genç işsizlik arasında ki ilişki tespit edilmiştir. Tespit edilen verilere göre, genç işsizlikten GSYH’ye doğru bir nedensellik söz konusudur. ÜFE’den GSYH’ye doğru bir nedensellik olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, Türkiye’de GSYİH ve ÜFE’de meydana gelen değişimler doğrudan veya dolaylı olarak genç işsizlik üzerinde etkili olmaktadır.

Aslan (2015) 751 üniversite son sınıf öğrencisine uyguladığı ankette, kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre mezun olduktan sonra iş bulma kaygısının daha fazla olduğunu ve not ortalaması iyi olan öğrencilerin daha kötü öğrencilere göre daha az kaygılı olduğu sonucuna varmıştır.

Topkaya (2015) Avrupa Birliği ve Türkiye’de Uygulanan Genç İşsizliği ile Mücadele Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi makalesinde, Türkiye’deki genç işsizliğin demografik ve sosyo-ekonomik yapısından dolayı Avrupa Birliğiyle karşılaştırıldığı zaman daha bir sorun olduğunu tespit etmiştir.

Kelleci ve Türk (2016) Genç İşsizliği incelenmesi: OECD ülkeleriyle Türkiye karşılaştırması çalışmasında, . OECD ülkeleri incelendiğinde de, OECD ortalaması %13'lerde iken Türkiye'de ise bu oran 2015 yılı itibariyle %18.5 olduğu sonucunu tespit etmiştir.

Aydın (2017) 2005-2013 dönemi için Türkiye'de bölgesel düzeyde işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkide enflasyonun etkisi ile ilgili makalesin de fiyat istikrarıyla uzun dönemde büyüme ve yeni istihdam imkanı yaratacağından dolayı işsizliğin azalmasına neden olacağı sonucuna varmıştır

Arı ve Yıldız (2017) Eş bütünleşme Analizi ile genç işsizliği etkileyen değişkenlerin araştırılması çalışmasında, Yükseköğretim okullaşma oranı arttıkça nitelikli işgücü arzı da arttığından genç işsizlik oranlarının yükseldiği sonucuna varmışlardır.

Özer ve Topal (2017) Türkiye'de genç işsizliğin suç, göç, intihar ve boşanmalar gibi diğer toplumsal sorunlar üzerinde etkili olup olmadığıyla ilgili yaptıkları incelemede, genç işsizliğin beklenildiği şekilde göç, intihar ve boşanma gibi toplumsal sorunların bir nedeni olduğu sonucuna varmışlardır.

Bayrak (2018) işsizlik ve intihar arasındaki ilişkinin ekonometrik açıdan incelemiş, Türkiye'de 2005-2015 yılları arasında yaşanan intihar olaylarının nedenleri arasında işsizlik önemli bir faktör olduğu sonucuna varmıştır.

Eralp (2018) Türkiye'de Sermaye Birikiminin İşsizlik Oranı Üzerindeki Etkisi çalışmasında, Türkiye ekonomisinde sermaye artışlarına rağmen mevcut üretim yapısı çerçevesinde istihdam yaratmayan bir yapının olduğu tespitinde bulunmuş ve Dolayısıyla, Türkiye ekonomisinde yoğun bir şekilde uygulanan aktif istihdam politikaları ile birlikte mevcut üretim yapısının istihdamı arttıracak şekilde gerekli yapısal dönüşümleri en kısa sürede gerçekleştirmesi önerisinde bulunmuştur.

Demir ve Taşkiran (2018) bir kamu üniversitesinin İİBF son sınıfta eğitim gören öğrencilerin (mezun adayların) "iş bulma ümitlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla 251 öğrenciye uyguladıkları anket de, Ankete katılan öğrencilerin %62'sinin iş bulma ümidinin olmadığını ve bunu akademik başarı düzeyleri, iş aramayı mezuniyet sonrasına bırakmaları, iş deneyimlerinin olamaması, mezun olacakları bölümden memnun olmamaları, meslekleri ile ilgili gerekli bilgi, yetkinlik ve donanımına sahip olarak mezun olacaklarını düşünmemeleri, İİBF mezunu olmanın değersizleştiğini düşünmeleri, özellikle ülkedeki siyasi ortam, eğitim sistemindeki sorunlar, bölümlerin ihtiyaçtan fazla mezun vermesi gibi nedenleri işsizliğin kaynağı olarak düşünmeleri gibi faktörlere bağladıklarını tespit etmişlerdir.

IV.Sonuç

İşsizliğin Gençler üzerinde ki etkisiyle ilgili literatür incelendiği zaman bir çok çalışma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşsizliğin gençler üzerinde intihar etme, toplum arasına karışmama, üretkenliğin azalması, özgüven yetersizliği, göç, boşanma nedeni, toplam talepte ki azalmalar, resesyon ve krizler, genç nüfusun popülasyonun çok olması yaş ve cinsiyet gibi faktörler, devlet tarafından uygulanan politikaların yetersiz olması uygulanan maaş stratejilerinin genç işçi alımında yarattığı dezavantajlı durumlar ve belki de bunlardan daha da

önemli olmak üzere eğitim sistemlerinin genç istihdamı yaratmadaki başarısızlığı gibi bir çok sosyal ekonomik ve psikolojik etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Ülkelerin geleceğini etkileyen gençler üzerinde birçok etkiye sahip işsizliğin önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, sermaye sahiplerinden devlet yetkililerine kadar birçok kişi ve yetkililerin sorumluluğundadır. Genç işsizlerinde özel ve kamu sektöründe istihdam edilmelerini sağlayacak gerekli yetiye sahip olmaları gerekmektedir.

Kaynakça

Aydın C.(2017) Türkiye’de bölgesel düzeyde işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkide enflasyonun etkisi, Ankara, Yönetim ve ekonomi araştırmaları dergisi, Ankara: 114-131

Bayrak s. (2018) İşsizliğin İntihar Üzerindeki etkileri: Türkiye İçin Bir Nedensellik Analizi, Ankara, Sosya Siyaset Konferansı: 125-141

Kabaklarlı, Esra - Gür, Murat (2011) “Türkiye’de Genç İşsizlik Sorunu ve Ekonomik Belirleyicilerinin Uzun Dönem Eş- Bütünleşme Analizi” http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/esra_kabaklarli-murat_gur.pdf (17.02.2012).

GÜLER Burcu Kümbül, “İşsizlik ve Yarattığı Psiko-Sosyal sorunların Öğrenilmiş Çaresizlik Bağlamında İncelenmesi”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası (Prof. Dr. Toker Dereli’ye Armağan Özel sayısı), Cilt: 55, Sayı:1, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, 2006, s. 373-394

Doğan G. (2012) İstihdam ve Genç işsizlik Cumhuriyet üniversitesi Yüksek Lisans Tezi Sivas

Aslan B.(2015) Genç İşsizliğe Yönelik Alan Araştırması:

Üniversite Öğrencileri Arasında Kaygı ve Umutsuzluk Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Ankara: 71-86)

Talas, Cahit (1983) Sosyal Ekonomi, Ankara: Sevinç Matbaası, s. 94-95.

Gündoğan, Naci (2007) Genç İşsizliği, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, s.2-3, 15, 18, 29.

Türkiye İstatistik Kurumu, Hane Halkı İşgücü Anketi, www.tuik.gov.tr.

Kelleci S.-Türk Z. (2016) Genç İşsizliğin İncelenmesi: OECD ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi .Ankara: 11-25

Eralp A. (2018) Türkiye’de sermaye birikiminin işsizlik oranı üzerindeki etkisi: Ankara, Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi: 289-316

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Özer U. – Topal M.H. (2017), Genç İşsizliği, suç göç, intihar ve boşanma düzeyleri ile ilişkili midir? Türkiye’den ampirik bir kanti, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi: 50-63

Murat S.-Şahin L. (2011) Nedenleri ve sonuçları bakımından gençler arasında yaygınlaşan işsizlik, İstanbul:Sosyoloji Konferansları: 1-48

Kara A.A. (1999) Türkiye’de genç işsizliği ve istihdam sorununa çözüm olarak mesleki eğitim, Erciyes: Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi: 45-56

ILO, (2007). Global Employment Trends.

Pirler, Bülent, (2007) Genç İşsizliği Sorunu ve Çözmeye Yönelik Politikalar, **TİSK Akademi**, ÖzelSayı-1: 147-156.

Aslantepe, Gülay (2007) Küresel İstihdam Eğilimleri ve Genç İşsizliği, **TİSK Akademi**, ÖzelSayı-1: 53-57.

Yılmaz, Tuncay; Fatma Fidan ve Veli Karataş (2004) İşsizliğin Sosyo-Psikolojik Sonuçları: SosyoDemografik Özelliklere Göre Bireyin tutumları Bir alan Araştırması, **Sosyal Siyaset Konferansları**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Cilt: 48, 163-183.

Graetz, Brian (1993) Health Consequences of Employment and Unemployment: Longitudinal Evidence For Young Men and Women, **Social Science Medicine** Vol:36(6), 715-724.

Bolton, Winifred ve Keith Oatley (1987) A Longtudinal Study of Social Support and Depression in Unemployed Men, **Psychological Medicine**, 17(2): 453-460.

Tiggemann, Marika and Winefield, H. Anthony (1984) The Effect of Unemployment on theMood, Self Esteem, Locusof Control, and Depressive Affect of School-Leavers, **Journal of Occupational Psychology**, Vol:57(1), 33-42.

Liem, Ramsey and J. Huser Liem (1988) Psychological Effects of Unemployment on Workers and Their Families, **Journal of Social Issues**, Vol:44(4), 87-105.

Darity, Jr. William ve H. Arthur Goldsmith (1993) Unemployment, Social Psychology, and Unemployment Hysteresis, **Journal of Post Keynesian Economics**, Cilt:16(1), 55-75.

Dereli, Feyza ve Sinem Kabataş (2009) Sağlık Yüksekokulu Son Sınıf Öğrencilerinin İş BulmaEndişeleri ve Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi, **Yeni Tıp Dergisi**, 26:31-36.
Duman,

1909 ADANA OLAYLARI

Doç. Dr. Adem KARA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

I. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı toplumunda büyük bir coşku yaratmıştır. Osmanlı coğrafyasında yaşayan bütün azınlıklar, Müslümanlarla birlikte bu coşkuya ortak olmuşlardır. Fakat, II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında yaşanan birtakım gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni 31 Mart Ayaklanması'nın eşiğine getirecektir. Yaşanan bu süreçte başta Adana vilayeti olmak üzere ülkenin pek çok yerinde istenmeyen olaylar baş göstermiştir.

Buradan hareketle araştırmamızdaki temel amaç, Adana olayları ve Kıbrıs'ta yaşayan Ermenilerinin Adana olaylarındaki rolünün belirtilmesidir. İngilizlerin 1878 sonrasında adadaki farklı etnik yapıdaki unsurların bilinçlenmesini ve harekete geçmesini sağlayan faaliyetlerde bulunduğunu göstermektedir. Bu yüzden adadaki Ermenilerin, faal bir şekilde örgütlendiği, özellikle Anadolu'dan Amerika'ya gitmek veya Anadolu'ya kaçak olarak girmek konusunda aday üs olarak kullandıkları görülmektedir. Osmanlı hükümeti ise bu durumu engelleyebilmek için ülke sınırlarında giriş ve çıkışı denetim altına almaya çalışmıştır. Buna karşın adada örgütlenme ve teşkilatlanma sürecini tamamlayan Ermenilerin, Adana olaylarının öncesinde bölgede yoğun çaba gösterdikleri tespit edilmiştir. Ermenilerin, kaçak yollarla insan, silah ve mühimmat sevkiyatını yaptıkları, hukuk dışı birçok faaliyette buldukları görülmektedir.

Ermenilerin, Osmanlı Devleti'yle ilişkilerinin en çok merak edilen ve tartışılan dönemi, hiç kuşkusuz ki 19. yüzyılın son çeyreği ile 1915 yılında yaşanan zorunlu göç arasındaki dönemdir. Kaldı ki II. Meşrutiyet'in ilanından sonra siyaseten birtakım ittifakların ortaya çıktığı bir dönemde bu durum daha da karışıktır. Ancak 1909 yılındaki Adana olayları, taraflar arasındaki balayı dönemine son vermiştir. Lakin işin ilginç yanı, 1909 yılının Mayıs ve Ağustos ayları arasında 158 kanun ve tasarı, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Taşnakçıların işbirliği sonucunda kabul edilmiştir. Aslında bu durum, Avagyan'ın da ima ettiği gibi Taşnaksutyun'un oportünizme düşmesi midir, yoksa Minassian'ın dediği gibi Taşnaksutyun, Meşrutiyet'e fazla bel bağlamış mıdır bilinmez, ama en doğru yorumu ılımlı mebus Kirkor Zohrap yapmıştır. Zira Zohrap *"İslâm unsuru, yüzlerce yıla dayanan ülkeyi kendisinin yönettiği kanaatini kolayca bırakamaz. Bu alışkanlığında değişmesi için zamana ve çok çalışmaya ihtiyaç var... İş birliği yapabileceğimiz daha liberal bir parti var mıdır? Ahrâr ve Mutedil Hürriyetperveran partilerinin yönetimleri dinci ve gerici unsurlarla dolup taşmaktadır. Üstelik unutmayalım ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidardadır. Eğer düşüncelerimiz bizi onlara itmiyorsa, çıkarlarımız bunu zorluyor. Siyasette, yalnız duygularla ilerlenmez."* (Arsen Avagyan, 2005) Adana'da yaşanan olayların yanı sıra, 1878'de başlayan İngiliz denetimi altındaki Kıbrıs'ta ortaya çıkan olaylar, adadaki nüfus yapısını ve dengesini değiştirmiştir.

Özellikle Osmanlı siyasal sistemi için zararlı faaliyetlerde bulunan kişilerin veyahut cemiyetlerin adeta sığınma yeri olan adanın, pek çok sorun üretmeye başladığı belgelere

yansıtmaktadır. Ancak bu durumun siyaseten planlandığını söyleyemeyiz. Fakat, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ve özellikle Adana bölgesinde meydana gelen olayların planlamasında, adanın merkez bölge olduğunu ve hareketin buradan başladığını söylemek pek de yanlış bir söylem olmayacaktır.

Giriş

Anadolu'nun en eski topluluklarından olan Ermeniler Osman Bey tarafından Bizans'ın baskısından kurtarılarak özgür bir ortamda yaşamaları sağlanmıştır. Ruhani liderleri Osmanlı Devleti tarafından tanınan Ermeniler, Türkleri Anadolu'da bir kurtarıcı olarak görmüşler, tarih boyunca hoşgörü ve özgürlük içinde yaşayarak Türklerle en çok kaynaşan topluluk olacaklardır.

Fatih Sultan Mehmet, Ermenilerin yönetim ve dini alandaki işlerinin düzenlenmesi için 1461'de İstanbul'da Gregoryen Ermeni Patrikhanesi'nin kurulmasına izin vermiş, böylece Ermenilerin tüm eğitim, öğretim, dini, vakıf ve aile işlerinin düzenlenmesinde tek yetkili kurum Gregoryen Patrikhanesi olmuştur. Artık Millet-i Sadıka ismiyle anılan ve Osmanlı toplum yapısı içerisinde en önde gelen imtiyazlı sınıf olan Ermeniler devamlı iltifat görecektir. Toplumsal yaşamlarına baktığımızda şehirlerde yaşayan Ermenilerin daha çok sarraflık, mimarlık ve ticaretin yanı sıra tıp, tiyatro alanlarında etkili olduklarını görmekteyiz. Köylerde yaşayan Ermenilerin kendilerine ait toprakları vardır, bu toprakları devletin belirlemiş olduğu belli kurallar çerçevesinde ekip biçerek yaşamlarını idame ettirmektedirler. Yavuz'un, Mısır'ı fethiyle Kudüs Ermeni Patrikhanesi de Osmanlı yönetimine girmiş ve bölgenin merkezi haline getirilmiştir. Kanuni döneminde ise Ermenilere tanına ayrıcalıklar artırılacaktır.

XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarında 600.000 bin civarında Ermeni yaşamaktaydı. Avrupa'da yaşanan gelişmelerinde etkisi ile, XVIII. yüzyılda Katolik ve Ortodoks Ermeni Cemaatleri arasında mezhep kavgaları başlamış Osmanlı Devleti bu anlaşmazlıkları engellemek için 1831 yılında Katolik Ermeni Patrikhanesi'nin kurulmasına izin vermiştir.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Ermenilere dair karşı karşıya kaldığımız süreç 1915 yılında yaşanan zorunlu göç sonrası daha da farklı bir boyuta erişecektir. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan dönemde gerçekleşen ittifak ve eylemler bu süreci daha farklı bir zemine çekecektir. Kıbrıs... Akdeniz de önemli bir uğrak ve ikmal merkezi olması nedeniyle, gemi yoluyla yolcu ve yük taşımacılığında Asya-Afrika-Avrupa hattında seyrüsefer yapanlar için vazgeçilmez liman merkezlerinden birisidir. Özellikle 19. yüzyılda, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Ada, Akdeniz'de bir konaklama merkezi konumuna gelmiştir. 1878 yılında Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasının ardından, Ada'nın bu özelliği daha da ön plana çıkmıştır.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından İngiltere, Yakındoğu'da statükonun korunması gerektiği yönündeki politikasını terk ederek Kıbrıs'ı işgal etmiş ve niyetini somut olarak ortaya koymuştur. Özellikle 23 Nisan 1880 tarihinde William Ewart Gladstone liderliğindeki Liberal Parti'nin iktidara gelmesiyle bu politika değişikliği açıkça görünür olmuştur.

Gladstone yönetimindeki İngiltere'nin Yakındoğu'ya yönelik yeni politikasını; Hindistan yolunun güvenliği bakımından stratejik önemi olan Osmanlı topraklarını kendi kontrolü altına almak ve bölge üzerinde etkin bir nüfuz alanı tesis etmek şeklinde özetleyebiliriz. İngiltere'nin bundan sonraki süreçte, Osmanlı Devleti'ne karşı bu politikayı temel alarak hareket ettiğini görmekteyiz. İngiltere'nin Berlin Kongresi'nden sonra tatbiki koyulduğu yeni politikasının ikinci örneğini ise, Osmanlı topraklarında ortaya çıkan Ermeni olaylarına karşı izlemiş olduğu siyaset ortaya koymaktadır. Özellikle Gladstone'nun 1880 yılında iktidara gelmesiyle, İngiltere Ermeni sorununa daha çok ağırlık vermeye başlamıştır. (Şahin, 2012, 59.)

Adana'da yaşananların yanı sıra 1878'de başlayan İngiliz yönetimi sırasında Ada'ya yaşanan göçlerle değişen denge önemlidir. Ada'nın zararlı hüviyetler için bir sığınma yeri oluşu ve pek çok planın burada yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. İngilizlerin artan göç dolayısıyla bazı tedbirler alma yoluna gittiklerini de görmekteyiz. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, özellikle Adana bölgesinde peyda olan olayların planlamalarının sonrasında Ada'nın merkez üs olduğunu ve buradan hareketin başladığını söylemek çokta yanlış olmayacaktır.

Kıbrıs Ermenileri ve Adana?

Ermeniler için Adana vilayeti önemli bir merkez olarak görülmektedir. Ermeniler için, dini, tarihi ve stratejik bir öneme sahip olan, eskiden hüküm sürdüklerini iddia ettikleri ve Kilikya olarak adlandırdıkları bu bölgede yeniden devlet kurma arzusu taşıdıkları görülmektedir. Ermeniler için Kilikya'yı diriltmek ve bölgeye yerleşim sağlayarak Küçük Ermenistan'ı kurmak milli bir idealdi.

Ermenilerin eskiden beri dini merkezlerinden biri olan Sis Katagikosluğu Adana vilayeti dahilinde bulunuyordu. Hınçak, Truşak ve Taşnaksütyun Cemiyetleri vilâyetin her tarafında kulüpler açarak Ermenileri oralarda toplayarak bilinçlendirmişlerdir (Kodaman-Ünal, 1996, 71).

Ermenilerin bir kısmı Adana'yı sahili olması ve yabancı pek çok ulusun burada bulunması gibi rahat hareket edeceklerini düşünerek bu bölgeyi tercih etmiş görünmektedir. (Kodaman-Ünal, 1996, 72).

“1909 Adana Olayları” için ne diyebiliriz ya da nasıl anlatmaya başlarız diye düşündüğümüzde, “31 Mart Vakası” diye bildiğimiz 13/14 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'da ortaya çıkan eylemlerin Adana yaşayan ve fırsat kollayan Ermeniler tarafından bir ayaklanma şekline büründürülmesi ile başladığını söylemek yerinde olacaktır. II. Meşrutiyetin ilanı sonrası yönetimde yaşanan krizin fırsata çevrilerek başlatılan ayaklanmada ilginç olan katliamı gerçekleştirenlerin, yaşananları Adana'da Ermeni Katliamı yapıldığı şeklinde dünya lanse etmiş olmalarıdır.

31 Mart ayaklanmasının Adana'daki yansıması İstanbul'dakinden bir gün sonra başladı. Adana'da vuku bulan bu olaylar askeri bir ayaklanma olmayıp, Ermenilerle Müslümanlar arasında bir boğazlaşma, bir iç savaştır. Bu olayın uzak nedenleri Ermeni ihtilal komitelerinin çalışmaları ile ilgilidir. Şöyle ki; Hınçak, Taşnak ihtilalci Ermeni komiteleri iken, Rusya'nın daha sonrada İngiltere'nin kapalı ve açık yardım ve kışkırtmaları ile muhtar ve hatta bağımsız

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

bir devlet kurmak hayaline kapılmışlardı. Bu nedenle de istibdat devrinde çeşitli ayaklanmalar yapmışlar; İngiliz Hükümeti'nin kendileri için II. Abdülhamit'ten yeni bir düzen sağlamak konusunda girişimini sağlamışlardı. (Karal,1999, 93.)

1909 Adana Olayları, II. Meşrutiyet döneminde, kökeni 1902'de Paris'te toplanan Jön Türk Kongresi'nde yaşanan fikir çatışmalarına değin uzanan, Liberal-İttihatçı karşıtlığı ile radikal Ermeni milliyetçilerinin fırsatçılığının yaratmış olduğu mühim bir trajedidir. Müslüman ahalinin, ağırlıklı olarak alt katmanları oluşturduğu Meşrutiyet Adanası'nda, Ermenilerin, bölgede gittikçe ivme kazanmaya başlayan 'sınaileşmenin' nimetlerinden yararlanarak, Alman, İngiliz sermayesi sayesinde fark edilir bir zenginlik elde etmeye başlamaları, olaylar başladığında, bu iktisadi zemin üzerinde yükselen sosyo-ekonomik farklılık, gözü dönmüş bir yağmacılığı üretmekte gecikmemiştir. Dinsel kimlikler ise; bu trajedinin içinde kendilerine figüran rolü biçilmiş, apolitik, kul-ümmeet eksenini üzerinde yükselen bir atalet dünyasının insanları tarafından, her iki taraf içinde 'ötekini' ortadan kaldırmanın, referansı olarak algılanmıştır. Özellikle, Adana Murahhasası Muşeg'in, din adamı kimliği ile hiç bağdaşmayan; şoven, milliyetçi tavır ve söylemleri bu olgunun yaratılmasındaki öncelikli faktörlerden birisi olmuştur. (Sonyel, 1987, 1268–1269.)

Ermeniler Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile doğan sınırsız özgürlük havasını kendi ülkelerini geliştirmek için sömürmüşlerdir. Adana'yı bu açıdan bir merkez haline getirdikleri görülmektedir. Selçuklular devrinde Adana ve dolaylarında bir aralık küçük bir Ermeni devletinin yaşamış olmasının davaları için tarihsel bir dayanak olabileceğini savunuyorlardı. Adana'da halkın büyük çoğunluğu Müslüman olduğu için, Ermenileri göze batar bir azınlık durumuna getirebilmek amacıyla İç Anadolu'dan buraya Ermeni nüfusu getirilerek yerleştirmeye başlamışlardır. Avrupa'da, Amerika'da ve Mısır'daki Ermeni komitelerinin aracılığı ile orada yerleşmiş zenginlerden kopardıkları paralarla, Yahudilerin Filistin'de yaptıkları gibi Adana'da Müslümanlardan toprak satın almaya başladılar. Cemaat halinde kuvvetli bir surette örgütlenmiş Ermeniler, çalışkan ve becerikli olmaları nedeniyle Adana ve kazalarında da iş ve ticaret hayatında üstünlük sağlamaya gayret ettiler. Böylece oradaki Müslüman ağaların hayat alanına girmiş oldular. (Karal, 1999, 94.)

Ermeniler bir yandan ekonomi dengesini kendi çıkarlarına çevirmeye çalışırken öte yandan da milliyetçi çalışmalara giriştiler. Eski Ermeni krallarının ve kahramanlarının resimlerini evlerinin duvarlarına asmaya, kurmayı tasarladıkları devletin armasını sigara kutusu kapaklarının arkasında bastırmaya başladılar. Bundan başka sözde Ermenilere demokratik eğitim vermek üzere, "Halkı Okutmak Cemiyeti" adı ile bir cemiyet kurup siyasal propagandalarına giriştiler. Bu sırada silah taşımak özgürlük icabı sayıldığı için Ermeni gençleri açıktan açığa tabanca satın alarak ekzersizlere giriştiler ayrıca Kıbrıs'tan gizlice mavzer, bomba ve dinamit gibi silahlar ve yıkıcı maddeler getirtilip Ermeni evleri donatılmaya başlandı. Bu yaşananlar Türkler ile Ermeniler arasında yüzyıllar boyunca sürüp gelen iyi ilişkilerin bozulması üzerinde büyük tesiri olmuştur. (Karal, 1999, 94.)

Kuşkuya düşen Adana eşraf ve âyanı, bu durum karşısında kayıtsız kalmayarak örgütlenmeye başlamıştır. Ermenilerin bir saldırısı halinde, Adana dolaylarında yaşayan aşiretlerden faydalanmak için onlarla temasa geçtiler. İki tarafın bu suretle bir çatışmaya doğru gitmesi basın veya Hükümet tarafından bazı uyarımlarla önlenbilirdi. Fakat basın

bunun tam tersini yapmakta idi. İstanbul'da çıkan Volkan Gazetesi hükümete karşı duyguları kabartmakta büyük etken olduğu gibi, Adana'da yayınlanan bir gazete de Vali'yi, memurları ve adliyeyi küçük düşürücü yazıları ile hükümet otoritesini gevşetmekte ve sorumluları olayların gelişmesi karşısında seyirci duruma getirmekte idi. Adana Ermenileri bu gazetelerin, İttihat ve Terakki düşmanı ve kendi dostları olan muhalefet liderlerinden İsmail Kemal ve Prens Sebahattin ile ilişkilerini de bilmekte idiler. Böyle bir ortamda Ermeniler 26 Mart'ta (11 Nisan) Mersin'de, bir tiyatro oyunu ile ihtilal girişimi hazırladılar. Oyun "Sivas'ın Timur Tarafından Tahribi" adını taşımakta idi. Ermenileri birliğe çağıran bir takım siyasal sözlerden sonra, yakında başka bir bölgede, bir Ermeni krallığının kurulacağı müjdesi ile perde kapanıyordu. Perdenin kapanmasından sonrada, seyirciler "*Yaşasın Ermenistan Krallığı*" bağırışları ve alkışlarla ortalığı çınlattılar. (Karal, 1999, 95.)

Bu olay Mersin'de ve Adana'da Ermenilerin Müslümanları öldürecekleri söylentilerine yol açtı. Halk heyecana kapıldı. 31 Mart olayından bir gün sonra da bir keşişin öldürülmesi yüzünden Müslümanlarla Ermeniler birbirlerine silah sıkmaya başladılar. Vali ve komutan ellerinde kuvvet bulunmadığından duruma seyirci kaldılar. Bir müddet sonra redifler silahlana çağırıldı ise de, bu durum çatışmayı yatıştıracağına kızıştırdı. Çünkü redifler sivil elbise ile silahlanamakta idi. Hâlbuki silah depoları halk tarafından yağma edildiği için kimin redif olup olmadığını anlamak çok güçleşti. Bu sırada, bazı fesatçılarda "Ermenilere karşı harekete geçmek için hükümetin emri var, Vali bu emri saklıyor" söylentilerini ortaya attılar. Bütün bu olaylar, Adana ve dolaylarında üç gün süren sokak savaşlarına, yangın ve yağmaya sebep oldu. Bundan sonra birazda olsa sükunet sağlanmıştı. Ne varki, Selanik'ten kalkan Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesi, İngiliz savaş gemilerinin Mersin Limanı önlerine gelmesi Ermenilerin isyanı yeniden başlatmaları üzerinde etki yapmıştır. Bu defa düzeni kurmak için Adana'ya gönderilmiş olan askere ateş ettikleri için çatışma daha şiddetli oldu. Neticede resmi kayıtlara göre 7000 kadar Ermeni ve bunun yarısı kadar da Müslüman'ın ölmüş olduğu anlaşıldı. Adana'nın beşte üçü yakılıp yıkılmıştı. Sıkıyönetim Mahkemesi, böyle bir olayı önleyecek tedbirleri almamış oldukları için Vali ile Dahiliye Vekil'ini başlıca suçlular olarak gösterdi. Böylece Abdurrahman Şerefinde dediği gibi, Adana olayı "Hürriyet neşesinin kanlı sarhoşluğu" olarak tarihe geçti. (Karal, 1999, 95-96.)

Adana Olaylarının başlangıcına ilişkin görüşler, Ermenilerle Müslümanlar arasındaki adli birkaç olaydan kaynaklandığında birleşmektedirler. Bu görüşlere göre; 1909 Nisan ayının ilk haftası içinde iki Müslüman'ın bir Ermeni tarafından öldürülmesi üzerine katilin yakalanamaması, buna karşılık olarak daha önce bir Ermeni'yi öldüren Müslüman'ın da yine aynı biçimde adalete teslim edilmemesi ve benzeri adli vakalar, gerginliğin görünen yüzeysel sebepleridir. 14 Nisan 1909 sabahında dükkanlarını açmaya başlayan Ermeni esnafın, Kiliseden geldiği savlanan haberler üzerine dükkanlarını kapatmaya başlamasıyla tedirgin olan Müslüman esnafta hızla dükkanlarını kapatmaya başlamıştır. Gelişmeleri öğrenen yerel yönetim, Müslüman ve Ermeni cemaatlerin seçkinlerini vilayet merkezine çağırarak, durumun normalleştirilmesi için her kesimin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesini istemiştir. Olayların gelişimine bakıldığında bu uyarıların işe yaramadığı anlaşılmakta, gelişmelerin hızla bir çatışmaya doğru gittiği görünmektedir. (Akkuş, 2003,28)

Aynı gün öğleden sonra sokaklarda silahlı olarak dolaşan Müslüman topluluklar gerginliğin biraz daha tırmanmasına neden olurken, İmamzâde Nuri adında önde gelen bir din adamının, bir Ermeni tarafından öldürülmesiyle olaylar kitlesel çatışmalara dönüşmeye başlamıştır. Bu cümleden olarak cemaatlerin kendi adaletlerini ya da adalet anlayışlarını dağıtmaya veya sağlamaya çalışmalarının, son derece karışık bir ortamın yaratılmasında önemli bir adım olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Olaylar Bâb-ı Âli tarafından duyulduğunda ölü sayısı yüzleri çoktan aşmıştı. Yerel yöneticilerin yetersizliği ve basiretsizliği ise ortamın daha da gerginleşmesine yol açmıştır. Bu arada İngiltere'nin Mersin Konsolosu Binbaşı Dought Wylie, tıpkı bir sömürge memuru gibi hareket ederek, yerel yöneticilere aldırmaksızın kendi inisiyatifi ile çeşitli kararlar alarak uygulatacaktır. Öte yandan mevsimin tarım etkinliklerinin yoğunlaştığı bir dönem olması, mevsimlik işçi olarak Adana'ya gelenlerinde olaylara karışmalarına yol açacaktır. (Akkuş, 2003,30)

Olayların ardından elde edilen bulgularda, Meşrutiyetin getirmiş olduğu yasal silah edinme özgürlüğünden yararlanan Ermenilerin ciddi biçimde silahlандıkları, bu konuda bir din adamı olan Monsenyör Muşeg tarafından teşvik edildikleri, görülmekteydi. (Akkuş, 2003,32)

Yaşanan olaylar sonucunda ortaya çıkan yıkım karşısında hükümet iyi bir sınav vererek, ciddi bir yardım organizasyonu oluşturmayı başarmıştır. Yaşanan felaketten etkilenenleri, fiziki koşullar açısından olumlu sayılabilecek ortamlarda ikamet etmelerini sağlanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin, II. Meşrutiyet süreci ile başlayan 'demokratik' iklim içerisinde Ermeni cemaatinde yaratmayı başardıkları güven duygusu, Adana'da yaşanan olaylardan sonra önemli ölçüde zedelenmiş görülmektedir. (Ahmad, 1996, 116)

Adana Olayları

Adana ve Mersin bölgesinde başgösteren olaylar nedeniyle gerekli tedbirlerin alınması için yoğun çaba sarf edilmiştir. Adana'da olayları kontrol altına alabilecek miktarda yeterince kuvvet bulunmadığı yapılan yazışmalarda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle kısa ve uzun vadede bazı tedbirlerin alınmaya çalışıldığını görmekteyiz. Silifke Redif Alayının bu talepler üzerine hemen silah altına alınarak Adana'ya gönderilmesi konusunda Meclis-i Vükelâ tarafından Harbiye Nezâreti'ne izin verilmiştir. (BEO, 3536/265144) Harbiye Nezâretince; Adana'da çıkan olayların yayılmadan önlenmesi ve asayişin sağlanması için bölgedeki çeşitli askerî birliklerin Adana'ya sevki hususunda V. Ordu Kumandanlığı'na gerekli emirlerin verildiği bildirilerek, bu konuda mülkî makamlarca da tedbir alınması için ilgililere emir verilmesinin ve asker sevki sırasında ihtiyaç duyulacak paranın yazışmalarla zaman kaybına mahal bırakılmadan acilen sağlanması istenmiştir. (BEO, 3534/264992) Yine Adana Valiliğince, Hamidiye kazasında çıkan olaylar, vilâyet merkezindeki son durum ve asayişin sağlanması için alınan tedbirler hakkında bilgi verilmiş, yabancıların ve konsolosların ikamet ettiği Mersin ve Adana'ya ilâve askerî kuvvet gönderilmesi talebinde bulunulmuştur. Harbiye Nezâreti'ne iletilen bu durum üzerine, Valilik'ten de söz konusu kuvvet gelene kadar asayişin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınıp malî müesseseler ile yabancılar ve konsoloslara yönelik herhangi bir saldırıya meydan verilmemesi istenmiştir. (BEO, 3536/265127)

Bölgede olayların başlaması ile alakalı olarak gereken tedbirler yanında olaylara ait raporlarında merkeze gönderildiğini görüyoruz. Tarsus'ta olayların artış gösterdiği, yangınlar

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

çıkmağa başladığı, halkın depolardaki silah ve cephaneyi yağmaladığı, karışıklıkların Adana'nın her tarafına yayılıp civar bölgelerden asker getirtmenin zorlaşması sebebiyle Tarsus'a yardım edilemediği Adana valisi tarafından bildirilerek vilâyet genelinde olayların daha fazla büyümemesi için en az 2-3 tabur asker talep edilmesi üzerine, valiye Dedeâğaç ve Gelibolu'dan Adana'ya 2 tabur nizamiye askeri gönderileceği ifade edilerek asayişin sağlanması için elden gelen çabanın ortaya konulması istenmiştir. (BEO, 3535/265119) Yine Bahçe kazasında çıkan vahim olaylara karşı Mutasarrıflıktan asker talebinde bulunan kaymakama, İslâhiye halkından asker toplama ve tarafların ileri gelenlerine nasihatte bulunma gibi tedbirler önerildiği; ancak sancağın genel durumu, Hükûmet merkezinin Ermenilerin istila tehdidi altında olacak kadar kötü ve can kaybı da çok olduğundan, Cebel-i Bereket sancağına acilen askerî yardım gönderilmesi gerektiğine dair bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta Hristiyanlara ait evlerin yanmakta olduğu ve her iki tarafında birbirlerine karşı husumetin öldürme boyutuna eriştiği, kazada yaşayan Müslümanların kuşatma altında olduğu ve acele asker gönderilmesi istenmektedir. (DH. MKT. PRK, 2826/95-16 Nisan 1909) Cebel-i Bereket Mutasarrıflığından gelen telgraflara dayanarak sancağın karşı karşıya olduğu tehlike ve Ermeni tehdidine karşı acil yardım talebinde bulunan Adana Valiliği'ne, daha önce Adana'ya gönderileceği ifade edilen 2 tabura ilâveten Konya'dan 4 redif taburu daha gönderilmesi kararlaştırılmıştır. (BEO, 3535/265123) Talep edildiği şekilde Adana'da olayların yatıştırılması için devriye vs. hizmetlerde istihdam edilmek üzere geçici polis ve süvari jandarması alınması hususunda Meclis-i Mahsusça Adana Valiliği'ne izin verilmiştir. (BEO,3535/265082-14) Bahriye Nezareti'nden, Adana'daki olayların yatıştırılmasına yardımcı olmak üzere içerisinde 1 bölük silahlı denizci asker bulunan 1 kruvazör hazırlanıp Mersin sahillerine gönderilmesi istenmiş (BEO, 3537/265237), Harbiye Nezareti'nden, durumunun gittikçe tehlikeli olmaya başladığı bildirilen Kozan'a, en yakın yerden acilen 2 bölük nizamiye askeri gönderilmesi (BEO, 3537/265242) ve 20 Nisan 1909 Zeytin'da silahlı Ermeni ahalinin Hükûmet Dairesi'ni kuşattığı, aşayişin tamamen ortadan kalktığı, memurların korku ve endişe içerisinde oldukları, kazada olayların üstesinden gelecek miktarda asker bulunmadığından, buraya acilen asker sevk edilmesi gerektiği (DH. MKT. PRK, 2828/8) bildirilmiştir.

Yaşanan olaylar ardından hazırlanan raporda, Adana merkezinde dört gündür asayişin hüküm sürdüğü rapor edilmiştir. Dükkânların açıldığı, İçel ve Mersin'de vukuat olmadığı, olayların 2 gün önce başladığı Tarsus'ta da asayişin sağlandığı, Cebel-i Bereket sancağının Dört Yol, Hassa, Osmaniye ve Bahçe kazalarıyla bunların çeşitli köylerinde ise olayların halen devam etmekte olduğu, Çeçen, Afşar vs. aşiretlerin zaman zaman yağmacılık maksadıyla Kozan Sancağının Sis, Kars ve Haçin kasabalarına tecavüzde buldukları ve yolları üzerindeki köyleri tahrip ettikleri, hatta bunların Sis ve Kars'a yönelik saldırılarına memur, zabıta ve ahalinin bir miktar redif askeri ile birlikte bin bir zorluk ve fedakârlıkla karşı koymaya çalıştıkları, gittikçe artmakta ve yayılmakta olan benzeri olayların önüne geçebilmek için bölgeye nizamiye taburları ve süvari bölükleri gönderilmesi gerektiği bildirilmektedir. (BEO, 3538/265303) Süre gelen sükûnete karşın Adana merkezde ikinci vakti Ermeni mahallesinden gelen silah sesleri sebebiyle Müslüman ahalinin heyecan ve galeyana içerisinde Hükûmet merkezine geldikleri ve derhal askerî birlikler çıkarılarak silah atılan bölgelerin kontrol altına

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

alındığı, gece de şehrin iki ayrı noktasında çıkan yangınların söndürülmeye çalışıldığı, asayişin yeniden sağlandığı; taşrada ise heyecanın devam ettiği Haçin'e Misis Redif Taburu ile bir nasihat heyeti gönderildiği ve birkaç güne kadar asayişin sağlanmasının beklendiği, Cebel-i Bereket Sancağının Dört Yol bölgesine gönderilmiş olan 1 nizamiye taburunun da, hem orada hem de Hassa ve İslahiye taraflarında asayişini sağlayacağı belirtilmektedir. (BEO, 3539/265356)

Ortamın sakinleşmesi ve olayların durması üzerine yaşanan dramın izlerinin silinebilmesi ve mağdur olan insanların ihtiyaçlarının giderilmesi için tedbirler alınmıştır. Halep Valiliğince, olaylardan zarar gören Kırıkhan ve Cisir kazalarından Belen ve Lazkiye'ye, Bahçe taraflarından da Maraş köylerine sığınan muhtaç Ermenilere geçimlerini kendileri sağlayabilecek duruma gelene kadar Hükûmetçe para tahsisi hususunda talepte bulunulmuştur. (BEO,3539/265355) Ermeni Patrikhanesince de olaylardan etkilenen ahali için toplanacak yardımları dağıtmak ve muhtaçların sıkıntılarını gidermek üzere Adana'ya gönderilen 2 kişilik heyete Valilikçe yardım ve kolaylık sağlanması talep edilmiştir. (BEO, 3538/265305) Adana'da olaylardan dolayı açıkta kalan yoksulların iâşe masraflarının karşılanması için Adana Valiliği tarafından 1.000 lira talep edilmiş ve bu para valilik emrine gönderilmiştir. (DH. MKT, 2797/69) Ermeni Patrikhanesi'nin Adana olaylarından zarar görenlere yardım yapılması için talepte bulunulmuştur. Meclis-i Vükelâca; olaylardan zarar görenlere Maliye Hazinesi'nden 30.000 lira yardım yapılmasına dair bir kanun taslağı hazırlanarak Meclis'e sunulmuştur. (BEO, 3540/265467) Maliye Nezâreti'nden, bütçeye muhtaç çiftçiler için konulmuş olan ödenekten, Adana olaylarından etkilenen muhtaçlara sarf edilmek ve mahsuplaşması daha sonra icra edilmek üzere Hazinece 10.000 lira ödenmesi istenmiş (BEO, 3542/265632) ayrıca Maliye Nezâreti'nden, Lazkiye'ye sığınmış olan Ermenilerin iâşe masrafları için, Adana olaylarından dolayı açıkta kalanlara tahsis edilmekte olan 30 bin liradan mahsup edilmek üzere, harcama izni verilmesi konusunda da yazışmalar yapılmıştır. (DH. MKT, 2807/47).

Adana olaylarının Halep'in Keseb kasabasına sıçramasından dolayı yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan binlerce Keseblinin Lazkiye mutasarrıfının gayretleriyle Lazkiye'ye getirilip eski Hükûmet Dairesi'ne yerleştirildikleri; sonraki günlerde de deniz yoluyla yine Keseb'den gelen 5.000 Ermeni'nin geçici olarak asker kışlası, kilise ve hanlara, hasta olanların Amerika Hastanesi'ne, çiçekli çocukların da çadırlara yerleştirildikleri, ancak tam olarak yerleştirilebilmeleri için 300 çadır ile iâşeleri ve gerektiğinde nakilleri için paraya ihtiyaç duyulduğu bildirilmiş ve Mutasarrıflığa gerekli parayı harcama yetkisi verilmiştir. (BEO, 3541/265560) Halep Vilâyeti'nden, Adana ve Ayas'taki olaylarda erkekleri ölen ve Prusya kruvazörüne sığınarak İskenderun'a gitmiş olan kimsesiz 60 Ermeni kadın ve çocuğunun yeme, içme ve barınma ihtiyaçları hususunda duyarlı olunması istenmektedir. (DH. MKT, 2801/99) Bölgede yaşanan bir hadise aslında gerçeği ifade etme konusunda önemli fikirler vermektedir. Adana'daki İngiltere konsolosunun olaylar sebebiyle daha önce şehri iki kez özellikle de Ermeni mahallelerini gezmiş olmasına rağmen, kendisine bunun sakıncalı olabileceği uyarısına rağmen üçüncü defa gezmek istediği ve daha önce refakatine verilmiş askerin şehit edildiği yerde askerlerin üzerine yeniden ateş açıldığı, açılan ateşi durdurmak için elini kaldırdığı sırada kolundan yaralandığı ve şahit olduğu bir yakma olayından dolayı

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Ermenilerin planlı bir hareket içerisinde olduklarına kanaat getirerek alınan tedbirlerden dolayı memnuniyetini ifade ettiği görülmektedir. Olayların artık kontrolden çıkmış olduğu ve vilâyetin her tarafına yayıldığı, bu sebeple daha önce Adana'ya gelmesi planlanan askerî birliklerin de kendi buldukları bölgeyi korumak maksadıyla gelmekten vazgeçtikleri, Ermenilerin yollara hakim evlere mevzilenerek askerler dahil gelen geçen herkese ateş ettikleri orduya sığınan bazı Ermeni kadınların yapılan üst aramalarında dolu tabancalar bulunduğu, bunun da Ermenilerin kadınlara varıncaya kadar bu olaylara nasıl hazırlanmış olduklarını göstermektedir. (BEO, 3536/265166).

Fakat olayların tekrar başlaması bu çalışmalarını yarım bırakmış görünüyor. Adana'da olayların yeniden başladığının haber alınması üzerine, daha önce İskenderun ve Mersin'e sevki planlanan 4 tabur askerinin bir an önce gönderilmesinin istenmiştir. (BEO, 3539/265357) Adana'da meydana gelen olayların önlenip asayişin sağlanması amacıyla bölgeye gönderilmesi planlanan askerî birliklerin bir an önce sevki hususunda Harbiye Nezâretince ilgili ordu kumandanlıklarına gerekli emirler verilmiş, mülkî makamlarında yardım ve desteği istenmiştir. (BEO,3541/265520-29 Nisan 1909)

Adana olayları hakkında Meclis-i Mebusan'da yapılan görüşmeler sırasında; olaylardan etkilenenlere her türlü yardımın yapılması için ilgililere emirler verildiği, yardımların bundan sonra da devam ettirileceği, aleyhte ileri sürülen iddiaların asılsız olduğu, olayların hemen yatıştırılmamasının askerî birliklerin Adana'ya ulaşmasının zaman almasından kaynaklandığına dair açıklamalarda bulunulduğu, Meclis'in de bu çabaları takdirle karşıladığı, daha sonra Meclis'e olaylardan etkilenenler için 30 bin lira tahsisi hakkında bir kanun teklifi sunulduğu ve teklifin kabul edilmesi beklenmeden 10 bin lira için hemen harcama izni verildiği, bölgeye zahire, ilaç ve tıbbî malzeme sevk edildiği, asayişin sağlanması, suçluların yakalanıp cezalandırılmaları ve olaylardan etkilenenlerin acılarının dindirilmesi hususlarında ilgililere defalarca emirler gönderildiği, ancak yapılan ve anlatılan bütün bu icraatlara rağmen Ermeni Truşak Komitesince Cenova'dan *Yeni Gazete*'ye çekilen bir telgrafta Hükümet'in tarafsız davranmadığı ve yalnızca Ermenileri suçladığının iddia edilmesi ve benzeri asılsız iddiaların devam etmesi üzerine, valilik ve elçiliklerce gerçeklerin anlatılması ve özellikle Cenova Şehbenderliğince söz konusu telgrafın tehzibi maksadıyla Meclis-i Mebusan'daki bu görüşmeye ait kayıtların yer aldığı Resmî Gazete nüshalarının Hariciye Nezâreti'ne ve bütün valiliklere gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Yaratılmaya çalışılan iklim ve atmosfer konusunda gereken tüm tedbirlerin alınmaya çalışıldığını görmekteyiz. (DH.MKT,2818/21). Yine Adana olaylarından zarar görenlere dağıtılmak üzere, Padişah adına Hazine-i Hassa'dan Adana İane Komisyonu'na 500 adet Osmanlı lirası gönderilecektir. (BEO,3543/265713-2) Bu konuda devletin gereken her türlü yardımı zamanında sağlama noktasında özverili olduğunu pek çok belgede görebilmemiz mümkündür. Alınan tedbirler sayesinde düzenin tekrar ihdası yanında insanların yaralarının sarılması boyutunda da gereken her şeyin yapılmaya çalışıldığı ortadadır.

Bölgede yaşanan olaylara ilişkin ortaya konulan ifadelere baktığımızda, Dört Yol etrafında toplanan Müslüman ahalinin Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Âsaf Bey'e bir yazı göndererek arada düşmanlık olmadığı halde Ermenilerin Müslümanlara aniden saldırması üzerine kendilerinin de savunmaya geçtiğini, saldırının durması için gönderdikleri haberin dikkate

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

alınmadığını, Ermenilerin askerî elbiseler giydiklerini, Müslüman ölülerinin başlarını silahlarına takıp slogan atarak Müslümanları tahrike çalıştıklarını, beş yüz kadar silahlı Ermeni'nin birçok Müslümanı öldürdüğünü, şayet yardım gelmezse Müslümanları tamamen yok edeceklerini, Ermeniler kendilerine saldırmazsa kendilerinin de onlara saldırmayacaklarını ifade etmektedirler. Âsaf Bey'in oraya gelerek bunlara nasihatte bulunduğu gibi Dörtyol'da mevzilenip asker kışlasını işgal etmiş olan Ermenilere de kışlayı ve silahlarını teslim etmeleri için bir nasihat yazısı gönderdiği ve Hükümet'ten acilen asker talep ettiği; ahaliden bazı kişilerce daha sonra gönderilen bir telgrafta ise, Dörtyol'da 6.000 silahlı Ermeni bulunduğu, bunların Dörtyol'u silah deposu ve bir müstahkem mevki haline getirdikleri, 200'den fazla Müslümanı öldürüp yaraladıkları, bölgeye gelen askerî birliğe bir tek silah bile teslim etmedikleri, oradaki Müslüman ahalinin tehlike altında olduğu rapor edilmiştir. Adana uleması tarafından çekilen telgrafta da, olaylar Ermenilerce planlanıp uygulamaya konulduğu halde sorumluluğun Müslümanlara yüklenmeye çalışılmasının hayretle karşılandığı belirtilerek kamuoyunu yanıltmak maksadıyla Ermenilerce yapılan bu gibi yayınlara itibar edilmemesi istenmektedir. (DH. MKT. PRK, 2829/124)

Bu ifadeler karşılık, Patrikhanece Sadâret'e sunulan yazıda; Adana olaylarının sorumlusunun Yıldız Sarayınca oluşturulmuş bulunan idarî yapı olduğu, masum bir Ermeni gencin kendisine yönelik tehdidi bertaraf etmek için birkaç Müslümanı öldürmesi üzerine başlayan olayların devlet görevlilerinin zamanında tedbir almaması sonucu büyüyerek Ermeni toplumu aleyhine geliştiği, yaşanan olaylar karşısında alındığı bildirilen tedbirlerin yeterli olmadığı ifade edilmekte, tedbir olarak ise Divan-ı Harb ve ilk soruşturma safhasında yardımcı olmak üzere üyelerinden en az birinin Patrikhanece belirlendiği bir Tahkik Komisyonu kurulması ve daha sonra Dahiliye Nezâreti müsteşarı ile Adana valisinin görevden alınıp Divan-ı Harb'e teslim edilerek durumun Adana ve Halep başta olmak üzere bütün vilâyetlere bildirilmesi istenmektedir. (BEO,3543/265707-2)

Adana'da hüküm sürmekte olan asayişin Ermenilerin bir gece ansızın karakola ateş açıp 3 askeri şehid etmeleri üzerine bozulduğu, ancak işin sıkı tutulması sonucu tekrar sağlandığı; Haçin'deki Ermeni katogikosunun bir yandan şikâyetle bulunup bir yandan da cemaatini kışkırtmakta olduğu, bunun da çok vahim sonuçlara yol açacağı bildirildiğinden, Adana Valiliği'nden Müslüman ve Hıristiyan din adamları ile diğer ilgililerin, tahriklerin önlenip ahali arasında dostluk kurulmasına çalışmaları hususunda uyarılmaları istenmiştir. (BEO,3542/265639) Cebel-i Bereket mutasarrıfının 30 binden fazla kişiyi silahlandırıp Ermenileri öldürttüğü ve Dörtyol'da Ermenilerin silahlarını teslim etmelerini sağlamak için Halep'ten asker ve top sevk edildiği iddiaları ortada dolaşmakta (DH.MKT,2802/51) karşılıklı iddialar havada uçmaktadır. Ama Bölgede cereyan eden olaylarda İngilizlerinde rol üstlenmiş olduğunu görmekteyiz. İskenderun kumandanı eşliğinde Cebel-i Bereket sancağına gelen ve ertesi gün geri dönen nasihat heyeti içerisinde yer alan Mr. Kennedy isimli Protestan bir İngiliz'in heyetle birlikte dönmeyip Dörtyol'da kalmış, resmî bir görevi varmış gibi davranarak Ermenilerle ilgili konularda muhabereye başlamıştır. Dörtyol'da yaşayan Hıristiyanlara nasihat için gelen birisi olarak gözükse de Dörtyol'a geldiği günün gecesinde Ermenilerin şiddetli ateşe başlaması ve kendisinin de dönmeyip yapılan iş ve işlemlere

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

karişması oradaki Hıristiyan vatandaşları kışkırttığı kanaatini uyandırmıştır. Bu zat daha sonra Dörtyol'a gelen bir amiral ile birlikte bölgeden ayrılmıştır. (DH.MKT,2798/95)

Bölgede baş gösteren hadiselere ilişkin asparagas haberlerde oldukça fazladır. Kilikya bölgesinde yoğunlaşan eylemlerin bazı asılsız haberlerden de kaynaklandığını ifade etmemiz mümkündür. Bu asılsız haberlerin her iki taraf açısından da önemli sorunlara sebebiyet vermiş olduğu da başka bir gerçektir. Adana'da, Ermenilerin askerî depoyu basma teşebbüsünde buldukları yolunda halk arasında çıkmış olan söylentinin heyecan yarattığı fakat yapılan araştırmanın neticesinde bunun asılsız olduğu anlaşılmış ve gazeteler vasıtasıyla durumun tekzip edildiği görüyoruz. (DH.MKT,2761/101)

Bazı Ermeni komite ve gazeteleri tarafından Adana olaylarındaki ölü Ermeni sayısını yüksek ve Müslümanları suçlu gösterir tarzda yayınlar yapılması üzerine Osmanlı Büyükelçiliklerince bunların tekzibi için gerekli bilgi ve belgeler gönderilmesine rağmen Avrupa basınında hâlâ bu gibi neşriyâtın devam etmesi devleti yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. (DH. MKT, 2809/80) Aydın Valiliği'nden gönderilen bir raporda ise, Almanların Adana olaylarında Ermeni öldürenlere bahşış verdikleri ve Tripani fabrikasına sığınan Ermenilere az miktarda ekmek dağıtıp onlar ekmekleri kapışırken fotoğraflarını çektiklerine dair asılsız haber yayınlayan İzmir *Taşnik* gazetesi hakkında kanuni işlem başlatılması talep edilmektedir. (DH. MUI, 5-1/10) Osmaniye ve Bahçe'de bir Ermeni rahibin çaresiz insanları etrafına topladığı ve kadınların kucağına çocuk verip harabelerde, yangın yerlerinde ve kilise kapılarında acıklı pozlar takındırarak yanında bulunan bir fotoğrafçıya fotoğraflarını çektiği bilgisi üzerine, kamuoyunda gerginliğe sebep olabilecek bu gibi fotoğraf çekimlerinin engellenmesi istenmiştir. (DH. MKT, 2899/25) Dahiliye Nezâretince Adana olayları hakkında asılsız ve heyecan uyandırıcı tarzda yayınlar yapan İstanbul'daki Ermenice gazetelerin bir kısmının kapatıldığı belirtilmektedir. Avrupa basınında da yer alan ve elçiliklerce yalanlanmaması halinde aleyhte kamuoyu oluşmasına yol açacak benzer yayınların takip ve tekzip edilmesi için ilgililere tekrar emir verilmesi talep edilmiştir. (DH. MKT, 2817/85)

Bir başka iddia ise bölgede ihtida hareketlerinin yaşandığına dairdir. Kozan sancağının Kars kazası Papası Vartan'ın 30 kadar Ermeninin korkudan din değiştirdiği, muhtaçlara yardım konusunda müracaatlarının dikkate alınmadığı, olaylarla ilgili tahkikat yapılmadığı ve kaymakam tarafından tehdit edildiği yolundaki iddiaları üzerine yapılan incelemelerde; muhtaçlara yardım meselesinin özel bir komisyonca yürütüldüğü, Kars kazasının yardım konusunda öncü olmasından dolayı bu iddianın pek de doğru olmadığı, kasabadaki gayrimüslimlere nüfus miktarlarının çok üzerinde yardım yapıldığı ve halen de yapılmaya devam edildiği, yazılı açıklama istenmesi yerine ifadesinin alınmasının haysiyet kırıcı olmadığı gibi kaymakamın ifadelerinin de tehdit içermediği, suçluların yakalanması için tahkikatın devam ettiği, daha önce 19 Müslüman'ın zanlı olarak tutuklandığı, ancak daha sonra haklarında kesin delil olmayanların serbest bırakılmasına dair emir gelince bunlardan 17'sinin serbest bırakıldığı, yakıldığı söylenen evlerin çoğunun ottan yapılmış evler ve değersiz eski binalar olduğu, gayrimüslimlerin can kaybının iddia edildiği gibi 100 değil 9'u kasaba merkezinde olmak üzere köyler dahil toplam 60 olduğu, buna karşılık Müslüman can kaybının sadece kasaba merkezinde bile 17 olduğu, yağma ve gasp edilen mal ve eşyanın bulunması hususunda duyarlı hareket edildiği, bulunan malların sahiplerine teslim edildiği,

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

kalan bazı malların da Hükûmet Dairesi'nde muhafaza altına alındığı, dükkânlarının yağmalandığını iddia eden esnafın çoğunun aslında mallarını olaylardan önce evlerine taşıdıkları halde durumdan istifade etmeye çalıştıkları, yanan evlerin sahiplerinin de zararlarını kat kat fazla gösterip Hükûmetten yüklü miktarda tazminat almaya çalıştıkları, Kars'ın Kırıntı, Öküzlü, Hardallık ve Çukurköprü köylerinden toplam 49 Ermeni'nin kendi istekleri ile ihtida ettikleri, ancak tekrar eski dinlerine dönme ihtimali gözönünde bulundurularak haklarında resmî muamele yapılmadığı, daha sonra bunların çağırılıp tekrar eski dinlerine dönebileceklerinin bildirilmesi üzerine 23'ü hariç diğerlerinin eski dinlerine döndükleri, birinin de eceli ile vefat ettiği, bütün bu olanların Papas efendi ve İdare Meclisi'nin gayrimüslim üyeleri huzurunda cereyan ettiği belirtilerek iddiaların Seyhan gazetesi vasıtasıyla tezkibinin talep edildiği görülmektedir. (BEO,3591/269254)

Olaylar ve sorumlulukları olanlar konusunda da eylem planları ortaya konulmaktadır. Harbiye Nezâreti, olayların birinci derece sorumlularından olan Adana Ermeni Murahhası Muşeh'in yakalanmasını ve yine elebaşılardan olup İngiliz Konsolosluğu'na sığınmış bulunan 5 Ermeni'nin Hükûmete teslim edilmelerinin sağlanmasını istemektedir. (BEO,3546/265904) Bu kişiler, Divan-ı Harb tarafından ihtilâl komitesi üyesi olmak, bir Ermeni devleti kurulması için Adana'da karışıklık çıkarmayı planlayıp Mersin, Ayas ve Karataş İskelelerinden memlekete soktukları silahları ihtilâlcilere dağıtmak, bomba ve dinamit imal etmek ve olaylar sırasında Müslümanlara silahla saldırıp öldürmekle suçlanmaktadırlar. İngiltere Konsolosluğu'nda bulunan Ermenilerin yargılanmak üzere Hükûmete teslimleri hususunda, Konsolosluğun yetki dışı ve kurallara aykırı olarak bazı şartlar ileri sürmesi üzerine, Hariciye Nezâreti'nden İngiltere Sefareti vasıtasıyla bunların teslimlerinin sağlanması ve Konsolosluğun bu tarz hareketinin engellenmesinin istenmiştir. (DH.MKT,2831/70) Fakat, Hariciye Nezâreti tarafından teslimleri istenen komitacılara ilişkin, İngiltere Sefareti, söz konusu şahısların suçları hakkında ikna edici açıklamalarda bulunulmaması halinde iade edilemeyecekleri, iade edilseler bile yargılamalarında Konsolosluk tarafından bir memur bulundurulması gerekeceği yolunda cevap verildiği, buna karşılık söz konusu kişilerin Osmanlı vatandaşı olduğu ve yargılamalarında memur bulundurulması talebinin anlaşılmasına ve usule aykırı olduğu belirtilmiştir. (DH.MKT,2836/86) Adana'da çıkan karışıklığın sorumlularından olup İngiltere Konsolosluğu'na sığınan zanlı 5 Ermeni hakkındaki Divan-ı Harb yazısında, bunların ihtilâl komitesi üyesi oldukları, olaylardan önce ihtilâlcilere silah dağıttıkları, yabancıların desteğiyle Ermenistan Beyliği'ni kurmayı planladıkları, Mersin, Ayas ve Karataş İskelelerinden silah getirttikleri, bazı fedailerine Ermenilere ait Aşağı Kilise ile Ermeni Mektebi arasında gizlice açtıkları lağımda dinamit, humbara ve bomba imal ettirdikleri, bu kişilerden Bezdikyan Zakarya'nın olayların ilk günü sabah saat 4.00 - 4.30 arasında arkadaşlarıyla birlikte evinin damından Kemeraltı Camii civarında bulunan Müslümanlara ilk silahı atan kişi olduğu, bu kişilerin olaylar sırasında da silahlı olarak mahalle aralarında dolaşıp rast geldikleri Müslümanları öldürdükleri ifade edilmektedir. (DH. MKT, 2856/26) Yapılan karşılıklı yazışmalar neticesinde İngiltere Konsolosluğu'nda bulunan Adana olayları zanlısı Bezdikyan Haykazun, Çalyan Karabet, Bezdikyan Zakarya, Doktor Recebyan ve Belediye Sandık Emmini Bezdikyan İsai isimli Ermenilerin doğrudan Divan- 1 Harb-i Örfi'ye teslim oldukları görülmektedir. (DH.MKT,2869/34).

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Adana olayları hakkında Meclis-i Mebusan'da yapılan görüşmeler sırasında; Adana'da sıkıyönetim ilanı ve Divan-ı Harb teşkil edilerek hiçbir ayırım yapılmaksızın olayların fail ve sorumlularının cezalandırılacağı, (DH. MKT, 2818/21) kararlaştırılmıştır.

Adana olayları hakkında Adana Divan-ı Harbince hazırlanan ayrıntılı mazbatada; İstanbul ve Adana'da birer gün arayla çıkan olaylar arasında bağlantı tespit edilemediği, Ermenilerin 1895 yılında yaşanan olaylardan sonra yeni faaliyet alanı olarak stratejik konumundan dolayı Adana vilâyetini seçtikleri, bu amaçla buradaki Ermeni nüfusunu çoğaltmaya ve bunları silahlandırmaya çalıştıkları, Meşrutiyet'in ilanından sonra bu faaliyetlerin daha da arttığı, Ermeni Murahhasası Muşeh Efendi'nin verdiği vaazlarla Ermenilerin milliyetçi duygularını tahrik ettiği, Müslüman ahali arasında da çeşitli sebeplerle huzursuzluklar çıktığı, silah tüccarlarının hem Ermenileri hem de Müslümanları kışkırtması sonucu ahalinin silahlanma yarışına girdiği, ve iki kesim arasında büyük bir gerginlik olduğu, olayların bir Ermeninin Müslüman bir vatandaşı öldürmesiyle başladığı, süratle yayıldığı, Ermenilerin kendi mahallelerinde yakaladıkları Müslümanları katlettikleri, Müslüman mahallelerine doğru ilerledikleri, Valilik tarafından civardaki redif taburlarının silahlandırılıp Adana'ya gönderilmesi emrinin verilmesi üzerine redif askerleriyle Müslüman ahalinin karşı koyması neticesinde durdurulabildikleri, ancak redif askerlerinin gelmesiyle birlikte merkezdeki olayların bağlı sancak ve köylere de sıçradığı, çatışmaların şiddetlendiği, şehirde yangınlar çıktığı, yağmanın başladığı, olaylar sırasında vali ve kumandanın acziyet gösterdikleri, görevlerini ihmal ettikleri, olayların gerçek sorumlularının nitelikli güvenlik görevlisi istihdam etmeyerek memleket asayişini tehlikeye atan ve Cevad Bey gibi iktidarsız birini Adana Valiliği'ne layık gören Dahiliye Nezâreti ile Vali Cevad Bey, Murahhasa Muşeh, Ermeni ihtilalcileri, İtidal Gazetesi Sahibi İhsan Fikri ve arkadaşları ile düşmanları olan Gergerizâde Ali ve taraftarları, Abdülkadir Efendi, Jandarma kumandanı, Polis eski Müdürü Kadri Bey, Adana Redif Fırkası Kumandanı Remzi Paşa ile vilâyet merkezinde görevli bütün zabıta ve adliye memurları olduğu, olaylardan sonra Ermeni ve Müslümanların kendilerinin suçsuz olduklarını ileri sürerek karşı tarafı suçladıkları, fakat her iki tarafın da olayların çıkmasında rolleri olduğuna dair deliller bulunduğu, suçluların özellikle de işlenen cinayetlerin failleri ile Ermeni ihtilalinin uygulayıcısı olmaktan zanlı olarak tutuklu bulunanların, olayların başlamasında etkisi ve sorumluluğu olanların cezalandırılması gerektiği, 10 Temmuz Millî Bayramı münasebetiyle iki kesimin arasının bulunmasının, idare-i örfiyenin kaldırılmasının yerinde olacağı hususları ifade edilmiştir. (BEO,3621/ 271523)

Adana Ermeni Murahhasası Muşeh Efendi'nin Adana ve havalisinde meydana gelen olaylardan dolayı Divan-ı Harb'de gıyaben yapılan yargılamasında; kendisinin Ermeni ruhanî memurlarına gayrimeşru siyasî içerikli tamimler gönderdiği, bölgedeki gezileri sırasında kiliselerde verdiği vaazlarda Ermenileri Müslümanlar aleyhine kışkırtarak silahlanmaya teşvik ettiği, her yerde ayaklanma olacağını ve Avrupa devletlerinin Ermenileri koruyacağını söyleyerek 12 saat sürecek bir direnişe göre hazırlık yapılması yönünde tembihte bulunduğu, muhtemel bir karışıklıkta Ermeni fedailerince nasıl hareket edileceğine dair yapılan plan ve programı Ermeni ahaliye aktardığı, dışardan binlerce silah getirterek dağıttığının şahitlerin ifadeleri ile ele geçirilen bazı belgelerle sabit olduğu, ayrıca olaylar sırasında yanan Osmaniye Kilisesi'nin, içerisindeki bomba ve cephaneden dolayı infilak etmesinin de buranın bir silah ve

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

cephane deposu haline getirildiğini gösterdiği, dolayısıyla bu deliller ışığında kendisinin olayları önceden planlayıp şartlarını hazırladığı, Ermenileri Müslümanlar aleyhine kışkırtıp silahlandığı ve çıkacak bir karışıklık sonucu yabancı devletlerin muhtemel müdahalesi ile Adana'da bir Ermeni krallığı kurmayı amaçladığı anlaşılabilir. Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayûnu'nun 56. ve 66. maddeleri gereğince idam cezasına çarptırıldığı anlaşılmaktadır. (BEO,3621/271525)

Divan-ı Harbde yapılan yargılamalar konusunda da bazı itirazların her iki kesimden de tepki gördüğü anlaşılmaktadır. Manzûme-i Efkâr ve Pozantiyon isimli Ermeni gazetelerinde, Mersin'deki Divan-ı Harb'in etki altında olduğundan vazifesini adaletle yürütmediği, Tarsus'ta Ermenilerin Müslümanları öldürdüklerine dair kaymakam tarafından muhtarlardan zorla imza toplandığı, Adana'da ölü sayısının 20 bine ulaştığı, çocukların derilerinin yüzüldüğü, silah ve yağmalanmış mal araması ile bunların geri alınmasında zorluklarla karşılaşıldığı vb. hususlara dair yayınlanan haberler hakkında Dahiliye Nezâretince araştırma başlatılması üzerine Adana Valiliği'nden gelen telgrafta; Mersin'de Divan-ı Harb bulunmadığı, Tarsus'taki Askerî Tahkik Heyeti'nde görevli subayların da daha önce bu bölgede bulunmadıklarından etki altında kalmalarının söz konusu olmadığı, muhtarlardan, harmanların yakılmaması ve olay çıkmaması hususunda alınan mühürlü taahhüt ile devlete ait silahların zamanında teslimi için imza karşılığı yapılan tebligat dışında imza ve mühür alınmadığı, ölü sayısı hakkında verilen bilginin doğru olmadığını daha önce defalarca açıklandığı, olaylar sırasında öldürme, yangın ve yağma olayları yaşanmış ise de çocukların derilerinin yüzülmesi gibi bir şeyin hiç duyulmadığı, silah ve yağmalanmış mal aramasında herhangi bir zorlukla karşılaşılmadığı gibi olumlu sonuçlar alındığı ifade edilmiştir. (DH. MKT,2838/100)

Adana ulema ve eşrafi adına Müftü Mehmed Lütfü Efendi tarafından Sadâret makamına çekilen telgrafta; Ermenilerin Adana olaylarından dolayı masum ve mazlum olduklarına dair resmî bir bildiri yayınlanacağına dair gazetelerde yer alan haberlerin şaşkınlıkla karşılandığı, zira olayların Müslümanlarca değil Ermeniler tarafından bağımsızlığı gerçekleştirmek amacıyla önceden planlanıp gerçekleştirildiği Ermeni Haço'nun ifşaatı ve ele geçirilen bomba, silah ve ihtilal talimatları ile sabit olduğu gibi bu bildirin dayanağı olan Heyet-i Tahkikiye raporunun da hatalarla dolu olduğu, bütün bunlar ortada iken böyle bir bildiri yayınlanmasının Müslümanların hukukunun çiğnenmesi anlamına geleceği, çünkü Müslümanların bu olaylardan büyük zararlar gördükleri, tarafsız tahkikata dayalı bir bildiri yayınlanması Müslümanlarca da beklendiği bir sırada Hükûmetin bu şekilde bir bildiri yayınlarken Müslümanlara leke sürmesinin kabul edilemez olduğu, bildirin gözden geçirilip düzeltildikten sonra yayınlanmasının beklendiği vb. hususların ifade edilmesi üzerine Adana Valiliği'ne, bu bildirin olaylardan dolayı Müslümanları suçlu göstermediği, aksine yaşanan acı olayları unutturarak vatanın ve Müslümanların menfaatlerini korumayı amaçladığı, müftünün ifade ettiği biçimde anlaşılırsa Ermenilerle Müslümanlar arasında düşmanlığın yeniden ortaya çıkacağı, ancak buna da izin verilemeyeceği bildirilerek müftünün ve diğer ileri gelenlerin Valiliğe çağırılarak bunların anlatılıp nasihatlerde bulunulmak suretiyle iki unsur arasında dostluk tesisine gayret gösterilmesi istenmiştir. (DH.MKT,2909/34)

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Adana olaylarında yaşanan can kayıpları ve mahkumiyetlerde belgelere yansımıştır. Adana olaylarında 1.400 kûsur Ermeni ve 1.900 Müslüman'ın öldüğü resmen açıklanmış olmasına rağmen Ermeni komite ve gazetelerinin içeride ve dışarıda kamuoyunu yanıltmak için ısrarla 30.000 Ermeni öldüğünü ve sorumlunun Müslümanlar olduğunu iddia etmektedirler. İslahiye Mal müdürü ile birlikte olaylarla ilgisi olduğu iddia edilen Cebel-i Bereket mutasarrıfının da görevden alınarak hakkında tarafsız bir tahkikat yapılması istenmektedir. (DH. MKT, 2810/95) Olaylardaki can kayıpları hakkında Adana Valiliğince; Müslümanlardan 1.924 ölü, 533 yaralı ve gayrimüslimlerden 1.455 ölü, 382 yaralı olduğu, bu sayılarda hata ihtimalinin bulunduğu, kesin sayının ancak daha derinlemesine bir araştırma yapılarak tespit edilebileceği ifade edilmektedir. Adana'daki toplam Ermeni nüfusunun 48.447 olduğu göz önünde tutulursa, olaylar esnasında 20-30 bin civarında Ermeni öldüğü iddialarının gerçek olamayacağı ortadadır. (DH.MKT,2807/40) Bölgeden bu tür raporlar gelmekte olup, Misis'teki askerî birliğin sorumluluk bölgesinde Müslümanlardan 28 ölü 6 yaralı, Ermenilerden 7 ölü 10 yaralı bulunduğu (BEO, 3536/265180) belirtilmektedir. Adana ve bağlı bölgelerde huzur ve asayiş bozacak bir olay meydana gelmediği; olaylardan dolayı Müslümanlardan 104, gayrimüslimlerden ise biri kadın olmak üzere 90 kişinin yakalanıp tutuklandığı ve yargılanmak üzere Divan-ı Harb'e teslim edilmiştir. (DH.MKT, 2819/55) Yine, Adana Valiliğince olaylarla ilgisi bulunan 127 Müslüman ve 92 gayrimüslim Divan-ı Harb'e sevk edilmiştir. (BEO,3557/266702) Adana'daki Divan-ı Harb tarafından, dokuzu Müslüman altısı Ermeni olmak üzere toplam 15 kişinin idam ve 5 Müslüman'ın da 15'er sene müddetle kürek cezasına çarptırıldıklarının bildirilmiştir. (BEO,3568/267600) Haklarında irade-i seniyye çıkararak cezası onaylanan (BEO,3560/266965), Adana'da karışıklık meydana getirip katl, yağma ve yangın çıkarma gibi ağır suçlar işleyen ve Divan-ı Harb tarafından idam cezasına çarptırılan dokuzu Müslüman altısı gayrimüslim toplam 15 kişi ise, 10 Haziran 1909 günü asılarak idam edilmişlerdir. (BEO,3572/267892)

Adana olaylarına katılan 12 şahıs hakkında Divan-ı Harb-i Örfice verilen çeşitli sürelerdeki kürek ve pranga cezası kararları Padişah tarafından onaylanacaktır. (DH.MKT, 2846/94) Adana Divan-ı Harbince, olaylar sırasında öldürme, gasp, yaralama gibi suçlar işleyen 10 Müslümandan birisi idam diğerleri de çeşitli sürelerde kürek cezasına çarptırılmışlardır. (DH. MKT, 2885/33) Karataş karyesinde vuku bulan mukâteleden üç kişiye idam dört kişi 15 sene kürek, 15 kişi 3 seneden 15 seneye kadar cezaya çarptırılmışlardır. (BEO,3661/274536) Adana'da meydana gelen Ermeni olaylarından dolayı Adana I., II. ve III. Divan-ı Harb-i Örfileri tarafından yargılanıp mahkûm edilen kişi sayısı ise 349'dur. (DH. SYS,54-1/2-1)

Divan-ı Harbte yapılan yargılamalarda suçsuz bulunanlarda tekrar görevlerine iade edilmişlerdir. Mesela, Adana Mekteb-i İdadî Ermenice öğretmenlerinden Semikyan Ohannes Efendi'nin, olaylar sırasında evinden silah atıldığı suçlamasıyla tutuklu bulunmasından dolayı işten el çektirilip yerine vekâleten bir başkası atanmış ise de daha sonra masum olduğu anlaşılıp serbest bırakılmış memuriyet görevine iade edilmiştir. (MF.MKT,1122/58)

Olayların sükûnete ermesi sonrasında Hükûmet ilgili valilik ve mutasarrıflıklara bir tamim gönderilerek; Adana olayları hakkında ortada dolaşmakta olan dedikoduların Müslümanların ve Ermenilerin birlikte barış içerisinde yaşamalarını olumsuz yönde etkilememesi için kardeşliğin pekiştirilip karşılıklı endişe ve önyargıların giderilmesi, bunun için de olayların

içyüzünün bilinmesi gerektiği, Meşrutiyet öncesi dönemde ortaya çıkan bir takım Ermeni grupların siyasî amaçlı faaliyetlerinin aslında o devrin baskıcı yönetimini hedef aldığı, bunların Meşrutiyetin gelmesi için ortaya koydukları çabalarla Osmanlı vatanına bağlılıklarını ispat ettikleri, Adana olaylarının da Ermenilerin Osmanlı Hükûmeti'ne olan bağlılıklarının ortadan kalkmasından dolayı değil Müslümanların ve Ermenilerin birbirlerini yanlış anlamaları sonucu ortaya çıkan güvensizliğin Adana'daki idareciler tarafından önceden farkedilip ortadan kaldırılmamasından, olayların daha başlangıcında idarecilerin vazifelerini hakkıyla yapmamasından kaynaklandığı, sorumluların cezalandırılacağı, ancak yanlış kanaatlerin devamı Osmanlı unsurları arasında bulunması gerekli kardeşlik duygularına ters düştüğünden bunların giderilmesine, aradaki bağların ve vatan sevgisinin pekiştirilmesine çalışılması gerektiği hususlarının ifade edildiği, Meşrutiyete aykırı ve memleket asayişini bozacak her türlü hareketin tertipçisi ve faillerinin kanunun öngördüğü en ağır biçimde cezalandırılacağına halka tekrar tekrar ilan edilmesi istenmiştir. (DH. MKT, 2902/98) Ermeni Patrikliğince, Adana olaylarından dolayı kamuoyunda Ermeniler aleyhine oluşan kanaatin düzeltilmesi için Ermenilerin eskiden beri Osmanlı Devleti'ne sadık oldukları, bunun korunması uğrunda fedakârlıktan geri durmayacaklarına dair Hükûmet tarafından kamuoyuna bir açıklama yapılmasını talep etmesi üzerine konu Meclis-i Vükelâ'da görüşülerek bütün vilâyet ve livalara tebliğ edilmiş, gerek duyulması halinde gazetelerle yayınlanmak üzere bir bildiri hazırlanmasına karar verilmiştir. (BEO, 3609/270623)

Ada'da yaşayan Ermeniler ve sorunlar

1877-78 Osmanlı Rus harbi pek çok açıdan yeni bir başlangıcı ifade eder. Berlin konferansı sonrası çıkan tablo bizi bu şekilde düşünmeye sevk eden en büyük gerçekliktir. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikalarından vazgeçerek kendisi için stratejik açıdan önemli bölgeleri doğrudan idare etmeye başlaması ile Kıbrıs Adası içinde yeni bir süreç başlayacaktır. Adada İngiliz hakimiyetinin başlaması ile birlikte Adaya gerek Anadolu'dan gerekse Amerika ve diğer Avrupa ülkelerinden gelerek İngiliz yönetimin müsamahası ile de diledikleri gibi eylem yürüten, burayı üst olarak kullanan Ermenilerin varlığını bilmekteyiz.

Yapılan antlaşma gereği, Kıbrıs Osmanlı toprağı olarak kalmaya devam etmektedir. İngiltere ile yapılan antlaşma gereği hukuken Osmanlı toprağı statüsü devam etse de artık yönetim İngilizlere devredilmiş olacaktı. Berlin kongresinden sonra uluslararası platforma taşınan Ermeni sorunu artık Osmanlı coğrafyasında büyük bir sıkıntı olarak var olmaya başlayacaktır. Kıbrıs'ın coğrafi konumu ve Anadolu sahillerine özellikle Kilikya bölgesine yakınlığı Ermenilerin burasını üst olarak seçmelerinde önemli olacaktı.

Enver Ziya Karal, *"Görülüyor ki, Ermeni davası Ermenilerin değil, Osmanlı İmparatorluğu'nda menfaatleri çarpışan iki büyük devletin, İngiltere ve Rusya'nın davası olarak ve evvela politik bir hüviyet ile meydana getirilmiştir."* Yine aynı eserde George Wasborn, İngiltere'nin Ermeni davasındaki rolünü şu şekilde açıklamaktadır: *"Ermenilerin durumu, bilhassa Anadolu'nun içerisinde, Berlin kongresinden sonra gittikçe fenalaşmaya başlamıştı. Bu durumdan İngiliz politikasının sorumluluk hissesi büyüktür. İngiltere,*

Ermenilerin haklarını savunmaya, onlar için ıslahat temin etmeye koyulmuş ve Ermenileri muhtar bir Ermenistan eyaletinin kurulacağı fikriyle tahrik etmiştir. Bunu kısmen Hristiyanlık gayreti ile fakat daha çok bizzat kendi menfaatleri için yani muhtar bir Ermenistan'ın, Rusya'nın ilerlemesine mani olacağı düşüncesi ile yapmıştır.” (Karal, 1988, 131.)

İngiltere ve Rusya arasında Osmanlı topraklarında var olan bu güç mücadelesinin yüzyıllardır birlikte yaşamaya alışmış, kaynaşmış iki toplumun arasında onarılmaz yaralara sebep olduğu apaçıktır.

II. Abdülhamit döneminin Zaptiye Nazırlarından Nazım Paşa'ya göre, sorgulanan bir Ermeni komite üyesi “*Maksadınız nedir?*” sorusuna şu cevabı vermiştir: “*Bâb-ı âliye ve Müslüman mahallelerine hücum edip ihtilâl çıkarmak, medeni Avrupa'nın müdahalesini celbetmek ve bu suretle hükümetinizin zulüm ve esaretinden kurtulmak.*” (Hüseyin Nazım Paşa, 2003, 19.)

1878 sonrası Ada'da değişen yönetimle birlikte demografik yapının değiştiğini görüyoruz. 12 Şubat 1897 yılında John Roberts, Dışişleri Bakanlığına, Kıbrıs'a ne kadar Ermeni mültecisinin kabul edildiğine dair bilgi sormuştur. Kıbrıs'a ne kadar Ermeni mültecisinin kabul edilmediğini sormakta, bu tür mültecilerin Kıbrıs'a giriş yapmasını engelleyip engellemediğini; eğer öyleyse, ne ölçüde, hangi nedenlerle ve küçük Asya'da ortaya çıkan yeni sıkıntılar durumunda, Ermeni mültecilerin Kıbrıs'a gelmesine izin verilip verilmeyeceğini sormaktadır. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı G. Curzon cevabında, Yüksek Komiserlerinin raporundan hareketle Eylül ayında 80 Ermeni mültecisinin Larnaka'ya geldiğini ve bunların yarısının başka yerlere gitmek için ayrıldığını, Ekim ayı başlarında 265 kişinin daha geldiği rapor edilmiştir. O tarihten sonra kesin bir bilgi alınamadığı ancak büyük ölçekte göçün olmadığı belirtilmektedir. Kıbrıs'ta özel bir ajans tarafından yaklaşık 20 kişilik az sayıda Ermeni dul ve çocuğun Adaya kabul edildiğini belirtilmektedir. Bunlardan bazıları Mısır'a gönderilmiştir. Yoksul, kimsesiz mültecilerin Kıbrıs'a girişleri engellenmekle birlikte ileride bu sayının artmasına paralel olarak tedbirler alınması gerektiği ifade edilmiştir. (HC, c.46, 264-5, Deb 12 Şubat 1897)

Görüleceği üzere İngilizler Ada'da yönetimi ele almakla birlikte işler hiçte beledikleri gibi gitmemektedir. Ada'da düzen tesis etmek isteyen İngilizler bu noktada göçmenlerin kontrolüne ilişkin bazı kararlar alma gereği duymuşlardır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi muhtaç, yoksul, kimsesiz ve suç potansiyeli olabilecek göçmenlerin Adaya gelişlerinin engelleme adına ciddi bir gayret gösterilmek istendiğini görüyoruz. Bu maksatla Kıbrıs gazetesinde 3 Mart 1882'de bir emirname yayınlanmıştır.

Yasama Meclisinin tavsiyesiyle, ekselansları Kıbrıs adasının başkomutanı ve yüksek komiseri tarafından takip eden metin kanunlaştırılmıştır:

- 1- Yüksek Komiser, konseyde, şayet bunun gerekli olduğunu düşünürse, bir Deklarasyonla, bu tarz göçmenlerin adaya girişini yasaklayabilir veya Yüksek Komiserin, konseyde özellikli olarak dile getirdiği, Kıbrıs adasına ait liman ya da limanlara bu tarz bir betimlemeyle sınıflandırılan bireyler giriş yapamaz.
- 2- Bu emirnamenin Deklarasyon olarak okunmasından sonra, muhalif bir biçimde, herhangi bir gemi kaptanı ya da başka sıfatla anılan bir kişi, bu tarz betimlemelere sahip kişi ya da kişileri adaya ait limanlara ulaşmalarına izin vermek suçtur ve hukuki

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

olarak sorunlara gebe durumlar yaratacaktır. Suçun mahiyetine göre bu rakam 5 paunddan başlayarak 2 ayı geçmeyecek hapis cezasının onanmasına kadar gidecektir.

- 3- Bu emirnameye binaen suçlanan kişi ya da kişiler hakkında soruşturma açılacaktır. Şayet suçlanan bir Osmanlı tebaasına ait bir birey ise, Kıbrıs'ta herhangi bir Ön-Seri Yargı Mahkemesi oturumundan önce, yargılama sonlandırılır ve şayet bu birey Osmanlı tebaasına ait değilse, yargılama ön yargılamadan, suçun mahiyetine göre sonraki safhalara doğru kademeli olarak ilerler.
- 4- Her Deklarasyon, bu emirnamenin otoritesi altında yapılabilir, yayınlanabilir. Yüksek komiserin emirname hükümlerine binaen, bildirge yayınlama gücü elindedir.
- 5- Bu emirname "1882 yılı, Serserilerin İhracı Emirnamesi" olarak dile getirilebilir. (The Cyprus Gazette, 3 Mart 1882,152.)

Aynı sayıda devam eden sayfada Kıbrıs'ta nahiyelerde yaşayan her yerleşğin, inandıkları din temeline göre detaylı bir şekilde listelendirilmiş olduğunu görmekteyiz. 1882 yılı itibari ile Ada'da var olan demografik yapıyı ortaya koymak adına bu belgeyi ekte sunuyoruz. (EK-1) Adada kozmopolit bir demografik yapı olduğu hepimizin malumudur. 1891, 1901 ve 1911 yıllarına ait istatistiklerde bu yapı oldukça net biçimde ortadadır. Ada'da Müslüman, Yahudi, Katolik, Maruni, Gregoryan vs. pek çok etnik unsurun varlığı görülmektedir. (The Cyprus Gazette, 3 Mart 1882, 151-152)

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

151

THE CYPRUS GAZETTE, MARCH 3rd, 1882.

I.—Abstract shewing in detail the Religions professed by the inhabitants of each Nahieh.

District	Nahieh	Mahomedan	Greek Church	Roman Catholic	Maronite	Gregorian	Church of England	Protestant (not otherwise designated)	Presbyterian	Wesleyan Methodist	Baptist	Plymouth Brethren	Lutheran	Unitarian	Freethinker	Jews	Gipsies	Total Inhabitants
Nicosia	Nicosia	8081	15473	185	78	90	88	5	1									24024
	Dagh	1070	9287	68	7	5	11	6	2				1					10456
	Morphou	1557	9718	1	6													11282
	Lefka	2768	7750															10518
Famagusta	Famagusta	1501	10573	8	22	1	6	8										12114
	Messoria	4519	9494	18														13966
	Karpas	8470	8710	7			4											12301
Larnaka	Larnaka	5381	14434	671	28	14	40	53	1	2	1					80	20650	
Limassol	Limassol	2283	5963	298	70	6	405	17	17	14		1	1	1	12			9112
	Episkopi	1224	7581	1														8806
	Evdim	1900	8598	1														5494
	Kilani	454	5836	2			1											6793
Papho	Papho	2745	8493	5		1	2									5		11241
	Kelokedara	2966	4668														15	7649
	Khrysokhou	3782	5730													5		9617
Kyrenia	Kyrenia	2683	9877	650	6	37	2	5	1									19266
Total		46389	136629	1920	212	154	559	89	22	16	1	1	1	1	1	69	20	186084

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

III.—Abstract showing in detail the Religions professed by the inhabitants of each Municipality.

Municipal Towns	Mohammedan	Greek Church	Roman Catholic	Maronite	Gregorian	Church of England	Protestant (various sects)	Presbyterian	Wesleyan Methodists	English	Physicist Teachers	Irishmen	Italians	Frenchmen	Arabs	Cypriotes	Total Inhabitants
Nicosia	5397	8668	181	78	89	87	1	1									11618
Famagusta	727	1848	0	22	1	3	3										2609
Varoschia																	
Larnaca	1972	5048	659	28	11	43	51	1	2	1							7844
Limassol	1528	4090	244	69	0	20	17	6		1	1	1	1	1	1	1	5991
Paphos	1810	881	0		1	2											2201
Ktima																	
Poli	520	271															890
Klaryskhou																	
Proflonia	520	255	25		1	1	6	1									1152
Kyrenia																	

IV.—Summary of Table I.

Nahiah	Mohammedan	Greek Church	Various	Total
Nicosia	8091	11473	470	20034
Bagh	1970	9267	99	10336
Merydina	1657	9146	7	10810
Lofia	2769	7720	0	10489
Famagusta	1601	10073	13	11687
Messaria	4619	9491	81	14191
Karpas	2470	9710	805	13085
Larnaca	2881	14421	643	17945
Limasol	2225	5285	1	7511
Ercikoyi	3224	7281	1	10506
Ercini	1000	3523	3	4526
Ktima	454	6226	13	6693
Paphos	2715	8428	14	11157
Kalokabara	2265	6028	5	8298
Klaryskhou	2762	4730	701	8193
Kyrenia	1069	2677		3746

V.—Summary of Table II.

District	Mohammedan	Greek Church	Various	Total
Nicosia	15471	42229	870	58570
Famagusta	9483	29717	74	39274
Larnaca	5281	14421	810	20512
Limasol	2225	5285	647	8157
Paphos	2490	12221	89	14700
Kyrenia	2028	9677	701	12406
Total	40689	126625	3005	166319

VI.—Summary of Table III.

Municipal Towns	Mohammedan	Greek Church	Various	Total
Nicosia	2327	4668	465	11518
Famagusta	727	1848	87	2662
Varoschia				
Larnaca	1972	5048	624	7644
Limasol	1528	4090	406	5994
Kyrenia	1810	881	10	2201
Poli				
Klaryskhou	520	271	5	896
Proflonia				
Kyrenia	520	255	90	1152

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

District	Mahometan	Greek Church	Roman Catholic	Maronite	Gregorian	Church of England	Protestant (not otherwise described)	Presbyterian	Wesleyan Methodist	Baptist	Plymouth Brethren	Lutheran	Unitarian	Freeholders	Jews	Christians	Total Inhabitants
Nicosia	13471	42228	254	91	95	99	11	8				1			22		53275
Famagusta	9490	28717		22	1	10	3										38281
Larnaka	5881	14484	38	23	14	40	53	1	2	1				30			20650
Limassol	5866	22492	671	70	6	406	17	17	14		1		1	1	12		29203
Papho	9493	18881	5		1	2									5	20	23407
Kyrenia	2688	9877	650	6	37	2	5	1									13206

Tablolardan hareketle Kıbrısta yaşıyan nüfusun dini inanışlara göre şekillendirilmiş seneler içindeki değişimini tahlil edebilmek mümkündür.

Osmanlı idaresi altında her şeyden yararlanmalarına ve rahat yaşamalarına rağmen Avrupa'nın bazı yerlerinde, Mısır'da ve Kıbrıs'ta yer alan Ermeniler Osmanlı devleti aleyhinde yayın yapmaktadırlar. Bu konuda Yaveran ve maliyyet-i seniyye Erkan-ı Harbiye dairesinde gönderilmiş olan (BOA, Y.PRK.MYD, 8/24, 24 Şubat 1889) belgede şu bilgiler yer almaktadır. "Avrupa'nın bazı bölgeleri ile Mısır ve Kıbrıs'ta var olan Ermeni komiteleri tarafından zararlı neşriyat yayınları yapılmakta olduğu bunların Avrupalılar ve Ermenilerce gerçekleştirildiği, bu yayınların yaratacağı olumsuz tesirlerin ortadan kaldırılması için gerekli olan tedbirlerin acele olarak alınması istenmektedir. Ayrıca bu yayınlarda ifade edilenlerin reddi için Fransızca ve Ermenice lisanlarla yayınlar yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Yayınlanacak risalede Ermeni kavminin Osmanlı topraklarında huzur içinde yaşamlarından hareketle şimdiki halde kalkıştıkları eylemlerin sebepleri ortaya konulacaktır. Hatta bu konuda Ermenileri incitecek sözlerden de uzak durulması tembihlenmektedir.

Bu konuda Ermenilerin Osmanlı idaresine nasıl girdikleri, Osmanlı Devleti tarafından kendilerine sunulan iltifat ve yardımlara mazhar oldukları tafsilatlı bir şekilde anlatılacaktır. Osmanlı ülkesinde yaşıyan Ermeniler ile diğer ülkelerde yaşıyan Ermenilerin durumları, yaşamları mukayese edilecek sahip oldukları hakların yanısıra emniyet içinde dinlerini ve lisanlarını muhafaza ile yaşadıkları aktarılacaktır.

1878 tarihli Berlin antlaşmasınının 61. maddesinin izahı noktasında bazı bozguncuların diledikleri gibi aleyhte bu hükmü yorumladıklarını, onların yorumlarının yanlışlığının ispatının yapılarak, 61. maddenin gereğini devletin fazlasıyla hayata geçirdiği, bu madde ile beklentileri olanların Ermenilerin düşmanı oldukları, bu durumun Ermenileri bedbaht bir hale sokacağına vurgu yapılması istenmektedir. Hükümet bu tarz yayınların önemli tesiri olacağını düşünmektedir. Diğer taraftan bazı Ermeni bozguncuların Avrupada yaptıkları yayınlara karşılık Ermeni Patrikhanesi tarafından düzenlenecek risalenin Türkçe müsveddesinin Patrik ve Artin Paşa tarafından kullarına tevdi edilmesi kararlaştırılmıştır.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

4 Haziran 1896 tarihinde İçişleri Bakanlığında Mehmet Faik Memduh imzası ile çıkan Kıbrıs'ın Tuzla İskelesi'nde bir Ermeni komitesi teşekkül edildiği bu komitenin Troşak adında olduğu ve Halep ve Adanada yaşayan Ermenilerle devamlı surette haberleşmekte olduğu belirtilmektedir. Kıbrısta yaşayan Ermeni nüfusunun 2000 civarında olduğu ve bunların Anadoluya geçerek eylem yapma niyetinde oldukları ifade edilmektedir. Haberleşme evrakların vapur kahvecileri marifetiyle gizlice gerçekleştirildiği ifade edilmekte, bu noktada Bahriye ve Zabtiye nezaretlerinin bu konunun takibi için görevlendirildiği, huzur ve asayişin temini konusunda tüm gayretin gösterilmesi istenmektedir. (A.MKT.MHM, 537/14)

4-5 Temmuz 1896'da, Kıbrıs'ta Tuzla iskelesinde Troşak Komitesi adıyla toplanan Adana ve Halep Ermenileriyle haberleşen Ermeni komitelerinin haberleşme evrakını vapur kahvecilerine teslim ederek kendi adamlarına gönderdiği istihbaratını aldıkları, bu konuya özen gösterilmesi 9 Haziran 1896 tarihinde Bahriye Nezareti aracılığı ile alakalı devletlere haber verilmesi ve Dahiliye Nezaretine bilgi verilmesi istenmektedir. Anadolu tarafına hücum etme arzusunda olan ve Ada'da yaşayan, sayıları 2000'e yakın olan Ermenilerin bunu gerçekleştiremeyeceklerini anlamaları üzerine 700-800 Ermeni'nin bir kısmının Amerika'ya (Daha geniş bilgi için bakınız Kara, 2007) ve Avrupa'nın değişik ülkelerine kaçma niyetinde oldukları istihbaratı üzerine bu konuda dikkatli olunması ve asayişin muhafaza edilmesine daha çok özen gösterilmesi istenmektedir. (BOA,MK.T.MHM.,537/14)

Dersaadet'den ve yahud diğer iskelelerden firar edenlerin Fransız veya İngiliz vapurlarının kahvecileri akşam üzeri yanında bir gemici elbisesi olduğu hâlde sahile çıkar ve karanlık basınca kaçacak adama gemici elbisesini giydirip kayıkla vapura ulaştırmaktadırlar. Hatta Urfa'da vesair diğer bölgelerde katlolunduğu ifade edilen adamların pek çoğu Kıbrıs'dadır. (Y.PRK. BŞK,68/76)

1902-3 yılında Kıbrıs'a gönderilen memurun yapmış olduğu araştırmalar neticesinde hazırladığı raporda ilginç bilgiler bulunmaktadır. Kıbrısta faaliyet gösteren ve zararlı çalışmalar içerisinde olan unsurlar şehir bazında ele alınmıştır.

Limasol'da 140'a yakın olduğu bunların "gürültücü" manasına olan Hınçak ile tokal yani mecburi⁷ manasına gelen "Abrak" cemiyetlerine mensub oldukları ifade edilmektedir. Bu iki cemiyetin reisi ise Kuyumcu Hosepyandır. Londra ile irtibatlı olup, tüm para akışını düzenlemektedir.

Larnaka yani Tuzla'da 160 kişinin olduğu bunlarında Limasoldaki cemiyetlere ve Sancak manasına olan "Troşak" Cemiyeti'ne mensup oldukları belirtilmektedir. Burada bulunan Ermenilerin büyük kısmı ise Urfalıdır. Reisleri Londra ile ilişkili olup Ayıntablı Agop Berkeryandır.

Lefkoşada ise 300 yerli, 400'ü Anadoludan göç etmiş geneli Urfa, Diyarbakır, Ayıntablı olup bir kaçı ise İskenderunludur. Burada bulunan Ayıntablı Samuel fişek ve dinamit imaliyle meşguldür. Diran Cor nâmında gidip gelen ve vapurlarla muhabere eden, gazeteler tevdî eden mühim bir adam olduğu ve para akışının bu kişinin sağladığı ifade edilmektedir.

Sille'de(?) ise 120 şahıs olup, Ermeni manastırında Zeytunlu Esrop liderliğinde silah talimi yapmaktadırlar.

Mağusada ise bir kaç yerliden başka 60 kadar Ermeni vardır. Bunların Reisi Sivaslı Can yahud Diran isimli şahısdır. Raporda iki ay önce Times gazetesine yazılan Mişel imzalı

mektupta Kıbrıs'da yirmi bin Ermeninin mevcut olduğuna dair yazının bu şahsa ait olduğu, devamlı olarak Londra ile temas halinde olduğu ifade edilmektedir. Baron Agasi denilen ve Zeytun'da tutulup Avrupa'ya teb'îd edilen adamın buna yazdığı bir mektubda kendisinin iki ay sonra Kıbrıs'a geleceğini bildirmiştir. Mişel denilen adamı Larnaka'da bizzat gördüğünü, tahkik ettiğini ve bir Kayaz Agasi'nin vüruduyla muhafazasına memur olduğunu bildirmektedir.

Fraskoyada ise yetmiş-seksen kadar Harputlu ve Sivaslı Ermeni ile bazı köylerde yirmişer otuzar Ermeni bulunmakta ve başlarında ise İskenderunlu Kunduracı Kirkor vardır.

Netice olarak Kıbrısta; 200 Leymasun'da, 160 Tuzla'da, 300 Lefkoşa'da, 120 Sille'de?, 160 Mağusa'da, 70 Frasko'da, 90 Ermeni ise köylerde yaşamakta olup rapora göre toplam 1500 Ermeni nüfusu tespit edilmiş görülmektedir. Bunların genelinin ise ipsiz-sapsız hayta adamlar olup içlerinde belli başlı Ermeninin de olmadığı belirtilmektedir.

Yine raporda Adadaki rüesa mektupları Fransız ve İngiliz vapurlarının kahvecileri vasıtasıyla bu taraf iskelelerine gönderdiği ve İskenderun'da Ermeni psikoposunun bu konuda işin içinde olup yardımcı olduğu belirtilmektedir. “*Kudüs'e gideceğiz*” diye tezkire alanların pek çoğunun Kıbrıs'a gittiğini ve burada kaldığı, kendilerinin Süveydiye'de 120 adamları olup bunların bir takımı tutulmuş ise de yine bir takımının orada olduğu, hesaplarının Kilikya meselesi ve emellerinin Süveydiye dağlarında birleşerek mühim bir hadise çıkarmak olduğu ifade edilmektedir.

Adana Olaylarında Kıbrıs'tan Gelen Ermenilerin Rolü

Osmanlı Devleti'nin, Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamının bedelini ağır ödediğini söylemek çokta yanlış olmayacaktır. Belirsizliğin yarattığı süreçte iç ve dış siyasette pek çok sıkıntının belirdiğini görmekteyiz. Bulgaristan, Girit Adası ve Bosna-Hersek'te meydana gelen gelişmelerin yanı sıra iç siyasette de olumsuzluklar peyda olmuştur.

Adana olaylarına yukarıda değinmiştik. Çalışmamız bu noktada Kıbrıs'ta yaşayan Ermenilerin bu olaylardaki rollerine değinmeye çalışacağız. Elde edebildiğimiz belgelerden yola çıkarak 1908 yılından itibaren Adana ve Mersin sahillerinin insan ve mühimmat sevkiyatına şahitlik ettiğini görmemiz mümkündür.

Kıbrıs Adasından Anadolu'ya yönelik tehlike ve artan eylemler sebebiyle Kıbrıs'a gelen giden Ermenilerin sayısı, burada ne yaptıkları hal ve hareketlerinin öğrenilmesi için Ada'da Tuzla, Magosa, Limasol ve Girne iskelelerine muhbir gönderilmesi, bunların 4-5 ay burada vazife yapmaları her ay içinde kendilerine 5 lira verilmesi hususunda Dahiliye nezaretinden Maliye nezaretine 17 Kasım 1898'de yazı yazılmıştır. (BOA,DH.MKT.,2135/41, 5 Teşrin-i sani sene 1314.)

11 Eylül 1906 tarihli yazışmada On beş yirmi gün evvel Kıbrıslı Habeş Beşir Kaptan marifetiyle Kıbrıs'ın Mağusa İskelesi'nin hâli bir mahallinden on iki on üç nefer Ermeninin Mersin'e getirildiği ihbarı ile Kıbrıs'da toplanan Ermeniler'den bir kısmının yine bu şekilde nakledileceği Sadaret makamından Adana valiliğine gerekli tedbirlerin alınması ve yakalanılmaları için gerekli çalışmaların yapılması istenmektedir. Bahriye Nezaretine gönderilen telgrafta alınan istihbarat üzerine gerekli inzibat temini, bir karakol vapuru ile

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

muhafaza istimbotunun devriye yaparak gerekli tedbirleri alması, sahilde yeniden kuleler inşası ve mevcutların onarılması öngörülmüştür. (A.MKT.MHM, 551/ 2)

30 Mart 1908 yılına ait Posta ve Telgraf Nâzırı Hüseyin Hasib imzalı Zabtiye Nezaretine gönderilen telgraflarda Amerika'dan Kıbrıs'a gelen Harput Ermenilerinin, Harput'da bir ihtilâl çıkarılması teşebbüsâtından bahsedilmektedir.

4 Mart 1908 tarihli ve 122-123 numaralı iki tahriratın birisinde asker firarisi Antalyalı Ömer Mehmed'in otuz bir Ermeni'yi Anadolu sahillerine götürmekte iken ele geçirildiği ifade edilmektedir. Fakat memurlara elli lira vererek kurtulduğuna dair ortalıkta bir söylentinin peyda olduğu ve Ömerin, tayfanın hissesini noksan vermesinden dolayı bazılarının Osmanlı vapuru tarafından bazılarında sahildeki memurlar tarafından tutulduğu söylenmektedir. Hakikatın anlaşılacağı ve bazı tayfaların diğer kayıklarla dışarı gittikleri, merkûm Ömer'in Ermenileri Mersin altında Kızılkaleye çıkarıp Şubat'ın on birinde akşam üzeri Kıbrıs'ta Karpas'ın Şelonis Karyesine, ertesi gün sabah alafranga saat onda yük almaksızın Tuzla'ya hareket ettiği Şelonis'de Z. N. Kalonaridis'den öğrenilmiştir. Buradan yirmi beş Ermeni'yi Hacı Salih ile beraber Limasol'dan alıp yine Anadolu sahillerine götürmek üzere Ermenilerle pazarlık yapan Ömer Mehmed, Tuzla'dan Limasol'a hareket etmiştir. Ömer'in, Limasol'dan hareketini bildirmek üzere Limasol'a adam gönderilmiş ve harekete geçilmesi noktasındaki tedbirler planlanmıştır.

Amerika'dan gelerek Osmanlı ülkesine giden Ermeniler'in geneli Harputludur. Bunları Rodos Kalesi'nde mevkûf iken iki sene önce firar eden Ermeni Murad isimli kişi Newyork'daki komite azalarındandır. Harput'da bir ihtilâl çıkartmak için Harputluları memleketlerine göndermeye teşvik ettiği Kıbrıs'da yaşayan ve Müslüman olan Kayseriyeli bir Ermeni tarafından ihbâr edilmiştir. Harput'daki komite reisinin Antranik nâmında biri olduğu belirtilmektedir. Bir aydan beri Kıbrıs'a gelip Anadolu'ya giden, bunları Kıbrıs'dan kaçırıp Anadolu'ya sevk eden kayıkçılar dolayısıyla vaz geçirilmiş ise de firari merkûm Ömer Mehmed ve Kıbrıslı Hacı Salih'in Ermenileri kaçırmaktan vazgeçirilemeyip sevkîyâda devam etmekte buldukları belirtilmektedir. Merkûm Ömer Mehmed'in yakalanarak devlete teslim edilmesini teslimini Giridli Mehmed Reis taahhüd ediyorsa da bu hizmetine mukâbil yüz lira talep ettiği ve on beş tondan ziyâde olan praçarasıyla kendisini devlete teslim edeceğinden dolayı kendisine yüz liranın verileceği belirtilmektedir. (BOA,Y.MTV., 307/193)

7 Şubat 1908'de Mersin ve İskenderun sahillerinden giriş yapmak üzere Kıbrıs'tan yelkenli bir kayıkla ayrılan altmış kişilik Ermeni firarînin, memlekete sokulmaması için Akdeniz'e sahili olan Beyrut, Haleb, Adana, Konya, Cezâyir-i Bahr-i sefid, Aydın vilâyetleri ile Biga Mutasarrıflığı'na şifre yazı gönderilmiştir. (BOA,ZB, 613/146)

Tevfik-i Bârî namındaki yelken kayığı ile Kıbrıs'ın Tuzla iskelesinden Antalya'ya gitmek üzere yolcu kaydettirmeden hareket ettiği bu kayıkta Anadolu'ya geçmek isteyen altmış Ermeni firarîsi olduğu, bunların Mersin ve İskenderun sahillerine çıkacakları haber alınmış, bu kayığın hangi iskeleye ulaşırsa derhal müdahale edilerek firari Ermenilerin memlekete çıkmamasının sağlanması istenmiştir. (BOA,ZB,613/146, 7 Şubat 1908)

22 Mart 1908'de, Haleb ve Adana Fevkalade Kumandanlığından Başkitabete gönderilen şifrede alınan istihbari çalışmalar doğrultusunda gerekli önlemlerin alındığı ve tutuklamalar olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde sızma çabalarının arttığı gözden kaçmamaktadır. Adana

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

sahilinden Anadolu'ya geçen Ermenilerden yedisinin yakalandıkları, daha sonra ikisinin daha ele geçirildiği belirtilmektedir. Kıbrıs'tan kayıkla gelerek Karadağ Nahiyesi Tabaklar cihetinden girebilmiş olan Harput'un Palu ahalisinden on bir Ermeni'den altısının Tabaklar Karakolhânesi muhafızları tarafından derdest olunup beşinin Tarsus cihetine firar eylediği ve onların takip edildiği bildirilmektedir. (BOA,Y.PRK.ASK,255/ 11-1)

Haleb ve Adana Fevkalade Kumandanlığından Başkitabete gönderilen şifrede ise kaçak yollarla bölgeye sokulmaya çalışılan pek çok silah ve cephanenin ele geçirildiği rapor edilmiştir. *Pire'den gelen iki vapurun Arvad Ceziresi'ne ve Cebel-i Lübnan'ın Damur mevkiine silah ve cebhane ihrac eylediği bi'l-istahbar taharriyât ve tahkikât-ı ciddiye icrasıyla derdest edilmesi zımında sebk eden iş'âr-ı çâkerî üzerine Trablusşam Mutasarrıfı Aziz ve iskelesi komisyonuna memur Kolağası Yahya beylerin eser-i himmet ve gayretleriyle çend gün akdem iki yüz otuz ve bu kere de otuz iki gara tûfengi ile üç yüz kadar fişenk derdest ve müsadere ve bunları Pire'den getiren kaçakçı Mehmed el-Hâfız ile yirmi kadar rûfekâsı dahi derdest ve tevkif edilmiş olduğu mutasarrıf-ı mûmâileyhden cevaben bildirilmiş ve taharriyât ve tahkikâta devam ile bunlardan başka çıkarılmış esliha ve saire-i memnû'a varsa kâffesinin derdesti vesâilinin istikmâli cevaben mezkûr mutasarrıflıkla Sevâhil-i Şâhâne Müfetişliği'ne yazılmış olmakla mütecâsir-i merkûmûnun bir daha avdet etmemek üzere sahil olmayan mahallere teb'îdleri esbâbının istikmâl ve emr u inbâsı ehemmiyetle ma'rûzdur. (BOA,Y.PRK.ASK,255/11-2,14 Mart 1908)*

Ülkede yaşanan gelişmeler ve alınan tedbirlere paralel olarak sürekli bir bilgi akışının olduğu görülmektedir. 20 Mayıs 1908 tarihli bir belgede, Atina'da kahve tacirinin evinden toplanmış olan bozguncu Ermenilerin Kıbrıs'tan gelen Yerimyad isimli papaz ve Dişi kırık lakaplı Andon olduğu, bunların asıl maksadlarının Dersaâdet'de yeni bir karışıklık çıkarmak olduğu, bu toplantıya katılanların hareketlerinin takip edildiği ve soruşturmaya devam edildiği ifade edilmektedir. (BOA,Y. PRK. HR, 36/21-1/2)

Yine aynı hususta 22 Haziran 1908'de Aydın, Konya, Hudâvendigâr, Adana, Haleb, Beyrut, Suriye, Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilâyetleriyle, Kudüs-i Şerif, Biga mutasarrıflıklarına gönderilen şifrede İskenderiye taraflarından altmış kadar Ermeni komitesi üyesinin yelkenli kayıklarla gizlice Anadolu sahillerine çıkacaklarına dair alınan duyum üzerine ilgililerin uyarıldıklarını görmekteyiz. (BOA,ZB,619/7-1)

Daha önce yaşanan göçlerle Amerika'ya gitmiş olan Ermenilerin Ada'ya veya Osmanlı ülkesine dönüşleri de sıkı takip altındadır. 4 Temmuz 1908'de, Amerika'dan Kıbrıs'a gelen Ermeni komitacıların Osmanlı sahillerine çıkmalarına izin verilmemesi, Osmanlı ülkesine giriş yapabilecekleri tüm vilayet yetkililerine gönderilen şifre ile istenmiştir. (BOA,ZB,619/112-1)

2 Temmuz 1908 tarihli belgeden, alınan tedbirler sayesinde Adana bölgesine intikal etmeye çalışan Ermenilerin yakalandıkları ve haklarında işlemler yapıldığını belgelerden öğrenmekteyiz. Haleb ve Adana Fevkalade kumandanlığı tarafından makam-ı ser-askeriye gönderilen 2 Temmuz 1908 tarihli belgede, Kaptan Dimitri tarafından Kıbrıs'tan getirilen 18 Ermeni'nin Taşucu'nda ve Müslüman işçileri kaçırmağa çalışan Suriyeli Hamdan Saltan Kaptan ve avenesinin birkaç işçi ile birlikte Tarsus Irmağı civarında yakalanmışlardır. (BOA,Y.PRK.ASK,258/63-1). 6 Temmuz 1908 tarihli belgede ise Kıbrıslı Yani Kaptan'ın

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Gelendire'ye çıkardıktan sonra tutuklanıp salıverilen 58 Ermeni hakkında gerekli araştırmanın yapılması istenmektedir. (BOA,ZB,619/122-1)

1909'da olayların başlaması ile başlayan sürecin vahim neticelerle dolu olduğu bir gerçektir. Kıbrıs İngiliz yönetimi Yürütme Meclisinin 1 Mayıs 1909 tarihli toplantısında, 1 Şubat 1909 tarihinde Malta Göç Ofisi başkanı tarafından yazılan mektup görüşülmüştür. Mektupta ifade edilen ve Malta'da yaşayanların Kıbrıs adasına göçlerini konusu görüşülecektir. Görüşme tutanaklarından konunun irdelendiği cevap yazıldığı anlaşılmaktadır. Verilen cevabi yazıda Ada'ya Ermeni akını olduğu için daha fazla göçün uygun olmadığı ifade edilmektedir. (N.A. Cyprus Minutes Executive Council 1909-1914, CO. 69/26, 1 Mayıs 1909) Anlaşıldığı gibi yaşanan gelişmeler değerlendirilmekte ve gerekli tedbirler alınmaktadır.

Kavanin Meclisi'nin 21 Mayıs 1909 tarihli toplantı tutanakları ise Adana olaylarının vahametini ortaya koyar niteliktedir. Tutanakta Adana'da "yaşanan katliam sonrası" bazı cesetlerin Karpas sahiline vurduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda Ada halkı yöneticilere ve Polise başvurmuş, cesetlerin birçoğunun gömülmemiş, geriye kalanların ise köpekler tarafından yenilmiş olduğunu beyan etmişlerdir. Olası bir salgın hastalı tehlikesi dolayısıyla kıyıya vuran cesetlerin gömülmesi istenmiştir. (N.A. Cyprus Minutes Legislative Council 1909, CO. 69/23, 21 Mayıs 1909)

Sonuç

Kıbrıs Ada'sında yaşayan ve Adana olaylarında rol almış olan Ermenilerin, pek çoğunun Ada'nın yerli sakini olmadığı ortadadır. Ancak görülmektedir ki Adana olaylarının planlanması sürecinde ve Anadolu'ya insan ve mühimmat sevkiyatında Kıbrıs Adası Ermenileri aktif rol almışlardır.

Yeni Kıtaya Osmanlı Göçleri kitabımda da ifade ettiğim gibi Adana Mersin limanları 19.yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarında kaçak olarak Osmanlı ülkesini terk etmek isteyenler için önemli bir merkez hüviyetindedir. Belgelerde görüldüğü gibi Mısır, İskenderiye, Süveyde ve Kıbrıs Adası bu kaçaklar için oldukça önemli olup aynı zamanda Anadolu'ya geçmek isteyen kaçaklar içinde oldukça önem arz etmektedir. Anadolu'ya silah sevkiyatı konusunda da Adanın oldukça önemli bir merkez üs olduğu ortadadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

(A.MKT.MHM, 537/14) (A.MKT.MHM, 551/2)

(BEO,3536/265144) (BEO, 3534/264992) (BEO, 3536/ 265127) (BEO, 3535/265119)

(BEO,3535/265123) (BEO,3535/265082_14) (BEO,3537/265237) (BEO, 3537/265242)

(BEO, 3538/265303) (BEO, 3539/265356) (BEO,3539/265355) (BEO, 3538/265305) (BEO,

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

3543/265707_2) (BEO, 3542/265639) (BEO, 3540/265467) (BEO, 3542/265632) (BEO, 3541/265560) (BEO, 3536/265166) (BEO, 3539/265357) (BEO, 3541/265520) (BEO, 3543/265713_2) (BEO, 3591/269254) (BEO, 3546/265904) (BEO, 3621/ 271523) (BEO, 3621/271525) (BEO, 3536/265180) (BEO, 3557/266702) (BEO, 3560/266965) (BEO, 3572/267892) (BEO, 3661/274536) (BEO, 3609/270623)
(DH. MKT. PRK, 2828/8) (DH. MKT. PRK, 2826/95) (DH. MKT, 2797/69) (DH. MKT, 2807/47) (DH. MKT, 2801/99) (DH. MKT, 2818/21) (DH. MKT. PRK, 2829/124) (DH. MKT, 2802/51) (DH. MKT, 2798/95) (DH. MKT, 2761/101) (DH. MKT, 2809/80) (DH. MUİ, 5-1/10) (DH. MKT, 2899/25) (DH. MKT, 2817/85) (DH. MKT, 2831/70) (DH. MKT, 2836/86) (DH. MKT, 2856/26) (DH. MKT, 2869/34) (DH. MKT, 2818/21) (DH. MKT, 2838/100) (DH. MKT, 2909/34) (DH. MKT, 2810/95) (DH. MKT, 2807/40) (DH. MKT, 2819/55) (DH. MKT, 2846/94) (DH. MKT, 2885/33) (DH. SYS,54-1/2-1) (DH. MKT, 2902/98) (DH. MKT. 2135/41)
(MK. T. MHM. 537/14) (MF. MKT, 1122/58)
(Y.PRK.MYD, 8/24) (Y. PRK. ASK, 255/11-1/2) (Y. PRK. ASK,258/63-1) (Y. PRK. HR, 36/21-1/2) (Y. PRK. MYD, 8/24) (Y.MTV.307/193) (Y.MTV.312/23) (Y.PRK. BŞK, 68/76) (Y.PRK. BŞK.78/21) (Y.PRK.ASK,83/32)
(ZB, 613/146) (ZB, 619/122-1) (ZB, 619/7-1)

National Archive Kew-London

N.A. Cyprus Minutes Executive Council 1909-1914, CO. 69/26, 1 Mayıs 1909.

N.A. Cyprus Minutes Legistive Council 1909, CO. 69/23, 21 Mayıs 1909.

Gazeteler

İkdam, 10.R .1327. (1 Mayıs 1909).

İkdam, 4 Ca.1327. (24 Mayıs 1909).

The Cyprus Gazette, 3 Mart 1882.

Kitap ve Makale

Ahmad, Feroz. 1996. İttihatçılıktan Kemalizme, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akkuş, Turgay. 2003. "1909 Adana Olaylarına İlişkin Yargılama Süreci", Ermeni Araştırmaları, sa: 10, ss.26-44.

Avagyan, Arsen / Gaidz F. Minassian, 2005. Ermeniler ve İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya, Aras Yayınları.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. 2010. Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları I-II. Yayın no:112. Ankara.

Hüseyin Nazım Paşa. 2003. Hatıralarım, Selis Kitapları, İstanbul.

Kara, Adem. 2007. Yeni Kıtaya Osmanlı Göçleri ve Neticeleri, IQ Kültür, Sanat ve Yayıncılık, İstanbul.

Karal, Enver Ziya. 1988. Osmanlı Tarihi, c.VIII, TTK, Ankara.

Karal, Enver Ziya. 1999. Osmanlı Tarihi, c. IX, TTK Ankara.

Sonyel, Salahi R. 1987. "İngiliz Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları", Belleten, c: 2, sa: 201. Ankara.

Şahin, İsmail. 2012. "Ermeni Olayları Sırasında Kıbrıs Adası'nın Rolü (1878-1900)", Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 8, Sayı: 31, ss.57-81.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

EK-1

151		THE CYPRUS GAZETTE, MARCH 3rd, 1882.																
I.—Abstract showing in detail the Religions professed by the inhabitants of each Nahieh.																		
Districts	Nahieh	Mahometan	Greek Church	Roman Catholic	Maronite	Gregorian	Church of England	Protestant (not otherwise specified)	Presbyterian	Wesleyan Methodist	Baptist	Plymouth Brethren	Lutheran	Unitarian	Freeholder	Jews	Gipsies	Total Inhabitants
Nicosia	Nicosia	8081	15473	185	78	90	86	5	1									24024
	Dagh	1070	9287	68	7	5	11	0	12					1				10456
	Morphou	1557	9718	1	0													11282
	Lefka	2763	7750															10513
Famagusta	Famagusta	1501	10573	6	22	1	6	3										12114
	Messoria	4519	9434	13														13906
	Karpas	3470	8710	7				4										12201
Larnaka	Larnaka	5381	14434	671	23	14	40	53	1	2	1					30		20650
Limassol	Limassol	2283	5982	298	70	6	405	17	17	14								9112
	Episkopi	1224	7581	1							1							8806
	Evdim	1900	3593	1										1	1	12		5494
	Kilani	454	5536	2				1										5793
Paphos	Paphos	2745	8453	6		1	2											11241
	Kolokedara	2966	4668													5		7649
	Khrysokehou	3782	5730													5		9517
Kyrenia	Kyrenia	2688	9877	650	6	37	2	5	1									13266
Total		46389	136629	1920	212	164	559	59	22	16	1	1	1	1	1	69	20	186084

II.—Abstract showing in detail the Religions professed by the inhabitants of each District.																		
District		Mahometan	Greek Church	Roman Catholic	Maronite	Gregorian	Church of England	Protestant (not otherwise specified)	Presbyterian	Wesleyan Methodist	Baptist	Plymouth Brethren	Lutheran	Unitarian	Freeholder	Jews	Gipsies	Total Inhabitants
Nicosia		13471	42228	254	91	95	99	11	3									56275
Famagusta		9490	28717		22	1	10	3					1				22	38281
Larnaka		6881	14434	671	23	14	40	53	1	2	1						30	20650
Limassol		6866	22492	302	70	6	406	17	17	14			1		1	1	12	23205
Paphos		9493	18861	6			1	2										23407
Kyrenia		2688	9877	650	6	37	2	5	1							5	20	13266

KIBRIS'TA İHTİDA HADİSELERİ

Doç. Dr. Adem KARA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Giriş

Osmanlı devletinde din değiştirme hadisesi istismar edilen konulardan birisidir. Yabancı tarihçi ve araştırmacıların ısrarla zorlama yaparak, Türk ve Müslüman nüfusun bu surette arttırılmış olduğunu savunmalarına karşın bizim de dönemin vesikalarından bu durumun iddia edildiği gibi olmadığını ifade etmemiz zarurettir. Bu savunu olmayacaktır. Tam aksi gerçeği gözler önüne sererek dinimizin zorlamayı kabul etmediğini bir kez daha yalınlaştıracaktır.

Kıbrıs'ta Osmanlı hâkimiyetinin başlaması sonrası görülen ihtida hareketleri içinde bu minvalde yazılar dercedilmiştir. Çalışmamız ihtida kavramını kısaca ifade ettikten sonra, Kıbrıs'ta yaşanan ihtida hadiselerini ortaya koyacaktır.

İnancın çok boyutlu yönü, İslâm'ı kabulde de etkili olmuştur. İmanın sosyal boyutu beraberinde içinde bulunulan toplumun düşüncelerinden bazen normal, bazen de zorunlu olarak etkilenmeyi getirmiştir. Yer yer içinde bulunulan siyasî ve politik durumların insanı tatmin etmemesi dolayısıyla da din değiştirmeler meydana gelebilmiştir. (Tahralı, 1985, 141-162.)

İhtida, başlı başına çok yönlü bir değişim olup, her fertte farklı bir yorum, görünüş ya da ifadeyle karşımıza çıkmaktadır. Sadece bir dinden ayrılıp başka bir dine geçişi ifade etmeyen ihtida, hayata bakışı da içine alan, yaşamın tüm alanlarını ilgilendiren bir olgudur. Yani “*conversion*” din değiştirme (Müslüman olma) kalpteki bir değişimdir. (Aslan, 2008, 33) Tarihî süreç içerisinde bakıldığında din değiştirme olayının sebepleri, psikolojik ve sosyo-kültürel faktörler olmak üzere iki temel gruba ayrılmıştır. Günahkârlık duygusu, dramatik tecrübeler, iç çatışmalar ile manevi aydınlanmayı psikolojik faktörler olarak ifade edebiliriz. Dinî telkin ve irşatlar ile başka bir dinle teması da sosyo-kültürel faktörler olarak ifade edebiliriz. Ayrıca siyasî ve ekonomik faktörlerin etkin olduğu görülmektedir. (Hokelekli, 1993, 293-295)

Bütün dinlerde din değiştirmenin sonuçları kesinlikle basit bir deneyim değildir ve ferdî travmatik olan bu deneyim hem kişinin içsel hayatında hem de sosyal hayatında hızlı ve radikal bir değişimi vurgular. Bu nedenle konunun sadece din değiştirme olarak irdelenmesi konunun tahlilini zorlaştıracak, ortaya çıkan sonuçlar yetersiz ve kuru kalacaktır.

1. İhtida

Türk Dil Kurumu sayfasında, “Başka bir dinden çıkıp Müslüman olma” olarak ifade edilen ihtida (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c2f0bb25fd7f7.02783337 Erişim:04.01.2019), Hidayete ermek. Delalet ve irşadı kabul edip doğru yola girmek gibi anlamlara gelmektedir.

İslâm literatüründe, bir başka dine mensup şahsın, putperest veya dinsiz bir insanın Müslümanlığı seçmesine ve hayatını ona uydurmasına ihtida denilmektedir. (Çetin, 1994, 59) İslâm Hukuku’na göre İslam ülkesinde yaşayan insanlar esas itibarıyla “Müslüman” ve “Müslüman olmayan” şeklinde, Müslüman olmayanlar da devlet içerisindeki konumlarına göre “zimmî” ve “müste’men” şeklinde ikiye ayrılırlar. Zimmîler, İslâm ülkesinin gayrimüslim vatandaşlarıdır. İslâm hukukçularına göre zimmîler, İslâm devletine bağlılığı kabul eden ve cizye denilen himâye veya askerlik vazifesinden muafiyet vergisini veren, diğer Müslüman vatandaşlar gibi din ve vicdan hürriyeti; can, mal ve namusunun korunması hakkına sahip gayrimüslim İslâm ülkesi vatandaşlarıdır. Müste’menler de, ticaret yapmak ya da turizm gibi başka bir amaç için İslâm ülkesine gelen ve kendilerine oturma izni verilen yabancılarıdır. (Yazıcı, 2016,4)

Osmanlı Devleti’nde, gayrimüslimlerle olan ilişkilerin büyük ölçüde İslâm Hukuku’nun öngördüğü çerçevede yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Gayrimüslimler sahip oldukları hukûkî özerklik gereğince özel hukuka ilişkin davalarını kendi mahkemelerine götürebilirlerdi. (Eryılmaz,1990, 18)

Gayrimüslim cemaat mahkemeleri genelde evlenme, boşanma, miras, vergi gibi davalara bakabilmekle birlikte çeşitli ceza ve ağır suçlarla ilgili davalarda yetkileri yoktu. Davalara genellikle hahambaşılar, patrikler ve vekilleri ya da onların atadıkları görevliler bakardı. Davanın zimmî mahkemelerinde görülebilmesi için davalı ve davacının zimmî olması gerekmektedir. Taraflardan biri Müslüman olur veya zimmîlerden biri Müslüman mahkemesinin davaya bakmasını talep ederse bu durumda davaya Müslüman mahkemesi bakardı. Zimmîlerin üst dereceli din adamlarının yargılanmaları ise Divân-ı Hümayunda olurdu. (Ercan, 2001, 247)

Osmanlı devletinin herhangi bir yerinde, İslâm dinini kabul etmek isteyen kişinin basit bir muameleyi yapması hukuken ve resmen yeterliydi. İhtida, Gayrimüslim bir kişinin şerefli İslâm diniyle müşerref olması demektir. Osmanlı din adamları ve merkezî hükümetin gözünde bu tür kişiler, batıl dini terk eden hak din İslâm’a geçmiş olanlardı. (Jennings, 1978, 240-241)

Bir kişi başka bir dine geçmek istediğinde bunu Müftüyü de içine alan Ortodoks ve Yahudi toplumlarının başkanları ve bazen de yabancı konsolosların önünde olmak üzere bütün yerel yöneticilerin huzurunda yapmalıydı. Din değiştiren kişinin bütün borçları Müslümanlar tarafından ödenmekteydi. Ancak bundan sonra kişinin İslamiyet’e tam anlamıyla geçiş yaptığı kabul ediliyordu. (Özdemir, 199, 267)

2. Kıbrıs’ta İhtida Hareketleri:

Kıbrıs Adasında yaşanan ihtida hareketlerine ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Kıbrıslı tarihçi Theodore Papadopoullas, 1965 yılında yayımlanan kitabında, Adalı Gayrimüslimlerin özellikle Rum Ortodoksların kitleler halinde İslâmiyet’i kabul ettiklerini, bu durumun Adanın

Müslüman cemaatinin büyümesi ve birliği için kaynak sağladığını ısrarla ileri sürmüştür. Bugüne kadar yaygın olarak kabul edilen görüş, Osmanlı hâkimiyetinin Adada yerleşmesi ve başarı kazanmasının kaynaklarından birinin, Adalı Gayrimüslimlerin kitleler halinde İslâmiyet'e geçmeleridir. Başka bir ifade ile Adada Müslüman cemaatin büyümesi ve kendi içlerinde bir birlik sağlamaları, Gayrimüslimlerin gruplar halinde İslâm dinini seçmelerinden dolaydır, tezini ısrarla vurgulamıştır. (Papadopoullas, 1965, 32)

Kıbrıslı araştırmacı Vergi H. Bedevî, 1971 yılında yayımlanan bir bildirisinde, bu görüşü tamamen reddetmiştir. (Bedevî, 1971, 141-143) Kıbrıs Şer'î Mahkeme tutanaklarını inceleyen Bedevî, 1786-1834 yılları arasında, Adada yaklaşık dört yüz Gayrimüslimin İslâm dinini resmen kabul ettiklerini ortaya çıkarmıştır. Bu rakam, ona göre, Rum tarihçilerin kasıtlı olarak ileri sürdükleri bu iddiaları tamamen çürütmektedir. Ayrıca bu durum, Hıristiyan tebaayı Müslüman yapmak için Türklerin herhangi bir şekilde baskı ve şiddete başvurmadıklarının bir kanıtıydı. Zira baskı ve şiddet yoluna gidilmiş olsa bu rakamın daha yüksek olması gerekirdi diyerek Papadopoullas'ın tezine karşı çıkmıştır.

Bu görüşü destekler biçimde bizim çalışmamızda da Şer'iyye Sicil kayıtları esas alınmıştır. H. 1019-1307 yıllarına ait sicil defterlerinde 219 erkek ve 164 bayanın toplamda 384 kişinin ihtida etmiş olduğu görülmüştür. Fakat Ali Efdal Özkul yapmış olduğu çalışmasında, (Özkul, 2010, 222-223) Lefkoşa Şer'iyye Sicillerinin Osmanlı Dönemi'nin tamamını kapsayan kısmı üzerinde yapmış olduğu çalışma sonucunda 487 kişinin ihtida kaydına rastladığını, bu rakama sicillerde çeşitli şekillerde geçen 28 (23'ü erkek, 5'i kadın) mühtedi kaydını da eklediğinde 515 kişinin İslâm dinine geçtiğini belirtmektedir. Osmanlı idaresinde İslâm dinini seçen 487 kişinin 223'i (%45.7) kadın (evli, dul ve bekâr) ile kız çocuğu ve 264'ü (%54.3) ise erkek ve erkek çocuklardan ibaret olduğunu ifade etmektedir.

XV. yüzyıla ait Kıbrıs Ruûs Defterinden bahseden Nejat Göyünç, ihtida eden kişilere ait 17 kayıt olduğundan, bunlara ihtida etmelerinden sonra verilen gedik ve tımarlardan bahsedilmektedir. (Göyünç, 1971, 106-107) Bu döneme ait başka bir çalışmada da Kıbrıs'ta İslâmlaştırma ile ilgili herhangi özel bir çaba sarf edilmeyip, zorlama da yapılmadığı ifade edilmekte, zira böyle bir şey olsaydı bu kadar az ihtidâ olamayacağı belirtilmektedir. (Bedevî, 1971:142-143)

Amerikalı Osmanlı tarihçisi Ronald C. Jennings, Osmanlı fethinin ilk on yılında, Ada Hıristiyanlarının çoğunun İslâm dinine döndüklerini belirttikten sonra, ilk el kaynaklarda mevcut bilgilerin bu görüşü desteklemediğine dikkat çeker. Modern araştırmacılar ve çağdaş gözlemcilerin genellikle İslama dönmenin resmî zorlamayla olduğuna inandıklarını, ama çağdaş mahallî kaynakların (Şer'î Siciller) bu görüşü kanıtlamadığını açıkça söylemektedir. Ayrıca, birkaç Avrupalı gezginin gezi notları bu görüşü desteklemediğini ifade eder. (Jennings, 1978:240)

Lefkoşa Şer'î sicilleri, İslâm dinini resmen kabul etmiş kişileri belirlemede zamanımıza ulaşmış birinci el resmî belgelerdir. 1580-1640 yılları arasında, 56 yıllık bir süreçte, sicillerde İslâm dinini resmen kabul etmiş kişilerin sayısı yalnızca yirmi civarındadır. Bunlar toplu halde değil, ferdi olarak İslâm dinini kabul etmiş kimselerdir. Jennings'e göre, bu yıllar arasında, adada ihtida genel bir olaydır. Ferdî ihtidalarla ilgili birkaç örnek vardır, ama küçük grupların İslâm dinini kabul ettiklerini gösteren örnekler tutanaklarda yoktur. Şer'î

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

sicillerdeki kanıtlara göre ihtidanın oranı 1593-95 yılları arasında önemli miktarda artmıştır. Ancak bu oran gittikçe azalmıştır. Örneğin, 1609-11 yılları arasında ihtida azalmıştır. 1633-37 yılları arasında bir miktar daha düşmüştür. Adada ilk resmi ihtida Karpas'da gerçekleşmiş, bir Rum Ortodoks İslamiyete geçmiştir. Bu kişi resmi kayıtlara '*nev Müslim*' olarak yazılmıştır. (Erdoğan, 1999, 164)

Üzerinde ciddi spekülasyonlar yapmaya açık görülen ihtida kayıtlarının nasıl tutulduğu konusu üzerinde görüşler ileri sürülmüştür. Üzerinde birleşilen görüşlere göre, din değiştirmek isteyen gayrimüslim Osmanlı tebası öncelikle bu isteğini mahkemeye iletmektedir. Muhtedi adaylarının mahkeme önündeki durumları esasında birbirine benzer formüllerle kayda girmektedir. *Meclis-i şer.e gelüb, meclis-i şerde, Meclis-i şer.de hazır olub, Meclis-i şer-i şerifde hazır olub bi'ttavi, Meclis-i şerde hazır olub bi.t-tavi, Meclis-i şerde bi't-tavi, Meclis-i şer.i şerif hâzirde ve bi't-tavi, meclis-i şer.de hazır olub, meclis-i şer-i münîrde, bi.t-tavi, meclis-i şer-i şerifde* gibi birbirinden küçük farklılıklar görülen formüllerle gösterilmiştir. Tanzimat döneminin ilk yıllarında bazı kayıtlarda mahkemeye gelme halinin yazılmadığı görülmektedir. Ancak aynı 1841 yılı içerisinde tutulan diğer kayıtlarda *Meclis-i şer'e gelüb, meclis-i şer'de* ve *Meclis-i şer'de bi.t-tav'a* şeklinde kayıtlar da görüldüğünden bu konuda tam bir standardizasyondan söz edilmesi zor görünüyor. Ancak her şeye rağmen ihtida edecek kişinin bu işlemlerini mahkeme önünde yaptırmak durumunda olduğu görülmektedir. (Erdönmez, 2004, 128-129)

Adada İslâm'ı kabul etmek isteyenlerin, Lefkoşa Şer'î Meclisine gelerek ya da güvenilir Müslümanlar huzurunda kendi istekleriyle İslâm'ı seçtiğini beyan etmeleri yeterliydi. Onlar, Allah'ın birliğine (*tevhid*) inandıklarını, Hz. Muhammed'in Allah'ın Resülü olduğunu tasdik ettiklerini, hak dinlerin kitaplarını, başta Kur'an olmak üzere, İncil, Tevrat ve Zebur'u (*kütüb-i münezzele*) tasdik ettiklerini açıkça belirtmeliydiler. Ayrıca *kelime-i şehadet*'i düzgün biçimde telaffuz etmeliydiler. Bu işlemler bittikten sonra, erkekse *müslim*, kadınsa *müslime* olarak resmen addedilirdi. Eğer mühtedi erkekse, sünnet ettirilir, Müslüman erkek ismi verilir, giyim ve kuşamları Müslüman kıyafetleri ile değiştirilirdi. Eğer İslâm'ı seçen kişi kadın ise önce Müslüman kadın adı verilir, para verilebilir ve Müslüman bir erkekle evlendirilirdi. (Erdoğan, 1999, 167)

Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerin üzerinde yaptığımız çalışmada çıkan sonuç, ihtida eden kişiler içerisinde kadınların çoğunlukta olduğudur. Bu görüntüyü açıklama noktasında en önemli nokta dinen Hıristiyan Ortodoks kilisesinin boşanma konusuna karşı tutumudur. Kendi cemaatleri içerisinde sıkışan Hıristiyan kadınların kadı huzurunda ihtida ederek boşanma yolunu seçtiklerini söyleyebiliriz. İhtida ile birlikte boşanma işlemide gerçekleşmiş oluyordu. İhtida eden erkekler de ise öne çıkan düşünce Müslüman olmaları halinde daha düşük vergi ödemeleri ve cizyeden muafiyet sağlanması idi. Tüm bu gerçekler yanında Osmanlının Adada tesis ettiği yönetim tarzının gayri müslim unsurların islama yakınlaşmaları noktasında katkısında ifade etmemiz gereklidir.

İhtida edenler arasında, yetişkin erkekler, kadınlar, yaşlılar ve çocuklar görülmektedir. Jennigs'e göre, onlar bilerek ve dikkatlice İslâm dinine geçmişlerdir. Şer'î meclisin görevi ihtidaların zorlamayla olmadığını resmen belirtmektir. Meclis kadısının görevlerinden biri zorlama yapılıp yapılmadığını tespit etmektir. Kısacası Gayrimüslim kişiler kendi rızalarıyla

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ihtida etmişlerdir. (Çetin, 1994, 73) Örneğin, Hırsofi kasabasından Nikolo veled-i Yorgi, “*meclis-i şer’-i şerîf-i Ahmedî ve mahfil-i dîn-i münîf-i Muhammedi’ye hâzır olup şöyle bast-ı kelâm ve ta’bîr-i ani’l-merâm eyledi ki, ben şimdiye değin âlem-i küfr ve dalâl ve tarîk-i ism ü bâlde olup şimdi bi-hamdi’l-lâhi’l-meliki’l-müte’âl lütf-i ilâhî ve fazl-ı bârî-i yârî olup inâyet-i Rabbânî karîn ve hidâyet-i Sübhânî rehîn olmağla*” islamiyete kendi rızası ile geçmiştir. (KŞS., Defter No:1, Hüküm No:171) Lefkoşa’nın Ermeni mahallesinden Minas adlı Ermeni’nin kendi talebiyle İslâmiyet’i kabul edip Mehmed ismini almış olduğu kaydedilmiştir. (KŞS, Defter No:6, Hüküm No:442). Hırsofi kazâsına bağlı Ferido karyesinde ikamet eden Margeto bint-i Dimidri ismindeki kızın hidâyet-i ezeliyeye makrûn olmağla şeref-i İslâm’la müşerref olduğu ve Havva ismiyle kayıtlara geçirildiği görülmektedir. (KŞS, Defter No:11, Hüküm No:332)

İslâm’a geçmek isteyenler Şer’î Meclis’e bizzat gelebilecekleri gibi görevlendirdikleri resmî Müslüman vekilleri aracılığıyla da İslâm’ı kabul edebiliyorlardı. Örneğin, Çorşi isimli mühtediye, Süleyman bin Abdullah’ı bu iş için vekili olarak görevlendirmişti. Eylül 1594’de onun vasıtasıyla Müslüman olmuştu. Lefkoşa’ya bağlı Balmatho köyünden Mariya isimli kadın, Cafer bin Abdullah’ı vekil olarak görevlendirerek müslime oldu. Bazı zamanlarda ihtida eden kişiler hakkındaki bilgiler kadılar ve Şer’î meclisçe gizli tutulurdu. Bununla beraber, en eski tarihli Lefkoşa sicillerinden anlaşılıyor ki, yetişkin mühtedi veya mühtediyeler, kendileri bizzat Şer’î Meclise gelmişlerdir. Örneğin, 1580 yılında, Lefkoşa’ya bağlı Aya Yorgi köyünden Dimitri veled-i Yakamo Şer’î meclise bizzat geldi, orada Ortodoksluğu bırakıp, *kelime-i şehadeti* söyledikten sonra Müslüman oldu. Ağustos 1594’de Filori isimli zimmiye kadın, Şer’î Meclise kendisi geldi, İslâmı kabul etti ve Raziye adını aldı Lefkoşa kadısı Perviz Efendi kendisine mükafat olarak üç kırmızı altın verdi. Hasene isimli Ermeni kadın Şer’î Meclise bizzat gelmiş, Müslüman olarak Ayşe ismini almıştır. Temmuz 1634’de Hırsofu’dan Nikolu veled-i Yorgi isimli zimmi yine bizzat Şer’î meclise geldi ve İslâm’la müşerref oldu. Ekim 1636’da Lefkoşa’ya bağlı Ortaköy’den on yaşındaki Todori isimli çocuk zimmi Şer’î Meclise bizzat gelerek Müslüman olmuş ve Mustafa adını almıştır. (Erdoğan, 1999, 167)

İslâm’ı kabul etmek isteyenlerin resmî muamelesi Lefkoşa Şer’î Meclis’inde yapılıyordu. Lefkoşa kadıları başta olmak üzere Adada bulunan kadı ve naiblerin tümünün aslî görevlerinden biri de bu tür muameleleri kaydettirmektir. Şer’î Meclis, bu tür kişilerin vergi statülerini ayarlamak için bu muameleyi sicillere yazdırırdı. Jennings’e göre Osmanlı bürokrasisi vergi tahsili için zimmî ve Gayrimüslimlerin kayıtlarını doğru tutma ihtiyacını ve her durumda umumi yerlerde Müslüman cemaatin başarılarını ilan etmekten memnurluk duymuştur. İslâm dinini kabul eden kişinin ismi, oturduğu yer, dini, aldığı yeni Müslüman ad, Şer’î Meclisin bilmek istediği minimal bilgilerdi. (Jennings, 1978:138-139.) Lefkoşa sicillerinden anlaşılıyor ki Adanın Osmanlı resmî memurları İslâm’a geçme muamelesine Şer’î Mecliste bizzat olayın gidişatına tanıklık yapmışlardı. Örneğin, Baf’ın Ayanikola köyünden Hırstodolo veled-i Pavli’nin, İslâmiyet’i kabul ederek Mehmed adını aldığı ve bu hadiseye, Mefharü’l-a’yân Mîralay-ı Lefkoşa el-Hâc Abdülgafur Ağa, es-Seyyid Ahmed Ağa bin Rıdvan Çeribaşı, Muhzirbaşı Muslı şahadet etmişlerdir. (KŞS, Defter No:15, Hüküm No:409)

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

XVI. yy.'da Kıbrıs'ta ihtidâ eden kadınların Lefkoşa Meclisi tarafından korunduğu, çoğunlukla Müslüman bir erkekle evlendiklerini, eğer evlenmek istemezlerse de güvenilir Müslüman bir ailenin yanına emanete verildikleri ifade edilmektedir. (Erdoğdu, 2000, 160-161)

Eşlerden biri İslâm dinini resmen kabul ederse, Şer'î Meclis, diğer eşe İslâm'ı kabul etme teklifini götürürdü. Eğer erkek İslâmiyet'i kabul etmezse, Şer'î meclis eşleri birbirinden resmen boşardı. Çünkü Hanefî hukukuna göre, Müslüman bir kadının zimmî bir erkekle evliliğini yürütmesine izin verilmezdi ve süreç boşanmayla sonuçlandırılırdı. (Jennigs, 1993, 166-167.) Örneğin Girne'nin Larnaka köyünden Müslüman olan Dudu Ayşe'nin, kocası Müslüman olmayı kabul etmediğinden kendi rızasıyla kocasından boşanıp, Abdülkerim bin Hasan'la çocuğunu doğurduktan ve iddeti bittikten sonra evlenmeyi kabul ettiği kayıtlara işlenmiştir. (KŞS, Defter No:30, Hüküm No:10) Yine Lefkoşa'nın Ayaluka mahallesinden Hristanyo bint-i Papas Yorgi, müslüman olarak Emine ismini almıştır. Kendisinin Cami-i Cedit mahallesinden 40 yaşını doldurduğu ifade edilen Molla Hasan-zade Seyyid Hüseyin Ramiz Efendi bin Mehmed ile evlenmesine izin verilmiştir. (KŞS, Defter No:28, Hüküm No:27) Bazen de tüm ailenin Müslüman olduğu görülmektedir. İslâmiyet'i kabul eden Ristofi'nin eşi Maryo ve çocukları Markaro ile Çirkako İslâmiyet'i seçmişlerdir. (KŞS, Defter No:40, Hüküm No:63)

Bazen bir zimmiye kadın, âşık olduğu Müslüman'la evlenebilmek için kocasını terk ederek İslâm dinine geçmekteydi. On dört Şevval 1018/10 Ocak 1610 tarihli kayıta Mesarya kazasına bağlı Çatos köyünden Manoil kızı Çako adlı kadın, kocası Filipo oğlu Karçıra'yı terk ederek İslâm dinine geçerek Fatma ismini almış ve Mehmet oğlu Musa Beşe ile evlenmiştir. Daha sonra kocası bu durumdan şikâyetçi olmuş ve karısının kaçırılarak alıkonulduğunu iddia etmiştir. Ancak adı geçen kadın mahkemede kendi isteğiyle orada bulunduğunu söylemiştir. Mahkeme de kadının kararını onaylamış ve Fatma'nın kızı Marya'nın da Müslüman olmasını kabul etmiştir. (Özkuş, 2010:7)

İslâm'a geçmiş ve yardıma muhtaç olduğu düşünülen kadına yardım edildiği de sicillerde görülmektedir. Örneğin, maddî sıkıntılarında ve yaşının küçüklüğünden dolayı Hıristiyan propagandalarına kanarak Hıristiyanlığı kabul ettiği anlaşılan, ancak hak yol kendisine anlatılınca tekrar İslâmiyet'i seçmiş ve yaptıklarına pişman olmuş olan Karpas kazasının Korogiye köyünden Süleyman kızı Hatice'ye tahsis edilen yiyeceklerin Kıbrıs Kaymakamlığı kilerinden her ay verilmesine karar verilmiştir. Bu yardımlar: 2 ekmeğe, 2 kıyye sade yağ, 1 kıyye zeytin yağı, 5 kıyye prinç, 0,5 kıyye sabun ve 7 kıyye koyun etidir.

“Karpas kazâsına tâbi’ Korogiye karyesi mütemekkinlerinden Süleyman nâm kimesnenin sulbiye kızı Hadice nâm hâtûn dūçâr olduğu fıkdan-ı zarûret ve kazâ-yı mezkûrenin ekser ahâlisi re’âyâdan olmasıyla hasbe’l-ihitiyâc ihtilâta mecbûriyeti ve kendüsünün hırâsesi ve pederi merkûmun adem-i dirâyeti (----) sünûh vâki’ olan ızlâl va’azlarıyla ma’âza’llûhi te’âlâ semt-i irtidâda meyl ve rağbet etmiş ve mu’ahharan merkûmenin keyfiyyet-i irtidâdı bi’l-istihbâr şeref-i İslâm ile müşerrefiyeti zımında vukû’ bulan teklîf-i Şer’î kendüsüne te’sîr ederek irtidâd-ı sâbıkasından nükûl ile hamden sümme hamden İslâmiyet’i kabûl eylemiş olduğuna ve merkûmenin tarîk-i küfre vâki’ olan rağbeti kemâl mertebe muzâyakasından neş’et eylediğini bi’l-beyân ol bâbda isti’fâ-yı cürm ve kusûra mutasaddî ve ibtidâr eylediğine

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

binâ'en hakkında ifâ-yı lâzime-i lütf ve merhamet ve habl-i metîn olan dîn-i mübîne dahi ri'âyet olunmak muktezâ-yı hâlden olduğu misillü o sırada sadaka-i ser-ma'ân-ı efser-i cenâb-ı mülûkâne olarak kendüsine ber-vech-i terkîm-i bâlâ yevmî iki çift nân-ı âzîz ile şehriyye iki kıyye revgan-ı sâde ve bir kıyye revgan-ı zeyt ve beş kıyye pirinç ve yedi kıyye lahm ve yarım kıyye sabunun kâ'immakâm bulunan zevât-ı merâhim-simât hazerâtı kilârlarından tahsîs kılınması husûsu miyânemizde lede'l-müzâkere tensîk kılınmış olmağal işbu mazbata tahrîr ve imlâ ve yed-i merkûmeye i'tâ olundu. Fî 22 L. sene [12]61". (KŞS, Defter No:40, Hüküm No:87)

Jennings eserinde, Kocasına karşı şahsi bir kını olmamasına rağmen, evli kadınların ihtida ettiklerini, zimmiye kadınların, kendi iradeleriyle ihtida etme hakkına sahip olduğunu ve bazı Müslümanların onları ihtida ettirmek için özellikle çalıştıklarını iddia etmektedir. Mühtedilere göre mühtediyelere daha az yardım edildiğini, gençlerin daha alıngan olduğu düşüncesiyle Şerî Meclisin bütün yetimlerin himayesini üzerine almış olduğunu ifade etmektedir. Bu çocukların mallarını vasiler vasıtasıyla idare ettirmiştir. (Jennings, 1978:141.)

Çocukların mallarının korunması ve vasi tayinine ilişkin kayıtlar sicillerde mevcuttur. Örneğin, Lefkoşa'nın Ayaandoni Mahallesinden vefat eden Margaro'nun oğlu olup Müslüman olan Mehmed bin Abdullah'ın annesinden intikal eden mallarını korumak ve işlerini yürütmek üzere Hüseyin Çavuş bin Veli vasi tayin edilmiştir. (KŞS, Defter No:6, Hüküm No:57) Bir başka belgede de kardeşlerin miras konusunda ihtilafa düştüklerini görmekteyiz. Lefkoşa'nın Ayasofya Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Andoni'nin Müslüman olan oğlu Ali'nin, kız kardeşi Favlo aleyhinde, babasından kalan evdeki miras hissesini vermediği yolundaki iddiasını ispat edemediğinden muarazadan men olduğu sicile işlenmiştir. (KŞS, Defter No:10, Hüküm No:267)

Gayrimüslim anne-baba dinlerini değiştirdiklerinde genellikle çocuklarının da bu değişime tabi oldukları görülmektedir. Yani çocuklar buluş çağına erene ve doğrunun ne olduğunu kendi yetileri ile algılayana değin Müslüman olan anne veya babaya verilerek Müslüman yapılmaktaydılar. Bu konuda sicillerde belgeler mevcuttur. Örneğin Lefkoşa'nın Tribiyodi Mahallesinden İslâmiyet'i kabul ederek Mustafa adını alan Zaharya veled-i Nikolo'nun daha sonra katledilmesiyle geride kalan çocuklarının da Müslüman olduğuna karar verilerek çocuklara Ali ve Hüseyin isimleri verilmiştir. (KŞS, Defter No:6, Hüküm No:465) Lefke'nin Çamlı köyünden kendi isteğiyle İslâmiyet'i kabul eden Kel Ristofi'nin hanımı Maryo Emine, çocukları Markaro Fatma ve Çirkako ise Ahmed ismini almışlardır. (KŞS, Defter No:40, Hüküm No:63) Dağ kazasının Ankomi köyünden Mariko'nun kendi isteğiyle İslâmiyet'i kabul ederek Şerife ismini ve ona bağlı olarak yedi yaşındaki oğlunun da Ahmed ismini aldığı, (KŞS, Defter No:44, Hüküm No:175) Mesarya'nın Peristorene köyünden Eleni bint-i Yorgi adlı kadının Müslüman olarak Emine ismini aldığı ve beş yaşındaki oğlunun da kendisine tabi olarak İslâm'a girdiği görülmektedir. (KŞS, Defter No:41, Hüküm No:249) Fakat bir başka belge farklı bir karar içermektedir. *"Hukûkullahla sebk-i da'vâ şart olmadığına binâ'en Cezîre-i Kıbrıs'da Pendaye Nâhiyesi'nde Petre Karyesi sâkinlerinden Ahmed ve Süleyman ibney-i Hüseyin nâm kimesneler yine karye-i mezbûre mütemekkinlerinden Tomazo veled-i Luka nâm zimmînin sağîr oğlu Hrisitodulu'yu ahz ve mezbûr için akd olunan meclis-i şer'e ihzâr ve sağîr-i mezbûrun üzerine bizim huzûrumuzda*

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ityân-ı kelimeteyn-i şehâdeteyn idüp şeref-i islâm ile müşerref oldu deyü şehâdet eylediklerinde sağır yedi yaşını tekmül etmedikçe islâmı sahîl olmayıp ve sağır-i mezbûr altı yaşından ziyâde olduğu şer'an sâbit olmadığından mâ'adâ şâhid-i mezbûr Süleyman dahi nâ bâliğ olup makbûlü'ş-şehâde olmamakla hükm-i islâm cârî olmadığı huzûra i'lâm olundu. Bâkî men lehü'l-emrindir." Pendaye Nahiyesi Petre köyü sakinlerinden Tomaza'nın küçük oğlu Hrisitodulu henüz yedi yaşını geçmediği için Müslümanlığının geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Beş yaşındaki çocuğun İslâm'a geçişi gerçekleşmişken bu belgede yedi yaşına gelmediğinden bahisle Müslümanlığı geçersiz kılınmıştır. (KŞS, Defter No:14, Hüküm No:191)

Bir diğer konu, mühtedi anne-babalarına tabi olan çocukların bulûğ çağlarına erdiklerinde, durumlarında değişiklik olup olmadığıdır. Belgelerden anlaşıldığına göre, bu tâbiyetin devam ettiği durumların yanı sıra tam tersi değişikliklerin olabildiği de görülmektedir. Meselâ 29 R.evvel 1264/6 Mart 1848 tarihli Karpas Kazası (Kıbrıs'ta) Meclis mazbatasında Mustafa'nın Hıristiyan eşinden olma kızı Züleyha, babasının ölümü üzerine amcası Ahmed'in terbiyesinde iken evden ayrılmıştır. Daha sonra Tufan'da bulunmuş ve Lefkoşa Meclisine çıkarılan Züleyha sorgulandığında, Mustafa'nın kızı olduğunu fakat doğduğundan beri annesinin dini (Hıristiyanlık) üzere olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine kızın köyü ve civar köylerden gelen şahitler, Züleyha'nın Mustafa ile Hıristiyan eşi Kono'nun kızı olduğunu, 7-8 yaşına kadar babasına tabi olup, bu yaşlarda babasının da yanında İslâm'ı kabul ettiğini ve babasının ölmesi üzerine amcası Ahmed'in terbiyesinde olduğunu ifade etmişlerdir. Kızın bu söylenenler üzerine irtidat edip etmediğinin iyice tahkik edilip, annesi tarafından akrabalarının bunda etkilerinin olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiğinin yapılması istenmiştir. (Erdoğan, 2000:161.)

1849/1265 yılında Kıbrıs'ta meydana gelen irtidat olayında ise; bir Müslüman bâliğa kız babası Müslüman ise de, annesi Hıristiyan olup, annesinin ihlal ve ayartması ile tanassur etmiş/Hıristiyan olmuştur. Meclise getirilip sorgulandığında ifadesinden caymamış, nasihat edilmiş ve misafir olarak paşanın evine bırakılmıştır. Kız buradan kaçmış ve İngiltere Devletinin tercümanlık hizmetindeki Dimitraki'nin evine götürülüp saklanmış ve daha sonra burada olduğu öğrenilip alınmak istenmiştir. Bu ve benzeri olaylarda olduğu gibi böyle irtidat edenler hemen Dersaadet'e gönderilmelerinin bütün memurlara gizlice emir buyurulmakla birlikte o sırada bu emrin uygulanıp uygulanmayacağını bilmediği ve bu konuda yardımcı olunması istenmektedir. (Erdoğan, 2000:161.)

Sicillerde karşılaştığımız bir başka konu Müslümanlığı seçmiş kişilerin daha sonra bunu ispat etmek zorunda kalmalarıdır. Örneğin, Önce Müslüman olduğunu söyleyen daha sonra da bu sözünü reddeden Luyizo veled-i Zako'nun Müslümanlığını ifade ettiği şahitlerin ifadeleriyle kesinleşmiştir. (KŞS, Defter No:3, Hüküm No:364) Baf Kazasının Ahtime köyünden Eci Yani veled-i Kalos'un Müslüman olmadığı yapılan tahkikat sonrası ortaya çıkarılmış ve kayda geçirilmiştir. (KŞS, Defter No:21, Hüküm No:188) Bir başka belgede yine şüphe üzerine yapılan tahkikat neticesi daha önce Müslüman olan Polili Sava kızı Anita'nın, Ayşe ismini almışsa da bazı şüphelerden dolayı tekrar çağırıldığında Müslümanlığından dönmediği ancak isminin Fatma olmasını talep etmesi üzerine isminin Fatma olarak değiştirildiği görülmektedir. (KŞS, Defter No:35, Hüküm No:181) Karpas'ın Katokopya köyünden

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Şebinkarahisarlı Süleyman bin Hasan ile hanımı Maro'dan doğma on yedi yaşındaki kızı Sündüs'ün iki seneden beri Tuzla'da Hıristiyan olup tekrar köye dönmesi üzerine kendisinin daha önce Müslüman olduğu şahitlerle ispat edilmiş ve hapsedilmesine karar verilmiştir. (KŞS, Defter No:40, Hüküm No:70) Fakat daha önce İslâm dininden çıkarak Hıristiyan olmuş olan Sündüs Hatun'un tekrar İslâmiyet'i kabul ettiği ve Hatice ismini aldığı görülmektedir. (KŞS, Defter No:40, Hüküm No:79) Artan irtidat hadiseleri nedeniyle bunun sebepleri üzerine düşünüldüğü ve bir takım hususların belirlendiğini görüyoruz. Sündüs'ün yaşadığı süreç ile ilgili tespit edilenler şu şekilde ifade edilebilir. Ailesinin ekonomik durumu, yaşadığı çevrenin kendisi üzerinde oluşturduğu olumsuz etki, ailevî durumu, kendisini koruma noktasında içinde bulunduğu acziyet, babanın zaafi, Kıbrıs'ta bulunan müste'men tüccarların etkisi ve yabancı konsolosların müdahaleleri.

Aslen İstanbul, Mısır, Beyrut, Şebinkarahisar, Şam, Lazkiye ve Rodos'lu olup Kıbrıs'a ticaret maksadıyla gelmiş kişilerinde Adada Müslümanlığa geçtiği kayıtlara geçmiştir. Örneğin, İstanbul'da Valipaşa Yokuşu Mahallesinden olup Lefkoşa'nın İplik Pazarı'nda misafir olarak ikâmet etmekte olan Ermeni Miran veled-i Pars kendi isteğiyle İslâmiyet'i kabul ederek Ahmed Feyzi ismini almıştır. (KŞS, Defter No:54, Hüküm No:249) Lefkoşa'nın Ömeriyye Mahallesinde misafir olarak ikâmet etmekte olan Lazkiyeli Rum Anton veled-i Corci kendi isteğiyle İslâmiyet'i kabul ederek Hasan Nureddin ismini almıştır. (KŞS, Defter No:54, Hüküm No:250)

Sicillerde ihtida olaylarına ilişkin belgelerde, dinini değiştiren kişilerin sadece adını değiştirilmediği, gayrimüslim bir baba adı yerine genellikle Abdullah adını kullandıkları görülmektedir. Örneğin Mehmet ibn-i Abdullah, Emine bint-i Abdullah, Penbe bint-i Abdullah gibi. Kıbrıs'ta Müslüman olanlar arasında asıl yoğunluk Rumlarda olup Ermeni, Yahudi ve Nasraniler de kayıtlarda görülmektedir. *Kıbrıs'taki Müslüman olanlara verilen isimleri sicillerdeki bilgiler ışığında şu şekilde tablolayabiliriz.*

İhtida eden erkeklere verilen isimler:

İsim	Kayıt	İsim	Kayıt
Mehmed	70	Muhammed	1
Mustafa	35	Abdülkadir	1
Ali	17	Mahmud	1
Hasan	15	Necib	1
Ahmet	15	Hurşid	1
Hüseyin	14	Salih	1
İsmail	9	Mehmed Emin	1
Süleyman	8	Mehmed Arif	1
İbrahim	8	Mehmed Hüdaverdi	1
Yusuf	5	Bedir Ali	1
Osman	5	Ali Abdülkadir	1
Halil	3	Ahmed Feyzi	1
Ömer	2	Hasan Nureddin	1

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İhtida eden bayanların aldıkları isimler:

İsim	Kayıt	İsim	Kayıt
Fatma	37	Rukiye	1
Ayşe	35	Hanım	1
Emine	28	Belkıs	1
Meryem	12	Adile	1
Hatice	9	Zeliha	1
Dudu	8	Amine	1
Penbe	7	Dudu Ayşe	1
Havva	5	Emine Dudu	1
Ümmü Gülsüm	4	Tuti	1
Şerife	2	Kezban	1
Hanife	2	Nebiye	1
Kerime	1	Sıdıka	1
Gülsüm	1	Hacer	1

Tablolar incelendiğinde erkekler tarafından genelde Mehmed, Mustafa, Ali, Hasan, Ahmed ve Hüseyin isimlerinin yoğun olarak alındığını görmekteyiz. İslâm'ı seçen hanımlar tarafından ise Fatma, Ayşe, Emine Meryem isimlerinin en fazla tercih edildiği görülmektedir.

İhtida olayının en çok görüldüğü yerler Lefkoşa, Tuzla, Girne, Baf, Meserya, Omorfa, Dağ nahiyesi, Magosa, Karpas ve Limasol'dur. Lefkoşa ve köylerine ait 120'ye yakın kayıt bulunmaktadır. Yıllara göre Kıbrıs Şeriyeye Sicillerine yansıyan ve tespit ettiğimiz ihtida kayıtlarını şu şekilde tablolaştırabiliriz. Tabloda seneler hicri olarak ifade edilmiştir.

Sene	Kayıt	Sene	Kayıt	Sene	Kayıt	Sene	Kayıt	Sene	Kayıt
1019	1	1158	1	1193	3	1230	2	1257	3
1044	1	1159	6	1194	3	1231	6	1258	4
1046	1	1160	1	1199	2	1232	2	1259	2
1110	3	1161	2	1200	5	1233	3	1260	3
1111	2	1162	1	1201	5	1234	3	1261	8
1133	4	1163	2	1202	10	1235	4	1262	1
1135	7	1164	9	1203	6	1237	1	1263	4
1136	1	1175	1	1204	7	1242	3	1264	4
1137	3	1176	1	1206	3	1243	1	1265	3
1138	3	1180	8	1208	1	1244	2	1266	1
1140	2	1181	6	1209	3	1245	17	1269	1
1141	2	1182	4	1210	7	1246	2	1270	1
1142	3	1183	7	1211	10	1247	1	1271	1
1143	3	1184	3	1214	5	1248	1	1272	1

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

1144	1	1185	2	1215	5	1249	2	1273	2
1146	3	1186	5	1221	2	1250	9	1274	2
1151	2	1187	6	1222	1	1251	5	1306	1
1152	2	1188	6	1225	4	1252	2	1307	1
1153	2	1189	2	1226	5	1253	10		
1155	3	1190	4	1227	7	1254	9		
1156	2	1191	3	1228	8	1255	1		
1157	2	1192	3	1229	3	1256	3		

Sonuç

Çalışmamızda XVIII. ve XIX. yüzyılda Kıbrıs adasında yaşanan ihtida konusunu incelemeye çalıştık. Ada'da yaşayan Hıristiyan, Yahudi, Ortodoks inancına bağlı kişilerin İslâm'a geçişlerini irdelemeye çalıştık. Rum, Yahudi ve Ermenilerin İslâm'a geçişlerinde herhangi bir zorlamanın olmadığını tespit etmiş olmakla birlikte, gayrimüslimlerin Osmanlı'nın Ada'ya hakim olması sonrasında önceden ellerinde bulunan siyasal, sosyal ve ekonomik imtiyazlarını elde etmek maksadıyla bu sürece dahil olduklarını ortaya koymaya çalıştık.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri:

A.MKT.113/84. HR.MKT. 26/91
KŞS., Defter No:1, Hüküm No:171
KŞS, Defter No:3, Hüküm No:364
KŞS, Defter No:6, Hüküm No: 57, 442,465
KŞS, Defter No:10, Hüküm No:267
KŞS, Defter No:11, Hüküm No:332
KŞS, Defter No:14, Hüküm No:191
KŞS, Defter No:15, Hüküm No:409
KŞS, Defter No:28, Hüküm No:27
KŞS, Defter No:30, Hüküm No:10
KŞS, Defter No:35, Hüküm No:181
KŞS, Defter No:40, Hüküm No:63, 70, 79,87
KŞS, Defter No:41, Hüküm No:249
KŞS, Defter No:44, Hüküm No:175
KŞS, Defter No:54, Hüküm No:249,250

2. Basılı Eserler:

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- ASLAN, Halide. Tanzimat Döneminde İhtida (1839-1876), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- BEDEVÎ, Vergi H. “Kıbrıs Şer’î Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Ankara, 1971.
- ÇETİN, Osman. Sicillere Göre Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları 1472-1909, Ankara, 1994.
- ERDOĞDU, M. Akif. “Osmanlı Kıbrıs’ında İhtida Meselesi (1580-1640)”, Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir, 1999, s. 164-171.
- ERDOĞDU, M. Akif. “Osmanlı Kıbrıs’ında Kadınlar (1580-1640)”, *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri (25-26 Mayıs 1998) Bildiriler*, İstanbul, 2000.
- ERDÖNMEZ, Celal. Şerriyye Sicillerine Göre Kıbrıs’ta Toplum Yapısı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Isparta, 2004.
- ERYILMAZ, Bilal. *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Teb’ânın Yönetimi*, İstanbul, Risale Yayınları, 1990.
- GÖYÜNÇ, Nejat. “Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara, 1971.
- HOKELEKLİ, Hayati. Din Psikolojisi, Samsun, 1993.
- JENNIGS, Ronald C. “Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1640”, *Studia Islamica*, LXXVIII, 1993.
- JENNIGS, Ronald C. “Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records, The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *JESHO (Journal of Economic and Social History of the Orient)*, XXI (1978) 3, s. 238-249.
- ÖZDEMİR, Bülent. “Osmanlı Çoğulculuğu: Selanik’in 1840’lı yıllarda Müslüman, Ortodoks ve Musevi Cemaatleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 262-269.
- ÖZKUL, Ali Efdal. “Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasındaki İslamiyet’e Geçmede (İhtida) Kadınların Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III (2010) 13, s. 220-231.
- PAPADOPOULLAS, Theodore. Social and Historical Data on Population (1570-1881), Nicosia, 1965.
- TAHRALI, Mustafa. “Batı’daki İhtida Hadiselerinde Tasavvufun Rolü”, *Uluslararası Birinci İslâm Sempozyumu*, İzmir, 1985, s. 141-162.
- YAVUZ, Ercan. *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukukî Durumları*, Ankara, Turhan Kitapevi, 2001.
- YAZICI, Abdurrahman. İslam Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukukî Özerkliği: ‘Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi’ Örneği, TAAD, Yıl:7, Sayı:24, Ocak 2016, s.1-25.

RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC RELATIONS AND PROPAGANDA HALKLA İLİŞKİLER VE PROPAGANDA İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ
Harran Üniversitesi

ABSTRACT

Propaganda is a systematic attempt to promote themselves, gain or influence the support of the public. Public relations has a large area compared to propaganda. In this respect, since the scope of Public Relations is broad, it is defined to include other similar concepts, in particular propaganda. Sometimes this distinction can not be described. It is important to understand the aims of the propagandists and the messages they want to give. Messages they send may not be clear most of the time. Therefore, it is very important to analyze the messages. Understanding messages is very important in terms of feedback from individuals or individuals in the community. Public relations experts in society are sensitive about the messages sent by the propagandists because they are trained on this subject. The accuracy of the message and the message transmitted must be investigated and verified. Because propaganda has a guiding effect on the decision-making of individuals and societies. If the propagandist is in the White category, the propagandist is responsible for the decisions taken by the people. People should be able to analyze incoming content. This specialization may be with education. Public relations experts are trained in many fields as well as in the field of propaganda. Influencing, persuading and directing society is one of the practices of both propaganda and public relations. This aspect is similar to public relations and propaganda. But there are many points where they separate from each other. Propaganda is divided into black, grey and white. In black propaganda, the person who made the propaganda is not certain. The source is unclear. It spreads information through lies, deception and deception. There is a deliberate misinformation. It always broadcasts news from another source, and it has no source. Illegitimate ways, lies, applies to deception. In the gray propaganda, the propaganda is unclear. In white propaganda, it is obvious that it is propaganda. The source is official and reliable. The source can be proven. The slightest doubt leads to great insecurity. White propaganda defends righteousness. Black propaganda contradicts the principle of honesty and transparency of Public Relations. But it matches the gray and white varieties of propaganda. Propaganda should not be confused with public relations. Propaganda can enter the interests of every individual. It is very important for individuals to be conscious about the effects of propaganda and to be enlightened. Therefore, it is very important for the individual to have knowledge about the type of propaganda and its effect.

Keywords: Public Relations, Propaganda, Communication

ÖZET

Propaganda baskı ve çıkar guruplarının kendilerini tanıtmak, kamuoyu desteğini kazanmak ya da etkilemek için yapılan sistematik bir girişimdir. Halkla ilişkiler ise propagandaya nazaran

geniş bir alana sahiptir. Bu açıdan halkla ilişkilerin kapsamı geniş tutulduğundan, kimi zaman başta propaganda olmak üzere benzer diğer kavramları da içine alacak şekilde tanımlanmaktadır. Kimi zaman da bu ayırım nitelendirilememektedir. Propagandacıların amaçlarını, vermek istedikleri mesajları anlamak buna göre durum belirtmek önemlidir. Onların göndermiş oldukları mesajlar çoğu zaman net olmayabilir. Bu nedenle mesajların çözümlenmesi oldukça önemlidir. Mesajların anlaşılabilmesi kişilerin veya toplumdaki bireylerin feedback'i açısından oldukça önemlidir. Toplumdaki halkla ilişkiler uzmanları bu konuda eğitildiklerinden propagandacının iletildiği mesajlar konusunda hassastır. Mesajı iletenin ve iletilen mesajın doğruluğu araştırılmalı, doğruluğu onanmalıdır. Çünkü propagandanın kişiler ve toplumların karar almaları üzerinde yönlendirici etkisi vardır. Kişilerin aldıkları kararlarda eğer propagandacı beyaz kategoride ise kararlar konusunda propagandacı sorumludur. Kişiler gelen içerikleri çözümleyebilmelidir. Bu uzmanlaşma eğitim ile olabilmektedir. Halkla ilişkiler uzmanları birçok alanda eğitim gördükleri gibi propaganda alanında da eğitim görmektedirler. Toplumu etkilemek, ikna etmek, yönlendirmek hem propagandanın hem halkla ilişkilerin uygulamalarındandır. Bu yönü ile halkla ilişkiler ve propaganda benzerlik göstermektedir. Fakat birbirinden ayrıldıkları pek çok nokta bulunmaktadır. Propaganda; kara, gri, beyaz diye ayrılmaktadır. Kara propagandada; propagandayı yapan kişi belli değildir. Kaynağı belirsizdir. Yalan, uydurma ve hile yöntemleriyle bilgileri yayar. Bilinçli olarak yanlış bilgilendirme söz konusudur. Her zaman haberi başka kaynaktan almış gibi yayımlar, kaynağı yoktur. Gayri meşru yollara başvurur, yalan, hileye başvurur. Gri propagandada propagandayı yapan belli belirsizdir. Beyaz propagandada ise propagandayı yapan bellidir. Kaynak resmi ve güvenilirdir. Kaynağı kanıtlanabilir. En ufak bir şüphede büyük güvensizliğe sebep olur. Beyaz propaganda doğruluğu savunur. Kara Propaganda halkla ilişkilerin dürüstlük ve şeffaflık ilkesi ile çelişmektedir. Gri ve beyaz yönü ile örtüşmektedir. Propaganda halkla ilişkilerle karıştırılmamalıdır. Propaganda her bireyin ilgi sahasına girebilmektedir. Bireyler propagandaların etkileri konusunda bilinçli ise aydınlatılmış ise son derece önemlidir. Bu nedenle birey, propaganda olup olmadığını kavraya bilme kapasitesine sahip olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Propaganda, İletişim

AN OVERVIEW OF THE CONCEPT OF PROPAGANDA

Propaganda is derived from the root of "propaganda", meaning bread, spreading, spreading seeds in Latin (TDK, 2007). However, the concept has exceeded this computer in its contemporary use; The router has a content that is based on the idea of convincing and convincing (Bektaş, 2002: 46). James Brown (1992: 23) described the behavior regulation as being more or less willing, planned and systematically defined, in line with an agreed line, where the ideas about propaganda, suggestion and related psychological techniques were to be open and closed; for political, economic, religious and ideological ideas of propaganda; (Barlas, 2008). All kinds of psychologically effective activities aimed at influencing and directing the emotions, thoughts, attitudes and behaviors of the target audience are covered by propaganda. Another definition of propaganda is the attempt to adopt the consciousness and

the subconscious system in a systematic manner by means of means to direct or change the emotions, thoughts, attitudes and behaviors of a particular group for the purpose of benefiting its practitioner (Tanç, 2012). Edward Bernays, who is considered the father of modern public relations, defined propaganda as a continuous and consistent effort to create events or to shape events in order to influence the relationship of the public with an enterprise, a thought or a phenomenon (Peltekoğlu, 1998: 31). In Charles Siepman (1975: 12), he stated that propaganda is an organized way of convincing and thus he emphasized that propaganda represents a systematic communication process. As it can be seen from the definitions, the propaganda includes activities to change the ideas of the people directly; to introduce a belief, thought, or doctrine to others; Propaganda, which is one of the most effective means of interaction, is now being carried out by mass media in the form of verbal and oral publishing and publishing. The propagandist tries to control the flow of information and to shape the perception of a particular public “by using informative communication strategies (Powell and Goward, 2003: 16). This is sometimes done in order to create a new attitude, to maintain an attitude that is sometimes existing and to protect this attitude from its distorting forces, sometimes to create new attitudes instead of some of the attitudes which are more appropriate for their own purposes, to raise public opinion on a particular issue (Akarcalı, 2003: 3). Propaganda, on the one hand, tries to influence the unstable, on the other hand it increases the solidarity between the people who share the same view and facilitates the increasing of the ranks (Kışlalı, 1991: 146). Therefore, propaganda, both during the formation of public opinion to strengthen the existing support and tries to be effective on the unstable segments. In summary, propaganda is a different and special method that influences and directs people's thoughts, feelings and beliefs. This process, which is aimed at shaping and guiding human beings' wishes and expectations, is an important method that has been effective since the past. It continues to improve its influence and power by developing new methods, using new tools and getting into shape.

CONCEPT OF PUBLIC RELATIONS

It was in the 20th century that public relations, whose origin dates back to ancient times, became a professional profession. Today, institutions and organizations attach great importance to public relations activities. Because public relations have great contribution in achieving the goals of the institution. Institutions and organizations that want to compete better with their competitors, have a good image and have the idea of staying in the sector for long years can only achieve this through public relations. The main purpose of public relations is to create and develop a mutual understanding between an institution and its target audience. When mutual understanding is developed, the institution and its target audience approach each other without prejudice and sympathy. As a result, both the organization and the target groups have common benefits. Today, developments in information and communication technologies, international agreement, acceleration of competition, developments in social, cultural and economic fields together with many other fields of public relations have emerged. Public relations officials today; It maintains relations with the media, prepares crisis plans, manages crises, conducts social responsibility activities, carries out

sponsorship practices, develops communication with corporate employees and carries out many other studies. The fact that public relations have a dynamic structure continuously improves their application areas. In other words, public relations adapt itself very well to the conditions of the day and constantly renews itself. For example, when a new communication technology emerges, it is immediately used in the field of public relations. For example, the internet, which became widespread in our country about ten years ago, is one of the most widely used tools in the field of public relations. The name of the sponsorship is one of the most important fields of practice of public relations today, as most people have never heard of it twenty years ago. From this information, it can be concluded that indirectly: Public relations education and those working in this sector are obliged to renew themselves constantly. If public relations officials cannot follow current developments and analyze them sufficiently, the chances of success are extremely low. It is seen that public relations is widely defined as the management function. This means seeing public relations as a management function: To coordinate and manage the public, the clients, the plans and the programs related to the organization, as well as to manage the organization in order to create the desired relationships between the relevant camouflages (Pohl, 1995: 1). "Public relations is the strategic communication management structured on the objectives of the organization, which is carried out with target groups that vary according to the goals of the organization and the campaign, such as the consumer, sometimes the distributor and the employees." Peltekoğlu (2007: 7). It is certainly possible to find other definitions about public relations than the definitions listed above. There may be a large number of public relations definitions in different books. However, these are commonly used definitions of public relations. Recently, public relations writers, rather than developing a new definition, examine the definitions found and tend to find common aspects of them. From this point of view, most definitions have similar qualities and appear to be compatible with each other.

Warnaby and Moss (1997: 8) list the common aspects of various definitions as follows:

- Public relations is a communication function that emphasizes the bi-directional nature of the communication process.
- Public relations are related to the establishment and maintenance of mutual understanding and good will between institutions and the public.
- Public relations serves as an information-gathering function that analyzes and interprets the trends and issues in the environment, which may have potential consequences for an institution and its population.
- Public relations are related to helping organizations achieve and achieve their goals, thereby achieving a balance between commercial imperatives and social responsibility behavior.

RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC RELATIONS AND PROPAGANDA

Public relations and propaganda, and to some extent advertising, have been so intertwined that it is claimed that there are nearly one hundred definitions to distinguish public relations from

these two techniques. It is impossible to come across any other technique or area of interest that has been so described. In addition to the uncertainty against these two techniques, public relations have an important factor. Public relations today are examined by two disciplines. One of them is Public Administration and the other is Business Management. These two branches, which are trying to evaluate public relations, have pushed away its basic quality, namely its effort to instill ideology into society. Political Science, which is much more conducive to theories, does not consider public relations as an area of interest, although it deals with public opinion, pressure groups and propaganda. In other words, public relations did not enter the political science. The fact that public relations is quite new or a newly understood phenomenon has a great effect on this. Propaganda is one of the areas that are similar and mixed with public relations. In the early stages of public relations, some studies were carried out for propaganda purposes. Grunig and Hunt (1984: 21) reported that public relations between 1850 & 1900 served as a propaganda function. Again, the same authors state that public relations practitioners spread incomplete, distorted and semi-accurate information about organizations in this period. However, there is an increasing emphasis on the existence of two-way communication, honesty, mutual acceptance and understanding and social responsibility. Nowadays, it is possible to see that public relations is deviated from the essence of public relations and it is directed towards the aim of propaganda. However, it is not correct to see these studies as public relations. To consider public relations as explicit or implicit propaganda by looking at such studies will be to ignore the essence of public relations. Before we make any significant differences between public relations and propaganda, it would be useful to emphasize the definition of propaganda. Many definitions have been made with regard to propaganda. The definition of Jowett & O'Donnell, which are considered important authors of propaganda, has been widely discussed in recent years. This definition reflects the essence of propaganda in a good way. According to these authors, propaganda; It is an attempt to manage behaviors in order to formulate reactions that are conscious and systematic, shaping perceptions, directing insights and helping the propagandist to reach the desired goal (Jowett & O'Donnell, 1999: 6). In this definition, it is seen that propaganda is more an attempt to manage people's thoughts and behaviors. The people or institutions making the propaganda aim to create a view and response in people according to their wishes.

The important differences between propaganda and public relations can be explained as follows.

- First, looking at the aims of both fields will clearly reveal the difference. The main purpose of public relations is to develop mutual understanding and good will between institutions and their public. The main aim of propaganda is to shape the people's thoughts and to manage their consciousness in order to achieve the desired result.
- The second difference between propaganda and public relations is the direction of communication. Many authors emphasize that propaganda is one-way, and public relations are based on a two-way communication process (Asna, 1998: 226; Tortop, 1986: 8; Okay & Okay, 2002: 44).

Accordingly, propaganda is closed to reactions from the target audience and does not give

importance to their views. Propaganda tries to instil the correctness of the insistenty defended idea. Some types of propaganda tend to have two-way communication. For example, in sociological propaganda or political propaganda, reactions and opinions from the target audience are given importance. But the main goal is not to act in accordance with people's views and reactions or to develop policies. On the contrary, it is to find ways and techniques to better guide people based on these reactions.

PROPAGANDA TYPES

In order to understand the propaganda correctly in terms of concepts, objectives and application areas, it is more accurate to examine by diversifying according to the source. "In the whole world, propaganda is done in different ways according to the political, economic and world view of the nations" (Özsoy, 2006: 20). This type of propaganda can be examined in three groups: white propaganda, gray propaganda, and black propaganda.

White Propaganda (Open Propaganda): White propaganda has repercussions. This type of propaganda, in order to influence the target audience, is presented in an exaggerated way with its victories and the defeats of the other side. White propaganda is made to the overburden, but the source is the truth. The source of the propaganda is intended to be shown and is not attempted to be stored. The source of the white propaganda must be official and thus should gain credibility. White propaganda carries a great risk in terms of its propaganda activities. Because white propaganda is a kind of propaganda which is accepted by the target group unconditionally, as a result of being distorted from the realities, the target group creates a great distrust and begins to turn to new sources (Özsoy, 2006:20). The main material of white propaganda is the reports of the other party's mistakes. The time, manner of narration and the extent to which these news will be made available should be planned in advance. In white propaganda, the weak side of the opposite side is determined and propaganda activities are always made on this weakness. The goal here is to reduce the resistance of the other party. (Tarhan, 2003:37).

Gray Propaganda (Blurred Propaganda): Gray propaganda is a propaganda between white and black propaganda because it is done by mixing the right and wrong information together. In the gray propaganda based on assumptions, right and wrong information is intertwined. In the gray propaganda, the source is always hidden. It cannot be known that knowledge is revealed by friends or enemies. Even a positive situation in the gray propaganda, which has been exaggerated and refuted, is tried to be reduced from value (Özsoy, 2006:21).

Black Propaganda (Insidious Propaganda): Black propaganda, contrary to what is being done in white propaganda, is the result of the fact that the party that makes the wrong events is set up in such a way that it will benefit from the propaganda. The target of the black propaganda, whose source is unrealistic information, is to discredit the other party and decrease their motivation. Black propaganda is made by displaying the news as if it were a different orientation. Any way to conceal the source and spread the idea that the news may be news of any source is tried. In black propaganda, the more confidential the source is, the more successful it is (Özsoy, 2006: 22).

REFERENCES

- AKARCALI, S. (2003); İkinci Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda, İmaj Kitabevi, Ankara.
- ASNA, M. A. (1998). Halkla İlişkiler, Public Relations, P.R. Dünden Bugüne Bir Sanat Meslek Öyküsü, İstanbul: Sabah Kitapları.
- BEKTAŞ, A. (2002); Siyasal Propaganda, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- BROWN, J. (2012). Beyin Yıkama, Behzat Tanç (Çev), Boğaziçi Yayınları, İstanbul,
- BROWN, J. (1992); Siyasal Propaganda, Yusuf Yazar (çev), Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- GRUNİG, J. E.& Hunt T. (1984). Managing Public Relations, Wadsworth/Thomson Learning, Belmont, USA.
- JOWETT, G. S. & O'Donnell, V. (1999). Propaganda and Persuasion, Sage Publication, Thousand Oaks, California.
- KIŞLALI, A. T. (1991); Siyasal Sistemler, İmge Kitabevi, İstanbul.
- OKAY, Ayla & Okay, Aydemir (2002). Halkla İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları, İstanbul: Der Yayınları.
- ÖZSOY, O. (1998), Geçmişten Günümüze Yöntem ve Uygulamalarıyla Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım
- PELTEKOĞLU, F. B. (2007). Halkla İlişkiler Nedir?, İstanbul: Beta Yayınları.
- POHL, G. M. (1995). Public Relations: Designing Effective Communication, Kendall/Hunt Publishing Company, Iowa.
- POWELL, L. & Cowart, J. (2003); Political Campaign Communication, Pearson Education Inc., U.S.A.
- SIEPMAN, C. (1975); The Creation of Conseni-Public Relations in Practice, Hastings House Publishers, New York.
- TARHAN, Nevzat (2003), Psikolojik Savaş Gri Propaganda, İstanbul: Timaş yayınları
- TORTOP, N. (1986). Halkla İlişkiler, Ankara: İlkSan Matbaası
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü: "Propaganda", Erişim: www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2007.
- WARNABY, G. & Moss, D. (1997). "The Role of Public Relations in Organisations", P. J. Kitchen (ed.), Public Relations: Principles and Practice, International Thomson Business Press, London.

HATE SPEECH IN NEW MEDIA YENİ MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ
Harran Üniversitesi

ABSTRACT

In today's rapid development of information and communication technologies, individuals can reach information quickly. Today, our world has become a great village thanks to the internet. Any event taking place anywhere else in the world is spread all over the world in a short time via the internet. People can share information on the internet, share photos, share videos, and produce and share content. Shared content sometimes affects positive ideas, while shared ideas sometimes contain insults on others religion, language, color. These positive or negative ideas are made through the new media. In the new media, regardless of language, religion, race, gender, educational status, people can find their own space. However, in the new media, people remain in a very free environment, since no interference was made during the publication of the contents of the people. Threshold watch or filtering elements are disabled in the new media. People can share what they want at any time of the day. This situation can cause people to express their discomfort freely or unconsciously. This is the most important factor that distinguishes the new media from the traditional media. Some researchers consider these new media characteristics to be a positive advantage and superiority, while others fear that hate speech will increase with the new media. Accordingly, hate speech in society is thought to be out of control and create irreparable fractures in society. Because the widespread lack of supervision in the new media is fuelling the discourse of hatred. As a result of this general conclusion, individuals believe that the traditional media does not harm the society because it is controlled, which has more ethical values against the new media. Because it is a very important advantage that the content produced in traditional media and sent to society is supervised by the expert. Analysis of the content, the elements of compliance with ethical rules are indispensable in traditional media. It is obvious that the traditional media will be disadvantaged in the face of the new media as it finds the desire of individuals to be free in traditional and new media comparisons and to produce content easily in the new media. It is obvious that the traditional media will be disadvantaged in the face of the new media because it is comfortable for individuals to be free in traditional and new media comparisons and to produce content in the new media. But it should be known that freedom in the new media is not to attack the personal rights of the people and share the content of hate. In the coming years, the New Media will manifest itself in the need of general ethical rules.

Keywords: Hate Speech, Traditional Media, New Media

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği günümüzde bireyler bilgiye hızlıca ulaşabilmektedir. Günümüzde dünyamız internet sayesinde büyük bir köy halini almıştır. Dünyanın diğer bir yanında gerçekleşen herhangi bir olay internet aracılığı ile kısa zamanda tüm dünyaya yayılmaktadır. Kişiler internet üzerinden bilgi paylaşımı, fotoğraf paylaşımı, video paylaşımı yapabildikleri gibi içerik üretip paylaşımında da bulunabilmektedirler. Paylaşılan içerikler bazen olumlu fikirlerin oluşmasına etki ederken bazen de paylaşılan fikirler kişilerin başkalarının dinine, diline, rengine hakaretler barındırmaktadır. Bu olumlu veya olumsuz fikirler yeni medya aracılığı ile yapılmaktadır. Yeni medyada dil, din ırk, cinsiyet, eğitim durumuna bakılmaksızın kişiler kendilerine alan bulabilmektedir. Bununla birlikte yeni medyada kişilerin içeriklerine yayın aşamasında herhangi bir müdahalede bulunulmadığından kişiler oldukça özgür bir ortamda varlıklarını sürdürmektedir. Eşik bekçiliği veya filtreleme unsurları yeni medyada devre dışıdır. Kişiler günün her saatinde istediklerini paylaşabilmektedir. Bu durum kişilerin rahatsız olduklarını da özgürce veya bilinçsizce ifade etmesine neden olabilmektedir. Bu durum yeni medyayı geleneksel medyadan ayıran en önemli unsurdur. Bazı araştırmacılar bu yeni medyanın bu özelliklerini olumlu avantaj, üstünlük olarak kabul ederken kimi araştırmacılar bu özelliklerin kişileri nefret söyleminin yeni medya ile artacağı endişesindedir. Buna bağlı olarak toplumdaki nefret söyleminin kontrol dışına çıkacağı ve toplumda tamir edilemez kırıklıklar yaratacağı düşünülmektedir. Çünkü yeni medyadaki yaygın denetimsizlik nefret söylemini körüklemektedir. Bu genel sonuç üzerinden bireyler geleneksel medyanın yeni medyaya karşı daha etik değerleri olan, kontrol edildiği için topluma zarar vermediği fikrindedir. Çünkü geleneksel medyada üretilen ve topluma gönderilecek içeriklerin işinin uzmanı tarafından denetlenmesi oldukça önemli bir avantajdır. İçeriğin incelenmesi, etik kurallara uydurulması unsuru geleneksel medyada olmazsa olmazlardandır. Bireylerin geleneksel ve yeni medya karşılaştırmalarında özgür olmak, içerik üretmek arzusunu yeni medyada rahatlıkla bulduğundan geleneksel medyanın yeni medya karşısında dezavantajlı olacağı gelecek yıllarda açıkça görülmektedir. Fakat yeni medyadaki özgürlüğün kişilerin kişisel haklarına saldırmak, nefret içeriklerinin paylaşılması olduğu bilinmelidir. Yeni medyanın genel etik kurallara ihtiyacı olduğu ileriki yıllarda da açıkça kendini gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Nefret Söylemi, Geleneksel Medya

NEW MEDIA

The process of rapid change and transformation in the field of technology in our age; it creates significant differences in cultural, economic and social life. This transformation in this context also changes our view of the world, our priorities, our awareness and our perception of life in this context. (Işıklar, 2017: 99). New media platforms are not only limited to the environments where interpersonal and group communication are provided, but also have important roles in mass-dimensional communication and communication (Güz et al., 2017: 1413). In our social life, we can not analyze much, make life easier and bring about radical

changes, social life needs in accordance with the needs and rates of increase in the number of smart phones, internet, computers, i-pods and so on. All electronic technologies can be indexed under the name of new media (Van Dijk, 2004: 146). While the new media helps to raise individual awareness, the boundaries are usually determined by the smart portable devices that people use (Gezgin & İralı, 2017:121). The use of new communication technologies or the use of social media called new media has created an alternative environment for media organs dealing with economic problems or against those who are away from public problems While people are able to express themselves better by means of new media tools, the unconscious use of new technological devices has caused societies to integrate more than they should with each other, to make people living in different countries the same and to transform cultural diversity into a single type (Akdağ, 2017: 150). With the inclusion of new media in our social life, there has been a decrease in the interest and demand for traditional media. The decrease in interest is mostly seen in young people and adolescents. Because young people, socialization, entertainment, information acquisition needs of the internet connection with new media tools and supplies that provide visual and audio advantages (Kürkçü, 2017: 217). In many studies, it has been determined that young people and adolescents use social media with the aim of getting information, communicating and having fun (Kuyucu, 2015: 164; Algül & Sütçü, 2015: 25-31; Kürkçü, 2016: 98; Hinduja & Patchin, 2008: 130-135). The new media allows individuals to create and publish content on their own (Kaplan & Haenlein, 2010: 61). New media has taken place in almost every area of human life and made life easier (Kaplan & Haenlein, 2011a: 106). For this reason, it is not surprising that the new media has become a part of our lives. (Kaplan & Haenlein, 2012: 101).

HATE LANGUAGE IN THE USE OF NEW MEDIA

Social media is one of the most common uses of the Internet. Social media; It enables people to be active and share their time and place without distinction of geography, language, religion, race, gender, economic and cultural. Thanks to social media, people are able to communicate in a bidirectional manner, which is also seen by communication experts. Persons can share information, videos, pictures and make comments to their friends' relatives at any time without being subject to any audit. In social media, people are more free to express themselves and make comments. The increase in internet usage rates and durations in the world and in our country also increases in the purpose of using internet for social media. This result increased the interest of scientists in our country (Deniz & Gürültü, 2018; Gül & Diken, 2018; Ünlü, 2018). People, especially young people, use internet technology to enter social media. In cases where there is no parent or teacher supervision in the use of social media, adolescents are more likely to experience and be affected by negative content. And the hugely popular social media networks of Facebook into our lives, Instagram, Twitter, LinkedIn, Youtube, sharing sites like Tumblr is long used by large numbers of people in the world and Turkey. It seems that the rapid increase will continue as opposed to decrease in utilization rates and times. The amount of use and the duration of the intensive addictions brought to the agenda. People can not find in real life, they can not express freely in virtual

environments can search and express. These types of actions increase the duration of use of people; this increases the communication time in the virtual world with one of the people. Consequently, spending more time on the internet brings about virtual violence. In other words, new media environments provide alternative environments for democratization and negative practices such as hate speech. Thanks to mobile communication tools, the fact that new media environments can be easily accessed anywhere at any time causes hatred to become mobile and in this context, identity performances in Internet environments turn into hate performances. Hate-based discursive practices, often circulating in traditional and new media environments, often resulting from prejudice and negative stereotypes, lead to hatred becoming normalized, normalized, and eventually condemned, leading to hate crimes at the extreme point. Thus, digital violence is added to the physical, emotional and sexual violence encountered in everyday life in social life. As in the traditional media, preconceived, provocative, racist and discriminatory language is used in the Internet. In other words, on the one hand, traditional mainstream media triggers hate speech in Internet environments, on the other hand, hate speech which is produced and circulated more easily due to the unique dynamics of the Internet environments negatively affects both mainstream media and daily life. The occasional hate speech of opinion leaders in the society pushes people into the language of violence and the Internet environment, which is open to manipulation, can become a ground where polarized groups create hatred rather than a compromise ground. Moreover, the spread of hate speech in the traditional media and in the new media environments causes hatred to be normalized, normalized and condemned. At this point, the struggle against hate speech prioritizing hate crimes is gaining urgency.

REFERENCES

- AKDAL, Tuğba (2017). Sosyal Ağ Kullanımının Küreselleşme ve Kültür Üzerindeki Etkileri, (Editörler), Suat Sezgin ve Ali Efe İralı. Yeni Medya Analizleri, Konya: Eğitim Yayınevi, s.147-166.
- ALGÜL, & SÜTCÜ Cem Sefa (2015). “Değişen Haber Algısı: Kullanıcılar Sosyal Medyada Haberleri Nasıl Değerlendiriyorlar?”, Global Media Journal TR Edition, 6 (11), s.18-34.
- DUMANLI, KÜRKÇÜ, Duygu (2017). Sosyal Medya Ortamlarında Haber Yayımı, (Editörler), Suat Sezgin & Ali Efe İralı. Yeni Medya Analizleri, Konya: Eğitim Yayınevi, s.191-226.
- GEZGİN, Suat & İRALI, Ali. Efe (2017). Sosyal Ortamdaki Yeni Etkileşim Araçlarının Sosyo Politik Ve İktisadi Alanlarla Birlikteliği, (Editörler), Suat Sezgin ve Ali Efe İralı. Yeni Medya Analizleri, Konya: Eğitim Yayınevi, s.119-146.
- GÜZ, Nurettin; YEGEN, Ceren; YANIK, Hayrullah (2017). “Haber ve Bilgi Alma Aracı Olarak Yeni Medya: Muş İli Örneği”, International Journal of Social Sciences and Education Research, 3(4), s.1404-1417.

- HİNDUJA, Sameer & JUSTİN. W. Patchin (2008). “Cyberbullying: An Exploratory Analysis Of Factors Related to Offending and Victimization”, *DeviantBehavior*, 29(2), p.129-156.
- IŞIKLAR, Gülnur (2017). *Yeni Medya ve İnternet Dolayımı Sosyal Yaşam*, (Editörler), Suat Sezgin ve Ali Efe İralı. *Yeni Medya Analizleri*, Konya: Eğitim Yayınevi, s. 99-118.
- KAPLAN, M.; Andreas & HAENLEİN, Michael (2010). Users of theworld, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business horizons*, 53(1), s.59-68.
- KAPLAN, M.; Andreas. & HAENLEİN, Michael (2011a). “The Early Bird Catches The.. News: Nine Things You Should Know About Micro-Blogging”, *Business Horizons*, 54(2), s.105-113.
- KAPLAN, M. Andreas & HAENLEİN Michael (2012). “Social Media: Back To The Roots and Back to the Future”, *Journal of Systems and Information Technology*, 14(2), p.101-104.
- KUYUCU, Mihalis (2015). *Web 2.0Haçlı Seferleri: Twitter ile Ana Akım Medyanın Erişim Savaşı*, (Editörler), Selva Ersöz Karakulakoğlu ve Özge Uğurlu. *İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar*, Ankara: Heretik Yayıncılık, s.145-181.
- VAN DİJK, Jan (2004). “Digital Media”, *The Sage Handbook Of Media Studies*, John D.H. Downing, Denis Mcquail, Philip Schlesinger, Ellen Wartella (Der.) London: Sage, p.145-163.
- Deniz, L. & Gürültü, E. (2018). Lise Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(2), 355-367.
- Gül, Ş. & Diken, E.H. (2018). Fen Bilgisi Öğretmeni Adaylarının Sosyal Medya Bağımlılıklarının İncelenmesi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 41-50.
- Ünlü, F. (2018). Orta Yaş Üstü Bireylerde Sosyal Medya Bağımlılığı ve Sosyal İzolasyon. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1),161-172.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE TARİHİ MEKÂN GEZİLERİNİN YERİ VE ÖNEMİ

THE ROLE AND IMPORTANCE OF HISTORICAL SPACES IN TEACHING SOCIAL STUDIES

Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK
Dr. Birol BULUT
Süleyman ASLAN
Fırat Üniversitesi

ÖZET

Sosyal Bilgiler; insanların birbirleriyle ilişkilerini, çevre ve kültürle ilişkilendirerek ele alan disiplinler arası bir programdır. Sosyal Bilgiler havzasını besleyen temel disiplinlerden biri olan tarih konularının öğretiminde mekan algısı ve çevre bilgisi öğrencilerin merakını karşılayabildiği ölçüde akademik başarıya da olumlu katkıda bulunur.

Ülkemiz, zengin bir tarih ve kültürel mirasa sahiptir. Bu zenginlik ve tarihi miras, eğitim ve öğretim sürecinde faydalanılmalı ve öğrencilerin daha kolay ve daha kalıcı öğrenmeleri için bir araç, bir yol, bir yöntem olarak kullanılmalıdır. Bu amaçla ülkemizin sahip olduğu tarihi zenginliği anlamlı kılabilmek için tarihi mekânlarımızın eğitim ve öğretim faaliyetlerinde etkin olarak kullanılması gerekir. Tarih öğretiminde kullanılan en önemli aktif öğrenme süreçlerinden birisi de tarihi mekânlar ile öğretimdir. Bu yönüyle, sosyal bilgilerde özellikle tarih konularının öğretiminde bu yöntemin kullanılmasında fayda görülür.

Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretiminde tarihi mekan kullanımının yeri ve öneminin ilgili literatür, öğretmen ve öğrencileri görüşleriyle ortaya koyması amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda Diyarbakır ili tarihi Sur ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir orta okulun 7. sınıfında öğrenim gören 30 öğrencinin, tarihi mekan gezileri yoluyla öğrenmelerine ilişkin görüşlerini, bunun yanı sıra tarih konularının öğretiminde tarihi mekanları kullanan öğretmenlerin görüşlerini ortaya koymaktadır.

Bu araştırma nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı bir durum çalışmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulması esnasında amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı, tarihi mekanları kapsayan bir öğrenme sürecinde, ilgilerini daha çok çektiği ve unutamayacakları bir şekilde iz bıraktığı yönündedir.

Öğrencilerin %80'i tarihi mekanlar yoluyla öğrenme yönteminin tarih dersine meraklarını arttırdığı, kültürel değerlere sahip çıkılması gerektiği ve bilgilerin kalıcılığına yönelik olumlu görüş bildirmişlerdir. Ayrıca tarihi mekan gezilerinin dersi eğlenceli hale getirdiği ve konuları somutlaştırdığına dair görüş bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra öğretmenler de tarihi mekan gezilerinin öğrenmede kalıcılığı arttırdığı, öğrenci ilgi ve motivasyonunu artırdığı dolayısıyla öğrencilerin akademik başarılarına olumlu yansıdığını bildirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Tarihi Mekan, Nitel Araştırma

ABSTRACT

It is an interdisciplinary program that deals with the relationship of people with each other, environment and culture. In the teaching of history subjects, one of the basic disciplines that feed the Social Studies basin, the perception of space and the environment contribute positively to the academic success as much as it can meet the curiosity of the students.

Our country has a rich history and cultural heritage. This wealth and historical heritage should be used in the education and training process and should be used as a tool, a way, a method for easier and more permanent learning of the students. For this purpose, in order to make the historical richness of our country meaningful, our historical places should be used effectively in education and training activities. One of the most important active learning processes used in history teaching is teaching with historical sites. In this respect, it is beneficial to use this method especially in teaching of history subjects in social studies.

In this research, it is aimed to reveal the place and importance of historical space usage in social studies teaching with the opinions of related literature, teachers and students.

In this direction, 30 students of 7th grade of a middle school in the Sur district of Diyarbakır province in the province of Diyarbakır reveal their opinions about learning through historical place trips, as well as the opinions of teachers who use historical places in teaching history subjects.

This is a case study in which data collection techniques are used. During the study group, purposive sampling method was used.

All of the students participating in the research, in the course of a learning process covering the historical places, interest in a way that they attract more attention and forget that they leave a mark.

80% of the students stated that learning through historical places increased their interest in the history lesson, that cultural values should be taken into account and positive views about the permanence of the information. They also expressed their opinion that historical site trips made the lesson fun and materialized. In addition, the teachers reported that the historical space trips increased the persistence of learning, increased the interest and motivation of the students and positively reflected the academic success of the students.

Key Words: Social Studies, Historical Place, Qualitative Research

GİRİŞ

Geçmiş ile günümüz arasında bağlantı kurmanın ve öğrencilerin zihinlerinde tarih anlayışını somutlaştırarak geliştirmenin en iyi yollarından birisi de tarihi mekan gezilerinin konu ile bağlantı kuruldukça yapılmasından geçer. Tarihi mekan gezileri öğrencilerin tarihi dokuya erişebilecekleri görüp teneffüs edebilecekleri kadar somut ve tarihle ilişkilidir. Tarih öğretiminde birçok yöntem ve tekniklerden daha etkili olduğu düşünülen tarihi mekan gezileri geçmişin aynasıdır. Tarih bilinci oluşturmada önemli bir araçtır.

Sosyal bilgiler eğitiminde tarih konularının öğretiminde öğretmenlerin rastladıkları en büyük zorluklardan biri de geçmiş olayları öğrencilerin zihninde canlandırmaktır. Bu sebeple tarihi sit alanları, öğren yerleri öğrencilerin duygu ve düşüncelerini eski dönemlerle bağ kurup

hayal gücünü geliştirir ve tarihi olayın geçtiği dönemi kavramasında önemli bir zihin haritası oluşturur.

Sosyal bilgiler ve tarih derslerindeki tarih konularının daha kalıcı ve anlamlı olarak öğrenilmesi için müze ve tarihi mekanların okul öğrenmelerini tamamlayıcı bir parçası haline getirilmesi lazımdır. Müze ve tarihi mekanlar, sosyal bilgiler ve tarih derslerinin ders müfredatı sınırlılığında çıkartılıp somutlaştırılmasında, öğrencilerin geçmişteki insanlarla empati kurabilme ve duyumsama yapabilmelerine ortam sağlar (Kabapınar, 2014: 314).

Tarih müfredatına bağlı öğretmen merkezli klasik tarih öğretimi anlayışı öğrencilerin daha önce hayal etmedikleri ve gelecekte de karşılaşamayacağı olaylardan bahsettiği için kavraması ve zihinsel bağlantı kurulması zordur. Bu şekilde bir öğretim tarih konularını oldukça soyut ve anlaşılabilir hale getirebilir.

Tarihi mekan gezilerine katılan öğrenci tarih konularının öğretiminde gördüğü olay ve olgular arasında bağ kurmayı öğrenir. Bir araştırmacı edasıyla tarihi mekanla -geçmiş arasında bağ kurmaya başlar (Siedel ve Hudson, 1999).

Günümüz çağdaş sosyal bilgiler eğitimi anlayışında, ezber ve kronolojik tek taraflı aktarım yerine tarihsel empati anlama ve düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar ve kazanımlar önem kazanmıştır (Yılmaz ve Şeker, 2011).

Sosyal bilgiler dersinde tarihi mekan gezileri tarih konularının öğretimi için önemli bir kaynak oluşturur, öğrenci ders kitabındaki soyut olay ve olguları tarihi mekanlar sayesinde görselleştirip somutlaştırır (Epik,2004).

Tarihi mekanlar yardımıyla öğretim, öğrencileri adeta küçük bir tarihçiye ve ya arkeologa dönüştürür. Öğrenciler birinci elden kaynakları tarihi mekanında ziyaret eder. Çevresindeki tarihi objelerle tarih konuları arasında bağ kurarlar (Yeşilbursa,2008a).

Birincil elden kaynaklarla çalışmak öğrencilerin içsel motivasyonunu özsaygılarını ve derse yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir (Doğan ve Dinç, 2007).

Müze ve tarihi mekan gezilerinin geleneksel tarih öğretimiyle öğrencilere kazandırılması zor olan bir çok beceri, tutum ve değeri kazandırabilir (Demircioğlu, 2015).

Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretiminde tarihi mekan kullanımının yeri ve öneminin ilgili literatür öğretmen ve öğrenci görüşleriyle ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Diyarbakır ili tarihi Sur ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir orta okulun 7. sınıfında öğrenim gören 30 öğrencinin tarihi mekan gezileri yoluyla öğrenmelerine ilişkin görüşlerini ve bunun yanı sıra tarih konularının öğretiminde tarihi mekanları kullanan aynı okulda görevli dört sosyal bilgiler öğretmenin görüşlerini ortaya koymaktadır.

Bu amaç doğrultusunda iki soruya cevap aranmıştır.

1. Öğrencilerin, tarihi mekan gezilerine yönelik düşünceleri nelerdir?
2. Öğretmenlerin, tarihi mekan gezilerine yönelik düşünceleri nelerdir?

Yöntem

Bu araştırma nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı bir durum çalışmasıdır. Stake (1988)'e göre, durum çalışması yöntemsel bir seçenek değil, ne çalışılacağını belirleme seçeneğidir. Durum çalışmasında genelleştirme yerine durumdan en mükemmel şekilde ne

anlaşıldığının çalışılmasının tasarısı üzerinde vurgu yapılmaktadır (Denzin ve Lincoln, 1985: 435akt. Aytaçlı,2012).

Veri Toplama Aracı

Sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilere yarı yapılandırılmış form tipinde beş soruluk açık uçlu bir anket uygulanmıştır.

Tarihi mekan gezileri ve bu gezilerin tarihi konuları kavramada öğrencilerin öğrenmelerinin kalıcılığı üzerine etkisi, ayrıca tarihi olay ve karakterle empati kurabilme yeteneklerini belirlemeye yönelik beş açık uçlu soru sorulmuştur. Araştırma verilerinin toplanıp analizi ve sonuçlandırılması 2018-2019 eğitim-öğretim yılı güz dönemi boyunca sürmüştür. Pilot uygulama yapılarak anket maddeleri güçlendirilmiştir.

Ön anketimizde; ‘Öğretmen ve öğrencilere sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde tarihi mekan gezilerinin katkısı var mıdır?’ ve ‘Tarihi mekan gezilerinin tarih konularının öğretilmesinde geçmişle empati kurulması üzerine etkileri nelerdir?’ olarak iki soru sorulmuştur.

Ön yarı yapılandırılmış form sonuçlarından aldığımız cevaplar ve tarih öğretimi konusunda yapılan akademik çalışmalar doğrultusunda dört yarı yapılandırılmış form sorusu daha belirlenmiştir.

Katılımcı öğretmen ve öğrenciler sosyal bilgiler dersinde kültür ve miras öğrenme alanına yönelik bir çok kazanımla ilişkili olarak Diyarbakır ili tarihi Sur ilçesindeki Diyarbakır kalesi ve arkeoloji müzesi, tarihi Ulu Cami, Hasan Paşa Hanı, Dört Ayaklı Minare ve Artuklu Beyliği’nden günümüze kalma On Gözlü Köprü, Ak koyunlu eseri Nebi Cami ile Sülüklü Han, Diyarbakır tarihi surları ve daha bir çok tarihi mekana gezi yapılmıştır.

Bu gezi için Milli Eğitim Müdürlüğü ile okul yönetiminden izinler alınarak veli izin kağıtları oluşturulmuş ve 7.sınıfa devam eden 30 öğrenci ve 4 sosyal bilgiler öğretmeni ile tarihi mekan gezileri yapılmıştır.

Bu mekan gezileri sonrası öğretmen ve öğrencilere önceden oluşturulan yarı yapılandırılmış form şeklinde hazırlanmış beş soru sorulmuştur. Katılımcılardan belirtilen soruları cevaplandırmaları istenmiştir.

Ayrıca bu görüşlere bulgular kısmında yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış forma katılan öğrenci ve öğretmenlere beş farklı soru sorulmuştur. Bu sorular;

1. Sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde tarihi mekan gezilerinin katkısı var mıdır?
2. Tarihi mekan gezilerinin tarih konularının öğretilmesinde geçmişle empati kurulması üzerine etkileri nelerdir?
3. Sosyal bilgiler dersinin öğretilmesinde tarihi mekan gezileri ne sıklıkla yapılmalıdır?
4. Tarihi çevre ile sosyal bilgiler konuları birbiri ile ilişkili midir?
5. Tarihi mekan gezilerinin ders başarısı ve kalıcılığı üzerine etkisi nelerdir?

Araştırma kapsamında görüşme sorularına verilen cevaplar ortak ve benzer açıdan değerlendirilmiş ve tablo olarak gösterilmiştir. Veri toplama aracı yazılı yarı yapılandırılmış form biçimindedir. Böylece her cevaplayıcı üzerinden doğrudan yazılı fikir ve görüş elde edilmiştir. İstatistiksel analizler bu şekilde elde edilen cevapların ortalanma benzerlikleri üzerinden yapılmıştır.

Çalışma Gurubu

Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulması esnasında amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme çalışmanın amacına dayalı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır.

Araştırmanın çalışma gurubunu aynı okulda görevli dört sosyal bilgiler öğretmeni ile yedinci sınıfa devam eden 30 öğrenci oluşturmaktadır.

Bulgular ve Yorum

Verilen cevapların benzerliğinin en fazla olduğu sorular yarı yapılandırılmış formda son 1.,2.,4.,5. soruları olurken üçüncü soruya bazı öğrenciler tarihi mekan gezilerinin sıklığı konusunda farklı görüş bildirmişlerdir.

Tablo 1

Soru no	Sorular	Grup	N	$\bar{x}$
1	Sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde tarihi mekan gezilerinin katkısı var mıdır?	A	4	4
		B	30	28
2	Tarihi mekan gezilerinin tarih konularının öğretilmesinde geçmişle empati kurulması üzerine etkileri nelerdir?	A	4	4
		B	30	29
3	Sosyal bilgiler dersinin öğretilmesinde tarihi mekan gezileri ne sıklıkla yapılmalıdır?	A	4	4
		B	22	21
4	Tarihi çevre ile sosyal bilgiler konuları birbiri ile ilişkili midir?	A	4	4
		B	30	30
5	Tarihi mekan gezilerinin ders başarısı ve kalıcılığı üzerine etkisi var mıdır?	A	4	4
		B	25	25

N: Katılım düzeyi

A: Sosyal bilgiler öğretmenleri

$\bar{x}$: Aritmetik ortalama

B. Öğrenciler

Tablo 1’de yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular ve ulaşılan çalışma gurubun betimsel istatistik verileri yer almaktadır. Veri toplama aracı ile ulaşılan bulgulardan bir kısmı şöyledir:

Soru 1: Sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde tarihi mekan gezilerinin katkısı var mıdır?

Öğretmen 1, birinci soruya ‘Sosyal bilgiler dersinde tarihi mekan gezilerinin müfredatla ilişkilendirilerek yapılması konuları somutlaştırır. Öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde olumlu katkı sağlar.’ olarak görüş bildirmiştir.

Öğrenci 1, ‘Tarihi olayları ezberlemeye çalışıyoruz, tarih konuları çok yoğun fakat tarihi mekan ve müze gezileri öğrendiğimiz bilgileri somutlaştırıyor’ diye cevaplamıştır.

Öğrenci 2, ‘Okul olarak çevre gezileri çok az yapılmakta fakat anladığım kadarıyla tarihi mekanları gezmek tarihle bağ kurmamı sağlıyor.’ demiştir.

Öğrenci 3, ‘Artuklu Beyliği’ni öğretmenimiz derste anlattığında çok iyi anlamamıştım fakat On Gözlü Köprü’yü ve camileri, hanları görünce eski kültüre olan merakım oldukça arttı.’ demiştir.

Soru 2: Tarihi mekan gezilerinin tarih konularının öğretilmesinde geçmişle empati kurulması üzerine etkileri nelerdir?

Öğretmen 4: Etkisi tartışılmaz derecede olumludur. Eski dönemlerde yaşamış kişileri ve dönemin şartlarını bir müze veya ören yeri gezisinde öğrenci duygusal olarak zaten sağlar. Empati kurarak tarihi olayları öğrenir.

Öğrenci 18: Günümüzden bin yıl önce bile insanlar yardımlaşma ve dayanışma içerisindeydi. Öğretmenim ‘cami ve imarethaneleri vakıflar yapar.’ demişti, demek ki insanlar arasında hoşgörü vardı.

Soru 3: Sosyal bilgiler dersinin öğretilmesinde tarihi mekan gezileri ne sıklıkla yapılmalıdır?

Öğretmen 2: Ders yoğunluğu ve bürokratik işlemlerden dolayı çok yapılamamaktadır, fakat yılda en az iki kez yapılmalı diye düşünüyorum.

Öğrenci 5: Tarih konuları işlenirken her ay mutlaka ilgili tarihi mekan ziyaretleri yapılmalıdır.

Öğrenci 8: Tarihi mekan gezilerini biz diğer öğrencilerle beraber tek başımıza yapabiliriz, ben zaten bu mekanları önceden gezmişim.

Öğrenci 11: Tarihi mekan gezileri öğretmen eşliğinde her dönem mutlaka yapılmalıdır.

Soru 4: Tarihi çevre ile sosyal bilgiler konuları birbiri ile ilişkili midir?

Öğretmen 3: Tarihi çevre ile sosyal bilgiler özellikle kültürel miras öğrenme alanıyla doğrudan ilişkilidir. Sadece bu konu ile ilgili bile bir çok tarihi mekan gezisi yapılabilir.

Öğrenci 14: Tarihi mekan gezileri bulunduğumuz ilçe ile doğrudan ilişkili bazı sosyal bilgiler konuları var, biz tarihle iç içe yaşıyoruz zaten.

Soru 5: Tarihi mekan gezilerinin ders başarısı ve kalıcılığı üzerine etkisi var mıdır?

Öğretmen 4: Tarihi mekan gezileri sonrası öğrencilerin derse ilgisi ve merakı olumlu yönde arttı.

Öğrenci 9: Tarihe olan merakım öğretmenim ile birlikte yaptığımız gezi sonrası oldukça arttı. Sosyal bilgiler dersi bence çok eğlenceli, öğrendiğimiz bilgileri unutmuyor, arkadaşlarıma da anlatıyorum.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmanın sonunda öğretmen ve öğrencilerin yarı yapılandırılmış form örneğinde yer alan sosyal bilgiler dersinde tarihi mekan gezilerinin önemi hakkında görüş bildirmişlerdir. Öğretmen ve öğrenci görüşleri incelendiğinde beş soruya verilen öğrenci ve öğretmen cevaplarında anlamlı benzerlikler tespit edilmiştir. Bulguların yorumlanmasında öncelikle yarı yapılandırılmış form sorularına verilen cevapların ortalama benzerlikleri dikkate alınmıştır. Yarı yapılandırılmış form sonuçlarına göre tüm katılımcıların sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde tarihi mekan gezilerinin katkılarının önemli

ölçüde olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca tarihi mekan gezilerinin ders başarısı ve kalıcılığı üzerindeki olumlu etkileri öğretmen ve öğrenci bütün katılımcıların olumlu fikir beyan etmişlerdir.

İlgili literatürde de ortaya konulduğu üzere öğretmenler tarihi gezilerini sosyal bilgilerin olması gereken ders dışı etkinliği olarak görmektedir. Fakat müfredatın yoğunluğu ve okul yönetimi ve aile izin işlemleri gibi bürokratik sorumlulukların ağırlığından dolayı fazla yapılmadığı görülmektedir (Dinç, 2004; Akdemir, 2006) (Delen, 2007; Bal,2009). Tarihi mekan gezilerinin sosyal bilgiler ve tarih dersinde kullanılmasının üzerinde çalışan yerli ve yabancı akademisyenler de müfredatın gerektirdiği şekilde çevre gezileri ve müze ve ören yerlerinin ziyaretlerinin bir parçası olması konusunda hem fikir olmuşlardır (Safran, 2009; Şimşek, 2004; Stradlign, 2003). Öğrenciler ise; tarihi mekan gezilerinin öğrenmelerindeki kalıcılığa tarihi olaylara meraklarının artması konusunda olumlu görüş bildirmişlerdir.

Öğrenci ve öğretmen görüşleri ortak olarak incelendiğinde sosyal bilgiler yıllık planı hazırlanırken; müfredatın, tarihi mekan gezilerine uygun yapılması anlayışı ön plana çıkmaktadır.

Tarih konularının sıkıcı görülmesi, derse olan ilgisizlik ve öğrencilerin tarihi olayın geçtiği zamanın şartlarını anlayamamaları gibi sorunları olay yeri ve tarihi mekan gezileri gibi ilgi artırıcı etkinliklerle aşılabilir. Bu yönüyle sosyal bilgiler dersinin daha zevkli hale getirilebileceğine dair öğrenci görüşleri hakimdir.

Öğretmen ve öğrencilerin yazılı olarak ifade ettikleri görüşlere bakıldığında; müfredatın yoğunluğu, bürokratik engeller, sorumluluk alamama ve ekonomik nedenlerden dolayı tarihi mekan gezilerinin sınırlılıkları belirtilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin görüşleri literatürdeki çalışmalarla paralellik göstermektedir (Akdemir, 2006; Dinç, 2004; Delen, 2007).

Öğretmen ve öğrencilerin yazılı ifadeleri tarihi mekan gezilerinin sosyal bilgiler müfredatında olması gerektiği, ekonomik ve bürokratik olarak okul yönetimi tarafından kolaylıklar sağlanmasının sosyal bilgilerde tarih konularının öğretiminde empati kurma, derse ilgi ve tarihi olayları zamanın şartlarına göre değerlendirme gibi bir çok kazanımın tarihi mekan gezileri yoluyla kazandırılabilmesi belirtilmiştir.

Öneriler

- Öğretmenlerin ders müfredatına paralel olarak tarihi çevre ve müze eğitimi konusunda öğrencilere öğrenme ortamı sağlamaya çalışmalıdırlar.
- Tarihi çevre ile ilişkili konularda mutlaka okul yönetimi ile işbirliği yapılarak müze ve ören yerleri gezileri düzenlenmelidir.
- Milli Eğitim Bakanlığı ders müfredatına tarihi gezileri destekleyici bir takım etkinlikler sağlamalıdır.
- Milli Eğitim Müdürlükleri ve okul yönetimleri tarafından bürokratik engeller azaltılmalı, tarihi mekan gezileri ekonomik olarak desteklenmelidir.
- Öğretmenler, öğrencilerin derse ilgisini, algı düzeylerini ve tarihi olaylara merakını arttırmak için müfredata paralel olarak tarihi mekan gezileri düzenlenmeyi plan dahilinde yapmalıdırlar.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Tarihi ören yerleri bakımından zengin olan yurdumuzun güzellikleri öğrencilere tanıtılmalı ve tarih bilinci oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, S. (2006). Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantı Tutanaklarına Göre Tarih Derslerinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri (2001-2002). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, C:3/1, Ss. 1-9.
- Bal M. SB. Akış A. (2010). “Sosyal Bilgiler Dersi “İnsanlar ve Yönetim” Ünitesinde Karşılaşılan Kavram Yanılgıları”. E-Journal of New World Sciences Academy. Education Sciences. 1CO256. Volume: 5. Number 4. S. 2061-2070.
- Delen, S. (2007). İlköğretim ve Ortaöğretimde Öğretmen Görüşlerine Göre Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (Eds) (1994). Handbook of Qualitative Research. Thousand Oas, CA: Sage Publications.
- Demircioğlu, İ. H. (2010). Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dinç, E. (2004). “Tarih Öğretmen Adayı, Öğretmen ve Eğitimcilerinin, Mevcut Tarih Müfredat Programı ve Tarih Öğretiminin Amaçları Hakkındaki Görüşleri.” XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya: s. 1-15.
- Epik, Cengiz. (2004). Müzelerin lise öğrencilerinin tarih dersi başarıları ve hatırd tutma becerileri üzerindeki etkileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kabapınar, Y. (2012). Kuramdan Uygulamaya Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Lee,. P. (2005). Putting Principles into Practice: National Research Council Staff How Students Learn: History, Mathematics, and Science in the classroom. (Ed: M. S. Donovan and J. D. Bransford) Washington DC: National Academies Press.
- Siedel, Stefan. Ve Hudson, Kenneth. (1999). Müze eğitimi ve kültürel kimlik. Çev: Bahri Ata (Yayına Hazırlayan: Bekir Onur). Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Stradling, R. (2003). 20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli, Trk. Trc. Ayfer Ünal. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Şimşek, A. (2004). “Atatürk’ün Mirasının Aktarılmasında Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları Üzerine Bir Deneme” Kastamonu Eğitim Dergisi, c.12,2, s.469-484

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Yeşilbursa, C. C. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihi Yerlerin Kullanımı, Türklük Bilimi Araştırmaları TÜBAR-XXIII-/2008-Bahar. s.209-222.
- Yılmaz, K., Şeker, M. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Müze Gezilerine ve Müzeleri Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılmasına İlişkin Görüşlerin İncelenmesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, Yıl 3, Sayı 9. İstanbul.
http://fd.aydin.edu.tr/makaleler/ciltxsayix/kaya_yilmaz.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2018)

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNDE MALİ VE İKTİSADİ GEREKSİNİMLER

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Burhan BAHÇE

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Turgay CEYHAN

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Arş. Gör. Öner GÜMÜŞ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

ÖZET

Çocuk işçiliği yakın gelecekte emek piyasasına emeğini arz edecek bireylerin emek kalitesini olumsuz etkileyen bir kavramdır. Zira çocuk işçiliği zihinsel ve fiziksel anlamda çocukların gelişim süreçlerini durdurabilme potansiyeline sahip ve bu husus da ülke üretiminin düşmesi anlamına gelmektedir. Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte agresif bir iktisadi rekabet ortamının varlığı üretimin hiçbir istisna olmadan yükseltilmesi algısı oluşturmuştur. Üretimin ve dolayısıyla milli gelirin her ne olursa olsun yükseltilmesi anlayışı sosyal devletlerde kafa karışıklığı yaratmıştır. Nitekim işsizliğin yüksek olması, işverenlerin çocuk işgücü talebi, mevzuat ve denetimin eksik olması, hızlı nüfus artışı, geleneksel bakış açıları, eğitimle ilgili sorunlar ve küreselleşme çocuk işgücü talebinin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum Türkiye açısından da kaçınılmaz olarak bir sorun haline gelmiştir.

Türkiye, Anayasası ile resmi olarak bir sosyal devlet olduğunu ortaya koymuştur. Sosyal devletin bir gereği olarak da çocuk işçiliğinin önüne geçilmesi Türkiye açısından bir yükümlülük olarak değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte öncelikle bu sorunun çözülebilmesi için ülkenin sahip olduğu çeşitli ekonomik ve mali sistemlerinde bir takım iyileştirmeler ve mevcut yasal zeminin işlevsel bir hale getirilmesi gerekmektedir. Çocuk işçiliğinin önüne geçilemediği durumlarda, gelecekte şekillenecek işgücü Türkiye'nin değil; diğer dünya devletlerinin üretim kalitesini yükseltecektir. Çocuk işçiliği ile öncelikle asgari ücret seviyesi düşecek; asgari ücret seviyesi düşerse bile enflasyon nedeniyle asgari ücretin satın alabileceği mal ve hizmet miktarında bir düşüş yaşanacaktır. Bu düşüş gelecekte işgücüne girecek olan çocuk işçilerin daha iyi bir refah düzeyi talebi nedeniyle diğer ülkelere göç etmesine neden olacaktır. Çocuk işçiliği çocukların eğitim almasını da engelleyeceğinden işgücü eğitim seviyesi düşük bireylerden oluşacaktır ki bu da iktisadi olarak üretilecek mal ve hizmetlerin kalitesini düşürecektir.

Bu noktada Türkiye'nin bir sosyal devlet olduğu gerçeğinden hareketle çeşitli mali araçlar bu sorunun çözümünde bir araç olarak kullanılabilir. Türk Vergi Sistemi barındırdığı çeşitli muafiyet, istisna, yaptırım ve emredici normlarıyla söz konusu sorunun çözülmesinde etken bir faktör olarak ortaya çıkar. Örneğin emredici normlara aykırı bir şekilde çocuk işçi istihdam eden işverenlerin elde ettiği gelirleri üzerine salınacak ciddi bir vergi yükü, diğer işverenler açısından bir örnek teşkil edebilir. Bu çalışmada da çocuk işçiliğinin iktisadi ve sosyal sebepleri üzerinden mali araçlarla ne şekilde engellenebileceği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk işçiliği, küreselleşme, Türk Vergi Sistemi.

Abstract

Child labor is a notion affecting labor quality of individuals who will supply their labor to labor market negatively. Then, child labor has a potential to stop developing process of children in terms of mental and physical manner and this means that the nation production decreases. Especially with the globalization, the availability of an aggressive economic competition environment has formed a perception that the production has to be increased without any exception. The approach of increasing productions and thereby national income creates a confusion in social states. Thus, being unemployment high, the demand for child labor by employers, the deficiency of regulations and auditing, fast increase of population, traditional views, the problems related to education and globalization causes the demand for child labor to increase. This becomes a problem for Turkey inevitably.

Turkey declared itself as a social state with its constitution. As a social state, prevention of child labor can be assessed as a liability for Turkey. However, to figure this problem out primarily, some improvements in fiscal and economic systems of Turkey should be realized and the available legal ground ought to be functional. In the situations not preventing child labor, the labor force shaped in the near future does not increase the production quality of Turkey; instead, it increases the production quality of other countries. With the child labor, minimum wage decreases; even if it does not decrease, there will be a decrease in the amounts of goods and services purchased by minimum wage due to inflation. This decrease causes child labors who enter labor force in the future to migrate to other countries due to the demand for child labor a better wealth level. Because child labor prevents education of children, the labor force will make up of people with low level education and this decreases the quality of goods and services produced.

In this point, from the perspective of the reality which states that Turkey is a social state, fiscal tools can be used in the solution of this problem. Turkish Tax system rises as an effective factor in solution of this problem with its exception, exemption and mandatory norms. For instance, a serious tax burden levied on incomes obtained by employers employing child labor contrary to mandatory norms can be an example in terms of other employers. In this study, it is emphasized how child labor is prevented by using fiscal tools through economic and social reasons of child labor.

Key Words: Child labor, globalization, Turkish Tax System.

GİRİŞ

1980'li yıllarda yaşanan liberalizasyon dönemi Türkiye'nin sanayileşme sürecini tamamlamadan hizmet sektörüne geçmesine neden olmuş ve bu esnada yaşanan gelir eşitsizliği alt ve orta sınıfların güçlenmesini engellemiştir (Sapancalı 2007, 13). Bu hususun da işgücünü etkilediği açıktır. Zira işgücüne katılımı -özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde- etkileyen bir unsur olan ilave işçi etkisinde aile reisi işsiz kaldığında bu sefer diğer aile bireyleri iş aramaya başlayacaktır (Biçerli 2007, 81). İşte bu noktada çocuk işçiliği sorunu ön plana çıkabilmektedir.

Çocuk işçi bir işverene karşı bağımlı olarak belli bir ücret karşılığında iş görme yükümlülüğünü yerine getiren belli bir yaşın altındaki kişi olarak tanımlanabilir (Şahin 2009, 6). Bu bağlamda ilk olarak çocuk işçiliğinin kavramsal çerçevesine vurguda bulunulmuştur.

Çocuk işçiliğine kendiliğinden ortaya çıkan bir olgu olmayıp, belirli sebepler yüzünden ortaya çıkan bir sonuçtur. Bu bağlamda ikinci olarak çocuk işçiliğine yol açan sorunlar incelenmiştir. Çalışma ile ilgili olarak yapılan genel değerlendirmede ise Türk Vergi Sistemi ve İktisadi Sistemde bazı uygulamaların çocuk işçiliği konusunda nasıl uygulandığı birtakım mevzuatlar, ekonomik ve mali sistem kapsamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Son olarak ise çocuk işçiliği konusunda iktisadi ve mali olarak neler yapılabileceği ve böylelikle çocuk işçi istihdamının nasıl engellenebileceği hususlarına vurguda bulunulmuştur.

KAVRAMSAL OLARAK ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Çocuk işçiliği genel olarak; çocukların sağlık, güvenlik, zihinsel, fiziksel, toplumsal veya ahlaki gelişimleri açısından tehlikeli ve zararlı olan, okula düzenli devam etmelerini engelleyerek eğitimlerini aksatan, okulu erken bırakmalarına yol açan, okul ile beraber yürütme zorunluluğu doğuran ağır ve uzun süreli işleri kapsamaktadır (ILO 2016).

Çocukluk, gerek yaş gerekse üstlenilen toplumsal ve ekonomik roller bakımından farklı kültürlerce farklı biçimlerde tanımlanır. Ancak ülkemiz tarafından da kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesi, 18 yaşının altında olan her bireyi çocuk olarak nitelendirir. ILO, 15 yaşından küçük olup aile bütçesine katkı sağlamak veya hayatını idame ettirmek amacı ile çalışanları “çocuk işçi”, 15-24 yaş grubundaki çalışanları da “genç işçi” olarak adlandırmıştır. ILO'nun yaş kategorisine göre yaptığı sınıfsal ayırım 4857 sayılı İş Kanunu'nda kabul edilmiş ve bu çerçevede 15 yaşına kadar olanlar çocuk işçi, 15-18 yaş arasındakiler ise genç işçi olarak tanımlanmıştır (Avşar ve Ögütoğulları 2012, 11-12).

İş Kanunu kapsamında makul çalışma yaşı 15 olarak belirlenmiştir. Kanun ayrıca 13 yaşını doldurmuş çocukların, sağlık ve gelişimlerine, okul veya mesleki eğitim ve meslek edindirme programlarına devam etmelerine engel olmayacak zararsız nitelikteki hafif işlerde çalışmalarını uygun görmektedir. 15-16 yaş arasındaki çocuklar ise ancak sağlıkları bakımından elverişli oldukları işlerde çalıştırılabilirler. Ancak bu yaş grubunda yer alan çocuk işçilerin, sağlık koşulları elverişli olsa dahi her türlü yorucu, ağır ve tehlike doğuran işlerde, gece işlerinde ve günde 7,5 saati aşan sürelerde çalıştırılmaları yasaktır. 16-18 yaş arasındaki çocukların ise, Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü'nde gösterilen bazı ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaları uygun karşılanmaktadır (Kulaksız 2014, 97).

Ülkemizde 18 yaşından küçük olanlar çocuk kategorisine girmektedir. Bu yaş sınırının altında olanlar toplumdaki çocuk işgücünü ifade eder (Kulaksız 2014, 97). Diğer yandan, turizm sektöründe stajyer olarak uzun saatler boyunca çalıştırılan kişiler ile mesleki eğitim ve çıraklık eğitimi alanlar resmi olarak çocuk işçi sayılmazlar (Disk/Genel-İş Sendikası t.y., 4).

ILO “çalışan çocuk” ve “çocuk işçiliği” kavramını birbirinden ayırt etmekte, çocuk işçiliği kavramını, çalışan çocuk kavramından daha dar bir kategoride tanımlamaktadır. İstihdamdaki her çocuk, “çocuk işçi” olarak kabul edilmemektedir. Çocuk işçiliği, çocukların uygun olmayan ve yasadışı işlerde çalıştırılması ile ilgilidir. Bu doğrultuda çocuk işçiliği, ILO'nun 138 ve 182 sayılı sözleşmelerine uygun ve kanuni ilkelere uygun olarak çalışan çocukları kapsamamaktadır (Efe ve Uluoğlu 2015, 49).

ILO'nun, En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Durdurulması ve Çözümüne Kavuşturulması Hakkında 182 Sayılı Sözleşmesi'nin 3. maddesi; çocukların alım-satımı ve ticaretini, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılmasını, askeri çatışmalarda zorla ya da zorunlu tutularak faaliyette bulundurulmasını, uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan eylemlerde kullanılmasını çocukların bireysel, toplumsal ve ekonomik gelişimlerini olumsuz etkileyen işler olarak sıralamakta ve bu tür faaliyetleri küresel boyutlu bir sorun olarak tehlikeli çocuk işçiliği kapsamına alıp, kesinlikle icrasına müsaade edilmemesi gereken faaliyetler olarak nitelendirmektedir (ILO, 182 Sayılı Sözleşme, 1999).

Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), çocuk işçiliğini 18 yaşın altındaki yaş grupları için farklı şekillerde tanımlamaktadır. UNICEF'e göre, 5-11 yaş grubundaki çocukların çocuk işçi sayılabilmesi için haftada 1 saat ekonomik amaçlı çalışmaları veya haftada 28 saat evde çalışmış olmaları şartı aranır. 12-14 yaş aralığındaki çocuklar ise, haftada 14 saat ekonomik amaçlı çalışmaları veya haftada 28 saat evde çalışmış olmaları koşuluyla çocuk işçi sayılır (Efe ve Uluoğlu 2015, 49).

Çocukların yaptıkları veya çalıştırıldıkları işlerin tamamı, önlenmesi hedeflenen çocuk işçiliği kategorisinde yer almaz. Çocukların sağlığı ve kişisel gelişimi açısından zararlı olmayan ve eğitimlerini aksatmayan her türlü işe yararlı gözüyle bakılır. Örneğin; evde yaşayan aile üyelerine yardımcı olmak ve aile işletmelerinde belli birtakım işler ifa etmek, okul derslerinin olmadığı boş vakitlerde ve tatil dönemlerinde çeşitli işler yapmak olumlu olarak değerlendirilir. Bu tarz ekonomik etkinlikler ailelerin durumunda maddi olarak katkıda bulunduğu gibi, aynı zamanda çocuklara deneyim ve çeşitli beceriler kazandırarak, onları toplumun üretken bireyleri haline getirir.

Çocuk işçiliği temel olarak “çocukları en doğal hakları olan çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ortaya koymalarını engelleyen ve saygınlıklarını zedeleyen, ruhsal, fiziksel ve zihinsel gelişimlerini olumsuz etkileyen zararlı işler” olarak tanımlanır (ILO 2016). Çocukların erken yaşlarda çalışmaya sevk edilmesi onların eğitim hayatına da zarar vermektedir. Eğitim hakkı elinden alınan çocuğun ileriki yaşantısında toplumun etki ve baskısından kurtulup kendini geliştirme şansı çok düşük olacak ve belli bir çevrenin empoze ettiği kalıplaşmış kural ve ilkeler arasında sıkışmış olarak yaşamını sürdürecektir. Çocuk işçiliği, çocukların her türlü sömürü ve istismara açık olduğu bir olgudur. Çocukların çalışma esnasında aile denetiminden ve korumasından yoksun olmaları; onların madde kullanımı, suça yönelme gibi kötü davranış ve alışkanlıklar edinmelerine yol açabilmektedir. Bu da çocuk iş sağlığı ve güvenliğini tehlikeye atmaktadır (Avşar ve Öğütoğulları 2012, 14-15).

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Önemli bir ekonomik problem olan çocuk işçiliği, büyük oranda ülkelerdeki yapısal sorunlardan ileri gelmektedir. Çocukların iş hayatında var olmasının veya çalışmaya itilmesinin temel nedenlerinden biri ailelerin ekonomik açıdan kötü koşullarda yaşamalarıdır. Asgari geçim düzeyine erişemeyen ve toplumun hayat standardının gerisinde kalan aileler, gelir düzeyini arttırmak için çocuklarını çalışmaya teşvik etmektedirler. Sanayileşme sürecini tamamlayamayan ve genç nüfusa sahip olan ülkelerde ailelerin çocuklarına iyi bir hayat

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

verme ve onların geleceğine yatırım yapma yönündeki yaklaşımı genellikle fakirliğin zorlayıcı bakışı altındadır (Avşar ve Ögütoğulları 2012, 12).

Ayrıca ekonomik ve sosyal istikrarsızlık, yüksek enflasyon, küreselleşme, göçler, kültürel ve geleneksel bakış açıları, toplumdaki adaletsiz gelir dağılımı, eğitim eksikliği, eğitimde fırsat eşitsizliği, işsizlik, eksik olan ve etkin uygulanamayan mevzuat, çocuk haklarının ihlali, işverenlerin çocuk işgücü talebi, ücretsiz aile işçiliği, tarımda istihdam, sosyal dışlanma, tüketime olan ilginin artması, doğal afetler çocuk işçiliğini belirleyen temel unsurlar arasındadır (Gülçubuk 2012, 79; Efe ve Uluoğlu 2015, 51). Bu sebeplerin her biri bir diğerinin hem sebebi hem de sonucu olabilmekte, böylece bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çocuk işçiliğinin ana nedenlerinin ve birbirleriyle ilişkilerinin dikkate alınması ve bunların bir bütün içerisinde değerlendirilmesi doğru olur (Dur ve Öztürk 2017, 615-666).

İşsizlik

Çocukların erken yaşlarda işgücü piyasasına katılmalarının nedenlerinden biri işsizlik sorunudur. Aile içindeki yetişkin bireyler, düzenli bir iş veya gelire sahip olmadıklarında yaşamlarını sürdürebilmek için tüm kaynaklarını harekete geçirme girişiminde bulunabilmektedirler. Bu durum ise çocukların işgücü piyasalarının aktörlerinden biri olmalarına yol açmaktadır (Tunçcan 2000, 244-245; Dur ve Öztürk 2017, 617).

Çocuk emeği esas itibarıyla aile geçimini sağlama yükümlülüğünü taşıyan babanın işsiz olduğu, toplumsal üretime katılmadığı dönemde devreye girmektedir. Babanın işsizliği, çocuğun işgücü piyasasına girmesini zorunlu hale getirmektedir (Ekin 2000, 260).

Tablo 1. Mevsim etkisinden arındırılmamış temel işgücü göstergeleri, Eylül 2017, Eylül 2018

	Toplam		Erkek		Kadın	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
15 ve daha yukarı yaştakiler	(Bin)					
Nüfus	60.076	60.788	29.746	30.059	30.330	30.729
İş gücü	32.215	32.813	21.746	22.087	10.470	10.726
İstihdam	28.797	29.063	19.890	19.949	8907	9114
Tarım	5854	5590	3126	3014	2727	2576
Tarım dışı	22.943	23.474	16.764	16.936	6180	6538
İşsiz	3419	3749	1856	2138	1563	1612
İş gücüne dahil olmayanlar	27.861	27.861	8001	7972	19.860	20.003
	(%)					
İş gücüne katılma oranı	53,6	54,0	73,1	73,5	34,5	34,9
İstihdam oranı	47,9	47,8	66,9	66,4	29,4	29,7
İşsizlik oranı	10,6	11,4	8,5	9,7	14,9	15,0
Tarım dışı işsizlik oranı	12,8	13,5	9,8	11,0	20,1	19,6
15-64 yaş grubu						
İş gücüne katılma oranı	58,9	59,4	79,0	79,5	38,6	39,1

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İstihdam oranı	52,5	52,4	72,1	71,6	32,7	33,1
İşsizlik oranı	10,8	11,7	8,7	9,9	15,2	15,3
Tarım dışı işsizlik oranı	12,9	13,6	9,8	11,0	20,2	19,7
Genç Nüfus (15-24 yaş)						
İşsizlik oranı	20,0	21,6	16,4	18,6	26,7	27,2
Ne eğitimde ne istihdamda olanların sayısı ⁽¹⁾	26,1	27,4	16,2	18,2	36,3	36,9

Kaynak: TÜİK Haber Bülteni, İşgücü İstatistikleri, Eylül 2018, www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 13.01.2019).

Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

(1) Çalışmayan ve eğitimde (örgün ve yaygın) olmayan gençlerin, toplam genç nüfus içindeki oranıdır.

TÜİK'in Aralık ayında yayınladığı 2017-2018 yıllarına ait işgücü ile ilgili değerlere bakıldığında 2018 Eylül ayındaki işsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında 0,8 puan artarak % 11,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 330 bin kişi artarak 3 milyon 749 bin kişi olmuştur.

Tarım dışı işsizlik oranı 0,7 puanlık artış ile % 13,5 olarak tahmin edilmiştir. 15-24 yaş grubunu içeren genç işsizlik oranı 1,6 puanlık artış ile % 21,6 olurken, 15-64 yaş grubunda bu oran 0,9 puanlık artış ile % 11,7 olarak gerçekleşmiştir¹. Tablodaki rakamlar işsizlik oranının oldukça yüksek düzeylerde ve işsiz insan sayısının epeyce fazla olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla işsizliğin hala yüksek seviyesini koruduğu ileri sürülebilir.

Gelir düzeyi düşük ve sosyal korunması zayıf olan ailelerdeki yetişkinler, işsizliğin arttığı dönemlerde düzenli bir iş bulamamaktadırlar. Yüksek işsizlik oranı işgücü piyasasında daha düşük ücretle çalışmaya razı olan işsiz ordusu yaratmakta, bu da çalışanların elde ettikleri nominal ücreti düşürücü etki yapmaktadır. Dar gelirli ailelerde yetişkinlerin işsizliği, aileleri ihtiyaçlarını giderebilecekleri gelirden yoksun bırakır. Bunun sonucunda ise, çocuklar, ailenin yaşamını devam ettirebilmek adına enformel sektörde emek arz etmeye yönelmekte veya yönlendirilmektedir (Dur ve Öztürk 2017, 617-618).

Enformel Ekonomi ve İşverenlerin Çocuk İşgücü Talebi

Çocuk işçiler, çoğunlukla kayıt dışı çalıştırıldıkları ve kendilerini savunamayıp haklarını koruyamadıkları için işverenler tarafından ucuz işgücü olarak kullanılabilirler (Avşar ve Öğütoğulları 2012, 12). İşgücü maliyetlerindeki yükseklik, çocukların bir sömürü aracı olarak görülmesi, çocuk istihdamının yol açabileceği sakıncalar hususunda bazı işverenlerin yeterli bilgiye sahip olmaması, küçük işletmelerdeki ekonomik imkanların kısıtlı ve üretim potansiyelinin zayıf olması, iş mevzuatlarındaki boşluklar ve çalışma hayatının etkin ve verimli şekilde denetlenememesi işverenlerin çocuk işgücü taleplerini arttırmaktadır (Şahinli ve Şahbaz 2013, 34; Sungur ve Kurumara 2017, 56).

¹ TÜİK İşgücü İstatistikleri, Eylül 2018, Haber Bülteni, Sayı: 27698. www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 13.01.2019).

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Bazı ülkelerde çocukların haklarını yeterli düzeyde koruyan yasal düzenlemelerin olmaması ve işyerlerinin yeterince denetlenememesi çocuk işçiliğini yaygınlaştırmaktadır. Ucuz işgücü kullanarak rekabette avantaj sağlamayı ve daha fazla kar elde etmeyi hedefleyen küçük işletmeler, çalışabilecek çağdaki nüfus yerine daha az ücretle çalışan, sosyal ve ekonomik haklarının bilincine varamayan ve dolayısıyla her türlü koruma ve sosyal güvenceden mahrum olan çocuk işçileri çalıştırmayı tercih etmektedir. Örneğin, çocuk işçiler Hindistan'da şişe yapımında, Peru'da tuğla yapımında, Brezilya'da ve Tayland'da şeker kamışı kesiminde, Fildişi Sahili'nde kakao ve kahve tarlalarında, Nepal'de çay bahçelerinde günde 12-14 saat süreyle, 60 cent ile 1 \$ arası değişen ücretler karşılığında çalıştırılmaktadır (Efe ve Uluoğlu 2015, 55).

Enformel sektörde istihdam edilen çocuklar en çok tarım alanında çalışmaktadır. Çocuğun kayıt dışı sektörde yer alması ilerde formel sektörde istihdam edilme şansını da azaltmaktadır (Candır Şimşek ve Kirazoğlu 2017, 75). Enformel alanlarda çalıştırılmaları, onların niteliksiz işlere uygun ve vasıfsız işgücü kaynağı olmalarından ileri gelmektedir. Dolayısıyla, bu durumu fırsat bilen işverenler tarafından düşük ücretlerle uzun saatler boyunca çalıştırılmaktadırlar (Candır Şimşek ve Kirazoğlu 2017, 75).

Enformel ekonomi kırsal kesimlerde tarım sektöründe, kentlerde ise küçük sanayi işletmelerinde yoğunlaşmaktadır. Tarımda çocuklar mevsimlik işler yapmakta veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar. Kentlerdeki küçük işletmelerde ise yasal yükümlülüklerden kaçınmak için düşük ücretle çalıştırılan çocuk emeği adeta bir sömürü aracı olarak kullanılmaktadır (Disk/Genel-İş Sendikası t.y., 5).

Çocuklar faaliyet gösterdikleri işyerlerinde çalışma saatleri, asgari ücret, işçi sağlığı ve iş güvenliğine dair hiçbir yasal haktan ve korumadan yararlanamamakta olup hayati risk taşıyan kötü koşullarda çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Özellikle küçük ve orta ölçekli işyerlerinde yaşanan bu olumsuzluklar, niteliksiz ve tükenmiş bir çocuk işgücü yaratmaktadır. İşverenler ucuz ve uyumlu işgücü olarak çocuk çalıştırmaktan kazançlı çıkarken; bu şartlarda çalışan çocuklar her türlü koruma ve sosyal güvenceden yoksun kalmaktadır.

İşverenler, çocuk işçi çalıştırmak ve onlara düşük ücretler ödemek suretiyle iç ve dış pazarlarda rekabet üstünlüğü elde eder. Bu açıdan, işverenlerin çocuk işçi talebinin artması yalnızca geçici işgücüne bağımlılık değil, aynı zamanda bir maliyet unsurudur. Üretim kaynaklarının sınırlı olması, düşük verimlilik ve üretken kapasiteleri, küçük ve orta ölçekli işyerlerini pazarda rekabet edebilmek için ucuz işgücüne yöneltmektedir (Güneş 2001, 7).

Çoğu işletme çocuk işgücünü kullanmak suretiyle maliyetlerini düşürerek karlarını arttırma gayesindedir. Dolayısıyla işverenler açısından çocuk işçi istihdamı, iş ve sosyal güvenliğe dair sorumluluklarından kaçınmak ve katlanmaları gereken prim ve vergi yükümlülüğünden kurtulmak için iyi bir alternatif olmaktadır (Metin 2011, 61; Tekinarslan 2014, 156).

Yabancı çocuk işçi istihdamı da ülkedeki vergi gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. İşverenlerin kayıt dışı çocuk istihdamına yönelmeleri, bu yolla devletten kaçırdıkları vergi ve sigorta primleri aracılığıyla yabancı çocuk emeği üzerinden olağanüstü miktar ve düzeylerde haksız kazançlar elde etmelerine yol açmaktadır (Şahin 2014, 14). İstihdam maliyetlerini düşürmek için işverenlerin yerli işgücü yerine yabancı çocuk işçi çalıştırmayı tercih etmeleri

yerli işgücünü işsiz bırakmakta ve devleti gelir (vergi ve sigorta primi geliri) kaybına uğratmaktadır (Karaarslan 2010, 30-31).

Mevzuat Eksikliği ve Denetim Yetersizliği

Dünyadaki gelişmiş ülkelerin çoğunluğunda 18 yaşın altındaki çalışanlar sahip oldukları iktisadi roller açısından büyük bir önem taşırlar. Bununla beraber hiçbir ülke henüz tam anlamıyla bu genç potansiyeli fiziksel, sosyal veya ekonomik tehlikelerden korumayı başaramamıştır. Yasa dışı çocuk işgücünün de facto olarak uygulanması bunun en somut örneğidir. Bu konuyla ilgili olarak çok az ülke gereken tedbir ve önlemleri almış olsa da, yapılması gereken daha birçok şey vardır (Dorman 2001, 1).

Konularının istismara çok açık olması, kamusal ve toplumsal kurumları bu konu üzerinde yoğunlaştırmış ve bu doğrultuda birtakım tanımsal ve yasal düzenlemeler getirilmiştir. Sanayileşmiş bazı ülkelerde çocuk işgücüne karşı yasalar konulmasına rağmen hala birçok çocuğun sağlıklı koşullarda ve formel olmayan işyerlerinde çalıştıklarına rastlanmaktadır. Çalışmaya başlayan çocukların çocuk işgücünün olumsuz etkileri hakkında bilgilendirilmemesi ve onlara bu konuda verilen eğitimin eksik ve yetersiz kalması nedeniyle çocuk işçiliği önlenememektedir. Okullarda verilecek sağlık eğitimi programları ve rehberlik hizmeti, yaşamlarını hem okuyup hem çalışarak sürdüren çocuklar için bu durumdan kurtuluşun bir yolu olarak görülebilir. Kritik öneme sahip bir diğer konu da devletin okullarda verilecek sağlık ve rehberlik hizmetlerini teşvik etmesidir. Hatta oluşturulacak yasalar kapsamında bu hizmetlerin uygulanması zorunlu hale getirilebilir (Kulaksız 2014, 107).

Ülkemizdeki iş mevzuatı uluslararası mevzuat ve normlarla uyumlu olmasına karşın yine de çalışma hayatıyla ilgili önemli sıkıntılar yaşanabilmektedir. Mevzuatımızla ilgili ortaya çıkan sorun temel olarak tarım sektöründe görülmektedir. İşgücü denetimi büyük tarım işletmelerinde yapılabilirken, çalışan sayısı 50'den az olan küçük tarım işletmelerinde yapılamamaktadır. Türkiye'de tarımda çalışan nüfusun önemli bir bölümünün küçük tarım işletmelerinde istihdam edildiği göz önüne alındığında, tarıma yönelik mesleki konularla ilgili önlemler geliştirmek pek mümkün olmamaktadır (Kulaksız 2014, 107-108).

Ev hizmetleri, tarım ve sokak işleri, çocukların yaygınlıkla istihdam edildiği küçük işletmeler, İş Kanunu'nun kapsamı dışındadır. Bu kapsamdaki iş yerlerinin etkin ölçüde denetlenememesi, çocuk işçiliğini caydırıcı yasaların ve cezai yaptırımların yetersiz oluşu, denetim yapan kişi ve kurumların denetimler sırasında çocuk işçiliğini göz ardı etmeleri veya çocuk işçiliği konusuna yeterince hassasiyet göstermemeleri bu alanda görülen ciddi sorunlardır (Avşar ve Öğütoğulları 2012, 12).

Nüfus Artışı

Hızlı nüfus artışı; düzensiz kentleşme, kentsel işsizlik ve gelir dağılımı eşitsizliği gibi sorunlar doğurmaktadır ve aile gelirlerinin azalması, çocuklar dahil tüm aile fertlerini çalışmak zorunda bırakmaktadır. Bununla birlikte, çocuğun maddi getiri sağlayan bir araç olarak görülmesi, ailenin daha fazla çocuk sahibi olma eğilimini arttırmaktadır. Bu durum ailenin nüfus planlamasını olumsuz etkilemektedir. Çünkü sahip olunacak çocuk sayısı, çocuğa atfedilen değerler üzerinde belirleyici olmaktadır. Söz konusu değerler, çocuğun psikolojik ve

ekonomik açıdan değeridir. Çocuğun psikolojik değeri, ailenin sevgi mahiyetinde çocuğa olan bağlılığını, ekonomik değeri ise çocuktan fayda sağlamaya ilişkin onun üretim ve sosyal güvenlik aracı olarak görüldüğünü ifade etmektedir (Tunçcan 2000, 246).

Çocukların çok erken dönemde iş hayatına girmeleri, hızlı nüfus artışının bir sonucu olduğu gibi sebebi de olabilmektedir. Azgelişmişlik ile çocuğa yüklenen ekonomik değer arasında güçlü bir ilişki vardır. Özellikle kırsal kesimde yaşayan ailelerde, haneye katılması beklenen her bir çocuk potansiyel işgücü olarak değerlendirilmektedir.

Nüfus artış hızının yüksek olması, sosyal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek yatırımlara ayrılan payı azaltmaktadır. Bunun sonucunda ülkede eğitim ve istihdam olanakları gelişmemekte ve çocuk işçiliği artmaktadır (Tunçcan 2000, 246). Okullaşma oranı düşük-doğurganlık oranı yüksek olan ülkelerde ücretlerin düştüğü gözlenmektedir (Efe ve Uluoğlu 2015, 54). Özellikle Afrika ve Asya ülkelerinde çocuk işçiliği yoğunluk kazanmıştır. Bu ülkelerde doğum oranı yüksek, kişi başına sağlık harcamaları düşük düzeydedir. Çocukların çalışma hayatına katılma yaşı, ülkeden ülkeye, sektörden sektöre değişmektedir. Örneğin Mısır'da bütün faaliyetlerde çalışmak için yasal yaş sınırı 12 olarak belirlenmiştir. Bu sınır Filipinler'de 14 ve Hong Kong'da 15'tir. Peru'da ise tarım işlerinde 14, sanayide 15, balıkçılıkta 26 ve liman işlerinde minimum çalışma yaşı 18'dir (Efe ve Uluoğlu 2015, 54).

Gelişmekte olan ülkelerde yaygınlık kazanan çocuk işgücünün ana nedeni, ülke ekonomisinin tarıma dayalı olmasıdır. Bu ekonomilerde çocuklar erken yaşlarda üretim sürecine katılarak aileye ürün temin etmekte dolayısıyla gelir kazandırmaktadır. Böylece nüfus artışının aileye etkisi masraf değil aksine bütçe gelirlerini artırıcı yönde olmaktadır. Nüfus artışı ile çocukların çalışması arasında tipik bir ilişki vardır. Şöyle ki; nüfus artışı ailenin gelirini arttırmakta, gelir artışı da tekrar nüfus artışını cazip hale getirmektedir (Çöpoğlu 2018, 376-377).

Göçler ve Çarpık Kentleşme

Türkiye'de tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine doğru yaşanan yapısal geçiş süreci devam etmektedir. Bununla beraber, kırsal alanlardan kentsel alanlara yapılan göçler de artmaktadır. Kırsal kesimden sanayileşmiş kentlere doğru yaşanan göç hareketi, çocuk işçiliğine neden olan etkenlerden biridir.

Kırdan kente göç eden aile bireylerinin işgücü piyasasında talep edilen niteliklere sahip olmadıklarından ötürü işsizlik problemiyle karşı karşıya kalmaları, ailelerin gelirinin azalması ve eğitim düzeylerinin yetersizliği toplumdaki kesimler arasında gelir eşitsizliğinin büyümesine yol açarak çocukları emek piyasasına itmektedir (ÇSGB 2017, 15). Göçmenler kentlerde imalat sanayi ve çoğunlukla da hizmetler sektöründe çalışmaktadırlar. Fakat sanayi sektöründeki büyüme oranı kentlerdeki işgücü arz fazlasını karşılamaya yetmemektedir. Nihayetinde işsiz kalan göçmen aileler çocuklarını kayıt dışı işlere vermektedir (Bekiroğlu 2018, 78). Gittikçe kuvvetli bir şekilde etkisini gösteren küreselleşme ve kapitalizm, göçmenlerin formal sektörde düzenli ve güvenceli iş bulma imkanını azaltmaktadır. Bunun neticesinde bir yandan işsizlik artarken, diğer yandan çocuklar düzensiz ve geçici işlerde düşük ücretler karşılığında çalışmak mecburiyetinde kalmaktadır (Güneş 2012, 191).

Şehre göçen anne-babaların, tarım sektöründen koparak geldikleri ve kentteki sanayi ve hizmetler sektörünün gerektirdiği vasıflara sahip olmadıklarından formel sektörde, düzenli ve tek başına aileyi geçindirebilecek gelirli bir iş bulma olanağı yok denecek kadar azdır. Bu aşamada çocuklar devreye girmekte olup, düzensiz ve düşük gelirli işlerde çalışan bu insanlar, zaten eğitim imkanlarından yoksun kalan çocukları sayesinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Çocuklar burada bir katalizör görevi görmekte, ailenin geçiminden sorumlu ebeveynlerin istihdam edilemediği durumlarda bir işsizlik sigortası gibi devreye girmektedir (Çöpöglü 2018, 377).

Ayrıca düzensiz göçler çocuk işgücü problemini daha da tehlikeli boyutlara ulaştırmaktadır. Ortadoğu ülkelerinde görülen savaş, çatışma ortamı ile bunun sonucunda artan siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik belirsizlik ülkemize zorunlu göçü başlatmıştır. Özellikle son yıllarda pek çok ülkede yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle, bu ülke vatandaşlarının kendilerini korumak ve iyi bir refah düzeyine erişmek amacıyla Türkiye'ye göç ettikleri bilinmektedir.

Savaş ortamından kaçarak ülkemize sığınan aileler ve çocukları, hayatlarını devam ettirebilecek ekonomik ve sosyal olanaklardan yoksundurlar. Bu nedenle göçmen aileler çocuklarını okula göndermek yerine emek piyasalarına yönlendirmektedir. Küçük ve kayıt dışı çalışan iş yerleri de bu durumu fırsat bilerek yabancı çocuk işçileri ucuz işgücü olarak kullanmaktadır. Göçmen çocuklar tarımın yanı sıra sokak işlerinde, sanayi, inşaat ve hizmetler sektöründeki çeşitli iş sahalarında çalışmaktadır. Türkiye'de uzun yıllardır süregelen çocuk işçiliği sorunu, Suriyeli çocukların savaşın yarattığı krizden kaçıp ülkemize sığınmasıyla giderek büyümüş ve çocuk emeği sömürüsü daha da derinleşmiştir (ÇSGB 2017, 17; Disk/Genel-İş Sendikası t.y., 6).

Çocukları emek piyasalarına iten bir başka faktör, hızlı ve çarpık kentleşme olgusudur. Artan kentleşmenin kalkınma hızını yavaşlatması, sanayi sektöründeki istihdam olanaklarını daraltmış ve göç eden nüfusa yeni iş sahaları yaratılamamıştır. Kırsal alanlardan sanayi bölgelerine göçün hızlanması çevresel, sosyal ve ekonomik birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Ülkemizde yoğunluk kazanan iç göç hareketi ailelerin şehir hayatına adapte olamamasına, aile bireylerinin iş bulamamasına ve dolayısıyla ekonomik yönden sıkıntıya düşmelerine neden olmuştur. Bu sorunlar çocukları sokaklarda veya sağlık, yaş ve kişisel gelişimleri açısından pek uygun olmayan bazı iş kollarında çalışmaya itmiştir (Dur ve Öztürk 2017, 618).

Çarpık kentleşme ve toplumsal değişim süreci çocuk işçiliğine etki eden diğer kıstaslar arasındadır. Köyden kente yönelen göç akını, kentsel bölgelerde gecekondulaşma olarak adlandırılan yaşam biçimine neden olmakla birlikte; köy-kent arasında sıkışmışlığa da yol açmaktadır. Göçmenler daha iyi bir yaşam için fiziksel koşulları elverişli olmayan bu gibi mekanlarda yaşamak zorunda kalmaktadırlar (Dur ve Öztürk 2017, 618).

Geleneksel Bakış Açıları

Ülkemizde özellikle kırsal alanlarda çocuklar, tarım sektöründe aileleriyle birlikte çalışmaktadır. Bu yerleşim yerlerindeki geleneksel yaşam biçimi çocuk işçiliğini zorunlu hale getirmektedir. Tarım toplumunda çocuk işçiliği gerekli görülmekte ve normal karşılanmaktadır (Şahinli ve Şahbaz 2013, 34). Kırsal kültürde kız ve erkek çocukları farklı

roller üstlenmektedir. Annenin tarlada çalışması, kız çocuklarına ev işleri ve kardeşlerinin bakımı konusunda sorumluluk yüklerken, erkek çocuklar hayvanların otlatılmasıyla ilgilenmekte veya tarlada yetişkinlere yardım etmektedir. Çocuğun ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmasına ilişkin ekonomik yapı, sakınca yaratamayan bir durum olarak görülmekte ve toplum tarafından kültürel bir değer olarak benimsenmektedir. Bu geleneksel kültür, göç sonrasında kentsel alanda da yaşatılmaktadır. Bu açıdan, çocuğun evde veya tarlada ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmasıyla herhangi bir işyerinde ücret karşılığı çalıştırılması birbiriyle eşdeğer görülmektedir. Hatta emek piyasasında ücretli işçi olarak çalışması ailesine maddi destek sağladığı daha çok kabul görmektedir (Şişman 2003, 9-10).

Karşılıklı bağımlılık ilişkisi ve sorumluluk bilinci ayrı bir önem taşımaktadır. Bazı kültürlerde ve toplumsal kesimlerde, çocukların çalıştırılması sorumluluk, kişisel disiplin ve iş tatmininin geliştirildiği bir eğitim süreci olarak değerlendirilir. Geleneklerin çocuklara yüklediği “itaat etmek” ve “bağımlı olmak” sorumluluğu, çocuğun bir üretim aracı ve sosyal güvenlik aracı olarak görülmesine neden olmaktadır. Bilhassa düşük gelirli aileler için durum böyledir. Ailenin gelir seviyesi arttıkça, çocuk o aile için ekonomik bir fayda aracı olmaktan çıkıp, psikolojik bir doyum aracı olma özelliği taşımaya başlar. Ülkemizde yapılan araştırmalar, pek çok ailenin çocuklarına ekonomik açıdan değer verdiği sonucuna varmıştır (Tunçcan 2000, 249-250; Kulaksız 2014, 106).

Bazı ülkelerde kadınların eğitilmiş olması halinde geleneksel rollere ve hayat biçimine riayet etmeyecekleri yönünde bir düşünce hakimdir. Bazı ülkelerde de, eğitimin, kadınların evlenme ya da çocuk sahibi olma fırsatını ortadan kaldırdığı konusunda yaygın bir görüş vardır. Dolayısıyla birçok aile, kızlarını ya ev işlerinde kullanmakta ya da düşük ücretli emek statüsünde çalıştırmaktadır. Bu tür kültürel uygulamalar kadınların eğitimini kısıtlamakta ve çocuk istihdamını teşvik etmektedir (Taş ve Abbasgil 2017, 30).

Eğitimle İlgili Nedenler

Ülkedeki eğitim olanaklarının sınırlı olması da, çocuklarının çalıştırılmasının bir diğer nedenidir. Çocukların okula erişim olanakları bulamaması, okulların kalabalık olması, eğitim kalitesinin düşüklüğü, merkez veya yaşanan çevredeki okul sayısının yetersiz olması, öğretmenlerin öğrencilerine karşı ilgisizliği gibi nedenler çocukların ailelerine yardımcı olmak için çalışma hayatına girmelerine sebep olmaktadır (Siddiqi ve Patrinos 1995, 6-7).

Çocukların eğitimi için yeterli bütçe ayrılamaması ve kentlerdeki eğitim masraflarının yüksekliği, aileleri, çocuklarını meslek edinmeleri ve böylelikle kısa yoldan hayata atılmaları için çalıştırmaya yöneltmektedir (Şahinli ve Şahbaz 2013, 34). Eğitimin kalitesine duyulan güvensizlik, okulda verilen eğitimin mesleki bakımdan ihtiyaç duyulan düzeyde vasıflı eleman yetiştiremeyeceği düşüncesi, okul bittikten sonra gençlerin işgücü piyasasında çalışabilmeleri için kişisel beceri ve kabiliyetlerini öne çıkarma zorunluluğu gibi faktörler ailelerin eğitime yapacakları harcamaları israf olarak değerlendirmesine yol açmaktadır. Eğitim almış işgücünün işsiz kalması, ebeveynlerin eğitimi algılama biçimlerini olumsuz etkilemektedir. Nitekim Türkiye’de çocuk işçiliğine yönelik TÜİK tarafından yapılan çeşitli araştırmalar, çocukların farklı birtakım sosyal, ekonomik ve ailevi nedenlerle okula gitmediklerini ya da eğitimlerini tamamlamadıklarını ortaya koymuştur. Dolayısıyla TÜİK

çalışmaları, okuldan kopuş ile işgücü piyasasına yöneliş arasında pozitif bir ilişki olduğunu doğrulamıştır (Tunçcan 2000, 247-249).

Gelişmekte olan ülkelerde, öğrenim çağına gelmiş çocukların eğitim hayatından kopmalarının en önemli nedeni, kişi başına düşen gelirin sınırlı düzeyde olmasıdır. Bu durumdaki aileler çocuklarını okutmamaları halinde, hem bütçelerine yük getirmekte hem de potansiyel ekonomik kazançtan mahrum olmaktadır. Yani eğitime yönelen çocuğun işgücü piyasasından çekilip emek arz etmemesi, aileye iki tür maliyet yüklemektedir.

Yapılan çalışmalar, parasız eğitim imkanlarının sunulması ile okullaşma oranlarındaki artış arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, çocuğun eğitim süresi uzadıkça işgücü piyasalarında çalışma oranı da düşmektedir. Sanayileşme sürecini tamamlamış AB ülkelerinin, çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik hazırlayıp uyguladığı eğitim reform programları bu hipotezi doğrulamaktadır. Ancak günümüzde hala gelişmiş sanayi ülkelerinde çocuk emeğinin kullanımı sürmektedir (Tunçcan 2000, 248-252).

Küreselleşme Sürecinde Çocuk İşçiliği

Küreselleşme ve neoliberal politikalar üçüncü dünya ülkelerinde belirgin etkiler meydana getirmiştir. Dünya ülkelerinin hepsinde gözlenen çocuk işgücünün önde gelen nedenleri; kırdan kente göç, işsizliğin artması, emek gelirlerinin sabit kalması -hatta gerilemesi- sonucu gelir dağılımının bozulması ve yoksulluk problemidir. Örneğin Meksika ve Guatemala'da işsizlikten en çok etkilenen etnik azınlıklar arasında çocukların çalışma olasılığı daha yüksekken, Afrika'da iş bulabilmek amacıyla köyünü terk edip şehirlere göç eden babaların geride kalan eşleri ancak çocukların emeğini kullanarak yaşamlarını sürdürebilmektedirler (Karaman ve Özçalık 2007, 34).

Küresel ekonomik düzen hem arz hem talep açısından çocuk işçiliğini arttırıcı yönde etkiler taşır. Küreselleşme ile birlikte çocuk işgücü arzını arttıran en önemli faktör, gelir dağılımının ulusal ve uluslararası düzeyde gitgide yoksul kesim aleyhine bozulmasıdır. Çocuk işgücü talebindeki artış ise, rekabet koşullarının gerektirdiği düşük üretim maliyetleri ile ilişkilidir (Tunçcan 2000, 255).

1980 yılından sonra gelişmekte olan ülkelerin ihracata yönelik ekonomik bir hedef alması, rekabet gücü ile baskısını ön plana çıkarmıştır. Dışa dönük ekonomi stratejisi, firmaların işgücü maliyetlerini düşürme eğilimlerini de hızlandırmıştır. Küreselleşme sürecinin özellikle emek yoğun sektörlerde çocuk işgücü kullanımını arttırdığı ve zaman zaman çocuk işgücünü bir sömürü aracı haline getirdiği aşikardır (Tunçcan 2000, 255).

Günümüzde yaygınlaşan esnek çalışma biçimleri, modern çalışma biçimleri, modern işletmelerle enformel sektör arasındaki ilişkileri güçlendirmekte ve böylelikle çocuk işgücünün ihracata katılımı sağlanmaktadır. Küreselleşme sürecinin çocuk istihdamına etkisi konusunda yapılan araştırmalar, ihracata yönelik üretim yapan işletmelerin büyük çoğunluğunun, iş yükümlülüklerinden kaçınmak ve üretim maliyet ve risklerini en aza indirmek amacıyla taşeron ve alt işveren uygulamalarına başvurduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmalarda ayrıca, işletmelerin bu yolla işletmelerin bu yolla üretim sürecinde ucuz işgücü olarak çocuk emeğinden faydalandığı belirtilmektedir (Tunçcan 2000, 255-256).

Küreselleşme olgusu, farklı mekanizmalarla çocuk işçiliğinin artmasında etkisini göstermektedir. Küresel rekabet içinde sermaye, yasal olmayan üretim faaliyetlerinde bulunarak daha fazla kar etmeye çalışmaktadır. Böylece, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, sermaye her türlü yasal denetimden uzak istediği koşullarda üretim yapma olanağına sahip olmaktadır (Güneş 2001, 7-8).

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları giderek açılmakta ve rekabet kızışmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler çalışma normlarındaki eksiklikleri ve ucuz işgücünü avantaja dönüştürmeyi istemektedir. Diğer yandan, sanayi ötesi topluma doğru hızla ilerleyen gelişmiş ülkeler ise, bu kirli rekabetten kurtulmak için çalışma normlarının ülkeler arasında eşitlenmesini talep etmekte ve gelişmekte olan ülkelere bu yönde baskı uygulamaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde geleneksel tarımın önemini kaybetmesi hızlı bir sosyo-ekonomik değişime yol açmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde yaşanan düzensiz kentleşme ve sanayileşmeyle birlikte çocuklar yeni ve daha büyük risklerle karşı karşıya kalabilmektedir.

VERGİ SİSTEMİ VE İKTİSADİ SİSTEM BAKIMINDAN ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mükellefler kendilerine tanınan kanuni çizgiler kapsamında vergi yüklerini indirebilirler ve bu durumun sağlanabilmesi için sağlıklı bir vergi sisteminin mevcudiyeti gerekmektedir (Saraçoğlu 2004, 35). Bununla birlikte ne kadar sağlıklı bir vergi sistemi oluşturulursa oluşturulsun çocuk işçiliği kanuni sınırlar çerçevesinde gerçekleştirilmeyebilir. Bu husus çocuk işçilerin kaçak; bir diğer ifadeyle sigortasız olarak çalıştırılmasıdır. Böyle bir durumda;

- Ücretin, hizmet erbabının işverene tabi olarak çalışması, belli bir işyerine bağlı olarak çalışması, yapılacak ödemenin hizmet karşılığı olması, ödemenin para, ayın veya para ile temsil edilebilen bir menfaat şeklinde olması ve ücret ödemelerinin değişik isimler altında yapılması (Saraçoğlu 2017, 70) unsurları oluşmayacağı için devlet bir gelir kaybı yaşayacaktır,
- Gelir Vergisi Kanunu'nun 40. maddesine göre sigorta primleri ve emekli aidatı kazancın tespitinde indirilebilecek giderler arasındadır (Şenyüz, Yüce ve Gerçek 2011, 153). Dolayısıyla ilk bakışta kanuni sınırlar çerçevesinde çocuk işçi istihdamı kar maksimizasyonu amacına hizmet etmiş gibi görünebilir. Zira söz konusu durumda çocuk işçiye yönelik giderler vergi öderken indirilebilecektir. Bununla birlikte batma riskini üstlenen girişimci bu riskten kaçınmak ve dolayısıyla daha fazla kar elde etmek için çocuk işçi istihdamına yönelik bildirimde bulunmayabilir. Dolayısıyla devlet yine bir gelir kaybına uğrayacaktır,
- Türk Vergi Sistemi'nde bir şeyi yapmak, işlemek, meydana getirmek, onarmak, muhafaza etmek, değerlendirmek, hazırlamak, kiralamak veya bir şeyi yapmamak hizmet olarak kabul edilmektedir (Öner 2015, 245). Bu durumda çocuk işçinin vermiş olduğu hizmet çocuk işçinin olmadığı bir duruma göre daha fazla olacaktır. Hizmet üretiminin olduğundan daha fazla görünmesi ve ödenecek verginin olması gerekenden

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

daha az olması haksız kazanç olgusunu ortaya çıkaracağından; ekonomik rekabetin de serbest piyasadaki uzaklaşılacak şekilde aşınmasına sebep olacaktır.

Bu hususlar ayrıca vergi cezalarına da konu olacaktır. Zira çocuk işçi istihdamının vergi idaresine bildirilmemesi Vergi Usul Kanunu'nda birinci derece usulsüzlük olarak takdir edilir ve bu husus re'sen ortaya çıkarsa verilecek ceza iki katına kadar arttırılır (Pehlivan 2011, 90-91). Söz konusu mali hususlar vergi yansımaları ile de ilgilidir;

- Verginin kısmen veya tamamen malın fiyatının üzerine konularak tüketicilere aktarılması verginin ileriye doğru yansımaları olarak kabul edilir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu 2006, 141). Dolayısıyla kanuni çerçevede çocuk işçi istihdamında vergiden kaçınma, kanuni sınırlar dışında çocuk işçi istihdam edildiğinde vergi kaçırma olayları ortaya çıkacağından, vergi işletmeler tarafından ileriye doğru yansıtılmış olacaktır,
- Verginin kanun koyucunun istediği şekilde istediği yönde yansımaması ise verginin iktisadi yansımaları olarak adlandırılır (Erginay 2010, 153). Çocuk işçi istihdamında da devlet istemese de iktisadi bir yansıma olacağı ifade edilebilir,
- Kamu harcamalarının sabit olduğu bir durumda bir verginin başka bir vergi ile ikame edilmesi diferansiyel vergi yansımaları olarak ifade edilir (Tekir 1987, 102). Kamu harcamaları düzeyinin çocuk işçi istihdamı nedeniyle ortaya çıkan kısmi diferansiyel bir vergi yansımalarının mali bir ortamda şekillenmesine sebebiyet verebilir.

İktisadi sistemle ilgili olarak ise şu değerlendirmelerin yapılması mümkündür:

- Çocuk işgücünün istihdamının bir nedeni hane halklarının yaşadığı işsizliktir. İşsizlik neticesinde en temel gereksinimlerini bile karşılayamayan bireyler, en temel insan haklarından faydalanmayı bile göz ardı ederek iş aramaya başlarlar. Ailelerin çocukları böyle bir durumda sigortasız ve kanunsuz da olsa piyasa dengesinin altındaki ücret alabilecekleri işlerde bile çalışmayı kabul ederler. Böylelikle çocuk işçi istihdamı için bir zemin yaratılmış olur,
- Büyük işletmeler devlet tarafından kolaylıkla denetlenebilmektedirler. Bununla birlikte küçük ve orta büyüklükteki işletmeler denetim açısından büyük işletmelere göre daha rahat bir konumdadırlar. Bu husus da küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin istediği işçiyi istediği koşullarda istihdam edebilmesinin önünü açmaktadır. Bir diğer ifade ile çocuk işçi istihdamı da söz konusu işletmeler tarafından gerçekleştirilebilmektedir,
- Türkiye'de çocuk işçi istihdamıyla ilgili hukuki düzenlemeler uluslararası normlara uygun bir durumdadır. Bununla birlikte denetimde yaşanan ciddi problemler söz konusudur ki bu da çocuk işçi istihdamına sebep olmaktadır,
- Nüfus artışının hızlı olması işsizliğe sebep olur ve bu durumda başka ülkelere göç başlar. Dolayısıyla nüfusun fazla olması Türkiye'nin değil; dünya ekonomisinin refahını arttırır. Ülke refahının artmadığı bir durumda yaşanacak nüfus artışı işsizlikte yapısal problemlere neden olacak ve böylece bireyler işsizlikle karşı karşıya kalacaktır ki bu durumda da çocuk işçi istihdamı problemi ortaya çıkacaktır,
- Uluslararası alanlarda yaşanan siyasi karmaşalar Türkiye'ye doğru bir göç dalgasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte belirlenmiş bir göç politikası olmadığından işgücü piyasasına da genel olarak vasıfsız yabancı işçiler girmektedir. Söz konusu işçiler

kendileri için yabancı bir ülke olan Türkiye’de açlık ve sefaletle boğuşmaktansa güvencesiz istihdam edilmeyi tercih edeceklerdir. Bununla birlikte bu tür bir istihdam bile düşük ücretle çalışmayı kabul edeceklerinden çocukları da işgücü piyasasına itecektir. Böylelikle de çocuk işçiliği ortaya çıkacaktır,

- Düşük gelirli aile sayısının ülkede fazla olması ve düşük gelirli ailelerin sahip olduğu kolektif kültürel anlayış çocuk işçi istihdamı için bir potansiyel niteliğindedir,
- Eğitim neticesinde bir ülkenin işgücü piyasasında vasıflı işçi sayısı artar ve bu da üretime yansır. Bununla birlikte yoksulluk nedeniyle eğitimin aksaması ve çocukların istihdam edilmesi vasıfsız işçi sayısının yakın bir gelecekte artmasına neden olur. Dolayısıyla Türkiye’de her ne kadar ilköğretim zorunlu tutulsa da yaşanan yapısal ekonomik problemler çocuk işgücü istihdam edilmesine de neden olur,
- Küreselleşme kapitalizmin ve dolayısıyla ekonomik rekabetin daha da sertleşmesine neden olmaktadır. Zira küreselleşmenin baş aktörleri çok uluslu şirketler olup (Çaşkurlu 2017, 19), söz konusu şirketler çok ciddi sermaye yapılarına sahiptir. Dolayısıyla bir ekonomik krizde öz sermayeleri kırılabilir olan yerli şirketlerin iflas etmesi kaçınılmazdır. Nitekim halihazırda yaşanan ekonomik krizde konkordato ilan eden firmaların gittikçe artması bu hususun bir yansıması niteliğindedir. Bu durumun çocuk işgücü istihdamını arttırabileceği de ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk işçiliği her ne kadar işsizliği azaltan bir faktör ve aileler için de bir gelir kaynağı olarak görülse de yakın gelecekte çok ciddi yapısal ekonomik ve mali krizlere sebep olabilecek kadar önemli bir sorundur. Bu sorunun ortadan kaldırılması veya azaltılması adına şu önlemlerin alınabilmesi mümkündür;

- Öncelikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde ücretli olarak çalıştırılan çocuk işçilerin kanuni sınırlar çerçevesinde istihdam edilip edilmediği denetlenmelidir. Zira böyle bir denetleme gelir vergisinin artışına ve sosyal devletin fonksiyonlarını yerine getirmesine yardımcı olacağı gibi çocuk işgücü istihdamı sorununa da çözüm olabilecektir,
- Herhangi bir kriz esnasında çocuk işçi çalıştıracak işletmelerin tespit edilmesi gerekmektedir. Ancak bu noktada bir paradoks ortaya çıkmaktadır. Bu paradoks krizde öz sermayesi yetersiz olan işletmelerin kolaylıkla iflas edebileceği gerçeğidir. Dolayısıyla devletin kriz dönemlerinde denetlemeyi arttırmakla birlikte söz konusu işletmelere teşvik sağlaması çocuk işçi istihdamını azaltabilecektir,
- Çocuk işçilerin üretime yaptıkları katkının doğrudan bir tespiti söz konusu olamamakla birlikte, çocuk işçi istihdam ederek hizmet üretimi sağlayan işletmelerden bir yaptırım olarak daha fazla KDV alması çocuk işçiliği sorununda caydırıcı bir etken olabilecektir,
- Türkiye’deki yapısal işsizliği önleme adına teknolojinin geliştirilmesi ve böylelikle çocuk işçi istihdamı yerine teknolojinin ikame edilmesi üretime doğrudan bir katkı sağlayacaktır,

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Çocuk işçiliği ile ilgili hukuki normların ayrıca denetimle pekiştirilmesi gerekmektedir,
- Göç politikalarının üretimi arttırmaya yönelik düzenlemeler içermesi gerekmektedir. Söz gelimi, vasıflı işgücünün Türkiye'ye göç etmesi durumunda, emek piyasasında uygun iş ve işçinin buluşturulması çocuk işçiliğinin karşısında bir çözüm olabilir,
- Eğitimin teorik tarafı ile pratik tarafının birleştirilmesi; bir diğer ifade ile ara eleman ihtiyacını karşılayacak mesleki okullar kurulması çocuk işçiliğini sosyal şartlara daha uygun ve daha insancıl hale getirebilir,
- Küreselleşmeden kaçınılamayacak bir durumda, küreselleşmenin ülkeye hizmet edecek şekilde yönlendirebilecek politikaların geliştirilmesi çocuk emeğinin sömürülmesini engelleyebilecektir,
- Nüfus artış hızının ülke ekonomisine katkıda bulunacak şekilde kontrol edilmesi, çocuk işçi istihdamının hem işveren açısından hem de aileler açısından gereksiz kılar ki bu da çocuk işçiliğinin bir sorun olmaktan çıkması anlamına gelir,

Bu yapılacak iktisadi ve mali düzenlemelerle çocuk işçiliği bir sorun olmaktan çıkarak, hem ekonomik hem de mali krizlerin yakın gelecekte krizlere karşı daha güçlü bir ekonomik yapının oluşturulmasında katkı sağlayacaktır. Zira bu düzenlemelerle ileriye yansımaya, diferansiyel yansımaya ve iktisadi yansımaya engellenebileceği gibi; gelir dağılımı da daha eşit bir hale gelecektir.

KAYNAKÇA

- Avşar, Z. ve Öğütoğulları, E. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri. Sosyal Güvenlik Dergisi, 2 (2), 9-40.
- Baştaymaz, T. (2000). Çocuk Emeğinin Kullanımı Engellenebilir Mi? IPEC Projesine Eleştirel Bir Bakış. Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Yayın No: 38, 291-302.
- Bekiroğlu, C. (2010). Türkiye'de İşsizlik Sorununun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- Biçerli, M. K. (2007). Çalışma Ekonomisi. 4. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Candır Şimşek, H. ve Kirazoğlu, Ş. (2017). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Açısından Çocuk İşçiliği. Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, 70-83.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) (2017). Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, Ankara.
- Çaşkurlu, E. (2017). Küreselleşme Sürecinde Devlet ve Kamu Maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çöpoğlu, M. (2018). Türkiye’de Çocuk İşçiliği. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (14), 357-398.
- Disk/Genel-İş Sendikası, Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak, Emek Araştırmaları, <http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/14918.pdf> (Erişim tarihi: 09.10.2018).
- Dorman, P. (2001). Child Labour In The Developed Economies. Geneva: ILO/IPEC Working Paper, International Labour Office International Programme on the Elimination of Child Labour
- Dur, Ali İhsan B. ve Öztürk, M. (2017). Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (3), 613-635.
- Efe, H. ve Uluoğlu, S.A. (2015). Dünyada Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Geline Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler. Eğitim Bilim Toplum, 13 (51), 46-72.
- Ekin, N. (2000). Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları. ITO Yayını, Yayın No: 2000-33, İstanbul.
- Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2006). Kamu Maliyesi. 4. Basım. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Erginay, A. (2010). Kamu Maliyesi. Güncellenmiş 18. Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Gülçubuk, B. (2012). Tarımda Çocuk Emegi Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık. Çalışma ve Toplum, 2 (33), 75-94.
- Güneş, F. (2012). Göç, Yoksulluk ve Sosyal Politika. Türkiye’de İç Göçün Sosyoekonomik Sonuçları ve Adana Özelinde Değerlendirme Sempozyumu, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve Yüreğir Belediyesi, Adana, 20 Nisan 2012, ss. 181-217. <http://www.iav.org.tr/yonetim/dosya/seminer/adanagoc3.pdf> (Erişim tarihi: 14.10.2018).
- Güneş, T. (2001). Çalışan Çocuklar. Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 6-8. <http://www.ttb.org.tr/dergi/index.php/msg/article/viewFile/251/232> (Erişim tarihi: 12.10.2018).
- Karaarslan, E. (2010). Kayıt Dışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. Mali Hizmetler Derneği, Yayın No: 7, Ankara. http://www.hakan.hozyildiz.com/file/resource/kayitdisiistihdamkitap%5B1%5D_120130172546.pdf (Erişim tarihi: 14.10.2018).
- Karaman, B. ve Özçalık, M. (2007). Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü. Yönetim ve Ekonomi, 14 (1), 25-41.
- Kulaksız, Y. (2014). Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 2 (3), 91-111.
- Metin, Ş. (2011). Kayıt Dışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Durumu: Türkiye’de Ev-Eksenli Çalışma. Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

- Öner, E. (2015). Türk Vergi Sistemi. Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 6. Baskı. Ankara: seçkin Yayıncılık.
- Pehlivan, O. (2011). Vergi Hukuku. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Sapancalı, F. (2007). Türkiye’de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 21 (2-3), 8-30.
- Saraçoğlu, F. (2004). İşletmelerin Vergilendirilmesi ve Kurumlaşma. Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.
- Saraçoğlu, F. (2017). Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi (Ders Notları). Geliştirilmiş 3. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Siddiqi, F. ve Patrinos, H.A. (1995). Child Labor: Issues, Causes and Interventions. Human Capital Development and Operations Policy, HCO Working Papers.
- Sungur, O. ve Kurumal, E. (2017). Geçmişten Günümüze Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği. Ayrıntı Dergisi, 5 (49), 53-58.
- Şahin, B. (2009). Çocuk İşçilerin Korunması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Şahin, Ç. (2014). Türkiye’de Göçmen İşçiler Sorunu. Toprak İşveren Sendikası Dergisi, (104), 1-17.
- Şahinli, M.A. ve Şahbaz, N. (2013). Çocuk İşgücü Potansiyeli: Türkiye, Kent, Kır. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 15 (3), 29-46.
- Şenyüz, D., Yüce, M. Ve Gerçek, A. (2011). Türk Vergi Sistemi Dersleri. 6. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Şişman, Y. (2003). Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk ve Genç İşgücü. Kamu-İş, 7 (2), 2-34.
- Taş, H.Y. ve Abbasigil, S. Ö. (2017). Dünya’da Çocuk İşçiliği Sorunu: Türkiye-Almanya-Pakistan Karşılaştırması. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 6 (14), 25-46.
- Tekinarslan, M. (2014). Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele. Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara.
- Tekir, S. (1987). Vergi Teorisine Giriş. İzmir: Güçbirliği Yayıncılık.
- Tunçcan, N. (2000). Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (43-44), 243-259.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). İşgücü İstatistikleri, Eylül 2018, Haber Bülteni, Sayı: 27698, 17 Aralık 2018. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27698> (Erişim tarihi: 13.01.2019).
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (1999). 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 02.10.2018).
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2016). Çocuk İşçiliği, <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm> (Erişim tarihi: 30.09.2018).

URFALI YÛSUF NÂBÎ EFENDİ VE ARZ-I HÂL-İ NÂBÎ EFENDİ DER-TALEB-İ HÂCEGÎ DÎVÂNI ADLI ESERİ*

Timuçin AYKANAT
Hakkâri Üniversitesi

ÖZET

Urfalı Yûsuf Nâbî Efendi, 1052/1642 yılında eski adı Ruhâ olan Urfa'da doğdu. Asıl adı Yûsuf olan şair, eserlerinde Nâbî mahlasını kullandı. Kalabalık bir aileye mensup olan Nâbî, sair devlet görevleriyle yaşamını idame ettirmiştir. Bu süreç içerisinde velut bir biçimde edebî eserler de üreten Nâbî, 12 Nisan 1712 tarihinde vefat etti. Eserleri arasında; *Türkçe Divan*, *Farsça Divançe*, *Hayrâbâd*, *Hayrinâme*, *Sûrnâme*, *Tuhfetü'l-Harameyn*, *Münşeat*, *Kırk Hadis Tercümesi*, *Zeyl-i Siyer-i Veysi*, *Fetihnâme-i Kamaniçe* ve *Arz-ı Hâl-i Nâbî Efendi Der-Taleb-i Hâcegî Dîvânı* sayılabilir. Yazıya konu olan eser de son sayılan eserdir.

Söz konusu eser, Allah'a övgü ile başlar. Allah'ın kâinatı var etmesi, insanı yaratması ve onu konuşur kılması gibi hususlar, bu kısmın dahlindedir. Ardından Hz. Peygamber'e övgü mahiyetinde bir na't kaydolunmuştur. *Cevher-i Zebân* namında olan bu na't, yirmi bir beyit kadar devam eder. Peşi sıra yer alan dizeler, dört halifeye övgü olarak yazılmıştır. Bu kısım, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in övgüsünü de haizdir. Ardından Sultan Muhammed Gazi'ye yönelik bir methiye yer alır. Bu methiyede şair memduhunu överken kendi acziyetine dikkati çeker. Meramı, Sultan Muhammed Gazi'den bir mansıp/memuriyet almaktır. Buna ilişkin arzusunu da dile getiren Nâbî, bir kasideyle eserini sonlandırır.

Aruzun *Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün* kısa kalıbıyla yazılan eser, dört yüz on dört beyit tutarındadır. Her beyiti kendi arasında kafiyeli ikiliklerin oluşturduğu bir eser olan *Arz-ı Hâl-i Nâbî Efendi Der-Taleb-i Hâcegî Dîvânı*, mesnevi formuyla oluşturulmuştur. Eser, bir mesnevi olmak dolayısıyla; kafiye ve redif noktasında oldukça sarihtir. Şair, kafiye ve redif kullanımı noktasında bir zorlanma yaşamamıştır. Eser, dil ve üslup açısından değerlendirildiğinde; kafiye ve redif için söylenenleri söylemek pek de mümkün değildir. Eserin ağır bir üslubu vardır. Dil bakımından tetkik edildiğinde ise Arapça ve Farsça sözcüklerin oldukça çok olduğu dikkati çekmektedir.

Bu bildiri ile Urfalı Yûsuf Nâbî'nin biyografisine yönelik bilinenler, yeniden gözden geçirilerek gündeme geldi. Yazmış olduğu *Arz-ı Hâl-i Nâbî Efendi Der-Taleb-i Hâcegî Dîvânı* adlı eser inceleme-metin olarak ilgilileriyle buluştu.

Anahtar Kelimeler: Urfalı Yûsuf Nâbî, Biyografi, Arz-ı Hâl.

* Bu yazı, 1-3 Şubat 2019 tarihinde Şanlıurfa'da düzenlenen EL RUHA 4. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ'nde sunulan bildiri metnidir.

URFA'S YÛSUF NÂBÎ EFENDİ AND ARZ-I HÂL-İ NÂBÎ EFENDİ DER-TALEB-İ HÂCEGÎ DÎVÂN'S

ABSTRACT

Urfa's Yûsuf Nâbî Efendi was born in Urfa in 1052/1642 with his old name Ruha. The poet, whose real name was Yûsuf, used the Nâbî pseudonym in his works. Nâbî, who belonged to a crowded family, survived with other state duties. In the process, Nâbî, who also produced literary works, died on April 12, 1712. Among his works; *Divan*, *Persian Divan's*, *Hayrâbâd*, *Hayrinâme*, *Sûrnâme*, *Tuhfetü'l-Harameyn*, *Münşeat*, *Forty-Hadith Translation*, *Zeyl-i Siyer-i Veysî*, *Fetihnâme-i Kamanîçe* and *Arz-ı Hâl-i Nâbî Efendi Der-Taleb-i Hâcegî Dîvân's*. The work which is the subject of the article is the last work.

The work in question starts with praise for Allah. Issues such as God's creation of the universe, the creation of man and his making him speak, are in the care of this part. Then na't was registered as a compliment to the Hz. Prophet. *Cevher-i Zebân* on behalf of this na't, twenty-one couplet continues until. The strings are written in praise of the four caliphs. This part of Hz. Hasan and He has the praise of Hz. Hüseyin. Then there is an eulogy towards Sultan Muhammad Ghazi. In this eulogy, the poet praises his soul and draws attention to his impotence. Aim is to take a mansip/civil service from Sultan Muhammed Ghazi. Nâbî, who expressed his desire for this, concludes his work with a campus.

The work written with aruz's Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün short pattern is worth four hundred and fourteen couplets. Each couplet is a work of rhyming dualities, the work of *Arz-i Hâ-i Nâbî Efendi Der-Taleb-i Hâcegî Dîvânı*, which is formed by the mathnavi form. Since the work is a mathnavi; rhyme and againpoint is very clear. The poet, rhyme and again did not experience any strain. When the works are evaluated in terms of language and style; It is not possible to say what is said for rhyme and again. The work has a heavy style. When it is examined in terms of language, Arabic and Persian words are quite many.

With this paper, the biographies of Urfa's Yûsuf Nâbî came to the fore with a reconsideration. He wrote the *Arz-i Hâl-i Nâbî Efendi Der-Taleb-i Hâcegî Dîvân's* with his work-text-review related to the people met.

Keywords: Urfa's Yûsuf Nâbî, Biographies, Supply.

GİRİŞ

0. Urfalı Yûsuf Nâbî Efendi'nin Biyografisi (d. 1052/1642-ö. 1124/1712)

Asıl adı Yûsuf olan şair, eserlerinde Nâbî mahlasını kullandı. Nâbî, 1052/1642 yılında eski adı Ruhâ olan Urfa'da doğdu. Babası Seyyid Mustafa, onun babası Seyyid Mahmûd, onun babası Seyyid Muhammed Bakır ve onun babası Şeyh Ahmed-i Nakşîbendî'dir. Erkek kardeşleri, Hacı Mahmûd Ağa, Hacı Mehmed ve Seyyid Ahmet'tir. Kardeşi Hacı Mahmud'un oğulları Hacı Mehmed ve İsmâil'dir. Nâbî'nin kız kardeşlerinden birisi, Hacı Hemşire diye bilinmektedir. Kendi oğulları ise Ebulhayr Mehmed ve Mehmed Emin olup (Diriöz, 1976: 668-673). Ebulhayr Mehmet Çelebi, 1106/1694 yılında, küçük oğlu Mehmed Emin ise, 1110/1698 yılında Halep'te dünyaya geldi.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Nâbî'nin *Münşeât*'ında, Râmî Mehmed Paşa'ya yazmış olduğu bir mektupta, şairin Hacı Mahmud ve Hacı Mehmet adlı iki kardeşinin daha olduğu anlaşılmaktadır. Şairin düzenli bir eğitim alıp almadığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, İstanbul'a gidişine vesile olan kâtiplik yeteneği, onun iyi bir eğitimden geçtiğini göstermektedir. Nâbî, *Tuhfetü'l-Harameyn* adlı eserinde, 1678 yılında hacca gidişi sırasında memleketi Urfa'ya da uğradığını anlatırken, buradan on üç yıl önce ayrıldığını da ifade eder. Bu durumda, şairin 1075/1665 yılında, 22-23 yaşlarında iken İstanbul'a gittiği anlaşılmış olur. Urfa'da, Mutasarrıfın dikkatini çekerek İstanbul'a daha iyi şartlara sahip olmak üzere gönderilen Nâbî, burada Musâhib Mustafa Paşa'ya intisap etti. Paşa, şairin hayatında önemli bir yer tuttu ve onu uzun yıllar himaye etti. İstanbul'da edebî çevrelerde büyük ilgi gören Nâbî, Musahip Mustafa Paşa (ö. 1100/1687)'nin divan kâtipliğine getirilir. Padişahın damadına kâtip olması, şairi saray çevresine de yakınlaştırır. Nitekim IV. Mehmed'in Edirne Sarayına gidişi sırasında, kendisiyle birlikte götürdüğü maiyetinde Nâbî de yer alır. Bu seferlerin bir kısmında av partilerine de katılan şair, 1672 yılında, padişahın maiyetinde Lehistan seferine katıldı. Nâbî, Musahip Mustafa Paşa'nın desteğiyle, 1090/1679 yılında Hacca gitti. Nâbî, Hac dönüşü, Musâhib Mustafa Paşa'ya kethüdâ oldu. Paşa'nın 1098/1685'te Kapudân-ı Deryâlık göreviyle Mora'ya tayin edilmesiyle, Paşa ile birlikte Mora'ya gitti. Burada bir süre kalan şair, Paşa ile birlikte yeniden İstanbul'a döndü. Musâhib Mustafa Paşa, Boğazhisar Muhafızlığı görevinde iken 1100/1687 yılında vefat edince, Nâbî de himayesiz kaldı ve uzun yıllar yaşayacağı Halep'e yerleşti. Nâbî'nin Halep'e gidişinde, IV. Mehmed'in aynı tarihlerdeki halli de etkili oldu. Halep'te Vali Silahdâr İbrahim Paşa'nın himayesine giren şair, onun yakın ilgiyle, bir süre rahat bir hayat yaşadı. Kendisi de şair olan Silahdâr İbrahim Paşa, Nâbî'nin şiirlerini bir araya toplama işini bizzat üstlendi ve Nâbî'yle şiir sohbetlerinde bulundu. Halep'e yerleştiği sırada, 45-46 yaşlarında olan Nâbî'nin, 1100/1687 ile 1122/1710 yılları arasında, 23 yılı aşan bir süre burada yaşaması, bir bakıma şairin gözden uzak bir yerde "kenara çekilme" tavrı olarak yorumlanabilir. Nâbî, Halep'te yazmış olduğu şiirlerinde derin bir İstanbul özlemi dile getirdi. Ancak Halep'in Nâbî'nin edebî hayatı açısından çok verimli olduğu inkâr edilemez.

Halep Valisi Baltacı Mehmed Paşa, 1122/1710'da yeniden sadarete geçince, yaklaşık çeyrek asırdır Halep'te yaşayan Nâbî'yi İstanbul'a getirmeye karar verir. Halep'te çok rahat ve huzurlu bir hayat yaşayan Nâbî, şiirlerinde de ifade ettiği gibi, İstanbul'un dilini, edâsını ve zarafetini özledi. Nâbî'nin İstanbul'a geri dönme arzusu, büyük ölçüde zevk ve estetik anlayışıyla ilgilidir. Bir şiirinde; "Arabistan'ın söz bilmeyen, konuşma nezaketinden mahrum güzellerini gördüğümden beri, Anadolu'nun güzelleri gözümde tütmektedir" (Bilkan, 2012: II/1079) diyen şair, İstanbul Türkçesini de özlediğini ifade eder. *Şakaik-i Nu'mâniye* yazarı Şeyhi Mehmed Efendi'ye göre Nâbî, 1122 /1710 yılının Ekim ayında İstanbul'a döndü. (Özcan, 1989: 472). Nâbî'nin İstanbul'a dönüşü, şairler arasında büyük bir memnunlukla karşılanmış ve kendisine pek çok tarihle iltifat edildi.

Nâbî, İstanbul'a döndükten sonra, sırasıyla Darbhâne Eminliği ile Başmukabelecilik ve Mukabele-i Süvârî mansıplarına getirildi. Şair, Halep'ten döndükten iki yıl sonra, 3 Rebiulevvel 1124/12 Nisan 1712 tarihinde vefat etti. Nâbî'nin kabri, Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığındadır.

Şair, *Divân* (Türkçe) *Divan* (Farsça), *Hayrâbâd*, *Hayrî-nâme*, *Sûrnâme*, *Tuhfetü'l Harameyn*, *Münşeât*, *Kırk Hadis Tercümesi*, *Zeyl-i Siyer-i Veysî*, *Fethname-i Kamanîçe* gibi önemli eserler kaleme aldı.

Divan: Nâbî'nin *Türkçe Divânı*'nın çok sayıda yazma nüshası mevcuttur. Mecmualar ve nâ-tamam Divan nüshaları dışında, eserin yüzü aşkın sağlam nüshası mevcuttur. Bulak'ta (1257/1841) ve İstanbul'da (1292/1875) eski harfli iki baskısı da gerçekleştirilmiş olan *Nâbî Divânı* yazmalarının en eski tarihlisi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu nüsha, şair henüz hayatta iken 1696 yılında istinsah edildi. Ancak şiir sayısı ve nitelik bakımından en mükemmel nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, K. 1118 no'lu nüshadır. Bu nüshada, 1118 /1706 istinsah ve 1120/1708 tezhip tarihi kaydı yer almaktadır. Nâbî'nin *Türkçe Divânı*'nda, 29 kaside, 888 gazel, 1 terkîb-i bend, 5 tahmîs, 156 tarih, 10 mesnevî, 114 kıt'a, 218 rubâ'î, 61 matla', 74 müfred, 186 mu'ammâ ve 30 lugaz bulunmaktadır. Divân, Silahdâr İbrahim Paşa'nın isteği üzerine tertip edilmiş olup "tevhîd" kasidesi ile başlamaktadır. Kasideler bölümünde, 4 na't, 1 Çehâr-yâr medhiyesi, Muhyiddin-i Arabî ve Mevlânâ medhiyeleri, II. Sultan Mustafa ve III. Sultan Ahmed için cülûsiye, Musahib Mustafa Paşa'ya îdiye ve azliye, Sadrazam Amucazâde Hüseyin Paşa'ya yazılmış sulhiye yer almaktadır. Nâbî, Kırım Hânı Devletgiray, Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa, Sadrazam Râmî Muhammed Paşa, Teberdâr Muhammed Paşa, Silahdâr Ali Paşa, Musahib Mustafa Paşa, Vezir Cafer Paşa gibi sadrazam ve vezirler ile diğer bazı dostlarına da kasideler yazdı. Nâbî, Rûhî-i Bağdâdî, Bahâyî, Fuzûlî ve Habeşî-zâde Rahîmî gibi sanatçıların gazellerine tahmisler yazdı. (Bilkan 2012: I/172-178). Na'tî'nin *Hilye-i Hakânî Zeyli*'ne bir takriz kaleme aldı. (Bilkan 2012: I/389). Nâbî'nin kasideleri alışılmışın dışında bazı özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden en önemlisi kasidelerin uzunluğudur. Şairin *Türkçe Divânı*'nda 163, 121, 118, 116 ve 111 beyitlik kasideler mevcuttur. Divân'ın gazeliyât bölümünde, kafiye harfleri değişikçe araya bir rubâ'î yazılması da Nâbî Divânı'na has bir özelliktir. Divân, şairin Halep'te bulunduğu sırada tertip edildi. Divân'ın tarihler bölümünde, şairin yakın dostları, Halep'te yaşadığı yılları ve XVII. yüzyıldaki imâr faaliyetlerini takip etmek mümkündür. Nâbî, yazdığı 888 gazel ile Divân şairleri arasında Zâtî ve Muhibbi gibi velût şairler gurubuna girmektedir. Gazelleri daha ziyade, hikemî niteliktedir. Şair, kıt'a, rubâî, muamma, lugaz, müfred ve matla' gibi farklı nazım şekilleriyle başarılı şiirler kaleme aldı. Nâbî'nin birçok mesnevi, tarih, seyahatname ve dinî içerikli eserleri bulunmakla birlikte, asıl şöhreti Divân'ındaki şiirlerinin başarısı sebebiyledir. Halep Valisi Silahdar İbrahim Paşa'nın himayesi ve bizzat Paşa'nın Divan tertibiyle uğraşması, şairi tarafından da ifade edildi. Nâbî'nin *Türkçe Divânı*'ndaki *Tevhîd Kasidesi*'nin başlığında ve kasidenin bazı beyitlerinde, Silahdâr İbrahim Paşa'nın şairin Divân'ını tertip etmesi hususu açıkça ifade edilmektedir. (Bilkan 2012: C.I/10)

Farsça Divançe: Nâbî'nin *Türkçe Divânı* içerisinde bulunan *Farsça Divânçe*'de, 33 gazel, 20 tahmîs, 2 tarih, 2 manzume olmak üzere toplam 57 şiir bulunmaktadır. Ancak Nâbî'nin *Türkçe Divânı*'ndaki manzumeler arasında bulunan 3'ü kaside olmak üzere, çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış 30 civarında Farsça şiir bulunmaktadır. Eserin matbu metni, Bulak ve İstanbul'da basılan *Türkçe Divân*'ın içerisinde mevcuttur. Nâbî, Mevlânâ, Hâfız, Mollâ Câmî, I. Selim, Feyzî-i Hindî, Şifâî, Urfî, Sâib, Kelim, Nazîrî, Şevket, Meylî, Garibî ve Tâlib gibi, bir kısmı İran şairi olan sanatçıların şiirlerine tahmisler yazdı. *Nâbî Divânı*'nda yirmiye

yakın Arapça şiir de yer almaktadır. Ancak onun Halep gibi önemli bir Osmanlı şehrinde Türkçe şiir yazmış olması, kültürel coğrafyanın sınırları açısından da büyük bir anlam taşımaktadır. Esas itibarıyla, Nâbî'nin Halep'te rahat bir hayat yaşadığı söylenebilir. Ancak şair, İstanbul özlemini dile getirdiği şiirlerinde, hiç olmazsa yaşlılık dönemindeki son yıllarını İstanbul'da geçirmek istediğini ifade etti.

Ebulhayr Mehmet Çelebi'nin doğumundan itibaren başladığı *Hayrî-nâme* adlı eserini 1113/1701 yılında tamamladı. Halep'te iken devletin merkezinde olup bitenleri yakından takip eden Nâbî, bir süre sessiz kalmış, ancak II. Mustafa'nın tahta geçişini bir cülûs kasidesi ile tebrik etti. Nâbî'nin Halep'te iken dostları Hacı Ali Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa, Daltaban Mustafa Paşa ve Râmî Mehmed Paşa'nın vezâret veya sadâret makamına geçmeleri ile ilgili tebrik kasîdeleri ile tarihler yazdı. Nâbî'nin şiirleri vasıtasıyla, Halep'te bir ev yaptırdığı ve burada geniş bir edebiyat çevresiyle edebî sohbetlerde bulunduğunu anlıyoruz. Devlet adamlarına yakınlığı, zaman zaman Nâbî'nin de Şam Defterdarlığı veya Halep Başmuhasebeciliği gibi resmi görevlere atanmasına vesile oldu, ancak şairin bu türlü görevleri çok kısa sürdü. Şairin mizacından kaynaklandığını tahmin ettiğimiz bu konu, onun aşırı hassasiyetini de ortaya koymaktadır. 1111/1699'da Osmanlı'nın ilk ciddi toprak kaybına sebep olan Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasını, şiirlerinde çok farklı yorumlayan Nâbî'ye göre, "mülk gemisinin batmaya başladığı" bir sırada, bu sulh, bir "kurtuluş belgesi" oldu. Şairin, Amcazade Hüseyin Paşa'ya yazmış olduğu *Sulhiyye Kasidesi* gibi pekçok şiiri, aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki siyasî durumunu ortaya koyan belge şiir niteliği taşımaktadır.

Hayrâbâd: Şairin dört yıl sonra kaleme almış olduğu *Hayrâbâd*, *Hayrî-nâme*'ye göre zayıf bir eserdir. 1117/1705 yılında tamamlanan eser hakkındaki en eski değerlendirme, XVIII. yüzyıl şairlerinden Şeyh Gâlib'e aittir. Şeyh Gâlib, "Hüsni ü Aşk" (Şeyh Gâlib 2002) adlı eserinin "Der-Beyân-ı Sebeb-i Te'lîf" bölümünde, bir dost meclisinde bulunduğunu ve burada şiir, nesir ve musikîden bahsedilmekte olduğunu söyler. Bu mecliste Nâbî'nin *Hayrâbâd*'ı okunup Nâbî hayırla anılır. Meclistekiler, "Nâbî'nin bu acayip eseri ihtiyarlığında, hayatının son yıllarında yazmış olduğunu" söyledikten sonra biraz da kışkırtıcı bir tavırla sözü, "O'na nazîre yazılmaz" demeye getirirler. Bu söz, Gâlib'e ağır gelir ve bir imtihana tâbi tutulmuşçasına kendisini savunmak zorunda kalır. Nâbî'nin kıssasının Ferîdüddîn Attar'ın *İlâhînâme* adlı eserindeki bir hikayeden aktarma olduğunu söyleyen Şeyh Gâlib, eseri başarısız bulur. (Şeyh Gâlib 2002: 58). Esasen, Nâbî'nin *Hayrâbâd*'ındaki olaylar, Şeyh Attâr'ın eseriyle hemen hemen aynı olup sadece kahramanların isimleri farklıdır. *Hayrâbâd*'ta (Ankara Millî Ktb. İbni Sinâ Yaz. A. 2426). Gürgân padişahının adı "Hurrem Şâh", kölenin adı "Câvid" ve Fahreddin-i Gürgânî'nin adı ise "Cürcân padişahı Fahr" olarak değiştirildi.

Hayrinâme: Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki siyasî durumunu ortaya koyan eserlerinin başında, hiç kuşkusuz *Hayrî-nâme* adlı eseri gelir. Yaygın adıyla *Hayriyye-i Nâbî*, şairin en çok tanınan eseridir. *Hayrî-nâme*'nin muhtevası ve şairin eserindeki siyasî tahlilleri, eserin yedi yaşındaki bir çocuğa nasihat amacıyla yazılmış olduğu iddiasını geçersiz kılmaktadır. Dönemin sosyo-kültürel tahlilini içeren eser, edebî bir dille yazılmış olmakla birlikte, esas olarak siyasî bir eleştiri mahiyetindedir. 35 bölümden oluşan ve toplam 1660

beyit olan *Hayrî-nâme*, *Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün* vezni ile yazıldı. Nâbî, hayat tecrübesini bu eseri vasıtasıyla oğluna ve dolayısıyla bütün gençlere aktarmaya çalıştı. Eser, muhtevasına göre şu bölümlerden oluşmaktadır: 1. Giriş, 2. Babanın durumunun özeti, 3. Eserin yazılış sebebi, 4. İslâmın şartları, 5. Kelime-i şehâdet, 6. Namazın fazileti, 7. Orucun önemi, 8. Hac ibadeti, 9. Zekât ve sadaka, 10. İlimin değeri, 11. Allah'ı bilme ve irfan yolu, 12. İstanbul'un güzellikleri, 13. Güzelliğin tanımı, 14. Tokgözlülük, 15. Alay ve mizahın zararları, 16. Cömertlik, 17. Güzel ahlâk, 18. Dedikodunun zararları, 19. Fal ve yıldız ilminin zararları, 20. İçki ve uyuşturucunun zararları, 21. Süs ve zînetin zararları, 22. Ayânların zulmü, 23. Yalan ve sahtekârlığın zararları, 24. Bahar mevsimi, 25. Güzel söz ve şiir, 26. Sabırlı olma, 27. Ziraatın durumu, 28. Paşalık ve paşaların durumu, 29. Kadılık, 30. Tavla ve satranç, 31. Divân hocalığı talebi, 32. İksîr ve kimyanın zararları, 33. Söz taşımanın zararları, 34. Tıp ilminin önemi, 35. Du'a bölümü (Kaplan 2008:173-315).

Nâbî bu eserinde, XVII. yüzyılda yozlaşan insan ilişkileri ve kültürel değerleri değerlendirmekte ve yaşadığı dönemin olumsuz yönlerini sosyo-kültürel açıdan eleştirmektedir. Oğluna, evlilik, meslek seçimi ve toplumda sergileyeceği tavır ve davranışlar konusunda yol gösteren şair, onun sağlam bir dinî terbiye ve dinî hayata sahip olmasını ister. İlim ve irfanla hareket edilmesini tavsiye eden şair, israf, sefahat ve boş uğraşların zararlarını anlatır. Nâbî, kendi dönemindeki bazı mesleklerin yozlaştığını belirterek oğlunu bu meslek ve mevkilerden uzak durması konusunda ikâz eder. Nâbî, tasavvufu medhetmekle birlikte, dönemin sahte şeyhlerinin zararlarını da belirtir. Âyânlık, kassamlık, kadılık, paşalık gibi mevkilerde bulunanların durumlarını gözler önüne serer ve sonunda oğlu için en ideal mesleğin divân hocalığı olduğunu söyler. Yaşanan zamanı tenkit eden ve zulüm, mal biriktirme, yalan, riyâ, dedikodu, adaletsizlik gibi hususların zararlarını anlatan Nâbî'nin bu eseri, "çözülüş" döneminin en önemli belgeleri arasında sayılabilir.

Sûrnâme: Nâbî'nin saraya yakınlığını gösteren bir diğer eseri de *Sûrnâmesi*'dir. Nâbî, IV. Mehmed'in şehzâdeleri için tertip edilen ve on beş gün şenliklerle devam eden sünnet düğününü konu alan eserini, 1675 yılında yazdı. Şehzâdeler Mustafa ve Ahmed'in sünnet düğünlerinin tasvir edildiği eser, 587 beyitten oluşmaktadır. Âgah Sırrı Levend tarafından neşredilen (Levend, 1944) *Sûrnâme*'nin tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Nu: 1774'de kayıtlıdır. Sûr-nâme, mesnevi nazım şekliyle ve "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" vezniyle kaleme alındı. Tevhid, na't ve medhiyelerle başlayan eserde, IV. Mehmed'in şehzâdeleri için Edirne'de yapılan sünnet düğünü hazırlıkları, sadrazam ve vezirlerin getirdiği hediyeler, yemek ve ikrâmlar, onbeş gün devam eden şenlikler, mevlit ve sünnet töreni ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır. Sonra on beş gün süren düğünün her gününde verilen ziyafetleri, her gün ve her gece yapılan oyunlarla eğlenceleri, nihayet şehzâdelerin büyük bir alayla eski saraydan getirildiğini, şeker alayını müteakip mevlit günü sünnet edildiğini ve bütün bu eğlencelerle şenliklerin en sonunda yapılan at koşularını da tasvir ederek eserine son veriyor. Bu surnâme, yalnız yapılan eğlenceleri, verilen ziyafetleri ve takdim edilen hediyelerle buna karşılık hediye sahiplerine verilen ihsanları nakletmekle kalmıyor; bunları müfredatı ile tespit ettiği gibi, vüzera ve ulema ile âyan ve erkânın huzura kabullerini teşrifat dereceleri ile kaydederek, sûrun merasime ait safhalarını da ustalıkla canlandırmış oluyor. (Levend, Âgah Sırrı, 1944, *Nâbî'nin Sûrnâmesi*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası 5-8).

Tuhfetü'l-Harameyn: Nâbî, Musahib Mustafa Paşa'nın desteğiyle, 1090/1679 yılında Hacca gitti. Nâbî'nin Hac kafilesinde, birçok dostunun yanı sıra, çok sevdiği ve sürekli desteklediği Râmî Mehmed Paşa'nın da yer aldığı bilinmektedir. Nâbî'nin Hac yolunda ve ibadeti boyunca rahat ettirilmesiyle ilgili bizzat padişah emirleri ve bölgenin idarecilerinin talimatlarıyla ilgili bilgi ve belgeler bulunmaktadır. O sırada otuz yedi yaşında olan şairin, Konya, Urfa, Halep, Şam, Kahire güzergâhını takip ederek, o zaman daha yaygın olarak kullanılan ve daha kısa olan resmî hac güzergâhından farklı bir yol izlemesi dikkat çekicidir. (Coşkun, 2002: 62). Nâbî, bu seyahati sırasında yaşadıklarını ve duygularını, 1679 yılında tamamladığı *Tuhfetü'l-Harameyn* adlı eserinde anlatmaktadır. Mensur bir eser olmakla birlikte, şiirlerle süslü bir anlatım kazandırılan *Tuhfetü'l-Harameyn*, şairin seyahatname türünde kaleme aldığı eserlerindedir.

Münşeât: Nâbî'nin mektuplarını ihtivâ eden *Münşeât*'ı, şairin vefâtından sonra, Şehîd Ali Paşa'nın tezkirecisi olan Habeşî-zâde Abdurrahîm Çelebi tarafından, Paşa'nın emriyle bir araya toplandı. Nâbî'nin yakın dostlarından olan Habeşî-zâde Abdurrahîm Çelebi'nin Rahîmî mahlası ile şiirleri de bulunmaktadır. Habeşî-zâde, bu eserin baş kısmına bir önsöz ekledi. Nâbî'nin bu eseri, XVII. yüzyılın süslü nesir örneklerindedir. Nâbî, *Münşeât*'ın başında bir konuyu on beş ayrı ifade tarzı ile anlatmak suretiyle ustalık gösterdi. *Münşeât*'ta, Nâbî'nin, Râmî Paşa, Silahdâr İbrahim Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa, Abdülbakî Paşa, Baltacı Mehmed Paşa, Halep Kadısı Emrullah Efendi, Şam Kadısı Ârif Efendi gibi yakın dostlarına yazdığı mektuplar bulunmaktadır. Bu eser vasıtasıyla, şairin hayatının ayrıntılarını da tespit etmek mümkün olmaktadır. Şairin dostlarından istekleri, bulunduğu mevkiler, dile getirdiği konular, gerek XVII. yüzyılın sosyo-kültürel durumu gerekse şairin hayatı bakımından önem arz etmektedir. *Münşeât*'ta şairin kardeşleri Mehmed Emin ile Mahmud Ağa'ya yazdığı iki mektup da yer almaktadır.

Kırk Hadis Tercümesi: Nâbî, edebiyat dışında da pek çok eser kaleme aldı. Bunlardan biri olan *Kırk Hadis Tercümesi*, Molla Câmî'nin ünlü eserinin tercümesi mahiyetindedir. Nâbî, sadece nazım alanında değil, nesir alanında da eserler yazmış bir sanatçıdır. Mensur eserlerinde genellikle sanatlı bir nesir dili kullanan Nâbî, aynı zamanda bir inşâ ustası olduğunu da gösterdi. Bu tür eserlerinden biri olan *Zeyl-i Siyer-i Veysî*, XVII. yüzyıl inşâ ustalarından Veysî'nin (ö.1038/1628) "Siyer"ine yazmış olduğu zeyldir.

Zeyl-i Siyer-i Veysî: Veysî'nin "Mekkî" ve "Medenî" olmak üzere, iki cilt olarak kaleme almayı tasarladığı ve ömrü vefâ etmediği için yarım bıraktığı bu eseri tamamlamak istemiş ve eserini bu maksatla yazdı. Veysî'nin eseri, Hz. Peygamber'in Bedir Gazası'na kadar olan hayatını ihtivâ etmektedir. Nâbî'nin zeylinde ise, Bedir Gazası'ndan Mekke'nin fethine kadar olan olaylar anlatılır. Eser, 1284/1867'te Bulak Matbaası'nda 268 sayfa olarak basıldı.

Fetihnâme-i Kamanîçe: Kamanîçe Kalesi'nin fethi üzerine *Fetihnâme-i Kamanîçe* (Yalçınkaya, 2012) adlı ilk müstakil eserini kaleme aldı.

Nâbî, XVII. yüzyılda hâkim olan klasik tarz ve Sebk-i Hindî akımlarının etkili olduğu bir edebî ortamda eserler kaleme aldı. Bir önceki yüzyılda klasikleşme sürecini tamamlayan Divan şiiri, Bâkî tarzı şiir olarak adlandırılmış ve sonraki yüzyılları da etkilemeye devam etti. Bu dönem şairleri arasında, Bâkî tarzını devam ettiren sanatçıların yanı sıra, İran'dan

Hindistan'a göç eden ve burada yeni bir şiir üslubu oluşturan Sebki Hindî şairlerinin etkisiyle de eser veren sanatçılar bulunmaktadır. Onun eserlerine hakim olan üslup, edebiyatımızda en önemli temsilcisi olarak kabul edildiği hikemî üsluptur. Klâsik dönem edebiyatının karakteristik çizgilerini yansıtan edebî gelenek, Nâbî ile birlikte önemli bir kırılma noktası yaşadı. Nâbî'nin şiirlerinde, sadece şiirin konusu ve temasında değil, şiir dilinde de alışılmamış bağdaştırmalar, yeni mecaz unsurları ve benzetmelerle ortaya yeni bir üslup çıktı. Zaman zaman kuru nasihat ve şiir dilinden uzaklaşmalar görülsede, esas itibarıyla Nâbî'nin şiiri, yeni bir şiir tarzını haber veren bir nitelik taşımaktadır. Onun şiirinin, Sebki Hindî, Hikemî Tarz şiirin ortak noktalarına sahip olması, aslında bir geçiş döneminin işareti sayılmalıdır. Nâbî, daha önceki şairlerin şiir diline uygun görmedikleri pek çok kelimeyi şiir diline sokarak klasik şiirde farklı bir anlayışın gelişmesine öncülük etti. Bilindiği gibi, Sebki Hindî ve Hikemî Tarz ve ortak noktası, şiir dilinde yeni kelime ve terkiplere yer verme tavrıdır. Nâbî, İran şairi Sâib'den etkilenmiş ve şiirlerinde zaman zaman Sebki Hindî akımını hatırlatan mazmunlara yer verdi. Ancak onun şahsî üslubu, bu yüzyılda gelişen Hikemî Tarza uygun şiirlerinde ortaya çıkmaktadır. Varlığın ve eşyanın hikmetini, asıl sebep ve yaradılış sırrını araştırma üslubu olan hikemî tarz, düşünceye dayalı bir karakter taşır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Nâbî ile temsil edilen bu üslup, sonraki yüzyıllarda da etkili oldu.

Nâbî'nin şiirindeki farklılıkları dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

- Şiir dilinde kullandığı yeni kelimeler.
- Kafiye ve redif seçimi.
- Şiirde işlediği yeni konular, benzetmeler, mazmun ve mecaz unsurları.
- Şekil hususiyetlerinde yaptığı yenilikler.

Şiire, berber, çarşı, düğme, semer, piliç, helvacı dükkanı, peştemal, ilik, misvak, koyun, sabun, ibrik, legen, terazi, tıraş, lağam (Bilkan, 2012: 75) gibi şiir diline yabancı kelimeler sokan Nâbî, zaman zaman tepkiyle karşılansa da şiir dilini konuşma diline yaklaştırması ve şiirde hayatın gerçeklerine yer vermesi bakımından önemli bir yeniliğe öncülük etti. Bu tavır, şairin tercih ettiği kafiye ve rediflerde de görülmektedir. Nâbî, şiirin bütününe hâkim olan duygu ve düşünceleri kafiye ve redifte kullandığı kelime ve kelime gruplarıyla pekiştirmektedir. “Gelmez, olmaz, kalmaz, görmüşüz, unutuldu, kalmamış, usandık, gitdi, gelmedi, kalmadı” (Bilkan, 2012: 76) gibi kelimelerle oluşturulan kâfiye ve redifler, şiirin bütünlüğü içerisinde anlamının vurgusunu güçlendirmektedir. Nâbî'nin bu konudaki asıl tasarrufu, uzun heceli kelimeler ve çoğu zaman telaffuzunda zorluk çekilebilecek kelime ve kelime gruplarıyla oluşturduğu kafiye ve rediflerde görülmektedir. (Bilkan, 2012: 76).

Nâbî, şiir diline taşıdığı yeni kelimeler ve bu kelimelerle oluşturduğu farklı birleştirmeler ve bağdaştırmalarla, Divân şiirin diline ve hayal dünyasına geniş bir alan kazandırdı. İranlı çağdaşı Sâib'in didaktik, hakîmâne tarzını benimseyen ve bilhassa gazellerinde “hikemî üslup” olarak adlandırılan bu öğretici, ders verici yeni bir üslubu kullanan şair, kendine özgü bir nasihat ve ibret verici üslubun temsilcisi olarak öne çıktı.

Eşya ve olaylara “ibretle bakmayı” ve onların arkasındaki “yaradılış sırlarını” ortaya çıkarmayı esas alan bu üslup, daha sonraki yıllarda da etkili oldu ve “Nâbî Ekolü” adı verilen bir kısım şair tarafından bir edebî anlayış olarak devam ettirildi.

Nâbî'nin şiirlerinde, içerikteki yenilikler kadar, şekil hususiyetleri bakımından da yeni ve farklı tasarruflara rastlanmaktadır. *Nâbî Divânı*'nda toplam 29 kaside bulunmaktadır. 163 beyitlik kasidelerin yanı sıra, 9 beyitlik kaside-beçe de yazmış olan şairin, birçok kasidesinde doğrudan “medhiye” bölümüyle şiire başlaması önemli bir hususiyettir. Nefî'nin kasidelerinde, “fahriye” bölümlerinin ön planda olması gibi, Nâbî'nin kasidelerinde de genellikle “medhiye” bölümleri geniş tutuldu. Muhtemelen Nâbî'nin de tertibine şahit olduğu bazı yazma Divân yazmalarında, medhiye konulu şiirlerin, kasidelerin arasında yer alınması, şairin bu yöndeki tavrını ortaya koymaktadır (Bilkan, 2012: 73-83). Nâbî'nin ortaya koyduğu yeni şiir tarzında, dönemin sosyal, kültürel ve siyasî çalkantıları kadar, şairin karakter özellikleri ve mizacı da önemli bir yer tutmaktadır. Bu süreçte, klasik döneme ait geleneksel imajlarla birlikte, gerçek çevredeki maddî kültür unsurları da konuşma dilinin rahatlığıyla, şiirdeki yerlerini aldı. Nâbî, Sebki Hindî şiirinde rastlanan mecaz, teşbih ve istiarenin ferdileşmesine öncülük etti ve objeyi geleneksel görme biçimlerinden farklı olarak kendi zihninde uyandırdığı akisle görme ve yorumlama yoluna gitti. XVII. yüzyılda gelişen “hikemî şiir”in temsilcisi sayılan Nâbî, sadece dönemini değil, kendisinden sonra yaşayan pek çok sanatçıyı da etkiledi. (Bilkan, 2014: 11019).

Eserlerinden Örnekler:

Egerçi köhne metâ'ız revâcımız yokdur
Revâca da o kadar ihtiyâcımız yokdur

Misâl-i âb ederiz nîk ü bedle âmîziş
Bu kârgemde mu'ayyen mîzâcımız yokdur

Tahammül eylemeden gayrı vaz'-ı nâ-dâna
Kitâb-ı fenn-i hıredde 'ilâcımız yokdur

O câh kim ola hem-düş-ı ihtimâl-i zevâl
Teveccüh etse bile ibtihâcımız yokdur

Bizim bu kasr-ı sebük-sakf içinde ey Nâbî
Girân-sühanlar ile imtizâcımız yokdur (Bilkan, 1997)

Bezm-i safâya sâgar-ı sahbâ gelir gider
Gûyâ ki cezr ü medd ile deryâ gelir gider

Açıldığın haber verir agyâra gül gibi
Her dem bize nesîm-i sebük-pâ gelir gider

Olmaz yine marîz-i mahabbet şifâ-pezîr
Rûy-ı zemîne bir dahı 'Îsâ gelir gider

Sultân-ı gam nişîmen edelden derûnumu

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Sahrâ-yı kalbe leşker-i sevdâ gelir gider

Âgûş-ı vasla almış o tıflı şeb-i visâl
Gehvâre gibi âşık-ı rüsvâ gelir gider

Bir gün demez o şûh ki âyâ murâdı ne
Çokdan bu kûya Nâbî-i şeydâ gelir gider (Bilkan, 1997)

Matlab-ı dagdaga-yı paşayî
Ey tırâzende-i ikbâl-i ebed
V'ey firâzende-i kânûn-ı hıred

Mu'tedil olmağ için cümle umûr
Lâzım a'mâl-i terâzû-yı şu'ûr

Budur âsûdegî-i cûy-ı murâd
Cereyân ede ta'absuz irâd

Vezne çek masrafın îrâdın ile
Râhat ol ehl ile evlâdın ile

Hak verip vâsi' olursa hâlin
İddihâr eyle biraz emvâlin

Def'aten etme tehî hemyânın
Nice bâzîçesi var dünyânın

Fazla mâl olmayıcak yapma binâ
Eyleme mâlını bîhûde hebâ

Olmasın masrafın ol denlü füzûn
Ki zarûrî olasın zâr u zebûn
(.....)
Devlet âheste gerekdür cârî
Katı memdûh degül ser-şârî

İki mâsûre su etse cereyân
Hânedede cümleyi eyler reyyân

Toldurur bâğı egerçi seyl-âb
Lîk eyler der ü dîvârı harâb

Mansıb u câha heveskâr olma
Taleb-i 'izzet için hâr olma

Ehl-i mansıbda bulunmaz râhat
Hâl-i bî-'azldedir emniyyet

Zillet-i 'azline degmez nasbı
Sarfına ser-be-ser olmaz gasbı

Olma paşalık için âvâre
Tabl u surnâ ile girme nâre

Bağlama tantana-i tabla gönül
Dûrdan hoş gelir âvâz-ı dühül

Paşalık 'ömre sürer mihnetdir
Hâsılı derd ü gam u kasvetdir

Nâmı pür-kevkebe câhı 'âlî
Lîk dûzahda geçer ahvâli

Hâtırı mansıbı gibi vîrân
Sorma hiç âhiret ahvâli yaman

Zulm ederse yıkılır hâne-i dîn
Etmese bulmaz umûru temkin

Çekdiği mihnet olunsa ta'dâd
Değmez ol mihnete Mısır u Bağdâd

Hây u hûy ile eder 'ömrü güzer
Hâsılı eşk-i ter ü hûn-ı ciger (Hayrî-nâme'den/Bilkan, 2014)

(.....)

1. İnceleme

1.1. Nüsha Tavsifi

Eser, Urfalı Yûsuf Nâbî Efendi adına kayıtlıdır. Nâbî'nin Sultan Muhammed Gazi'den mansıp talep etmesini barındıran eser, Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğunda

kayıtlıdır. 06 Hk 2552 arşiv numarasıyla kayıtlı olan eser, Nâbî'nin manzum mansıp talebi ve emire kasidesini içermektedir.

Başı: Minnet-i bî-kıyâs-ı Yezdân'a

Ki'tdi 'atâ-yı dâniş insâna

Sonu: Ola a'dâsı nigûn câhı füzûn 'ömri dirâz

İde dil-h^(v)âhımı âmâde Hudâ-yı 'allâm

Zahriye ve Hâtîme: Eserin zahriye ve hâtîme kısımlarında; hiçbir kayda rastlanmamıştır.

Ölçüler: 213x145-145x75 mm.

Yaprak: 11 yaprak.

Satır: 21 satır.

Yazı Türü: Talik

Kâğıt Türü: Rutubet lekeli üzümlü taç filigranlı krem

Cilt: Sırtı beyaz meşin yamalıklı üstü ebru aşınmış kağıt kaplı mukavva cilt. Eser içinde eksikler var.

Mühür ve Özel İmleçler: Yok.

1.2. Nazım Biçimi

Eser, her beyiti kendi arasında kafiyeli ikiliklerin oluşturduğu mesnevi formuyla kaleme alınmıştır. Eserin sonunda Sultan Muhammed Gazi adına tertip olunmuş bir kaside de mevcuttur.

1.3. Vezni

Eser, aruzun Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün kısa kalıbıyla oluşturulmuştur. Sondaki kaside ise Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün vezniyle yazılmıştır. Eserde az sayıda aksama dışında vezin problemine tesadüf edilmez.

1.4. Kafiye ve Redif

Eser, mesnevi formuyla kaleme alınmış olmak dolayısıyla; kafiye ve redif kullanımı noktasında bir problem barındırmaz.

Her mesânın sabâhı şâhiddir

Ki du kevnin Hudâ'sı vâhiddir

1.5. Dil ve Üslup

Şair, eserinde ağır ve ağıdalı bir dil kullanmıştır. Üslubu ise donuktur. Beyitleri tekellüm etmek ya da anlamak bir hayli mesai sarf etmeyi gerektirecek düzeyde yoğun anlatım söz konusudur.

1.6. Muhteva

Söz konusu eser, Allah'a övgü ile başlar. Allah'ın kâinatı var etmesi, insanı yaratması ve onu konuşur kılması gibi hususlar, bu kısmın dahlindedir. Ardından Hz. Peygamber'e övgü mahiyetinde bir na't kaydolunmuştur. *Cevher-i Zebân* namında olan bu na't, yirmi bir beyit kadar devam eder. Peşi sıra yer alan dizeler, dört halifeye övgü olarak yazılmıştır. Bu kısım, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in övgüsünü de haizdir. Ardından Sultan Muhammed Gazi'ye yönelik bir methiye yer alır. Bu methiyede şair memduhunu överken kendi acziyetine dikkati çeker. Meramı, Sultan Muhammed Gazi'den bir mansıp/memuriyet almaktır. Buna ilişkin arzusunu da dile getiren Nâbî, bir kasideyle eserini sonlandırır.

2. Metin ve Türkiye Türkçesi

**ÓArz-ı Hâli-i Nâbî Efendî Der-
Taleb-i H^(v)âcegî Dîvânı**

**Hâcegî Dîvânının Talebi Hakkında
Nâbî Efendî'nin Arz-ı Hâli**

1^b

Fe'Öilatün/Mefa'Öilün/Fe'Öilün

- 1 Minnet-i bî-kıyâs-ı Yezdân'a
Ki'tdi Óatâ-yı dâniş insâna
- 2 Nażar it eylemiş o zî-ķudret
Şafha-i kevni nüsha-i hikmet
- 3 Eyleyip bir ğarîb-i şun'Ö-ı icâd
Ķomış adın cihân-ı kevne fesâd
- 4 İtmiş ol Rabb-i a'Ölem ü ahkam
Cümle eşya için vücûd u Óadem
- 5 Fıķra hâķ eyleyip ğinâ-yı nażîr
Hem-Óinân eylemiş ħalîle keşîr
- 6 Yeós-i ümîd ü hem-yaķîne kâne
Âteş-i âb u vuşlat hicrâna
- 7 İhtiyâca bedel refâhiyyet
Şiddet ü miħnete daħi râħat
- 8 Kimisi ehl-i nâz u kimi niyâz
Kimi şadân u kimi ğam-enbâz
- 9 Kiminiñ bânîñ eylemiş Ĥallâķ
Nice muħtâca maķsimü'öl-erzâķ
- 10 Hâsılı iki nev'Ö olup eşya
Vahdet-i Hâlık'ı ider îmâ
- 11 Cümlesiniñ birer müsâvisi var
Bî-Óadîl olduĝın ider iş'Öâr
- 12 Her mesânîñ şabâħı şâhiddir
Ki dū-kevnîñ Ĥudâ'sı vâħiddir
- 13 Renkden Óârî idigin Yezdân
Furma izhâr ider bahâr u ĥazân
- 14 Gül-şen ü külhen ü zemîn ü semâ
Cilve-ger her birinde şun'Ö-ı Ĥudâ
- 15 Ķudret-i Hâķķ'ı itmede iş'Öâr
Giryê ebrû vü ĥande-i gül-zâr

- İnsana bilgi verdiği için; benzeri olmayan Allah'a minnet ederim.*
- O kudret sahibi, dünya sahifesini hikmet nüshası eylemiş, bak.*
- Bir esrarengiz yaratı eyleyerek; adını, cihana fesat koymuş.*
- O ilim ve hikmet sahibi Allah, bütün eşya için; varlık ve yokluk yaratmış.*
- Allah, bir gurup yaratarak; çokla azı, dizginlemiş.*
- Ümitlenme, ateş, su ve vuslat; hicrana yakınlaştı.*
- Refahlık ve rahat, şiddet ve sıkıntıda dahi gereksinime karşılıktır.*
- Kimisi; naz ehli ve kimi duacı; kimi mutlu ve kimi gama ortaktır.*
- Allah, kiminin kapısını eylemiş. Nice ihtiyaç sahibine, rızıklar dağıtmış.*
- Sonuçta; her şey, iki tür olarak; Allah'ın birliğini ima eder.*
- Hepsinin birer dengi var. Denksiz olduğunu bildirir.*
- Her akşamın sabahı, şahittir. Dolayısıyla; iki cihanın Allah'ı tektir.*
- Allah, renkten uzaktır. İlkbahar ve sonbahar, bunu ortaya çıkarır.*
- Gül bahçesi, ateşlik, yer ve gök; Allah'ın yarattısı her birinde belirir.*
- Gözyaşı, kaş ve gül bahçesinin gülümsemesi; Allah'ın kudretini bildirmektedir.*

2^a

- 16 Eylemiş zîb-i lehce-i ĥubı
Bir muvâhħid bu beyt-i mergûbi
- 17 *Her ĝiyâħî ez-zemîn rüyed
Vaħdehu lâ-şerîke leh ĝüyed*
- 18 Seyr ħılsîñ nüķüş-ı evrâķı
Görünir sûret-i ĥüve'öl-Bâķî

- Güzel lehçesinin süsü, bu raĝbet edilen beyti bir kalmış.*
- Her bitkisi, yerin yüzüdür. O tektir, ortağı yoktur; söyler.*
- Yaprakların nakşını seyretsin. Ebedi olan O'durun sureti görünür.*

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- 19 Her varaktan saña olur žāhir
Şüret-i muŖşir-i hüveól-Ŗādir
- 20 Lık kıldı hitāba erzānī
Cümle maħlūk içinde insānı
- 21 Ĥalk idip hāk-i tīreden Ādem
Eyledi nāmın eşref-i Ŗālem
- 22 Oldı lutfıyla zümre-i insān
Ŗābil-i Ŗaql u lāyık-ı Ŗirfān
- 23 Cism-i insān ki naqş-ı zībādır
Ziyet-i kār-gāh-ı dūnyādır
- 24 Diğkat ile olınsa kevne nazār
Görinir ādemī çü nūr-ı Başār
- 25 Murg-ı Ŗarş-ı āşiyāndır ādem
Ŗālīb-ı kevne cāndır ādem
- 26 Ŗalb-i insān şerīf-i ĥilqatdır
Cilve-gāh-ı cenāb-ı Ŗizzetdir
- 27 Dil ki āyīne-i ilāhīdir
Nūr-ı imān anīñ güvāhīdir
- 28 Eylese bir dili biri mesrūr
Aña ilqā ider hezār sürūr
- 29 Eylemek bir dile sürūr idhāl
Çün buyurmuşlar efdālūól-aŖmāl
- 30 Tā beyā dilden est-i maqşūduñ
Bulasın tā anīñ ile maŖbūduñ
- 31 Olmasa dilden uramazsın dem
Şeref-niŖmet-i seyyid-i Ŗālem
- 32 Gele ey hāme-i şikeste-zebān
Vādi-i naŖta ol berz-i pūyān
- 33 Başla naŖt-ı ĥabīb-i Yezdān'a
Ževq-i vaşf ile rūh vir cāna
- 34 Nāmını Cevher-i Zebān eyle
NaŖtın ārāyiş-i beyān eyle
- 2^b 35 YaŖni sultān-ı mürselīn Āħmed
Bende-i muqbil-i Ĥudā-yı Šamed
- 36 Maħrem-i ĥazret-i Ĥudā-yı teŖāl
Mazhar-ı ĥubb-ı pezīr-i şuŖāl
- 37 Āħirin Ŗaşr u evvelin nuşret
Mihr-i ĥoş-naqş-ı maşlahat²
- 38 Šadr-ārā-yı sāhib-i levlāk
- Her yapraktan, yüce Allah'ın bilgisi sureti, sana belirir.*
- İnsanı yaratılmışlar içinde; yaraşır hitabına mazhar kıldı.*
- Bulanık topraktan Ādem'i yaratarak; adını, âlemin en şerefliyi eyledi.*
- Lütfuyla insan zümresi; irfana layık ve akıllı oldu.*
- İnsan bedeni, süslü bir işlemedir. Dünya dükkânının süsüdür.*
- Dünyaya dikkatle nazar kılsan; insan, Allah'ın nuru görünür.*
- İnsan, gök yuvasının kuşu; dünya bedeninin kalbidir.*
- İnsanın kalbi, yaratılmışların en şerefliisidir. Allah'ın belirlediği yerdir.*
- Gönül, ilahi bir aynadır. İmanın nuru, onun şahididir.*
- Biri, bir gönlü mutlu kılsa; ona binlerce mutluluk bırakır.*
- Bir gönle mutluluk vermeyi, amellerin en iyisi buyurmuşlar.*
- Gönülde maksadının varlığı doludur. Onunla tapındığını bulasın.*
- Gönülden olmasa, soluk alamazsın. Âlemin efendisinin nimetinin şerefidir.*
- Ey kırık dilli kalem! O şanlı koşucu, naat vadisine gelsin.*
- Allah'ın sevdiceğinin naatına başla. Vasfın zevkiyle, cana ruh ver.*
- Adını, Cevher-i Zeban koy. Naatını, süslü açıkla.*
- Yani; risaletin sultanı Ahmed, samed olan Allah'ın mübarek elçisidir.*
- Yüce Allah'ın mahremi; ateşi kabul eden sevginin erişmiş...*
- Sonun zaman ve öncen yardımdır. Faydanın işlemeli hoş güneşi...*
- Eğer sen olmasaydının sahibi ve en*

² Vezin aksamaktadır.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Mest-i cām-ı hitāb-ı *erselnāk*³ iyisi, Âlemlere rahmet olarak gönderdik hitabının kadehi sarhoşudur.
- 39 Ziyet-efzā-yı gül-şen-i Óâlem Âlemin gül bahçesinin süs vereni, BāÓîs-i hilkat-ı ben-i Âdem Âdemoğlunun yaratılma nedeni...
- 40 Gül-i hoş-büy-yı gül-şen-i rahmet Rahmetin gül bahçesinin hoş kokulu Ser-ü-ser sebz-i ravza-i hikmet gülü, hikmetin bahar bahçesinin başı...
- 41 Feyz-i rengin-i hâtem-i tekvîn Yaratılma mührünün renkli bereketi, ŞemÓ-i fânüs-ı âsumân u zemîn yer ve gök fanusunun mumu...
- 42 Ehl-i Óîşyāna müttekā-yı halās İsyān ehline, kurtarıcı bir dayanak; Bezm-i qurba nedīm-i hās-ı eşhās yakınlaşma meclisine şahısların en seçkin dostu...
- 43 Zib-i sadr-ı bisāt-ı Óâlemdir Âlem döşeginin ortası süsüdür. İlk; Evvelin mevc-i baħr-ı aÓzamdır pek büyük deniz dalgasıdır.
- 44 Nāmına zātın idicek inşa Adına zatını inşa edince; ona, Aña mühr-i nübüvvet urdı nidā peygamberlik mührü ses verdi.
- 45 İtdi ol mühr ile añı Ğaffār Allah, O'nu o mühür ile güzelliğe Sevki-i hüsne metāÓ-ı tamga-dār sevk etme dalında damgacı yaptı.
- 46 Eylemiş hem anıñ cenāb-ı Ğafūr Yüce Allah, onun zatını saklı bir Zātını bir hazīne-i mehmūr hazine eylemiş.
- 47 Olıcağ mihmān-ı Rabb-i Celil Celāl sahibi Allah'a konuk olacağı Oldı pişende Cibril-i delil sıra; Cebrail, peşi sıra kanıt oldu.
- 48 Sellem-Óizzeti oldı heft-felek Şerefli teslimiyeti, yedi felek oldu. Bir Hāk-i rüb-ı tarik-i hayl-melek sürü melek, yolu toprağının süpürücüsü oldu.
- 49 Zāt-ı pākī vücūda virdi nūr Temiz zati, vücuda nur verdi. ÓAdemi itdi sāyesi maÓmūr Gölgesi, yokluğu mamur etti.
- 50 YaÓni zāt-ı Muħammediden hem Yani; Muhammedî zattan; varlık ve Behr-yāb oldılar vücūd u Óadem yokluk nasıplandı.
- 51 Ey shehşāh-ı enbiyā Óasker Ey nebilerin şahı asker! Yer yuvası ve Vir zemîn āşiyān ü Óarş-ı maşarr merkez arşa ver.
- 52 Dāver-i milket-i şefāÓatsın Bağışlama mülkünün başkanı, âleme ÓÂleme rahmet ü hidayetsin rahmet ve yol göstericisin.
- 53 Eylemişdir müóellif-i kudret Kudreti telif eden; zatını, âlemin Hilkat-i kevine zātını Óillet yaratılmasına sebep kılmıştır.
- 54 Nābi-i haste-dil fakiriñdir Hasta gönüllü Nābî, fakirindir. Silk-i ümmide bir haķiriñdir Cahiller topluluğunda, bir itibarsızındır.
- 3^a 55 İşi hep cümle cürm-i Óîşyāndır Bütün işi, asilik ve günahdır. Her

³ (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. Enbiya, 21/107, (Altuntaş ve Şahin, 2011).

- Her zamān kārı sehv ü nisyandır
56 Kendi taqşır ü cürm-i mū-be-mū
 Defter-i ĥod günāh ile memlū
- 57** Şefkatīñ defterinden eyleme çek
 Elin al sāye-i şefā'ate çek
- 58** İtmesin pādīşāhım āzürde
 Olmasın berg-i cismi efsürde
- 59** Daħi Erhām'a eyle medħ ü šenā
 Rūh-ı pāk-i çehār-ı yāre seza
- 60** Cümleñin biri yār-ı ġār-ı śadīq
 Efdalüñ-nās-ı ĥazret-i Śiddīq
- 61** Yār-i šānīsi bāġ-ı Óadle šemer
 Serv-i bostān-ı şer'ı ya'ni ÓÖmer
- 62** Hem üçüncüsü ĥazret-i ÓOsmān
 Šāhibüñ-Óilm-i cāmi'üñ-Óuróñ
- 63** Çār-ı mīn yāri sākī-i Kevşer
 Óāmi'üñ-küfr-i ĥazret-i Ĥayder
- 64** Daħi ol iki merdüm-i dīde
 Ol iki zāt-ı pāk-i sencīde
- 65** Biriniñ nām-ı pākı ya'ni Ĥasan
 Gül-šen-i qurba ġonce-i aħsen
- 66** Biriniñ şöret-i şerīfi Ĥüseyn
 Ĥazret-i Muştafa'ya qurretüñ-Óayn
- 67** Eyle bizden nice śalāt u šenā
 Cümleñiñ rūh-ı pākine ihdā
- 68** Eyle ey hāme-i śabā reftār
 Rādiya'óllāhu Óanhum ile qarār
- 69** Başla ey hāme-i zīb-Óunvān
 Midħat-i pādīşāh-ı devrān
- 70** Ĥāmi-i dīn-i mu'ín şer'ı mubīn
 Ĥazret-i şehri-yār-ı rüy-ı zemīn
- 71** Dāver-i Cem ġulām u gerdün-ı bāb
 Šāh-ı kişver-sitān sütüde-cenāb
- 72** Šāh-ı kāmīl şehneşeh-i fāzıl
 Bahr-ı iħsān-ı hidīv deryā-yı dil
- zaman işi, yanılma ve unutmadır.
 Kendi, en ince noktasına kadar;
 kusur ve suçlu; kendi defteri, günah
 ile dolu.*
- Şefkatin defterinden eyleme, çek;
 elini al, şefaatin gölgesine çek.*
- Padişahım, incinmiş kılmasın. Beden
 yaprağı, solmuş olmasın.*
- Dahası; Allah'a övme ve yüceltmede
 bulun. Dört halifenin de temiz ruhuna
 yaraşır.*
- Hepsinden biri, sadakatli mağara
 dostu; insanların en efdali, hazreti
 Sıddık...*
- İkinci dostu, adalet bahçesine
 meyvedir. Bostanın servisi, şeriat
 kaynağı Ömer'dir.*
- Üçüncüsü de hazret-i Osman'dır.
 İlim sahibi, Kuran'ın yekûnudur.*
- Dördüncü dostu; Kevser'in dağıtıcısı,
 küfrün düşmanı hazret-i Hayder...*
- Dahası; o, iki göz bebeği; o iki temiz
 değerli zat...*
- Birinin temiz adı, Hasan'dır. Yakınlık
 gül bahçesine en güzel goncadır.*
- Birinin şerefli şöret-i Hüseyin'dir.
 Hazret-i Mustafa'nın gözünün
 nurudur.*
- Bizden nice salavat ve ululama eyle.
 Hepsinin temiz ruhuna hediye olsun.*
- Ey sabahın kalemi! Ulaş. Allah
 onlardan razı olsun ile otur.*
- Ey süslü unvanlı kalem! Cihan
 padişahını övmeye başla.*
- Allah'ın dininin himayet edicisi,
 apaçık bir şeriat; yeryüzünün yüce
 efendisi...*
- Cemin veziri, feleğin hizmetkârı;
 övülmeye değer ülkenin efendisi...*
- Olgun şah, faziletli şahlar şahı;
 vezirliğin ihsan denizi, gönül
 deryası...*

3 ^b	73	BāÓiŝ-i ber-ķarār-i Óālem Bādi-i rāhat ben-i Ādem	<i>Ālem düzenini ayakta tutmaya bais; Ādemođlu, rahatlık kaynağı...</i>
	74	Vāriŝ-i milket-i Süleymānī Āb-rüy-ı ğuruh-ı ÓOsmānī	<i>Süleyman mülkünün varisi, Osmanlıların yüzüsu...</i>
	75	Ey araziñ hidiv-i mümtāzi YaÓni Sultān Muħammed Ğāzi	<i>Ey yeryüzünün seçkin veziri! Yani Sultan Muhammed Gazi...</i>
	76	Pādiŝāh-ı zamān žıll-ı Hudā Ĥāliduóllāh-ı milket-i enbiyā	<i>Zamanın padişahı, Allah'ın gölgesi; peygamberlik mülkünün devam ettiricisi...</i>
	77	Ol ki ŝāhān derinde bendesidir Mihir ü meh ŝātūr-ı bendesidir	<i>O ki şahlar kapısında kuldur. Ay ve güneş, yanında yürüyen kuldur.</i>
	78	Dergehine iderse erzānī Niçe Nuŝirevānī vü Rabbānī	<i>Ne kadar Nuŝirevani ve Rabbani varsa; dergāhına [gelse] yaraşır.</i>
	79	Ol ki devri zamān-ı emn ü amān ÓĀsrı faşl-ı bahār-ı cān-sitān	<i>Onun devri, güvenç zamanıdır. Yüzyılı, can kaynağı, bahar faslıdır.</i>
	80	Mihir ü meh Ĥicre sāy-ı dergāhı Heft-eflāk-ı tūde-i rāhı	<i>Dergāhı, ay ve güneş ayrılığına; yedi feleğin yol yığınıdır.</i>
	81	Eylemiş anı Ğādir mütteÓāl Saltanat gül-sitānına gül-i al	<i>Allah, onu yücelikli eylemiş. Saltanatın gül bahçesine kırmızı gül kalmış.</i>
	82	BāÓiŝ-i intiżām-ı Óālemdir Nāmı ŝāhenŝeh-i muÓažžamdır	<i>Ālemin düzeni konusudur. Adı, yüce şahlar ŝahıdır.</i>
	83	İtmege dergehinde eyler Óār Nice ŝāhib-serir-i hidmetķār	<i>Nice taht sahibini, dergāhında hizmetķār etmeye utanır.</i>
	84	Dāóimā lutf-ı Ĥaķķ žahiridir Āsumān pāye-i esiridir	<i>Her zaman Hakk'ın lütfü görünür. Gök, rütbesi esiridir.</i>
	85	Eylemiŝ devleti Ĥudā-yı ğafūr Ĥidmet-i āsitānına meómūr	<i>Çok bağışlayıcı Allah, devleti eşiğine hizmet memuru eylemiş.</i>
	86	İder olduķça ĥāk-būsı naŝīb Óİzz ü devlet biri birin taÓķıb	<i>Toprağı öpmesi nasip olduķça; şeref ve mutluluk birbirini izler.</i>
	87	ŝirler lerze-nāk-ı pençesidir Ğahrāman Óāŝıķ-ı tabancasıdır	<i>Arslanlar, pençesinde titrer. Kahraman, tabancasının āŝıđıdır.</i>
	88	Tiđi bir cūybār-ı ĥünidir Kim mümerri Óadū derunidir	<i>Kılıcı, bir kan ırmağı akıtır. Dolayısıyla; bir yoldan geçenler, düşmanın kalbidir.</i>
	89	İtmiŝ ol cūyı ĥazret-i Bārī Bāđ-ı Ómer Óadūsına cārī	<i>Yüce Allah, o ırmağı Ómer'in bahçesi etmiş, düşmanına akmaktadır.</i>
	90	Tiđi āteŝ Óadūsıdır ĥāŝāk Eyler anıñla rüy-ı arzı pāk	<i>Kılıcı ateş, düşmanı süprüntüdür. Onunla, yeryüzünü temiz eyler.</i>
	91	Eylemiş ĥāsmına Ĥudā-yı celil Tiđ-ı ķahrın vekil-i ÓAzrāóil	<i>Celal sahibi Allah, kahr kılıcını, düşmanına Azrail'in vekili eylemiş.</i>

92	Gelir oldum ki ide haşma nigāh Āsumāndan Óaleyke Óavnuóllāh	<i>Düşmanına bakmasıyla; gökten Allah'ın yardımı senin için oldu.</i>
93	Her işinde Óināyet-i Bārī Aldı tedbīriniñ kıafa-dārī	<i>Allah'ın yardımı, her işinde; başlangıç itibariyle tedbirini aldı.</i>
94	Gerden-i haşma itmede taħrīr Ĥame-i kıahrı sūret-i zencīr	<i>Kahır kalemi, zincir misali düşmanın boynuna yazı yazmada...</i>
4 ^a 95	Tīġı sevgend-gāh-ı Rüstem'dir Cevher-i rüyı kıatre-i demdir	<i>Kılıcı, Rüstem'in yemin yeridir. Yüzünün özü, kan damlasıdır.</i>
96	İtdi telhi-i Óālemi devrān Ĥançer-i āzürden kıaser-bān	<i>İnciltici hançerin, gönül yapmaya; acı âlemi dolaştı.</i>
97	Lāzım olsa rikāb için ibrīz Çarĥ ider āfitāb-ı dest-āvīz	<i>Kullar için saf altın gerek olsa; eline asılı güneş, döner.</i>
98	Eylese lutfi ĥisār-ı dil-cūy Rūĥ-ı Ĥātem'dir āferīn-i gūy	<i>İhsanı, gönül çekenı kuşatsa; sözün yaratılması, Hatem'in ruhudur.</i>
99	Ġayret-i lutfi bahrı ĥāk eyler Kerem-i ebri kerem-nāk eyler	<i>İhsanının gayreti, denizi toprak kılar. Kerem bulutu, kerem yağdırır.</i>
100	Ne zamān gördi dīde-i devrān Böyle bir pādīşāh-ı Óālī-şān	<i>Cihanın gözü, böyle bir şanı yüce padişahı ne zaman gördü?</i>
101	Hem saĥī hem şecīÓ hem fādıl Hem maÓārif-şinās hem Óādil	<i>Hem cömert, hem soylu, hem faziletli; hem bilgin, hem adaletli...</i>
102	Žāt-ı mecmūÓa-i mürüvvetdir Ser-be-ser nüşha-i sehāvetdir	<i>Zatı, mürüvvet mecmuasıdır. Baştanbaşa cömertlik nüshasıdır.</i>
103	Allāh Allāh nedir bu şevket ü şān Ėānikaóllāh nedir bu emn ü emān	<i>Allah, Allah bu heybet ve şeref nedir? Allah'ın kıymeti, bu eminlik nedir?</i>
104	Oldı Óaśrında resm-i ġam berbād Oldı kemyāb-ı ĥātır-ı nā-şād	<i>Zamanında; gamın resmi, berbat oldu. Mutsuz gönül, az bulunur oldu.</i>
105	Foldı āvāz-ı Óadl ile gül-zār Bister-i rāĥat oldı bülbüle ĥār	<i>Gül bahçesi, adalet sesiyle doldu. Diken, bülbüle rahat yatak oldu.</i>
106	Buldı ol deñli kār dehr-i nižām Ki oldı kıānūn içinde nāle ĥarām ⁴	<i>Dünya nizamı, o denli kār buldu ki; kanun içinde bağırarak, yasak oldu.</i>
107	Folalı śayt-ı Óadl ile āfāk Mār ağzında gezdırır tiryak	<i>Ufuklar, adalet sesiyle olduğundan beri; yılan, ağzında panzehir gezdırır.</i>
108	Her kıaçan itse ārzū-yı şikār Eblaķ-ı bād pāye olsa süvār	<i>Her ne zaman av arzulasa; alacalı at, koşmada ayağı çabuk olur.</i>
109	Gūyiyā ĥāzret-i Süleymān'dır Zīr-i rānında bād-ı pūyāndır	<i>Sanki hazret-i Süleyman'dır. Zirve koşusunda, rüzgār gibi koşandır.</i>
110	Āsumān kıāmetin dūtā eyler RifÓat-ı cāĥına duÓā eyler	<i>Gök, boynunu iki kat eyler. Yerinin yüksekliğine dua eyler.</i>
111	İder ol demde eyleyip āġāz	<i>O an başlayarak; güneşin yüzünü</i>

⁴ Vezin aksamaktadır.

		Eyledi himmeti baña hem-zât	bana zatiyla oldu.
134		Oldı himmet baña hevesde şerîk	Himmet, bana heveste ortak oldu.
		Furmayıp itmede beni tahrîk	Durmayarak; beni, tahrik etmede...
135		Ne turursuñ Óazîmet eylesene	Ne duruyorsun, yönelsene; kendi
		Kendi kendiñe himmet eylesene	kendine himmet eylesene...
5 ^a	136	.... ⁶	
	137	....	
	138	....	
	139	....	
	140	Anda çoğdur mürüvvet erbâbı	Onda, insaniyet erbabı çoktur. Onda,
		Bulunur anda himmet aşhâbı	himmet sahipleri bulunur.
	141	Ehl-i perver nice kerem-ver var	Ehil besleyen nice cömert var.
		Nice himmet-i şuÓle-server var	Yardımlıyla nice parıldayanlar var.
	142	Belki saña nigâh-ı himmet ide	Belki sana, himmet bakışı eder.
		Hâkdan refÓ idip hîmâyet ide	Topraktan yükseltip, korur.
	143	Şâyed ol pür-kerem idip himmet	O cömertlik kaynağı, himmet ederse;
		Saña bernâ ne-pâre-i râhat	sana gençlik, rahatın bütünlüğüdür.
	144	Saña hâsıl olup sürür u şafâ	Sende mutluluk ve eğlence belirerek;
		İdesin Óömrün olduğınca duÓâ	ömrün oldukça, dua edesin.
	145	Ġurbeti ihtiyâr idip nâ-çâr	Gurbeti, çaresiz seçerek; himmetle
		Eyledim himmet ile terk-i diyâr	terk-i diyar eyledim.
	146	İtdim âhir Óazîmete niyyet	Sonunda; devletin dergâhı nerede
		Çandasın diyü dergeh-i devlet	diye gitmeye karar verdim.
	147	Eyledim şud-ı rahl-ı süz u güdâz	Ateşi mahveden göçe gittim. Rica ve
		Armağân eyledim ricâ vü niyâz	yalvarmayla armağan ettim.
	148	Cânda h ^(v) âhiş derün-ı dilde heves	Canda istek, gönlün derinliklerinde
		Sözlerim ârzü-yı nefis-be-nefis	heves; sözlerim nefisten nefse
			arzudur.
	149	Hâsılı bu ümîd-i h ^(v) âhiş ile	Sonuçta; bu istek ümidi ile, Allah'ın
		Bârgâh-ı Hudâ'ya nâliş ile	huzuruna inleme ile...
	150	İrdim ârâm-gâh-ı sultâna	Sultanın istirahatgâhına, cihan
		Taht-gâh-ı hidiv-i devrâna	vezirinin tahtına ulaştım.
	151	Seyr idip kâr-gâh-ı ikbâli	İkbalin iş yerini seyrederek; yücelik
		Favr-ı erbâb-ı Óizz ü iclâli	erbabının tavırlarını [izledim].
	152	Ġâlib oldı vücūduma hayret	Vücutuma hayret ulaştı. Gayretin
		Dâmenim tutdı pençe-i ğayret	pençesi, eteğimi tuttu.
	153	Oldum ol deñli vâlih ü hayrân	O denli hayran ve şaşkın oldum.
		Ki gör ne sandı sûret-i bî-cân	Dolayısıyla; cansız sureti, ne sandı
			gör.
	154	Çaldım idrâk-i hâlidîne ğâfil	Sonsuz idrakte aldanmış kaldım.
		Aldı cânım telâş-ı bî-hâsıl	Ortaya çıkmamış bir telaş, canımı

⁶ İzleyen dört beyit, metnin fazlaca tahrip olmasından ötürü okunamamaktadır.

	155	Ne ünsīyim ne yār-ı ğam-ĥ ^(v) ārım Ne tesellī virir vefā-dārım	<i>aldı. Ne dostum, ne de gam çekenim. Teselli vermez, vefalıyım.</i>
	156	Ne ḳabīle ne āşınā vü ne ĥ ^(v) īş Ne nemek-rīz-i ĥātır-ı pür-rīş	<i>Ne soy, ne tanıdık, ne kendi; yara dolu gönle tuz dökmektir.</i>
5 ^b	157	Eşĥ-rīzān ü vālih ü ğam-gīn .... ⁷	<i>Gözyaşı döken ve şaşkın ve gamlı....</i>
	158	Görüp iḳrārımı saŖādetde .... ⁸	<i>Kararımı mutlulukta görerek....</i>
	159	Dem-be-dem ĥasret ile āĥ iderek .... ⁹	<i>Zamandan zamana hasretle inleyerek....</i>
	160	Başladım çün nesīm-i faşl-ı bahār .... ¹⁰	<i>Bahar faslının rüzgârı olduğundan başladım....</i>
	161	Arayıp çāre-i dil-i nā-şād Kimi gördümse itdim istimdād	<i>Mutsuz gönle çare arayarak; gördüğüm herkesten medet umdum.</i>
	162	Ḳanda bir gül-şen olsa aña hezār Ḳanda bir āteş olsa aña şerār	<i>Nerede bir gül bahçesi olsa, ona bülbül; nerede bir ateş olsa, ona kıvılcım...</i>
	163	Ḳanda bir şemŖ aña pervāne Ḳanda zencīr aña dīvāne	<i>Nerede bir mum, ona pervane; nerede zincir, ona deli...</i>
	164	Ẓıkr-i dil yā müfettiĥuŖl-ebvāb Fıkr-i dil yā müsebbibuŖl-esbāb	<i>Gönlün zıkrı, ey kapıların açıcısı; gönlün fikri, sebeplerin sebebi...</i>
	165	Kime itdimse ĥālimi iŖlām Kime oldumsa çāre-cūy-merām	<i>Durumumu, kime açtıysam; kimden meramıma çare aradıysam...</i>
	166	Olmadı hiçbirinde rüy-ı ümīd Cümleden oldum āhiri nevmīd	<i>Ümidin yüzü, hiçbirinde olmadı. Sonuçta; hepsinden ümitsiz oldum.</i>
	167	Tutdum eñ soñra bulmayıp çāre Yüzümü bārgāĥ-ı Settār'e	<i>En sonunda çare bulamayarak; yüzümü Allah'ın dergāĥına tuttum.</i>
	168	Eyledim bā-ümīd-i ŖavnuŖllāĥ Ĥāk-i dergāĥ-ı Kibriyā-yı penāĥ	<i>Allah'ın yardımı ümidiyle; sığınağımı, Allah dergāĥının toprağı eyledim.</i>
	169	Didim ey pādīşāĥ-ı kevn ü mekān Āferīninde-i zemīn u zamān	<i>Ey varlık ve mekânın padişahı! Zemin ve zamanı yarattın dedim.</i>
	170	Dest-gīr-i fütādegān sensin Kār-fermā-yı ins ü cān sensin	<i>Düşmüşlerin elinden tutan sensin. İnsanlar ve cinlere iş buyuran sensin.</i>
	171	Senden olur şikeste-gān Ŗilāc	<i>Kırılmış olanlar, senden tedavi bulur.</i>

⁷ Bu kısım, metnin fazlaca tahrir olmasından ötürü okunamamaktadır.

⁸ Bu kısım, metnin fazlaca tahrir olmasından ötürü okunamamaktadır.

⁹ Bu kısım, metnin fazlaca tahrir olmasından ötürü okunamamaktadır.

¹⁰ Bu kısım, metnin fazlaca tahrir olmasından ötürü okunamamaktadır.

	Sen virirsin metā-ı Ōacze revāc	
172	Yā ilāhī baña meded senden Luṭf u iḥsān-ı bī-Ōaded senden	<i>Acizlerin malına, sen kazanç verirsin. Ey Allah'ım! Bana imdat senden. Sonsuz lütuf ve bağışlama senden.</i>
173	Pençe-i ğamdan it beni āzād Ĥatırım hürrem eyle gönlüm şād	<i>Keder pençesinden beni azat et. Hatırımı mutlu, gönlümü şen eyle.</i>
174	Nāleler eyleyip bu ḥāletle Āh u feryād idip bu ḥāletle	<i>Bu hâllerle; inleyerek, ah ve bağrışma ederek...</i>
175	Ağlar iken bu sūz ile nāġāh Üstüme sāye şaldı feyžuóllāh	<i>Bu ateşle ağlarken; ansızın, Allah'ın bereketi, üstüme gölge saldı.</i>
176	Gördüm ol demde zāt-ı nūrānī Bir Ōazīz-i cihān-ı rūḥānī	<i>O an nurdan bir zat gördüm. Cihan ruhanilerinden bir azizdi.</i>
177	Nūr-ı rüyında luṭf-ı Ĥaḫḫ zāhir Cebhesinde müzāheret zāhir	<i>Yüzünün nurunda, Allah'ın lütfü belirgin. Yüzünde, yardım vesilesi belirgin.</i>
6 ^a 178	.... ¹¹	
179	....	
180	....	
181	....	
182	Didi ey Nābī-i perīşān-ḥāl Ey tehī gerd-i kūçe-i āmāl	<i>Ey Nābī-i perişan hâl ve ey emeller dükkânının boş talihlisi! Dedi.</i>
183	Ey ġarībüó-diyār u ey bī-kes Ey nesīm-i şabā-yı bāġ-ı heves	<i>Ey diyarın garibi ve ey kimsesiz! Ey heves bahçesinin sabah rüzgârı!</i>
184	Ne bu üftāde ki bu ḥayrānı Ne bu dil-teşne ki bu nālānı	<i>Bu düşkünün bu hayranlığı nedir? Bu gönlü susamışın bu inlemesi nedir?</i>
185	Saña n'oldı ḥuzūr yoġ sende Zaófla tāb ḫalmamış sende	<i>Sana ne oldu? Sen de huzur yok. Solmuşsun, ışık kalmamış sende.</i>
186	Neden oldu şikeste endāmın Saña n'oldı ki yoġdur ārāmın	<i>Boyun neden kırıldı? Sana ne oldu da rahatın yoktur?</i>
187	Ne bu sūziş bu nāl gibi vücūd Ne bu zārī bu eşk-i ḥün-ālūd	<i>Bu yanma, bu inleyen vücut nedir? Bu ağlama, bu kan bulaşmış gözyaşı nedir?</i>
188	Ser-te-ser āh-ı ḥasret olmuştın Pāymāl-ı melālet olmuştın	<i>Baştanbaşa hasret dumanı olmuşsun. Kederden ayaklar altında kalmışsın.</i>
189	Eyledi bu haber beni ḥandān Tazelik buldı bu suḥandan cān	<i>Bu haber, beni güldürdü. Can, bu sözden tazelik buldu.</i>
190	Didim ey şāh-ı mülk-i maómurī Baḫtım āyīnesi gözüm nūrı	<i>Ey mamur olmuş mülkün şahı, bahtımın aynası, gözümün nuru! Dedim.</i>
191	Ḥāl-i zārım ḫatı perīşandır Üstüme ceyš-i ġam şitābandır	<i>İniltili hâlim, çok perişandır. Gam ordusu, üstüme akın etmektedir.</i>
192	Bī-kesim Ōācizim perīşānım	<i>Kimsesizim, acizim, perişanım.</i>

¹¹ İzleyen dört beyit, metnin fazlaca tahrir olmasından ötürü okunamamaktadır.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Hedef-i tîr-i cevri devrânım
193 Nice her lahza itmeyem feryâd
Nice gerdünü itmeyem berbâd
194 Dâr-ı ğurbetde ğam-küsârım yok
Müşfikim yok enîs ü yârim yok
195 Ne mu'înîm ne dil-nüvâzım var
Ne refîkim ne çâre-sâzım var
- 196 Rûzgârım siyâh u bahtım dûn
Tâlîmîm tîre hâtırım mahzûn
197 Dilde esbâb-ı ârzü kıatı çok
Bir kerem şâhibi efendim yok
6^b 198 ....¹²
199 ....
200 ....
201 ....
202 ....
203 Didî ey ğâfil-i tarîk-i murâd
İdeyim gel seni bu ğamdan şâd
204 Saña maşsüddan haber vireyim
Taraf-ı kâmdan haber vireyim
205 Eşk-rîz-i tahayyür olma yeter
Pây-mâl-i tahayyür olma yeter
- 206 Saña yüz tutdı devlet ü iqbâl
Ba'ód-ez-în olma âşinâ-yı melâl
207 Olma ğam-ġîn hâtırın hoş tut
Aġlama mâcerâ-yı derdi unut
208 Gitdi ol Óahd-i düşmen-i gerdân
Tevbe itdi ġünâhına devrân
209 Devlet-i ehl-i ma'Órifet geldi
Ehl-i Óîrfân-ı Óâtıfet geldi
210 Saña bir dergeh-i delîl olayım
Sâbîk-ı ni'Ómet-i cezîl olayım
211 İntisâb eyleyen o dergâha
Ĥande-i ta'Ón ider niçe şâha
- 212 Şâhibi bürüz-ı pür-Óâlî-şân
Rüstem-i Óaşr u Ĥahramân-ı cihân
213 Niçe mahzûnı eyledi mesrûr
- Cihanın eziyet okunun hedefiyim.
Her an nasıl feryat etmeyeyim; feleġi,
nasıl berbat etmeyeyim?
Gurbet evinde dert ortaġım yok.
Şefkat gösterenim yok, dostum yok.
Ne yardımcıım ne de ġönül okşayıcıım
var. Ne dostum ne de çare bulanım
var.
Rûzgârım siyah ve bahtım alçak.
Talihim gölgesi, hatırım mahzun...
Ĥönülde arzu sebepleri, oldukça çok.
Cömertlik sahibi bir efendim yok.*
- Ey murat yolunun aldanmışı! Gel,
seni bu gamdan mutlu edeyim dedi.
Sana maksattan haber vereyim.
Mutluluk yönünden haber vereyim.
Hayret gözyaşları olma, yeter;
hayretle ayaklar altında çiġnenme
yeter.
Talih ve mutluluk, sana yüzünü
döndü. Sonuçta; hüzne aşına olma.
Kederli olma, ġönlünü hoş tut.
Aġlama, derd macerasını unut.
O dönen düşmanın yemini gitti.
Cihan, ġünahına tövbe etti.
Bilgi ehlinin mutluluġu geldi.
Karşılıksız sevginin irfan ehli geldi.
Sana bir alt delil dergâhı olayım. Bol
nimetli ġeçmiş olayım.
O dergâha intisap eyleyen, nice şahla
şakalaşır.*
- Sahibi, yücelik dolu âşikârdır.
Yüzyılın Rüstem'i ve cihanın
Kahraman'idır.
Nice hüznünlüyü, mutlu kıldı. Nice*

¹² İzleyen beş beyit, metnin fazlaca tahrip olmasından ötürü okunamamaktadır.

		Niçe vīrānı eyledi ma'Ōmūr	
214		Niçe bī-keslere žahīr oldı Niçe me'oyūsa dest-gīr oldı	<i>Nice kimsesizlere, zuhur etti. Nice ümitsize, el tğutan oldu.</i>
215		Niçesin itdi ĥākdan berter Niçesin itdi lutfına mažhar	<i>Nicesini topraktan daha üstün etti. Nicesini lütfuna mazhar etti.</i>
216		Ehl-i Őirfāna himmeti vardır Bu gūrūha muhabbeti vardır	<i>İrfan ehline, yardımı vardır. Bu topluluğa, muhabbeti vardır.</i>
217		Keremde ma'Őrifetle bāzārı Bu metāŐiñ odur ĥarīdārı	<i>Keremde marifetle pazarı, bu mālın odur satıcısı...</i>
218		Andadır Şimdi diñle icmāli Nefes-i pāk-i ĥazret-i Őİsī	<i>Tamamı ondadır, Şimdi dinle. Yüce İsa'nın temiz nefesi...</i>
7 ^a	219	.... ¹³	
	220	....	
	221	....	
	222	....	
	223	Ol ki itmiş Ĥudā aña iĥsān Hüner ü fażl u dāniş ü Őirfān	<i>O ki Allah, ona bağışlamada bulunmuş. Hüner, fazilet, bilgi ve irfan...</i>
	224	İftihār-ı kerem-i ŐiŐār hem Bendesı muĥteşem kemīnesi Cem	<i>Üstünlükte cömertlikle övünen ve kölesi muĥteşem, hakiri Cem...</i>
	225	Ĥadr-dāne hüner sūtüde-güher Naĥl-i bāğ-ı sehā mürüvvet ber	<i>Allah'a yaraşır hüner, övülmüş cevher; cömertlik bahçesinin ağacı, mürüvvet meyvesi...</i>
	226	Meşrebi lutf u pīşesi iĥsān Ĥātem-i vaĥt u CaŐfer-i devrān	<i>Yaratılışı lütuf ve huyu bağışlama; vaktin Hatem'i ve cihanın Cafer'i...</i>
	227	Merd-i çālāk-ı Őarśa-i iclāl Şeh-süvār-ı ĥazā-yı istiklāl	<i>Soyluluk arsasının çalışkan yiğidi, istiklal kazasının iyi at binicisi...</i>
	228	Ĥahramān he'oyet ü Őalī şavlet ŞemŐ-i bezm-i sirāce-i devlet	<i>Kahraman görünüş ve yüce saldırış; mutluluğun ışığı, meclisin mumu...</i>
	229	Nažarı pāk u himmeti Őālī ŐĀsrınıñ derd ü ĥuşsa pāmāli	<i>Bakıştı temiz ve yardımı yüce; zamanının dert ve keder yok edicisi...</i>
	230	Kūha temkīn eylese seyrān Ġayretiyle olur şu gibi revān	<i>Dağa temkin eylese seyran, gayretiyle su gibi akar.</i>
	231	Āsafı dergehinde ĥul itmez Belki tedbīrini ĥabūl itmez	<i>Veziri, dergâhında kul etmez. Belki tedbirini kabul etmez.</i>
	232	Dergehi mültecā-yı ehl-i niyāz Rüzını mihr gibi dā'ım yaz ¹⁴	<i>Dergâhı, niyaz ehlinin sığınağıdır. Gününü, güneş gibi sürekli yaz [kıl].</i>
	233	Ceybi ümīd-gāh-ı ehl-i rica	<i>Kalbi, rica ehlinin ümit durağı; eli,</i>

¹³ İzleyen dört beyit, metnin fazlaca tahrip olmasından ötürü okunamamaktadır.

¹⁴ Vezin aksamaktadır.

	Desti mīzāb-ı kısmet-i şuŖrā	
234	Çarḥ-ı hikmet-güdāz kemteridir Bir kemīler keremde çākeridir	<i>toplananların kısmet akarı... Hikmetle dönen felek, yoksuludur. Savaşçılar, cömertlikte kuludur.</i>
235	Cins-i Ŗirfān-ı Ŗāsr-ı vaḳt-i revāc Derd-i ḥırmān-ı nutḳ-ı pāk-i Ŗilāc	<i>Zamanının revacı, irfanın kaynağı; mahrumluk derdine, temiz nutkuyla ilaç.</i>
236	Şeh-süvār-ı każā-yı behn-i hüner YaŖni çāpük-süvār sāhn-ı hüner	<i>Kazanın hünerli binicisi, hüner sahasının çevik binicisi...</i>
237	Olur ol deñli cilvesi berter Ki olur mīḥ-ı naŖli aḥterler	<i>Salınması o denli, daha üstün olur. Dolayısıyla; nalının çivileri, yıldızlar olur.</i>
238	SürŖat-ı pāyına ḥayāl irmez RifŖat-ı naŖline hilāl irmez	<i>Ayağının hızına, hayal ulaşmaz. Nalının yüksekliğine hilal ulaşmaz.</i>
7 ^b 239	.... ¹⁵	
240	....	
241	....	
242	....	
243	Geyik-i Ŗizz ü şeref şikārıdır ŖAvn-ı Bārī refīḳ ü yārıdır	<i>İzzet ve şeref geyiği avındır. Allah'ın yardımı, dostundur.</i>
244	Bir faḳīrim saña şenā-ḥ ^(v) ānım ŖĀcizim pāymāl-i devrānım	<i>Bir yoksulum, sana duacıyım. Acizim, zamanın ayakları altındayım.</i>
245	.... ¹⁶ Baḥt-ı bed-çehreden amān amān	<i>....; kötü yüzlü talihten el aman.</i>
246	Beni pāymāl-i nā-kesān itdi Kimisi ḥ ^(v) ān-ı dīgerān itdi	<i>Beni kimsesiz, ayaklar altında etti. Kimisi, diğerlerinin sofrası etti.</i>
247	Oldı ser-cümle cān ü destār İḳtizā ile ziyet-i bāzār	<i>Pazarın ziyeti, gereklilikle; baştan ayağa can ve sarık oldu.</i>
248	Niçe demdir ki bī-kesim bī-kes Olmasın kimseler esīr-i heves	<i>Çok zamandır kimsesizim. Kimse, arzu esiri olmasın.</i>
249	Bir garībim cenābıña geldim Biñ ümīd ile bābıña geldim	<i>Bir garibim, yüceliğine geldim. Bin ümitle kapına geldim.</i>
250	Keremiñden zamān seyr oldı Faḳr-ı devriñde bir faḳīr oldı	<i>Cömertliğinden zamana akıp geçti. Zamanının yoksulluğunda bir yoksul oldu.</i>
251	Pādişāhā bülend-i menziltā Şehr-i yārī sūtūde muŖadiltā	<i>Ey padişah! Menziliniz yüksektir. Ŗvülmüş padişahlara denksiniz.</i>
252	Dāver-i dāverān Ŗadl-i āyīn Ḥusrev-i husrevān rüy-ı zemīn	<i>Vezirlerin veziri, dinin adili; efendiler efendisi, zeminin yüzü...</i>

¹⁵ İzleyen dört beyit, metnin fazlaca tahrip olmasından ötürü okunamamaktadır.

¹⁶ İlk dize kaydolunmamıştır.

	253	ÓArz-ı hâl-i fakîri gûş eyle Kılzum-ı cüdsin hurûş eyle	Yoksulun arz-ı hâlini duy. Cömertlik denizisin, coş.
	254	Lâyık oldur ola bu tâze zemîn Gûşına çeşm-i iltifâta kârîn	Bu yeni zeminin kulağına, iltifat gözüne yakın olması layıktır.
	255	Böyle bir nev-zemîn-i tâze-edâ Olmamışdır kalem ü fermâ ¹⁷	Böyle bir yeni zemin ve yeni tarz; yazılıp, buyrulmamıştır.
	256	Ol zamân kim bu bende-i nâ-kâm Eyledim Óarşa-i vücûda hırâm	O zaman; bu mutsuz kul, vücüt arsasında salındım.
	257	Çeşmime žâhir oldı bir gül-şen Sâhası nûr-ı feyz ile rûşen	Gözüme bir gül bahçesi göründü. Sahası, bereketin nuruyla aydınlıktı.
	258	Sebzeler tâze [vü] cüylar pür-cüş Sâye-küster nihâller hem-düş ¹⁸	Bitkiler taze [ve] ırmaklar dolu; gölge yayıcı, fidanlar omuz omuza...
8 ^a	259	.... ¹⁹	
	260	....	
	261	....	
	262	....	
	263	....	
	264	Didim âyândır bu turfe çemen Ki ider seyr-i dîde-i rûşen	Bu taze bahçe, görünür dedim. Dolayısıyla; göz aydınlığıyla seyredir.
	265	Bu nişîmen kimiñ nişîmenidir Ki şabâ vaķf-ı çeşm-i revzenidir	Bu taht kimin tahtıdır ki; sabah rüzgârı, penceresi gözüne ulaşmaktadır.
	266	Kime mahşûsdur Óaceb bu maķarr Ki ider naķşı çeşmi garķ-ı güher	Bu yer acaba kime mahsustur. Çünkü; işlemesi, gözü cevhere bulamaktadır.
	267	Bir zamân oldı meóaba ziynet Şişe-i dîdeye gül-i háyret	Bir zaman; sığınmaya, göz şişesi hayret gülü süs oldu.
	268	Nâgehân bir delîl-i rûhânî İtdi Óarz-ı cemâl-i nûrânî	Ansızın bir ruhani delil, nur yüzünü arz etti.
	269	Didi bilmez misin nedir bu maķâm Ki cinândan virir nesîmi peyâm	Bu makamın ne odluğunu bilmez misin? Dedi. Dolayısıyla; rüzgâr, cennetten haber verir.
	270	Buña dirler riyâz-ı câh-ı celâl Çemen-i Óizz ü gül-şen-i iķbâl	Buna; celâlin gül bahçesi derler. Talihin gül bahçesidir.
	271	Budur ârâm-gâh-ı sultânî Taht-gâh-ı mülük-ı ÓOşmânî	Sultanın istirahatgâhı, Osmanlı mülkünün tahtı budur.
	272	Bu çemen gül-sitân-ı devletdir Berg u şâhî şükûh u şevketdir	Bu bahçe, devletin gül bahçesidir. Yaprak ve dalı, azamet ve ululuktur.
	273	Şâhn-ı Óâlîsi Óarşa-i İslâm	Yüce bahçesi, İslam'ın arsasıdır.

¹⁷ Vezin aksamaktadır.

¹⁸ Vezin aksamaktadır.

¹⁹ İzleyen beş beyit, metnin fazlaca tahrip olmasından ötürü okunamamaktadır.

		Mīvesi hep şerāyīŪ vü aĥkām	
	274	Hük-m-i nāfīz nesīm-i rūĥ-efzā	Meyvesi, hep şeriat ve hükümlerdir.
		ŞerŪ ü kânūn medār-1 neşv ü nemā	Sözü geçen hüküm, ruhun rüzgârıdır.
	275	Anda ĥatt-1 şerīf dāver-i dīn	Yasalar, yaratılışın layığıdır.
		Sünbül-i çeşme-sār-1 ĥuld-1 berīn	Onda pek şerefli hat, dinin veziri;
	276	O ĥatt-1 Ūanberīn ü müşk-feşān	sonsuzluk çeşmesinin sünbülü...
		Beden mülkine ĥırz-1 emn ü amān	O misk saçan ve anberden hat, beden
	277	Ĥarf ile ĥatt-1 Ūārız-1 āmāl	mülküne sığınaktır.
		Noĥtalar ĥāl-i çehre-i iĥbāl	Harf ile emeller yanağının çizgisi;
	278	MenbaŪ-1 feyzden virir edevāt	noktalar, ikbal yüzünün beni...
		Teşne-gāĥ-1 niyāza āb-1 ĥayāt	Feyz menbaından parçalar verir.
	279	Olmış ol ĥāme-i sütüde-ĥırām	Niyazın susamışlarına ebedilik suyu
		Nādāna sīkāye-i enŪām	sunar.
8 ^b	280	.... ²⁰	O övülmüş salınışlı kalem,
	281	....	bilgisizlere nimetin kadehi olmuş.
	282	....	
	283	....	
	284	Zülfesi zülf-i Ūārız-1 aĥkām	Çengeli, hükümler yanağının zülfü;
		Beyzası resm-i beyza-i İslām	parlağı, İslām beyazının resmidir.
	285	O kafesle o beyzadan her ān	O kafesle o parlaklıktan her an;
		Murg-1 aĥkām-1 şerŪi ider tayrān	şeriat hükümlerinin kuşu, uçar.
	286	Şāĥn-1 gül-şen ki sebze-i ĥandāndır	Gül bahçesinin sahası ki; gülümseyen
		Cūybār anda pençe-fermāndır	bitkilerdir. Irmak, orada el pençedir.
	287	Folanır cūy gibi gül-zārı	Gül bahçesini, ırmak gibi dolanır.
		Heft-iĥlīme hükmidir cārī	Hükümü, yedi iklimde akmaktadır.
	288	İder izĥār o pençe mihrāsā	O pençe, güneş gibi belirir. Memleket
		Memleket zabtına yed-i beyzā	zabtına, "beyaz el"dir.
	289	Şāfhaya başdı pençe-i rengīn	Renkli pençesini safhaya bastı. Söz
		Gū-dek ĥān-1 zād-1 devlet ü dīn	gibi; devlet ve din artmışlığının
	290	Birbiri üzre gösterip derecāt	yöneticisi...
		Ĥaşr-1 aĥkāma oldı bir mirĥāt	Birbiri üzerine dereceler göstererek;
	291	Şāĥĥ-1 āsaf benefşe-i terdir	hükümler sarayına, bir merdiven
		Ki dimāğ-1 cihān muŪattardır	oldu.
	292	İder ol šāĥĥ-1 mīzāc mülki šāĥĥ	Vezirin doğrusu, taze bir menekşedir.
		Ūīllet-i tabŪ-1 devleti taşĥĥ	Dolayısıyla; cihanın beyni, hoş
	293	Olmış ol šāĥĥ-1 Ūanberīn-sīmā	kokar.
			O doğru mizaç, mülkü doğru eder.
			Devletin yaratılış hastalığını doğru
			kılar.
			O anberden yüzün doğruluğu, din ve

²⁰ İzleyen dört beyit, metnin fazlaca tahrir olmasından ötürü okunamamaktadır.

	Dīn ü devlet metā'ına tamgā	
294	O hümāyūn-ı rūs-ı müşk-sevād Bende-i hūzne hūccet-i āzād	<i>devlet mālına damga olmuş. O misk kokulu karartının kutluluğu, hüzün kölesine azatlık tasdiğidir.</i>
295	Dem-keşide o Őanberīn imzā Necm-i dem-dār-ı āsumān Őatā	<i>O anberden imza, yüksek izdir. Göğü tayin eden yıldızı verir.</i>
296	Dem-i şāh-ı hāmīde-i güldür Naşş-ı ism āşiyān-ı bülbüldür	<i>Gülün eğri dalının titreyişidir. İsmi nakşı, bülbülün yuvasıdır.</i>
297	Olmış ol nüsha-i sūtūde-nişān Hırz-ı bāzū-yı manśib-ı dīvān	<i>O övülmüş nüsha, divan sahibinin gücünün sığınağı olmuş.</i>
298	Levh-i taŐvīz-i Őālem-i esbāb Nüsha-i vefk-i zümre-i kitāb	<i>Sebepler āleminin taviz levhası, kitap zümresinin yaraşır nüshası...</i>
299	O resīd oldı murğ-ı müşkīn bāl Zīr-i bālında nāme-i iķbāl	<i>Kanadının altında ikbal mektubu olarak misk kokulu kanatlı kuşla ulaştı.</i>
300	Naşş-ı žuhr-ı žahīr emr ü berat Eşer neşoe-i başş-ı kayd-ı hāyāt	<i>Ortaya çıkan işleme, emir ve berattır. Hayatın bahşı neşesi eseridir.</i>
9 ^a 301	.... ²¹	
302	....	
303	....	
304	....	
305	Varağ-ı güldür ibtidā-yı bahār Aña virmiş teraķķī bang-ı hezār	<i>Baharın başlangıcı, gülün yaprağıdır. Bülbülün sesi, ona ilerleme vermiş.</i>
306	Heft-eyyām ile leyālī heft Birbirine becāyış āmed ü reft	<i>Yedi gün yedi gece gidiş gelişte birbirinin yerine geçti.</i>
307	Şāhsār üzre nālesi hoşdur Murğ-ı gül-şen gedikli çāvuşdur	<i>Dal üzerinde iniltisi hoştur. Gül bahçesinin kuşu, gedikli çavuştur.</i>
308	LaŐl-güne bir güle pür oldı çemen Defterin açdı h ^(v) āce-i maŐden	<i>Bahçe, yakuttan bir gülle doldu. Maden hocası, defterini açtı.</i>
309	Őalem-i nev-nişānda buldı rūsūh İtdi eşcār-ı köhneyi nūsūh	<i>Yeni nişanın kalemi, sağlamlaşdı. Eski ağacı, dallandırdı.</i>
310	.... ²² Mağdem-i nev-bahāra mevķūfāt	<i>....yeni baharın gelişine aktarıldı.</i>
311	Őonceye çok kırintı Őāiddir Enderūni emīn-i kāğıddır	<i>Goncaya çok kırintı aittir. İçeriği, kâğıdın güvenilirliğidir.</i>
312	Ālet-i hattla pür oldı riyāz Berg-i bīd oldı āhenīn miķrāz	<i>Hat aletiyle bahçe doldu. Demirden makas, söğüt ağacının yaprağı oldu.</i>
313	İtdi zanbağ devātını sīmīn	<i>Zanbak, divitini gümüşten yaptı.</i>

²¹ İzleyen dört beyit, metnin fazlaca tahrir olmasından ötürü okunamamaktadır.

²² Bu kısım, metnin fazlaca tahrir olmasından ötürü okunamamaktadır.

	Pür-varağ oldu kîse-i nesrîn	<i>Yabangülünün kesesi, yaprakla doldu.</i>
314	Şāh-ı gül aldı destine hāme-i cūd Rîk-dān şundı destine emrūd	<i>Gül dalı, eline cömertlik kalemini aldı. Eline armut ve içecek sundu.</i>
315	Viridi nergis sepîd-i kevne kırtās Kırmızı bāl mūmı getirdi kirās	<i>Nergis, kâinatın beyazına kâğıt verdi. Kiraz, kırmızı bal mumu getirdi.</i>
316	Mühre-i āb-gîne zerdālū Oldı laŖli devātı şeftālū	<i>Cam şişe, zerdali oldu. Yakuttan divit, şeftali oldu.</i>
317	Sebze-gün žarf ile gül-i şad-berk Çoğdur pençe kat kalem silecek	<i>Bitkiler, zarf ile yüz yapraklı gül; pençe atacak kalem, silecek çoktur.</i>
318	Mā-hāşal dest-gāh-ı devlet ü dîn Hoş müretteb mişāl-i huld-ı berîn	<i>Sonuçta; din ve devletin eli, en yüce cennet misali hoş müretteptir.</i>
319	Cümle bu kār-hāne-i iqbāl Bu nižām u nesğ bu cāh u celāl	<i>Bütün bu ikbal dükkânları, bu düzen ve bu azametli yer...</i>
320	Şîve-i dārū-gîr vā düsted Resm-i kânūn u şerîŖat sermed	<i>Panzehirin yaklaşımı, dostçadır. Kanunun resmi ve şeriat ebedidir.</i>
321	Mülk-i vāsiŖ hıızāne-i pür-zer Kuvvet-i baht u keşret-i leşker	<i>Geniş mülk, altın dolu eklentidir. Bahtın kuvveti ve ordunun çokluğudur.</i>
9 ^b	322 .... ²³	
	323	
	324	
	325 Bāğ-ı Ŗadliñ nihāl-i mümtāzi YaŖni Sultān Muĥammed Gāzi	<i>Adalet bahçesinin seçkin fidanı, yani; Sultan Muhammed Gazi...</i>
	326 Ĥāmi-i dîn-i muŖîn şerŖ-i mubîn Çāre-sāz-ı umūr-ı devlet ü dîn	<i>Din yardımının koruyucusu ve apaçık bir kanun; din ve devlet işlerinin çözücüsü...</i>
	327 Çünkü viridi o pîr-i rāst-ı kelām Silk-i güftārına bu güne hitām	<i>O doğru söz piri, sözünün yoluna bu biçimde son verdi.</i>
	328 Didim ey mürşid-i sütüde-nefes Suĥanıñdan derūna düşdi heves	<i>Ey övülmüş nefesin yol göstericisi! Sözünden gönle heves düştü dedim.</i>
	329 Ki o sultān-ı Ŗālem-ārāniñ O hem-sāz-ı şerŖ-i ġazāniñ	<i>Dolayısıyla; o âlemi süsleyen sultanın, o gaza kanunları ile aynı olanın...</i>
	330 Vaşf-ı pākinde dürr nişār ideyim Māye-i tabŖım āşikār ideyim	<i>Temiz vasfında inci saçayım. Yaratılışımın mayasını belirgin kılayım.</i>
	331 Dökeyim şafhaya o deñli güher Kāvla şermende gevher-i hāver	<i>Sayfaya o kadar cevher dökeyim. Mahcup doğu cevherini, ateşle.</i>

²³ İzleyen üç beyit, metnin fazlaca tahrir olmasından ötürü okunamamaktadır.

	332	Döndi ol mürşid-i hüceste maḳāl Didi ey berg-i büstān-ı kemāl	<i>Sözü mutluluk veren o yol gösterici, döndü: Ey olgunluk bostanının yaprağı! Dedi.</i>
	333	Sen degil cümle nāẓmān-ı suhan Ḳızsalār nevk-i fikr ile maḳden	<i>Sen değil, bütün söz nazm edicileri; fikr okuyla maden kızsalar...</i>
	334	Ḳomasā hıç şināverān-ı kemāl Şādef-i ḡaybda lāl-i maḳāl	<i>Olgunluğun yüzücüsü, gayb sadeğinde; sözün suskunluğunu hiç koymasa...</i>
	335	Çekse ger silk-i naẓma laḳl-i teri Taḡlar gibi yıḡsalar ḡuheri	<i>Taze yakutu, nazm ipine çekse; cevheri, daḡlar gibi yıḡsalar...</i>
	336	Eyitse tā sipihre dek mālī Şāhn-ı medḡi ḡalır yine ḡālī	<i>Varını, ta göḡe kadar söylese; övgüsünün sahası, yine boş kalır.</i>
	337	Sen bu deñli zamāndır ey Nābī Medḡe şarf eylediñ dürr-i nābī	<i>Ey Nabi! Sen, bu kadar zamandır yeni inciye, övgüye harcadın.</i>
	338	Eylediñ çok ḡaşīde-i ḡarrā Nice naẓm-ı laḡif-i müstešnā	<i>Çok parlak kasideler, birçok görülmemiş incelikte nazm eyledin.</i>
	339	Yā püserler ḡanda pādişāh-maḡām ²⁴ Suḡanıñ itdi revnaḡın itmām	<i>Ey oḡullar! Padişahın makamı nerede? Sözün, tazeliḡini tamamladı.</i>
	340	Bārgehler binā-yı ḳālīler Buldı hep sözleriñle ziynet ü fer	<i>Dergāhlar, yüce binalar; hep sözlerinle parlaklık buldu.</i>
10 ^a	341	.... ²⁵	
	342	....	
	343	....	
	344	Sīne-i senge eyleyip teḳşīr İtdiler bāb-ı ḡalāya taḡrīr	<i>Taş kalbi etkileyerek; kalenin kapısına yazı yazdılar.</i>
	345	Eşer-i pāk-i Tuḡfetuḳl-ḡarameyn Mülk-i inşāya oldı māye-i zeyn	<i>Tuḡfetu'l-Harameyn'nin temiz eseri, inşa sahasına süs mayası oldu.</i>
	346	.... ²⁶ Gevher-i tāc-ı münşeoāt-ı cihān	<i>....cihan inşasının cevher tacı...</i>
	347	Şimdi kimdir iden bir öyle eşer Eş-şālā işte reh-revān hüner	<i>Şimdi öyle bir eser eden kimdir? Buyrun, işte seri bir hüner.</i>
	348	Eşeriñ ḳāleme müsellemdir Cümle vaşf-ı ḡidiv-i ḳālemdir	<i>Eserin, âleme teslimdir. Bütünüyle; âlem vezirlerinin vafıdır.</i>
	349	Olsa manẓūr-ı dīde-i insāf Çok zamān oldı olalı vaşşāf	<i>İnsaf gözüyle beḡenilen olsa, vasfedici olalı, çok zaman oldu.</i>
	350	ḳāleme dāḡ-ı reşkdir suḡanıñ Yoḡ naẓriñ bu ḳāşır içinde seniñ	<i>Sözün, âleme kıskançlık yarasıdır. Senin bu yüzyıl içinde benzerin yok.</i>
	351	ḡül-fürüşān-ı ḡül-sitān hüner ḡabḳımıñ ḡuşa-çinidir ekşer	<i>Hünerin ḡül bahçesinin ḡül satıcısı, yaratılışının hoşluk derleyenidir.</i>
	352	Mülk-i tabḳıñ müzāriḳ-i maḳnā	<i>Yaratılışının mülkü, mana</i>

²⁴ Vezin aksamaktadır.

²⁵ İzleyen üç beyit, metnin fazlaca tahrip olmasından ötürü okunamamaktadır.

²⁶ İlk dize kaydolunmamıştır.

	Hās-ı hāmīn kalem ü inşā	
353	Naẓmīn ārāyīş-i zamān ü zemīn Suḥanīn gūş-vār-ı çarḥ-ı berīn	<i>Nazmın, zaman ve zeminin süsü; sözün, en yüksek feleğin küpesidir.</i>
354	Medḥe şarf eylediñ bu deñli edā İtdiñ yine medḥin istifā	<i>Övgüye bu kadar tarz sarfettin. Yine de medhi seçiverdin.</i>
355	Vaşf-ı zātında Óacziñ izhār it BaÓd-ez-īn Óarż-ı hāl-i dergāh it ²⁷	<i>Zatının vasfında aczini ortaya koy. Neticede, dergāha arz-ı hāl et.</i>
356	Ey şehensāh-ı merḥamet-küster Ve'y cihān-bān-ı maÓrifet-perver	<i>Ey merhamet yayan şahlar şahı! Ve ey marifetiyle cihanı kuşatan!</i>
357	Bendeniñ Óarż-ı hālini gūş it Nāleden Óandelībi hāmūş it	<i>Kulunun arz-ı hālini işit. Bülbülü, inlemeden sustur.</i>
358	Bu kadar demdir ey hidiv-i cihān Evc-i medḥiñde bülbülem nālān	<i>Ey cihan veziri! Bu kadar zamandır; övgünün yüceliğinde inleyen bülbülüm.</i>
359	Girmedim gül-sitān-ı iqbāle Çonmadım şāhsār-ı āmāle	<i>İkbalin gül bahçesine girmedim. Emeller dalına konmadım.</i>
360	Geçdi Óömrüm firāk-ı ḥasretle Olmadım ser-firāz-ı hilÓatle	<i>Ömrüm, ayrılık hasretiyle geçti. Yüksek kaftanlı olmadım.</i>
10 ^b	361 Ne zeÓāmet ne manāsib oldı naşīb Neyl-i maķşüda bulmadım taķrıb	<i>Ne tımar ne de memurluk nasip oldu. Maksada yakınlaşmaya yol bulmadım.</i>
362	Çalbime oldı māye-i ḥaķķān Ārzü-yı münāsib-i dīvān	<i>Allah'ın mayası, kalbime doğdu. Yaraşır divanı arzuladım.</i>
363	H ^(v) āceler Óazm idince dīvāna Olurum ḥasretle dīvāne	<i>Hocalar, divana yönelince; hasretle deli olurum.</i>
364	H ^(v) āceler giyse cāme-i dīvān Beni kaplar sirişk-i şuÓle-feşān	<i>Hocalar, divan elbisesi giyseler; beni, ateş saçan gözyaşı kaplar.</i>
365	H ^(v) āceler deftere virince gūşād Çāk idip cismim eylerem feryād	<i>Hocalar, defteri açınca; bedenimi yırtarak feryat ederim.</i>
366	H ^(v) āceler śāhḥ çekip basınca nigīn Cigerim dāğ u şerer-i ḥünīn	<i>Hocalar, onay çekip mühür basınca; ciğerim kan ateşli yara olur.</i>
367	Mücrim-i eşk-rīz-i şevķ-i kalem Çalemim çāk-ı ārzü-yı raķam	<i>Kalemin arzusu, gözyaşına bulanmış bir sakatlıktır. Kalemim, yazma arzusuyla yırtıktır.</i>
368	Ārzü-yı mücevveze serde Ḥalkāveş kaldı dīde defterde	<i>Kavuk arzusu serde; göz, halka gibi defterde kaldı.</i>
369	Geçdi Óömrüm kitāb ile ekşer Dest-i ümmīde keremdi defter	<i>Ömrüm çoğunlukla kitapla geçti. Defter, ümminin elinde cömertliktir.</i>
370	.... ²⁸	<i>....hocalar safında yerim olmadı.</i>

²⁷ Kafiye düzeni uyumsuzdur.

²⁸ İlk dize kaydolunmamıştır.

		Olmadı şaf-ı ħ ^(v) āce-gānda yirim	
	371	Ġayre dīvān-ı devlet oldı mekân Baña dīvān-ı şiŖir kaldı hemān	<i>Başkalarına devlet divanı mekân oldu. Bana şiir divanı kaldı.</i>
	372	Ĥ ^(v) āceler yanımda ħisāb-ı raqam Alırım ben ħayāl-i şiŖre qalem	<i>Hocalar, yanımda sayısızdır. Ben, şiirin hayaline kalem alırım.</i>
	373	Eylediñ ey ħidīv-i Ŗadl-i penāh Beni bir kez muqīm-i beytuóllāh	<i>Ey sığınağı adalet olan vezir! Beni, bir kez Allah'ın evinde mukim eyledin.</i>
	374	Birūhī eyle ħ ^(v) āce-i dīvān Ĥāsıl olsun saŖādet-i du-cihān	<i>Divanın hocası, ruhlandır. İki cihan saadeti, ortaya çıksın.</i>
	375	Āĥiret-kāma eylediñ vāsıl Dīnevī matlabımda it ħāsıl	<i>Ahiret isteklisini eriştirdin. Dinsel talebimi de ortaya çıkart.</i>
	376	Himmetiñden eger olursa mesāğ Beni manśıb ile eyle çerāğ	<i>Himmetinden eğer izin olursa; beni memuriyetle aydın kıl.</i>
	377	Eyledim bā-vücūd-ı şerm-i ħicāb Ĥāk-i dergāha Ŗarz-ı ħāl-i şitāb	<i>Vücudumla utanarak, dergâhın toprağına acele arz-ı hâl eyledim.</i>
	378	Qoma meŖyūs ey kerem-kānī Ĥüzn ile Nābī-i perīşānı	<i>Ey cömertlik madeni! Perişan Nābī'yi kederle ümitsiz koyma.</i>
	379	Yā ilāhī ħidīv-i devrāniñ O kerem-kār-ı Ŗadl-i pīrāniñ	<i>Ey Allah'ım! Zamanın veziri, adaleti süsleyen o cömertliktir.</i>
	380	Ola zātı mişāl-i pertev-hūr Dīde-i Ŗāleme vesīle-i nūr	<i>Zatı, güneş ışığı misali olsun. Ālemin gözüne, nur vesilesi olsun.</i>
11 ^a	381	.... ²⁹	
	382	....	
	383	....	
	384	....	
	385	....	
	386	....	
	387	....	
	388	....	
	389	....	
	390	....	
	391	....	
		FeŖilātün/FeŖilātün/FeŖilātün/FeŖilün	
	392	Silk-i nażma çekilen vaşf-ı cihān-ārāyı Der-i efvāh-ı ħavās u güher-i güş-ı Ŗavām	<i>Cihanı süsleyenin vasfı, nazm ipine çekilerek; avamın kulağıının küpesi ve seçkinlerin lezzet kapısı olsun.</i>
	393	Güş-e-i çeşm-i suhandanına olmaz māŖil Tutuq-ı tevriye vü perde-serāy-ı ĥām	<i>Söz söyleyiciliğinin gözü köşesine mail olmaz. Tevriyenin</i>

²⁹ Metnin bu kısmı, aşırı derecede tahrir olmuştur. Bu nedenle bu kısım, okunamamaktadır. İzleyen on bir beyit, belirsizdir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- 394 Nağd-ı mazmûn-ı me'ânî heves-i vaşf eyle
Güşe-i kîse-i endîşede itmez ârâm
- 395 Hâne-i himmeti ol mertebe 'Öâlidir kim
Gerden-i zühreyi bûs eylemek ister leb-i bâm
- 396 Çarhda mâhi görür çâhdaki âb gibi
İder ol kimse ki dergâh-ı refi'ında kıyâm
- 397 Olur âyîn-i bahâr-ı keremin vaşf ideniñ
Hâmesinden dökülen kıatre-i bahâr bādâm
- 398 'Öâtesinden gül-i hürşîd döker şubh gibi
Bâğ-ı re'oyiniñ iden güllerini istişmâm
- 399 Mâh ile hâle degil 'Öaks bırakmış çarha
Şâhn-ı kıaşrındaki fevvâre ile havz-ı ruhâm
- 400 Şâhn-ı dehre kıonali kıâfile-i insâfi
Birbirine uçurur bâz ile şâhîn hamâm
- 11^b 401 Eşer-i hîfzî seyr eyle ki teb tutduğı dem
Pürsiş-i hâtır-ı şîrâna varırlar aġnâm
- 402 'Ăsafâ midhat-i evşâfiñ olunmaz takrîr
Cism-i nâzımda ser-â-pâ-yı dehân olsa mesâm
- 403 Tâb-gerden-i dil ü cân ġarķa-i ihsânıñdır³⁰
Olayım vâdi-i inkâra düşersem nâ-kâm
- 404 Leyk-i lâbüd kıalem-i şîve-perest-i şu'arâ
Tâze bir vâdi-i nâz fitne bulup itse hîrâm
- tutuğı ve ihamın şakiyanıdır.
Anlambilimin mazmunu ücretini hevesle vaşf eyle. Düşünce kesesinin köşesinde dinlenmez.
Himmetinin evi, o yüce mertebedir ki; temiz boynunu, dudağının ortasını öpmek ister.
Çukurdaki su gibi felekte balık görür. O kimse, ulu dergâhta ayakta olduğunu görür.
Keremini vaşf edenin, baharı bayram olur. Kaleminden dökülen bahar damlası, bademlerdir.
Hapşırıġından sabah gibi güneşin gülünü döker. Kanaatinin bahçesinin güllerini koklar.
Feleġe yansıma bırakmış olan ay ile evi deġildir. Sarayının bahçesindeki fiskyeye ve mermer havuzdur.
İnsaf kıafilesi, dünya sahnesine konalı; ġüvercin ile şahini birbirine uçurur.
Koruma eserini seyr eyle ki sıtma tuttuğı zaman; koyunlar, arslanların gönlünün sorgusuna varırlar.
Ey vezir! Vasıflarının övgüsü, nazm bedeninde duracak yer baştan ayaġa ağız olsa yine de ifade edilemez.
Gönül ve canın ışığı, baġışlamanın suya batmışlığıdır. İnkâr vadisine düşersem mutsuz olayım.
Kuşkusuz şairlerin işveli kalemi; yeni bir naz vadisi bulup

³⁰ Vezin aksamaktadır.

- 405 Gönce-i hâtırın açmak hevesiyle kalemim
Oldı taşvîr-i dem-i Óazlı bu resme ressam
*salınmalıdır.
Kalemim, gönlünün goncasını
açmak hevesiyle; görevden
alınmanın tasviriyle bu resme
ressam oldu.*
- 406 Yoħsa Allāh bilir sāye-i eltāfiñda
Kimseden zerre kadar görmedi tabÓım
ālām
*Yoksa Allah bilir lütuflarının
gölgesinde yaratılışım, kimseden
zerre kadar elem görmedi.*
- 407 Mū-be-mū cümle-i hālīm saña pūşide değil
Ne idersen yine sen sağ ol āyā fahr-ı kirām
*İnceden inceye bütün hālīm,
sana saklı değil. Ey cömertlerin
övüncü! Ne edersen yine sen sağ
ol.*
- 408 Qoma ĥasretle tehī dest-i dil-i maħzūnı
İtmede encüze-i ğazel dimāğım sersām
*Mahzun gönlün elini, hasretle
boş bırakma. Gazelin uzaması,
beynimi sersem etmektedir.*
- 409 Kemterin bezm-gehiñ bendeñi ihyā eyler
Gūşe-i çeşmiñe mevķūf hemān neyl-i
meram
*Meclisinin en aşağısı bile kulunu
mutlu kılar. İsteklerim, gözünün
kenarına erişmiştir.*
- 410 Sece-gerdān-ı Őenā ol yeter ey Nābī-i zār
Ne kadar naħmda maķbūl ise de tūl-ı
kelām
*Ey inleyen Nābī! Nazmda sözün
uzunu ne kadar makbul ise de
dua eyle yeter.*
- 411 Tā bu devletiñde menķabet-i Óālemde³¹
Gāh naşb u gehi Óazlı eyleye tebdil-i
makām
*Bu devletinde ve ālemin
menkabelerinde; bazen
memuriyet ve bazen de görevden
almayı, makamın tebdili eylesin.*
- 412 Gelmeye kevkeb-i iķbāline yek zerre fütūr
Qıvvat-i bāzū-yı baħtı bula gıtdikçe kıvām
*Talihinin yıldızına bir zerre
gevşeklik gelmesin. Talihinin
gücü kuvveti, gittikçe kıvam
bulsun.*
- 413 Şükķa-i rāóyet-i iķbāli olup Óālem-gir
Ser-berā firāhte olduķça livā-yı İslām
*Talihinin mektubu, İslam şehri,
yüce olduķça ālemi tutsun.*
- 414 Ola aÓdāsı nigūn cāhı füzūn Óömri dirāz
İde dil-ħ^(v)āhını āmāde Ĥudā-yı Óallām
*Düşmanı ters dönsün, yeri
sağlam ve ömrü uzun olsun.
Ālemlerin Rabbi, gönlünün
isteklerini yerine getirsin.*

Sonuç

³¹ Vezin aksamaktadır.

XVII. yüzyılın yetiştirdiği velut mütefekkirlerden olan Urfalı Yûsuf Nâbî, aynı zamanda divan şiirinin altı büyük şairinden biridir. Bu bildiriyle onun biyografisine dair bilinenler yeniden gündeme gelirken; mansıp talebinde bulunduğu ve mesnevi formuyla kaleme aldığı *Arz-ı Hâl-i Nâbî Der-Taleb-i Hâcegî Dîvânı* adlı eser, transkripsiyon yoluyla ve Türkiye Türkçesine aktarılarak literatüre kazandırıldı.

Kaynaklar

Akün, Ömer Faruk (1994). “Divan Edebiyatı”. *İslam Ansiklopedisi*. C. IX : 389-427. İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer (2011). *Kur’an-ı Kerim Meâli*. 12. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Arslan, Mehmet (1999). *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler*. Ankara: AKM Yay.

Arslan, Mehmet (2000). *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Arslantürk, Zeki (1989). *Naîmâ’ya Göre Osmanlı Devleti’nin Çöküş Sebepleri*. Ankara : KB. Yay.

Atik, Kayhan (2000). “XVII. Yüzyıl Osmanlı Aydınlarına Göre İlmiye Teşkilâtındaki Çözölmeye İlişkin Tespit ve Teklifler”. *Bilig*. 14 : 31-52.

Baykal, Bekir Sıtkı (1982). *Peçevî İbrahim Efendi Peçevi Tarihi*. C.I-II. Ankara : KTB. Yay.

Bilkan, Ali Fuat (1997). *Nâbî Dîvânı*. C. I-II . İstanbul : MEB. Yay.

Bilkan, Ali Fuat (1998). *Nâbî. Hikmet. Şair. Tarih*. Ankara : Akçağ Yay.

Bilkan, Ali Fuat (2002). Hayrî-nâmeye Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Düşünce Hayatı. Ankara : Akçağ Yay.

Bilkan, Ali Fuat (2004). “Nazım (Orta Klâsik Dönem)”. *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. V : 355-414. Ankara : AKM. Yay.

Bilkan, Ali Fuat (2012). “Nâbî : Hayatı. Edebî Kişiliği ve Eserleri”. *Şair Nâbî*. editor: Ali Fuat Bilkan. Ankara :KTB. Yay. 13-71.

Bilkan, Ali Fuat (2014). “NÂBÎ, Yûsuf Nâbî Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.

Diriöz, Meserret (1976). “Nâbî’nin Ailesine Dair Yeni Bilgiler”. *Türk Kültürü*. Sayı : 167. s.668-673.

Diriöz, Meserret (1994). *Nâbî Divânı (Eserlerine Göre Nâbî)*. İstanbul : Fey Vakfı.

Doğan, Muhammet Nur (2003). *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Doğmuş, Lokman (2002). *Türkiye’de XVII. Yüzyıldaki Dinî Çatışmalara Sosyolojik Bir Bakış (Kadızedeliler ve Sivasîler)*. İzmir Dokuz Eylül Üniv. Yüksek Lisans Tezi. İzmir

Erdemir, Avni (1999). *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri*. Ankara : Tüsav Yay.

Eyice, Prof. Dr. Semavi (1999). “Osmanlı Devri Türk Mimarisi”. *Osmanlı. Kültür ve Sanat*. Ankara : Yeni Türkiye Yay.. X : 79-101.

Gökyay, Orhan Şaik (1997). *Kâtip Çelebi’den Seçmeler*. İstanbul: MEB. Yay.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Gölpınarlı, Abdülbaki (1992). *Ferideddin-i Attar İlâhiname*. İstanbul : MEB. Yay.
- Güzelbey, Cemil Cahit (1980). “Gaziantep Şer’î Sicillerinde Nâbî ile İlgili Bir Belge. Bir Gazel. Bir Tarih Koşuğu”. *Harran Dergisi*. Sayı: 13. sf.13.
- İpşirli, Mehmet (1988). “Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI-XVII.Asırlar)”. *Osmanlı Araştırmaları*. VII-VIII : 273-285.
- İsen, Mustafa (1997). “Divan Edebiyatında Geleneğe Direnenler I. Nâbî”. *Ötelerden Bir Ses*. Ankara : Akçağ Yay.
- Kaplan, Mahmut (2008). *Hayriyye-i Nâbî*. Ankara : AKM Yay..
- Kaplan, Mehmet (1976). “Nâbî ve Orta İnsan Tipi”. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. İstanbul : Dergâh Yay.
- Karahan, Abdülkadir (1972). Nâbî'nin El Yazısı. İmzası. Mührü ve Sûrnâmesi'ne Dair. *TDE Dergisi*. C.II. s.133-140.
- Karahan, Abdülkadir (1987b). *Nâbî*. Ankara : KTB. Yay.
- Karahan, Abdülkadir (1991). *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Kılıç, Atabey (2013). "Nâbî'nin Münşe'ât'ı Üzerine" *Şanlıurfa Nâbî Sempozyumu 18Ocak2013*. Yayınlanmak Üzere Olan Bildiri.
- Kılıç, Filiz (1998). XVII. *Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*. Ankara : Akçağ Yay..
- Kortantamer, Tunca (1984). Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi. İzmir : *Tarih İncelemeleri Dergisi II*.
- Kurt, Yılmaz (1994). *Göriceli Koçi Bey. Koçi Bey Risâlesi*. Ankara : Ecdâd Yay.
- Levend, Âgah Sırrı (1944). *Nâbî'nin Sûrnâmesi*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Mengi, Mine (1987). *Divân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara :AKM Yay.
- Müstakîmzade Süleyman Sadeddin (1978). *Devhatü'l-Meşayih*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Nâbî. *Münşeât*. İstanbul Üniversitesi Ktb.. T.1693.
- Nâimâ (1280-1281). *Târih-i Nâ'imâ Ravzatü'l-Hüseyn fî-Hulâsa-i Ahbârü'l-Hâfikîn*. C.I-VI. İstanbul : Matbaa-i Âmire.
- Necib Asım, “Hadis-i Erba'in Tercümelere”. *Milli Tetebbular Mecmuası*.C.II. sayı. 4. s.155-160.
- Nutku, Özdemir (1987). *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*. 2.bs.. Ankara : TTK. Basımevi.
- Öz, Mehmet (1997). *Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*. İstanbul : Dergâh Yay..
- Öz, Mehmet (1999). “Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti : Buhran. Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme”. *Türkiye Günlüğü*. 58 : 48-53.
- Özcan, Abdülkadir (1989) *Şeyhi Mehmed Efendi Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri*. İstanbul : Çağrı Yay.
- Öztürk, Necâtî (1981). *Islamic Orthodoxy Among the Ottomans in the Seventeenth Century with Special Reference to the Qadi-Zade Movement.(doktora tezi)*. Edinburgh University.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Öztürk, Yücel (1999). “Osmanlı Klasik Sisteminin Teşekkülü ve Çözülüşü”. *Türkiye Günlüğü*. 58 : 133-155.

Safâyî Mustafa. *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*. Millet Ktp.. Ali Emirî Yaz.. Nu:771

Sâlim, Mehmed Emin Mirza-zâde. *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*. Süleymaniye Esad Efendi. Nu:3872

Sevgi, Ahmet (2000). *Molla Câmî’nin Erba’in’i ve Manzum Türkçe Tercümeleri*. Konya.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1982). *Osmanlı Tarihi*. III. Cilt. 2. kısım. 3. bs.. Ankara : TTK Yay.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1983). *Osmanlı Tarihi*. III. Cilt. 1. kısım. 3. bs.. Ankara : TTK Yay.

Ülger, Sibel (1996). *Nâbî. Hayrâbâd*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bil. Enstitüsü. Van: Yüzüncü Yıl Üniv.

Yalçınkaya, Şerife (2012). *Nâbî’nin Nâsirliği ve Kamanıçe Fetih-nâmesi (Tenkitli Metin-İnceleme)*. İzmir : Kanyılmaz Matb.

Yorulmaz, Hüseyin (1996). *Divân Edebiyatında Nâbî Ekolü*. İstanbul : Kitabevi Yay.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com>, (E.T. 7.12.2018).

A STUDY OVER DESORPTION KINETICS OF HYDROGEN FROM MAGNESIUM HYDRIDES

Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak University

ABSTRACT

The surface tension is equivalent to the surface energy [Nm/m^2], which governs the macroscopic energetics of both desorption and desorption phenomena. Since thermodynamics is a *continuum* description of the chemical state of systems, the experimental determination of heats of desorption and desorption, however, compromised mainly selected physical sorption and chemisorption systems with solid sorbent changes in the substrate and sorbent morphology.

Metal hydride polymorphs ($\alpha\text{-MeH}_n$) could be produced by organometallic synthesis. MgH_2 formation require the Mg to be expose to hydrogen at 3MPa (30 Bar) and at 400°C for several hours “(Liang et al. 1995). Magnesium hydride contains a high proportion of hydrogen (7.65 wt%), which can be liberated by heat. The catalytically produced compound displays rapid rates of hydrogenation and dehydrogenation.

Hydrogen capacities approaching 7 wt % at desorption temperatures over than 300 °C have been demonstrated with fractional decomposition. The concentration curves showed good fits using the second – order (widely defined for hematite reduction) Avrami-Erofeyev Equation, indicating that the decomposition kinetics are controlled by oxy-hydrated site and gas diffusion and Magnesium hydride decomposes without melting at 300°C. Its reactivity depends on the method of preparation. The product obtained by direct synthesis from the elements is stable in air. The importance of the heterogeneous catalysis in the cycling system was proposed for cycling hydrogenation and dehydrogenation.

Keywords: hydrogenation, desorption, dehydrogenation, desorption rate, activation, heat rate,

MAGNESYUM HİDRÜRLERDEN HİDROJENİN DEŞARJ KİNETİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

ÖZET

Yüzey gerilimi, hem adsorpsiyon hem de desorpsiyon olaylarının makroskopik enerjisini düzenleyen yüzey enerjisine [Nm / m^2] eşdeğerdir. Termodinamik, sistemlerin kimyasal durumunun sürekli bir tanımı olduğundan, adsorpsiyon ve desorpsiyon ısılarının deneysel olarak belirlenmesi, esas olarak seçilen fiziksel sorpsiyon ve kimyasal emilim sistemlerinde, substrat ve sorbent morfolojisinde katı sorbent değişiklikleriyle tehlikeye girmiştir.

Metal hidrid polimorfları ($\alpha\text{-MeH}_n$) organometalik sentez ile üretilebilir. MgH_2 formasyonu, Mg'nin 3MPa'da (30 Bar) ve 400 ° C'de birkaç saat boyunca hidrojene maruz kalmasını gerektirir. Magnezyum hidrit, ısı ile serbest bırakılabilen yüksek oranda hidrojen (ağırlıkça% 7.65) içerir. Katalitik olarak üretilen bileşik, hızlı hidrojenleme ve

dehidrojenasyon hızlarını gösterir. Fraksiyonel ayrışma ile 300 oC'nin üzerindeki desorpsiyon sıcaklıklarında ağırlıkça% 7'ye yaklaşan hidrojen kapasiteleri gösterilmiştir. Konsantrasyon eğrileri, ikinci dereceden (hematit azaltma için yaygın olarak tanımlanmış) Avrami-Erofeyev Denklemine kullanarak iyi uyumlar sergiledi; bu, ayrışma kinetiğinin, oksidantlanmış bölge ve gaz difüzyonu ile kontrol edildiğini ve Magnezyum hidritin, 300 ° C'de erime olmadan ayrıştığını gösterir. Reaktivitesi, hazırlama yöntemine bağlıdır. Elementlerden doğrudan sentez yoluyla elde edilen ürün havada kararlıdır. Bisiklet sistemindeki heterojen katalizinin önemi, bisiklet hidrojenasyonu ve dehidrojenasyonu için önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: hidrojenasyon, desorpsiyon, dehidrojenasyon, desorpsiyon oranı, aktivasyon, deşarj oranı,

1. INTRODUCTION

Active carbon or char are produced in two different forms in size and chemical form. One type of highly amorphous activated at 1000C is in granular size and easily be evaluated in industry for gold scavenger and other char type may be evaluated as less filling materials in finer size and so soft as which collected following solid-liquid separation thickeners. That waste in finer size may deteriorate environment near pollution as discharge of plants and control of water contamination in streams is hard. Beneficiate from that finer marble waste in toxic gas emission control during combustion can efficiently be made. However, fluidized combustion is carried out over 100 microns solid fuel combustion. In order to avoid this disturbing flow manner of that waste material, clay pellets were used in combustion chamber. But post combustion capturing for toxic emissions active carbon or char are widely used.[1-11]

Fine hydride salts may be mixed by other inert safe solids such as active carbon eliminating oxygen contact and desorption activity could be ignited by microwave radiation so that may also be evaluated as limestone or waste marble fine as inert mixture material without oxidizing for safety filling material in industrial sectors. The active carbon for hydride mixing may be produced from wastes such as rubber, paper, and animal food production. [11-15]

40%,60% and 80% active carbon, containing Ca Mg hydride pellets and activated forms were used in our desorption experiments at 1-2mm sized pellets. Active carbon mixed hydride pellets were provided a 8% hydrogen emission in total 7 hours time in atmospheric pressure and microwave radiation. 45% emission was arrested and combusted at end of the tube exit in fluidized bed combustion. Microwave activity and chemical activity were found to be effective in desorption of H₂ gas and steam. [15]

2. DESORPTION IN COLUMN UNIT OF H₂

Compliance with environmental norms of coal pyrolysis or gasification of various types of coals, feasible combustion systems and energy production facilities are needed in today's modern technology, also enable the production of liquid and gaseous coal fuels [19].

However, agricultural waste materials and chemical nature of them requires a variety of adaptation methods. For this purpose, alternative renewable energy resources needs to process them to provide the basic information required in laboratory and pilot scale. The methods using feasible process in gasification and methanation may produce clean derivative gas fuels in the local area. So significant design works need to obtain the derivatives from the wastes and available renewable resources. Desorption parameters are defined by the equations below;

2. MATERIALS AND METHODS

The experimental data obtained by for the desorption of metal hydrides onto bio char in fixed bed columns were used to evaluate the accuracy of the model developed in this work. The characteristic parameters of the column are listed in Table 1. The equilibrium parameters for Sulfur desorption onto char are given and were kept constant in the simulations ($a = 0.5 \text{ L mg}^{-1}$ and $q_m = 10. \text{ mg g}^{-1}$).

Table 1 The Desorption Parameters of the fixed bed column used.

Bed porosity (-)	Bed density (g L^{-1})	Diameter of column (cm)	Average diameter of particles (μm)
0.57	850	5	600

The biochar hydride mix produced from different hybridization temperatures at 800-900 C were tested in three column series for desorption H₂ as seen in Figure 1. Test results were determined as weight in TGA.

3. RESULTS AND DISCUSSIONS

3.1. Active Char Salt Mixture Production from Mg Hydride and Other hydrides

Magnesium hydride (MgH_2) has been recognized by several states as a renewable source of energy. Worldwide, about 130 tons of hydride salts are used annually in oil - health facilities that produce drugs, solvents and also recover metals for refining. For active carbon, a large amount of paper is recycled in China, that generates a significant amount of sludge and residue during the paper production process. Energy recovery by means of combustion in Waste-to-Energy (WTE) plants can be a possible candidate for sludge elimination. Currently, two incineration methods, distinguished as either direct incineration of partially dewatered sludge (generally 80% water content) or dried sludge incineration (dried to about 40% water content), are available. Research on comparison of fixed cost, operating cost and pollutant emissions between the two systems is presented. Fixed cost and reagent consumption increase for the dried sludge desorption system though this method possesses many advantages, these include the decrease in consumption of auxiliary carbon or coal, service power and non flue gas contaminants.

3.2. Desorption of H₂ at Salt

The necessity of limitation of carbon dioxide emissions, which also concerns the energy sector, causes that more and more effective and efficient methods of H₂ capture from the flue gas are being tested. Among these technologies are desorption ones, which have been used for a gas separation for many years. The characteristic features of desorption separation are: long life of the sorbents used, low energy expenditure, and minim effect on the environment; however, their application requires adequate initial preparation of the flue gas fed into the system of H₂ separation so that the flue gas temperature is as low as possible, and there is no water content in it. The study presents the concept and numerical calculations of the system for preparation of the flue gas feeding the H₂ desorption (vacuum pressure swing desorption (VPSD)) separation unit, using the desorption column (DC). In the presented concept, the AC is driven by the flue gas which is used as both: upper and lower heat source for DC; however, due to the amount of energy being carried out with the flue gas, which is larger than required by the DC, the additional heat exchangers must be implemented.

According to the shape of the curves in column desorption shown in Figure 1, the response of the stage wise back mixing model changes from a mixed flow condition managed at low pressure.

Figure 1. Desorption Column used in Tests

The biochar column temperature produced from different combustion flue gas exit level or long duration of cooling of exhaust system. The temperatures at 150-200°C were tested in three column series for desorption H₂ as seen in Figure 9. Test results were determined as weight in TGA.

The biochar column humidity produced from different combustion fuel and combustion temperature exit or fuel moisture content in the exhaust system. The steam amount was

critical in flue gas at desorption chamber varied at 0,5-2% was tested in three column series. The desorption at different temperatures was ranged 200-300 C for salt weight H2 changed as seen in Figure 2. Test results were determined as weight in TGA.

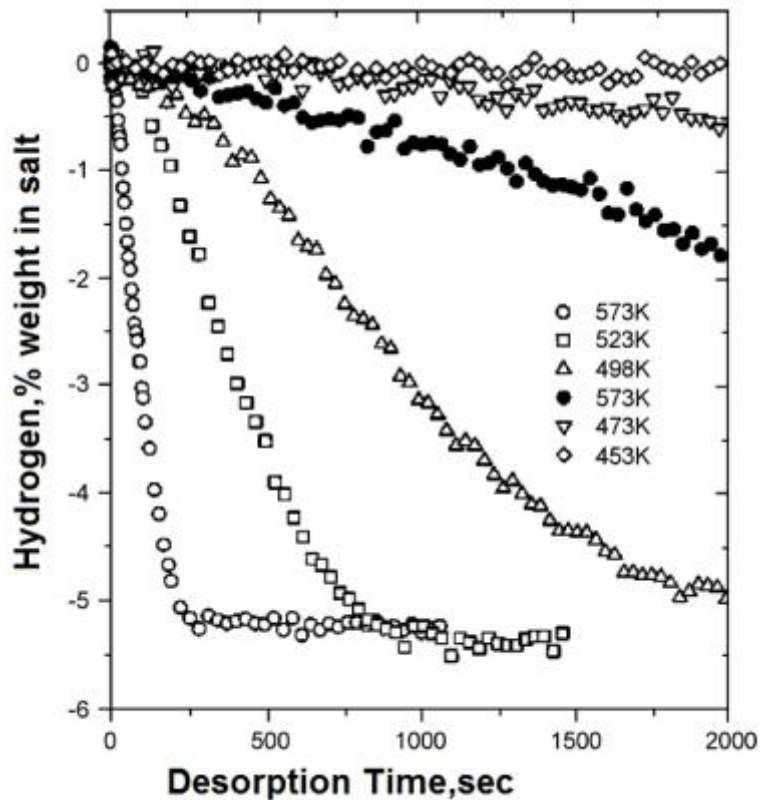

Figure 2. The effect Desorption time effect on sorbent weight change as %

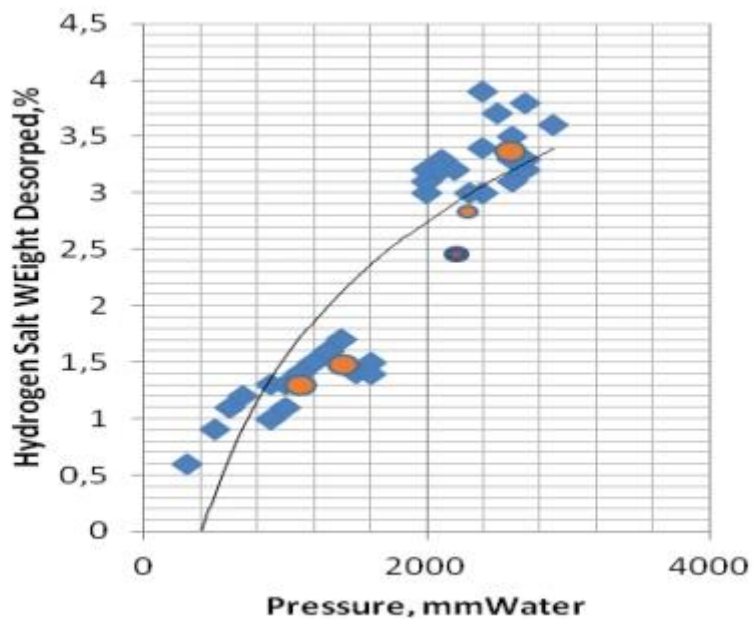

Figure 3. The effect Desorption pressure effect on hydride weight change as %

4. Conclusion

Magnesium and calcium hydrides were a advantageous compounds of metal hydrides in mixed form for hydrogen storage. They show high reversible hydrogen capacity with more than 8 wt% at 200 oC. The reaction of hydride formation was fully reversible. The results showed expansion of the operational envelope for gas having much steam carry-over and improved performance of the modified column. For low pressures, the modified column can remove all the toxic emissions from the gas stream, resulting in low steam carry-over (separation efficiency=70%). The study of emission control at sustainable development from many aspects in power generation was compulsory, and then advanced materials and technologies should be used to prevent pollution of exhaust gas, the material used in this study finally concluded as efficient and high cut with ecological environmental protection. Contamination of hydride salt decreased desorption rate. Especially gaseous contamination such as steam avoided desorption spaces over the salt.

REFERENCES

- [1].L Jingling , Z Lulu , L ZhijieEds (2017), Environmental Pollution Control ISBN 978-3-11-053831-1
- [2].R Molina, S Wang, L E. Gomez, R S. Mohan, O Shoham and G Kouba, Wet Gas Separation in Gas-Liquid Cylindrical Cyclone Separator, J. Energy Resour. Technol 130(4), 042701 (2008) doi:10.1115/1.3000101
- a. Hamdya M A. Bassilyb H M.El-Batshc T A. Mekhaild, Numerical study of the effect of changing the cyclone cone length on the gas flow field, Applied Mathematical Modelling, Vol46, 2017, Pages 81-97
- [3].<https://doi.org/10.1016/j.apm.2017.01.069>
- [4].Padmesh, T.V.N., Vijayaraghavan, K., Sekaran, G., Velan, M., Batch and column studies on biosorption of acid dyes on fresh water macro alga *Azolla filiculoides*. Journal of Hazardous Materials, 125(1-3), 121-129 (2005).
- [5].Wang P, Wang A, Zhang H, Ding B, Hu Z. Hydriding properties of a mechanically milled Mg–50 wt% ZrFe_{1.4}Cr_{0.6} composite. J Alloys Compds 2000;297:240–5.

- [6]. Song MY, Bobet J-L, Darriet B. Improvement in hydrogen sorption properties of Mg by reactive mechanical grinding with Cr₂O₃, Al₂O₃ and CeO₂. *J Alloys Compds* 2002;340:256–62.
- [7]. Tran NE, Lambrakos SG, Imam MA. Analyses of hydrogen sorption kinetics and thermodynamics of magnesium–misch metal alloys *J Alloys Compds* 2006;407:240–8.
- [8]. Wang P, Zhang HF, Ding BZ, Hu ZQ. Direct hydrogenation of Mg and decomposition behavior of the hydride formed. *J Alloys Compds* 2000;313:209–13.
- [9]. Xiong Z, Wu G, Hu J, Chen P. Ternary imides for hydrogen storage. *Adv Mater* 2004;16(17):1522–5.
- [10]. Reiser A, Bogdanovic B, Schlichte K. The application of Mg-based metal-hydrides as heat energy storage systems. *Int J Hydrogen Energy* 2000;25:425–30.
- [11]. Song MY, Kwon IH, Kwon SN, Park CG, Park HR, Bae J-S. Preparation of hydrogen-storage alloy Mg–10 wt% Fe₂O₃ under various milling conditions. *Int J Hydrogen Energy* 2006;31:43–7.
- [12]. Gennari FC, Castra FJ, Urretavizcaya G, Meyer G. Catalytic effect of Ge on hydrogen desorption from MgH₂. *J Alloys Compds* 2002;334: 277–84.
- [13]. Reule H, Hirscher M, Weißhardt A, Krönmüller H. Hydrogen desorption properties of mechanically alloyed MgH₂ composite materials. *J Alloys Compds* 2000;305:246–52.
- [14]. Holtz RL. Basic user's guide for NRL 6323 hydrogen storage system, 1996.
- [15]. Friedlmeier G, Groll M. Experimental analysis and modeling of the hydriding kinetics of Ni-doped and pure Mg. *J Alloys Compds* 1997;253–254:550–5.

A STUDY OVER HYDROGEN ADSORPTION-DESORPTION KINETIC ON ACTIVE CARBON, COAL CHAR AND BIOCHAR

Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak University

ABSTRACT

The adsorptive and desorptive characteristics of active carbon packs containing a petroleum-based carbon were investigated under controlled conditions of temperature, relative humidity, and porosity under certain pressurized medium of carbon monoxide, hydrogen and methane concentration. Cotton biochars were also investigated with asphaltite char exposed in a double layer and packed bed during adsorption time of 24-72 hours. The experimentation demonstrated that H₂ and methane adsorption and desorption were dependent on solid sorbent bed depth and the amount of fine sorbent. The adsorptive and desorptive manner of the biochars occurred less effective than petroleum based active carbon. The adsorption manner decreased by ash and oxide content of bio char and coal char. This fact was broken by activation in acid washing with decrease of surface oxide site-point where the pores became active.

The substrate type and the pore surface contaminated by condensed water were also investigated and found to destroyed adsorption and desorption results. The petroleum based active coal increased the rate of adsorption H₂ at 10 cm depth 12M exposed packs, over that size accounting for reduced adsorption. The desorption time and rate was changed between 1-3 h by 70-90 C heating.

Keywords: Hydrogen adsorption, Hydrogen desorption, hydrogen storage, char utility, active carbon

KARBON, KÖMÜR ÇARI VE BİYOÇAR ÜZERİNE HİDROJEN ADSORBİYON VE DESARJ KİNETİĞİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

ÖZET

Petrol esaslı bir karbon içeren aktif karbon paketlerinin adsorptif ve desorptif özellikleri, kontrollü basınç altında karbon monoksit, hidrojen ve metan konsantrasyonu ortamında, sıcaklık, bağıl nem ve gözeneklilik koşulları altında incelenmiştir. Pamuk biyocharları ayrıca 24-72 saatlik adsorpsiyon süresi boyunca çift katmanlı ve dolgu yatakta açığa çıkan asfaltit kömürü ile araştırıldı. Deney, H₂ ve metan adsorpsiyonu ve desorpsiyonunun, katı emici yatak derinliğine ve ince emici miktarına bağlı olduğunu göstermiştir. Biyocharların adsorptif ve desorptif tarzı, petrol bazlı aktif karbondan daha az etkili olmuştur. Adsorpsiyon şekli, biyo kömür ve kömür kömürünün kül ve oksit içeriği ile azalmıştır. Bu gerçek, asit yıkamasında aktivasyonla gözeneklerin aktif hale geldiği yüzey oksit alan noktasının azalmasıyla kırıldı.

Substrat tipi ve yoğunlaştırılmış su ile kirlenmiş gözenek yüzeyi de araştırılmış ve adsorpsiyon ve desorpsiyon sonuçlarını tahrip ettiği bulunmuştur. Desorpsiyon süresi ve hızı, 1-3 saat arasında 70-90 ° C ısıtma ile değiştirildi.

Anahtar Kelimeler: Hidrojen adsorpsiyonu, Hidrojen desorpsiyonu, hidrojen depolanması, kömür faydası, aktif karbon

1. INTRODUCTION

Biochar is produced by heating biomass in the total or partial absence of oxygen. Pyrolysis is the most common technology employed to produce biochar, and also occurs in the early stages of the combustion and gasification processes. Besides biochar, bio-oil and gas can be collected from modern pyrolysers. These could be refined to a range of chemicals and/or used as sources of renewable energy if derived from sustainably produced biomass. Carbonization the most common technology employed to produce biochar, and also occurs in the early stages of the combustion and gasification processes.

Figure 1. Low temperature Slow Pyrolyser

The pyrolysis gas is mainly a mixture of carbon monoxide (CO) and hydrogen (H₂) with lower quantities of CO₂, CH₄, H₂O, and a range of volatile compounds. Pyrolysis gas is costly to store and transport and therefore, it is usually combusted on-site to meet the heat requirements of the pyrolyser. However, if the heat energy released during combustion of the pyrolysis gas exceeds the demand of a biochar system and opportunities exist nearby the plant, then the pyrolysis gas could be used to provide heat for external processes. If the energy provided by the pyrolysis gas is converted into electricity, then this can be fed into the grid.

Bio-oil consists of a complex mixture of oxygenated hydrocarbons with a considerable fraction of water. Bio-oil is attractive for the energy industry due to the fact that it is transportable, storable, and a potential replacement of fuel oil or diesel in stationary applications including boilers, furnaces, engines, and turbines for electricity generation. However, it cannot be used directly as a transport fuel unless it is upgraded, which is technically feasible but expensive. In addition, bio-oil can be a source of a number of valuable

chemical products such as acetic acid, resins, sugars, food flavourings, slow release fertilisers, adhesives and preservatives.

Figure 2. Soot Carbonization and Wood Pyrolyser

Charcoal has been produced from woody biomass for thousands of years. In developing countries, traditional earth-mound, brick, and metal kilns are inefficient in producing charcoal and usually do not include burning of the exhaust gases. Therefore, they are regarded as an important source of deforestation and greenhouse gas emissions. Moreover, small-scale pyrolysis stoves are promoted to decrease fuel consumption and deforestation in developing countries, improve respiratory health, and increase soil fertility by incorporating the biochar into soils.

Two toxic compounds, polyaromatic hydrocarbons (PAHs) and dioxins can be also present in chars and bio-oils produced during pyrolysis. Large quantities of PAHs are formed in chemical reactions at temperatures over 700°C and evidence suggests that small amounts of PAHs can also be formed in pyrolysis reactors operating between 350 and 600°C. Dioxins predominantly form at temperatures above 1,000°C and are significantly reduced when chlorine and metals are not present. It is important to note that in any modern biochar manufacturing process these toxins must be avoided.

To ensure that biochar production does not contribute to air pollution and GHG emissions, biochar must be produced in a facility that captures and combusts the gases released when biomass is heated. The heat produced through combustion of these gases can be used as a form of renewable energy. Biochar production can occur at scales ranging from a cook stove to large engineered industrial-scale plants. Slow pyrolysis could be used in intensive animal production or landfill systems as a waste management solution, delivering renewable energy and converting end-of-life biomass to valuable stable carbon-based soil amendments that facilitate nutrient recycling.

2. ADSORPTION CHARACTERISATION OF BIOCHAR-ACTIVE CARBONS

Several physical properties have been identified to measure the quality of biochar: pH, volatile compound content, water holding capacity, ash content, bulk density, pore volume, and specific surface area. The IBI (2015) has formalised these and other properties into a proposed reporting standard.

The characteristics of feedstock and production parameters determine the physico-chemical properties and nutrient content of biochar. Based on surface area, pH, and cation exchange capacity (CEC), Lehmann (2007) proposed a temperature between 450-550°C to optimise the characteristics of biochar for use as char adsorbant (Figure 3).

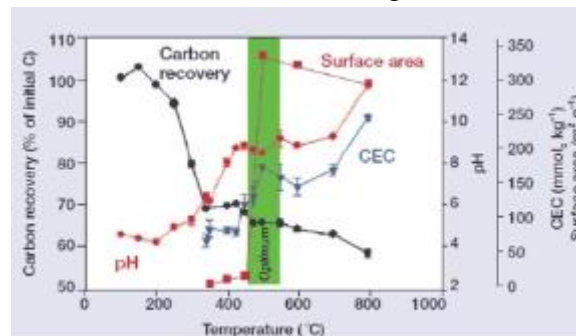

Figure 3. Temperature effects on carbon recovery, cation exchange capacity (CEC; measured at pH 7), pH, and surface area for dried wood from *Robinia pseudacacia* L. (Lehmann, 2007).

Balancing parameters depend on what is desired. For example, the higher the process temperature the less biochar produced (less soil amendment and less C sequestered) but the higher its carbon stability (longer C sequestration) and co-products yield (more energy). It is important to note that the structure of biochar offers pore networks for gas retention and adsorption. Further characterisation of biochar-liquid and gas dynamics is required and need analysis of the many factors:

- test conditions, duration, and adsorption and desorption study (eg. soil remediation, crop production, carbon sequestration);
- temperature
- type of char
- type of ingredients, reactivities
- feedstock for producing biochar (e.g. rice husk, corn stover, etc)
- type of carbonization technology and respective parameters (e.g. temperature, heating rate, residence time);
- post-treatment (e.g. acidic activation or cleaning);
- effects of soot, steam unveil capacity, pH, leaching, toxins mobilisation).

2.1. The heterogeneous chemical nature of biochar.

Charred biomass consists not only of recalcitrant aromatic ring structures, but also of more easily degradable aliphatic and oxidized carbon structures (Schmidt and Noack 2000). The range of carbon forms within a biochar particle may depend on the carbon properties of the

plant cell structure, on the charring conditions, and on the formation process (by either condensation of volatiles or by direct charring of plant cells).

2.2. The particulate form of biochar.

Because biochar exists as particulates, biotic or abiotic decay must be initiated on its surface. (Figure 3) Such surface oxidation may be initiated quite rapidly (Cheng *et al.* 2006), but is restricted to the outer areas of a particle, even after several hundred years in soils (Lehmann *et al.* 2005b). Quantification of the decomposition of fresh biochar by short-term experiments may therefore lead to an overestimation of long-term decay.

2.3. The surface area and porous structure

The surface area is determined by BET surface area test and the nitrogen gas adsorption could be determined. The critical reactive site on the particle surface is determined by equation given below possible; for example, use

$$S_a = \frac{1}{M_a} \int_0^{\infty} d\omega \frac{|S_0|^2}{N}$$

3. CONCLUSIONS

The consequence of this heterogeneity is that some portions of biochar and soot produced from oil and fueloil may indeed be mineralized very rapidly, as are aliphatic carbon forms. An extrapolation from relatively easily mineralizable carbon forms to the entire biochar may therefore lead to erroneous projections.

References

- [1]. Bridgwater AV. 2003. Renewable fuels and chemicals by thermal processing of biomass. *Chemical Engin J*: 87–102.
- [2]. Brodowski S, John B, Flessa H, and Amelung W. 2006. Aggregate-occluded black carbon in soil. *Europ J Soil Sci.* : 539–46.
- [3]. Czernik S and Bridgwater AV. 2004. Overview of applications of biomass fast pyrolysis oil. *Energy Fuels*: 590–98.
- [4]. Day D, Evans RJ, Lee JW, and Reicosky D. 2005. Economical CO₂, SO_x, and NO_x capture from fossil-fuel utilization with combined renewable hydrogen production and large-scale carbon sequestration. *Energy*: 2558–79.
- [5]. J Lehmann Biochar bio-energy, DeLuca TH, MacKenzie MD, Gundale MJ, and Holben WE. 2006. Wildfire-produced charcoal directly influences nitrogen cycling in ponderosa pine forests. *Soil Sci Soc Am J*: 448–53.

- [6]. Glaser B, Balashov E, Haumaier L, Guggenberger G, and Zech W. 2000. Black carbon in density fractions of anthropogenic soils of the Brazilian Amazon region. *Org Geochem*: 669–78.
- [7]. Goldberg ED. 1985. *Black carbon in the environment*. New York, NY: John Wiley and Sons.
- He BJ, Zhang Y, Funk TL, Riskowski GL, and Yin Y. 2000. Thermochemical conversion of swine manure: an alternative process for waste treatment and renewable energy production. *Trans ASAE*: 1827–34.
- [8]. Lee JW and Li R. 2003. Integration of coal-fired energy systems with CO₂ sequestration through NH₄HCO₃ production. *Energy Convers Manage*: 1535–46.
- [9]. Lehmann J, da Silva Jr JP, Steiner C, et al. 2003. Nutrient availability and leaching in an archaeological anthrosol and a ferralsol of the Central Amazon basin: fertilizer, manure and charcoal amendments. *Plant Soil*: 343–57.
- [10]. Lehmann J, Lan Z, Hyland C, et al. 2005a. Long-term dynamics of phosphorus forms and retention in manure-amended soils. *Environ Sci Technol*: 6672–80.
- [11]. Lehmann J, Gaunt J, and Rondon M. 2006. Biochar sequestration in terrestrial ecosystems: a review. *Mitig Adapt Strategy Global Change* : 403–27.
- [12]. Liang B, Lehmann J, Solomon D, et al. 2006. Black carbon increases cation exchange capacity in soils. *Soil Sci Soc Am J*: 1719–30.
- [13]. Patzek TW and Pimentel D. 2005. Thermodynamics of energy production from biomass. *Crit Rev Plant Sci*: 327–64.
- [14]. Rumpel C, Alexis M, Chabbi A, et al. 2005. Black carbon contribution to soil organic matter decomposition in tropical sloping and under slash-and-burn agriculture. *Geoderma*: 35–46.

GEBE KADINLARIN DOĞURGANLIK ÖZELLİKLERİ DOĞUM ÖNCESİ BAKIM ALMA SIKLIĞI

Feray KABALCIOĞLU BUCAK
Harran Üniversitesi

Amaç:

Bu araştırmanın amacı; doğum öncesi bakım hizmeti için hastaneye başvuran gebe kadınların doğurganlık özellikleri, doğum öncesi bakım alma sıklığı ve bunu etkileyen faktörleri belirlemektir.

Yöntem:

Kesitsel türdeki bu araştırma Şanlıurfa Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi doğum polikliniğine doğum öncesi bakım hizmeti almak için başvuran ve araştırmaya katılmayı kabul eden 873 gebede yürütülmüştür. Araştırmanın sosyo - demografik ve doğum öncesi bakım alma ve etkileyen faktörler ile ilgili verileri, literatür bilgilerine dayalı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen veri toplama formu kullanılarak, yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Veriler, SPSS for Windows 17.5 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde; yüzdelik dağılım, ki-kare testi kullanılmıştır.

Bulgular:

Bu çalışmada gebelerin % 79.4'ünün 20-34 yaş aralığında olduğu, %44'ünün okur yazar olmadığı, % 43.5'inin ilköğretim ve üzeri mezunu ve % 85'inin gelir getiren bir işte çalışmadığı, çalışanların ise % 92.4'ünün mevsimlik tarım işçisi olduğu, % 6.9'unun sosyal güvencesinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Gebelerin %68.4'ünün çekirdek ailede, %31.6'sının geniş ailede yaşadığı görülmüştür. Araştırmada gebelerin % 39.6'sının ilk doğumlarını 19 yaş altında, % 60.1'inin 20-34 yaşlar arasında yaptığı ortaya çıkmıştır. Gebelerin % 70.3'ünün 1 - 3 çocuk sahibi olduğu, % 73.3'ünün 1-4 gebeliği, % 26.7'sinin 5 ve üzeri gebeliğinin bulunduğu tespit edilmiştir. Gebelerin % 25.1'inde düşük öyküsünün olduğu ve % 71.2'sinin 1 defa düşük yaptığı, % 9.3'ünün küretaj öyküsü olduğu ve % 82.7'sine 1 defa küretaj uygulandığı, % 8.2'sinin en az 1 defa ölü doğum yaptığı saptanmıştır. Gebelerin % 62.8'inin en son gebeliği şimdiki gebeliği arasında geçen sürenin 2 yıldan az olduğu saptanmıştır. Ayrıca gebelerin % 62.8'i iki yıldan az ara ile doğum yaptığı saptanmıştır. Araştırma kapsamına alınan gebelerin % 9.3'ü 2. trimesterde, % 90.7'sinin 3. trimesterde olduğu tespit edilmiştir. Gebelerin %14.9'u uzman doktor tarafından, %22.6'sı ebe / hemşireden hiç doğum öncesi bakım hizmeti almadığını bildirmiştir. Hizmet almayanların % 47.7'sinin doğum öncesi bakım alması gerektiğini bilmediğinden, % 36.9'unun ekonomik nedenlerden dolayı, % 3.8'inin eşi ya da kaynanasının izin vermemesi, % 4.6'sı ise mevsimlik tarım işçisi / göçer oldukları gerekçesi ile düzenli doğum öncesi bakım alamadıklarını bildirmişlerdir. Doğum öncesi bakım hizmeti alan gebelerden % 77.4'ü evlerine yakın yerde bulunan Aile Sağlığı Merkezinde (ASM) görev yapan ebe / hemşireye bakım için başvurduklarını söylemişlerdir. Araştırma kapsamına alınan gebelerin % 74.5'i bu gebeliği planladıklarını ifade etmişlerdir. Gebelerin DÖB alma durumları ile; öğrenim durumu, gelir getiren bir işte

çalışma durumu, eşinin öğrenim durumu, eşinin gelir getiren bir işi olması, sosyal güvencenin bulunması, iki gebelik süresinin iki yıldan kısa olması, gebeliğin planlı olması, kız çocuk sayısının +4 ve üzeri olması, bir önceki gebeliğin ölü doğum / düşük ile sonuçlanması yönünden dağılımlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0.05$).

Sonuç:

Çalışmamızda doğum öncesi bakım sayısı yeterli bulunmamıştır. Doğum öncesi bakım anne ve fetüsün tüm gebelik boyunca düzenli aralıklarla gerekli muayene ve önerilerde bulunularak bir sağlık personeli tarafından izlenmesidir. Bu nedenle doğum öncesi ve doğum sonrası izlem, öncelik verilmesi gereken konulardır. Doğum öncesi bakımın temel amacı, annelerin sağlıklı bir gebelik geçirmelerini ve sağlıklı bebeklerin doğmasını sağlamaktır. Hem annenin, hem de doğacak bebeğin sağlığının korunması ve geliştirilmesinde doğum öncesi bakım, doğum ve doğum sonrası bakım hizmetlerinin nicelik ve nitelik olarak yeterli olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğurganlık, Doğum öncesi bakım, Gebelik

Giriş

Gebelik, doğum eylemi ve lohusalık esnasındaki komplikasyonlar, gelişmekte olan ülkelerde üreme yaşındaki kadınlar arasında önde gelen ölüm ve sakatlık nedenidir (1). Bu nedenle anne ve çocuk sağlığı hizmetlerinde önemli bir yeri olan doğum öncesi bakım (DÖB) hizmeti, temelde koruyucu bir sağlık hizmetidir. DÖB, doğurgan çağıdaki kadınlar arasında mortalitenin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde büyük ölçüde yarar sağlamaktadır. Antenatal dönem, gebe kadına onun sağlığı ve çocuklarının sağlığı için yaşamsal müdahaleleri içerecek şekilde ulaşma fırsatı vermektedir. DÖB hem anne adayının hem de doğacak bebeğin sağlığı ve yaşamı açısından, gebe kadının gebeliği süresince düzenli aralıklarla, gerekli muayene ve önerilerde bulunularak, eğitilmiş bir sağlık personeli tarafından izlenmesidir (2).

DÖB hizmetleri 1. basamak sağlık hizmetlerinin verildiği Aile Sağlığı merkezlerinde, doktor, ebe / hemşire tarafından verilmektedir. Hemşirenin DÖB hizmetlerindeki rolleri; gebelikteki riskli durumları belirlemek, ortaya çıkabilecek potansiyel sorunların zamanında tanı ve tedavisini sağlamaktır ve genel sağlık düzeyini yükseltmektir (3).

DÖB hizmetlerinin sunulmasında merkezlerinde veya sahada ev ziyaretleri yaparak gebelere danışmalık yapması, fiziksel muayenelerini yapması, beslenme eğitimi, demir ve folik asit desteğinin sağlanması, sık doğum ve düşüklerin önlenmesi, besinlerin demirle zenginleştirilmesi ve demir kaybına neden olan enfeksiyonların kontrol altına alınması, gebe kadınlarda demir eksikliği anemisinin önlenmesinde gerçekleştirilmesi gereken temel faaliyetleridir (4).

Ancak DÖB'in niceliği kadar niteliği de önemlidir. DÖB'in niceliğinin yanı sıra niteliği hakkında bilgi almak için bu bakımı sunan kişinin niteliği, verilen bakım sayısı,

hizmeti almak için ilk başvuru zamanı, bakım sırasında yapılan test ve ölçümlerin sayısına ve doğumların yapıldığı yer ile yaptıran kişinin özelliğine de bakmak gerekir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2003 verilerine göre kadınların %81,1'ü en az bir kez DÖB almıştır. TNSA sonuçlarından 1993 ile 1998 karşılaştırıldığında DÖB alanların oranında belirgin bir artış olmuştur. Dört ve üzerinde DÖB hizmeti alan kadınların oranı ise yıllar içinde artmıştır.

TNSA 2008- 2013 sonuçları karşılaştırıldığında DÖB hizmetleri açısından önemli ilerlemeler görülmüştür. Gebelerin DÖB hizmeti alma oranı % 92.0 % 97.0 yükselmiştir. TNSA 2013 araştırmasında, DÖB'in nitelik açısından içeriğini değerlendirmede ağırlık ve kan basıncı ölçümü, idrar ve kan tetkiki, ultrason yapıma oranlarına bakılmıştır (2).

Eğitim seviyesinin düşük olması, sosyo-ekonomik yetersizlikler, ulaşım sorunu, mevsimlik tarım işçisi / göçerlik nedeniyle hastanelerden DÖB hizmeti alamayan kadınların aile sağlığı merkezlerinde görev yapan ebe ve hemşireler tarafından izlenmesi gerekmektedir.

Sağlık Bakanlığı bilim komisyonlar ile Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği, Türk Perinatoloji Derneği, Türkiye Maternal Fetal Tıp ve Perinatoloji Derneği tarafından Doğum Öncesi Bakım Yönetim Rehberi oluşturulmuştur. Rehberlerin uygulanması ile her gebenin en az; 4 kez nitelikli izlenmesi, doğum sonrası hastanede 3, evde 3 olmak üzere loğusa izleminin yapılması, normal doğum sonrası 24 saat, sezaryen sonrası 48 saat hastanede yatırılması, her doğumun hastanede gerçekleştirilmesi, acil obstetrik vakaların yönetimi ve gerektiğinde stabilize edilerek sevklerinin gerçekleştirilmesi beklenmektedir (1).

İzlem

Gebeliğin saptanmasıyla başlar.

- A. Birinci İzlem:** Gebeliğin 14. haftasında veya ilk 14 hafta içerisinde yapılmalıdır.
- B. İkinci izlem:** Gebeliğin 18-24. haftaları (tercihen 20-22. haftalar) arasında yapılmalıdır.
- C. Üçüncü İzlem:** Gebeliğin 30-32. haftaları arasında yapılmalıdır.
- D. Dördüncü İzlem:** Gebeliğin 36-38. haftaları arasında yapılmalıdır.

40. haftaya kadar doğum gerçekleşmezse gebe, doğum yapacağı sağlık kuruluşuna sevk edilir. Her izlemde risk değerlendirmesi yapılır, riskli hasta üst merkeze sevk edilir. Her bir izlemde, gebeyi değerlendirmek için aşağıdaki basamaklar uygulanır. Her izlemde yapılması gereken muayene, ölçüm, test ve danışmanlık hizmetleri tanımlanmıştır (1,5). Basamaklar değerlendirilirken daha önceki izlemin ardından herhangi bir değişiklik olup olmadığı sorgulanır. DÖB hizmetlerinde ebe ve hemşirelere önemli ve büyük görevler düşmektedir. Öncelikle gebelik döneminde oluşabilecek riskleri bilmeli ve bu risklere yönelik yapacağı uygulamalarla anne ve bebeğin sağlığını korumalıdır. DÖB hizmetleri, temelde koruyucu bir hizmettir ve daha çok riskli durumlar üzerine yoğunlaşmıştır (3). Kadınların nitelikli DÖB almaları etkin hemşirelik hizmetleriyle mümkün olacaktır.

Bu araştırmanın amacı; doğum öncesi bakım hizmeti için hastaneye başvuran gebe kadınların doğurganlık özellikleri, doğum öncesi bakım alma sıklığı ve bunu etkileyen faktörleri belirlemektir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Yöntem:

Kesitsel türdeki bu araştırma Şanlıurfa Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi doğum polikliniğine DÖB hizmeti almak için başvuran ve araştırmaya katılmayı kabul eden 873 gebede yürütülmüştür. Araştırmanın sosyo - demografik ve doğum öncesi bakım alma ve etkileyen faktörler ile ilgili verileri, literatür bilgilerine dayalı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen veri toplama formu kullanılarak, yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Veriler, SPSS for Windows 17.5 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde; yüzdelik dağılım, ki-kare testi kullanılmıştır.

Bulgular:

Tablo 1’de araştırma kapsamına alınan gebelerin sosyodemografik özelliklerinin dağılımı yer almaktadır. Gebelerin % 79.4’ünün 20-34 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Gebelerin eğitim durumu incelendiğinde, %44’ünün okur yazar olmadığı, % 43.5’inin ilköğretim ve üzeri mezunu ve % 85’inin gelir getiren bir işte çalışmadığı, çalışanların ise % 92.4’ünün mevsimlik tarım işçisi olduğu görülmüştür. Gebelerin %6.9’unun sosyal güvencesinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Gebelerin %68.4’ünün çekirdek ailede, %31.6’sının geniş ailede yaşadığı görülmüştür. Araştırmada gebelerin %42.7’sinin 1-4 kişilik, %38’inin 5 – 8 kişilik ailelerde yaşadığı saptanmıştır. Gebelerin %64.6’sının orta düzeyde gelire sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Gebelerin Sosyodemografik Özellikleri **n: 873**

Tanımlayıcı Özellikler	Sayı	%
Yaş		
19 yaş ve altı	74	8.5
20 – 34 yaş	693	79.4
35 yaş ve üstü	106	12.1
Eğitim Düzeyi		
Okuryazar değil	384	44.0
Okulsuz okuryazar	109	12.5
İlköğretim ve üzeri	380	43.5
Çalışma Durumu		
Gelir getiren işte çalışıyor	131	15.0
Gelir getiren işte çalışmıyor	742	85.0
Çalışılan İş		
Mevsimlik tarım işçisi	121	92.4
Memur	5	3.9
Diğer	6	3.7
Sosyal Güvence		

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Sosyal güvence var	813	93.1
Sosyal güvence yok	60	6.9
Aile Tipi		
Çekirdek aile	597	68.4
Geniş aile	276	31.6
Gebelerin Evde Birlikte Yaşadıkları Kişi Sayısı		
1 -4 kişi	373	42.7
5 – 8 kişi	332	38.0
9 – 12	118	13.5
13 kişi ve üzeri	50	5.7
Gelir Durumu		
İyi	53	6.1
Orta	564	64.6
Kötü	256	29.3

Tablo 2’de gebelerin genel doğurganlık özellikleri verilmektedir. Araştırmada gebelerin % 39.6’sının ilk doğumlarını 19 yaş altında, % 60.1’inin 20-34 yaşlar arasında yaptığı ortaya çıkmıştır. Gebelerin % 70.3’ünün 1 -3 çocuk sahibi olduğu, % 73.3’ünün 1-4 gebeliği, % 26.7’sinin 5 ve üzeri gebeliğinin bulunduğu tespit edilmiştir. Gebelerin % 25.1’inde düşük öyküsünün olduğu ve % 71.2’sinin 1 defa düşük yaptığı, % 9.3’ünün küretaj öyküsü olduğu ve % 82.7’sine 1 defa küretaj uygulandığı, % 8.2’sinin en az 1 defa ölü doğum yaptığı saptanmıştır. Gebelerin % 62.8’inin en son gebeliği şimdiki gebeliği arasında geçen sürenin 2 yıldan az olduğu saptanmıştır. Ayrıca gebelerin % 62.8’i iki yıldan az ara ile doğum yaptığı saptanmıştır.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Tablo 2. Gebelerin Doğurganlık Özellikleri

Doğurganlık Özellikleri	Sayı	%
İlk Doğum Yaşı n: 680		
19 yaş ve altı	269	39.6
20 yaş ve üstü	411	60.4
Gebelik Sayısı Ort: 3.38 ± 2.15 (Min: 1- Max:14)		
1 – 4 gebelik	640	73.3
5 ve üzeri gebelik	233	26.7
Çocuk Sayısı n: 633 Ort: 2.03 ± 2.15 (Min: 1- Max:11)		
1-3 çocuk	445	70.3
4 çocuk ve üzeri	188	29.7
Düşük Yapma		
Yapmayan	654	74.9
Yapan	219	25.1
Düşük Sayısı n: 219		
1	156	71.2
2 ve üzeri	63	28.8
Küretaj Olan		
Olmayan	792	90.7
Olan	81	9.3
Küretaj Sayısı n:81		
1	67	82.7
2 ve üzeri	14	17.3
Ölü Doğum n: 873		
Yok	801	91.8
Var	72	8.2
Ölü Doğum Sayısı n:72		
1	60	83.3
2 ve üzeri	12	16.7
En son Gebelik İle Şimdiki Gebelik Arasında Geçen Süre n: 651		
24 aydan daha az	378	58.1
24 aydan daha fazla	273	41.9
İki yıldan Az Süre İle Gerçekleşen Doğum n: 651		
2 yıldan az	409	62.8
2 yıldan fazla	242	27.7

Tablo 3’de gebelerin şimdiki gebeliklerine ait özellikleri verilmiştir. Araştırma kapsamına alınan gebelerin % 9.3’ü 2. trimesterde, % 90.7’sinin 3. trimesterde olduğu tespit edilmiştir. Gebelerin % 47.7’sinin doğum öncesi bakım alması gerektiğini bilmediğinden, %

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

36.9'unun ekonomik nedenlerden dolayı, % 3.8'inin eşi ya da kaynanasının izin vermemesi, % 4.6'sı ise mevsimlik tarım işçisi / göçer oldukları gerekçesi ile düzenli doğum öncesi bakım alamadıklarını bildirmişlerdir.

Doğum öncesi bakım hizmeti alan gebelerden % 77.4'ü evlerine yakın yerde bulunan Aile Sağlığı Merkezinde (ASM) görev yapan ebe / hemşireye bakım için başvurduklarını söylemişlerdir. Araştırma kapsamına alınan gebelerin % 74.5'i bu gebeliği planladıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Gebelerin Şimdiki Gebelik Özellikleri

Değişkenler	Sayı	%
Süre		
2. Trimester	81	9.3
3. Trimester	792	90.7
Doktor Tarafından Doğum Öncesi Bakım Alma		
Alan	743	85.1
Almayan	130	14.9
Doğum Öncesi Bakım Almama Nedenleri n:130		
Gerekliliğini bilmeyen	62	47.7
Ekonomik yetersizlik	48	36.9
Eşinin / Aile büyüklerinin izin vermemesi	5	3.8
Mevsimlik tarım işçisi / Göçer	6	4.6
Diğer	9	6.9
Ebe / Hemşire Tarafından Doğum Öncesi Bakım Alma		
Alan	676	77.4
Almayan	197	22.6
Gebeliklerini Planlama		
Planlanmış gebelik	650	74.5
Planlanmamış gebelik	223	25.5

Gebelerin DÖB alma durumları ile; öğrenim durumu, gelir getiren bir işte çalışma durumu, eşinin öğrenim durumu, eşinin gelir getiren bir işi olması, sosyal güvencenin bulunması, iki gebelik süresinin iki yıldan kısa olması, gebeliğin planlı olması, kız çocuk sayısının +4 ve üzeri olması, bir önceki gebeliğin ölü doğum / düşük ile sonuçlanması yönünden dağılımlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0.05$).

Tartışma

Gebelerin eğitim durumu incelendiğinde, %44'ünün okur yazar olmadığı, % 12.5'inin okulsuz okur yazar olduğu, % 43.5'inin ilköğretim ve üzeri mezunu oldukları belirlenmiştir. Modern toplumun en önemli gereklerinden biri olan eğitim, üretken ve kaliteli bir yaşamın önkoşuludur. Kadının eğitim durumu, sağlık durumunu ve sağlık hizmetinden yararlanma tutumunu olumlu yönde etkileyen bir faktördür. Belirlenen hedeflere ulaşmada anahtar kavram eğitimidir. Bu nedenle günümüzde bir toplumun bireylerine vereceği eğitimin niteliği ve etkinliğinin artırılması, toplumun tüm kesimlerini içine alması büyük önem taşımaktadır.

TNSA 2013 verilerine göre 15 – 49 yaş grubu kadınların % 79'u ilköğretim ve altı eğitim düzeyine sahiptir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan kadınların eğitim almama oranı % 35 ile en yüksek olup bizim çalışmamızla benzerlik göstermektedir (2,6).

Kadınların işgücüne katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmesi, Türkiye Cumhuriyeti kanunda konulan eşitlikçi yapıya sahip olmasına rağmen, kadının niteliksel gelişimini ve işgücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşmaması gibi nedenlerle kadınların işgücüne katılımının düşüklüğü Türkiye'de kadın istihdamının temel sorun alanlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Araştırma kapsamındaki gebelerin sadece % 15'i gelir getiren bir işte çalışmakta, % 85'i ev hanımıdır. Ayrıca, köyden kente göçü yoğun olarak yaşayan ülkemizde, köyde işgücü içinde görülen kadın kente geldiğinde yeterli eğitim ve mesleki bilgi-beceriye sahip olmaması nedeniyle kent işgücü piyasasına girememektedir (6).

Gelir getiren bir işte çalışan kadınların % 92.4'ü mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır (**Tablo 1**). TNSA 2013 verilerine göre Güneydoğu Anadolu bölgesinde son 12 ay içinde çalışan 15-49 yaş grubundaki kadınların % 64.1'i bizim bulgularımıza benzer olarak mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Yine 2011 yılı verilerine göre; kente göre (% 24,8) kırsal alanda daha çok kadın işgücüne katılıyor (% 37,5) gibi görünse de kırdaki 100 kadından 84'ü tarım kesiminde ve bunların % 80'i herhangi bir ücret almaksızın ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (6). Bu olgu hem kırdaki hem de kentte kadının işgücüne katılımını azaltmaktadır.

Gelir azlığı nedeniyle çalışmak zorunda olan kadın, sosyal güvencesiz düşük statülü / geliri işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Gebenin sağlığını etkileyen bir değişkende aile tipidir. Geniş aile terimi, tek bir hanede birden çok kuşağın bir arada yaşadığı bir aile sistemini anlatır. Geniş aile, genellikle sanayi devriminden önceki toplum ve toplulukların aile yapısıdır.. Ancak bu hane halkı tipi, hane halkı üyelerinin kompozisyonu dışında başka ölçütlerle de sınıflandırıldığında farklı isimler alabilmektedir. Örneğin, çok sayıda hane halkı üyesi barındırabildiği için *büyük aile*, kırsal alanlarda tarımla geçimini sağlayan ve erkek egemen toplumlardaki yaygınlığından dolayı *geleneksel aile* şeklinde ifade edilmektedir (7).

Çekirdek aile ise sanayileşmiş toplumların aile biçimi olarak kabul edilir. Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ailelere çekirdek aile adı verilir (8). Çalışmamızda gebelerin %68.4'ünün çekirdek ailede yaşadığı saptanmıştır. Evde yaşayan birey sayısının artmasıyla birlikte, gelirin yetersiz olması genel olarak sağlığı, beslenmeyi ve sağlık hizmetinden yararlanmayı etkilemektedir. “Yeşil Kart”, ülkeye özel bir uygulama olarak herhangi bir sağlık güvencesi sisteminden yararlanmayanların tedavi masraflarını karşılamaya

yönelik bir hizmettir. Sağlık Bakanlığı tarafından, Sağlık Sektörü İçin Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Ulusal Stratejik Eylem Planı 2005-2015'te belirlenen öncelikli müdahale alanlarına göre programlar yeniden oluşturulmuştur. Bu programlar içinde olan “**Anne Dostu Hastane Programı**”; nitelikli gebe, loğusa izlemi ve güvenli koşullarda tüm doğumların hastanede gerçekleştirilmesi sağlanarak anne ve bebek ölümlerini azaltmak amaçlanmaktadır. Kadınların sağlık hizmetlerine eksiksiz erişimini hedefleyen bir diğer çalışma ise 2008 yılında başlatılan “**Misafir Anne Projesi**”dir. Bu proje ile özellikle mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan, ikamet ettikleri yerde hastane bulunmayan göçer gebelerin doğumlarına 10 gün kala en yakın yerleşim yeri merkezine getirilerek kamu kurumları misafirhanelerinde konaklamaları ve doğumları hastanede gerçekleştirildikten sonra evlerine geri dönmeleri sağlanmaktadır. Ayrıca, yürütülmekte olan gezici sağlık hizmetleri ve evde bakım hizmetleri ile de hizmete ulaşmada zorluk çeken kişilere sağlık hizmeti yerinde verilmektedir. Bu kapsamda kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerinin artacağı öngörülmektedir.

Araştırmada gebelerin % 42.7'sinin 1 - 4 kişilik, %38'inin 5 – 8 kişilik ailelerde yaşadığı ve % 29.3'ünün kötü düzeyde gelire sahip olduğu saptanmıştır. Türkiye’de kadınların halen erken yaşlarda çocuk doğurma eğiliminde oldukları görülmektedir. TNSA 2013 raporuna göre kırsalda yaşayan 15 -19 yaş grubu kadınlarda doğurganlık oranını % 47 olarak bildirmiştir. Kaya'nın Mersin’de yaptığı çalışmada kadınların % 50'sinin ilk gebeliğini 15 -19 yaş aralığında yaptığını bildirmiştir (2, 9).

Gebelerin ortalama gebelik sayısı: 3.38 ± 2.15 (Min: 1 - Max:14) olarak bulunmuştur. Atar ve ark. (10) çalışmasında ortalama gebelik sayısı 1.9 ± 1.2 , Ekşi'nin (4) çalışmasında 2.14 ± 1.38 , Erdem (11) ve ark. çalışmasında ortalama gebelik sayısı 4.8 ± 3.7 olarak bulunmuştur. Bu farklılıkların nedeni bölgesel farklılıklardan kaynaklanabilir.

Kısa gebelik aralığı, fetusün sağlığı yanında anne sağlığını da etkilemektedir. Gebelik aralığına etki eden faktörler olarak; anne yaşı, emzirme süresi, postpartum amenore, kullanılan kontrasepsiyon, önceki gebeliğin sonucu, eşin ve kadının eğitim durumu, sosyoekonomik düzey olarak bildirilmiştir. Toplumların gerçek ekonomik ve sosyal kalkınmasından söz edebilmek ve sağlıklı bir toplum oluşturabilmek için risk faktörlerinden en çok etkilenen anne ve çocukların sağlık sorunlarının öncelikli olarak ele alınması ve iyileştirilmesi gerekir (12).

Doğum öncesi (DÖB), anne ve fetusün tüm gebelik boyunca düzenli aralıklarla gerekli muayene ve önerilerde bulunularak bir sağlık personeli tarafından izlenmesidir (13, 14). Bu nedenle doğum öncesi ve doğum sonrası izlem, öncelik verilmesi gereken konulardır. DÖB'in temel amacı, annelerin sağlıklı bir gebelik geçirmelerini ve sağlıklı bebeklerin doğmasını sağlamaktır (15). Hem annenin, hem de doğacak bebeğin sağlığının korunması ve geliştirilmesinde doğum öncesi bakım, doğum ve doğum sonrası bakım hizmetlerinin nicelik ve nitelik olarak yeterli olması gerekmektedir. ACOG (American College of Obstetrics and Gynecology) gebelik boyunca 28. haftaya kadar 4 haftada bir, 36. haftaya kadar 2 haftada bir ve daha sonra haftalık izlem önermektedir. Oysaki normal gebelerde yapılan bazı prospektif çalışmalarda daha az izleme gebelik sonuçları olumsuz etkilenmeden, kaynakların daha etkin kullanılabileceğini gösterilmiştir (16, 17). Ülkemizde DÖB kapsamında her gebenin en az; 4 kez nitelikli izlenmesi, doğum sonrası hastanede 3, evde 3 olmak üzere lohusa izleminin

yapılması, normal doğum sonrası 24 saat, sezaryen sonrası 48 saat hastanede yatırılması, her doğumun hastanede gerçekleştirilmesi, acil obstetrik vakaların yönetimi ve gerektiğinde stabilize edilerek sevklerinin gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonuçlarına göre, DÖB hizmetlerinin alması ve bu hizmetin kalitesi bakımından Şanlıurfa ili standartlarının hem Türkiye genelinden hem de bölge illerinden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda; DÖB hizmetlerine erişim ve aile sağlığı hekimliği kontrol sistemini artırmaya yönelik çalışmaların yapılması, DÖB hizmeti sunan Aile Sağlığı Merkezlerinde gebelerin erken önemde tespiti ve tüm gebelerin en az 4 kez, gebelik yönünden risk grubunda olan gebelerin ise daha sık aralıklarla doğum öncesi bakım hizmeti alması sağlanması önerilmektedir.

Kaynakça

1. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı Aile Planlaması Genel Müdürlüğü. Doğum Öncesi Bakım Yönetim Rehberi, Ankara, 2014; yayın no:924
2. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Türkiye’de Doğurganlık, Üreme Sağlığı ve Yaşlılık. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008 İleri Analiz Çalışması, Ankara, 2010.
3. Taşkın L. Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, Sistem Ofset Matbaacılık, VII. Baskı, Ankara, 2018.
4. Ekşi Z. Gebelikte Anemilerde Semptom Değerlendirmesi ve Hemoglobin Renk Skalasının (WHO Haemoglobin Colour Scale) Kullanımının Etkinliği, Doktora Tezi, İstanbul, 2006.
5. Omaç M, Günes G, Karaoglu L, Pehlivan E. Arapgir Devlet Hastanesine başvuran gebelerin DÖB hizmetlerinden yararlanma durumları ve etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi (Haziran 2004-2005). Fırat Tıp Dergisi 2009;14(2):115-9.
6. <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadinin-statusu-genel-mudurlugu.pdf>. Erişim: Ekim 2018
7. BASAGM (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü) Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Genel Yayın No: 145, Ankara,2010.
8. Yavuz S, Yüceşahin MM. Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar; Sosyoloji Derneği, Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2012; Cilt: 15 Sayı: 1 - s: 75 – 118.
9. Kaya D. Bir sağlık ocağı bölgesinde gebelerde anemi görülme sıklığının incelenmesi, T.C. Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, 2006.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

10. Atar SA, Gürel H, Balcan E. Doğum Öncesi Bakım Esnasında Gebelik, Doğum ve Doğum Sonrası Döneme İlişkin Bilgi Edinme Durumu, Perinatoloji Dergisi, 2006;14(2):90- 95.
11. Erdem Ö, Bucaktepe GE, Kara İH. Aile hekimliği poliklinigine başvuran kadınlarda demir eksikliği anemisi ve gestasyon öyküsü ilişkisi. Dicle Tıp Dergisi, 2009; Cilt: 36, Sayı: 2, (123-126).
12. Dibek Mısıroğlu E, Aliefendioğlu D, Fidan K ve ark. Sağlık bakanlığı Ankara etlik doğumevi ve kadın hastalıkları eğitim ve araştırma hastanesinde doğum yapan annelerin antenatal bakım hizmetlerinden yararlanma durumunun değerlendirilmesi. Perinatoloji Dergisi, 2006; 14(1): 7-13.
13. Beşer E, Ergin F, Sönmez A. Aydın il merkezinde doğum öncesi bakım hizmetleri. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2007; 6(2):137-141.
14. Sönmez Y Doğum Öncesi Bakım Hizmetleri. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 2007; 16(1): 9-12.
15. Ocakoğlu H, Gülay M, Kizek Ö ve ark. Nilüfer halk sağlığı eğitim ve araştırma bölgesinde 2005-2006 yıllarındaki gebelik sonuçları ve ilişkili riskler. TAF Preventive Medicine Bulletin, 2008; 7(6):491- 496.
16. Günalp S, Tuncer S. Kadın Hastalıkları ve Doğum Tanı ve Tedavi. Pelikan Yayınları, Ankara, 2004.
17. Lowdermilk DL, Perry SE. Maternity&Women's Health Care. Mosby Inc.2004.

TARİHSİCİ FELSEFE VE MEDENİYETLER ÇATIŞMASI: ÖNDEYİ VE KEHANET HISTORICISM AND CLASH OF CIVILIZATIONS: PREDICTION AND PROPHECY

Dr. Öğr. Üyesi Bekir GEÇİT
Harran Üniversitesi

ÖZET

Tarih felsefesinin en önemli sorunları arasında tarihin bir anlamı olup olmadığı sorunudur. Bu bildirinin konusu, tarihsici felsefe ve medeniyetler çatışması öğretisinin merkezinde yer alan öndeyi kavrayışıdır. Amacı ise, sosyal bilimlerin tarihe ilişkin bütüncül görüşlerinde öndeyi iddialarının kehanetçi bir anlam taşıdığına dair eleştiride bulunmaktır. E. Rothacker, 20. Yüzyılın başlarında tarihselcilik ve tarihsicilik ayrımı yaparak tarihsiciliği, örneklerine Hegel ve Marks'ın felsefesinde rastladığımız tarihi bir bütün halinde anlamaya çalışan çocuksu bir doğacılık olarak görür. K. Popper de 20. Yüzyılın ortalarında, tarihsicilik kavramını farklı bir şekilde ele alarak tarihsiciliği, sosyal bilimlerin temel hedefinin tarihsel öndeyi de bulunma iddiasında olan bir öğreti olarak değerlendirir. Ona göre tarihsicilik, bu hedefine, tarihsel sürecin temelini oluşturan ritimlerin, yasaların, yönelimlerin ve örüntülerin açığa çıkarılmasıyla ulaşabileceğini varsayar.

Öndeyi, henüz gerçekleşmemiş bir doğa ya da toplum olayını önceden tahmin edebilmektir. İnsanları bilgi edinme arayışına sevk eden temel güdülerden biri, geleceği önceden tahmin ederek kontrol etme arzudur. Popper'e göre tarihsici öğreti, tarihsel süreci sosyal bilimlerin temel araştırma alanlarından biri olarak görür. Dolayısıyla, tarihsicilik, sosyal bilimlerin temel görevleri arasında tarihe ilişkin büyük ölçekli ön görülerde bulunmak olduğu görüşündedir. Tarihsel sürece ilişkin bütüncül yaklaşıma sahip olan ve tarihin gelişimine dair öndeyide bulunan düşünürlerden biri de Huntington'dur. Huntington, tarihin akışının medeniyetler çatışmasına doğru ilerlediğini iddia eder. Ona göre, günümüz dünyasındaki çatışmaların temel nedeni ideolojik ya da ekonomik olmayacaktır. Bu mücadeleler daha çok kültür ayrışmalarından kaynaklanacaktır. Milli devletler dünyadaki olayların aktif belirleyicileri olmaya devam edeceklerdir. Ama asıl küresel mücadele farklı medeniyetlerin mensupları arasında gerçekleşecektir. Medeniyetler çatışması küresel siyasetin merkezi sorunu haline gelecektir. Huntington'a göre medeniyetler çatışması, modern dünyadaki çatışmaların son evresidir.

Dolayısıyla, Popper'in görüşleri ışığında Huntington'u değerlendirdiğimizde, onun da tarihsici ve kehanetçi bir anlayışa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Huntington'un geleceğe ilişkin bu iddialarının, yani onun geleceğe dair kehanetlerinin geçerli nedenleri olabilir mi? Medeniyet çatışması kaçınılmaz bir son mudur? Rasyonel bir varlık olarak insan, inşa eden bir varlık olarak mı, yoksa yıkan bir varlık olarak mı anılmak ister? Hâsılı, bütün mesele budur.

Anahtar Kelimeler: tarihsicilik, medeniyetler çatışması, öndeyi, kehanet

ABSTRACT

One of the most important problems of the philosophy of history is whether or not history has a meaning. The subject of this article is the conception of prediction, which is at the center of the doctrine of philosophy of history and clash of civilizations. Its aim is to criticize the prediction that the claims of the social sciences in their historical views have a prophetic meaning. E. Rothacker, by distinguishing between historicalism and historicism at the beginning of the 20th century, sees the historicism as a childish naturalism that seeks to understand its examples as a historical whole that we come across in the philosophy of Hegel and Marx. K. Popper, in the mid-20th century, deals with the notion of historicism in a different way. He sees historicism as a doctrine which claims to have a historical aim in the social sciences. According to him, historicism presupposes that this goal can be achieved by revealing the rhythms, laws, orientations and patterns that underlie the historical process.

The prediction is to anticipate an event that has not yet taken place. One of the main instincts that lead people to the search for information is the desire to control and predict the future. According to Popper, the historicism doctrine sees the historical process as one of the main areas of research of the social sciences. Therefore, historicism is of the opinion that the main tasks of social sciences are to make large-scale predictions about history. Huntington is one of the thinkers who have a holistic approach to the historical process and who is at the prediction of the development of history. Huntington claims that the flow of history is moving towards a clash of civilizations. According to him, the main reason for the conflicts in today's world will not be ideological or economic. These struggles will be mainly due to cultural divisions. National states will continue to be active determinants of world events. But the actual global struggle will take place among the members of different civilizations. The clash of civilizations will become the central problem of global politics. According to Huntington, the clash of civilizations is the last phase of the conflicts in the modern world.

Therefore, when we consider Huntington in the light of Popper's views, it is possible to say that he has a historicism and prophetic understanding. Can there be valid reasons for Huntington's of this claims, his prophecies for the future? Is the clash of civilization an inevitable end? Does man as a rational being want to be remembered as a constructive or as a devastating? That's the whole point.

Keywords: Historicism, clash of civilizations, prediction, prophecy.

GİRİŞ

Tarih felsefesinin en önemli sorunları arasında tarihin bir anlamı olup olmadığı sorunudur. Bu bildirinin konusu, tarihsici felsefe ve medeniyetler çatışması öğretisinin merkezinde yer alan öndeyi kavrayışıdır. Amacı ise, sosyal bilimlerin tarihe ilişkin bütüncül görüşlerinde öndeyi iddialarının kehanetçi bir anlam taşıdığına dair eleştiride bulunmaktadır.

E. Rothacker, 20. Yüzyılın başlarında tarihselcilik ve tarihsicilik ayrımı yaparak tarihsiciliği, örneklerine Hegel ve Marks'ın felsefesinde rastladığımız tarihi bir bütün halinde anlamaya çalışan "çocukça bir natüralizm" olarak görür (Özlem, 1984: 140). K. Popper de 20.

Yüzyılın ortalarında, tarihsicilik kavramını farklı bir şekilde ele alarak tarihsiciliği, “tarihsel öndeyinin sosyal bilimlerin esas hedefi olduğunu ve bu hedefe, tarihin evriminin temelinde yatan ‘ritimler’ ve ‘örüntüler’, ‘kanunlar’ ve ‘yönelimler’in açığa çıkarılmasıyla varılabileceğini kabul eden” bir öğretiyi olarak değerlendirir (Popper, 2013: 19). Ona göre tarihsicilik, irrasyonel bir duygu ve çabanın ürünüdür (Popper, 2005: 161).

Öndeyi, henüz gerçekleşmemiş bir doğa ya da toplum olayını önceden tahmin edebilmektir. Bilme arzusunun temel güdülerinden biri de “geleceği kestirip kontrol altına alabilme isteğidir” (Cevizci, 2012: 337). Geleceğe ilişkin ilk tahminde bulunan düşünürlerden biri, güneş tutulmasını önceden haber verdiği söylenen, Miletli Tahles’tir (Kranz, 1994: 29-30).

TARİHSİCİ FELSEFE

Popper’e göre tarihsici felsefe, tarihsel süreci sosyal bilimlerin temel araştırma alanlarından biri olarak görür. Tarihsici felsefe sosyal bilimlerin temel görevleri arasında tarihe ilişkin “büyük ölçekli” öngörülerde bulunmak olduğu görüşündedir (Popper, 2013: 60). Çünkü tarihsici felsefeye göre “insanlık tarihi” belli ilkelere ve yasalara göre gerçekleşmektedir. Eğer tarihin ilkelerini ve yasalarını ortaya çıkarabilirsek geleceği kendi isteklerimiz doğrultusunda şekillendirebiliriz.

Popper, tarihsici felsefenin bu iddialarını irrasyonel olarak görür. Ona göre teorik bilimler öndeyide bulunabilir. Sosyal bilimlerde de teorik olanlar vardır. Ama bu, sosyal bilimlerin “tarihsel kehanet”te bulunabileceği anlamına gelmez. Bu tür yanlış intibalara düşmemek için, Popper’a göre, “bilimsel öndeyi” ve “tarihsel kehanet” arasında kesin bir ayırım yapmak gerekir. Bilimsel öndeyiler koşullu olarak gerçekleşirler. Örneğin bir fizikçi, tencerede ısıtılan suyun, ısısı belli bir dereceye ulaştıktan sonra kaynayacağını ve suyun buharlaşacağını önceden söyleyebilir ve bu, deney yapılarak gözlemlenebilir. Ve yine, bir iktisatçı bir malın kıtlık ve talep artışı gibi durumlarda fiyatının artacağını önceden haber edebilir. Ancak, tarihsicilerin öndeyileri bilimsel temellerden yoksundur. Çünkü tarihsel sürecin geleceğine ilişkin bütüncül bir öngörüde bulunmak bilimsel olmaktan uzaktır. Henüz gerçekleşmemiş bir olayı önceden haber etmek, “ancak çevreden iyice soyutlanmış, yerinde sayan ve durmadan kendini yineleyen sistemlere ilişkin olmaları halinde” mümkündür. Sözelimi, güneş sistemi daima tekrarlayan kendi içine kapalı bir sistemdir. Dolayısıyla, ay ve güneş tutulmalarını önceden haber etmek ve bunlara ilişkin öndeyide bulunmak mümkündür. Ne var ki, bu tür kapalı sistem örneklerinden hareketle tarihin akışını nereye doğru gittiğini ve gelecekte “insanlık tarihi”nin ne olacağını önceden bildirmek, doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Çünkü insani koşullar daima değişmektedir. Ve üstelik insanlık tarihi de bu değişime bağlı olarak gelişmekte ve hep yeni durumlar ortaya çıkmaktadır (Popper, 1982:138-140). Dolayısıyla, sürekli yeni şeylerle karşılaşma durumunda olduğumuz insanlık tarihinin geleceğine ilişkin öngörüde bulunan tarihsici felsefenin öndeyileri, bilimsel öndeyi değil, kehanette bulunmaktır.

Tarihsel sürece ilişkin bütüncül yaklaşıma sahip olan ve tarihin gelişimine dair öngöründe bulunan düşünürlerden biri de, tarihin akışının medeniyetler çatışmasına doğru ilerlediğini iddia eden Huntington'dur.

MEDENİYETLER ÇATIŞMASI

Huntington, tarihte örneklerine sık rastladığımız, insanlar arasındaki ideolojik ve ekonomik çekişmenin geçmişte kaldığı ve yenedünyada insanlık arasındaki bölünmelerin kültürel olacağı inancındadır. Ulusal devletler dünyadaki olayların seyrinde etkili olmayı sürdürecektir. Ancak, yenedünyadaki çatışma milletler arasında gerçekleşmeyecektir. Bu çatışma farklı medeniyetler içinde yer alan grup ve milletler arasında gerçekleşecektir. Küresel siyaset artık medeniyetler ekseninde şekillenecek ve bu, medeniyetler arasındaki hatların daha da derinleşmesini sağlayacaktır. Huntington'a göre yeryüzündeki insanlık mücadelesinin son aşamasını oluşturacak olan medeniyetler çatışmasıdır (Huntington, 2017: 23).

Batı dünyasındaki savaşlar daha çok kendi topraklarını genişletmek isteyen krallıklar ve imparatorluklar arasında gerçekleşmiştir. Fransız İhtilali sonrası 19. yüzyılda ulus devletlerin oluşmasıyla hükümdarlar arasındaki savaş yerini ulus devletlere bırakmıştır 20. Yüzyılın başlarında ise, Rus İhtilali ile birlikte ulusal devletlerarasında geçen mücadele yerini ideolojik mücadelelere bıraktı. Bu mücadele genellikle komünizm ve liberal demokrasi arasında gerçekleşti. Ancak, günümüzde gelinen noktada Huntington'a göre toplumlar, siyasi ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri ile tanımlanamamaktadır. Dolayısıyla, günümüz toplumlarını ve halklarını onların kendi kültür ve medeniyetini temsil eden terimlerle tanımlamak daha doğru bir tanımlama olacaktır. Huntington, medeniyetin köyler, etnik gruplar, uluslar ve dinsel gruplardan oluşan kültürel bir varlık olduğunu düşünür. Ona göre medeniyet, "dil", "tarih", "din" ve kurumlar gibi nesnel öğeler aracılığıyla tanımlandığı gibi, insanların öznel olarak kendilerini ifade etme tarzlarıyla da tanımlanabilir. Sözgelimi, Atina'da ikamet eden bir kimse, kendini Atinalı, Yunan, Hıristiyan, Avrupalı ve bir batılı olarak, farklı aidiyetlere göre kendini ifade edebilir. Bu kimsenin kendini bir medeniyetin mensubu olarak ifade etmesi, onun en üst kimliğini temsil eder. Medeniyet, Japonya gibi tek bir ulus devleti kapsadığı gibi, Batı medeniyeti ve İslam medeniyeti gibi birçok ulus devleti kapsıyor olabilir. Peki, medeniyetler niçin çatışacaktır? (Huntington, 2017: 24-25).

Huntington, tarihsel sürecin "medeniyetler kimliği"nin daha fazla önemsendiği ve medeniyetler arasındaki etkileşimin yoğunluk kazandığı bir döneme doğru ilerlediğini düşünür. Beşeriyetin bu dönemi, medeniyetler çatışmasının yaşanacağı dönemdir. Ona göre medeniyetler çatışması, "bu medeniyetlerin birinin diğerinden ayıran kültürel fay kırıkları boyunca meydana gelecektir" (Huntington, 2017: 26). Peki, insanlık tarihi neden böyle bir dünyaya doğru ilerlemektedir.

İlk olarak, medeniyetler arasında köklü bir farklılık söz konusudur. Medeniyetler "dil", "tarih", "kültür", "gelenek" ve her şeyden önemlisi "din" bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Bu, her medeniyetin kendi mensuplarının siyasal ve sosyal hayatlarına olduğu gibi yansır. İnsanlar özgürlük, eşitlik, sosyal tabakalaşma, hak ve ödevler konusunda diğer medeniyetlerin mensuplarından farklı anlayışlara sahiptirler. Ve yine, insanlar aile hayatı,

devlet, dinsel inanç ve diğer bireylerle ilişkiler konusunda diğer medeniyetlerden farklı şekilde düşünürler. Dünya görüşü, yaşam tarzı, olaylara karşı tutum ve davranışlar gibi medeniyetler arasındaki farklılıklar, çok uzun bir geçmişe dayalı olduklarından, kısa zamanda ortadan kalkması mümkün değildir. Huntington'a göre bu tür farklılıklar, "siyasi ideoloji" ve rejime dayalı farklılıklardan daha esastır.

İkinci olarak, iletişim ve ulaşımdaki gelişmeler, farklı medeniyetlere mensup insanlar arasındaki etkileşimi artırmaktadır. Bu, her medeniyetin kendi mensupları arasında ortak bir bilinç oluşturduğu gibi, diğer medeniyetler arasındaki ayrımların da farkına varılmasını sağlamaktadır. Üçüncü olarak, küresel değişimler insanları yerel kimliklerinden koparıyor ve ulusal devlet bilincinin zayıflamasına neden oluyor. Bu tür gelişmelerden kaynaklanan boşluklar ise, küresel bir kimlik ihtiyacı olarak radikal dini inanışlarla giderilmeye çalışılıyor. Dördüncü olarak, gücünün zirvesinde olan batının kendi değerlerini diğer medeniyet mensuplarına benimsetmeye çalışırken, bunların atalarının öz değerlerine sahip çıkma gibi bir eğilimde olması, medeniyetler arasında gerilimin giderek artmasını sağlamaktadır. Beşinci olarak, siyasal ve ekonomik gelişmeler ile kültürel gelişmelerin aynı düzeyde gerçekleşmemesi. Sözelimi, "Eski Sovyetler Birliği"ndeki bir komünist demokrat, yoksul biri zengin, zenginler ise yoksul olabildiler. Ama hiçbir Azeri, Rus ya da hiçbir Rus, Azeri olamadı. Huntington'a göre geçmişte bir kimsenin hangi sosyal sınıf ve ideolojiye sahip olduğunu bilmek için, "sen hangi taraftansın?" diye sorulurdu. İnsanlar kendi tercihlerine bağlı olarak taraflarını belirleyebilir veya taraf değiştirebilirlerdi. Oysa medeniyetler arasındaki mücadelede insanlar, "sen nesin" biçiminde bir soruya muhatap olmaktadır. Bu sorunun cevabı ise, verili bir şeydir ve değiştirilmesi mümkün değildir. Bir çocuk Hintli bir baba ile Fransız bir anneden dünyaya gelebilir. Ve bu çocuk her iki ülkenin vatandaşlığını da alabilir. Ancak bundan daha keskin olan dinsel ayrımdır. Çünkü bir kimse yarı Hindu ve yarı Hıristiyan olamaz. Ayrıca, insanların kendilerini dinsel ve etnik yapıya göre tanımlaması, o insanların diğer insanlar ile aralarında "biz" ve "onlar" diye bir ayrımın doğmasına neden olmaktadır.

Huntington, tüm bunlara ek olarak, ekonomik bölgeciliğin artmasının, Batı medeniyetinin kendi liberal ve demokratik değerlerini evrensel değerler olarak öne çıkarma isteği ve menfaatlerini koruma arayışının da medeniyetler arasındaki çatışma nedenleri arasında görür. Ona göre medeniyetler çatışması, dar alanda, komşu ülke ve gruplar arasında "fay kırıkları boyunca" birbirlerine üstünlük sağlama ve kontrol etme şeklinde gerçekleşirken, geniş alanda ise, farklı medeniyetlerin askeri ve ekonomik olarak küresel alanda birbirlerine üstünlük sağlama ve kontrol etme mücadelesi şeklinde gerçekleşir (Huntington, 2017: 26-31).

SONUÇ

Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*' de, her filozofun kendini izleyenlerin yanılmayacağını ileri sürerek, "bana gelin, bana gelen aldanmaz, diye" seslendiklerini ifade eder (Rousseau, 2007: 30). İşte, bu filozoflar varlık, bilgi, ahlak vd. konularda olduğu gibi, tarihsel sürece ilişkin de çok sayıda görüş dillendirmişlerdir. Bu iddiaları değerlendiren filozoflardan biri, Kant'tır.

Kant'a göre tarihsel sürece ilişkin genel olarak üç temel iddiadan söz edilebilir. Bu iddiaların ilki, tarih kötüye doğru gidiyor. Tarihsel sürecin kötüye doğru gittiğini iddia eden düşünürlerden biri, Platon'dur. Kant'a göre bu iddia doğru bir düşünce olmaktan uzaktır. Çünkü kötüye doğru gitmekte olan bir süreç belli bir noktadan sonra kendi kendini yok etmek zorunda kalır. İkinci iddia, tarih, boş ve anlamsız tekrarlanan süreçlerden ibarettir. Bu iddia da ciddiye alınmaktan uzaktır. Çünkü akıl sahibi bir varlık olarak insan kendini tekrar eden bir varlık değildir. Aksine, insan, yanlışlarını düzelter ve giderek kendisi için daha iyi imkânlar oluşturabilen bir varlıktır. Üçüncü iddia ise, tarihin sürekli iyiye doğru gittiği görüşüdür. Kant, bu görüşü de "metafiziksel" bir sav olarak görür. Dolayısıyla böyle bir iddianın incelenmesi ve doğrulanması mümkün değildir. Kant'a göre insanlık tarihi olup bitmiş bir şey de değildir. Tarihsel süreç devam etmektedir. Ve akıl sahibi bir varlık olarak insan, bu süreci daha iyi ve anlamlı kılabilir. Bu da ancak "iyi niyetle", "hukukla" ve "evrensel kurumlarla" mümkündür (Arslan, 2017: 223-224).

Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları-ATD* (2010a) adlı eserinin ilk cildinde, Platon'un siyaset doktrinini, onun tarihsel süreçte devletin yetkin aslından giderek uzaklaşarak bozulmakta ve çürümekte olduğuna ilişkin iddiasını eleştirir ve onu tarihsici olarak nitelendirir. Aynı eserin ikinci cildinde ATD (2010b) ise Popper, Hegel'in ve Marks'ın siyaset ve tarih doktrinini, toplumun tarihsel yasalara uygun olarak belirli aşamalardan geçerek nihai amacına doğru ilerlediği anlayışını eleştirir ve onları, tarihsici ve kehanetçi (falcı) olarak nitelendirir. Dolayısıyla, Popper'in görüşleri ışığında Huntington'u değerlendirdiğimizde, onun da tarihsici ve kehanetçi (falcı) bir anlayışa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Huntington'un geleceğe ilişkin bu iddialarının, yani onun geleceğe dair kehanetlerinin geçerli bazı nedenleri olabilir. Ancak, medeniyetler çatışması kaçınılmaz bir son mudur? İnsanlar, kendi geleceklerine ilişkin barış, huzur ve müreffeh bir dünya ile savaş, göç ve yoksulluğun pençesine düşmüş bir dünya tercihi konusunda büyük bir sınav vermektedir. Rasyonel bir varlık olarak insan, inşa eden bir varlık olarak mı, yoksa yıkan bir varlık olarak mı anılmak ister? Hâsılı, bütün mesele budur.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2017). *Felsefeye giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Huntington, S. P. (2017). *Medeniyetler çatışması*. Derleyen: Murat Yılmaz, (Çev: Mustafa Çalık), İstanbul: Vadi Yayınları.
- Kranz, W. (1994). *Antik felsefe*. (Çev: Suad Y. Baydur), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Özlem, D. (1984). *Tarih felsefesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Popper, K. R. (1982). *Toplum bilimlerinde öndeyi ve kehanet*. (Bryan Magee'in

- Karl Popper'in bilim felsefesi ve siyaset kuramı adlı kitabının ek kısmında. s:135-149). (Çev: Şahin Alpay), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Popper, K.R. (2005). *Hayat problem çözmektir, bilgi, tarih ve politika üzerine*. (Çev: Ali Nalbant), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. R. (2010a). *Açık toplum ve düşmanları, cilt I-Platon*.(Çev: Mete Tunçay), Ankara: Liberte Yayınları.
- Popper, K. R. (2010b). *Açık toplum ve düşmanları, cilt II-hegel, Marks ve sonrası*. (Çev: Mete Tunçay), Ankara: Liberte Yayınları.
- Popper, K. R. (2013). *Tarihsiciliğin sefaleti*. (Çev: Sabri Orman), İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2018). *Bilimler ve sanatlar üstüne söylev*. (Çev: Sabahattin Eyüboğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

FÜTÜRİST SANATIN İTALYA'DA DOĞMASININ NEDENLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Bayram DEDE
Adıyaman Üniversitesi

Özet

Endüstri Devrimi tüm Avrupa'da etkinliğini yoğun olarak hissettirmiş, tüm kurumları değiştirmiş büyük bir dönüşümü gerçekleştirmişti. Endüstri Devriminin getirdiği etkinin yansıdığı ülkelerden biri de İtalya'dır. İtalya bunu telafi etmek için endüstrileşmenin yaygınlaşmasında önemli atılımlarda bulunmuştu. Bu yüzden makineleşme ülkenin resmi felsefesi niteliğini kazanmıştı. Bu resmi felsefe İtalya'nın kolonyal alan bulma düşüncesine de uygundu. Fütürizm böyle bir ortamda gelişti. Fütürizmin doğduğu ülke olan İtalya Rönesans'tan sonra sanatta bir varlık gösterememiş sadece sanatın bir izleyicisi durumunda kalmıştı. Bunun yarattığı travma yeni bir sanatsal oluşumu zorlamıştı. Bu da yüzyıllar boyunca derin bir uykuya dalan İtalya'nın son bir sanatsal hamle yapmasını mümkün kıldı. Marinetti'nin manifestosuyla başlayan fütürizm kısa zamanda yayılma imkanı buldu. Fütürizm felsefi temellerinin oluşmasında Nietzsche'nin üstün insan ve tehlikeli yaşa, Bergson'un zaman anlayışı ve Georges Sorel'in zorlu gücün teorisi adlı kuramı etkin oldu.

Fütürizm 20. yüzyılın sanata dönüşümünde önemli bir basamağı temsil eder. Fütürizm, makineleşmenin toplum üzerindeki etkisi ve yansımalarının sanatsal bir ifadesidir. Tüm geçmiş kültürleri bir kenara atarak gerekli bir çıkış yapmıştı. Felsefi düşüncelerin gittikçe karmaşıklaştığı yeni bir çağda insanın alacağı tavrı belirlemesi gerekiyordu. Makineleşme her yerde yoğun etkisini gösterirken insan yaşamını da çok kolaylaştırmıştı. İnsan, makinelerin gelecekte dünyayı yeniden kuracağı umudunu taşıyordu. Bu yüzden makine yeni bir çağın en önemli imgesi oldu. Fütürizm geçmişle tüm bağlarını kopararak diğer avangard sanatlar içinde yerini almıştı. Fütüristler sanatta yüzyıllardan beri süregelen estetik hegemonyaya son verecek yeni değerler yarattılar. Makinelerin Antik Yunan tanrıçasından bile daha güzel olduğunu iddia ettiler. Bu yeni değerler avangard sanatlar içinde farklı bir bakış açısı oluşturdu. Fütürizm irrasyonel bir yapı olması avangard bir kimlik kazanmasında etkin oldu. Kübizme başlayan doğadan hem biçim hem de içerik olarak uzaklaşma Fütürizmde de devam etti. Bu yüzden artık sanatta rasyonalizme bağlı bir kurallar silsilesi de ortadan kaldırıldı. Artık sanatta bir rasyonalizm denetimi de etkinliğini kaybeder. Fütüristler düşlerin sınırsızlığında kaybolma deneyiminden de faydalandı. Militarist bir anlayışa sahip olan Fütürizm şiddet ve saldırganlığı öven anlayışıyla diğer sanat anlayışlarından tamamen ayrılmıştı, geleceği makineyle inşa etme felsefesi önem kazanmıştı.

Fütürizmin sanattaki en önemli temsilcileri olan Umberto Boccioni, Carlo Carra ve Luigi Russolo'dur. Hızın ve devingenliğin vurgulandığı tarzda eserler üreten Fütürist sanatçılar tüm 20. yüzyıl sanat akımlarında olduğu gibi doğayı tasvir etme geleneğinden vazgeçip daha çağdaş biçimleri aradılar. Bunu da Kübist formlarda buldular. Kübist sanatçılar gibi biçimsel bir soyutlamaya giderek nesnelere kübist bir tarzda parçalara bölerek geometrik formlar oluşturdu. Hareketi sağlamak içinse aynı figürün yan yana, üst üste getirilmiş

görüntüsü ile verdiler. Işığın ve rengi yeniden kuran sanatçılar ışığa ve renge yeni bir misyon yükleyerek özellikle çarpıcı renklerle şiddet ve hareketi vurgulamaya çalıştılar. Fütürizm diğer akımlar gibi pek fazla etkili olmadı. Fütürizmin kadına olumsuz bakış açısı onu çağdaş sanat anlayışıyla çelişki yarattı. Tüm rasyonaliteye karşı olduğunu vurgulamasına karşın onun ürettiği makineyi göklere çıkarması başka bir çelişki yaratmaktadır. Fütürizm I. Dünya Savaşı'ndan sonra etkinliğini tamamen kaybetmişti.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Makine, Hız

GİRİŞ

Fütürizm 20. yy. düşünce ve sanat akımlarından birisidir. Fütürizm İtalya'da ortaya çıktı. İtalya uzun süredir sanatta adımlarını yavaşlatmış, Rönesans'tan sonra üstlendiği sanatsal misyonu yerine getirememişti. Bu açığı kapatmak dünyadaki sanatsal gelişmeleri takip etmek ve onlara entegre olmak arzusunu içten içe taşımıştı. Ayrıca İtalya'nın siyasî birliğini geç tamamlamış olması, yeni kolonyal alanlar bulma ve gelişen endüstrisinin ihtiyacını karşılamak amacıyla siyasal ve sanatsal bir söylem geliştirme yoluna gitti. Bunun yanında teknolojiyi ilerde tüm ütopyaların gerçekleşmesinde bir araç olarak görmeleri Fütürizmin en önemli özelliğidir. Fütürizm hızı, şiddeti, saldırganlığı öven bir anlayıştı. Sanattaki yansıması kübik formların kullanılmasıyla mümkün oldu. Biçimsel olarak bir yenilik getiremeyen fütürizm düşünsel olarak da ilerde ortaya çıkacak savaşın alt yapısını oluşturdu. I. Dünya Savaşı beklentilerin çok daha ötesinde yıkım, kıyım getirince savaşın sonrasında fütürist anlayış tamamen ortadan kalktı.

FÜTÜRİZM

Fütürizm teknolojinin ve makineleşmenin felsefede, siyasette ve sanattaki yansımasıdır. "Fütürizm, ulusal birliğini geç yakalayan Avrupa ülkelerinden İtalya'nın geç kalmış endüstrileşme sürecini hızlı yaşamak zorunda olması bu doğrultuda özellikle aydınlar arasında teknolojiye karşı oluşan sıra dışı tutkunun bir yansıması olarak yorumlanabilir" (Erden, 2016: 191). Teknolojinin getirdiği olanakları yeni yaşamaya başlayan İtalya'nın teknolojiye olan tutkusu kendini Fütürizmde belirgin kıldı. "Fütüristlerde gelenekten, geçmişten kopma isteği hiçbir modern sanat akımında olmadığı kadar yoğundu" (Erden, 2016: 191). Fütüristler geçmişin ve geleneğin teknolojik gelişmeyi engellediği ve kendisine ayak bağı olduğu gerekçesiyle yadsır. Fütürizm diğer avangard sanat akımlarında en sert söylemleri geliştiren bir anlayış oluşturmuştur. Fütürizm siyasi bir anlayışın sanattaki ve felsefedeki yansıması olmuştur.

"Fütürizm'in temelleri, Nietzsche'nin der immoralische Über mensch (ahlaksız üstün insan) ine... Lebe gefährlich (Tehlikeli yaşa) sözüne, Bergson'un zaman anlayışı ile elan Vital'a (yaşamlı atılım) ve Georges Sorel'in Zorlu Gücün Teorisi" (Turani, 1997: 600) gibi anlayışlar Avrupa'da kolonyalizmin teşvik edilmesi gibidir. İtalya Rönesans'tan beri varlık göstermesinin telafisini saldırganlıkta, şiddette, hız ve makineleşmenin boğucu havasında bulur. 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'daki kolonyalist çekişme kolonyalist alanlar bulma düşüncesi yaklaşmakta olan bir felaketin habercisi gibidir. Nietzsche'nin üst insan anlayışı

Avrupa’da özellikle birliğini geç tamamlamış ağır sanayi ve hammadde ihtiyacını kendi ülkelerinin olanaklarıyla karşılayamamış ülkelerde yankı buldu. Kendi siyasi felsefelerine uygun olan Fütürizm sadece sanatta değil siyasette de kendini gösterdi. Bu yıkıcılık İtalya’da kendi kültürüne de yönelirken aynı zamanda eski Roma İmparatorluğunun sahip olduğu güce ulaşmak özlemini de dile getiriyordu. Bu özlem ancak yeni bir teknolojik atılımla ve ancak savaşla gerçekleşebilirdi. Ayrıca Fütürizmin İtalya’da doğmasının bir diğer nedeni de Fütürizmin kurucusu “Marinetti, İtalya’nın ticaret ve sanayi merkezi Milano’da yaşamıydı. Milano’nun yakınındaki Torino şehrinde ise İtalya’nın büyük Fiat motor fabrikası vardı (Otomobil yarışları 1887’de başlamıştı)” (Lynton, 1991: 89). Bu yarışlar teknoloji ile neler yapılabileceğinin de birer göstergesi oldu. Bu yarışlarda üzerinde en fazla durulan konu, hız kavramıydı. Hız Fütürist sanat anlayışının doğmasındaki en önemli nedenlerden biridir.

“Fütürizm adını Filippo Tommaso Marinetti verdi... İlk oluşum sürecinde bu akıma önce elektrik ya da dinamizm gibi isimler verilmesi düşünüldüğü de bilinir. Belki de adını kurucusunun belirlediği ilk sanat akımıdır” (Ayaydın, 2016: 186). Teknolojik gelişmeler Fütürizmde etkisini yoğun biçimde hissettirir. Ama diğer akımlarda olduğu gibi tekniğe karşı değil de teknikle beraber ilkesini benimser. Fütürizm, Antik Çağdan beri süregelen tüm estetik yargıları bir kenara atarken ve teknolojinin yarattığı ürünleri estetik bulurken bu ürünlerin her türlü sanatsal üretimden daha estetik ve daha üstün olduğunu savunur. Teknolojinin hep yadsındığı bir dönemde Fütürizm teknolojiye büyük bir önem atfetmiştir.

“Fütüristler dinamizm kavramını yeni endüstri çağının bir ifade aracı olarak mekanik formlarla daha önemlisi; hareket ve hız duygusuyla betimlemeye çaba göstermişti” (Becer, 2007: 53). Hız yeni dünyayı dönüştürebilirdi ancak bu gelecek makinelerin dişlilerinde saklıydı. Gelecek makinelerin dişlilerinde saklıydı.

“Fütüristler ahenk ve güzel duygular hegemonyasına son vermek istediler Fütüristlere göre ahenk anlayışı veya güzellikler dünyasının incelenmesi gibi şeyler sanata konu olmamalıdır” (Ayaydın, 2016: 191). Estetiğin konusu olan güzel anlayışı ve bakış açısı Fütüristlerce kapı dışarı edilmiştir. Fütürizm de sanat anlayışı şiddet, makinelerin gürültüsü, yıkım, savaş gibi konular işlenmiştir. Savaşın, yıkımın övülmesi Fütürizmin daha önceki akımlardan farklılığını ortaya koyuyordu. Fütürizmin İtalya’da ortaya çıkması biraz da güçlü bir ülke olma hayalini yansıtıyordu. Fütürizmin doğduğu ülke olan İtalya’da kökleri Yunan medeniyetlerine kadar inen bir kültür bulunmaktaydı. Aynı zamanda İtalyanların yaşadığı bu topraklar Roma İmparatorluğunun doğduğu ülkeydi. Rönesans’tan sonra sanattaki öncü rolünü kaybeden İtalya, 20. yüzyıla kadar hiçbir varlık göstermedi. Diğer Avrupa ülkelerindeki sanatı da takip edemedi. Bunun oluşturduğu burukluk yeni bir hamle yapmayı zorunlu kılıyordu. Çünkü sanat anlayışı hızlı bir şekilde değişmekteydi. İtalya da bu sanatın içinde yer almalıydı. Bu gücü de geçmişin sanat mirasından değil de çağdaş sanat anlayışlarında keşfettiler. Her ne kadar taklide savaş açmış bile olsalar bağımsız bir sanat yaratmaları ancak diğer akımlardan faydalanarak ortaya konabilirdi. Çok köklü bir sanat mirasına sahip olan İtalya’da böyle bir anlayışı yaymak tabii ki zordu.

Fütürizm Rönesans ruhunun ortadan kalkmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Fütürist akım tamamen siyasi bir görüşe hizmet eder. Bu bir nevi koloniler bulma arayışına girecek İtalya’nın Avrupa ülkeleriyle boy ölçüşmeye çalışmasıydı. Fütürizm geçmiş kültürleri

yozlaşmış bularak ya da modası geçmiş olduğunu iddia ederek tüm kültürü yok sayacaktır. İtalyan sanatı yüzyıllar boyunca hiç alışık olmadıkları bir anlayışla karşılaştılar. Fütüristler toplumu şaşkına çevirmiş, Rönesans'ın heyecana gelen duygululuğu, ince ruhu yerine kaba, saldırgan ve şiddeti öven bir anlayışı dile getirmişti. Fütürizm yüzyıllar boyunca derin bir uykuya dalan İtalya'nın son bir defa ayağa kalkmasıdır. Sanatta önder konumunu yitirmiş olan İtalya'nın çekiciliği solup gitmiş; İtalya, Rönesans kültürünün yerine yeni bir sanat kültürü oluşturma heyecanına kapılmıştı. 19. yüzyılın sonuna doğru yeni bir çıkış yapan Fütürizmde düşünsel olarak kendine özgü ne bir sanatsal incelik, ne de hayalleri süsleyen estetik bir anlayış vardır. Bu düşünce zincirinde herhangi bir ahlakçı hırsları olmayan bir düşünceyi dile getirmişlerdi. Nietzsche'nin savunduğu üst insan anlayışı Fütürizmde hem bireyin hem de doğduğu ülke olan İtalya, ulusal bilincin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Makinelerin yüceltilip Antik Yunan ve Roma tanrılarının yerini alması estetik yargıların körleştirilmesini beraberinde getirmişti. Bunun nedeni her ne kadar içerik olarak alışıldık sanat anlayışına karşı bir anlayış geliştirmiş olsa bile biçimde bir yenilik ortaya koyamamıştır. Kübik formlardan faydalanmış ve bir dönüşümü gerçekleştirememiştir. Kısıtlı bir biçim diliyle daha fazla ilerleyememiştir. “Birkaç kez üst üste çekilmiş bir fotoğraf karesindeki gibi görüntüleri üst üste bindirerek birçok izlenimi aynı resme sığdırmak istediler. Örneğin resimde koşan bir köpeğin birden on iki bacağı olabiliyordu” (Burmeister ve Diğerleri, 2005: 95). Kısıtlı bir biçim diline rağmen resimde hız vurgusunda başarı kazanmıştı. Bu biçim dili alışıldığın ötesinde bir etkiye sahiptir.

“Fütürizm Ekspresyonizm Dadaizm ve Sürrealizm; doğaya bağlı olan ve gerçeği yansıtan izlenimcilikten uzaklaşmak gibi ortak bir noktaya sahip olan akımlardır” (Hauser, 1995: 405). Fütürizm tamamen doğadan kopmuştur. Biçimsel olarak kavramların görselleştirilmesi anlayışından hareket ederek ideal kavramları ele alır. Bu açıdan kübizmden faydalanmıştır. Kübizm gibi doğanın silindir, küplerden oluştuğu anlayışı idealist bir düşüncenin sanattaki yansımasıdır. Fütürizm doğadan tamamen koparak kendi anlayışını geliştirdi. Bu anlayış birçok tepki almıştı. Bu da Fütürizmin olağan dışı sanat anlayışında aranmalıdır.

Fütürizm sanatta tüm değerleri yok etme anlayışını taşıırken öte yandan araçsal aklı amacına ulaşmasında tek yol olarak görmesi kendi anlayışıyla çelişki yaratır. Tüm rasyonelliği yadsırken ve bilgiyi bir kenara atarken onun getirdiği olanaklardan da sonuna kadar kullanır. Çünkü makineleşme insanı özgür kılacağına tamamen tahakküm altına almaktadır. Fütürizmde öne çıkan şiddet kavramı Fütürizmin en önemli hedefidir. Fütürizmi ilginç kılan özelliklerden biri de kadınlar manifestosudur. “Örneğin Fütürist kadınlar manifestosu dişiliğin zalimliğine seslenir (1912) kadınları yeter artık namus baskısı, bu ön yargılar; yüce içgüdünüze dönün: şiddete, zalimliğe dönün” (Artun, 2013: 31). Şiddet Fütürizmin en önemli karakteristik özelliklerinden biridir. Bu manifestodan da anlaşılacağı üzere toplumun kadına olumsuz bakış açısı ve bu bakış açısının kadınlarda oluşturduğu hoşnutsuzluğun en açık biçimi olarak yorumlanabilir.

Fütürizm sanatta yeni bir anlayışı simgelemektedir. Özellikle Kapitalizmin yükseliş çağında ütopyacı anlayışın sanatta hâkim olduğu görülmektedir. Estetiksizleşmiş algıların gündelik hayatta etkin olduğu hırsların ve şiddetin bulunduğu fantezilere, estetik olmayan

yargılara yerini bıraktığı görülür. 20. yüzyılda yükselen şiddet hareketleri uygarlığın getirileri ile aynı kan bağına taşır. Akılcılığı bir kenara atan Fütürizm makineleşmenin de yadsınan aynı Rasyonalizm tarafından ortaya konulduğunu unuttur. Bu yüzden aklın sağladığı tüm teknolojiyi tanrısallaştırır. Fütürizm tüm kültür birikimlerini yadsımış, tüm ritüellerini bir kenara atmıştı.

Fütürist manifesto rahatsızlık verici içeriğiyle çok radikal çıkışları içerir. Bu yüzden geleneksel anlayışlara sahip olan insanların keyfini kaçıır. “Sanat eleştirilerinin gereksiz, sanat eleştirisinin zararlı olduğu iddia eden manifesto, daha önce sanat tarihinde işlenmiş konuların bir kenara itilmesi ve yeni konulara ilgi gösterilmesi gerektiğini ileri sürüyordu” (Erden, 2016: 194). Fütürist sanatçı gelenekten kopuşu getiren skandal yaratan çıkışları ve söylemleriyle öznelliğin bir dışavurumunu gerçekleştirir. Bu atılımların yanında yaşamın geçiciliği, aklın tüm soruların üstesinden gelememesinin dayanılmaz acısını da yaşar. Hiçlik düşüncesi içinden çıkılamayacak bir hale gelir. 20. yüzyıl insanı hiç bilmediği bir dünyada anlamsızlık yumağında yapayalnız bulunmaktadır. Coşkusallığın tüm renklerini kaybetmesi, hayatı dramatik bir arenaya dönüştürür. Bu zamansız ve mekansız arena zihinselliğin kırıntısının olmadığı bir yaşamı içerir. Fütürizm uzlaşmaz bir rasyonel akı bir kenara iterken rasyonalizmin artık mantıksal olmayan bir girdapta boğulmasını keyifle seyreder. Geleneksel bir ruha sahip olmayan Fütürizm artık kimliğini yitirmiş bir sanat söylemine karşı daha fazla güç peşinde koşan entelektüel bir söylem getirmişti. Makineleşmenin oluşturduğu etki daha da büyüyerek önüne ne çıkarsa katıp götüren bir sel gibi her şeyi yıkmıştır. Fütürizm makineleşmenin muazzam gücü karşısında eğilirken onların gücüne karşı olan saygınlığı kat kat artmış daha cesur ve sade bir formalizmi gerçekleştirmiştir. Fütürizm, günlük hayatta kullanılan ve hayatı kolaylaştıran bir makinenin estetik bir unsur haline gelmesi yüzünden diğer avangard sanat anlayışıyla köklü bir kan bağı oluşturur. “Müzeleri, kütüphaneleri her tür akademileri yıkacağız ahlakçılık da feminizmle her çeşit fırsatçı ya da faydacı ödeklilikle savaşağız” (Marinetti, 2008: 11). Sanatçının yeniyi keşfetme arzusu eski sanat alanından ve anlayışından uzaklaşma isteğinin bir dile getirilişiydi. Fütürist sanat geleneksel bakış açılarına çok saçma gelmektedir. Bu yüzden güzel ve çirkin ayrımının ortadan kalktığı ve tüm estetik yargıların bir kenara itildiğine tanık olunur. Bu çıkış eski sanat alanından uzaklaşma isteğinin bir ifadesiydi. Fütürist sanat, geleneksel anlayışlara çok saçma gelmekte; sanatçı artık kimliği üzerinden bir sanat yaptığı anlayışını geliştirmiştir. Bu kimlik anlayışı sanattaki rasyonel formların tasfiyesini de getirmiştir. Bu tasfiye anlayışı Kübizm ve Fütürizmin en önemli kazancı olmuştur. Batı sanatındaki büyük kırılmalar Kübizm ve Fütürizmle gerçekleşmiştir. Bu kırılmalar avangard sanatın büyüyen gücünü oluşturmuştur. O sanatın hiç değişmeyen yeni kavramsal silüetini yakalamaya çalışmış, aynı zamanda insan ruhunun derinliklerinde hiçlikle de yüzleşmeye çalışmıştır. Bu yüzden Fütürizm kupkuru, duygusuz bir akım olarak kendini ortaya koyar. Fütürizm, sanatı tahrip eden hırslı davranışları yüzünden bir üstünlük iddiasına dönüşür. Fütürizm İtalya'nın son bir çığığı idi ama yıkıcı özelliği modern sanatın bir özelliği olmasından kaynaklanmaktadır. Fütüristler modern sanat ritüelini sonuna dek zorladılar. Sanatı manipüle ederek köklerinden kopardılar ve ayakları üzerinde duran bir anlayış geliştirdiler. Dünyayı değiştirmeyi onu yeniden oluşturmayı vaat eden Fütüristler makinenin tutkulu ve coşkulu hayranları oldular. Fütüristlerin inişli çıkışlı bir ruh halinin

etkisiyle zaman dışılık ötelere uzanmak amacını güttüğü çalışmalarında yeni bir biçim dili oluşturmak yerine Kübizmin formlarından faydalandılar. Mekânı Kübik biçimlere bölerek Kübik biçimleri kullandılar. Bir nevi Kübizm Fütürizmin bir payandası olmuştur ama buna rağmen “Kübist resimler genellikle dingin ve durgun tablolarken Fütürist resimler daima hareket içeriyordu” (Gızymkowski, 2017: 203).

Fütürist sanatçıların hepsinde yaşamın oluşturduğu ağır yük ve huzursuzluğun doğurduğu bir akım olarak görülebilir. Sanatın sorgulanması yeni yolların kapılarını açmıştı. Sanatçı diğer modern sanat akımlarında olduğu gibi görüngüler dünyasını bir kenara atmış, kendi dünya görüşünün ışığında batı tekniğinin Fütüristlere sunduğu tüm alternatifleri kullanmışlardı. Trajik bir yaşamın sürüklediği sanatçı sonsuz bir hiçlikle kendini bulurken özerkleşme yolunda da önemli mesafe kat eder. Tüm bağlayıcı unsurlara kafa tutarak geleneği ortadan kaldıran bir anlayış geliştirir. Bir bunalım çağına sözcülüğünü üstlenen Fütüristler makineleşmenin toplumsal deformasyonu gerçekleştireceğine inandılar. Modern sanatın sürekli yeniyi bulma sancısı sanatı sürekli hamle yapmaya zorlamış ve yeniyi deneme konusunda sanatçıyı teşvik etmişti. İtalyan geleneksel sanatın ölüm fermanını imzalayan Fütürizm modern sanat içinde yer almak için hem biçimde hem de içerikte değişikliğe gitti.

Fütüristler çetin bir savaşa girmişlerdi. Tek biçimcilik anlayışı ortadan kaldırılmış binlerce yıl devam eden bir sanatsal gelenek ve büyüleyici görünüşler makinenin kara bulutlarıyla tamamen örtülmüştü. Fütürizm politize olmuş bir anlayış geliştirmişti. Disipline edilmiş bir sanat alışkanlığı Empresyonizm, Kübizm ve Fütürizmle kendini değiştirmiştir. Avangard sanat romantizmle birlikte filizlenerek her geçen gün bir çığ gibi büyümüştür. Tüm çağdaş akımlar gibi Fütürizmde özerkleşme anlayışı rasyonel anlayışa karşı geliştirilmiştir. Fütürizm, sanatçıların her şeyi tasarladığı, düşündüğü, sorguladığı bir arenadır. Varlığı sorgulanan sanat artık gerçekliğin bir yorumu değildir. Fütürizm doğayla tüm bağlarını koparmıştır. Bu kopuş estetizmi ve hayat pratiğini ortadan kaldıran bir arayış oluşturmuştur. Hayat pratiğinden kopmuş olan sanat ideolojik anlayışların derin etkilerini taşımıştı. Fenomenal kavramları bir kenara atarak sanatın kendi ideolojisine tanıklık etmesini sağlamıştır. Fütüristler burjuva – kapitalist yapının hegemonyasına karşı sanatın özgürlüğünü savunmuş kübizmin biçiminden faydalanarak geleneksel sanatın sisini dağıtmayı başarmıştır. Avangard sanatın birçok çehresi vardır. Sanat romantizmden beri artık yerini özneye yani Ben'e bırakır. Bireye yönelme daha sonraki tüm sanat anlayışlarını belirleyecektir. Dünyevileştirmeyi yeniden keşfeden Fütürizm gücü temel alan bir akım olarak görülebilir. Fütüristler makinenin cazibesine kapılırlar. Bu yüzden kültürel oluşumların dışında yeni bir sanat kültürü oluşturdular. Fütürizm, Rönesans büyüünün bozulması ve tüm Antik Yunan ve Roma kültürünü alaşağı ederek yeni bir sanat oluşumunu gerçekleştirir. Fütürizm diğer modernist akımlarda olduğu gibi herhangi bir otoriteye, geleneğe, kurala bağlı davranmayı reddeder. Bununla birlikte öznenin kendini tanıdığı, kendi bilincine vardığı bir akım olarak ortaya çıkar. Fütürizm düşünce olarak uzam ve zamanın dışında bir anlayış gerçekleştirmedi; tam tersine makineleşmiş bir hayatın içinde olan bir sanatsal ifade geliştirdi. Kuralların parçalanması Roma ve Yunan kültürüne dayanan sanatların çöküşünü beraberinde getirmişti. Toplumsal düşünceyi ve toplumsal kültürü saf dışı bırakan Fütürizm makineleşme ütopyasıyla kendini avutur. Kendini avutan sanatçı daha iyi bir dünya özlemini de dile getirir. Sanatta

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

biçimsel bir soyutlamaya giderek tüm sanatsal otoritenin ortadan kaldırılmasını ister. Fütürizm ile geleneksel sanat arasındaki yarık artık büyümeye başlamıştı. Sanatçı özgür bir tarz geliştirerek bireyselleşme yolunda önemli mesafeler kat etti. Fütüristler sanattaki estetik bir kargaşaya son vererek teknolojinin getirdiği dış dünyanın gürültüsünü kübizme özgü bir tarzda parçalara bölerek duygu yükü olmayan çalışmalar ürettiler. Fütüristler biçimde stabil olmayan makine biçimselliğini sonuna dek kullandılar.

Resim 1. Fernand Leger: Kağıt Oyuncuları, 1917.
Tual üzerine yağlı boya, 130 x 195 cm. Otterlo, Rijksmuseum

Fernand Leger'in kağıt oyuncuları adlı yapıtı tamamen makineye dönüşmüş insanları tasvir eder. Bu eser Fütürizmin en somut örneklerinden biridir. Makineye olan inanç ileride makinenin oluşturduğu bir dünyada yaşamının verdiği mutluluğu yaşamak ister gibidir.

Resim 2. Giacomo Balla, Tasmalı Köpeğin Dinamizmi, 1912
Tual üstüne yağlıboya, 95 x 115 cm. Albright-Knox Art Gallery, New York

Giacomo Ballo'nun tasmaları köpeğin dinamizmi adlı çalışması ise Fütürist çalışmalarda hıza vurgu yapması bakımından önemlidir. Bir köpeğin birçok ayağı olduğu ifade edilmesi ve bunun da biçimsel olarak sağlanması için köpeğin ayağının üst üste, yan yana koyarak hız vurgusu yapılmıştır. Hız, Fütüristlerin en çok hayran oldukları kavramdı. Hız, ilerleme idealiydi. Onunla dünya dönüştürülebilirdi. İdealler hızın içinde saklıydı. Hız, teknolojinin hediye ettiği bir kavramdı.

Fütürizm ile artık eskiye bir daha dönülmeyeceğinin altı çiziliyordu. Artistik üretim teknik ilerlemenin bir sonucuydu. 20. yüzyıl bir teknoloji çağıdır. Teknolojinin insan hayatında yoğun hissettiği bir dönemdir. Makinelerin hayatı kolaylaştırması makinelere olan güveni daha da arttırmıştır. Doğayı tahakküm altına alma makineler sayesinde gerçekleşmiştir. "İtalyan yazarı Marinetti, etkili ve coşkulu bir dille mekanik güçlerle donanmış dünyayı alkışlamış, geçmiş ile olan bağların koparılmasını ve devinimini ifade eden hızı savunarak ancak bir sanayi ürünü ile çağın güzelliğinin yakalanabileceğini önermiştir" (Ulusoy, 2005: 159). Konu seçimi daha çok makinelerin güzelliğini yansıtmıştır. Zaman ve mekanın parçalanmaz yapısı içinde formların hareketini yansıtmıştır. 20. yüzyılda teknolojik ilerlemeler öylesine hızlanmıştır ki makinelerin çağında sanatta buna duyarsız kalmamış makinelerin sanata girmesinde öncü rolü oynamıştır.

Resim 3. Gino Severini, Hareket Halindeki Silahlı Tren, 1915

Tuval üstüne yağlıboya, 115 x 88 cm. Museum of Modern Art, New York

Gino Severini'nin "Hareket Halindeki Silahlı Tren" adlı yapıtı Fütürizmin felsefesine uygun bir çalışmadır. Hızlı giden bir trendeki bir çatışma sahnesini gözler önüne sermektedir. Çalışmaya baktığımızda resimde Kübik formlardan oluşan bir biçim kullanılmıştır. İçerik olarak da tamamen Fütürist bir içeriğe sahiptir.

FÜTÜRİZM VE SİYASET İLİŞKİSİ

Fütürizmin bir siyasi felsefe olduğu söylenebilir. Bu kolonyalizmin kendi kendini Fütürizmle meşhur kılmasıdır. Kendini her alanda yeniden konumlandırmaya çalışan İtalya'nın son sanat söylemidir.

“1914 yılında Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde İtalya tarafsız bir ülke olarak konumlandırmıştı. O yılın sonbahar aylarında İtalyan toplumunda savaşa girilmesi gerektiğine yönelik bir hareket şekillenmeye başladı” (Erden, 2016: 198). İtalya'nın kazanan tarafta yer almak istemesi daha sonra düşündüğü yayılma politikasına uygun olabilirdi. Bu yüzden kazanan tarafın yanında yer almak gerektiği iddia edildi. Her ne kadar geçmişin geleceği tıkadığı yönündeki düşüncelerine karşı Eski Roma İmparatorluğunun mirasını isteme anlayışı ağır basıyordu. Bunu gerçekleştirmek ancak teknoloji ile mümkün olabilirdi. Savaşı destekleyenler arasında Fütüristler de vardı. “Fütürizm her zaman dünyanın yegane temizliği diye savaşı yüceltirken 1913 sonbaharına kadar politikaya ağırlık vermemiştir. Ondan sonra Fütüristlerin savaş yanlısı tutumları İtalya'nın 1905'te 1. Dünya Savaşı'na girmesine yol açmıştır” (Gizymkowski, 2007: 203). Fütüristler her ne kadar geçmişi yadsırsa da kadına bakış açısı geleneksel yapıyı yansıtır. Kadına bakış açısı Fütüristlerin siyasi anlayışlarının bir sonucudur. Modern bir sanat akımı olarak görülen Fütürizm kadını hor görmek, onu küçümsemek, çağdaş bir anlayışa yakışmayan bir durumdur. Fütüristler hem geçmişi yadsırken hem geçmişte hakim olan düşünceleri de kullandılar. Bu yüzden Fütürizm kendi içinde çelişkilerle dolu bir sanat akımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer akımlarla karşılaştırıldığında samimi bir sanat anlayışı olmaktan çıkar. Bu yüzdendir ki Fütürizm beklediği etkiyi gösterememiştir. Biçim olarak kısır kalmış, sanata yeni bir ses getirememiştir. Makineye olan inanç hep aydınlanma çağının düşünceleriydi. Teknoloji hayatı kolaylaştırmıştı. Güç, hegemonya hep teknolojiyle mümkün olmuştu. Artık teknoloji ve makineler geleceği oluşturabilirdi. Uygarlığın en güzel çocuğu makinelerdi. Makineler güç demekti. Ona sahip olmak önemli bir olanaklar dizisi sağlayacaktı. Fütürizm bir İtalyan kimliğine gönderme yapar. Fütürist anlayışla sanatçılar bireyselleşmiş bir anlayışa da vurgu yapmıştı. Sanat ürününün öznesini ortaya çıkaran bu eserler kültürel bir tüketim aracına dönüşmüş, sanatı siyasi bir alana kanalize etmiştir. Sanki Fütüristler bir enerji fazlasından kurtulmak istercesine dışa vurma ihtiyacını hissettiler. Makinenin verdiği güçle her şeye boyun eğdirme düşüncesine sahip oldular. Her türlü bağlamın dışına çıkmış olan Fütüristler bu yolla ortak anlamı ortadan kaldırmaya çalıştılar.

SONUÇ

Fütürizm İtalya'da oluştu. Bu ülke aynı zamanda Rönesans'ın doğduğu ülkedir. Yunan ve Roma'dan gelen sanat mirası Rönesans'la adeta toprağın altında uzun süren bir uyuklama döneminden sonra Fütürizmle tekrar fişkırmıştır. İtalya Rönesans'tan sonra artık sanatın merkezi konumunu Avrupa ülkelerine kaptırmıştır. Çok uzun bir aradan sonra tekrar uyanan ruhu yeni bir sanat anlayışı oluşturmaya çalışmış ve Fütürizm doğmuştur. Fütürizm, endüstri devriminin ve makineleşmenin doğurduğu yeni bir yaşam kültürünü ifade eder. Makineleşmeyi kutsayan bu anlayış, geçmişi ve geçmiş kültürleri bir kenara atmış, makineleşmeyi alkışlamıştır. Geçmişi hatırlatan her şeyin atılması gerektiğini iddia etmiş olan Fütürizm, makineleşmenin doğurduğu gürültüyü, şiddeti, hızı adeta göklere çıkarmıştır. Fütürizm sadece kendi geçmişinin sanat kültürüne değil; tüm Avrupa kültürünün yadsınmasını öngörmüştü. Fütürizm yeni sanat kültürünün milat sayılmasını iddia etmişti. Bu yüzden bir teknolojik ürünün bile en üstün sanat eserlerinden daha güzel olduğunu ifade etmişti. Biçim

olarak Kübizmin formlarından faydalanmış olan Fütürist sanatçı hızı, şiddeti, devingenliği övmüştür. Sanatçı, hızı vermek için aynı figürün birbiri üzerine bindirilmiş resimlerini veya aynı figürün yan yana konulan resmiyle vermeye çalışılmıştır. Şiddeti vermek için kontrast renklerden de faydalanılmıştır.

Marinetti'nin manifestosuyla başlayan Fütürizm diğer İtalyan sanatçılar tarafından kabul görmesiyle sonuçlanmıştı. Şiddeti, gürültüyü, hızı, savaşı sanatın tahtına oturtan bu anlayış 1. Dünya Savaşından sonra etkinliğini tamamen kaybetmişti.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Ali, (2013). Sanat Manifestoları Avangard Sanat ve Direniş, 3. Baskı (Çev. Kaya Özsegin ve Diğerleri), İstanbul: İletişim Yayınları
- AYAYDIN, Abdullah, (2016). Çeşitli Yönleriyle Çağdaş Sanat Akımları, 1. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayınları
- BECER, Emre, (2007). Modern Sanat ve Yeni Tipografi, 1. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- BURMEİSTER, R. ve Diğerleri (2005). Resim Sanatının Öyküsü, (Çev. Dilek Zapçioğlu), İstanbul: Literatür Yayınları
- GRZYMKOWSKI, Eric, (2017). Leonardo da Vinci'den Andy Warhol'a Sanat Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey, (çev. Orhan Düz), İstanbul: Say Yayınları.
- HAUSER, Arnold, (1995). Sanatın Toplumsal Tarihi, 2. Baskı, (Çev. Yıldız Gölönü), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- LYNTON, Norbert, (1991). Modern Sanatın Öyküsü. 2. Baskı, (Çev. Cevat Çapan, Sadi Öziş), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- MARINETTI, F. T. (2008). Fütürist manifestolar kitabı, (Çev. Tuna Yılmaz), İstanbul: Altıkırtkbeş Yayınları.
- OSMAN, ERDEN, E. (2016). Modern Sanatın Kısa Tarihi, İstanbul: Hayalperest Yayınları.
- TURANİ, Adnan, (1997). Dünya Sanat Tarihi, 6. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ULUSOY, M. Demet, (2005). Sanatın Sosyal Sınırları, 1. Baskı, Ankara: Ütopya Yayınları.

SANATTA YENİ BİR ÇAĞIN BAŞLANGICI: DADAİZM

Dr. Öğr. Üyesi Bayram DEDE
Adıyaman Üniversitesi

ÖZET

Dadaizm sanatta yeni bir çağı ifade eder. Romantizm bireysel düşünmenin yolunu açmış, Kübizm ve Fütürizm ise hem biçim hem de içerik olarak yeni bir yaklaşım getirmişti. Bu anlayışlar sanatı yeniden oluştururken Dadaizm ise geleneksel sanatın tüm değerlerine karşı çıkmış, yeni bir sanat çağının başlamasında önemli bir rol oynamıştı. Dadaizm bir anti sanat oluşumdur. Tüm avangard sanat anlayışları gibi Dada burjuvanın oluşturduğu siyasal, sosyal ve ekonomik düzenine karşı bir tepki hareketini getirmişti. 20. yüzyıl büyük bir değişimin yüzyılıydı. Sanatta görülmedik bir biçimde yeniliğe olan susuzluğu gidermek için en cüretkarca atılımlar yapıldığı bir dönemdi. Yüzyıllardır kutsanan rasyonalizm artık etkinliğini ve gücünü tamamen kaybetmişti. Dadaistler insan hayatının yaşamaya değer olup olmadığı sorunu ile karşı karşıya gelmiş, hayatın sorgulanması diğer alanları da kapsamış; bundan sanat da nasibini almıştı. Süslü püslü insanın aklını başından alan klasik sanat eserinin saçma ve düzmece olduğunu iddia etmişlerdi. Sanatın ölçülemezliği Dadaizmin en önemli argümanı olmuştu. Sanatta artık ne ustalık, ne ölçü, ne de diğer klasik kurallar vardı. Dadaizmin bu bakış çokluğu hegemonik anlayışları içten içe kemiren bir çıkış olmuştu. Sanatçı bir güzelliği ya da bir hakikati dile getirmek zorunda değildi. Dadaistlerle birlikte sanatın sınırları artık belirsiz hale gelmişti. Marcel Duchamp'la birlikte başlayan atılımlar her türlü fabrikasyon üretimi hazır maddelerin sanatta kullanımını getirmiş, bir fabrikasyon ürünün de sanat eseri olabileceğinin altı çizilmişti. Marcel Duchamp'ın etkisinin çok boyutlu olduğu söylenebilir, o birçok sanatçıyı etkiledi, Matta ve John Cage ve diğer birçok avangard akımlar hep ondan ilham aldılar. Dada, batı değerlerine saldırırken usdışı bir doktrinin etkisiyle kendi sanat değerini oluşturdu. Toplumsal bir uzama getirdiği içsel bir çıkışın kendini gösterdiği her türlü gerçekliğin dışında oluşturdukları yeni bir konseptte hastalıklı gördükleri Avrupa kültürüne karşı güçlü bir çıkışı onaylayan bir anlayış oluşturdular. Bir çatışma, karşı koyuş arenasına dönüşen Dada hareketi sanatın kendini yok etme ile var etme arasındaki çelişkilerini de yansıtır. Eleştiri ışığına yürüyen Dadaizm rasyonel bilinç karşısında özerkleşmiş aklın havarilerine karşı müthiş bir başarı kazanmıştı. Ussallığın Dadaizmin sert rüzgarıyla yıkılmasıyla tam bir kaos doğurmaz. Tam aksine sanatın kendini yeniden oluşturması için yeni bir fırsat verilmiş olur. Çünkü bu sansasyon çıkışla batının kendi kaderiyle yüz yüze gelmesi sağlanmış oldu. Dadaizm zamanın yıkıcılığından kaçıp mistisizmin yuvasına sığınmıştı. I. Dünya Savaşı'nın yarattığı kaostan ve kargaşalıktan bıkip salt düşüncenin derinliklerine dalmış, nihai bir zafer kazanmıştı. Büyük bir doktrin yaratan Dadaizm dramvari akla karşı kesin bir elveda selamını sunmuştu. Dadaizm yeni tedavüle çıkmış bir anlayış değildi. Tam tersine yılların hoşnutsuzluğunun yavaş yavaş büyüüttüğü bir tepki olmuştu. Dadaizm birçok coğrafyada yankı bulurken sanatın farklı dallarında da kabul gördü. Bunlar: Heykeltıraşlar, Şairler, Tiyatrocular ve bunun yanında filozofları da içine

alıyordu. Dadaistler sanatın sorununu tekrar tekrar gündeme getirmiş ama bu sorgulamalar sabun köpüğü gibi yok olup gitmemiş, günümüze kadar gelmişti. Dadaizmin kısıtlı bir etkisi olduğu söylenemez çünkü daha sonraki çağdaş sanatçılar cesaret konusunda hep Dada ruhu ile beslendiler. Yeni bir dünyanın doğuşuna tanıklık etme, yeni bir sanat çağının başlangıcını oluşturma ütopyasını taşıyan Dadacılar yaratma isteğinin uyandırdığı coşku ile sonraki avangard sanat anlayışlarına yeni yollar ve yeni ufuklar açtılar.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Avangard, Dadaizm

GİRİŞ

Dadaizm, sanatı nesnel bir gerçeklikten uzaklaştırmayla yerle bir eden sanatsal tarihin başlangıcı gibidir. Dadaizm sanatta bir iyimserlik kaybı olarak görülmelidir. Dadaizm düş kırıklığının yarattığı çıkmazları kabullenmeme duygusunun oluşturduğu bir anlayıştı. Dadaizm, sanatı her türlü boyunduruktan kurtarmasıyla iyi planlanmış bir anlayıştan da alıkoymuştu. İflasa sürüklenen sanatın can simidi olma özelliğini çoktan kaybetmiş geleneksel sanat anlayışları Dadaizm’le birlikte yavaş yavaş gündemden çekilmişti. Yenilik yanlısı olmayan eskinin olağanüstü sanat zekaları bir bir silinmeye başlamıştı. Dada klasik sanatın en ateşli savunucularına bile sanata farklı bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlamıştı ama sanatın evreninde bu farklı yaklaşım tarzı sanatçılardan izleyicilere kadar hemen hemen herkesi ürkütmüştü. Dadaizm gözü pek bir çıkışla düşünsel aşırılıkları beraberinde getirmiş, düşünsel özerkliğin en radikal biçimde ortaya çıkmasını sağlamıştı. Düşlerin sanattaki yeri büyük önem kazanmış, rasyonalist anlayış hızlı bir şekilde sanattan kovulmuş, Dadaizmle birlikte yüzyıllardır baskısını ensesinde hissetmiş katı sanatsal anlayışları ortadan kaldırmıştı.

DADAİZM

Dada hareketi 20. yüzyılın en aykırı sanat akımlarından birisidir. İnanılmaz çıkışlar yaparak sanat tarihinde bir döneme damgasını vuran Dadaizm, etkisi her dönemde etkili olacak bir anlayışı başlatmıştı. Dadaizmin her türlü mistisizme varan anlayışı sanattaki tüm düşüncelerin derinliklerine inmesine neden oldu. Usdışı anlayışlara kucak açan Dada hareketi kendini bu yolla var etmenin yollarını aradı. Artık göz kamaştırıcı sanatın büyüdü dünyası tamamen harap edildi. Dadaizm özgür aynı zamanda tahrip edici özelliği nedeniyle farklı bir konum üstlenir. Her türlü toplumsal angajenin dışında olan Dada hareketi yıkıcı olan ruhuyla sanat tarihine yeni bir renk kattı. Dadaizm içe dönük sorgulamanın tam boyutlarını gözler önüne serdi. Burjuva değerlerine karşı her öznenin kıtlık düşüncesinden uzak yaratıcı çabalarını ifade etti. Böylece baskın olan tüm imgeler her öznenin gözünden düşer insan ruhunun tüm boyutlarını içine alan tepkileri, çok övülen uygarlığın acı dolu sonuçlarını ve yaşamın vermiş olduğu derin ıstırabı da dile getirdi.

“1916’da I. Dünya Savaşı’nın yıkıntıları arasında Zürih kentindeki Cabaret Voltaire’de sesini duyuran dada, Paris’ten Hannover’e, New York’tan Berlin’e, Roma üzerinden Varşova’ya dek geniş bir coğrafyada farklı ve anarşist olanı arayan entelektüellerin ütopyasıydı” (Sönmez, 2006: 233). Dadaizm çok geniş bir alana yayılma imkânı buldu. Bunlar heykeltıraşlar, şairler, tiyatrocular ve filozofları da içine alıyordu. Dada hareketi tüm

kültürleri özellikle Avrupa kültürlerine karşı bir hareket diyebileceğimiz bir anlayıştı. Dada Avrupa kültürünü ve onun yaratılarını yozlaşmış bulan bir sanat anlayışı geliştirdi. Bu kuşkuculuk onların temel amaçlarından biri haline geldi ama Dadaistlerde bir tıkanıklığa yol açmadı. Batı kültürünün total olarak yadsınması onların temel sloganıydı. Bu da sanatın ölümünü ilan eden bir anlayışa sahipti. Dünyayı dönüştürme anlayışı sanatta da yansısını bulurken sanatçının sanatta tüm özgürlüğünü kullanmasında vesile oldu. Dadaizm büyüleyici algılanabilir tüm gerçekliğin bir kenara atılmasında etkin oldu. Delilik seviyesine varan taşkınlıkları savaşı yaşamının bahtsızlığını yaşamış olan belli bir kitle tarafından desteklendi. Savaştan önce iyimser olanlar savaştan sonra dünyanın tüm pırıltılarını kaybetmiş olmanın acı deneyimlerini yaşadılar. Toplumun ve onun ortaya koyduğu ruhun tamamen kirletildiğini iddia edenler bunu da geçmişe ve alışkanlıklara bağladılar. Tüm Dadaistlerin karşı çıktıkları nokta, uygarlığın sönüp gideceği ya da kendileri için anlamsız olduğunu iddia etmeleriydi. Dadaistler için en yüce amaç anlamsızlıktı. Zaten dünyayı en iyi anlamamanın yolu anlamsızlıktan geçiyordu. Sanat belli bir ilkeyle ifade edilemez. Sanat kendini yenilemek zorundadır. Gerçekliğin küçümsenmesi Dadaistlerde ortak amaçtı, amaçsızlık amaçlarıydı. Romantizmle birlikte başlayan çatlak giderek büyümüş, Dadaizmle birlikte artık kopmuştu. Sanatta artık geriye gitmek mümkün değildi. Sanat yeni Vision'a ulaşmak zorundaydı. Dada ise bu misyonu yerine getirdi. Klasikleşmiş, katılaşmış, tapınılacak hale gelen anlayışlar Dadaizmle birlikte son kalıntılarından da kurtulmuş oldu. “Duchamp sanatı vasiyetsiz bırakarak, onu kendinden başka öğretecek hiçbir şeyi kalmamış bir bekar makine olmaya terk etti. Ancak bu kadarı da onun ikon kırma hamlesini yeni bir sanat paradigmasına dönüştürmeye yetti” (Boudrillard, 2012: 23). Dadaizm iflas etmiş bir dönemde ortaya çıkmıştır. Dadaizmin rüzgarından nasibini almış olan sanat yeni bir çağın başlangıcını da oluşturmuştur. “Sanat ile gerçeklik toplandığında sıfır toplamlı bir denklem ortaya çıkıyordu. Toplamın sonucu hiçti. Sanatı sermayenin şifre çözücülüğünden koruyan duvarları yıkan Duchamp geride hiçbir şey bırakmadı” (Boudrillard, 2012: 22). Sanatın ürününün artık alınıp satılmasının ortadan kaldırılmasına yönelik girişimi Dadaizmin bir ütopyasıydı. Böylece Duchamp bir ütopyaı gerçekleştirmiş oldu.

Dadaizm bir ihtiyacın geliyorum dediği alternatif bir anlayış olma ihtiyacından kaynaklanıyordu. Sanatçı artık ütopyanın sınırlarında dolaşmaya başladı. Radikal çıkışlar hayatın sürekli göz ardı ettiği bir yaşam biçimine dönüştü. Sanatçı hayal kurmak ve yeni alternatiflerin sürekli arandığı bir özgürlüğe gitti. Modern çağ sanatçısının serzenişi bu dünyayı onaylayıp onaylamamasından kaynaklanmıştı.

“Sanatçının görevi estetik hazzın ötesine geçmekti; insanların yaşamlarını etkilemek ve onların nesnelere farklı şekillerde görmelerini ve deneyimlemelerini sağlamaktı” (Hopkins, 2006: 19). Şimdiye kadar bir zorunluluk olarak dayatılan hiçbir kural hiçbir anlayış bundan böyle yoktu. Sanatçı da bir yere entegre olma düşüncesinden kurtulmuştu. Bunun yanında tüm toplumsal alışkanlıkları bir tehdit olarak algıladılar. Dadaistlerin yaptıkları bir maskaralık değildi, bir delilik veya sarhoşluk da değildi sanatın bir anlamsızlıklar yığını ve saçma sapan olarak görmelerinden kaynaklanır hafif uçarı olmalarının yanında bir volkan gibi patlayan bir tepkileri de vardı. Dadaistlerin kararlılığı onların savundukları düşüncelerin arkasında sonuna dek durmalarından kaynaklanmaktadır. Tüm kültürü mahkum eden Dadaistler, akli bir kenara

atarak içgüdülerin eşliğinde sanatsal eserler yaratma yoluna gittiler. Dadaizm bir isyan karakteri niteliğini taşır. Kendisini rahatsız eden insanların ortaya koyduğu tüm kültürlere karşı çıkan bir anlayış getirmiştir. En radikal bir anlayış ortaya koyan Dadaistler bir inanç haline getirdikleri reddediş, sanatta bir disiplinin olamayacağını ifade eder. Dadaistler ruhsal derinliklere inerek kendilerini bu yolla oluşturmaya çalıştılar. Dadaizmin geniş bir kitle üzerinde yarattığı etki pek olumlu değildi ama Dadaistleri en çok etkileyen 1. Dünya Savaşı'nın sanatçı üzerinde yarattığı tahribat ve tüm köşe taşların yerinden oynatmasıydı. Dadaizm sanki tüm hıncını kültürel değerlere saklar. İnsanı derin hüznün ve yalnızlığa iten tek neden Avrupa Uygarlığı ve onun getirisi olan teknoloji ve endüstrinin toplumsal yaşam üzerindeki deformasyonuydu.

Ahlaki ve düşünsel boyutlarda bakıldığında Dadaizmin tüm değerlerin iflasını istediği görülür. Dadaist patlama Avrupa'nın kendini sorguladığı bir zamana denk gelir. Avrupa kendi kültürünü sorgulama yolunu açarken yadsıdığı kültürün yerine yeni bir kültür oluşturmamasının sıkıntısını da yaşar. Her türlü içsel taşkınlığı yaşayan Dadaistler Dadaizm'in kendinden önceki tüm kültürleri topyekûn ortadan kaldırma amacı güder. Dadaistlerin kendi içindeki çelişkileri bile genel anlayışlarının dışına çıkmıyordu. Özgürlük istemi Dadaistlerde son sınırına kadar kullanma arzusunu beraberinde getirdi. "Sanatçı, insanlık tarihinde ilk olarak özgür bir sanatçı, özgür bir kişi oldu; saçmalığa, dondurucu bir yalnızlığa varan bir özgürlüğe kavuştu. Yarı düş, yarı ticaret bir uğraş oldu sanat" (Fischer, 1995: 49). Dadaistler sanatın özgürleştirici gücünden de yoğun biçimde faydalandılar. Dadaistler sanat sorununu tekrar gündeme getirmiş ama bu sorgulamalar bir sabun köpüğü gibi yok olup gitmemiş, günümüze kadar gelmişti. Bu yüzden Dadaizm hevesli bir delilik olarak algılanmamalıdır. Dadaistler insanların bakış açılarını değiştirmek, hep önyargılarının yumağı içine sıkışmış durumları ve süregelen döngüyü yerle bir etmek amacıyla başlattıkları yıkıcı hareket olarak ortaya çıkar. Avangard sanatının hemen hemen düşünsel tüm özelliklerini kendinde barındıran Dadaizm rasyonaliteye ve batı uygarlığının ortaya koyduğu mantıksal tutarlılığa karşı da cephe alır. Dadaizm bir çırpıda oluşmuş bir hareket değildir. Yılların üst üste yığıldığı sorunlar ve bunun yanında Birinci Dünya Savaşı da var olan umut kırıntılarını pervasızca alıp götürmesidir. Sanatçının kurguladığı bir yaşam tarzının hep düşlerinde kalmasına neden oldu. Bu yüzden uygarlığa karşı kendi talebini dile getirirken absürt bir anlayışa vardıkları düşünüldü. "Duchamp 1913'te seri üretim nesnelerini (bir pisuar, bir şişe süzgüsü) imzalayıp sanat sergilerine gönderdiğinde bireysel üretim kategorisini olumsuzlaştırmıştı" (Bürger, 2007: 107). Bu absürt davranış sanat alışkanlıklarında büyük bir sarsıntı yarattı. Bu entelektüel sorgulamalar batı kültürlerinde tabuların yıkılmasına neden oldu. Yenilik anlayışının kol gezdiği çağdaş sanatın kimliği üzerine yapılan tartışmalar ve sorgulamalar Dadaizmin sıra dışı bir kimliğini ortaya koydu. Aslında Dada hareketi tüm sanatı yerle bir etmeyi düşünüyordu. Savaşın yarattığı şok ve duygu yoğunlaşması Nihilizme giden kapıları da ardına kadar açtı. Dadaizm yalnız geçmiş kültürleri değil kendi tarihsel zamanını da yadsıdı. Bazı avangard sanat anlayışlarının toplum değerlerine biraz olan angaje durumu, Dadaistler tamamen ortadan kaldırdı. Ama buna rağmen Dadaizmin kısıtlı bir etkisi olduğu söylenemez çünkü daha sonraki sanatçıları cesaret konusunda hep Dada ruhu besleyecekti. Yenilik anlayışının kolay ezdiği çağdaş sanatın

kimliği üzerine yapılan tartışmalar ve sorgulamalar Dadaizmin sıra dışı bir kimliğini ortaya koydu.

Dada, batı değerlerine saldırırken usdışı bir doktrinin etkisiyle kendi sanat değerlerini oluşturuyordu. Toplumsal uzama getirdiği içsel çıkışın kendini gösterdiği tepkiler her türlü gerçekliğin dışında yeni bir konseptin de müjdesini verir. Bir çatışma, karşı koyuş arenasına dönüşen Dada hareketi sanatın kendisini yok etme ile var etme arasındaki çelişkileri yansıtır. Dadaizm yarattığı dev dalgalar kentsoylu yaşamın ortaya koyduğu bakış açısını yerle bir edebileceğini düşünür. Toplum tarafından densiz, bela, çılgın olarak adlandırılan Dadaizm modern çağın olmazsa olmaz bir söylemi biçiminde ortaya çıkar. Sanatta bir yetke anlayışına karşı olan Dadaizm sanattaki her türlü katı anlayışı da ortadan kaldırmaya çalışır. Böylece Dada hareketi tüm yıkıcı anlayışların sözcülüğünü üstlenir. Toplumsal varoluşun her türlü sınırını yıkan ve sanatı tüm toplumsal boyunduruklardan kurtaran Dadaizmin sanatı yeniden yapılandırma konusunda takındığı tavır yeni bir düş kırıklığı yaratacak boyuttaydı. Dadaizmin bu sert hamleleri her türlü sınırlılığın ötesine geçerek tam bir sonsuz açılıma ulaşır. Dadacılar tam bir metafiziğe ulaşan bir anlayış benimserler. Radikal bir bireysellik sergileyen Dadacılar Romantizmin düşünsel uzantısı olarak konumlandırılabilir. Ussallığın Dadaizmin sert rüzgârıyla yıkılması tam bir kaosu doğurmaz tam aksine sanatın kendini yeniden oluşturmak için yeni bir fırsat vermiş olur.

Dadaizm sadece döneminin kültürlerini eleştirmekle kalmayıp geçmişini temsil eden tüm batı kültürüne yönelmiştir. Bireyin sorgulanmasıyla başlayan tüm bu süreç Ben'in yanında diğerini daha sonra toplumu ve tüm kültürü içine alan bir eleştiriye kadar gider. Bu eleştiri yıkımcı bir tepkiye dönüşür. Bu tepki geçmişin ağından bir türlü kendini kurtaramayan her şeye karşı geliştirilir. Geçmiş yücelten yeniyi görmezden gelen hatta ürkütücü bulan her türlü anlayışa karşı Dadaizm kökten bir tepki hareketiydi. Bu hareket onun mistik ve nihilist karakterinde aranmalıdır. Daha sonraki çıkışlarda Dada ile olan akrabalığı keşfetmek hiç de zor değildir. Bu yüzden her farklı sanat anlayışı karşılaştığı tüm engelleri Dada ruhuyla aşmayı başarmıştı.

Dadaizm daha önce görülmemiş daha acımasız ve sert bir gerçeğe gider. Sanatta peş peşe gelen şaşkınlıklar baş döndürücü bir hıza ulaşır. Bu hız daha çok rasyonel kafaları şaşırır. Hayatın anlamsızlığı ve boşnalığına olan inanç sanatı tamamen sarıp sarmalar. Sanat artık bir el işi olmaktan çıkıp sorgulayıcı bir kafaya dönüşür. Dadaizm topluma sunduğu hiçlik duygusu ile kendini en üst düzeyde ifade eder. Eleştiri ışığına yürüyen Dadaizm rasyonel bilinç karşısında özerkleşmiş aklın havarilerine karşı müthiş bir başarı kazanmıştır. Dadaizm zamanın yıkıcılığından kaçıp mistisizmin yuvasına sığınacaktır. Tüm kaostan, kargaşalıktan bıkip salt düşüncenin derinliklerine dalmış nihai bir zafer kazanmıştır. Büyük bir doktrin yaratan Dadaizm dramvari akla karşı kesin bir elveda selamını savunmuştur. Dadaizm yeni tedavüle çıkmış bir anlayış değildir. Tam tersine yılların hoşnutsuzluğunun yavaş yavaş büyüdüğü bir tepkidir. Dadaizm geçmişle geleceği birbirine bağlayan tüm köprüleri yıkar. Böylece rasyonalizmin soğuk atmosferini tamamen dağıtmayı başarır. Bu yüzden topluma karşı zihnen yabancılaşmış ve bastırılmış düşünceleri tamamen özgür bırakmış uygarlığın çıkmazlığını tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir. Dada sanatçılarının umutsuzluğun pençesine düştükleri söylenebilir ama çılgınlık tutkusu Dada hareketinin en

temel özelliklerinden biriydi. Bu sansasyon çıkışla Batı'nın kendi kaderiyle yüz yüze gelmesini sağlamıştır. Dadaizmin bu tepkisi sadece dışsal nedenlerden değil aynı zamanda bireyden de kaynaklanan içsel nedenleri de vardır. Bu krizlere alışık olmayan geleneksel anlayışlar böyle bir tecrübe yaşamının derin sıkıntısını yaşar. Bu sansasyon çıkış Batı'nın kendi kaderiyle yüz yüze gelmesini sağlamıştı. Çılgınlığa yönelen Dada hareketi toplumunda bir nevi huzursuzluğunu ve bıkkınlığını da dile getirdi. Dadaizmin tepkisi savaşa, Batı'nın katı kurumlarına, önyargılarına ve ikiyüzlülüğe karşı oldu. Dadanın kendinden önceki sanatsal anlayışlardan farkı ne dengeli bir atılğanlığa sahip ne de sanata yön vermek amacını gütmüştür. Tam tersine amacı sanatı tamamen ortadan kaldırmaktır. Dadaizmin yarattığı yeni değerler öznel bir bilincin doğmasını da tetikledi. Sanatta her türlü duyguyu ortadan kaldırarak hazır nesnenin sanat eseri olarak tanınmasını istedi. Hazır nesnelere bir ruh, kimlik ve amaç kazandırma yoluna gitti.

MARCEL DUCHAMP

Duchamp, Dadaizmle bütünleşmiş, hazır maddeyi sanata sokarak yeni bir sanatsal çağın başlangıcını oluşturmuştur. Dada sanatçısı olan Duchamp, bir objeyi obje kimliğinden sıyrıp ona can vermesiydi. Artık obje basit bir nesne olmaktan çıkıp bir sanat eserine dönüştü. “Hazır yapımlar yalnızca bireysel üretim kategorisini olumsuzlamakla kalmaz, sanat yapıtının biricikliği meselesini de sorgular. Bisiklet tekerleği, şişe kurutucusu ya da Trebuchet Duchamp, Dadaist olduğundan, Dada ilkelerinin izinden gitmiş ve güzel sanat üretmeyi reddetmişti, bunu politik nedenlerle, burjuvaziye saldırmak için yapmıştı” (C. Danto, 2013: 36).

Duchamp, Sanatta göz kamaştırıcı ve şaşalı duyguların bir temizliğini gerçekleştirmişti. Duchamp burjuvanın sanata dayattığı tüm anlayışa karşı tepkisini dile getirmişti. “Duchamp kendisinin retinal sanat olarak adlandırdığı, göze hitap etmeye yönelik sanata karşı derin bir tiksinti duyuyordu. Ona göre Courbet'ten sonra yapılan sanatın çoğu retinaldi” (C. Danto, 2013: 37-38). Sanat hep göze hitap ediyordu. Platonvari bir biçimde sanatın bir aldatmaca olduğunu söylüyordu. Sanat bir felsefeyi bir düşünceyi dile getirmeliydi. Sanat insanları felsefenin en uç kıvrımlarında dolaştırmalı, dış dünyanın basit bir betimlemesi olmamalıydı.

Duchamp'ın kendisine duyduğu gururun kaynağında ereğe doğru sapmadan dosdoğru gitmiş olmasıdır. Artık ruhu sarsılmaz bir anlayışa doğru yelken açmıştı. Halkın alıştığı sanatsal düşüncenin Duchamp tarafından koparılıp sanattan tamamen ayırmasıydı. Apansız gelen bu tepki hareketi Duchamp'ın kendine bir kutsal görev verilmişçesine avangard sanat harcının atılması misyonunu üstlenmiş olmasıydı. Yüzyıllardır beklenen tepki nihayet sanatta yankılanıyordu. Sanatsal bir dramın merkezine saplanıp kalan Dadaizm eski sanat anılarının silinip atılmasında etkin oldu. Geleneksel önyargılara saplanıp kalanlar için de bir dramın da ana kaynağıydı. Dadaizm gelecek sanatların bir ön taslağıydı. Yaşamın acımasızca sorguya çekilmesi içgüdüünün parıltısıyla ruhun efendisi olmak istemi sanattaki dinginliği ortadan kaldırarak yarattığı kargaşalıkla en güçlü kafaları bile şaşkına çevirmişti. Umutsuz enerjinin merkezi olan klasik sanatın etkisini yavaş yavaş kaybettiği, sanatın yüreğinde sönmek üzere olduğu görülür. Can çekişen sanatın taze bir kana ihtiyaç duyulduğu bu dönemde yeraltı

gömültülerini andıran gelenekçi sanat anlayışı Dadaizm'den sonra bitip tükenirken bu sanatın gün batımını getirir. Dadaizm, sanatın toprağına öyle bir kökle bağlandı ki; bundan sonra sökülüp atılamayacak kadar çok daha derine indi. Duchamp Dadaizmin en önemli mimarı oldu.

Resim 1. Marchel Duchamp'ın Çeşme Eserinin Replikası,

Duchamp'ın pisuarın (çeşme) sergilenmesiyle başlayan sanattaki soğuk duş etkisi yaratan gelişmeler yeni bir sanatsal anlayışın fitilini ateşlemiştir. Duchamp “Çeşme'nin örtbas edilmesi halinde sanatsal özgürlük kavramı, sergilenmesi durumunda ise, sanatsal modernizmkiler de dahil olmak üzere, tüm ortak değer ölçütleri yerle bir olacaktı ve Duchamp açısından her iki olasılık da başarı anlamı taşıyordu” (Kalkan Eranus, 2014: 85).

Duchamp'ın Çeşme adlı bu fabrikasyon ürünüyle alışık olunan sanat eseriyle alay ediyordu. Sanat imgesinin artık değişmesi gerektiği yolunda attığı önemli bir adımdı. Geçmişe bağlı körleşmiş ruhları kendine getirmek, onları sarsmak amacını da güdüyordu. Aslında Duchamp tüm Dadacıların amaçlarının en somut örneğiydi. Avrupa uygarlığının oluşturduğu kültürün ve önyargıların sarıp sarmalandığı, katılaştıran her türlü düşünsel yapısına karşı bir başkaldırıydı. Çünkü rasyonalizmin oluşturduğu Batı uygarlığının geldiği yer Birinci Dünya Savaşı olmuş, o da yıkım ve acıdan başka bir şey getirmemiştir.

Resim 2. Marchel Duchamp, 1919, Kartpostal üstüne çizim

Duchamp'ın Leonardo da Vinci'nin herkes tarafından bilinen ve bir sanat eseri sayılan, müzelerde sergilenen Mona Lisa resmine bir bıyık çizerek çok saygıdeğer görülen esere en derin saygısızlığını sunuyordu. Çünkü Dadaistler ne bir sanat eserini nede sanatsal bir otoriteyi kabul ediyordu. Böylece Dadaistler tüm sanat anlayışını ortadan kaldırmaya çalıştı. “Duchamp'ın Mona Lisa reproduksiyonuna eklediği bıyık aslında yapıtın kendisine yönelik bir eylem değildi. Bu sanatsal müdahale Rönesans'ın hayata geçirdiği Hümanizm ruhunu yitirmiş olan topluma ve gelenekler diktatörlüğüne yönelik eleştiri olarak ele alınmalıydı” (Becer, 2007: 86).

Duchamp Avangard sanatçı tipinin öncüsü durumundadır. Duchamp alışıldık sanatçı tipinin antitezi gibidir. Duchamp sanatsal özgürlüğün kapısını açmakla kalmadı. O kendinden sonraki sanatın temel yürüncesini de belirledi. Duchamp'ın bu etkisi sanatçıda etkili oldu. “Sadece savaş sonrasını anımsamak gerekirse, 1942'den itibaren Matta ve John Cage, Duchamp'ın mirasından yararlanmaya başladılar. 50'li yıllar tamamen onun izinde gelişti” (Clair, 2000: 14). Duchamp, Ütopik bir yaşam anlayışına atılmış önemli bir adımdır. Yeniliğe olan atılımcı ruh Dadaizmle kendini çok somut biçimde gösterir. Duchamp tüm potansiyelini köhneleşmiş alışkanlıklara karşı göstermiştir. “Düzeni çok yakından tanıdığından, birer sanat yapıtı olarak üretilmelerinin, üreticisinin bir sanatçı olarak kabul edilmesini gerektirdiği nesnelere üretti” (Bourdieu, 1999: 375 – 376). Sıradan bir maddenin sanat eseri statüsünü kazanması pek alışıldık bir davranış değildi. Hazır maddelerin kendi anlamının dışında başka anlamlar kazanması geçmiş sanata karşı hor görülerek sanatın toplumsal bakış açısını da değiştirme istemini dile getirmiştir. “Hazır ve bulunmuş fotografik imgelere dayalı rastlantısal ve sarsıcı bir görüntü dili olan fotomontaj, Dadacıların bir keşfidir” (Becer, 2007: 87). Dadacıların modern sanata kazandırdığı fotomontaj tekniği günümüzde de hala kullanılmaktadır.

20. yüzyıl düşünsel bir çağdı. Sanat anlayışlarında felsefenin yoğun etkisi görüldü. Düşünsellik boyutu sanatın temel dayanakları haline geldi. Düşün olarak görülen çoğu sanat anlayışı uygulama alanı buldu. Akademizmin toprağında boy atan kaprisli sanat anlayışları ve sanat otorite erdemleri bir bir yıkılmaya başladı. Yüzyıllardır aforoz edilmiş sanatın ve sanatçının özerkleşme sorunu Romantizm katkısıyla başlayan süreç Dadaizmle tamamen sonlandırılmış oldu. Akademik küçümsemeye vurulan darbe Dadaizmin geliştiği en yüksek bir bilinç seviyesinde mümkün olmuştu. Dadaizm kendine özgü bir kültürel değer oluştururken katıksız bir özgür sanatsal yaratımda bulunur. Kentsoylu değerlerine, siyasal, sosyal ve ekonomik yapısına karşı bir tepkiyi de dile getirirken düşün dünyasında da kendine bir yer açmış oldu. Duchamp, her türlü hazır maddenin bir sanat eseri olabileceği düşüncesinin kabul görmesini sağladı. Dadaizmden sonra gelen sanat anlayışları Dadaizmi kendilerine referans aldılar. Duchamp sanatta her türlü baskı ve denetimi reddederek sanatı görsel bir imgeden çıkarıp onu tinsel bir nesneye dönüştürdü. Bu yüzden herhangi bir fabrikasyon ürününün de sanat eseri olabileceğini kanıtlamaya çalıştı. Pisuvanın sergilenmesi ile başlayan süreç artık sanatın bir daha geriye dönülemeyeceğinin de altını çiziyordu. Dadaizm kendinden sonraki birçok anlayışın çıkış noktasını oluşturmuştu. Sanatı yeni bir evreye getiren fotomontaj tekniği, Dadacıların bir keşfi olarak ortaya çıktı.

KAYNAKÇA

- BAUDRILLARD, Jean, (2012). Sanat Komplosu, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- BECER, Emre, (2007). Modern Sanat ve Yeni Tipografi, 1. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- BOURDIEU, Pierre, (1999). Sanatın Kuralları, 1. Baskı. (çev. Necmettin Kamil Sevil), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BURGER, Peter, (2007). Avangard Kuramı, 4. Baskı, (Çev. Erol Özbek), İstanbul: İletişim Yayınları
- C. DANTO, Arthur, (2013). Sanat Nedir. 1. Baskı, (Çev. Zeynep Baransel), İstanbul: Sel Yayıncılık
- CLAIR, Jean, (2000). Marcel Duchamp ya da Büyük Kurgu Büyük Cam'ın söylemsel çözümlemesi üzerine bir deneme. 1. Baskı (Çev. Özge Açıkkol), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- FISCHER, Ernst, (1995). Sanatın Gerekliği, 8. Baskı, (Çev. Cevat Çapan), İstanbul: Payel Yayınevi
- HOPKINS, David, (2006). Dada ve Gerçeküstüçülük, 1. Baskı, (çev. Suat Kemal Angı), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KALKANERENUS, Özlem, (2014). Marcel Duchamp Sanatı ve Felsefesi, 1. Baskı, İstanbul: Tekhne Yayınları.

SÖNMEZ, Necmi, (2006). Sanat Hayatı İçerir mi?, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2005- 2018 YILLARI

Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK
Fırat Üniversitesi
Arş. Gör. İrfan ARIKAN
Harran Üniversitesi
Turan KAÇAR
Fırat Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 2005 – 2018 yılları arasında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile ilgili yapılan makale ve tezleri çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Bu araştırma, bir meta sentez (tematik içerik analizi) çalışması olarak yürütülmüştür. Araştırmayı oluşturan çalışmalar, Google Akademik ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından yararlanarak oluşturulmuştur. Yıl aralığı ve konu kriterine göre 47 araştırmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak makale inceleme şablonu kullanılmıştır. Sonuçlar frekans ve yüzde tablolarına dönüştürülerek betimsel bir şekilde sunulmuştur. Yapılan çalışmalarda program öğelerinin genellikle bütün olarak değerlendirildiği, çalışmaların büyük bir bölümünü nitel araştırmalar oluşturduğu, veri toplama aracı olarak genellikle görüşme ve dokümanların kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Öğretim Programı ve Meta Sentez

INVESTIGATION OF STUDIES ON SOCIAL STUDIES TEACHING PROGRAMS BY VARIOUS VARIABLES: 2005-2018 YEARS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the articles and theses related to Social Studies Curriculum between 2005 and 2018 in terms of various variables. This research was conducted as a meta-synthesis (thematic content analysis) study. The studies that make up the research were created by using the Google Scholar and YÖK National Thesis Center databases. According to the year range and subject criteria, 47 researches have been reached. In this study, an article review template was used as data collection tool. Results are presented in descriptive form by converting to frequency and percentage tables. In the studies, it is seen that program elements are generally evaluated as whole, most of the studies constitute qualitative researches, and interviews and documents are generally used as data collection tools.

Key words: Social Studies, Curriculum and Meta-synthesis

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında bir ülkenin gelişmişliğini ve kalkınması belirleyen etkenlerin başında bilimsel gelişmeler ve buna bağlı olarak teknolojik gelişmeler gelmektedir. Bir toplumun bilimsel ve teknolojik gelişmelerini sağlayan en önemli etken ise yetişmiş insan gücüdür. Eğitim bir toplumun kalkınmasını sağlayan önemli bir etken olmasının yanı sıra bir ülkenin demokratikleşmesinde ve iyi vatandaşlar yetiştirilmesinde başat bir faktördür.

Bir ülkenin eğitim sisteminin başarılı olması sağlayan okulun fiziki koşulları, öğretmenin niteliği, ailenin ilgi ve alakası gibi birçok faktör bulunmaktadır. Bu önemli faktörlerden biri de öğretim programlarıdır. Öğretim programları, "eğitim programının amaçları doğrultusunda bir dersle ilgili olarak sınıf düzeyinde belirlenen hedefleri kazandırmaya yönelik olarak planlanmış, okul içi ve dışını kapsayan tüm etkinlikleri gösteren yaşantılar düzeneğidir." (Akpınar, 2015, s.7). Öğretim programı, bir eğitim basamağında derslerde ele alınacak konularla ilgili tüm etkinlikleri kapsamaktadır (Demirel, 2013). Öğretim programı, ders kitaplarının hazırlanmasında, ders içeriğinin oluşturulmasında, bir dersin planlanmasında, eğitim yaşantılarının tasarlanmasında, öğrencilerin değerlendirilmesinde bir kılavuz görevi görmektedir. Kısacası öğretim programları, bir dersin hedeflerine ulaşmak için bir mihenk taşıdır.

Sosyal bilgiler dersi, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını bilen ve yerine getiren bireyler yetiştirmeyi, sosyal bilimlerle ilgili temel kavramları ve olguları disiplinler arası bir yaklaşımla öğrenciye kazandırmayı hedefleyen ilkokullarda ve ortaokullarda okutulan mihver derslerden birisidir. Ortaokulda, vatandaşlık, insan hakları ve demokrasi eğitimi konularının önemli bir kısmı sosyal bilgiler dersi ile öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır (Çakmak ve Akgün, 2014). Öztürk'e (2012) göre sosyal bilgiler, doğrudan vatandaşlık eğitimi üzerine odaklanmış tek ders olma özelliğine sahiptir. Bu bağlamda, eğitim politikalarının hedeflerine ulaşmasında, bireyin toplumsallaşmasında, bireyi yaşama hazırlaması açısından Sosyal Bilgiler dersi önem arz etmektedir.

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarının zaman içerisinde revize edildiği, yenilendiği görülmektedir. Çünkü tüm dünyada bireysel, toplumsal ve ekonomik alanda yaşanmakta olan değişimi ve gelişimi; ülkemizde de demografik yapıda, ailenin niteliğinde, yaşam biçimlerinde, üretim ve tüketim kalıplarında, bilimsellik anlayışında, toplumsal cinsiyet alanında, bilgi teknolojisinde, iş ilişkileri ve iş gücünün niteliğinde, yerelleşme ve küreselleşme süreçlerinde görmek mümkündür (MEB, 2006). Bu değişim, bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan nitelikteki bireyleri yetiştirmeyi gerektirmektedir (MEB, 2018). Tüm bu değişim ve gelişimleri eğitim sistemimize ve programlarımıza yansıtacak bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu nedenle 2005, 2015 ve 2018 yıllarında öğretim programlarında değişikliklere gidilmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı 2005 – 2018 yılları arasında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile ilgili yapılan makale ve tezleri çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- ❖ Araştırmalarda ele alınan Sosyal Bilgiler Öğretim Programları (2005, 2015, 2017 Taslak ve 2018) nasıl bir dağılım göstermektedir?
- ❖ Araştırmalarda ele alınan program öğeleri (kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreçleri, ölçme ve değerlendirme) nasıl bir dağılım göstermektedir?
- ❖ İncelenen makale ve tezler;
Araştırma yöntemi,
Veri toplama aracı,
Çalışma grubu\örneklem düzeyi,
Veri analizi,
Programın sınıf düzeyi bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmayla, Sosyal Bilgiler Öğretim programları üzerine yapılmış çalışmaların sistematik olarak bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, gerek araştırmacılar gerek karar alıcılar gerekse de uygulayıcılar açısından kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir. Bu araştırmaların incelenmesi Sosyal Bilgiler Öğretim Programıyla ilgili çalışmaların eksik kalan yönlerinin tespit edilmesi açısından da önem arz etmektedir. Yapılan literatür çalışmasında sosyal bilgiler öğretim programına yönelik herhangi bir meta sentez çalışmasına rastlanılmaması da bu çalışmaya duyulan ihtiyacı göstermektedir.

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışmanın kapsamı, veri toplama aracı ve verilerin analizi konularına yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

2005-2018 yılları arasında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile ilgili yayınlanan makale ve tezlerin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırma, bir meta sentez (tematik içerik analizi) çalışması olarak yürütülmüştür. Meta sentez (tematik içerik analizi) aynı konu üzerinde yapılan çalışmaların tema veya ana şablonlar oluşturularak eleştirel bir bakış açısıyla sentezlenmesi ve yorumlanmasıdır. (Çalık ve Sözbilir, 2014).

2.2. Çalışmanın Kapsamı

Araştırmayı oluşturan çalışmalar, Google Akademik ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından yararlanarak sadece Türk araştırmacıların 2005-2018 yılları arasında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı üzerine yaptıkları araştırmalar toplanarak oluşturulmuştur. Yıl aralığı ve konu kriterine göre 47 araştırmaya ulaşılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak makale inceleme şablonu kullanılmıştır. Makale inceleme şablonu kullanılarak istenilen değişkenler her çalışma için ayrı ayrı incelenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Makale inceleme formu kullanılarak toplanan veriler belirli kurallara dayalı olarak kodlanarak analiz edilmiştir. Sonuçlar frekans ve yüzde tablolarına dönüştürülerek betimsel bir şekilde sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmada yer alan sorulara yönelik bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Yapılan Çalışmaların Yayın Yıllarına Göre Dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo 1’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programları hakkında yapılan çalışmaların yayın yılları gösterilmektedir.

Tablo 1. Yapılan Çalışmaların Yayın Yılları

Yayın Türü	Yayın Yılları							
	2005-2009		2010-2014		2015-2018		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Makale	10	28,5	18	51,4	7	20	35	100
Tez	4	33,3	7	58,3	1	8,3	12	100
Toplam	14	29,7	25	53,19	8	17,02	47	100

Tablo 1’e göre Sosyal Bilgiler Öğretim Programları hakkında yapılan çalışmaların % 53,19’u 2010 ile 2014 yılları arasında yoğunlaşmaktadır.

3.2. Yapılan Çalışmaların Ele Aldıkları Sosyal Bilgiler Öğretim Programları

Aşağıda yer alan Tablo 2’de yapılan çalışmaların ele aldıkları Sosyal Bilgiler Öğretim programları yer almaktadır.

Tablo 2. Yapılan Çalışmaların Ele Aldıkları Sosyal Bilgiler Öğretim Programları

Sosyal Bilgiler Öğretim Programları	2005		2015		2005-2015 Taslak		2017 Taslak		2005-2017		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
	Çalışma Sayısı	42	89,3	0	0	1	2,12	1	2,12	3	6,38	47

Tablo 2’e göre yapılan çalışmaların %89,3’ü, yani büyük bir bölümü 2005 yılında yürürlüğe giren Sosyal Bilgiler Öğretim Programıyla ilgili çalışmalardır.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

3.3. Yapılan Çalışmaların Program Öğelerine Göre Dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo 3’de Sosyal Bilgiler Öğretim programları hakkında yapılan çalışmaların program öğelerine göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 3. Yapılan Çalışmaların Program Öğelerine Göre Dağılımı

Program Öğeleri	K		İ		Ö		D		K-İ-Ö-D		K-D		K-İ		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Çalışma Sayısı	7	14,89	6	12,7	5	10,6	3	6,38	23	48,9	1	2,12	2	4,25	47	100

K: Kazanım, İ: İçerik, Ö: Öğrenme-Öğretme Süreçleri, D: Ölçme-Değerlendirme

Tablo 3’e göre yapılan çalışmaların %48,9’u kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreçleri ve ölçme-değerlendirme öğelerini bütün olarak alan çalışmalardır. Yapılan çalışmaların yalnızca % 6,38’i ölçme ve değerlendirme öğesiyle ilgilidir.

3.4. Yapılan Çalışmaların Yöntemlerine Göre Dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo 4’de Sosyal Bilgiler Öğretim programları hakkında yapılan çalışmaların yöntemlerine göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 4. Yapılan Çalışmaların Yöntemlerine Göre Dağılımı

Yöntem	Nitel		Nicel		Karma		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Çalışma Sayısı	29	61,7	14	29,7	4	8,5	47	100

yapılan çalışmaların %61,7’i nitel, %29,7’i nicel çalışmalar iken; yalnızca % 8,5’i karma çalışmalardır.

3.5. Yapılan Çalışmaların Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo 5’te yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 5. Yapılan Çalışmaların Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri	A	B	Ö	G	D	Ö+D	A-G	A-G-	D-G	Toplam
------	---	---	---	---	---	-----	-----	------	-----	--------

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Toplama Araçları		Göz										
Çalışma Sayısı	f	12	1	3	12	15	1	1	1	1	1	47
	%	25,5	2,12	6,38	25,5	31,9	2,12	2,12	2,12	2,12	2,12	100

A: Anket, B: Başarı Testi, Ö: Ölçek, G: Görüşme, D: Doküman İncelemesi, Göz: Gözlem

Tablo 5'e göre yapılan çalışmaların %31,9'unda veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kullanılırken; %25,5'inde görüşme veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

3.6. Yapılan Çalışmaların Örneklem Düzeylerine Göre Dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo 6'da Sosyal Bilgiler Öğretim programları hakkında yapılan çalışmaların örneklemelerine göre dağılımları gösterilmektedir.

Tablo 6. Yapılan Çalışmaların Çalışma Grubu/Örneklem Düzeylerine Göre Dağılımı

Örneklem Düzeyleri	f	%
İlkokul öğrencileri	2	4,25
Ortaokul öğrencileri	3	6,38
Basılı materyaller ve öğretmen	1	2,12
Öğretmen ve Müfettiş	1	2,12
Öğrenci ve Öğretmenler	3	6,38
Öğretmenler	21	44,4
Öğretim elemanları	1	2,12
Basılı materyaller	15	31,9
Toplam	47	100

Tablo 6'ya göre yapılan çalışmaların % 45,4' ü öğretmenlerle gerçekleştirilirken, %31,9' unda örneklem olarak basılı materyaller seçilmiştir.

3.7. Yapılan Çalışmaların Veri Analizlerine Göre Dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo 7’de yapılan çalışmaların veri analizlerine göre dağılımları gösterilmektedir.

Tablo 7. Yapılan Çalışmaların Veri Analizlerine Göre Dağılımı

Veri Analizleri		
Betimsel analiz	f	33
	%	70,21
Karşılaştırma türü	f	6
	%	12,7
İçerik analizi	f	7
	%	14,8
Betimsel ve İçerik analizi	f	1
	%	2,12
Toplam	f	47
	%	100

Tablo 7’e göre yapılan çalışmaların %70,21’inde, yani büyük bir bölümünde betimsel analiz teknikleri uygulanmıştır.

3.8. Yapılan Çalışmaların Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı

Aşağıda yer alan Tablo 8’de Sosyal Bilgiler Öğretim programları hakkında yapılan çalışmaların sınıf düzeylerine göre dağılımları gösterilmektedir.

Tablo 8. Yapılan Çalışmaların Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	4	5	6	7	4-5	6-7	4-7	5-6-7	6-7-8	Toplam	
Çalışma Sayısı	f	2	4	4	3	10	6	16	1	1	47
	%	4,25	8,51	8,51	6,38	21,27	12,7	34,04	2,12	2,12	100

Tablo 8’e göre yapılan çalışmaların %34,4ü 4-7. sınıflarda, %21,27’i 4-5. sınıflarda, %12,7’i ise 6-7. sınıflarda yapılmıştır.

4. SONUÇ

2004 – 2018 yılları arasında Sosyal Bilgiler Öğretim Programları ile ilgili yapılan makale ve tezleri belirlenen çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, çalışmaların neredeyse tamamını 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına yönelik çalışmalar oluşturmaktadır. 2015 ve 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarına yönelik çalışmaların

çok az olduğu görülmektedir. Bunun nedeni 2005 yılında yürürlüğe giren Sosyal Bilgiler Öğretim Programının çok köklü değişiklikleri içerdiği fakat 2015 ile 2017 yıllarında kabul edilen Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının ise 2005 yılındaki programın revizyonu olması ve 2005 yılının üzerinden uzun bir zamanın geçmesi olabilir.

Yapılan çalışmalarda program öğelerinin genellikle bütün olarak değerlendirildiği kazanım, içerik, öğrenme-öğretmen süreçleri ile ölçme ve değerlendirme öğelerinin spesifik olarak çalışıldığı araştırmaların az olduğu görülmektedir. Özellikle ölçme ve değerlendirmeyle ilgili literatürde çok az sayıda çalışmaların olduğu görülmektedir.

Yapılan çalışmaların büyük bir bölümü nitel olarak gerçekleştirildiği, çalışmaların %29,7'ini ise nicel araştırmaların oluşturduğu fakat karma araştırma deseninde çok az çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Çetin ve Kaf'ın (2018) fen bilimleri öğretim programına yönelik yapmış olduğu çalışmada da fen bilimleri programına yönelik araştırmalarda yöntem olarak genellikle nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Yapılan çalışmalarda genellikle örneklem veya çalışma grubu olarak öğretmenlerin ve dokümanların oluşturduğu, öğrencilerin ve öğretim elemanlarının çok fazla araştırmaya dahil edilmediği hatta öğrenci velilerine yönelik ise herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda veri toplama aracı olarak genellikle görüşme ve dokümanların kullanıldığı, çoklu veri toplama araçlarının çok az kullanıldığı görülmektedir.

Yapılan çalışmalarda veri analizi olarak genellikle betimsel analizlerin kullanıldığı, içerik ve karşılaştırmalı analizlerin çok sınırlı olduğu görülmektedir. Regresyon, Meta Analiz vb. gibi ileri istatistiksel araştırmaların ise olmadığı görülmektedir.

5. ÖNERİLER

Bu bölümde ise araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

- Sosyal Bilgiler Öğretim programlarıyla ilgili felsefi ve kuramsal çalışmalar yapılması,
- Regresyon, Meta Analiz ve Yapısal Eşitlik Modeli gibi ileri istatistiklerin yer aldığı çalışmalar yapılması,
- Gözlem, görüşme, ölçek gibi veri toplama araçlarının birlikte kullanıldığı çoklu veriye dayalı çalışmalara ağırlık verilmesi,
- Karma desende araştırmaların yapılması,
- Kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreçleri ve ölçme-değerlendirme öğelerinin ayrı olarak derinlemesine incelendiği araştırmaların yapılması önerilmektedir.

6. KAYNAKÇA

Akpınar, B. (2015). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara, Data Yayınları.

Çakmak, Z. Akgün, İ.H. (2014). *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitiminin Gerekliği*, Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi içinde (s. 228-241), Ed: Turan R, Ulusoy K, Ankara: Pegem Akademi.

- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizin parametreleri, *Eğitim ve Bilim*, 39 (174), 33-38.
- Çetin, G. ve Kaf, Ö. (2018 Nisan). *Fen bilimleri öğretim programları üzerine yapılan çalışmaların çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: 2004-2017 yılları* (öz). 17. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Sempozyumunda sunulan bildiri, Ankara.
- Demirel, Ö. (2013). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya*. Ankara. Pegem Akademi.
- MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, (2006). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi: 6. Sınıf Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara.
- MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4,5,6, ve 7. Sınıflar)*, Ankara.
- Öztürk, C. (2012). *Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış*, Sosyal Bilgiler Öğretimi içinde (s. 2-31). Ed: Öztürk, C, 3.baskı, Ankara: Pegem Akademi.

Ek1. Araştırma Kapsamında İncelenen Çalışmalar

- A1. Akdağ, H. (2009). İlköğretim 6. ve 7.sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Konya ili örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 1-14.
- A2. Akpınar, M. (2011). *İlköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programı, uygulanması ve seviye belirleme sınavı ile ilişkisinin incelenmesi*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- A3. Altunöz, S. (2008). *İlköğretim 6.sınıf sosyal bilgiler programı hakkında öğretmen ve müfettiş görüşleri (Bolu ili örneği)*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- A4. Aydemir, H. (2011). *İlköğretim 7.sınıf sosyal bilgiler öğretim programı etkinliklerinin uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- A5. Aydemir, H. ve Akpınar, B. (2012). İlköğretim sosyal bilgiler öğretim programının öğrenci görüşlerine göre değerlendirmesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 103-115.
- A6. Aykaç, N. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim-öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (22), 46-73.
- A7. Bahar, H. H., Özkaya, F. ve Birol, N. (2011). 4.sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı hakkında öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi (Erzincan Örneği). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 1-23.
- A8. Balcı, A. F. ve Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1). 195-213.
- A9. Bekdemir, Ü. ve Polat, S. (2016). 2005 sosyal bilgiler öğretim programı ile 2015 sosyal bilgiler taslak öğretim programı üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Turkish Studies*, 11 (19). 145-160.

- A10. Bulut, B. ve Taşkıran, C. (2014). Altıncı sınıf sosyal bilgiler programındaki kazanımların zihinsel beceriler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (2). 1-13.
- A11. Çakmak, Z., Kaçar, T. ve Arıkan, İ. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ortaokul sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programına ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (54), 576-597.
- A12. Çalışkan, H. (2010). İlköğretim altıncı sınıf ve yedinci sınıflar sosyal bilgiler programına ilişkin öğretmen görüşleri. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 35 (377), 31-40.
- A13. Çelik Şen Y. ve Şahin Taşkın Ç. (2010). Yeni ilköğretim programının getirdiği değişiklikler: sınıf öğretmenlerinin düşünceleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 26-51.
- A14. Çoban, O., & Akşit, İ. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Öğrenme Alanı, Kazanım, Kavram, Değer ve Beceri Boyutları Açısından Karşılaştırılması. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 479-505. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1395>.
- A15. Coşkun, A. (2007). *İlköğretim 4. ve 5.sınıflar sosyal bilgiler programı hakkında öğretmen görüşlerine yönelik nitel bir çalışma (Ankara ili örneği)*. Yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- A16. Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-49.
- A17. Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 77-96.
- A18. Doğanay, A. ve Sarı, M. (2008). Öğretmen gözüyle yeni sosyal bilgiler programı: Adana ilinde bir araştırma. *İlköğretim Online*, 7 (2), 468-484.
- A19. Ersoy, A. F. ve Kaya, E. (2008). Sınıf öğretmenlerine göre öğrencilerin sosyal bilgiler dersi öğretim programına (2004) ilişkin yaklaşımları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 285-300.
- A20. Ersoy, A. F. ve Kaya, E. (2009). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının (2004) uygulama sürecine ilişkin öğrenci görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17 (1), 71-86.
- A21. Gömleksiz, M. N. (2006). Yeni sosyal bilgiler dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 47, 393-421.
- A22. Gümüş, M. (2011). *İlköğretim (5.sınıf) sosyal bilgiler öğretim programı öğrenme-öğretme sürecinin çoklu zeka kuramına göre değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- A23. Kabapınar, Y. ve Ataman, M. (2010). İlköğretim sosyal bilgiler (4-5.sınıf) programlarındaki ölçme ve değerlendirme yöntemlerine ilişkin öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 9 (2), 776-791.
- A24. Kafadar, T., Öztürk, C. ve Katılmış, A. (2018). Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programlarının değerler eğitimi boyutunda karşılaştırılması. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1). 154-177.

- A25. Kamber, T., Acun, İ. ve Akar, C. (2011). İlköğretim birinci kademe sosyal bilgiler öğretim programının uygulanabilirliği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 195-218.
- A26. Karadeniz, O., Eker, C. ve Burunsuz, E. (2015). Ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programı kazanımlarının yapılandırmacı öğrenme kuramı ilkelerine göre değerlendirilmesi, *Turkish Studies*, 10 (3), 563-580.
- A27. Kaya, M. F. ve Tomal, N. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından incelenmesi, *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 49-65.
- A28. Kaymakçı, S. (2009). Yeni sosyal bilgiler programı neler getirdi. *Gazi Eğitim Fakültesi dergisi*, 2009, 1530-1545.
- A29. Kaymakçı, S. (2012). Sosyal bilgiler öğretim programında ilişkilendirmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 273-304.
- A30. Keçe, M. ve Merey, Z. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler kazanımlarının sosyal bilimler disiplinlerine ve disiplinlerarası anlayışa uygunluğunun belirlenmesi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 110-139.
- A31. Kesten, A. ve Özdemir, N. (2010). Sosyal bilgiler öğretim programının ölçme-değerlendirme boyutunun öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi: Samsun ili örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2). 223-236.
- A32. Koçoğlu, E. ve Aydın, M. (2017). Alan uzmanlarına göre 2017 sosyal bilgiler programının 2005 programı çerçevesinde analizi. *International Journal of Social Science Reseach*, 6 (1). 60-72.
- A33. Mindivanlı, E. ve Aktaş, E. (2011). Sosyal bilgiler 6.sınıf müfredatında yer alan milli ve evrensel değerler. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 72-77.
- A34. Mutluer, C. (2013). Sosyal bilgiler programlarında yer alan beceriler hakkında sosyal bilgiler öğretmen görüşleri (İzmir Menemen örneği). *Turkish Studies*, 8 (7), 355-362.
- A35. Sağlam, E. (2014). *Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile ilgili öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- A36. Şeker, M. (2014). Singapur sosyal bilgiler öğretim programı ve bu programın Türkiye sosyal bilgiler öğretim programı ile karşılaştırılması. *Turkish Studies*, 9 (2). 1417-1439.
- A37. Tarman, B., Ergür, Ş. ve Eryıldız, F.(2012). Yenilenen sosyal bilgiler programına dair bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1). 103-135.
- A38. Taşcı, S. (2012). *İlköğretim 4. ve 5.sınıf sosyal bilgiler öğretim programı etkinliklerinin öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- A39. Tay, B. (2017). 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile 2017 sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programının karşılaştırılması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (27), 461-487.
- A40. Tetik, A. (2012). *İlköğretim 5.sınıf sosyal bilgiler programı kazanımlarının ulaşılma düzeyinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- A41. Ulu Kalın, Ö. (2007). *Sosyal bilgiler öğretim programı (2004) ve sosyal bilgiler ders kitabının incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- A42. Uzun, A. (2007). *2005-2006 öğretim yılında uygulanmaya başlanan altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programı hakkında öğretmen görüşleri (Ankara ili pilot okullar)*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- A43. Ünsal, H. (2013). Yeni öğretim programlarının uygulanmasına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *İlköğretim Online*, 12(3), 635-658.
- A44. Yapıcı, M. ve Demirdelen, C. (2007). İlköğretim 4.sınıf sosyal bilgiler öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 6 (2), 204-212.
- A45. Yıldırım, G.(2010). *7.sınıf sosyal bilgiler öğretim programı ölçme ve değerlendirme boyutunun etkililiği üzerine bir eylem araştırması*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- A46. Zaimoğlu Öztürk, F. ve Öztürk, T. (2013). Kanada (Ontario) sosyal bilgiler öğretim programı ve bu programın Türkiye sosyal bilgiler öğretim programıyla karşılaştırması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (14). 485-514.
- A47. Zogo, A. (2016). *İlkokul 4.sınıf sosyal bilgiler programında yer alan Atatürkçülük kazanımlarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Küçükçekmece İlçe Örneği)*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

THE EVOLUTION OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT AFTER THE DISMISSAL OF PEOPLE IN A MINING COMMUNITY

Bogdan-Nicolae MUCEA

University of Bucharest

Abstract

Everyone is emotionally attached to the organizations in which they are formed or to those in which they work. Organizational commitment is a concept that shows the involvement (attachment) of some subjects to the organization they are part of. Meyer and Allen conceptualized three dimensions that study the organizational commitment of employees to the workplace (towards the company); constituent subscales for the measurement of Affective Commitment (AC), Continuance Commitment (CC) and Normative Commitment (NC). Most research has studied the organizational commitment of the subjects to the organization they were employed with. This study shows the level of organizational commitment of former employees to the company that fired them. Although such an analysis seems irrelevant, the context of the study is different, because the company that has laid off people is a foreign investor who wants to extract gold and silver from a disadvantaged area of Romania. The investment project refers to reopening, instead of the former mine that was closed after the fall of communism, of a new exploitation of deposits that, according to the investing company, will provide jobs and welfare in an area where people are confronted with a lack of jobs. Upon entering the community, the Roşia Montană Gold Corporation mining company used the glocalization strategy in particular, offering various benefits to locals who had no alternative to choose. The study was attended by 50 people who responded to a questionnaire measuring the organizational commitment of the three dimensions that Meyer and Allen proposed and developed. This questionnaire was reapplied one year later to the same respondents in order to determine how the level of organizational commitment evolved compared to the proposed project and not to the company, as the foreign company had significantly reduced its activity in the area and the restoration of the mining project was slightly probable. The results of the research showed that the level of organizational commitment obtained in the 2016 research, even if high, it was lower than the level recorded in the 2015 study. In the present paper are presented all the results of the study from 2016, referring to the first study. This shows how important is the strategy that a foreign company uses when it wants to invest in one specific area.

Keywords: Organizational Commitment, Mining Community, Globalization, Glocalization;

1. Introduction and context of the study

Everyone is emotionally attached to the organizations in which they are formed or to those in which they work. This connection is even stronger if the organization in which the individual is active has a close connection with the community from which the individual comes from. The link is further strengthened by the fact that the organization, through the

decisions it makes, can influence the general atmosphere in a community, as well as its life as a whole (Mucea, 2018a). With the intensification of the globalization process, many global companies have expanded, opening new branches and investing in various areas. Therefore, the human communities in which the new foreign investors appeared had to adapt to the investment projects that were proposed. It is true that in many communities the presence of an investor was seen as an opportunity to develop the area, thus creating jobs for the population. In this way, many companies with foreign capital were easily accepted by locals who lived in deprived areas, becoming dependent on the jobs the foreign investor offered them.

After the fall of Communism in Romania, the mining industry was heavily restructured, the mining communities having suffered both in terms of quality of life (Pleșa, 2011; Pleșa, 2012; Pascaru, 2013) and in level of specific interpersonal relationships (Pascaru, 2007). Although the gold of Roșia Montană has been exploited for thousands of years, there are still large deposits of gold and silver in the area which attract the investors from the mining industry (Walker, 2006; Nicula, 2001). Prior to the closure of the former mining company, new mining prospects were presented by Roșia Montană Gold Corporation - RMGC (Buțiu and Pascaru, 2007), which proposes a new mining project in Romania. The project proposed by RMGC aims to exploit the gold and silver deposits located in the Roșia Montană Basin in the Apuseni Mountains, employing a significant number of people in the company (Mucea, 2018a).

This study presents the evolution of organizational commitment of the former employees of Roșia Montană Gold Corporation (RMGC) to the Roșia Montană Project, after one year. Unlike other studies carried out in the past on organizational commitment, the present research presents the evolution of former employees perspective on the topic, with a view to the main purpose of the RMGC, i.e. the start of the mining project. The novelty of the research is given by the perspective of a different approach to the organizational commitment as the investor company fired the majority of the locals because of the lack of the necessary permits to start the exploitation. Thus, the question is whether the locals are willing, even after more time, to support a project of mining company that was to be implemented in the community and could have significant consequences on the sustainable development of the area, as the company fired the vast majority of locals (Mucea, 2018a).

2. Globalization and glocalization of mining in Roșia Montană - RMGC case

In the past, mining investors paying more attention to technology and development, than to environment and nature. In Romania was like in other states. mining was a way to develop the region by creating jobs, so mining was seen as a path to modernity and sustainable development (Krueger, 2002). At the time, the emphasis was not on the destruction of the environment through mining activity but on the transformation of the environment through mining (Bridge and McManus, 2000), so the local community and the impact area were forced to bear the consequences of the mining activity (Egresi, 2011).

The proposed project by RMGC aims to exploit the gold and silver deposits located in the Roșia Montană Basin in the Apuseni Mountains. According to "Non-technical summary.

Report on the EIA study "and" Plan A - Environmental and local management plan" published by the company in 2006, the Romanian environmental legislation, given the nature of the activities and the possible social, economic and environmental effects, requires an Environmental Impact Assessment for the Roşia Montană Project. The implementation of a new mining program leads, besides sustainable development, to irreversible changes in the life of the inhabitants of Roşia Montană, as a part of the community has had to be displaced (Popoiu and others, 2010). For others inhabitants of Roşia Montană, the coming of the foreign investor was a chance to restart the mining activity, so the foreign investor was perceived as the only one that could offer sustainable means for development in the area (Mucea, 2018b).

Creating a significant number of jobs and reducing unemployment in the Apuseni Mountains area is the main reason why the local population supports the mining project by minimizing the risks. These risks, as claimed by the Romanian Academy's specialists, would have devastating effects on the area once the project starts. The information published on the company's website comes to reinforce the needs of the population because RMGC "has registered more than 3500 job vacancies all over the country in 2011 alone, over 80% of the total working aged population in the area does not have any income". According to statistical data³² the largest share of unemployment was recorded in 2014, the year with most layoffs that RMGC made along with starting the company's restructuring. On the other hand, the lowest share of unemployed was registered in 2011. This year, RMGC had the most employees and all the information regarding the restarting of Roşia Montană mining was favorable (Mucea, 2018a).

Discussing about strategies that RMGC approached, we noticed that the company's entry to Romania was in line with a strategy of globalization, starting from the national state where they obtained the necessary approvals to the local communities to be affected by the proposed mining project. Later, for a long time, the company approached the glocalization strategy, providing jobs to local people. This strategy has enjoyed a real success because RMGC interacting directly with local communities has acquired land and buildings without people's keen opposition, and the local community has been open to resettlement, so it has appeared in Alba Iulia a district (Recea) originally inhabited only by people who was relocated from Roşia Montană (Mucea, 2014), that can be considered the result of the success of the glocalization strategy on the local community. RMGC representatives have again changed the strategy of glocalization to one of globalization, in autumn of 2013 they are calling again on the Romanian Government to promote a normative framework favorable to mining development. This approach was unsuccessful because the Romanian Parliament, under the pressure of public demonstrations and civil society, rejected the law prepared by the Romanian Government (Pascaru, 2013). However, there have also been manifestations to support the project, much weaker in intensity, which took place only in the local area, as opposed to the manifestations against the project, which took place in the most important cities of Romania (Mucea, 2018b).

---

³² Data provided by the County Institute of Statistics Alba for 2010-2017 period regarding the number of unemployed registered at the end of each year in Roşia Montană.

Surely both the strategy of globalization and the strategy of glocalization contain both positive and negative elements that bring about the success or failure of accepting the company by the local community.

3. The concept of organizational commitment

The organizational commitment represents the strength of the connection between an individual and an organization. This is commonly expressed by employees' willingness to get involved and work hard to improve the company's results through the congruence of personal and organizational values through lack of interest in leaving the company, loyalty and pride to work for that company or organization (Noaghea, 2014). Most research has studied the organizational commitment of the subjects to the organization they were employed with.

Nowadays, the relationships between members of the organization and the organization are different from past relationships because organizational perceptions of organizational workers are different and involve, in addition to direct activities within organization also their perception of it. In order to identify the basis of organizational commitment, we need to examine clearly what we intend when defining the terms "obedience" and "loyalty" to the organization. Also, it is necessary to carefully consider the potential benefits or costs of commitment; they could be and could systematically determine whether the benefits and costs are realized (Meyer and Allen, 1997).

It should be noted that the literature highlights a series of constructs that are synonymous with the organizational commitment: loyalty, stability, devotion, constancy, submission, perseverance, conscientiousness, and the list can continue, but also negative aspects of organizational commitment which is manifested by: treason, fanaticism, lying, obedience, and so on (Aniței și Chraif, 2012).

Organizational commitment is a concept that shows the involvement (attachment) of some subjects to the organization they are part of. Meyer and Allen conceptualized three dimensions that study the organizational commitment of employees to the workplace (towards the company); constituent subscales for the measurement of Affective Commitment (AC), Continuance Commitment (CC) and Normative Commitment (NC) (Allen and Meyer, 1990).

The affective commitment (AC) refers to the employee's emotional attachment to the organization, his identification with the organization and involvement in the organization (Merritt, 2012). Employees with a strong affective commitment continue to remain loyal to the organization because they want to do so. (Brown, 2003). People involved in the affective attachment organization have all the attributes of attachment to the organization: they are strongly involved, identify with the organization, and feel great pleasure in being members of that organization (Jaros, 2007).

The continuance commitment (CC) is strong when organizations offer voluntary and sometimes mandatory benefits that are not directly associated with work. Medical insurance, a secure pension system, are the best examples to show this. Commitment becomes less affective and more benefit calculations. Employees reflect on their interests that the organization fulfills and satisfies so as to link the person to the organization (Allen and

Meyer, 1990). This dimension of the employee is based on employees' awareness of the material and psychological costs they would incur if they left the organization. This refers to an awareness of the costs associated with leaving the organization. Employees whose primary relationship with the organization is committed to continuity remain in the organization because they need to do so. (Brown, 2003; Geller and Bamberger, 2009).

The normative commitment (NC) reflects a sense of compulsion to remain in the organization. It refers to a commitment based on the obligation or moral belief of the person that it is right and moral to remain in the organization. This sense of obligation to stay in the organization is the result of internalizing the norms exerted on the individual before or after entering the organization: family or cultural socialization (for example, the continuation of a family tradition by internalizing it), i.e. organizational socialization. Employees with a high level of normative engagement feel they should remain in the organization (Meyer and Allen, 1997; Becker and others, 2009).

4. Research methodology

Data collection was carried out in the spring of 2015 and 2016, using sociological inquiry as a research method, and the questionnaire was used as a data collection tool. The main purpose of the research is to determine the predominant type of organizational commitment that former employees have had to the RMGC Project, but also to determine how the level of organizational commitment evolved compared to the proposed project and not to the company, as the foreign company had significantly reduced its activity in the area and the restoration of the mining project was slightly probable.

The subject of the sociological survey is constituted by all the people who were employed by RMGC and who were dismissed as a result of the company's restructuring process. Also, only former employees of the company who originated in Roşia Montană or at least have their permanent residence in this village were included in the research. Better said, people who consider themselves and are considered community, locals.

The sample chosen is a non-probable type, a snowball sample. This method of sampling was chosen because RMGC representatives did not provide information about former employees. Thus, the questionnaires were applied to a number of five people who were known to have been employed at RMGC, and at the end of the questionnaire, the subjects were asked to recommend two other people, former colleagues, so that the number of interviewed persons increased exponentially. A total of 50 people participated in the 2015 study, the same respondents responding to the 2016 study, when the items measuring the organizational commitment, in the questionnaire, were reapplied. Only in this way can be observed the evolution of organizational commitment.

The five people from whom the research was started were not randomly chosen, they were people from different departments and different hierarchies in order to have the most effective coverage of the investigated group. At the same time, it should be noted that if the recommended persons refused to respond to the inquiry, they were asked to recommend another person they considered willing to collaborate in the study.

5. Measurement of organizational commitment

In this study were used the same dimensions of organizational commitment as those presented by the theorists of this concept. We recall the fact that the organizational commitment of former employees of RMGC to the main purpose of the company, the Roşia Montană Project, is presented. The emotional engagement captures the emotional link between former employees and the RMGC Project, meaning that former employees still support the project after the dismissal because they are emotionally attached to it. The continuity commitment reveals that former employees are devoted to RMGC's Project because this devotion is related to material benefits, they say they support the RMGC Project as they believe they have material benefits with the project. The normative engagement reflects a sense of commitment to support the mining company's project because the company offered a job to former employees (the locals), building on them the moral belief that it is just and natural to remain devoted to the RMGC Project after the dismissal.

In order to measure the organizational commitment, the respondents to the questionnaire assessed certain company and project statements, giving grades from 1 to 5 for each statement. The total disagreement with the aforementioned statements was marked with 1, and note 5 for total agreement to these affirmations. The organizational commitment includes the three dimensions mentioned, and they are measured with 5 items, every.

To ensure the quality and relevance of each item, we tested variance equality, Conbrach's Alpha coefficients for the scale of organizational commitment measurement. Thus, it has been observed that the items that measure the organizational commitment and its dimensions have an internal consistence. The coefficients of internal consistency record the following values: for the organizational commitment $\alpha = .95$, for the affective commitment $\alpha = .88$, for the commitment of continuity $\alpha = .91$ and for the normative commitment $\alpha = .90$; therefore, we assume the equality of variants.

5.1. Indices of organizational commitment

Regarding the indices of organizational commitment, the persons surveyed may be located on an index scale from 1 to 5, where 1 represents the lowest commitment to the project and 5 the highest commitment to it. For each person, the organizational commitment dimensions index is calculated as the average for a score given for each statement. The following table shows the organizational commitment and its dimensions, obtained from the ratio between the indices obtained by each individual and the total number of persons questioned whose data were validated.

Table no. 1 **Indices of organizational commitment - 2015 study**

	Indices
Organizational commitment	3,65
Affective commitment (AC)	3,55
Continuance commitment (CC)	3,82
Normative commitment (NC)	3,60

The data show that the level of organizational commitment of the interviewed persons is high. It is not possible to make a perfectly objective distinction with regard to the intensity of the phenomenon, but it can be easily observed that the index obtained for the organizational commitment (3,65) is above the average. This shows that former RMGC employees tend to support, or even better, to be loyal to RMGC Project even after dismissal. Also, it can't be exactly said why people do this but it is easy to see that the strategy of glocalization that the company approached by winning the local community's trust plays a very important role in building the local people's perceptions and opinions about the project.

Table no. 2 **Indices of organizational commitment - 2016 study**

	Indices
Organizational commitment	3,16
Affective commitment (AC)	3,15
Continuance commitment (CC)	3,27
Normative commitment (NC)	3,05

Regarding the 3.16 index obtained for respondents' organizational commitment, this is above average, but much lower than the index in the 2015 study. Continuing the discussion it is noticed that the index of continuance commitment is the highest score for both research, and this is the highest compared to the other indices. Former employees of the company support the project to a greater extent for the benefits it would bring to each respondent. The people in the area have accepted the foreign investor, and supported him, even though many national voices opposed this mining project. This shows once again how important investors are in disadvantaged communities and how much they can influence community life. The Roşia Montană mining community being affected by the large number of properties sold to the foreign company and massive displacements that were made with the consent of the people and without constraints. On the other hand, it can be seen the dependence of the locals on an investor, who knew how to attract them, using the strategy of glocalization, giving them jobs and promising the development of the area.

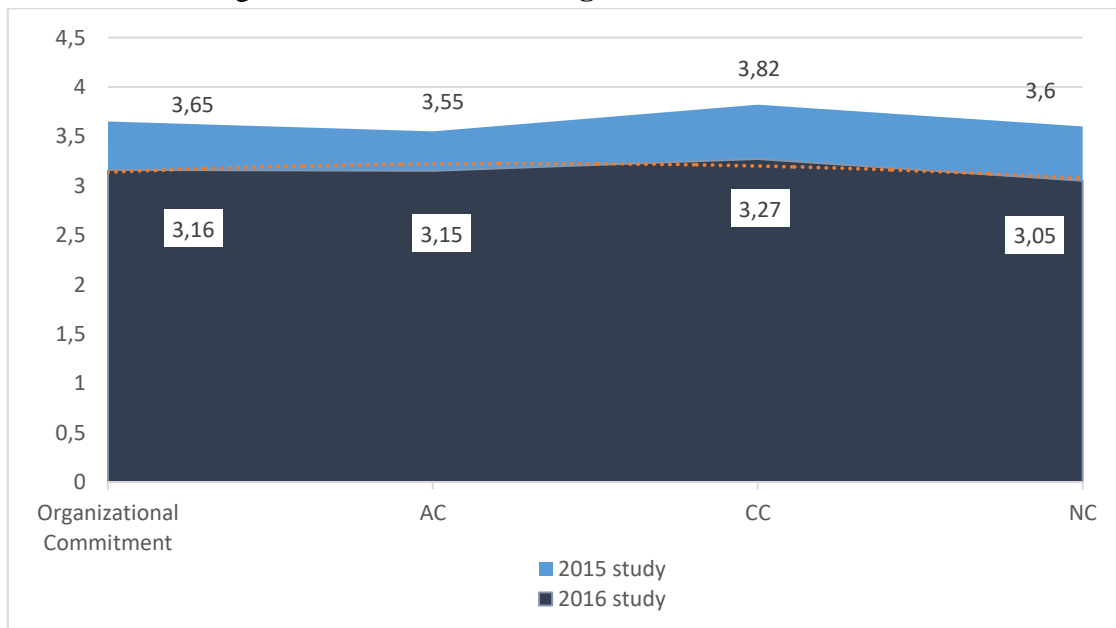
4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

However, not everyone was able to sell their property to RMGC. Only properties from the impact area of a project or the site where the tailings plant and tailings pond have to be built. These people most felt the effects that the foreign investor's departure had on their own budget. The rest of the locals already leaving the area and moving elsewhere, or receiving large sums of money for the land sold. There were also people who did not want to sell their properties and lands, choosing to stay in the area for various reasons, whether of an economic nature, the negotiation of the property price with the RMGC was unsuccessful or did not want to leave the area where they grew up and are emotionally attached.

Discussing the evolution of organizational commitment, it is expected that the level of organizational commitment will decrease as time passes from the dismissal, and the news about the restart of the project is unfavorable to the company. People losing their hope in this project losing their connections with the company and began to notice its weaknesses of company and began to discover the drawbacks of the mining project.

This fall in commitment can be seen in the chart below, where the level of organizational commitment is presented in 2015, one year after the dismissal, and one recorded in the 2016 study. We remind that the items in the questionnaire remained the same, and the same respondents responded to the study in both years.

Figure no. 1 Evolution of organizational commitment

As can be seen, the indices from the 2016 study are lower than those in the first study, however the differences are not very high. One interesting thing that can be noticed is that if in the 2015 study, the lowest index was the one of affective commitment, in the study of 2016, the normative commitment is the lowest index. This shows that this project is still in the minds and hearts of people, but they are no longer so grateful to the company. The obligation to remain loyal to the organization and the desire to work within the same company decreases with the passage of time, and the chances of it returning are reduced. It should not be

forgotten that some of the respondents found another job, so they activate and attach themselves to the company they are currently working on.

6. Conclusions

It is the first scientific research in which the organizational commitment is measured after the dismissal and not at the time the employees were part of the company. At the same time, the study continues with reapplying, to the same respondents, a the same questionnaire measuring the organizational commitment at one year time interval. Only in this way can be observed the evolution of organizational commitment and the dimensions of it.

Analyzing the organizational commitment, we notice that, as a result of the questionnaire, the former employees of the mining company are to a large extent devoted, in 2015 year, to the RMGC Project. Firstly, because this devotion would bring them benefits with the start of the project, then they support the project due to moral implications, as the company hired them and engaged in creating welfare for both the community and every individual, and only then the former employees are devoted to the project because they are emotionally and affectively attached to it. One year after the first research, in 2016, the organizational commitment of former RMGC employees was still quite high, but lower than in the 2015 study.

This study shows how the organizational commitment can be influenced by the strategy that the investor adopts in relation to the community and later to the employees. At the same time, devoted employees are willing to support the company's objectives even after the dismissal without other immediate opportunities for sustainable development. People in disadvantaged areas support any other project that sustains the area's development. They can be loyal to any investor who offers them jobs and cares for the community needs.

7. Bibliography

[1] Allen, J. N. and Meyer, P. J., *The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization*, Journal of occupational psychology 63 (1) pp: 1-18, 1990;

[2] Aniței M. și Chraif M., *Studiul relației dintre bonificațiile salariale, munca în echipă, atașament organizațional și posibilitățile de dezvoltare personală într-un department call-center dintr-o organizație națională din România*, În Conferința Internațională Educație și Creativitate pentru o Societate Bazată pe Cunoaștere, Psihologie, pp. 11-18, Universitatea Titu Maiorescu, București, 2012;

- [3] Becker S. T., Howard J. K. and Meyer, J. P., *Commitment in organizations: accumulated wisdom and new directions*, in *Commitment in organizations: accumulated wisdom and new directions*, Taylor & Francis Group, New York, pp: 419-453, 2009;
- [4] Bridge G. and McManus P., *Sticks and Stones: Environmental narratives and discursive regulation in the forestry and mining sectors*, *Antipode* 32 (1) pp: 10-47, 2000;
- [5] Brown B. B., *Employees' organizational commitment and their perception of supervisors' relations-oriented and task-oriented leadership behaviors*, *Lucrare de disertație*, Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University, 2003;
- [6] Buțiu C. A. and Pascaru M., *Proiectul companiei Roșia Montană Gold Corporation*, in *Habitatul risipit de globalizare. Impactul psiho-social și rezidențial al proiectului Roșia Montană Gold Corporation*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, pp: 38-58, 2007;
- [7] Egresi I., *The curse of the gold: Discourses surrounding the project of the largest pit-mine in Europe*, *Human Geographies* 5 (2) pp: 57-68, 2011;
- [8] Geller D. and Bamberger P., *Bringing avoidance and anxiety to the job: Attachment style and instrumental helping behavior among co-workers*, *Human Relations* 62 (12) pp: 1803-1827, 2009;
- [9] Jaros S., *Meyer and Allen model of organizational commitment: Measurement issues*, *The Icfai Journal of Organizational Behavior*, 4 (4) pp: 7-25, 2007;
- [10] Krueger R., *Relocating Regulation in Montana's Gold Mining Industry*, *Environment and Planning* 34 (5) pp: 867-881, 2002;
- [11] Merritt M. S., *The two-factor solution to Allen and Meyer's (1990) affective commitment scale: Effects of negatively worded items*, *Journal of Business and Psychology*, 27 (4), pp: 421-436, 2012;
- [12] Meyer P. J. and Allen, J. N., *Commitment in the workplace, Theory, research and application*, Sage Publications, California, 1997;
- [13] Mucea B.N., *From employment to organizational commitment: A case study of former employees of Roșia Montană Gold Corporation in the context of globalization*, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, Issue 3/2018, pp: 261-271, 2018a;
- [14] Mucea B.N., *Globalization, sustainable development and organizational commitment: the case of former employees of Roșia Montană Gold Corporation*, *Information Society and Sustainable Development*, *Academica Brâncuși Publishing House*, Târgu Jiu, pp 423-428, 2018b;
- [15] Mucea B. *Perspectiva matricei comunitare asupra unui cartier de strămutați: Recea, Alba Iulia*, in *Inteligență, teritorii și dezvoltare umană*, pp: 93-101, *Presa Universitară Clujeană*, Cluj-Napoca, 2014;
- [16] Nicula V., *Alburnus Maior Roșia Montană. Milenii de existență*, Editura Eurodidact, Turda, 2001;
- [17] Noaghea C., *Leadership și angajament organizațional pe timp de criză Economică*, *Revista de Psihologie* 60 (2) pp: 107-118, 2014;

- [18] Pascaru M., *Glocalizare românească. Impactul comunitar al proiectului Roșia Montană Glod Corporation*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2013;
- [19] Pascaru M., *Habitatul risipit de globalizare. Impactul psiho-social și rezidențial al proiectului Roșia Montană Gold Corporation*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2007;
- [20] Pleșa R., *Aspecte ale calității vieții persoanelor vârsnice pensionate din Valea Jiului*, Editura Universitas, Petroșani, 2012;
- [21] Pleșa R., *Economical and Living Standard of Pensioners, at National Level and in the Jiu Valley Area*, Annals of the University of Petroșani - Economics 11 (3) pp: 237-244, 2011;
- [22] Popoiu P. and others, *Roșia Montană studiu etnologic/Roșia Montană ethnological study*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2010;
- [23] Walker R., *Roșia Montană EIA received*, Business Information Group 92 (9) pp: 1-3, 2006;
- [24] *** RMGC. 2006. *Plan A- Plan de management de mediu și local*. Vol. 21. Roșia Montană;
- [25] *** RMGC. 2006. *Rezumat fără caracter tehnic. Raport la studiul EIM*. Vol. 19. Roșia Montană;
- [26] *** www.rmgc.ro;

AZERBAJCAN'DA YAŞAYAN LEZGİ AZINLIK HALKININ KENDİNE ÖZGÜ GELENEKLERİ

Türkən Musayeva
Azerbaycan Milli Konservatuvanı

Özet

Azerbaycan dünyadaki çok kültürlülüğün anavatanı, üç büyük dinin yaşadığı eşsiz bir ülke- hristiyanlık, İslam ve Yahudilik, pek çok etnozlu ve kardeşesine kurulan bir ailedir. Makalenin ana odağı Lezgi gelenekleri üzerine kurulmuştur.

Резюме

Азербайджан является родиной мультикультурализма в мире, редкой страной, в которой живут представители трёх крупных религиозных конфессий – христианство, ислам и иудаизм, дружная братская семья многочисленных этносов.

Summary

Azerbaijan is the birthplace of multiculturalism in the world, a rare country of the three great secular religions-Christianity, Islam and Judaism, the friendly brotherhood of many ethnicities.

Lezgi halkı Dağıstan'ın güneydoğusu ile Azerbaycan 'ın kuzeydoğusunu içine alan kurak ve çıplak Sarnur havzasında yaşarlar. Kuzey ve kuzeybatıda Çeçenler, batı ve güneybatıda Gürcüler, güney ve doğuda Azeriler'le komşudurlar. Kafkasya'nın en eski yerli halklarından olan Lezgiler'e Latin müellifleri Legea, Gürcüler Leki ve ya Lekzi, İranlılar'la Araplar Lekz ve Ruslar Lezgin adını vermişlerdir. Bir Gürcü efsanesine göre Lezgiler'le Kartveller (Gürcüler), Likos ve Kartlos adlı iki kardeşten türemişlerdir ve adları bu iki kardeşin adlarından gelmektedir.

Onların yaz aylarında yüksek yayialara çıkarak hayvancılıkla uğraşanlar kışın Bakü, Şemaha ve Kuba gibi şehirlerde çalışırlar. Evlerde halı ve kilim dokumacılığı gelişmiştir. Lezgiler, Kafkas dillerinin Kuzeydoğu öbeğinde yer alan Çeçen -Lezgi kolundan Lezgice'yi konuşurlar. Arapça, Farsça, Türkçe ve Rusça'nın etkisinde kalan Lezgice Küri, Ahtı ve Kuba olmak üzere başlıca üç diyalekti içine alır. Kuba diyalekti Azerbaycan'ın kuzeyinde, Ahtı ve Küri de Dağıstan'ın güneydoğusunda yaygındır. 1928 yılına kadar Arap, bu tarihten 1938'e kadar Latin ve 1938'den itibaren Kiril alfabesiyle yazılan Lezgice halen radyo ve televizyon yayınlarında , yazılı yayıncılıkta ve eğitim alanında kullanılmaktadır. Cesur, muharip ve genelde uzun ömürlü olmalarıyla tanınan Lezgiler'in tarihi hakkında fazla bilgi yoktur. Yüzyıllardır aynı bölgede yerleşmiş oldukları ve tarih boyunca başka devletlerin otoritesi altına girmeden serbest halde yaşadıkları bilinmektedir. Hazar denizinin kuzeyinden Kafkasya'nın güney taraflarına inmek isteyenlerle güneyden gelip kuzey bölgelerine çıkmak

isteyenlerin geçecekleri bir bölgede bulunmaları Lezgiler'i devamlı surette çeşitli akınlarla karşı karşıya bırakmış, fakat onlar varlıklarını koruma başarısını gösterdikleri gibi bazı komşularını da aralarına alarak eritmişlerdir. VII ve VIII yüzyıllarda müslüman Arap savaşçılarının bölgeye ulaşmalarıyla İslam'la tanışan Lezgiler'in bir kısmı o dönemde müslüman olmuş, halkın hepsinin müslüman olması ise ancak XV yüzyılda Şirvan Şahı Halil'in bölgeyi fethinden sonra gerçekleşmiştir. XVIII yüzyıla kadar Azerbaycan'daki Türk hanlıklarının etkisi altında kalan Lezgiler 1775'te merkezi Kurak olan bağımsız Küri Hanlığı'nı kurdular. Ancak bu hanlık Lezgiler'in yaşadığı toprakların sadece bir bölümünü içine aldığından birçokları siyasi otoritenin dışında serbest bir hayat sürdürdüler; bazıları ise Kuba, Derbend ve Gazikumuk hanlıkları içinde bulunuyorlardı.

Lezgiler'in büyük çoğunluğu Azerbaycan'ın kuzeyinde, Kusar, Kuba, Haçmaz, Kebele, İsmayılı, Oğuz, Kah, Şeki rayonları toprağında toplu bir halde Bakü, Gence, Sumgayıt ve Mingeçevir şehirlerinde yaşıyorlar. Azerbaycan'da Lezgiler'in sayılarının 450.000 kişi olduğu bilinmektedir. Rusya'ya bağlı Dağıstan'da Lezgiler'in sayısının 550.000 ve diğer Samur boylarıyla birlikte değerlendirildiğinde 850.000'e eriştiği görülmektedir.

Araştırman lezgi halkının kültürü, inanclarına dayanır. Bunun için Azerbaycanın Qusar adlı bölgesine dafalarla gidilmiş ve orada yaşayan lezgilerin söylediklerine dayanarak çoklu sayıda örnekler bulunmuştur.

Lezgilerde Lezgi olmayan Müslüman halka mesela Azerbaycanlı Lezgi olmayana kız verilir ve alınır ancak İsevi'ye kız verilir onlardan kız alınmaz. Lezgiler eskiden Karaçilere kız verip onlardan kız almazlardı. Şimdilerde bu katılık eskiye nazaran bir hayli kalkmış ilişkilerdeki sertlik yumuşamıştır. Lezgiler'le Karaçiler arasında evlilikler yapılmaktadır. Lezgiler evlenirken kız kaçırma veya kocaya kaçma yöntemini de uygularlar. Lezgi aile fertleri ve akrabalar birbirlerine çok tutkun olurlar. Gerektiğinde kan davası güderler. Lezgilerde kız istemeğe (ilçiyar) genellikle ilkin kızlar ve kadınlar giderler. Daha sonra gelin adayı kızın annesinin tekrar tekrar ağzı aranır olumlu cevabı oluşturulur ve bunlardan sonra er kişiler istemeğe giderler. Şirin Çay/Tatlı Çay içildikten sonra iş bağlanmıştır. Bu çayın tabağına çayı içenlerce pul/para konur. Böylece kızın "He"/ "evet"i si alınmış olur. Bundan sonra toyun/düğünün gününün belirlenmesine geçilir. Kız toyuna hına/kına toyu da denir. Bu esnada veya daha sonra uygun bir zamanda kız evinden bir şey haber vermeden almak bereket getiri diye bir inanç vardır.

Şirin Çay içme inanç ve uygulaması Türk kültürlü halklarda çok yaygındır. Bazen Şerbetini İçmek, çikolatasını Yemek, tatlı Kahvesini İçmek olarak da geçer. İşin tatlılığa bağlanması anlamındadır. Kız evinin heesi Anadolu'da 'evet' in alınması olarak da geçer. Anadolu'da kına Gecesi'ne ilaveten ayrıca Kız Toyu yapıldığı veya toyun kız evinde yapılan kısmına Kız düğünü denildiği de olur. Kız evinden haber verilmeden bir şeylerin alınması inanç ve uygulaması Türk kültürlü halklarda çok yaygındır. Kız evi, evin bereketini kız birlikte götürmesin diye bu uygulamaya mani olmak ister. Bazı hallerde çalınan eşya başka bir hediye karşılığında geri verilir. Bize göre bu kız evinin üzüntüsünü başka bir üzüntü ile avundurmanın bir yolu da olabilir. Biz, Kola Çıkmak, Hanı Yağma, Diş Kirası, nazarı yapanın giysisinden bir parça yakmak gibi inanç ve uygulamaların arasında henüz adı konulamamış bir bağının olduğunu sezindi ile düşünüyoruz.

Lezgiler'de de gelin yeni evinin eşiğinden girerken basarak bir tabak kırıp ses çıkarması ve böylece kötü ruhları kovması inancı vardır. Şah Bezeme inanç ve uygulaması Lezgi oğlan toylarında da oludu şimdilerde kalktı. Düğün bayrağı niyetine kapıya kırmızı bir bez asılır. Bu, o evde hayır iş olduğunu gösterir. Bazı hallerde de beyin boynuna kırmızı bir bez bağlanır.

Lezgiler'de özel Lezgi laylaları/ninnileri vardır. “Avratlar beşik terpetende/sallayınca layla/ninni söylerler. Boş beşik terpetmek pis iştir/uygun olmaz. Denenmiştir sonu yahşi/iyi çıkmıyor.

Lezgiler'de çocuk isteyen anne dua etmek için Gümrah Baba yatırına gider ve orada dalların arasına sembolik bir beşik yapar. Dileyenin kabul olup olmayacağı beşiğin sallanması ile anlaşılır. Çocuk olacaksa beşiğin sallanacağına inanılır. Bu esnada hoca niyet sahibinin yanında sürekli okumaktadır.

Lezgice nağıllar/masallar da vardır. Neneler Lezgice nağıl/masal anlatır, anneler Lezgice layla/ninni söylerler. Ayrıca Lezgice Lezgilere mahsus bir dönem Lezgilerin de olduğu ancak bunların zamanla Azerbaycan Türkçesi ile karma dilli söylenmeye başladıkları ifade edilmektedir.[Lezgilerdeki geleneksel düğün adetleri Mogal/Azeri Türklerinden farklı değildir. Keza Kırk inancı itibariyle de bir farklılık yoktur

Literatür:

Azerbaycan dilinde:

1. Azsayılı xalqların folkloru. I kitab. Bakı-“Elm və təhsil”-2014
2. Azərbaycan folkloru antologiyası XIII cild Şəki-Qəbələ-Oğuz Qax-Zaqatala-Balakən folkloru, Bakı -2005-

Rusça:

3. [Лезгины](#) // [Большая советская энциклопедия](#). — М.: [Советская энциклопедия](#).
4. [Страбон](#) ГЕОГРАФИЯ КНИГА XI М.: «ЛАДОМИР», 1994.

ÇEVİRİMİÇİ OYUN BAĞIMLILIĞININ, ALGILANAN SOSYAL DESTEK VE TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARLA İLİŞKİSİ³³

Emre YILDIRIM
Şerife Gonca ZEREN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Özet

Araştırmanın amacı çeşitli lise türlerinde öğrenim gören ergenlerin çevrimiçi oyun bağımlılığı düzeylerinin ailesinden, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden gördükleri sosyal destek ve temel psikolojik ihtiyaçları ile ilişkisinin incelenmesidir. Araştırmaya Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi ve İmam Hatip Lisesine devam eden 262 kız, 271 erkek, toplam 533 öğrenci katılmıştır. Veriler SPSS 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Bağımsız Gruplar İçin t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) ve Pearson Korelasyon Analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, erkeklerin çevrimiçi oyun bağımlılıkları kız öğrencilerden; Meslek Lisesi öğrencilerinin oyun bağımlılıkları, Anadolu Lisesi ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Çevrimiçi oyun bağımlılığı ile algılanan sosyal destek ve temel psikolojik ihtiyaçlar arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Problem durumu ve araştırmanın amacı

Steve Russell tarafından 1962 yılında MIT’de geliştirilen ‘Spacewar’ isimli oyunun üretilmesi, sonrasında ATARI şirketinin kurulması ve 1972 yılında da PONG isimli bir oyunla dijital oyun çağı başlamıştır (Wolf, 2007). Bu süreçten sonra teknolojinin hızlı gelişimine paralel olarak, dijital oyunlar da baş döndürücü bir hızla geliştirilmeye devam etmiştir. Geline son noktada, sanal gerçeklik (virtual reality) ve yapay zeka kavramlarıyla beraber dijital oyunlar, insan yaratıcılığının sınırlarını zorlamaktadır. Oyun her insan için bir ihtiyaçtır ve sadece çocuklukta değil yetişkinlikte de eğlenme ihtiyacını karşılayan önemli bir araçtır (Ögel, 2012). Geçmişte oyun parklarında ve sokaklarda arkadaşlarla beraber gerçekleştirilen oyunlar; günümüzde evlerde, internet kafelerde, oyun salonlarında bilgisayarlar, akıllı telefonlar, oyun konsolları ve tabletler sayesinde hayatın her alanında gerçekleştirilen sanal etkinlikler haline almıştır (Yeşilyurt, 2014). Dijital oyunların insanların ciddi bir ölçüde zaman harcadıkları günlük bir rutini haline geldiği söylenebilir (Çeken ve Çiçekli, 2018). NewZoo şirketinin 2017 yılındaki araştırmasına göre Türkiye’de 30,8 milyon insan dijital oyunlar oynamaktadır ve bu sayının %30’unu 10-20 yaş arası bireyler oluşturmaktadır (NewZoo, 2018). Adcolony şirketi tarafından yapılan bir araştırmada da 24 milyonun üzerinde mobil oyuncu olduğu ortaya konmuştur. Bu araştırmaya göre 15-17 yaş arası gençlerin %90,1’i mobil oyun oynamaktadır (Adcolony, 2018). Bu sayılar, özellikle ergenlerin hayatında dijital oyunların ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu görmemizi sağlayabilir.

³³ Bu çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında, birinci yazarın yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Bu araştırmada lise öğrencilerinin çevrimiçi oyun bağımlılığı düzeylerinin algıladıkları sosyal destek ve temel psikolojik ihtiyaçları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla şu sorulara cevap aranmıştır: 1. Çevrimiçi oyun bağımlılığı cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir? 2. Çevrimiçi oyun bağımlılığı lise türlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir? 3. Çevrimiçi oyun bağımlılığı ile algılanan sosyal destek ve temel psikolojik ihtiyaçlar arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Evren ve Örneklem

Çalışma evreni İstanbul ili, Bağcılar ilçesinde öğrenim gören lise öğrencileri olarak belirlenmiştir. Bu evrenden tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilen Anadolu Liseleri, Meslek Liseleri ve İmam Hatip Liselerinden 262 kız 271 erkek toplam 533 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada Çevrimiçi Oyun Bağımlılığı Ölçeği (İlgaz, 2015), Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (Yıldırım, 2004), Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Formu (Kesici, 2007) ve araştırmacılar tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ile veriler toplanmıştır.

Uygulama

Okullardan gerekli yasal izinler alınmış, veri toplama araçları, sınıf ortamında öğretmenler ve birinci araştırmacı eşliğinde, yalnızca gönüllü öğrencilerden toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Bağımsız Gruplar İçin t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) ve Pearson Korelasyon Analizi yöntemleri kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın sonucunda, erkek öğrencilerin çevrimiçi oyun bağımlılığı puan ortalamaları ($\bar{x}=54,93$) ile kız öğrenciler ($\bar{x}=39,48$) arasında anlamlı bir farklılığın olduğu bulunmuştur ($t= -10,67$; $p<.001$). Okul türlerine göre ise meslek lisesinde okuyan öğrencilerin çevrimiçi oyun bağımlılığı düzeylerinin, Anadolu Lisesi ($p=.000$) ve İmam Hatip Lisesi ($p=.004$) öğrencilerinden daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir ($p<.01$). Ancak Anadolu Lisesinde okuyan öğrencilerle imam hatip lisesinde okuyan öğrencilerin arasında çevrimiçi oyun bağımlılığı düzeyleri açısından anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir ($p=.298$). Öğrencilerin çevrimiçi oyun bağımlılığı ile algıladıkları sosyal destek ve temel psikolojik ihtiyaçları arasındaki ilişkiye Pearson Korelasyon yöntemi ile bakılmış ve öğrencilerin çevrimiçi oyun bağımlılığı düzeyleri ile algıladıkları sosyal destek arasında negatif yönde düşük anlamlı bir ilişki çıktığı saptanmıştır ($r=-.233$; $p<.01$). Çevrimiçi oyun bağımlılığı ile temel psikolojik ihtiyaçlar arasında da negatif yönde düşük anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-.196$; $p<.01$). Öğrencilerin çevrimiçi oyun bağımlılığı ile arkadaş sosyal desteği ($r= -.211$; $p<.01$), aile sosyal desteği ($r= -.210$; $p<.01$) ve öğretmen sosyal desteği ($r= -.151$; $p<.01$) arasında negatif yönlü düşük anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çevrimiçi oyun bağımlılığının

temel psikolojik ihtiyaçların alt boyutları olan özerklik ($r = -.109$; $p < .05$) ve ilişki ($r = -.232$; $p < .01$) ihtiyacı arasında negatif yönlü düşük anlamlı bir ilişki bulunurken, yeterlilik ($p = 0.54$) ihtiyacı ile arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Sonuç ve öneriler

Araştırmanın sonucunda erkeklerin çevrimiçi oyun bağımlılıklarının kız öğrencilerden; Meslek Lisesi öğrencilerinin oyun bağımlılıklarının Anadolu Lisesi ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca .lise öğrencilerinin çevrimiçi oyun bağımlılıkları ile algıladıkları sosyal destek ve temel psikolojik ihtiyaçları arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

Pek çok oyuncunun çevrimiçi oyunlara yönelme sebepleri arasında bu oyunların sosyal etkileşime olanak sağlaması olduğu görülmektedir (Voiskounsky vd., 2004). Ergenlerin özellikle aile ve arkadaşları ile olan ilişkileri onların dijital oyunlara olan bağımlılığını etkileyebilmektedir. Ailenin çocukları ile belli bir süre yeterince ilgilenmediği durumlarda oyun bağımlılığı düzeylerinde artış olmaktadır (Han vd., 2012). Ergenler bir sorunla karşılaştıklarında, bunu çözmek için başvuracakları sosyal destek kaynakları yeterli değilse, dijital oyunlar oynayarak sorunlarından kaçabilmektedirler (Laconi, Pires ve Chabrol, 2017). Ergenlerin sosyal destek kaynaklarının artırılması için ailenin, öğretmenlerin ve akranlarının uygun yöntemlerle bu konularda bilgilendirilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Adcolony (2017) *Mobile Gaming in Turkey Under the Microscope*
<https://www.adcolony.com/blog/2017/07/18/mobile-gaming-turkey-microscope/>
adresinden 28.03.2018 tarihinde elde edilmiştir.
- Çeken, B., & Çiçekli, K. (2018) FRP kutu oyunlarından grafiğe, sıra tabanlı (digitalturnbased) dijital oyunlardaki tasarım trendleri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 35-43.
- Han, D. H., Kim, S. M., Lee, Y. S., & Renshaw, P. F. (2012). The effect of family therapy on the changes in the severity of on-line gameplay and brain activity in adolescents with on-line game addiction. *Psychiatry Research: Neuroimaging*, 202(2), 126-131.
- Ilgaz, H. (2015). Adaptation of game addiction scale for adolescents into Turkish. *Elementary Education Online*, 14(3), 874-884
- Kesici, Ş., Üre, Ö., Bozgeyikli, H. ve Sünbül, A. M. (2003). Temel psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. VII. Ulusal PDR Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı, Malatya
- Laconi, S., Pires, S., & Chabrol, H. (2017). Internet gaming disorder, motives, game genres and psychopathology. *Computers in Human Behavior*, 75, 652-659.
- NewZoo (2017) *The Turkish gamer | 2017* <https://newzoo.com/insights/infographics/the-turkish-gamer-2017/> adresinden 28.03.2018 tarihinde elde edilmiştir.
- Ögel, K. (2012). *İnternet Bağımlılığı: İnternetin Psikolojisini Anlamak ve Bağımlılıkla Başa Çıkmak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Voiskounsky, A. E., Mitina, O. V., & Avetisova, A. A. (2004). Playing online games: Flow experience. *Psychologyjournal*, 2(3), 259-281.

Yeşilyurt, F. (2014). Ergenlerin çevrim içi oyunlardaki deneyimleri ve oyuna ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü*.

Yıldırım, İ. (2004). Algılanan sosyal destek ölçeğinin revizyonu. *Eğitim Araştırmaları–EurasianJournal of EducationalResearch*, 17, 221-236.

Anahtar Sözcükler: Çevrimiçi Oyun Bağımlılığı, Algılanan Sosyal Destek, Temel Psikolojik İhtiyaçlar.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ONLINE GAME ADDICTION, PERCEIVED SOCIAL SUPPORT AND BASIC PSYCHOLOGICAL NEEDS³⁴

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between the level of online gaming addiction of adolescents studying in various school types and their social support and basic psychological needs. In the study 262 female, 271 male, 533 students from Anatolian, vocational and imam hatip high schools participated. Data were analyzed using SPSS 22.0 package program. In the analysis of data, t-Test for Independent Groups, One Way ANOVA and Pearson Correlation Analysis were used. According to the findings, online game addiction of male students is significantly higher than female students; game addictions of vocational high school students are significantly higher than students of Anatolian and imam hatip school students. A significant negative correlation was found between online gaming addiction and perceived social support and basic psychological needs.

Problem situation and aim

In 1962, at the MIT, Steve Russell started the game Age of Space with the production of the game called Spacewar, then ATARI was established and in 1972 a game called PONG was developed (Wolf, 2007). After this process, parallel to the rapid development of technology, digital games continued to be developed rapidly. At the last point, digital games, along with the concepts of virtual reality and artificial intelligence, push the limits of human creativity. The game is a need for every human being and the game is an important tool that meets the need to have fun not only in childhood but also in adulthood (Ögel, 2012). Past games with friends and friends in the playgrounds; Nowadays, it has become a virtual activity in every area of the life thanks to computers, smartphones, game consoles and tablets in homes, internet cafes, gaming halls (Yeşilyurt, 2014). Digital games have become a daily routine

³⁴This study was produced from the first author's master thesis under the supervision of the second author.

where people spend a considerable amount of time (Çeken v eÇiçekli, 2018). According to the survey by NewZoo companyin 2017 of 30.8 million people are playing digital games in Turkey and 30% of this number consists of individuals aged 10-20(NewZoo, 2018).A study by the company Adcolony has also been shown to be over 24 million mobile players. According to this study, 90.1% of young people between the ages of 15-17 play mobile games (Adcolony, 2018). These numbers can allow us to see how important digital games are in the lives of adolescents.

In this study, it was aimed to examine high school students' levels of online game addiction in terms of perceived social support and basic psychological needs.For this purpose, the following questions were searched: 1. Does online gaming addiction differ significantly by sex? 2. Does online game addiction differ significantly according to high school types? 3. Is there a significant relationship between online gaming addiction and perceived social support and basic psychological needs?

Methodology

Universe and Sample

The universe of study is the high school students in the district of Bağcılar, Istanbul. The sample of this research consisted of 533 students (262 female, 271 male) from Anatolian High Schools, Vocational High Schools and Imam Hatip High Schools selected from this universe by stratified sampling method.

Data Collection Tools

Data were collected with the Online Game Addiction Scale (Ilgaz, 2015), Perceived Social Support Scale (Yildirim, 2004), The Basic Psychological Needs Scale (Kesici, 2007) and the Personal Information Form created by the researchers.

Process

Necessary legal permits were obtained from the schools, data collection tools were collected only from volunteer students in the classroom, accompanied by teachers and the first researcher.

Data Analyze

Data were analyzed using SPSS 22.0 package program. In the analysis of data, t-Test for Independent Groups, One Way ANOVA and Pearson Correlation Analysis were used.

Findings

As a result of the research, it was found that there was a significant difference between male students' online gaming addiction and female students. ($t = -10,67$; $p < .001$). According to the school types, it was found that the level of online gaming addiction of the students in vocational high schools was higher than the students of Anatolian High School and Imam Hatip High School. However, there was no significant difference in the level of online game addiction among the students studying at the Anatolian high school and at the Imam Hatip High School. The relationship between online game addiction and perceived social support and basic psychological needs was evaluated by Pearson Correlation method and it was found that there was a negatively low correlation between the levels of online game addiction and

perceived social support ($r=-.233$; $p <.01$). There was also a negative correlation between online gaming addiction and basic psychological needs ($r = -.196$; $p <.01$).

Results and Suggestions

According to the findings, online game addiction of male students is significantly higher than female students; game addictions of vocational high school students are significantly higher than students of Anatolian and imam hatip school students. A significant negative correlation was found between online gaming addiction and perceived social support and basic psychological needs.

Among the reasons many players go to online games, it is seen that these games allow social interaction (Voiskounsky vd., 2004). The relationship of adolescents, especially with family and friends, may affect their dependence on digital games. Game addiction levels increase when the family does not care about their children for a certain period of time (Han vd., 2012). When adolescents encounter a problem, they can avoid their problems by playing digital games if the resources of social support they want to solve are not enough (Laconi, Pires ve Chabrol, 2017). In order to increase the social support resources of adolescents, it is advisable to inform parents, teachers and peers about these issues by appropriate methods.

Keywords: Online Game Addiction, Perceived Social Support, Basic Psychological Needs.

İŞ TATMİNİ VE İŞ STRESİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND JOB STRESS

Aygül ÖZÜPEK
Gelişim Üniversitesi

ÖZET

İş tatmininin, performans ile paralel bir yapıda olduğu söylenebilir. Genel anlamıyla iş tatminiyle alakalı tanımlar duygusal ve bilişsel kavramsallaştırma şeklinde iki boyutludur. Duygusal iş tatmininden bahsedildiğinde akılda daha evrensel bir kavram canlanmaktadır. Diğer taraftan bilişsel iş tatmini kavramı, iş tatminini genel anlamından ziyade farklı boyutlarıyla irdelemektedir. Bilişsel iş tatmininde daha çok işin belli boyutlarıyla alakalı değerlendirmeler ön plandadır. İş tatmini çalışanlara yüksek moral sağlamak ve iş yerleri ile bütünleşmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda örgütsel bağlanmaya da etki ettiği bilinmektedir. İş stresi, normal fonksiyonlarından bireyi saptıran psikolojik ve/veya fiziksel davranışlarına etki eden, iş ile alakalı etkilerin neticesinde meydana gelen psikolojik bir durum ya da işin gerekleriyle işçinin yetenekleri, kaynakları veya gereksinimlerinin arasında uyumsuzluk olması durumunda oluşan, zararlı fiziksel ve duygusal cevaplardır.

Stresi meydana getiren bir çok farklı odak vardır. Bu odakların tespit edilebilmesi stresin sona erdirilmesi ile ilgili önemli bir çözüm başlangıcıdır. Stres kaynakları çoğunlukla dış kaynaklı gibi görünse de bir çok kez içsel nedenlerden kaynaklanır. Bu içsel stres kaynaklarına bireysel stres kaynağı denilebilir. Öz yeterlilik düzeyi ile ilgili olarak kişinin yapabileceği bir işe karşı olumsuz tutum sergilemesi ve “bu işi başaramam” duygusu içinde olması kişide o işe karşı stres yaratır. İş tatminsizliğinin iş stresine etki ettiği çeşitli araştırmacılar tarafından kanıtlanmıştır. İş yerlerindeki iş yoğunluğunun yüksek düzeyde olması ve iş doyumunun sağlanamaması (yani işin sonucunda kişinin karşılığını alamadığını düşünmesi) ciddi bir stres kaynağıdır. Bu durumu engellemenin yolu adaletli iş paylaşımı yapılması ve kişilerin işe karşı olan iş doyum düzeylerinin yükseltilmesidir. Bu süreci yönetecek olan bölüm ise yönetim bölümüdür.

İnsanlar iş ortamında işletmelerine verdikleri emeğin karşılığını almak ve saygı görmek isterler. Bu maaş, doyum vb. şeklinde olur. Yaptığı işten zevk almayan ve o işi zorla yapan kişilerde iş tatminsizliği ortaya çıkar, bu da iş stresinin oluşmasında etkili olabilmektedir. Bu bağlamda iş tatmini ile iş stresi arasında doğrudan ilişkinin olduğu çeşitli çalışmalarla kanıtlanmıştır. Bu çalışmada güncel literatürden yararlanılarak iş tatmini ve iş stresi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan araştırmalar taranarak bir derleme çalışması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş Stresi, İş Tatmini, İş Tatminsizliği

ABSTRACT

It can be said that job satisfaction is parallel with performance. In general terms, definitions related to job satisfaction are two-dimensional in the form of emotional and cognitive conceptualization. When we talk about emotional job satisfaction, a more universal concept is emerging in mind. On the other hand, the concept of cognitive job satisfaction, is examining job satisfaction in different dimensions rather than the general meaning. In cognitive job satisfaction, the evaluations related to certain dimensions of job are at the forefront. Job satisfaction provides employees with high morale and ensures their integration with workplaces. In this context, it is known that it also affects organizational binding. Job stress is a psychological condition that occurs as a result of work-related effects, which deflects the individual from its normal functions and affects its psychological and / or physical behavior or is harmful physical and emotional responses that arise when there is a discrepancy between the requirements of the job and the skills, resources or requirements of the worker.

There are many different foci that make up the stress. The determination of these foci is the beginning of an important solution to the end of stress. Although stress sources often appear to be outsourced, they are often caused by internal elements. These sources of internal stress can be called individual stress sources. With regard to self-sufficiency level, a person's negative attitude towards a job that he/she can do and the feeling of "I cannot do this job" creates a stress against the job. It has been proved by various researchers that job dissatisfaction has an effect on job stress. The high level of work intensity in the workplaces and the lack of job satisfaction (ie the person thinks that they are not getting what they deserve) is a serious source of stress. The way to prevent this situation is to promote fair work sharing and to increase the level of job satisfaction of people. The department that will manage this process is the management department. People want to be rewarded and respected for their labor in their work environment. This is in the form of salary, satisfaction, etc. Job dissatisfaction occurs in those who do not enjoy their job and forced to work, which can cause the formation of job stress. In this context, it has been proven by various studies that there is a direct relationship between job satisfaction and job stress. In this study, a review study has been done by using the current literature to investigate the relationship between job satisfaction and job stress.

Key Words: Job stress, job satisfaction, job dissatisfaction

GİRİŞ

İş stresi, kişileri olması gerektiği şekilden farklı olmaya zorlayan dış etkilerin sonucunda meydana gelen, bu etkilere bağlı olarak şekillenen ve diğer insanlarla girilen etkileşimlere göre artan veya azalan bir durum olarak tanımlanabilir (Pehlivan 2008, 23; Koçoğlu 2015, 11).

Günümüz toplumlarında rekabet kaynaklı olarak birçok işletme stresli iş ortamlarında çalışanlarından üst düzeyde performans beklemektedir. Düşük maaş, mesai saatlerinin uzaması, çalışanların psikolojik olarak zorlanmaları gibi durumlara maruz kalan çalışanlar stres kavramı ile kolaylıkla karşı karşıya kalabilmektedirler. Buna bağlı olarak işletmelerde işgücü devirleri yükselmekte, iş devrine ilişkin maliyetlerin artması, zaman kayıpları, iş doyumсуuzluğu, mal ve hizmetlerin kalitesinde düşüklük, insan kaynaklarının verimsizliği gibi yaşamsal sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Ayça 2016, 38). Bu durumun ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden biri de iş doyumunu veya doyumсуuzluğudur.

Doyum belirli bir aktivite sonucunda elde edilen haz anlamına gelmektedir. İş doyumunu kişinin yaptığı iş veya gerçekleştirdiği görevin beklentisine, isteklerine ve sahip olduğu değerlere uyumlu olması ve işin veya görevin sonucunda kişinin belirli bir gereksinimini gidermesi durumunda elde edeceği memnuniyet duygusudur (Silah 2000, 45).

Çalışma ortamında personeller işlerinden elde etmeyi umdukları memnuniyeti yeteri kadar karşılayamadığı duygusuna kapılırsa iş doyumсуuzluğu ve stres durumu ile karşı karşıya kalır. İş doyumсуuzluğu çalışanın işgücü verimliliği üzerinde negatif etkiler oluşturur ve kişinin örgütsel bağlılığını engeller. Bu da iş devir hızının artması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında örgütlerin başarılı, sürdürülebilir ve rekabet eden esnek yapılara sahip olabilmesi için çalışanların doyum duygusunu yaşayabilecekleri bir çalışma ortamında işlerini yürütmeleri önemlidir. Bu da örgüt yöneticileri eliyle sağlanacak bir durumdur (Vural 2014, 65).

İş Doyumu Kavramı

İş doyumunu kavramı ilk olarak 1930 senesinde Elton Mayo ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmalarda ortaya atılmış bir kavramdır. Elton Mayo ve arkadaşları yaptıkları bir deneyde insanların duygularının ve düşüncelerinin motivasyon üzerinde doğrudan etkili olduğunu görmüşler ve örgütsel davranış ile ilgili bazı kavramlara açıklık getirmişlerdir. İş doyumunu da bu kavramlardan biridir (Ayça 2016, 40; Koçoğlu 2015, 12).

Çalışanın örgütü değerlendirmesi üzerine iş doyumunun kavramsal boyutu temel almaktadır. Çünkü iş doyumunu üzerinde çalışanın örgüte yönelik bilgilerinin ve tutumlarının büyük bir önemi bulunmaktadır. Çalışanın yaptığı işe ve çalışma ortamına yönelik geliştirdiği duyguları ise iş doyumunun duygusal boyutu da iş doyumunun duygusal boyutu anlatılır. Son olarak iş doyumunun davranışsal boyutunu ise çalışanın örgüte karşı işe gelmeme, işe geç gelme, işten ayrılma niyeti gibi davranışsal tepkileri göstermektedir. Özellikle psikoloji ve yönetim alanında yapılan çalışmalarda incelenen konuların başında iş doyumunun davranışsal boyutu gelmektedir (Fisher ve Locke 1992, 12).

İş doyumunu ile ilgili yapılan çalışmalarda elde edilen tanımlar incelendiği zaman genel anlamda bir fikir birliği olsa da ayrıntılarda görüş ayrılıklarının yaşandığı görülmektedir. Genel anlamıyla iş doyumuna ilişkin tanımlamalar duygusal ve bilişsel kavramsallaştırma şeklinde iki boyutludur. İş doyumuna ilişkin diğer değişkenlerin durumu da iş doyumunun

duygusal veya bilişsel tanımlamasının yapılmasından yani bu noktada yapılan bir ayırımdan etkilenmektedir (Thompson ve Phua 2012, 276).

Duygusal iş doyumunu denildiğinde insanların aklında daha evrensel düzeyde bir kavram canlanabilir. Kalleberg (1977) bu noktaya özellikle dikkat çekmiş ve çalışanın işe ve iş ortamına olan gelen duygularının iş doyumunu ile ilgili bir kavram olduğunu ileri sürer. Başka bir tanımda duygusal iş doyumunun belli bir işe yönelik küresel duygu olduğu vurgulanır. Bu özelliği nedeniyle duygusal iş doyumunu tırmacılarca çoğunlukla, genel, sonuç ve evrensel gibi kavramlar ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Locke (1969) iş doyumunu daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak kavramı algılar, etkileniş ve değerlendirme yapma biçiminde görür. Bu açıdan bakıldığında kişileri işleri ile ilgili bütünsel bir bakış açısı ile değerlendirmeler yapması sürecinde farklı alt süreçlerin etkisi bulunur. Öncelikle kişiler iş konusunda karşılıklarına çıkan her bir durumu, görev ve sorumluluğu ayrı ayrı bilinç altında değerlemeye tabi tutar. Kişinin içinde bulunduğu durum ve hedefler ile kendi içinde oluşturduğu hedef ve amaçların birbiri ile bağlantı kurması bu değerlendirme kapsamındadır. Bununla birlikte kişi başından geçen ve etrafında gelişen tüm olaylarla ilgili de bir bağlantı kurar. Bu değerlendirmeler ile kendi iç değerlendirmelerinin örtüşmesi iş doyumunu meydana getirmektedir. Burada görülebileceği üzere iş doyumunu asıl olarak kişinin kısa dönemde meydana getirdiği anlık bir tepki değil belirli bir süreci kapsayan ve deneyimler sonucunda oluşan çok sayıda etkeni ve değerlendirme kriteri olan komplike bir yapıdır.

İş Doyumu ve Doyumsuzluğunun Sonuçları

İş doyumunu işgücü devri, işe yabancılaşma, işe geç gelme ve işten ayrılma gibi sonuçlara yol açabilir.

İş Gücü Devri: İşe ilişkin becerileri bulunan, fiziki ve bilişsel yeterliliklere sahip olan çalışanların işleri bırakarak farklı bir işyerinde çalışmak istemeleri çoğu sektör için önemli bir sorun teşkil etmektedir. İş gücü devri hızı çalışan işletmeden ayrılan kişilerin halihazırda çalışan kişilere oranlaması ile bulunan bir veridir (Koçoğlu 2015, 22).

İş doyumunu işten ayrılmanın nedenlerinin en önemlileri arasında yer almaktadır. Çalışanlar çalışma ortamında işletmeleri için gösterdikleri çabanın ve emeklerin karşılığını görmek isterler. Bunun en önemli iki yolu maddi ve manevidir. Maddi yol maaş manevi yol ise doyumdur. Yaptığı işten zevk almayan ve o işi sevmeden yapan kişilerin işi bırakmak istemeleri doğal bir sonuçtur (Keser 2015, 99). Bu tip durumlarda işletmenin olağan iş süreçlerinde aksamlar ve kesintiler yaşanabileceği gibi işe devam eden çalışanlar üzerinde de olumsuz yönde etkiler meydana gelebilir. Bu sürecin olumsuz çıktılarından biri de yeni işe girecek olan kişilerin şirket kültürüne adapte olmaları ve iş ile ilgili yeterliliğe erişmeleri için geçirecekleri sürenin uzun olmasıdır. Bu bağlamda gerçekleştirilecek olan oryantasyon etkinlikleri hem ekonomik olarak şirket üzerine bir yük bindirir hem de zaman kaybıdır (Türk 2007, 98).

İşe Yabancılaşma: Çalışma ortamlarında en çok görülen ve işletmelere ciddi maliyet oluşturan işe karşı yabancılaşma olgusunun temelinde de iş doyumsuzluğu bulunmaktadır. İşgörenlerin elde etmek istediği sonuca ulaşamaması sonucunda ortaya çıkan psikolojik çöküşler, çalışma ortamının fiziksel şartlarının uygun olmaması ve stres nedeni olabilecek ortamlar bu durumun nedeni olarak gösterilebilir (Şahin 2007, 68). İnsanların çalışma ortamında kendisini yalnız hissetmesi ve yaptıkları işlere karşı hissizleşmeye başlamaları, işyerine verdiği emeğin karşılığında elde etmek istediği çıkarı elde edememesi gibi durumlarda iş doyumsuzluğu meydana gelir ve bu durum yabancılaşmayı da beraberinde getirir.

İşe Geç Gelme: İşe devamsızlık ve işten ayrılma eğilimi olguları için ortak bir tanımlama getirilmiş işten geri çekilme (job withdrawal) denilmiştir. İşten geri çekilme davranışı çalışanların çalışma ortamında olması gerekli durumlarda ortamda bulunmaması veya tümünden işten ayrılması eylemlerini kapsar. Gerçekleştirilen çalışmalarda araştırmacılar tarafından elde edilen bilimsel verilerde görüş birliğine varılan nokta işten geri çekilme davranışının iş doyum seviyesindeki düşüşe bağlı olarak ortaya çıkmasıdır. İş doyumunu ile işten geri çekilme davranışı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. İş doyumunu yükseldikçe işten geri çekilme davranışı azalmaktadır (Pelit ve Öztürk 2010, 48). İş doyumunu düşük olan çalışanların da işyerlerinden kaçma davranışı içinde oldukları, işe gitmemek için bahaneler ürettikleri ve işyerinde daha az vakit geçirebilmek için çeşitli yollar denedikleri belirlenmiştir (Keser 2015, 100). Özetle iş doyumunu sağlayamayan çalışanların tek amaçları çalışma ortamlarında geçirdikleri süreyi en aza indirmektir.

İşten Ayrılma: İşten ayrılma kavramının açıklanabilmesi için birçok etkenin bir arada değerlendirilmesi gerekir. İşten ayrılma davranışının birçok sebebi olabilir ve bu sebeplerin biri ya da birkaçı bir arada bulunabilir. İşten ayrılmanın sebebi olan etkenler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Somuncuoğlu 2013, 76);

- düşük ücretler,
- kariyer planlamasının yapılmaması,
- çalışma ortamının fiziksel yetersizlikleri,
- çalışma arkadaşları veya yönetim tarafından kabul edilmeme,
- emekli olma yaşının gelmesi,
- zorunlu nedenlere bağlı olarak çalışılan şehirden ayrılma.

Sayılan bu maddeler göstermektedir ki çalışanların işten ayrılma davranışına girebilmeleri için kişisel nedenleri kadar örgütsel nedenler de bulunabilmektedir. Bu nedenlerin bazılarını müdahale edilerek düzeltilebilirken kimilerine müdahale edilemez ve işten ayrılma durumu gerçekleşir. İşletmeleri yöneten kadrolar ve işyeri sahipleri müdahale edilerek düzeltilebilecek türdeki maddelerle ilgili çalışmalar yapmaktadır. İşten ayrılma davranışının görülme sıklığının azaltılabilmesi amacıyla çalışanların yaptıkları işlerden ve görevlerden aldıkları doyumun düzeyinin artırılması gerekliliği vardır (Şahin 2007, 65). Bu yüzden personele karar alma süreçlerinde yetkiler ve sorumluluklar verilerek insiyatif almaları sağlanmalıdır.

İş Stresi Kavramı

Sanayileşmenin büyük bir hızla devam ettiği günümüz sanayi toplumlarında günlük yaşamda sık sık kullanılmaya başlayan stres kavramı insanlık tarihi kadar geçmişi olan bir kavramdır. Ancak son yıllarda kavramlaştırılması ve adından bahsedilmeye başlanması bu kavramın yeni bir kavrammış gibi algılanmasına neden olabilir. Son yıllarda stres konusunda ortaya atılan teoriler ve yaklaşımlar bu sorunla ne şekilde başa çıkılabileceği veya nasıl önlenebileceği ile ilgili verilerin elde edilmesini sağlamıştır. Tam anlamıyla bir üretim çağı olan içinde bulunduğumuz yüzyılın zorlayıcı ve yıkıcı rekabete sahne olan piyasaları insanların üst düzeyde performans göstermelerini istemekte ve çalışma koşullarının zorlayıcı olmasına neden olmaktadır. Hal böyle olunca stres denilen kavram herhangi bir işte çalışan herkes için karşılaşılabilecek bir kavram halini almıştır. Stres artık hemen herkesin önlemesi, başa çıkması gereken ve devamı halinde sağlığını tehdit eder duruma gelen bir toplumsal problem durumuna gelmiştir (Cartwright ve Cary 1997, 3).

Her bir iş ve görev doğası gereği zorluklar, karmaşa, iç içe geçmişlik ve çözülmesi gereken problemleri bünyesinde barındırır. İşlerin bünyesinde bulunan bu içeriklerin ve özelliklerin az ya da çok olması stresi yok etmez. Aksine kimi durumlarda işin zorluk derecesinin yüksek seviye olmaması bile kendine özgü bir stres oluşturabilir. Bu açıdan bakıldığında iş = stres eşitliği sonucuna ulaşılabilir. Tüm bu anlatılanlara rağmen halihazırda birçok farklı iş için net tanımlamalar yapılabilmemiş durumda da değildir. Hal böyleyken iş süreçleri kişilerde farklı tepkilerle karşılanabilir. Bu noktada halledilmesi gereken görev (problem - iş) ve stres arasında dört farklı etkileşimden bahsedilebilir (Bağ 2012, 16):

- İşin kendisi doğrudan stres kaynağı olabilir. İş veya görevler onu yerine getirecek olan kişilerin bireysel özellikleri veya yetenekleri ile örtüşmezse kişiler bu görevleri veya işleri yerine getirme konusunda üstesinden gelememe kaygısı ile strese girebilirler.
- İşin doğrudan stres kaynağı olmadığı durumlarda dışarıdan gelebilecek bazı etkilere bağlı olarak stres oluşabilir.
- Kişiler işin veya görevi yerine getirilmesi sırasında meydana gelebilecek olası sorunlarda veya riskli durumlarda riski ortadan kaldırmak veya en aza indirebilmek için çaba gösterirler.
- İş sonunda elde edilmesi gereken sonuçların olması gerekenden farklı (az ya da çok) olmasına bağlı kaygı durumu da stres kaynağı olabilmektedir. Başarısız olma korkusu insanları strese sokabilir ve onların gerçek performanslarını göstermelerinin önüne geçebilir.

İş stresi insanların olağan durumlarından farklı davranmalarına neden olabilen davranış ve tutumları üzerinde etkili olan, işe veya bir göreve bağlı sebeplerle ortaya çıkabilen bir yapıya sahiptir. Ayrıca iş veya görevlerin gerektirdiği beceriler ile insanlarda bulunan becerilerin birbiriyle uyumlu olmaması, elde bulunan kaynaklarla hedeflenen çıktılarının birbiri ile örtüşmemesi gibi durumlarda da stres ortaya çıkabilir. (Cam 2004, 3).

Çalışanlar üzerinde stresin etkilerini anlamaya çalışan Sabuncuoğlu ve Tüz (1996), Yerkes ve Dadson'un 1908 yılında yaptıkları bir çalışmayı temel alarak bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buna göre stresin belirli bir yere kadar güdüleyici etkisinin olduğu ancak bir noktadan sonra bu etkinin olumsuz hale dönüştüğünü, bu durumun uzun süreler boyunca devam etmesinin de işten ayrılma, devamsızlık veya işe geç kalma gibi sonuçlara yol açtığı ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre stres altındaki çalışanlar isteksiz ve sorumsuz çalışarak hem iş süreçleri hem de diğer çalışma arkadaşları üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilirler.

İş Stresiyle Başa Çıkma

Folkman (2006) stres ile başa çıkma kavramı için bireylerin stresli durumları yok edebilmek veya bunların etkisini en aza indirebilmek için giriştikleri eylemler veya aktiviteler tanımını getirmiştir. Bilinçli olarak yapılan bu eylem ve aktivitelerle ilgili olarak Folkman ve Lazarus (1988) ayrıca şu ifadeleri kullanmışlardır. Başa çıkma kişilerin kendilerine gelen bir iş veya görev ile ilgili zorlanmaları sonucunda ortaya çıkan stresli duruma karşılık bireysel öz kaynaklarını kullanabilme ve zorlukların üstesinden gelebilme becerisidir. Başa çıkma bireylerin psikolojik olarak iyi hissetmelerinin yoludur. Kişiler böylece bilinçli bir tutum değişikliği meydana getirir ve onu kötü hissettirecek türdeki tutum ve davranışlardan uzak durmasını da içinde barındırır.

Folkman ve Lazarus (1988), başa çıkma kavramına ilişkin olarak bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşımdaki görüşlere göre başa çıkma stres kaynağı olabilecek işlerin veya görevlerin sebep neden olabileceği düşünsel ve /veya fiziksel gerilimin gücünü azaltabilmek ve / veya gerilimi yok etmeye yönelik olarak geliştirebileceği bilişsel ve davranışsal temelli oluşturacağı tepki tutumlarının bir bütünü olarak tanımlanabilir. Başa çıkma eyleminde kişilerin kendilerinden istenilen isteklere karşı başarılı veya başarısız tüm çabaları bulunmaktadır (Tuğrul 2000, 15). Stres ve stres kaynaklarıyla başa çıkma eylemi huzursuzluğun sebebi olan durumları yok etmek ya da etkisini azaltmak, algısal özelliklerini stresli duruma uyumlu hale getirerek davranışlarına yön vermek gibi amaçları kapsar (Yadav ve Yadav, 2014, 64-67).

Çalışanlar iş yaşamınca karşılına çıkan stres kaynaklarının üstesinden her zaman tek başlarına gelemeyebilirler. Bu noktada kişisel stres yönetimi tekniklerinin öğrenilmesi ve uygulanması bireylere yarar sağlayabilmektedir. Öğrenilmesi ve uygulanması oldukça kolay olan bu kurallar ile bireyler yaşadıkları ortamdan kaynaklanan stresi kolaylıkla kontrol altına alarak daha fazla iş doyumunu elde edebilirler. Bu süreç içinde yönetim kadrosunun da görevi çalışanları için stres kaynaklarından uzak çalışma ortamlarının oluşturulmasıdır. İş veren veya yönetici stres kaynağı olabilecek etkenleri yok etmek veya en aza indirmek için çeşitli etkinlikler ve aktiviteler düzenlemeli ve etkin çalışmalar yapmalıdır. Uygun dozda stres (yapıcı stres)'in çalışma süreçlerine pozitif yönde etki ettiğini bunun yanında aşırı dozda stres (yıkıcı stres)'in de performansa olumsuz yönde etki yaptığının farkında olan yöneticiler ve iş

yeri sahipleri iş ortamı ve işin kendisi ile ilgili stresi yönetmeli ve dozunun artmamasını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır (Gümüştekin ve Öztemiz 2005, 62; Bağ 2012, 18).

İş Tatmini İle İş Stresi Arasındaki İlişkileri İnceleyen Araştırmalar

Çalışmanın bu bölümünde araştırmacılar tarafından iş doyum ve iş stresine yönelik olarak yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Cooper Rout ve Faragher (1989) yaptıkları çalışmadan elde ettikleri demografik bulgularda; kadın çalışanların erkek çalışanlara kıyasla daha yüksek düzeyde iş doyum elde ettikleri ve buna bağlı olarak daha düşük düzeyde iş stresi yaşadıkları tespit edilmiştir.

Yousef (2002) yaptığı çalışmada iş doyum ile iş stresi arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu, diğer bir deyişle iş stres düzeyleri daha düşük olan kişilerin iş doyum düzeylerinin daha yüksek düzeyde olduğu sonucunu elde etmiştir.

Efeoğlu (2006) yaptığı çalışmada çalışma ortamında bulunan personellerin iş ve aileleri arasındaki çatışma düzeylerinin iş stresi, iş doyum ve örgütsel bağlılıkları ile ilgili etkileri üzerinde veriler elde etmeye çalışmıştır. Yapılan çalışmaların sonucuna göre iş stresi üzerinde iş ve ailede görülebilecek çatışmaların pozitif yönde etkilerinin olduğu bilgisi elde edilmiştir.

Bardavit (2007) kişilik özelliklerinin stres oluşumu üzerindeki etkisi ile ilgili yaptığı çalışmada ayrıca kişilik özelliklerinin stres ile başa çıkma tutumları, algılanan stres ve iş doyumuna ilişkin etkilerinin de incelemesi yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen verilere göre iş doyum üzerinde nevrotik özelliklerin negatif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu, iş doyum ile dışadönük kişilik özelliği arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bireylerin kişilik özelliklerine bağlı olarak karşılaştıkları stresli durumlara veya uyarılara yükledikleri anlamların ve baş etme tekniklerinin farklılaştığı, sonuç olarak da algılanan stres seviyelerinin birbirinden farklı olduğu belirtilmiştir.

Klassen ve Chiu (2010) öğretmenlerin iş doyum ve iş stresleri ile ilgili gerçekleştirdiği çalışmada öğretmenlerin iş doyum ve iş stresleri arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle öğretmenlerin iş doyum düzeylerinde herhangi bir artış görüldüğü zaman iş stres düzeylerinde anlamlı bir azalma olduğu sonucu elde edilmiştir.

Bhatti ve arkadaşları (2011) iş stresi ve iş doyum arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda iş stresi ile iş doyum arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan iş stresi anketinde ele alınan dört boyut; iş yükü, rol çatışması, rol belirsizliği ve performans baskısı olmuştur. Çalışmanın sonucunda bu dört boyutun iş stresi üzerinde anlamlı ve doğrudan etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan önce stres kaynağı şeklinde görülen diğerleriyle ilişkiler ve yönetim rolünün iş doyum düzeyinde doğrudan etkisinin bulunmadığı görülmüştür. Araştırmacılar üniversitelerde görev yapan öğretim üyelerinin gereksinimlerinden ve sorunlarından bir kurum olarak üniversitenin haberdar olmasının gerekli olduğu ifadesini kullanmışlardır. Stres ile başa çıkma noktasında

bireysel güdülenmenin çok büyük bir önemi bulunmaktadır. Öyle ki, yüksek güdüye sahip olan öğretim üyelerinin mesleklerini daha istekli bir şekilde yapmak istemeleri verecekleri eğitimin kalitesini de artırmaktadır.

Karadal (2011) polisler üzerine yaptığı çalışmada, görevli polislerin %90 gibi büyük bir bölümünün aldıkları maaştan memnun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna bağlı olarak maaş azlığı (yetersiz maaş algısı) ile iş stresi arasında bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.

Erşan ve arkadaşları (2013) sağlık personeli üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada demografik bilgiler eşliğinde erkeklerde kadınlara göre, lisansüstü mezunlarında ön lisans ve lisans mezunlarına göre, hekimlerde hemşirelere göre iş doyumu puanları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yine aynı çalışmanın sonuçlarında kadınlarda ve hemşirelerde iş stresi puanları diğer gruplardan yüksek, lisansüstü mezunlarında düşük bulunmuştur.

Akova ve diğerleri (2015) yaptıkları çalışmada çalışanların iş stresi, iş doyum düzeyleri ve işten ayrılma eğilimleri arasında bulunan ilişkiyi belirlemeyi hedeflemişlerdir. Çalışmadan elde edilen verilere göre çalışanların sahip oldukları iş stresi ile iş doyum düzeyleri arasında negatif, iş stresi ve işten ayrılma eğilimi arasında da pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Pekerşen (2015) yaptığı çalışmada işgörenlerin iş stresi, iş doyumu, örgüt bağlılığı ve toksik davranış ve tutumlar arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda iş stresi ile iş doyumu arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Bayar (2016) yaptığı çalışmada iş doyumu ve iş stresi değişkenlerinin çalışan kişilerin demografik özellikleri bağlamında farklılık gösterip göstermediğini belirlemeyi hedeflemiştir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler çalışan kişilerin orta seviyede iş doyumсуuzluğu ve iş stresi yaşadıkları, iş doyumunun ve bileşenlerinin, iş stresi ile anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir.

Aygün (2018) yaptığı çalışmada, iş doyumu düzeyinin çalışanların performansları üstündeki etkileri ve iş stresinin aracılık rolünü incelemiştir. Çalışmanın sonunda elde edilen verilerde, iş doyumunun, performans üzerinde etkisinin olduğu ve iş doyumunun, çalışanların performansları üzerine etkisinde iş stresinin aracılık rolü olduğu ve bu rolün pozitif yönde ve anlamlı olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada iş tatmini ve iş stresi arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmacıların her iki değişken ile yapmış oldukları araştırmalar incelenmiştir.

Araştırmacıların bulgularında yola çıkarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Genel olarak araştırmalar incelendiğinde iş tatmini ile iş stresi arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bazı araştırmacılar iş stresi düşük olan kişilerin iş tatmin

düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşırken, bazıları ise iş stresi düşük olan kişilerin iş tatmin düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaştıkları görülmüştür. Genellikle iş tatminini artması ile iş stresinin azaldığını gözlemleyen çalışmaların yoğunlukta olduğu çıkarımı yapılabilir.

Bu bağlamda bu araştırmalardan yola çıkarak çalışanların iş tatminlerini yükseltmek adına stres yaşadıkları alanların belirlenip, stres kaynaklarının azaltılmasına yönelik çalışmalar yada düzenlemeler yapılmalıdır. Bu konuda liderlere önemli roller düşmektedir. Daha az stres yaşayan çalışanın iş tatmini artacak böylece iş performansları da doğru orantılı olarak artacaktır. Aynı zamanda çalışanların örgütsel bağlılıklarına da olumlu etki yapması olasıdır. Tüm bunlar düşünüldüğünde işletme verimini arttırmak adına iş stresi yaşanan etmenlerin uzaklaştırılması yada engellenmesi son derece önemlidir.

İş doyumunu sağlamak için kurum politikaları yönetim ve denetim şekli yeniden gözden geçirilmeli, yönetici ve çalışan ilişkileri olumlu hale sokulmalı, çalışma koşulları düzeltilmeli ve ücretler çalışan lehine olmak üzere yeniden düzenlenmelidir. Bunun sonucunda iş doyumunun artması ve iş stresinin azalması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Akova, O. Emiroğlu, B.D. ve Tanrıverdi, H. (2015). İş Stresi İle Çalışanların İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: İstanbul'daki 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Journal of Management, Marketing and Logistics*, 2(4), 378-402.
- Ayça, B. (2016). *Otantik Liderlik Davranışının İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığa Etkisinin İncelenmesi ve Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*, Yayınlanmış Doktora Tezi, T.C. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Aygün, İ.K. (2018). *İş Tatmininin İşgören Performansı Üzerindeki Etkisi Ve İş Stresinin Aracılık Rolü: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bağ, V. (2012). *Gazetecilerde İş Stresi: Balıkesir İli Yerel Basınında Çalışan Gazetecilerin İş Stresi Kaynaklarına İlişkin Bir Uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bardavit, M. (2007). *Kişilik Yapılarının- Stresi Değerlendirme, Stresle Başa Çıkma Yaklaşımları, Algılanan Stres ve İş Doyumunu Üzerinde Olan Etkisinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007. ()

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Bayar, H.T. (2016). *İş Tatmininin ve İş Stresinin Araştırma Görevlileri Üzerinde İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bhatti, N., Hashmi, M.A., Raza, S.A., Shaikh, F.M. ve Shafiq, K. (2011). Empirical analysis of job stress on job satisfaction among university teachers in Pakistan. *International Business Research*, 2011, 4 (3),264-270.
- Cam, E. (2004). Çalışma Yaşamında Stres ve Kamu Kesiminde Kadın Çalışanlar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2004.
- Cartwright, S., Cary L.C. (1997). *Managing Workplace Stres*. London: Sage Publications.
- Cooper, C. L., Rout, U. ve Faragher, B. (1989). Mental health, job satisfaction, and job stress among general practitioners. *Bmj*, 298(6670), 366-370.
- Efeoğlu, İ.E. (2006). *İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Erşan, E. E., Yıldırım, G., Doğan, O. ve Doğan, S. (2013). Sağlık çalışanlarının iş doyumu ve algılanan iş stresi ile aralarındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14, 115-121.
- Fisher, C. ve Locke, E. (1992). *The new look in job satisfaction research and theory*. Lexington.
- Folkman, S. (2006). Stress, Coping and Hope. *Psycho-Oncology*, 19: 901-908.
- Folkman, S., Lazarus S. R. (1988). Coping as a Mediator of Emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(3), 466-475.
- Gümüştekin, E.G., Öztemiz, A.B. (2005). Örgütlerde Stresin verimlilik ve Performansla Etkileşimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 275-276.
- Kalleberg, A.L. (1977). Work Values and Job Rewards:Theory of Job Satisfaction. *American Sociological Review*, 42, 124-143.
- Karadal, H. (2011). İş Stresi Düzeyi İle İş Tahmini İlişkisinin Analizi: Bolu Emniyet Müdürlüğü'nde Bir Araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 83-97.
- Keser, A. (2015). *İşe Güdülenme ve İş Tatmini*. 4.Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Klassen, R.M. ve Chiu, M.M. (2010). Effects on teachers' self-efficacy and job satisfaction: Teacher gender, years of experience, and job stress. *Journal of Educational Psychology*, 102(3), 741.
- Koçoğlu, C.M. (2015). Akademik Personelin İş Tatmin Düzeylerinin Ölçülmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16-35.
- Locke, E.A. (1969). What is Job Satisfaction?, *Organizational Behavior and Human Performance*, 4(2), 309-336.
- Pehlivan İ. (2008). *İş Yaşamında Stres*. 3. Baskı. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Pekerşen, Y. (2015). *Otel işletmelerinde çalışan aşçıların iş stresi ile iş tatmini, örgütsel bağlılık ve toksik davranışları arasındaki ilişki*. Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Pelit, E. ve Öztürk, Y. (2010). Otel İş Görenlerinin İş Doyum Düzeyleri: Sayfiye ve Şehir Otel İşletmeleri İş Görenleri Üzerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 43-72.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (1996). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Silah, M. (2000). *Çalışma Psikolojisi*. Ankara: Selim Kitabevi.
- Somuncuoğlu A.B. (2013). *Psikolojik Güçlendirme ve İş Tatmini Arasındaki İlişki ve Bir Uygulama*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, N. (2007). *Personel Güçlendirmenin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Programı, İzmir.
- Thompson, E. ve Phua F.T.T. (2012). A Brief Index of Affective Job Satisfaction. *Group and Organization Management*, 37, 275-307.
- Tuğrul, C. (2000). Stres ve Depresyon. *Psikiyatri Dünyası Dergisi*, 4, 12-17.
- Türk, S. (2007). *Örgüt Kültürü ve İş Tatmini*. İstanbul: Gazi Kitabevi.
- Vural, Z. (2014). *Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Stresin İş Tatmini İle İlişkisi (Antalya Atatürk Devlet Hastanesi) Hemşireleri Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yadav, K.R. ve Yadav, S.S. (2014). Impact of Work Life Balance and Stress Management on Job Satisfaction among The Working Women in Public Sector Banks. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 15(1), 63-70.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Yousef, D.A. (2002). The Interactive Effects of Role Conflict and Role Ambiguity on Job Satisfaction and Attitudes Toward Organizational Change: A Moderated Multiple Regresion Approach. *International Journal of StressManagement*, 7(4), 289-303.

MUSA CARULLAH VE DİNİ ÇOĞULCULUK

Dr. Mustafa AKMAN
Kırklareli Üniversitesi

Ferdin genelde doğduğu çevrede bulduğuyla tedeyyün ettiği, vahyin ise evrensel olduğu ve bu çerçevede kişinin, tahrif edilmiş bile olsa bağlandığı bu dinden dolayı, hak mesajla tanışma olanağı bulamadıkça ilahî adalet icabı cezaya müstahak görülmemesi gerektiği esprisinden hareket eden Dinî Çoğulculuk paradigması, böylesi durumdaki bir insanın kurtuluşa ermesi gerektiğini ya da esasen hakikat üzere olduğunu savunmaktadır. Özetle bu proje, salt insan ve onun daha çok uhrevî kurtuluşu gayesine matufen ele alınmaktadır. -bkz. F/103-135.

Bu bağlamda kanaatimizce, ölü yahut yaşayan bütün dinler orijin itibariyle tevhidî dinlerdir. Kurucuları olarak bilinenler ise muhtemelen kavimlerine gönderilmiş elçilerdir. Bu yol göstericilerden sonra kavimleri, çeşitli sebeplerle ve fakat genelde ya unutarak ya da farkında olmadan onların yaydığı düşünce ve pratiklerden sapmış, kimliklerine kadar farklı bir mecraya kaymışlardır. Böylece sahip olmaya başladıkları şekildeki (yeni) 'din'in ismi ve kendilerinin, bu dine bağlı olarak nitelendikleri sıfatları değişmiş ve yeni bir isimle anılmaya başlanmışlardır. Zira bidayetten nihayete hak din hep İslâm ve müntesiplerinin sıfatı ise Müslüman olmuştur. Nihayet yeni bir elçi gelmiş ve onlara yeniden 'rüş yolu'nu göstermiştir. Ennihayet Muhammed (s) da bu yolu, zincirin son halkası olarak bütün insanlığa yöneltmiştir.

Esasen risaletten habersiz bir toplum bırakılmamıştır. Ancak süreç içerisinde tahrifatın yapıldığı da bir realitedir. İşte bu tahrifatın yapıldığı bölgelerde yaşayan ve bu tahrifata varis olan kimselerin çevrelerinde bulduklarından ötürü sapıklıkta olmaları, -bu sapıklıklarının kendileri için 'doğru' kabul edildiği anlamında değil fakat sorumluluğun şartları olan akıl ve risaletten ikincisinden sağlıklı bir şekilde haberdar olmadıkları için- kendilerini ahiret ahkâmı açısından sorumlu kılmamaktadır.

Aslî kaynaktan uzaklaştıkça, yabancı kültürlerin de etkisiyle Kur'an ayetleri, keyfi tevillerle tahrif edilmiştir. Bu bağlamda cehennem ve azabın ebedi olmadığı fikri ileri sürülmüş, ebedi azapta hikmet olamayacağı, ilahî rahmetin mü'min-kâfir herkesi kapsadığı, her türlü inancın hak ve doğru olduğu ve nihayet tüm insanların gerçekte Allah'a ibadet ettiği gibi görüşler ileri sürülmüştür. Geçmişte bu görüşlerin en müfrit savunucusu İbni Arabî ve onu takiben de Bigiyef olmuştur.

Carullah'ın konuya dair yazdığı risaleler saltanat merkezi İstanbul'da infial uyandırır. Şeyhülislamlık, Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı ile başvurarak bu eserlerin küfriyat içerip müslümanları iğfal maksadıyla yazıldığını ve bunun için de nerede bulunursa müsadere edilmesi gerektiğini bildirir. Nezaretin reddettiği bu başvuruyu şeyhülislamlık geri alır.

Carullah'ın eserlerinin nihaî kurtuluş açısından ana temasının, kâfir ve müşriklerin de bağışlanacağı, ebedi azabın ilahî rahmetin genişliğine aykırı bulunduğu gibi görüşlerden oluştuğunu daha önceki yazımızda belirtmiştik. Carullah bütün bu görüşleri, kendisinin de

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

itiraf ettiği gibi başta İbni Arabî olmak üzere birkaç mutasavvıfın eserlerinden almıştır. Nitekim Kur'ân ve sünnet'ten başka hiç kimsenin sözünün delil olamayacağını tekrarlayıp duran Carullah, tuhaftır ki İbni Arabî gibi bazı mutasavvıfların -bkz. A/64-66- iddialarını delil olarak ileri sürmektedir -B/9-14 Müt. notu.

Elbette onun yaşadığı toplumun farklı sorunlarına pratik çözümler -C/185-194- üretmek gibi kaygıları da olmuştur. Ancak onun böylesi görüşleri değerlendirmemizin dışındadır.

Mustafa Sabri, bu konuda Carullah'ın kendilerini taklit ettiği mutasavvıfları ve özellikle de İbni Arabî'yi mantık düzleminde ciddi bir şekilde tenkit eder. Ancak ilginçtir ki yine de kendisini, onu çoğunlukla 'Şeyh-i Ekber' olarak nitelemekten alıkoyamaz. Bunun nedenini, yeri gelince daha iyi anlayacağız. Çünkü biz önce, -olabildiğince- o'nun İlâhî Adalet kitabındaki (Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi bölümü) ifadeleri desteğinde önceki makalede verdiğimiz Carullah'a ait düşüncelere yönelik eleştirilerini aktaracağız:

Bigiyef'in, Kur'ân ve hadis dışında eskilerden hiç kimsenin sözüne dayanılıp güvenilemeyeceğini tekrarlayıp durmasına rağmen sık sık Füsüs ve Futûhât'tan şahit getirmesi garip bir tezat teşkil etmektedir. Hâlbuki öteden beri İbni Teymiye gibi, Allah ve Resulü'nden başka hiç kimsenin ne sözüne ve ne de adına bağlanıp kalmayı caiz görmeme hususunda Bigiyefle aynı görüşü paylaşan hür düşünceli âlimler, bazı kimselerde nasslara aykırı söz söyleyebilme yetki ve ayrıcalığının bulunduğu ihtimal vermek gibi, geleneksel birtakım şöhretler etrafında kümelenen ve halktan seçkinlere kadar yayılan garip bir anlayışın yardımıyla İslamiyet'in dosdoğru yolu üzerinde birtakım karışıklık ve şüphe çukurları açmış olan tasavvufî eserleri daha büyük bir gayret ve faaliyetle çürütmeye çalışmışlardır. Çünkü dinî konularda şeriatın bildirdiklerine aykırı olmayışı tevile muhtaç olan sözlerden kaçınma zorunluluğu hususunda İbni Arabî'nin en sıradan bir insandan ne farkı olabilir?

İslamî eserler adına yalnızca Kur'ân ve hadisleri tanıyan ve bunların da teviline karşı olan Bigiyef, zahiren de olsa Kur'ân ve hadis'e ters düşen sözleri en çok kullanan İbni Arabî ve benzeri mutasavvıflarla nasıl uzlaşabiliyor? İşte kendisi İslam'ın en tanınmış kişilerinden olmasına rağmen bu İbni Arabî sevgisi, fıkıh ve kelâm âlimleri düşmanlığı kadar, onun sistemi hakkında şüphe uyandırabilecek hallerdendir. Çünkü taklidi sevmeyip ictihad ve bağımsızlık yolunu takip eden müceddidlerden, dini salâbetlerinden şüphe edilemeyen İbni Teymiye zümresi ile bu alafranga grup arasında da bu bakımdan fark vardır.

En önemli dini konularda Ebu'l-Ala el-Maarri'ye İslam imamı/filozofu unvanlarını verişine gelince, onun bu halinde göze çarpan garipliğe şüphe ile mi bakılmalıdır, yoksa gülünmeli midir bilemiyorum.

Tenkit edeceğimiz bu fikir, eskiden beri bilinmekte olan Mürcie mezhebi değildir. Mürcie mezhebine göre, iman ve İslam ile birlikte günahlar bir zarar vermez. Fakat her halukarda iman esasının varlığı şarttır. Onun kitabında ispat edilmek istenilen iddiaya göre ise sonuç itibarıyla imana gerek olmadığı gibi küfrün de zararı geçicidir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Bigiyef bu fikre, delillerden çok, duygularının etkisiyle kapılmıştır. Naklettiği delilleri de, bilerek ya da bilmeyerek hep bu eğilimin etkisi altında değerlendirmiştir. Yani önce mizacına uygun gelen bir teoriyi kafasına yerleştirmiş; delilini ise daha sonra aramıştır. Buna arzuya göre ictihad denilir -B/24-30.

M. Sabri devamla diyor ki: Cenab-ı Hak hem rahmet ayetlerinin, hem de azap ayetlerinin sonlarında 'Allah sözünden dönmez' 3/9 buyurmaktadır. Caymayı nefyeden her iki ayette de vaad deyimi bulunmakta, vaid deyimi bulunmamaktadır, diyecek olanlara lugat kitaplarına bakmalarını tavsiye ederiz. Arab dilinde vaad tabirinin, fayda ve zararda ortak olarak kullanıldığını ayetten anlayamamışlarsa bile lugatta açıkça görürler. Bunlar da yetmezse işte size Allah'ın va'dinden dönmeyeceğini, bizzat vaid deyimiyle gösteren bir ayet: 50/28-29.

Buna göre, Cenab-ı Hak, azabın sonsuzluğu hakkındaki vaid'inden dönerse ne ala! Ya dönmezse buna nasıl dayanılacak?, tarzındaki şüphe yeniden gündeme gelir. Demek ki Bigiyef'in fikrinin saplanmış olduğu bu çetin şüphenin giderilebilmesi için ebedi azabın, ihtimal dâhilinde dahi olmaksızın kesin bir şekilde bertaraf edilmesi lazımdır. Bunu da vaidinden dönmesinin caizliği değil, vacib olması temin edebilir. Kısacası Allah Teala'nın vaidinden dönmesinin caiz olmaması halinde gerçekleşmesi muhakkak olan sonsuz azaba dayanılamayacağı gibi caiz görülmesi halinde gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde bulunan sonsuz azaba da dayanılmaz. Bu bakımdan meseleyi insanların dayanma gücü açısından ele alan Yazar'ın maksadının hâsıl olabilmesi için, Allah'ın vaidinden dönmesinin caiz olması yeterli değildir; vacib olması gerekir. Bigiyef, Allah'ın vaidinden dönmesinin vacib olduğunu da söyleyebilecek mi acaba?

Bigiyef, vaiden dönmeyi aff'a dönüştürme işinde Muhyiddin'nin taklitçisidir. Fakat mesele bununla nasıl halledilebilir ki? Zira Cenab-ı Hak, dönülmesi mümkün olmayan vaidlerinin muhatabı olan kâfirleri affetmeyeceğini de söylemektedir. Kur'ân'ın birçok yerinde geçen 'onları asla bağışlamayacaktır' 4/137 açık ibareleri varken Allah'ın vaidinden dönmesini, aff tabiriyle tefsir etmekle hiçbir fayda elde edilemez. Mesele bu şekle bürünürse aff tabirinden yararlanılabilir. Fakat Cenab-ı Hak 'şirk koşulmasını bağışlamaz; bundan başkasını dilediğine bağışlar' 4/48 ayetiyle, katında affı mümkün olan ve olmayan şeyleri bizzat belirlemiş ve bunları da bizlere bildirmiştir. Bizse, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi tüm duygularımızdan soyutlanarak görüşlerimizi O'nun (c) açıklamaları üzerine bina etmek durumundayız.

Ulema 'gök-yer durdukça' gibi vakit tayinlerinin, Arab'ın örf ve anlayışına göre sonsuzluğu ifade etmek için kullanıldığını söylemektedirler. Arab, 'gök-yer durdukça bu iş böyle olacaktır' sözüyle, o işin sonsuza dek öyle olacağını kasteder. Kur'ân ise Arab anlayışı üzerine indirilmiştir. Esasen o, bu hatasında da İbni Arabî'yi taklit etmektedir. Dahası o Futûhât sözüdür diyerek, mal bulmuş Mağribi gibi buna sarılıvermiştir -B/36-58.

Rahmetim her şeyi kaplamıştır: Kur'ân'da, ilâhî rahmetin herkesi içine aldığı andıran buna benzer birkaç âyet daha vardır. Ancak bu anlamdaki âyetlerin yanında bunların sınırlandırılmasını gerektiren başka âyetler vardır. Öyle ki sayıca bunlardan çok daha fazla ve

tartışma konumuz olan meseleyle ilgili oluşu açısından da bunlarla kıyas dahi edilemeyecek derecede konuya özel âyetlerdir. Bu nedenle de her iki taraftaki âyetler arasında görünen tearuzu ortadan kaldırmak için rahmet âyetlerini tevil edip sınırlandırmak zorunluluğu vardır. Çünkü rahmet âyetlerinde, tevil kapıları daha açık görülmektedir. Eğer azap âyetlerinde tevil kapılarını kapatacak derecede bir sarahat görünmemiş olsaydı bu âyetler tevil edilirdi. Aslında bu 7/156 âyetinde sınırlama gerektirecek bir şey de yoktur. Çünkü âyetin tüm zamanlara delâleti yoktur ki sonrası onu sınırlandırmış olsun. Zira âyet zaman itibariyle genel değil mutlak derecesindedir.

Demek ki rahmeti her şeyi içine alan Allah'ın azabı da varmış ki buna dilediğini çarptırıyor. Bigiyef, azabın kendisini hiçbir zaman inkâr etmemiştir. O yalnızca ebedî azabı ilâhî rahmetin herkesi içine almasına aykırı bulmaktadır. Bu nedenle şunu sormalı: Cehennemde geçici olarak yanacak olanlar, bu müddet zarfında ilâhî rahmetin bu kapsayıcılığına dâhil değil midirler? Yoksa bu adamlar azap oldukları sürece, âyette bildirilen 'ilâhî rahmetin içine aldığı her şey'in dışında mı kalıyorlar? İşte ilâhî rahmet sınırlama kabul etmez, diyen Bigiyef'e karşı sınırlamayı gerektiren bir itiraz ki uzaklardaki âyetlerin muhalefetiyle değil mantığın, söz konusu cümlelerin hemen devamından çıkardığı bir çatışma. Şimdi, hemen üstünde bulunan ve mantığın zorlayıcı kuvvetine dayanan bu sınırlamaya ne diyecek? Acaba kendisi buna hiç dikkat etmedi mi? Demek ki 'her şeyi kaplamıştır' cümlesindeki genellik, her halukârda sınırlandırılmış olmaktadır. Özetle herkes hakkında olsa bile tüm zamanlar için geçerli değildir. Bu duruma göre cehennemde ebedî kalacaklarına inandığımız kâfirler de işte bu geniş rahmetten paylarını almaktadırlar. Onlar paylarını bu dünyada almışlardır. Nitekim 18/58 âyeti bu dağıtımı ve paylaşımını mükemmel bir şekilde izah etmektedir. Bigiyef, bu âyeti bilmediği gibi yine geniş ilâhî rahmetten bahseden 6/147; 29/23; 76/31 âyetlerinden de habersizdir.

Müellif, 'arş'a istiva etmiştir' 20/5 âyetini de iddiasına mesnet kılmıştır. Tevili sevmeyen bu zat sıfat-ı müşebbehe sığası ile masdar sığası arasında çok büyük bir farklılık bulunduğunu dikkate almaksızın âyetin, Rahmân'ın değil de rahmetin arş üzerine istiva ettiği mânâsına geldiğini söylemiştir. Sonra da tefsir ve usûl âlimlerini de zahmetten kurtardığını övünerek anlatmıştır. Ancak her zamanki gibi İbni Arabî'den kimi zaman aynı cümlelerle alınmış fikri savunmanın kolaylığı vardır.

Diğer taraftan da Bigiyef'in büyük bir güç harcayarak âyetin derinliklerinden çıkardığı, azabın ebedî olmadığı ile ilgili delilini, 'orada ebedî kalacaklardır' 4/169 gibi açık ibarelere rağmen terk etmek istemeyişi, apaçık deliller dururken tevilli bir delâlete dayanma hususundaki kendi kabahatini sergiliyor.

Ayrıca şurası da pek dikkat çekicidir ki Bigiyef, yaratılışın başlangıcından bahseden 'arş'a istiva etti' cümlesinden ahiretle ilgili genel bir lütuf mânâsı çıkarmaya çalışıyor. Kendisinin arzu ettiği bu mânâyı, 'işte o gün, mülk Rahmân'ındır,' 25/26 âyeti daha açık bir şekilde ifade etmekteyken niçin bu âyete dayanmıyor? İşte kıyamet gününde hükümler sadece Rahmân'ın elinde olacak ne âlâ! Tam Bigiyef'in 'arş'a istiva etmiştir' cümlesinde arayıp da uzaktan uzağa bulmaya çalıştığı mânânın tâ kendisi değil mi? Ama bir de âyetin alt tarafına

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

bakınız: 'kâfirler için çetin bir gündür'; yani o gün, mülk Rahmân'ın elindedir. Böyle iken kâfirler için çok çetin olacaktır. Demek oluyor ki Allah'ın rahmânlığı, kâfirler için belirlemiş olduğu cezalara engel teşkil etmeyecektir.

Şirk'in bağışlanmayacağını söyleyen âyete gelince, zaten bunun mânâsı apaçık ortadadır. Gerçi o buna da 'bir süre azap çekmeden bağışlanmaz' mânâsı veriyorsa da bunu âyete eklenen bir fazlalık olmak üzere kendisi uyduruyor. Mağfîret âyetindeki günahlara, 'şirkin dışındaki günahlar' şeklinde verilen mânâyı ise bizzat âyetin kendisi söylüyor. Kaldı ki Kur'ân'da 'azap etmeden önce bağışlamaz' veya 'bir süre azap ettikten sonra bağışlar' mânâlarına gelebilecek hiçbir âyet yoktur.

Bigiyef'in çatışmayı itiraf ettikten sonra hükümsüz bıraktığı 'bundan başkasını dilediğine bağışlar' 4/48 âyeti, yalnızca sonunda yer alan 'ortak koşan da gerçekten büyük bir günah işlemiştir' cümlesi yerine 'ortak koşan da uzak bir sapıklığa düşmüştür' cümlesi kullanılmak suretiyle aynı surede ve aynı kelimelerle tekrarlanmıştır 4/116. Kur'ân'da bir hükmün aynen tekrarı ise yerleşik bir kanaate ve inatçılığa karşı özenli bir ısrar mânâsı taşır.

Âyetlerin birinde 'şirkin azaptan önce bağışlanmaması', diğerinde ise 'biraz azaptan sonra, şirk de dahil bütün günahların bağışlanması' şeklindeki tevilleri, 4/168-169 âyeti yasaklamaktadır. İşte bu âyet de 'ortak koşulmasını bağışlamaz' âyeti gibi, kâfirlerin bağışlanmayacağını bildirmektedir. Ayrıca azaplarının müebbet olduğunu açık açık bildirmek suretiyle 'azap etmeden önce bağışlamaz' veya 'azap ettikten sonra bağışlar' gibi kuruntulara yer olmadığını da göstermiş oluyor.

Kıraatlerin birbirinin açıklaması olarak kabul edildiği bilinen bir durumdur. Meselâ yemin kefareti hakkındaki 5/89 âyetini İbni Mes'ud aralıksız ilavesiyle okumuştur. O'nun bu kıraati, şazz olmasına rağmen fıkhîta dikkate alınmıştır. Demek ki şazz kıraatlar, metin bakımından Kur'ân hükmünü taşımamakla birlikte mânâca dikkate alınmaktadır. Bigiyef İbni Mes'ud'dan rivayet edilen bir söze, hem de buradaki gibi Kur'ân kıraati olarak değil bizzat O'nun kendi sözüne dayanarak kelâmcılar aleyhinde söylemediğini bırakmamaktadır. Fakat biz burada aynı zatın kıraatine dayanarak Bigiyef aleyhinde atıp tutmaya gerek görmüyoruz.

Öte yandan birbiriyle çelişmekte olan rivayetlere karşın, 'ortak koşulmasını bağışlamaz' âyeti bütün kesinliğiyle ortadadır. Bu ise kendisine uygun veya aykırı gibi görünen âhad haberlerle asla kıyas edilemez -B/62-86.

Şimdi soru şu: 'bağışlanma dilemeleri konusunda ne Allah'ın peygamberine ve ne de mü'min kullarına izin vardır' 9/113 âyetinde geçen 'iman edenler' tabirine melekler dâhil değil midirler? Aksi takdirde Allah tarafından yasaklanan böyle bir istiğfara melekler nasıl cüret edebilirler? Bir de ikinci âyette geçen, 'İbrahim'in, sonradan hakkında bağışlanma dilemekten vazgeçtiği babası' ne olacak? Yoksa melekler, yeryüzündeki tüm müşrikler ve kâfirler için bağışlanma dileyebilirler de sadece O'nun babası için mi dileyemezler?'

İlgili bütün âyet ve hadisler göre İbrahim'in (a), babası için, Peygamberimizin (s) de amcası için bağışlanma dileğinde bulunmaları yasaklanmaktadır. Peki, Bigiyef'in 'yeryüzünde

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

bulunanlar' ibaresinin kapsamına dâhil ettiği kâfirler Allah katında daha mı fazla itibarlıdır ki bu ikisi hakkında yasaklanan istiğfara, onlar için izin veriliyor? İşte bu sebeple 42/5 âyetindeki 'yeryüzünde bulunanlar' tabirinin sınırlandırılması zorunluluğu hâsıl olmuştur. Yoksa Habîbi'nin (s) istiğfarlarını kabul etmeyip de meleklerinkini mi kabul edecek?

Kâfir olup, bu hal ile de ahirete gidenler Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların ebedî laneti altındadırlar 2/161-162. Şimdi meleklerle, ebedîyen kendi lanetleri altında bulunan insanlar için bağışlanma diletmenin ne kadar çelişkili bir şey olduğunu düşünmek gerekmez mi? Burada şunu da belirtelim ki, Bigiyef bu beşinci delilini de Futûhât'tan almıştır. Nitekim 'Beytullah'ın heybetiyle kalbine doğmuş olduğu'ndan dem vurduğu ilham'ı da bir aldatmacadır zira bu fikir de Futûhât'tan alınmıştır.

İsa'nın (a) 'eğer onları bağışlarsan' demesi: Gerçekte bu gibi âyetler ilâhî kudretin, dilerse her iki taraf (bağışlama veya azap etme) için de eşit bir şekilde tecelli edebileceğini anlatmak üzere gelmiştir. İmkân bakımından Allah'ın kudreti önünde farksız olan iki taraftan hangisinin gerçekleşeceği meselesi ise bize ayrıca, apaçık haberlerle bildirilmiştir. Nitekim İsa'nın (a) dilinden nakledilen, 'kullarını nasıl istersen öyle yaparsın' mealindeki âyetten hemen sonra, sünnetullah bir dereceye kadar açıklanmıştır: sâdıklara, doğruluklarının fayda sağlayacağı gündür... Allah onlardan razı olmuştur 5/119. Peki, İsa (a) ile validesine ilahlık isnad edenler, bu âyette geçen sâdıklardan mıdır? Bigiyef'in delil olarak ileri sürdüğü âyetten hemen sonra gelen bu âyete de dikkatleri çekerim.

Nesâî'deki Ebu Zer hadisine gelince, bunun bir de alt tarafı vardır; şöyle ki: Hadisi rivayet eden Ebu Zer (r) diyor ki: 'Sabah olunca, 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu gece sabaha dek şu âyeti okudunuz!' dedim. Şöyle buyurdular: 'Rabbimden şefaata istedim; O da bu isteğimi kabul etti. Şefaatom, Allah'a ortak koşmayanları kapsayacaktır'.

Öncelikle Carullah'ın, Ebu Zer hadisini eksik nakletmek suretiyle, tartışmada yapmış olduğu bu hırsızlığa ne denilir bilmem? İkincisi kendisinin âyete vermiş olduğu mânâya göre İsa (a), ümmetinin müşriklerine de şefaata edecektir. Bu durumda ceza gününün en büyük şefaatchisi olan Peygamberimizin bu hususta o kadar cömertlik göstermemiş veya göstermişse bile şefaatinin Allah nezdinde İsa'nınki (a) kadar verimli ve etkili olamamış olması gerekir!

Ayrıca 5/118 âyetinin, kâfir ve müşriklere bağışlanma vaadi içeriyor olması hususundaki keşif ve iddianın, onun kendi buluşu olmayıp, birçok konuda kendilerini taklit ettiği İbni Arabî gibi mutasavvıfların sözlerinden alınmış olduğunu arz ederim. Oysa İsa'nın (a), mânâsı Futûhât yazarı tarafından değiştirilen ve tahrif edilen yukarıdaki sözleri ise, hemen altındaki 'Allah'a kulluk edin!' cümlesiyle birlikte böyle bir kuruntuya asla imkân tanımamaktadır.

Nitekim İsa (a), kendisini Muhyiddin'in iftirasından korumak için naklettiğimiz âyette 'ortak koşanlara cenneti haram kılmıştır' 5/72 demektedir. Onun bu sözleri, Bigiyef ve tâbi olduğu kişiler tarafından, incelemekte olduğumuz 'senin kullarıdır' âyetine verilmekte olan, İsa'nın (a) müşrik ümmetler için de mağfîret dilemesi şeklindeki mânâları engelleyen kesin bir karine oluşturur.

Delilsiz olarak şirk koşanların durumu: Bu zat, gerek 'bir delili bulunmayan' ibaresinde, gerekse de 'hesabı rabbinin katındadır' cümlesinde çok büyük mânâ tahrifleri yaparak Allah'ın kelâmını maksadına alet etmeye çalışmıştır. Esasen bu sözler de, Bigiyef'in -hayret verici bir şekilde- akli muhakemeleri adına nesi varsa hepsini feda etme pahasına arkasından gitmekte ısrar ettiği İbni Arabî'nin sözleridir.

Önce 'hesabı rabbinin katındadır' cümlesini ele alalım. Bu cümle müşrikleri çok korkunç bir şekilde tehdit amacıyla gelmiştir. Buna rağmen bu hesabın, müşrikler için teselli verici bazı ihtimaller içerdiğini iddiaya kalkışmak, ilâhî tehdidi hükümsüz bırakmak için ona tam zıddı bir mânâ vermek gibi bir şeydir. 'Hesabı rabbinin katındadır' demek, 'icaplarına bizzat O bakacak' demektir. Bunu, ifadenin ahengi dışında, hemen altındaki 'kâfirler asla iflah olmazlar' tamamlayıcı cümlesi de açıkça göstermektedir. Bigiyef, işine gelmeyen bu cümleyi el çabukluğu ile atlayarak, daha aşağıda başlı başına bir âyet olan, hem de sonunu oluşturduğu surenin genel anlamıyla uygunluk arz eden 'Rabbim! Bağışla, acı!' 23/118 âyetine geçiyor.

İşte buradaki 'ben bakacağım' tabiri, Peygamber'in tebliğlerine itibar etmeyen kâfirler için en şiddetli bir tehditten başka bir şey değildir. Bizzat Cenab-ı Hakk'ın görececek olduğu bu hesaptan, kâfirler için kurtuluş ümidi çıkarmak, üst tarafındaki 'en büyük azab'ı hiçe sayarak onu bir şakaya dönüştürmek kadar münasebetsiz bir şey olur. Nitekim son asır müceddidlerinden Şeyh M. Abduh bu âyetin tefsirinde kısaca 'kaçacak yer neresi?' tabirini kullanmıştır. 'Âyetleri tevil ediyorlar' diye kelâmcıları suçlayıp duran Bigiyef'in kendisi ise tevil şöyle dursun tahrif yapıyor yahut daha da ayıbı, tahrif yapanlara tâbi oluyor.

Şirk'in bir delile dayanıp dayanmadığı: 'Delilsiz olarak şirk koşan insanın, düşünürken, tüm gücünü tam olarak kullanıp kullanmadığı araştırılacak' deniliyor değil mi? Bu incelemenin, bir delile dayanan! müşrik için uygun olacağını ve Bigiyef'in sözleri arasındaki 'akıl yürütme' tabirinin, mantık ıstılahında, öncüllerin düzenlenmesinden ibaret olduğu için zaten bunu gerektirdiğini anlamıştık. Ayrıca böyle bir incelemenin, delili olmayan müşrik hakkında anlamsız bir şey olduğu da anlaşılıyordu. Ama burada, anlaşılması gereken daha müthiş bir mantıksızlık vardır: 'Delili olmayan müşrik, düşünürken, tüm gücünü kullanmışsa güya mazur görülecek ve bağışlanacak; bu hususta kusur edenlerse azabı hak edecekler' öyle mi? Fakat gücünü kusursuz bir biçimde kullanmasına rağmen şirk için bir delil bulamadıktan sonra, delil bulunamayacağına kanaat getirdiği şirk'i, bu kanaatine rağmen kabul eden kimse mazur mu; yoksa daha suçlu, hem de özrü kabahatinden büyük denilen cinsten bir suçlu mu olur? Herhalde bu adam kıyamet gününde 'niçin şirk koştun?' sorusuna, 'ne yapayım? çok aradım; fakat bu konuda bir burhan bulamadım da bu yüzden şirk koştum' diye cevap verecek ve bununla da mazur sayılarak temize çıkacak!

Buna rağmen Bigiyef 'delile dayanan müşrik ne olacak?' diyerek, şirkin, bir de delile dayanan kısmından bahsediyor. Ayrıca, 'bir delile dayanmayan' müşrikler için 'hesabı rabbinin katındadır' cümlesinden yanlış olarak çıkardığı kurtuluş ümidinden daha fazlasını, Kur'ân'ın, varlığını kabul etmediği 'bir delille şirk koşanlar'a bahşetmek istiyor.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Oysa şirkin delilinin olamayacağını bildiren çok sayıda âyet vardır. Yine müşriklerin kendilerine göre olsun bir delilleri olsaydı, Cenab-ı Hak 53/23; 43/20-22 âyetlerinde, onların hiçbir aklî ve nakli delile dayanmayarak sırf nefsin hevasıyla zanna dayandıklarını, hatta bu hususta atalarını taklit ettiklerini söylemezdi -B/90-119.

Mü'min-kâfir herkesin Allah'a ibâdet etmesi: O'nun garip iddiasına göre kâfir, tüm gücünü kullanma hususunda kusur etmemesine rağmen sapıklıkta kalmış ise mazur olur; delili olana! gelince o zaten mazurdur. Eğer müşriklığın, delili olan kısmı varsa, yani dayandıkları şeyler delil kuvvetini taşıyorsa davalarının da hak olması gerekir. Bu durumda Bigiyef, Kelâmcılar hakkındaki saldırılarını da geri almalıdır; herkesin içtihat ve inancında haklı olduğu kuralından, yalnızca kelâmcıları istisna etmek doğru mudur?

Hele bu 'bizatihi hak' diye bir şey olmadığı ve dolayısıyla her çeşit inancın doğru olduğu şeklindeki görüşe Kur'ân'ın ne kadar şiddetle karşı olduğu keza insanların büyük çoğunluğunun, içerisinde yaşadığımız şu son vicdan özgürlüğü asrında dahi din konusunda, akıl yürütmelerini, yanlış da olsa bir delile dayandırmadan, sırf bir taklit üzerinde olduğu açıktır. Ahiret hayatına önem vermemek demek olan bu davranışlarında tabii ki mazur görülemezler. Çünkü Cenab-ı Hak vermiş olduğu akıl nimeti karşılığında insanlara dini bir sorumluluk yüklemiş; bunu bildirmek için de peygamber göndermiştir. Bu nedenle Cenab-ı Hak'ın birliğini kabul etme gerçeğine ulaşmak için gereken düşünceyi ihmal etmeme görevi, sorumluluk taşıyabilecek durumdaki tüm insanlar için zorunlu bir borçtur. Hayatın hiçbir hali insanı bu sorumluluktan kurtaramaz.

'Güneşe tapanlar onun ulûhiyetine inanarak taptıkları için Allah'a tapmış gibi olurlarmış. Özrü kabahatinden büyük denilen türden, güneşin ilahlığına inanma maksadına hürmet için İslâm şeriatı bu vakitleri güneşe tapanlara bırakmış imiş. Hâlbuki İslâm şeriatı, onların şirkten başka bir şey olmayan inançlarına hürmet etmek şöyle dursun, bu inancı şiddetle tezyif için söz konusu vakitleri büsbütün yok sayarak, bu vakitlerde, hak olan mabuda ibadete bile müdahale etmiştir.

17/23 deki kazâ'ya hüküm mânâsı veren Bigiyef'e şunları söylesek, acaba düşmüş olduğu gafleti takdir eder mi dersiniz? 'Ayetin alt tarafı, 'Ana-babaya iyilik etmenizi de kaza etti' şeklindedir. Bu durumda, ayetteki kazâ'yı hüküm manasına alınca Cenab-ı Hak ana-babaya iyi davranmayı da hüküm ve takdir etmiş olacağından, artık dünyada ebeveynine asi hiçbir insanın bulunmaması gerekir. Dahası, ayetin biraz aşağısındaki 'onları azarlama!' gibi emir ve nehiylere de lüzum kalmamış olacaktır.

Verilen bu mânâ gereğince şayet kâfirler ile müşrikler de Allah'a tapmış olsalardı; bu iddia ile Kâfirûn suresini birlikte düşündüğümüzde ortaya şöyle bir mantıkî kıyas çıkar: Cenab-ı Hak Resûlü'ne 'Ben sizin mabudunuza ibadet etmem' de!' 109/1-2 buyuruyor. Oysa o'nun iddiasına göre kâfirlerin de mâbudları Allah'tır? Bu durumda yapılan bu kıyas sonucunda Cenab-ı Hak, Peygamber'e (s) (hâşâ) 'Ben siz müşriklerin mâbûdu olan! Allah'a ibadet etmem' de!' buyurmuş oluyor ki bu da kısaca 'Ben sizin mabudunuza ibadet etmem. Siz ise mabudunuz olan Allah'a ibadet ediyorsunuz (!). O halde (hâşâ) ben sizin mabudunuz olan Allah'a ibadet

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

etmem' şeklinde ifade edilebilir. Dolayısıyla yalnız bu kısa süre bile, mü'minlerle kâfirlerin ilahlarının bir olmadığını dört defa tekrar etmek suretiyle Bigiyef'in bu iddiasını dört kere çürütmekte ve geçersiz kılmaktadır.

Esasen Bigiyef bunları görmemiş ve söylediğimiz mana cihetlerini de düşünmemiştir. O yalnızca İbni Arabî'nin, Futûhât'ındaki 'kendisine ibadet etmenizi kaza etti' buyurmuştur; O'nun kazası ise reddedilmez' sözlerini görmüş ve her zaman yaptığı gibi gözünü gerçeklere kapayarak ona dayanmıştır.

Öte yandan hilekârca davranan o, önce geçmiş peygamberlerin kendi zamanlarındaki dinleri ile günümüzde onlara izafe edilen dinleri birbirine karıştırıyor. Sonra da bugünkü Hıristiyanların İsa'nın (a), günümüz Yahudilerinin de Musa'nın (a) dinine bağlı olduklarını söyleyerek müslümanların bu gibi milletleri sapıklığa nispet etmeleri inancına itiraz etmek ve bunun İslam dinine sonradan sokuşturulmuş bir inanç olduğunu söylemek istiyor. Bu yolda onu, son zamanlarda Avrupa'da revaç bulmuş olan 'vicdan hürriyeti' tabirinin şaşırtmış olması ihtimalini çok yüksek görüyorum -B/120-138.

Ona göre kâfirler sonsuza dek cehennemde kalmayacaklarmış; derken bir de dinsizliği de kapsamak üzere her inancın aslında hak olduğu teorisi ortaya çıktı. O halde Kur'ân'da geçen kâfirler kelimesiyle isimlendirilenler acaba anka sürüleri midir? Bu durumda küfür günahını, 39/53 gibi ayetlere evleviyetle dâhil etme çabalarına, ya da Allah'ın vaidinden dönmesini caiz görmek suretiyle sonsuz azaba karşı affu mağfîret çareleri aramaya ne gerek kalır ki?

Kur'ân'daki rahmet veya azap ayetlerinin muayyen şahıslar bir yana bırakılarak vasıflar üzerine yürütüldüğü çok doğrudur. Hiç kimse mü'mini Zeyd, kâfiri de George diye tarif etmez. Evet, gerçi birtakım isimler ve kisveler, dıştan bakıldığında bazı dinlere ve niteliklere alamet gibi görülebilirse de gerçekte itibar yine niteliğin kendisindedir. Dolayısıyla dünyadaki insanların küfür veya iman niteliklerinden biriyle nitelendirilişine göre, hangilerinin mü'min ve hangilerinin kâfir olması gerektiği de bilinen ve belirlenmiş bir keyfiyettir.

Bigiyef'in, hadisler yönünden düşmüş olduğu delil kıtlığı da ortadadır. Hadisleri karşılaştıran okuyucu, kâfirlerle ilgili olarak, gazap hadislerindeki netliği rahmet hadislerinde göremeyecektir. Bu konudaki en açık hadis, benim naklettiğim 'kâfir, Allah katındaki rahmetin genişliğini bilse, hiç kimse cennetten ümidini kesmezdi' hadisidir. Bunun netliği de ümit ile ümitsizlik arasında gidip gelen bir açıklıktır. Kısacası gerek bu hadisin gerekse de ilahi rahmetle ilgili diğer hadislerin, kâfirlere delalet edişlerindeki netlik yeterli değildir. Buna karşılık bir de 'Ey İbrahim! Ben cenneti kâfirlere haram kıldım' mealindeki hadisin sarahatine bakınız. Diğer uzun korkutma hadisleri bir tarafa, netlik bakımından yalnızca bu kısa hadis'e karşılık olabilecek ve 'kâfirler de cehennemden çıkacaktır' tarzında bir tek hadis dahi yoktur.

Cehennemin süresi meselesinde Bigiyef'in en büyük destekçisi sayılan İbni Kayyım'ın nakline göre kâfirlerin sonsuza dek cehennemden çıkamayacakları hususunda tüm ashâbın, tabiunun ve Ehl-i Sünnet'in ittifakı mevcuttur. Böylece Bigiyef'in İbni Mes'ud ve Şa'bi'den rivayet edilen sözleri delil olarak ileri sürmesi de bununla geçersiz hale gelmektedir.

Sabri Efendi'nin İbni Arabî hakkındaki görüşleri: Muhyiddin'in çok büyük bir zat olduğu, müslümanlar arasında kök salmış bir düşüncedir. Sözlerini tenkit etmekte olduğum şu sırada dahi müzmin bir hastalık gibi üzerimde hükmünü yürütmek isteyen bu hayali azamet, akıl ve mantığımı tehdit edip ürkütmeye kalkıştıkça ben de onu 'o kadar büyük olmasaydı Kur'ân'a aykırı söz söylemeye cesaret edebilir miydi?' diyerek susturuyorum -B/139-176.

'İbni Arabî'nin sözlerini herkes anlayamaz; evliyanın kendine mahsus ıstılahları vardır. Kim bilir bu sözlerle ne kastedilmiştir' şeklinde ileri sürülen mazeretler asla kabul edilemez. Kitabullahın apaçık beyanına aykırı ıstılahlar koyma hak ve yetkisi hiç kimseye verilemez. Eskiden, İslam dinine samimiyetle inanarak bağlanmış olduğu halde, bu tür kitaplar yüzünden müslümanlık içerisinde sapıklığa düşen saf kimseler bulunduğu gibi, bugün de Bigiyef gibi yeni moda din müceddidlerinin, İslam şeriatında yeri olmayan fikirlerine bu kitaplarda destek bulmaları, bunların zararlarını bir kere daha ortaya koymuştur. Hala Bigiyef'in 'dinsizliğe varıncaya kadar her türlü inancı tasvip etme teorisine de kaynaklık eden Muhyiddin'in eserlerine gösterdiği itibarı geri alma cesareti gösteremeyen, diğer taraftan tabiatıyla 'şirk ve dinsizliği doğru bulma' teorisini de kabul edemeyen bazı kimseler vardır. Böyleleri, ne yardan ve ne de serden geçememek gibi bir kararsızlığı bırakarak 'din İslam'dır' 3/193 ve 'Hak'tan sonra sapıklıktan başka ne vardır?' 10/32 diye haykıran İslam şeriatına mı, yoksa Muhyiddin'e mi bağlı olduklarına karar vermek zorundadırlar. Sufî âlimlerden Şarani, İbni Arabî'nin eserlerinde görülen, nasslara aykırı sözlerin, İslam düşmanlarınca sokuşturulmuş birtakım iftiralarından ibaret olduğunu, gerçekte onun böyle sözler söylemediğini belirtmektedir. Bu savunma şekline göre İbni Arabî hakkında bir diyeceğimiz kalmaz; tenkitlerimiz de bu sözlerin kendilerine yönelik olur. Ancak İbni Arabî'nin bu tip sözlerinin, eserlerinin iliklerine işlemiş oluşuna, yüksek akıllılardan ve hatta âlimlerden sayılan bazı kimselere kaynaklık etme derecelerine gelişine bakılarak Şarani'nin bu tevili ne kadar alakasız görünüyorsa, Futûhât'ta rastlanan çelişkiler de söz konusu teville o kadar uygun görünmemektedir.

İbni Arabî, İbni Kayyım ve Bigiyef'den oluşan ve cehennem ve azabının sonsuzluğu meselesinde aleyhte birleşen bu üç arkadaştan İbni Kayyım, İbni Arabî'yle aynı görüşü paylaşmaktan şiddetle kaçındığı gibi en doğrusu azabın sonsuzluğu ile ilgili ayetlerin kendilerine vermiş olduğu perişanlıktan dolayı bu üçünden hiçbirinin sözü diğerinkini tutmaz. Hatta İbni Arabî'nin kendi sözleri bile birbirine uymaz. Bir kere bu üç arkadaştan İbni Arabî'nin bu konudaki görüşü anlaşılmıştır yahut çelişkilerinin ve karmaşıklığının çokluğundan dolayı hiç anlaşılammıştır. İbni Kayyım'a gelince bu zat 'cehennem sonunda yok olacaktır' diyor; fakat içerisinde bulunan kâfirlerin ne olacaklarını ve nereye gideceklerini söyleyemiyor. Bigiyef ise İbni Kayyım gibi 'orada ebedi kalacaklardır' 4/169 sözü gereğince cehennemliklerin cehennemde ebedi kalacaklarını itiraf etmiyor. Ayetlere karşı İbni Kayyım kadar insaf sahibi olmaması böyle bir itirafa engel olmuştur. Fakat Bigiyef, İbni Kayyım'ın görüşü olan 'kâfirlerin cehennemde ebedi kalacaklarını' kabul ettikten sonra 'cehennemin kendisinin ebedi olmadığı' gibi birincisiyle çelişen bir fikri beğenir mi? Peki diğer arkadaşının; kendisini taklit etmeyi şeref saydığı İbni Arabî'nin görüşünü mü beğeniyor? Oysa bu zatın en meşhur görüşü olan, 'azaptan zevk alma' gibi çelişki dolu bir garipliği tercih etmeye de Bigiyef'in açıktan açığa yanaştığı görülmüyor. Dolayısıyla kendisinin,

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

cehennemliklerin akıbeti hakkında ileri sürdüğü tezler daha kapalı kalıyor. Dahası, arz ettiğimiz gibi İbni Arabî'nin Bigiyef'ten açıkça ayrıldığı noktalar da vardır. Kısacası bunların üçü de şu ayetin beyan ettiği durumdadır: Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? 4/82.

Bigiyef, 'her türlü inancın hak olmasından ve hiçbir milletin dininden dolayı sapıklığa nispet edilemeyeceği'nden ibaret olan III. iddiasını kendi bâtil zannınca ispat etmiş olmaktan kaynaklanan bir keyif taşkınlığı ile kitabının konusu dışında olup olmadığına da bakmaksızın, diğer milletlere karşı, müslümanların bugünkü sefaletlerini acı bir dille başlarına kakmaktadır.

Her şeyden önce bu adamların esaret ve sefaletlerinin kaynağı müslümanlıkları mıdır? Bigiyef maksadını açık söylesin! Takva sahibi kimdir; hangimiz kâfiriz?' diyen azizim Musa! Sen bu kitabı Anadolu Türk'ü veya Kazan Tatar'ı gibi mü'min sayılan milletlerin kâfir olduklarını; ya da İngilizlerin, Moskofların mü'min olduklarını ispat için mi yazdın? Yoksa kâfir kelimesinin mutlaka bir şer'i tarifi bulunacağından, -kim olursa olsun- bu tarife uyanların cehennemde ebedî kalmayacaklarını ispat için mi?

Şu son zamanlarda genel olarak müslümanları maddeten zayıf düşüren Avrupa'nın medenî gelişmeleri birçok düşünürümüzün maneviyatında tahripler yapmıştır. Bu yüzden Bigiyef de sahip olduğu hür düşünceye rağmen kendisini bu bulaşıcı hastalığın etkisinden kurtaramamıştır. Yani Avrupa'nın günümüzdeki gelişmeleri gözünde o kadar büyümüştür ki bir bakıma kendisine Allah'ın azametini unutturmuştur. Gelişmiş olarak gördüğü Avrupalıları biz müslümanlarla ölçmekten doğan büyük görme duygusu, Allah Teâlâ'nın kudreti ile ölçerken de düşüncelerine hükmetmekten geri kalmamıştır. Öyle ya 'her yerde sefil ve düşkün bir va-ziyette bulunan müslümanların dini hak olsun da, ilerlemelerinin parlaklığıyla gözleri kamaştıran milletlerin dini ve hatta dinsizliği şâmil olan içtihat ve inançları hak olmasın; bu ne kadar garip ve ters bir şeydir' demek istemiyor muydu? -B/199-243.

Carullah'ın tezlerine, büyük ölçüde M. Sabri'den (1869-1954) özet ifadelerle verdiğimiz bu karşılıktan sonra konuyu Esed'in (1900-1992) benzeri görüşlerine Mevdudi (1903-1979) desteğinde cevap vermeye çalışmadan önce son olarak Carullah'ın çağdaşı olan Arusî tarikatına müntesip ve Jön Türkler taraftarı A. Hilmi'nin bu yöndeki görüşlerini işleyen bir çalışmasına değinmekte fayda vardır.

Filibeli, halka indirgemeye çalıştığı vahdet-i vücut felsefesi üzerine kurguladığı kitabında 'hakikate' susamış bir ruhun onu bulmak ümidiyle bir ermişin! rehberliğinde manevî alemlerde yaptığı yolculukları anlatır. O, zıtların buluşup bütünleştiği bir alan durumundaki bu romanında hayalin derinliklerine, Buda, Zerdüş, Brahmanlar, Pisagor ve Sokrat -D/38, 46, 50, 67-68, 87-88, 94, 102-107, 158, 160- ile yolculuğa çıkar.

Gerek Bigiyef (1875-1949) ile Filibeli'de (1865-1914) ve gerekse diğer benzerlerinde hâkim olan bu düşüncelerin, -Bigiyef'in, yaşadığı dönemi tasvir eden ve fakat farklı bir amaçla kullandığı ifadesiyle- dört-beş İngiliz elinde esir olan altmış milyonluk Hindistan ve Hollanda pençesinde kulluk eden Cava Müslümanlarını; Hindistan Mevlevîleri, Buhara Damlaları, Mısır Rufaîleri, İstanbul Kalenderîleri, Hindistan Fakirleri, Tatar Sûfileri, Alamut Şeyhleri ve Buhara Nakşibendîlerini; tekkelerde ömür süren abdalları, dünyadan habersiz zâhidleri, nâ-

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

mahrem yüzüne bakmayan ve fakat ömrü boyunca dört-beş kadın alıp boşamış gayet heybetli şeyhleri tevlit ettiği bilinmektedir.

M. Esed'in Bigiyefle örtüşen bir görüşü de 'nihaî kurtuluş' tasavvurudur. Esed 2/62 ayetini kastederek diyor ki: Kur'ân'da birçok kez tekrarlanan yukarıdaki paragraf İslam'ın temel bir doktrinini inşa etmektedir. Başka hiçbir itikatta benzeri olmayan bir görüş zenginliği ile 'kurtuluş' fikri, burada sadece üç şarta bağlanmıştır: Allah'a ve Hesap Günü'ne iman ile hayatta doğru ve yararlı işler yapmak. Böylece Kur'ân'a göre kurtuluş, herhangi bir özel 'zümre'ye tahsis edilmiş olmayıp Allah'ın birliğini kavrayan, kendini O'nun iradesine teslim eden ve dürüst şekilde yaşamak suretiyle bu ruhsal tercihe pratik bir anlam kazandıran herkese açıktır, 2/113 ifadesi yalnız kendi zümrelerine mensup olanların öteki dünyada Allah'ın rahmetine mazhar olacaklarını iddia eden herkese işaret etmektedir.

Anlaşıldığı gibi Esed, burada nihaî olarak 'kurtuluş'un ne ile sağlanacağı ve bunun kuşatıcılığını tespiti çalışıyor. Onun burada Kur'ân bütünlüğünü göz ardı ettiği açıktır. Buna göre Esed'in, kurtuluşun herhangi bir 'özel zümre'ye tahsis edilmemiş olduğu şeklindeki kanaati -şayet- çoğulcu (pluralist) anlamda her zümrenin, temelde birbirine çelişik bütün durumlarına rağmen, zaten hakikat üzere olduğu tezine dayanıyorsa bunun yine Kur'ân'ın kurtuluşa dair tasavvuru bağlamında yanlış olduğu açıktır. Çünkü kurtuluş elbette ırksal vb. anlamda belli bir zümreye değil; fakat Allah'ı ihlasla birleyenlere mahsustur -E/263-268.

Esed'in bu iddiasını, aralarında ciddi polemiklerin yaşandığı bilinen Mevdudi, 'Modem Çağda İslami Meseleler' adlı kitabında şöylece cevaplıyor: Şüphesiz her devirde Kur'ân'ın manasını tahrife yeltenenler çıkmıştır. Tahrifler çoğu kez, ayetleri, ilgili buldukları bağlamdan ayırmak suretiyle yapılmıştır. Bu da insanları, kitaplara ve peygamberlere muhtaç olmaksızın kurtuluşa erebilmenin mümkün olduğu ve İslam'a bağlanmanın gerekmediği gibi birtakım vehimlere düşürmüştür. Çünkü bu durumda, bir insanın, kurtuluşa erme ve doğru yolda olma bakımından, müslüman olmasıyla, Sabii- Hindu olmasının herhangi bir farkı kalmıyor. Sanıyorum, bugüne kadar Kur'ân'a yapılan iftiraların en büyüğü budur. Bu tahrifin tezahürlerine defalarca şahit oldum.

Bu konuda yapılması gereken ilk iş, bu ayeti bölüm bölüm ele alarak, ayette geçen her lafzın kendi başına hangi anlamlara geldiğini belirlemek, sonra da bu ayetin ele aldığı konunun ayrıntılı bir şekilde Kur'ân'ın diğer yerlerinde nasıl işlendiğine bakmaktadır. Zira bir kimse, söylediği sözü bizzat kendisi tefsir ettikten sonra, bir başkasının, onun kastettiği mananın dışında bir manayı bu söze yüklemeye hakkı olmasa gerektir!

Kur'ân'ın nazil olduğu sıralarda, insanlar, inançlarının gerçekliğine bakılmaksızın, mensubu oldukları cemaatlere bakılarak, zahiri bir ayırımı tabi tutuluyorlardı. Fertler ve topluluklar, falanca kişi veya kişiler Muhammed'in (s) cemaatinden, falancalar Yahudi taifesindedir gibi değerlendirmelere tabi tutuluyorlardı. Hatta bundan dolayı, münafıklar, gerçekten müslüman olmadıkları halde müslümanların cemaatinden addediliyorlardı.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Allah'ın (c) bu ayetteki maksadı, bu görüş açısının bozukluğunu izah etmektir. Bunun için ayette, işin iç yüzünü anlatmadan önce muhtelif cemaatleri, meşhur olan isimleriyle zikretmiş ve işe müslümanlar topluluğundan başlamıştır.

Ayetin başında zikredilen 'iman edenler' için söylediğimiz gibi 'Yahudiler', sözüyle kastedilmek istenen, gerçekten yahudice yaşayan kimseler değildir. Çünkü onlar hakkındaki hüküm az sonra açıklanacaktır. Dolayısıyla, ayette geçen 'Yahudiler' sözüyle kastedilen, o gün Yahudi taifesinden sayılan herkeste. Yine burada 'Hıristiyanlar' ile kastedilen, gerçekten hıristiyanlık inancını taşıyanlar değil, bilakis, o gün hıristiyan camiasından sayılan herkeste. Keza 'Sabiiler'den kasıt, gerçekte bu dine inanan kimseler değildir.

'Allah'a ve ahiret gününe inanıp, salih amel işleyenlere rableri katında ecirleri vardır.' Allah (c), ayetin bu bölümünde, insanlarda umumiyetle hâkim olan bir düşünceyi yıkmak istemiştir. Bu düşünceye göre, insanlar ahirette, mensubu buldukları zümrelerine, dünyada iken sahip oldukları neseplerine göre haşredileceklerdi. Yahudi, kurtuluşun, yalnızca yahudi cemaatinden sayılan kimseler için olduğu inancındaydı. Hıristiyan ise, hıristiyanlık dışında kalan herkesin batıl yolda bulunduğu inanıyordu. Bunun gibi, müslümanlar da, kendi cemaatleri içerisinde bulunan, yani müslüman bir ailede doğup, müslüman adı taşıyan herkesin müslüman olduğunu, böyle kimselerin, kendi cemaatlerine mensup olmayan herkesten şerefçe üstün olduğunu zannetmeye başlamışlardı. İşte bu yanlış düşünceyi yıkmak için Allah, insanlar arasındaki gerçek farkın, zahiri taifecilik ölçülerine göre olmadığını, bilakis hakiki değer ölçüsünün, iman ve emel-i salih olduğunu, bunlardan uzak olmakla birlikte Müslüman adı taşıyan kimselerin gerçekte mü'min olamayacağını beyan etmiştir. Yine, Yahudilik vesaireye mensup olan bir insan, iman edip salih ameller işlediği zaman artık ne Yahudi, ne Hıristiyan ve ne de sabiidir! Bilakis o, ahirette, iman eden ve salih amel işleyen müslümanlarla beraber haşrolunacak bir mü'mindir. Fakat o, bu özellikleri yitirdiği zaman, onun İslam cemaati içerisinde yaşamış olması veya Müslümanlar topluluğundan sayılması, kendisine hiç bir şey kazandırmaz! Yine, bu kimsenin Hıristiyan veya Sabiilerden sayılması, ahirette kendisine hiçbir fayda sağlamayacaktır. Nitekim Allah, kitabının birçok yerinde, özellikle Yahudi ve Hıristiyanlarda hâkim bulunan zümre asabiyetinden söz etmiş ve bu zihniyeti yıkmıştır.

2/94, 111-112, 3/24-25 4/123-124 bu ayetler, şu gerçeği ortaya koymaktadır. Allah, yeryüzündeki hiçbir topluluğa ahiret garantisi vermemiş, hiçbir taifeye özel bir sevgi ızhâr etmemiştir. Hiçbir kimsenin de, belli bir millet içinde doğduğuna veya muayyen bir cemaatten oluşuna dayanarak, özel bir muameleye tabi tutulmasını istemeye hakkı yoktur. Bilakis, herkes insanlık ailesinin fertleri olmak yönünden Allah nazarında eşittir ve aralarında herhangi bir ayrıcalık yoktur. Çünkü Allah nazarında hakiki değer ölçüsü, şu veya bu cemaate mensubiyet yahut da falan veya filan milletten olmak değil, prensipler ve hakikatlerdir. Eğer gönülden iman eder ve salih ameller işlerseniz, Allah indinde mükâfatınızı alırsınız. İşte, aynı mana, münakaşa konusu olan ayette de anlatılmıştır; fakat başka bir üslupla...

Söz konusu ayetin siyakında anlatılan konu, ne kişinin mü'min sayılabilmesi için inanması icap eden şeylerdir ve ne de amellerinin salih sayılabilmesi için tutunacağı prensiplerdir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Mevzu bu değildir! Bunlar, tafsilatlı bir şekilde Kur'ân'ın başka yerlerinde anlatılmıştır. Burada işlenen konu şudur: Allah katında gerçek değer ölçüsü, hakikatler ve vakıalar olup, görünüşler ve insanların uğruna öldükleri zahiri intisaplar yani herhangi bir cemaate mensubiyet değildir! İşte, ayette, hızlı bir şekilde sergilenen ve işaret edilen hakikatler bunlardır. Şimdi biri çıkıp dese ki: 'Bu ayette yalnızca Allah'a ve ahiret gününe imandan söz ediliyor; bunun için, sadece bu ikisine inanırmekle insan ahiret saadetine nail olur. Binaenaleyh, bunun dışında, insanın, herhangi bir peygambere ve kitaba iman etmesi ve bir şeriata tabi olması gerekli değildir.' Yahut dese ki: 'Kur'ân'ın istediği, hıristiyanın hıristiyanlığında ve hindunun da hinduluğunda şuurlu ve sabit olması, yani herkesin kendi dinine samimiyetle ve kararlı bir şekilde tabi olmasıdır. Kur'ân'ın bizden istediği budur. Yoksa Kur'ân'a ve Muhammed'in peygamberliğine iman, ahiret saadeti için şart değildir.' Bizim, böylesi bir kimse hakkında söyleyeceğimiz şundan ibarettir: Böylelerinin yaptığı iş, Kur'ân'ı tefsir etmek değil, onunla alay etmek ve oynamaktır. Onların bu görüşlerini kabul etmek için, tüm Kur'ân'ı inkâr etmek lazımdır!

Hiç şüphe yok ki, dinin temeli tevhitir. Bundan dolayıdır ki, bahis konusu olan ayette ilk zikredilen umde, Allah'a imandır. Fakat Allah'a imanın manası, insanın sadece Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmekle yetinmesi demek değildir. Zira bunun böyle olmadığını bizzat Kur'ân 2/112 açıkça ortaya koymaktadır. Burada, Kur'ân'ın 'Allah'a iman'dan kastettiğinin İslam olduğu açıkça görülmektedir. Yani, insanın kendisini Allah'ın rızasına tabi kılmasının mükâfat ve ecri, söz konusu ayette geçen ecir ve mükâfatın aynıdır.

Kur'ân'ın daha başka yerlerinde de, imanın bu mahiyeti ayrıntılı bir şekilde anlatılmış ve denilmiştir ki: İnsanın bu imana -İslam'a- erişmesi, ancak Allah'ın peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla mümkündür. Kişi, kendisine bir din, bir Allah ve Ahiret inancı icat ederek yahut falanın veya filanın dininden birtakım inanç ve ahlak esasları seçerek, kalkıp bu vaziyetiyle 'ben Kur'ân nazarında mü'minim' diyemez!

2/136-137; 3/20, 85 ayetlerinden açıkça anlaşılıyor ki, söz konusu ayette ifade edilen 'Allah'a iman', yalnızca Allah'a inanırmek değildir. Burada kastedilen, Peygamberlerin ve semavi kitapların talimatlarına uygun olarak Allah'a iman etmek, İslam'a girmektir. Kur'ân birçok ayetinde, kitaplar ve peygamberler olmadan insanın doğru yolu bulamayacağını tekrar tekrar beyan etmiştir. Bundan dolayı, bir insanın, Allah'ın peygamberlerine ve kitaplarına da inanmadıkça Kur'ân nazarında mü'min olması mümkün değildir.

24/62; 4/136; 65/8-9 bunlar, Allah'a imanla, O'nun peygamberlerine ve kitaplarına iman etmenin birbirleriyle kopmaz bağlarla bağlı bulunduğunu, peygamberliği inkâr eden birinin mü'min olamayacağını, ayrıca kitaplara- peygamberlere imanın manasının, kişinin dilinin ucuyla peygamberliğin önemli olduğunu ve 'ben onlara ve onlara verilen kitaplara inandım' deyivermesi demek olmadığını açıkça ifade eden ayetlerden birkaçıdır.

Pratik olarak itaat ve amel, imanın vazgeçilmez gereğidir. Peygamberin söylediklerinin hüccet olduğu ve hiçbir mü'min Resulün görüşü ve emri karşısında kendi kanaatine göre hareket etme hakkına sahip olmadığı hususundaki külli kaideyi olduğu gibi kabul ve teslim etmek,

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

imanın vazgeçilmez şartlarından. Bu hususu, 4/64-65, 80, 115; 33/36 ayetleri açıkça ifade etmektedir.

Bütün bunlarla birlikte, yine Kur'ân açıkça beyan ediyor ki: Sadece bir peygambere veya peygamberlerin bir kısmına yahut ilahi kitaplardan birine veya bazılarına iman etmek insan için hiçbir fayda temin etmez. Zira bir peygamberi inkâr etmek, bütün peygamberleri, hatta Allah'ı inkâr etmek gibi olur. Buna 4/150-151; 23/51-52; 42/13 ayetleri işaret etmektedir.

Bu külli kaideye göre insana düşen vecibe, Muhammed'i (s) ve Kur'ân'ı tasdik etmektir. Diğer Peygamberlere iman eden, fakat Muhammed'i (s) inkâr eden veya diğer semavî kitaplara inanan, lakin Kur'ân'a iman etmeyen bir insan, gerçekte bütün peygamberleri ve kitapları, hatta dinin aslını inkâr etmiş olur. 4/89; 3/3-4; 4/47; 3/199.

Özellikle bu son ayet, söz konusu ayeti en güzel şekilde ve açıkça tefsir ediyor. Şöyle ki, bahis konusu ayette, müslümanlardan, yahudilerden, hıristiyan ve sabiilerden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere Allah katında ecirlerinin verileceği beyan edilirken, bu ayetin tefsiri mahiyetinde az önceki ayette şöyle deniyor: Muhammed (s) peygamber olarak gönderildikten sonra, Ehl-i Kitap'tan bir kimse, geçmiş peygamberlere iman ettiği gibi, Muhammed'e ve Kur'ân'a iman etmedikçe, Allah katında hiçbir zaman ecir ve mükâfat alamayacaktır.

Bu ayetten, 'yahudinin yahudiliğine bilinçli ve kararlı bir şekilde devam etmesi, Allah'ın çizdiği sırat-ı müstakime erişmede ve ahiret saadetine nail olmada yeterlidir' manasını çıkaran zihniyete gelince, böyle bir tefsir, Kur'ân'ın kendi beyanına terstir. Evet, Kur'ân, Ehl-i Kitap'ı Tevrat ve İncil'e uymaya çağırıyor. Fakat bu demek değildir ki, Ehl-i Kitap Tevrat ve İncil'lerine uyacaklar da Kur'ân'ın çağırısına aldırış etmeyeceklerdir. Aksine onlar, Tevrat ve İncil'de tavsiye edilen Muhammed'in peygamberliğini ikrar etmek mecburiyetindedirler. Bunun içindir ki, Kur'ân'da, Tevrat ve İncil'e tam ittiba edebilmenin, ancak Muhammed'e (s) ittiba etmekle mümkün olduğu 5/68; 7/157 beyan edilmiştir.

Bu, yalnızca, Kur'ân'ın daha önce Tevrat ve İncil tarafından sunulan risaletin aynını takdim etmiş olmasından değil, aynı zamanda Kur'ân'ın, bu risaletin en son şekli olmasındandır. Zira bundan önceki risaletlerde bulunmayan birtakım hususlar O'na eklenmiş ve bugün artık insanlar için gereği kalmamış bazı şeyler de 5/15; 7/157 O'ndan çıkarılmıştır.

Şu söze gelince: 'İslam, doğruyu kendi tekelinde tutmak istemez. Bilakis O, diğer dinlerin de doğru olduklarını tasdik eder. İslam, insanların kendi dinlerini bırakarak İslam dinine girmedikçe kurtuluşa eremeyecekleri iddiasında değildir. Aksine O, insanların kendi dinlerine ciddiyet ve bilinçle sarılmalarını ister.'

Şüphesiz görünüşte bu sözlerden hoşgörü dökülmektedir. Lakin iyice düşünülürse görülür ki, bundan daha kötü bir söz yoktur! Çünkü İslam, kendisi için 'Allah ile insan arasındaki doğru yoldur.' diyorsa, bu hüküm, İslam dışındaki yolların eğri, yanlış ve noksan olduğunu icap ettirir. Birazcık akli olan bir insanın, herhangi bir yolun doğru olduğunu kabul ettikten sonra, bu yola ters düşen diğer yollara da doğru demesi mümkün değildir. Eğer buna müsamaha

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

deniliyorsa, bu olsa olsa yanlış bir müsamahadır. Kur'ân, bütün gücüyle böylesi bir müsamahayı reddetmektedir 6/153.

Muhammed (s) tüm insanlığı kendi dinine davet etmek üzere gönderilmişti. O, kendisinin hak yol üzere olduğu hususunda kesin bir inanç sahibiydi. Müsamahanın güzel bir şey, hile ve aldatmacanın ise çok çirkin olduğunu hakkıyla bilen bir insandı. Kur'ân, insanlık için Muhammed'e (s) tabi olmaktan başka bir saadet ve kurtuluş yolu olmadığını, onlardan yüz çevirenlerin dünyada da, ahirette de ebedi hüsrân içinde olacaklarını bütün açıklığıyla ilan etmektedir. 7/158; 6/19; 34/28; 2/99, 121, 308; 29/47; 24/63; 47/2-3; 65/10-11; 3/30-31 Bütün bu ayetlerde hakim bulunan ifade kesinliği, ancak, hak üzere olduğundan kesinlikle emin olup bu konuda katî bilgi sahibi olan birinin sözünde bulunabilir.

Sonuç olarak bu ayetin yer aldığı bölümden açıkça anlaşılacağı üzere Kur'ân, burada, ebedî kurtuluş için gerekli olan iman ve amelin ayrıntılarına girmiyor. Bunlar ayrıntılarıyla gerekli yerlerde ayrıca ele alınmışlardır.

Nihayet biz de Mevdu'di'nin, Esed'in söylemine yönelik bir reddiye olduğunu düşündüğümüz bu ifadeleri desteğinde, hem Dinî Çoğulculuğa hem de Carullah'ın 'vehim'lerine karşı, Sabri Efendi'nin yerinde tespitlerinden sonra kendi kanaatimizi böylece beyan etmiş olduğumuzu ümit ediyoruz. -bkz. F/103-135.

A/- İbrahim Maraş, Carullah Bigiyef'in Tasavvuf Anlayışı, Bilge Adam Dergisi, Van 3/2-2005.

B/- Mustafa Sabri, Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi, İlâhî Adalet kitabının içinde, Sadeleştiren: Ö.H. Özalp, Pınar Yay., İstanbul 1996.

C/- Carullah Bigiyef, Akademik İslam Üniversitesi, Çev.: R. Doğan, İslamiyat Dergisi, Ankara 6/1-2003.

D/- Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, A'mâk-ı Hayal, Çev.: E. Keskinılıç, Şule Yay., İstanbul 2001.

E/- Mustafa Akman, Kur'an Mesajı'nda Muhammed Esed -eleştirel bir yaklaşım, Çıra Yay., İstanbul 2007.

F/- Mustafa Akman, Musa Carullah Bigiyef'i Okumaya Giriş, Çıra Yayınları İstanbul 2007.

THE EFFECTS OF ARAB SPRING ON POLITICAL ISLAM AND REGION: EXAMPLE OF EGYPT

Müge PALANCI

** Every Arab carries within him the soul of a fallen hero, and the desire for revenge on all those who have treated him with contempt. If he is promised revenge, he listens with a combination of expectation and incredulity. If he is offered revenge, even in part, even in a symbolic form, he is transported.

Amin Maalouf

Disordered World

ABSTRACT

As we known, wave of pro-democracy protest and uprisings that took place in the Middle East and North Africa beginning in 2010 on 2011, challenging some of the region's entrenched authoritarian regime. The Middle East and North Africa was engulfed in an unprecedented outburst of popular protest and demand for reform. A Tunisian street vendor, Mohamed Bouazizi, set himself on fire on December 17, 2010 when a female local official publicly scolded him and confiscated his vegetable and fruit cart in the town of Sidi Bouzid in Tunisia³⁵. His act of desperation resonated instantly with others in the locality. With spreading of the revolts to Egypt and Libya, a "domino effect" kind of expanding as it mentioned. On the other hand, with Arab Spring that Political Islam has begun to rise again. The Arab Spring what promised to Political Islam.

Within the frame of these events, It is discussed that the reason why the region isn't institutionalized, there is a blank that appears behind the dictators' authority. This authority blank accompanies chaos. For instance; a new argument started after Morsi's fall over in Egypt. Has political Islam been unsuccessful? What is political Islam? As it's known, political Islam started to rise in the Middle East after Arab Spring. Especially, Political Islam, which showed itself in Egypt with Jasmine Revolution, has being fed with Muslim Leaders and their tyranny.

The intention of this proposal is to effects of the Arab Spring to Political Islam and its essential properties.

Keywords: Middle East, Arab Spring, Egypt, Islam.

---

³⁵ Mehmet Kılıç, "Synchronicity of Emotions: The Arab Spring", İstanbul, Fatih University, 2015, p.1. (PhD diss)

GİRİŞ

Arap Baharı'nın siyasi İslam'a etkisini incelendiği bu çalışmada Arap Baharı sonrası Mısır'daki gelişmeler ortaya konulacaktır. Mısır, Arap Baharı'nın başlangıcı ile birlikte büyük siyasi olaylara tanıklık etmiştir. Mısır'ın eski cumhurbaşkanı ve fiili bir diktatör olan Hüsnü Mübarek ve iktidarı, Arap Baharı'nın patlak vermesi sonucu büyük bir muhalif protesto ile sarsıldı. Tahrir Meydanı'nda yaşanan gösteriler sonucu Mübarek 11 Şubat 2011 tarihinde istifa etmek zorunda kaldı. Yaşanan bu sarsıntıların etkisi ise 2011'den 2014'e kadar etkisini sürdürdü (Aouragh ve Alexander, 2011).

Mübarek'in istifası sonrasında, ordu ve eski rejim unsurları demokratik geçişe engel olmaya yönelik bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu eski rejim kurumları doğası gereği seküler bir yapıdadır ve bu nedenle Mübarek'in istifası sonrası gerçekleşen değişim gerçek bir değişim olamamıştır. Gerçekte Ordu kontrolü elinde tutmaya devam etmiştir. Protesto sırasında ordunun gösterdiği tarafsızlığın aslında halk için bir destek hareketi değil, ordunun toplumdaki gücünü ve prestijini korumak için hesaplanan bir hareket olduğu anlaşılmıştır. Ordunun siyasi düzene yönelik ilgisini devam etmiş ve rejimle birlikte düşmemek için Mübarek ile yan yana görünmek istememiştir. Herhangi bir istikrarsızlıktan kaçınmanın yanı sıra kendi işlerini ve kurumsal çıkarlarını korumak istememişlerdir (Daron, Hassan Tarek ve Ahmed, 2014).

MÜBAREK'İN İKTİDARDAN DÜŞMESİ SONRASI DURUM

Mübarek'in iktidardan düşmesi sonrası Mısır ordusu, ülkeyi Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi aracılığıyla yönetmeye karar verdi. Ancak Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi yönetimi sırasında, halk orduya sivil bir otoriteye yetki verme çağrısı yaptı. Seçimler gerçekleştiğinde, seküler gruplarda ve eski rejimde iyi organize olmuş Müslüman Kardeşler'in iktidara geleceği korkusu yayıldı. Müslüman Kardeşlerin seçimi kazanması ve Mursi'nin cumhurbaşkanlığı sonrasında ikinci bir askeri yönetim aşaması yaşandı. 14 Ağustos'ta Mısır askeri Kahire'deki Rabaa el-Adeviye ve El-Nahda Meydanlarındaki Mursi yanlısı protestoculara sert bir şekilde müdahale ederek yaklaşık 1000 kişinin hayatını kaybetmesine neden oldu (el Gody, 2007).

Süreç incelendiğinde Arap Baharı sonrasında yapılan demokratik bir seçimde neden dini bir grubun ülke yönetimini ele aldığı ve neden ülkedeki değişimi tam olarak sağlayamadığı gibi bir sorular karşımıza çıkmaktadır. Mısır, birkaç yıl içinde siyasi alanda köklü değişiklikler yaşadı ve bu yaşananlar içinde bulunulan durumu daha da karmaşık hale getirdi.

Seçimlerden önce, Müslüman Kardeşler'in topluma karşı dini duruşunu güçlendirmesi şiddetle eleştiriliyordu. Yani, her iki seçimlerde de Müslüman Kardeşler, yoksul ve kırsal bölgelerdeki seçmenlere oy karşılığında et, pirinç ve yağ dağıtıyor ve ücretsiz destekler sunuyordu. Kısa vadeli popülist yaklaşımların yarattığı yanılısı, insanları uzun yıllar süren siyasi ataletten

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

sonra karmaşık ortamda kısa vadeli kararlar almaya yöneltti (Soage ve Franganillo, 2010). Kardeşlik, her ne kadar Tahrir Meydanı'nda eski rejime karşı başarılı ve organize bir protesto gösterdiyse de siyasi parti gibi bir siyasi oluşum oluşturma becerilerinden yoksun bir örgüttü. Siyasal alandaki bu arka plan, devrimden sonra yeni bir Mısır'ı inşa etmede başarısız oldu (Shukrallah, 2011).

Müslüman Kardeşler sadece İslamcı değil, aynı zamanda kapitalist olarak görülüyordu. Khairat al-Shater (Kardeşliğin orijinal başkan adayı ve uzun süredir lider ve kuruluşun finansörü) gibi başarılı ve dinamik iş adamlarının önderliğindeki Kardeşlik, eşzamanlı olarak büyümekte olan Mısır ekonomisinin servet birikimiyle kendi güç pozisyonunu güvence altına almanın önemini anlıyor ve devrimin kendi taleplerini yerine getireceğini görerek destek veriyordu. Kardeşliğin ekonomik boyutu güçlü görünüyor ve gelecek için ekonomik istikrar umudu sunuyordu (Ghadbian, 2000).

Aslında bu dönem içerisinde uluslararası şirketler bölgeye odaklanmıştı. Dolayısıyla onların gözünden politik ve ekonomik istikrar yatırımların ve ticaretin devamı için iyi bir şanstı. Bununla birlikte, insanlar uluslararası işbirlikçiler yerine ilk adımda kendi vatanları için adımlar atacak olan yönetimi daha fazla talep ediyordu. Bu anlamda, ülke dışına yönelik algıyı anlamak için Mısır'ın tarihi geçmişine bakmak önemlidir. Mısır açısından toplumun çıkarlarını koruyan bir yönetim, güvenli bir gelecek için her zaman bir umut olmuştur.

Görüldüğü gibi, ayaklanmanın haklı bir gerçekliğe dayanmasına rağmen, bir ülkeyi kısa bir zamanda değiştirmek oldukça karmaşık ve zor bir iştir. Kardeşlik, yalnızca İslami kurallara dayanan bir hükümet talep eden dini bir grup değildir. Analiz edilmesi gereken ekonomik ve sosyal temelleri bulunmaktadır. Ayrıca, demokratik seçimlerde iktidara katkıda bulunan seçmenler, yeni hükümet konusunda farklı duruş sergileyebilirler. Algıları ve ilgi alanları aynı zamanda sağlıklı bir analizin odak noktasıdır.

Diğer bir soru Kardeşliğin düşüşüne neden olan faktörler ve koşulların neler olduğudur. Temel olarak Müslüman Kardeşler'i iyi analiz etmek için onların seçimlerden önceki ve seçimlerden sonraki dönemini ortaya koymak gerekir. Temelde bu düalizmin ortaya çıkmasının nedeni, iktidarı ele geçirdikten sonra grubun bir değişim yaşamasıdır. 1984'ten beri siyasi bir parti içerisinde örgütlenen Kardeşlik, bu tarihten itibaren Mısır'daki seçimlere katılmıştır. Ancak Mübarek'in muhaliflere karşı sert yaklaşımı onların mecliste yeterli temsili elde edememesine neden olmuştur.

Bu yüzden Kardeşlik demokratik yöntemleri kullanarak sosyal açıdan insanlara ulaşmanın bir yolunu aramış ve bunu öğrenci birlikleri, okullar kurarak ve bu sayede orta ve fakir sınıflara ulaşarak başarmışlardır. Gençlere iş sağlama, sağlık alanındaki çalışmaları da popülerliklerini artırmıştır. Ayrıca örgüt, hareketlerine bir gelir kaynağı sağlayan ve devletin finansal kurumlarına bir alternatif oluşturan İslami bankalar ve kredi birlikleri gibi ekonomik kurumlar kurmuştur. Bir anlamda, Kardeşlik, toplumdaki yoksul bölgelerde hükümetin yerini almıştır (Stark, 2005).

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Seçimlerden sonra yeni seçilen hükümet, Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'nin ve Yüksek Anayasa Mahkemesinin meclisi dağıtma konusundaki karşı önlemleri ile karşı karşıya kaldı. Buna ek olarak, 17 Haziran 2012 tarihinde, Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu, ertelenen Halk Meclisi için yeni seçimler yapılmasını ve kendilerine yeni bir kurucu meclis kurma yetkisi verene kadar, tüm yasama yetkilerini devreden geçici bir anayasa bildirgesi yayınladı. Buna karşılık, Cumhurbaşkanı Mursi otoritesini korumak için bildirgeyi iptal ederek orduya meydan okudu. Generallerden alınan yasama yetkisini cumhurbaşkanlığına devretti. Ayrıca Savunma Bakanı ve silahlı kuvvetlerdeki üst düzey generallerin emekli olmaları için baskı yaparak pozisyon ve personel değişiklikleri yaptı. Bununla birlikte kendini, Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi başkanı yaptı (Nedoroscik, 2002).

Sokaklara taşınan bir sonraki kargaşanın sebebi, anayasa taslağının İslamcı egemen Kurucu Meclis tarafından onaylanmasıydı. Laik kesim ve Kıpti Kiliseleri, İslam'ın rolünü güçlendiren ve konuşma ve toplanma özgürlüğünü kısıtlayan taslağı boykot etmesine rağmen, Cumhurbaşkanı Mursi Aralık 2012'nin ortalarında referandum çağrısında bulundu. Muhalefetin referandumun ertelenmesine yönelik taleplerini ise dikkate almadı

Bu gelişmelere karşısında, ordu, yargı ve Kardeşler bir güç mücadelesine girdiler. Mursi bu mücadelede demokratik olmayan yolları kullanarak otoritesini güçlendirme yolunu izledi. Mursi'nin bütün Mısırlılara demokrasi ve eşitlik ilkelerine dayanan bir hükümet kurma vaadi, seçimleri kazanmasını sağladı. Ancak iktidardaki stratejisi vaatlerinden belirgin bir şekilde değişiklik arz ediyordu. Demokrasi ve eşitlik unutuldu yerine bir İslamlaştırma stratejisi ortaya çıktı. Bu yeni strateji Kamusal alanda Mursi ve hükümeti tarafından onaylanmakta, perde arkasından ise Müslüman Kardeşler tarafından kontrol edilen bir kamuoyu tarafından desteklenmekteydi. Sonuç olarak ülke yönetimi, Kardeşliğin ideolojisi ve siyasi İslam nedeniyle bazı karışıklıklara maruz kaldı (Munson, 2001).

MISIR'DA SİYASİ İSLAMIN GELECEĞİ

Meydana gelen olaylardan sonra gerçekte Mısır'da siyasi İslam devri kapanmış mıdır ve gelecek nasıl şekillenecektir gibi sorular karşımıza çıkmaktadır. Kardeşler, çözüm bekleyen Mısır toplumunun sorunlarını çözememiştir. Grubun İslamcı karakteri ve ılımlı bir yönetim için girişimleri sorgulanabilir. Ancak birçok araştırmacı Mısır'daki reform girişimlerini, ülkeyi dine dayalı bir yapıya sürüklemek olarak nitelendirilmektedir (Koa, 2018). Bölgede Şeriat'ı yönetim biçimi olarak kabul eden İŞİD ve Boko Haram gibi grupların varlığı hasas bir durum oluşturmaktadır. Bu örgütlerin faaliyetleri ve şiddet yanlısı tutumları, Kardeşler'in konumunu ve demokratik yönetime meydan okuma olarak görülen politik İslam kavramını dikkat çekici hale getirmektedir. Kardeşlik açısından ise hem İslami hem de ılımlı olmak grup için zor bir seçenektir. Ayrıca halkın belirli kesimlerinde İslami fikirli liderlere karşı bir tavır söz konusudur (Dalacoura, 2018).

Mısır'daki mevcut karmaşa, sosyal çekişme, kutuplaşma ve şiddet, İslamcı entegrasyon potansiyelinin yanı sıra rejimin siyasi istikrar ve normalliğe ulaşma kabiliyetine gölge

düşürmektedir. Eski devlet elitleri ve diğer aktörler İslamcılarını dışlamada ortak bir çıkarı paylaşmaktadır. İslamcılar, mevcut otoriter düzenin ele geçirilmesini ve bunda başarısız olunca eski devlete karşı direnişi tercih etmektedir. Bu, Mısır'daki siyasi İslam'ın, çözümden ziyade devam etmekte olan sorunun bir parçası olarak tanımlanmasına neden olmaktadır.

SONUÇ

Mısır'daki siyasi İslam son on yılda çarpıcı bir şekilde değişti. 1990'ların ortasından bu yana, ülkenin başlıca İslami hareketi olan Müslüman Kardeşler önemli bir dönüşüm geçirerek İslamcı bir parti olan Hizbul Vasat ortaya çıktı. Müslüman Kardeşler, yirminci yüzyılın (1928'de kurulan) en köklü İslamcı hareketidir ve kendisini “tüm merkezi İslamcı hareketlerin anası” olarak tanımlamaktadır. Mısır rejimi tarafından ciddi şekilde kısıtlanmış olsa bile, aktivist bir yapıya sahiptir. Hareket, daha önceki reform hareketlerinin (Selefi reformizm ve İslami modernizm gibi) sentezlenmiş bir versiyonudur ve reformist İslam'ın varisi olduğu iddia edilebilir. Toplumunu yeniden sosyalleştirmeyi amaçlayan değişime yönelik kademeli bir aşağıdan yukarıya yaklaşım benimsemiştir. Kardeşlik, Mısır'daki en kurumsallaşmış hareketlerden biridir. Kardeşler'in siyasi hesaplamaları ve siyasi süreçteki etkileşim seviyelerinin uzun süre egemen olması ve hareketin, şartlar gerektirdiği zaman pragmatik bir tutum sergilemesini sağlaması temel bir amaçtır. Son yıllarda, Müslüman Kardeşler siyasi stratejilerini ve politika yönelimlerini gözden geçirmiştir. Birçok gözlemci için, geleneksel temkinli yaklaşımından net ve kasti bir ayrılma yapmıştır.

1970'lerde ve 1980'lerin başında, Müslüman Kardeşler, siyasi sürece doğrudan katılma, parlamentoya katılma veya sendikalara katılma fikrini reddetti. Dikkatleri esas olarak örgütün yapılarını yeniden inşa etmeye ve hareketin bastırılmasına neden olabilecek rejim ile yüzleşmekten kaçınmaya odaklandı. 2000'den sonra ise Müslüman Kardeşler, rejim ile ilişkilerinde giderek daha iddialı bir strateji benimsedi. Bu değişim, 2005'in başlarında, Müslüman Kardeşler'in siyasi süreçteki varlıklarını yeniden güvence altına almakta ısrar etmeleri, rejimin gösterilerini yasaklaması ve “sivil itaatsizlik” tehdidi altında kalmasıyla daha belirgin hale geldi. Ayrıca, ideolojik bakış açılarını paylaşmayan ve ortaklaşa biçimlendirilmiş cepheler oluşturmuş diğer siyasi güçlerle iş birliği yaptı. Tüm bu gelişmeler, 1990'ların ortasından bu yana kademeli olarak sunulan büyük revizyonların uzun geçmişine dayanıyordu.

Mısır'ın ekmek, özgürlük ve sosyal adalet adına yaptığı 2011 ulusal ayaklanması ile hem Mısır siyasetinde hem de Müslüman Kardeşlerin politikalarında çarpıcı değişiklikler oldu. Devrimci kalabalığın ilham verici ama çok genel hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik adımlar sınırlı kaldı ve bazı adımlar yanlış yönde atıldı. Müslüman kardeşlerin Arap Baharı sonrası en büyük başarısı Mursi'nin cumhurbaşkanı olmasıydı. Ancak Mursi yönetimi süresince Mübarek döneminin hâkim güçleri ve devletin bazı kesimleri ile çatışma yaşadı. Ayrıca Ordu da Mursi'yi zorluyordu, Enerji krizi ve polis mevcudiyetinin olmaması Mursi'nin ve Müslüman Kardeşlerin çöküşünü getirdi.

Sonuç olarak, siyasal İslam hala masadadır, sadece mevcut siyasi yapılarla mücadelede değil, aynı zamanda kendi içinde bir gelişme yaşamaktadır. Ayrıca bölgenin yapısı nedeniyle radikal hareketler tüm dünya tarafından dikkatle izlenmektedir. Bu anlamda, siyasal İslam'ın tabandan (veya çevre) gelen bir talep mi, yoksa siyasi gücü yakalamak için bir siyasi araç mı olup olmadığı sorgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Aouragh, M., & Alexander, A. (2011). The Arab spring| the Egyptian experience: Sense and nonsense of the internet revolution. *International Journal of communication*, 5, 15.

Dalacoura, K. (2018). Islamism, secularization, secularity: the Muslim Brotherhood in Egypt as a phenomenon of a secular age. *Economy and Society*, 47(2), 313-334.

Daron, A., Hassan Tarek, A., & Ahmed, T. (2014). "The Power of the Street: Evidence from Egypt's Arab Spring". *NBER Working Paper*, (20665).

el Gody, A. (2007). New media, new audience, new topics, and new forms of censorship in the Middle East. In *New media and the new Middle East* (pp. 213-234). Palgrave Macmillan, New York.

Ghadbian, N. (2000). Political Islam and violence. *New Political Science*, 22(1), 77-88.

Koa, M. (2018). Book review: The Muslim Brotherhood and Its Quest for Hegemony in Egypt: State Discourse and Islamist Counter-Discourse.

Munson, Z. (2001). Islamic mobilization: social movement theory and the Egyptian Muslim Brotherhood. *The Sociological Quarterly*, 42(4), 487-510.

Nedoroscik, J. A. (2002). Extremist groups in Egypt. *Terrorism and Political Violence*, 14(2), 47-76.

Shukrallah, S. (2011). Egypt revolution youth form national coalition. *Ahram Online*. Retrieved from <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/5257/Egypt/Politics-/Egypt-revolution-youth-form-national-coalition.aspx>.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Soage, A. B., & Franganillo, J. F. (2010). The Muslim Brothers in Egypt. In *The Muslim Brotherhood* (pp. 39-55). Palgrave Macmillan, New York.

Stark, J. (2005). Beyond 'Terrorism'and 'State Hegemony': Assessing the Islamist Mainstream in Egypt and Malaysia. *Third World Quarterly*, 26(2), 307-327.

YARGISAL KAMU HİZMETLERİNDE SORUMLULUK VE ETKİN YARGISAL DENETİMİ

Dr. A. Vahap DARENDELİ
Adalet Bakanlığı

ÖZET

Hukuk devleti zarar doğurucu davranışları neticesinde, bu zararları telafi etmeyi görev bilen devlet yanında, zarar doğurucu faaliyetlerden kaçınmayı ve bunları önleyici bir sistemi kurmayı amaçlayan bir devleti de ifade etmektedir. Adaletin sağlanmasına yönelik kamu hizmetleri bir yandan yargılama işlevi, diğer yandan idarî işlevi içeren geniş bir kapsama sahiptir. Yargısal kamu hizmetlerinden dolayı ortaya çıkan sorumluluk konusunda yapılan değerlendirmeler için öncelikle bu faaliyetlerin yargısal mı, yoksa idarî nitelikte mi olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Fonksiyonel bakımdan yasama ve yürütmeden ayrı olup, bağımsız bir organ olan yargının, yargılama süreci ile ilgili faaliyetleri Anayasa'nın 125. maddesinde öngörülen "idarî eylem ve işlemler" kapsamına girmemektedir. Ancak, yargı organlarının idarî işleve ilişkin faaliyetlerinden kaynaklanan zararların karşılanması, yargılama fonksiyonunun içinde yer almamaktadır ve sorumluluk hukukunu ilgilendirmektedir. Bu konu da son dönemde yürürlüğe konulan CMK 141-142 ile HMK 46-47. maddelerinde sayılan haller ve esaslar dairesinde zararların tazmini Devlet aleyhine açılmakta ve adli yargı yerlerinde karara bağlanmaktadır. Yargısal karar vermeye dahil olmamakla birlikte, yargılama sürecinin geri kalan kısmına ilişkin yargı faaliyetine yardımcı faaliyetlere özgü aksaklıklar yada gecikmelerden doğan zararların tazmini Adalet Bakanlığı aleyhine açılmakta ve idarî yargı yerlerinde karara bağlanmaktadır. Ancak, sınırlı sayıda yasal düzenlemeler ve özellikle yargısal içtihatlarla oluşturulan yargısal faaliyetlerden doğan sorumluluğun, konunun özgün nitelikleri gözetilerek ayrıca düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, hukuk devletinin farklı gerekleri arasında bir denge kurulması ve zararların karşılanmasında etkin bir yargısal denetim yapılabilmesi için gerekli mekanizmaların oluşturulması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu zorunluluk yerine getirilmesinde doktrin, içtihat ve evrensel hukuk normlarının yol göstericiliği kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: yargısal kamu hizmeti, denetim, tazminat, hukuk devleti.

ABSTRACT

State of law also refers the state, which deems the compensation of damages arising from its wrongful acts as its duty and aims to avoid wrongful activities and establish a system preventing these. Public services securing the justice have a broad concept, which contains both judicial and administrative function. Whether activities are judicial or administrative should be identified in the evaluations regarding the liability resulting from judicial public services. Apart from legislative and executive power, activities regarding judiciary power as

an independent body is within the scope of “administrative actions and procedures” foreseen under the Article 125 of the Constitution. However, compensation for the damages arising from the activities of judicial bodies against administrative function is not included in judicial function and is related to the liability law. In the cases of states and principles defined under the Article 141-142 of the Turkish Code of Criminal Procedures and the Article 46-47 of the Code of Civil Procedure, recently put into action, a claim for the compensation of damages is proceeded against the Government and concluded in judicial courts. Compensations arising from disruptions or delays particular to the subsidiary activities within judicial activities related to the other parts of prosecution process, not included in judicial conclusion, are brought against the Ministry of Justice and concluded by administrative justice authorities. However, liability, arising from the limited number of legal regulations and judicial activities particularly constituted by judicial case laws, should separately be regulated in view of specific nature of the topic. Besides, there is an obligation to balance between different requirements of the rule of law and establish necessary mechanisms so as to provide judicial review in the compensation of damages. Guidance of doctrines, case laws and universal legal norms is inevitable in the fulfilment of this obligation.

Key Words: judicial public services, review, compensation, rule of law

GİRİŞ

Türk hukukunda, İdarenin hukuki sorumluluğu kavramı, geniş ve dar olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Geniş anlamda idarî sorumluluk: Devletin, yürütme/idare yanında, yasama ve yargı organlarının faaliyetleri sebebiyle mali sorumluluğunu da kapsamaktadır. Dar anlamda idarî sorumluluk: İşlevsel anlamda idarenin kamu hukukuna tabi faaliyetlerinden doğan zararların tazminine yönelik kurallar ve ilkeleri ifade etmektedir. Söz konusu ilkelerin başında Anayasanın ikinci maddesinde yer alan hukuk devleti ilkesi gelmektedir. Bu anlamda hukuk devleti zarar doğurucu davranışları neticesinde, bu zararları telafi etmeyi görev bilen devlet yanında, zarar doğurucu faaliyetlerden kaçınmayı ve bunları önleyici bir sistemi kurmayı amaçlayan bir devleti de ifade etmektedir. Adaletin sağlanmasına yönelik kamu hizmetleri bir yandan yargılama işlevi, diğer yandan idarî işlevi içeren geniş bir kapsama sahiptir. Yargısal kamu hizmetlerinden dolayı ortaya çıkan sorumluluk konusunda yapılan değerlendirmeler için öncelikle bu faaliyetlerin yargısal mı, yoksa idarî nitelikte mi olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu tespitin doktrin ve yargısal içtihatlarda nasıl yer aldığı görünür kılınması önemli görülmektedir. Esas olarak bu tespiti ve yargısal içtihatları amaçlayan bu çalışmada ilk bölümde, yargısal faaliyetlerin kamu hizmeti sayılmadığı devletin yargı organlarının faaliyetlerinden dolayı sorumsuz tutulduğu tarihi süreç incelenmektedir. Sorumluluğun hukuki temelleri açısından Uluslararası hukuk ve Türk pozitif hukukunun anayasal ve yasal düzenlemelerine ikinci bölümde yer verilmiştir. Doktrin yanında güncel yargısal içtihatlara yer verdiğimiz üçüncü ve dördüncü bölümlerde başta uyuşmazlık mahkemesi kararları olmak üzere yargı yerlerinin güncel, farklı içtihatları sınıflandırılmaya tabi tutularak aktarılmaya çalışılmaktadır. Uygulamada görülen aksaklıkların, kanuni

düzenleme boşluklarının, yargısal içtihatlardaki istikrarın ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümünde, etkin yargısal denetimin idarî yargı yerlerince gerçekleştirilmesinin bir zorunluluk olduğu vurgulanmaktadır.

I. GENEL ANLAMDA İDARENİN SORUMLULUĞU

A) İDARENİN SORUMLULUĞU VE İDARİ SORUMLULUK KAVRAMLARI

İdarenin sorumluluğu idarenin bir kişiye verdiği zararın idarenin mal varlığından bazı değerlerin zarar gören kişinin mal varlığına aktarılmasıyla tazmin edilmesidir. İdarenin sorumluluğu terimi, idarenin idarî sorumluluğunu içerdiği gibi idarenin medeni sorumluluğunu da içerir. İdarî sorumluluk kısaca idarenin kamu hukukuna tabi olan ve uyuşmazlıkları idarî yargıda çözümlenen sorumluluktur (Gözler, 2009: 744-745).

İdari yetkilerin kullanımı bilerek ya da bilmeyerek kusurlu veya kusursuz bir takım işlem ve eylemler yoluyla çeşitli zararlara neden olabilmektedir. İdarinin faaliyetlerinde meydana gelen bu zararlar, kişilerin malvarlığına yönelik olabileceği gibi kişilik varlığına ilişkinde olabilir (Atay, Odabaşı ve Gökçan, 2003: 35). Bu zararların tazmin edilmesi idare hukukunda sorumluluğu gündeme getirmektedir.

Teknolojinin hızlı ilerleyişi, buna koşut olarak yaşam biçimlerinin ve olanaklarının değişimi, hakları koruma ve güvence altına almada etkin ve daha ayrıntılı yasal düzenlemeler yapılmasını gerektirmiş, bu düzenlemelerle sorumlulukların alanı genişlemiş ve gelişmiş, daha nesnel bir anlayış yargıya ve doktrine egemen olmaya başlamıştır. Örneğin özel hukuk alanında 6098 Sayılı Borçlar Kanunu "haksız eylem sorumluluğu"nu (madde 49), "özen sorumluluğu"nu (madde 65-70) ayrıntılı biçimde düzenlemiştir (Çelik, 2017: 155).

Buna karşın idare hukukunda ve 2574 Sayılı idarî yargılama Usul Kanununda bazı düzenlemeler bulunmakta ise de bunlar sorumluluğun esasına ve koşullarına ilişkin olmayıp usulî konulara ilişkindir. Bunun nedeni idarî sorumluluğun yasal düzenlemeye kavuşturulmasındaki güçlüktür. Bu nedenle kanun koyucu genellikle bu alanı yargı yerlerinin içtihatlarına terk etmeyi tercih etmiştir. Bu itibarla idarî yargıda, idarenin sorumluluğunun sebepleri ve şartları yargısal içtihatlarla şekillenmiştir.

B) İDARİ SORUMLULUĞUN HUKUKİ TEMELLERİ

Anayasa md.2'de ifadesini bulan "hukuk devleti" ilkesinin devlet ve kamu tüzel kişilerinin hukuka bağlı olması şeklindeki şekli yönü yanında, adalet idesine yönelen maddi bir yönü de bulunmaktadır (Ozansoy, 2017: 31). Hukuk devleti olmayı benimsemiş bir devlet, Anayasa Mahkemesi'nin de belirttiği gibi (AYM. E.1976/1,K.1976/28,T.25.5.1976), bireylere verilen zararların, bireyler üzerinde kalmasının, adil bir çözüm olmadığının da bilincinde olan devlet demektir. Bu anlamda hukuk devleti, zarar doğurucu davranışları neticesinde, zararı telafi etmeyi görev bilen devlet yanında, zarar doğurucu faaliyetlerden kaçınmayı ve bunları önleyici bir sistemi kurmayı amaçlayan bir devleti de ifade etmektedir. Bir hukuk devletinden

bahsedebilmek için devletin tüm fonksiyonlarının-hukuka bağlı olması ve faaliyetlerini hukuk kurallarına göre şekillendirmesi gerekir (Muratoğlu, 2016: 320)

Buna ilaveten idarenin sorumluluğunun pozitif temellerine ilişkin olarak Anayasanın md.125 de ifadesi bulunan "İdare kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür." hükmü ile Anayasa 129/5 te ifadesini bulan "Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir." hükmü ile idarî Yargılama Usulü Kanunu'nun 2/1.b. maddesinde tam yargı davasının tanımı yapılırken "İdari eylem ve işlemlerden dolayı kişisel hakları doğrudan muhtel olanlar tarafından açılan tam yargı davaları" şeklindeki hüküm bulunmaktadır.

C) İDARİ SORUMLULUĞUN ÖZGÜNLÜĞÜ VE BAĞIMSIZLIĞI

İdari sorumluluğun doğum tarihi olarak kabul edilen, Fransız Uyuşmazlık Mahkemesi'nin 1873 tarihli Blanco kararında idarî sorumluluğun, özel hukuktan bağımsız, kendine özgü kuralları olduğuna içtihat edilmiştir. Söz konusu kararda, idarenin sorumluluğuna Medeni Kanun'da kişiler arasındaki ilişkiler için öngörülen sorumluluk hükümlerinin uygulanamayacağına, idarenin sorumluluğunun kamu hizmetlerinin gerekleri ve idare ile kişilerin haklarının uzlaştırılması ihtiyacına uygun olarak kendine özgü kuralları olduğuna işaret edilmiştir. Kısaca idarî sorumluluk, özel hukuktan ve adli yargıdan bağımsız, kendine özgü ilkeleri olan bir sorumluluktur. Bu sorumluluğa ilişkin ilkeler ise genel düzenlemeler dışında tamamen içtihat-doktrin tarafından geliştirilmiştir (Çağlayan, 2017: 630).

Diğer taraftan İdare hukukundaki kusur kavramı, özel hukuktaki kusurdan tamamen farklı ve başka esaslara dayanmaktadır. Özel hukuktaki kusur, kişiye bağlı sübjektif bir durumu ifade ederken, hizmet kusuru, hizmetin kuruluş ve işleyişindeki düzensizliği ifade etmektedir (Sancakdar, 2018: 188).

II. YARGI İŞLERİ VE YARGISAL KAMU HİZMETLERİNDE SORUMLULUK

Kamu hizmeti bir kamu tüzel kişininin (veya onun denetimi altında bir özel kişi tarafından) yürütülen kamu yararına yönelik faaliyetleridir. Devlet, mahalli idareler ve kamu kurumları tarafından doğrudan doğruya yürütülen ve kamu amacına yönelik faaliyetler kamu hizmeti faaliyetidir. Doktrindeki tasnife göre adalet (yargı) hizmetleri milli kamu hizmeti sınıfında sayılmaktadır (Gözler, 2009: 529-30).

A) YARGISAL FAALİYETLERİN KAMU HİZMETİ SAYILMADIĞI TARİHİ SÜREÇ

Tarihsel olarak yasama ve yargısal faaliyetlerin birer idarî kamu hizmeti sayılamayacağı devletin egemenlik yetkisinin kullanılmasının tezahürü olduğu, mahkemelerce verilen ve

kesin hüküm halini alan kararların hukuksal gerçeği ifade ettiği varsayımıyla devletin sorumsuzluğu ilkesinin kabul gördüğü bilinmektedir (Kaplan, 2018: 150). Bu dönemde Türk Hukuk Sistemi'nde yargısal kararlarla, bun kararların uygulanmasından doğan, yani yargı fonksiyonunun verdiği zararların tazmini mümkün olmayıp, bu zararlar kamunun zararı olarak değerlendirilmekteydi. Buna göre yargı yeri ve yargıç faaliyetinden dolayı kural olarak sorumlu tutulamamaktaydı (Tan, 2018: 471).

Bu dönemde Türkiye'de yargı faaliyetinden dolayı aksine hüküm bulunmadıkça Devletin sorumlu tutulamayacağı kabul görmekteydi. Ancak bunun tek istisnasını 466 sayılı Kanun Dışı Yakalanan veya Tutuklananlara Tazminat Verilmesi Hakkında Kanun oluşturmaktaydı. Bu Kanun koruma tedbirleri nedeniyle tazminat verilmesini yakalama ve tutuklamayla sınırlandırmıştı. Bunların dışında kalan koruma tedbirleri için hukuk mahkemelerinde genel hükümlere göre tazminat davaları açılmaktaydı (Hakeri ve Ünver, 2017: 468).

Ayrıca bu dönem doktrinde, "yargılama görevinin, kimseden emir ve talimat almayan, bağımsız ve hakimlik güvencesine sahip hakimler tarafından yürütülmesi; yargılamanın kural olarak açık yapılması; taraflara kendilerini eşit şartlar altında savunma ve iddialarını serbestçe kanıtlama imkanı tanınması ve yargı kararlarına karşı denetim yollarının getirilmiş olması sebebiyle ayrıca Devletin sorumluluğuna gerek görülmeyebilir" şeklinde görüşler de bulunmaktaydı (Yıldırım, 2018: 826).

Diğer taraftan, özellikle ülkemizde Anayasa'da yer alan 40, 129/5 hükümlerinden hareketle söz konusu maddelerde yer alan "resmî görevli" ve "kamu görevlisi" kavramlarının yargı makamlarını kapsamadığının kabul edildiği dönemler de olmuştur. Bu dönemlerde yargı organlarının, diğer kamu görevlilerinde hem işlevsel hem de organik anlamda farklı nitelikleri nedeniyle sorumluluklarının da farklı olacağı kabul edilmekteydi (Sever, 2016: 46).

B) GÜNÜMÜZDE YARGISAL KAMU HİZMETLERİNDE SORUMLULUK

Tarihi süreçte yer alan düşüncelerde belli bir haklılık payı olsa da günümüzde bu görüşten hareketle devletin yasama ve yargın organlarının faaliyetlerinden dolayı sorumsuz tutulması artık kabul edilmemektedir. Günümüzde, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin tutum ve davranışlarından dolayı verdikleri zararları karşılamaları, hukuk devleti ilkesinin egemen olduğu ülkelerde, tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Bugün tartışma sorumluluğun dayanağı ve koşulları konusunda olmaktadır (Gözübüyük, 2010: 284).

Ancak uluslararası düzenlemelerde yargı idaresinin örgütlenme biçimi, bağımsızlık düzeyi gibi farklılıkları yargının ve yargıcın sorumluluğu bakımından ülkeler arasında farklılıklar olmaktadır.

Buna rağmen Uluslararası Hukukta Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1984 yılında aldığı bir tavsiye kararında olduğu gibi, devletin sorumluluğu konusunda bazı ortak ilkeler saptanmıştır [Recommandation No (85)15 akt: Tan, 2018: 474].

İlkelerin uygulama alanı bakımından devlet kavramı geniş anlamda kullanılmıştır.

Önerilen ilkeler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- a. Kamu kuruluşlarının, makul olarak kendilerinden beklendiği gibi davranmamalarından doğan zararlar karşılanmalıdır. Hukuka aykırı davranışlar da kusurlu davranış sayılmalıdır.
- b. Kamu kuruluşlarının kusurlu davranışı bulunmadığı durumlarda, zararın belli kişiler üzerinde bırakılmasının açıkça hakkaniyete aykırı sayıldığı hallerde de zarar karşılanmalıdır.
- c. Kendi kusurlarıyla veya yasal önlemlere başvurmaması sonucu mağdur zararın artmasına yol açmışsa, zararın ödenmesi istemi tümüyle reddedilebilir veya zarar miktarında indirim yapılabilir.
- d. Kamu otoritesine karşı dava açılabilmesi, önce kamu görevlisine karşı dava açılmış olması koşuluna bağlanmamalıdır.
- e. Kusura dayalı sorumlulukta iç hukuka göre belirlenecek kural ve yöntemlere göre zarar tam olarak ödenmelidir. Kusursuz sorumlulukta giderim hakkaniyet ölçülerine göre kısmi de olabilir (Tan, 2018: 474).

III) YARGISAL KAMU HİZMETLERİNDE DEVLETİN (YARGI ORGANLARININ) SORUMLULUĞUNA İLİŞKİN ESAS VE USULLER

A) POZİTİF DÜZENLEMELER

Ülkemizde devletin (yargı organlarının) yargısal faaliyetlerden sorumluluğunun esas ve usullerini belirleyen, ön gören, temel iki kanun düzenleme mevcuttur. Bunlar 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'dur.

1) 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu

6110 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 46. maddesinde yapılan düzenleme ile yargıçların kişisel olarak sorumluluğu sisteminden vazgeçilerek devletin sorumluluğu kabul edilmiştir. Anayasa'nın 129/5 hükmüne de uygun olacak şekilde getirilen bu sistemde rüçunun nasıl uygulanacağı da düzenlenmiştir. Buna göre, memurlar ve diğer kamu görevlilerinin, görevleri ile ilgili yetkilerini kullanırken kişisel kusurlarından doğan zararlara ilişkin tazminat davaları kendilerine rücu edilmek şartıyla yalnızca idare aleyhine açılabilir. Ancak idare rücuyla cebri icra yetkisini kullanarak yapamaz idarenin adli yargı yerlerinde tazminat davası açması gerekir (Aşkın, 2018: 33).

2) 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu

CMK koruma tedbirleri başlıklı 141. maddesinde suç soruşturması veya kovuşturması sırasında usule aykırı bir şekilde koruma tedbirleri uygulanması halleri tek tek sayılarak bu tür durumlarda Devlete (Hazineye) karşı tazminat davası açılacağı öngörülmüştür. Kanun koyucu

bu düzenlemeyle özel hukuk, idare hukuku ve ceza hukukunun tazminat kavramlarını birleştirmiştir.

3) 6100 ve 5271 SAYILI KANUNLARIN HÜKÜMLERİ DIŞINDA KALAN HALLERDE SORUMLULUK

Yukarıda yer alan düzenlemelere göre istisnai ve sınırlı sayıda nedene bağlı sorumluluk sisteminin kabul edilmiş olması karşısında HMK ve CMK hükümleri dışındaki haller bakımından sorumluluğun nasıl tespit edileceği tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Doktrinde bu hallere örnek olarak; keşif kararına rağmen mazeret olmaksızın keşfe gidilmemesi, mahkeme idaresi kapsamında olan bir kararın imzalanmaması, avukatın duruşmadan çıkarılması, taraflara kötü muamele kapsamında sayılabilecek davranışlarda bulunulması gösterilmektedir (Sever, 2016: 61).

B. YARGISAL KARAR VERMEYE DAHİL OLAN FAALİYETLERDE SORUMLULUĞUN YARGISAL DENETİMİ

Sorumluluğun pozitif dayanakları aktarıldıktan sonra bu bölümde bu sorumluluğun yargısal denetim usul ve denetim yerleri ortaya koymaya çalışılacaktır.

Sorumluluğun yargısal denetiminde, gerek HMK'daki, gerekse CMK'daki sorumluluğa ilişkin hükümlerin ortak noktası her iki düzenlemelerde de sorumluluğun idareye (Adalet Bakanlığı'na) değil, Devlete yüklenmiş olmasıdır. Böylece, Devletin yargısal faaliyetlerden sorumluluğu kabul edilmiş ve yargı organlarının faaliyetlerinden dolayı açılacak davalarda şahsi sorumluluk anlayışı terk edilmiş olmaktadır.

1) YARGISAL DENETİM USULÜ VE DENETİM YERLERİ

1- Yargısal Denetim Usulü

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 142. maddesinde tazminat talebiyle açılacak davalara ilişkin bazı usul kurallarına yer verilmektedir. CMK'nın 141. ve devamı maddeleri uyarınca açılacak tazminat davaları ceza mahkemeleri tarafından karara bağlandığı için, bu davalarda kural olarak Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer alan usul kuralları uygulanmaktadır. Örneğin, CMK 142/4 fıkrasına göre; davaya bakan dava dilekçesindeki bilgi ve belgelerin eksik olduğu sonucuna ulaşırsa, eksikliklerin bir ay içinde tamamlanmasını, aksi takdirde talebin reddedileceğini ilgiliye duyurur. CMK 142/5. fıkrasına göre; dava dilekçesinin Devlet Hazinesi temsilcisine tebliği ile beyan ve itirazlarının bildirilmesi istenir. Ayrıca CMK 142. maddesinin 6. fıkrası re'sen araştırma ilkesi ve naip hakim görevlendirilmesi usulüne yer vermiştir. CMK 142. maddesinin 7. fıkrası ise, mahkemenin kararını duruşmalı olarak vereceğini 142. maddesinin 8. fıkrası ise karara karşı yasa yolunu öngörmektedir.

Ancak tazminat davaları mahiyetleri itibariyle ceza davası değil de birer hukuk davası olduklarından, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun tüm hükümleri bu davalarda uygulanabilme kabiliyetine sahip değildir. Bu nedenle doktrinde Ceza Muhakemesi Kanunu'nun tazminat davalarında uygulanmadığı veya bu Kanunda boşluk bulunan hallerde, hukuk davaları

açısından genel usul kurallarına yer veren Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulama alanı bulacağı kabul edilmektedir (Aycı, 2014: 294).

Hukuk Muhakemeleri Kanunu madde 46'da düzenlenmiş olan Yargısal faaliyetlerden doğan sorumluluk sadece hukuk hakimlerinin sorumluluğuna ilişkin değil ceza yargısı ve idarî yargıda görev yapan hakimler için de geçerlidir.

Bununla birlikte Hakimler ve Savcılar Kanunu'nun mülga 93/A hükmü, sorumluluğun kapsadığı işlem ve eylemler ile nedenleri bakımından son derece geniş nitelikteyken HMK 46 ve takip eden maddelerde yer alan sorumluluk yargısal nitelikli faaliyetlerle ve sadece sayılan nedenlerle sınırlı bir sorumluluk olarak düzenlenmiştir. Ayrıca ilgili hükümler bu anlamda Maddede de açıkça yazıldığı üzere salt yargısal faaliyetler içeren bir hükümdür ve özellikle bir yargı kararı (Hüküm nedeniyle) ortaya çıkan zararlara ilişkindir (Sever, 2016: 58).

2- Yargısal Denetim Yerleri

CMK'nın 141/1 maddesi kapsamındaki tazminat istemine ilişkin söz konusu davaların görüleceği yer CMK 142. maddenin ikinci fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre; zarara uğrayanın oturduğu yer ağır ceza mahkemesinde ve eğer o yer ağır ceza mahkemesi tazminat konusu işlemle ilişkili ise ve aynı yerde başka bir ağır ceza dairesi yoksa, en yakın ağır ceza mahkemesinde görülmektedir.

Aynı doğrultuda CMK 141. maddenin 1. fıkrasında sayılan haller dışında kalan koruma tedbirlerine karşıyını maddenin 3. fıkrasında yer alan hüküm uyarınca; Birinci fıkrada yazan hâller dışında, suç soruşturması veya kovuşturması sırasında kişisel kusur, haksız fiil veya diğer sorumluluk hâlleri de dâhil olmak üzere hâkimler ve Cumhuriyet savcılarının verdikleri kararlar veya yaptıkları işlemler nedeniyle adlî yargıda (ağır ceza mahkemelerinde) tazminat davası açılacağı kabul edilmektedir. Zira konu ile ilgili Yargıtay kararında "İddianamede mağdur olarak gösterilen davacı hakkında tutulan fişleme kayıtlarının iddianamede aynen yer alması, içeriğiyle ilgili hiçbir değerlendirme yapmaksızın ve değer yargısında bulunmaksızın CMK'nın 141/3 üçüncü fıkrası uyarınca tazminatı gerektirmektedir. Zira sanıklara isnat edilen suç gözetildiğinde, bu kayıtların iddianame de aynen yer alması gerektiği gibi, aynen yer almasında kamusal bir yarar da bulunmamaktadır. Yargılama faaliyetlerinden kaynaklanan ve emredici veya yasaklayıcı bir norm bulunmaması nedeniyle yapılan soruşturma ve kovuşturmalarda oluşan bu tür zararların tazminat hukukunun genel ilkeleri çerçevesinde Devlet tarafından karşılanması gerekmektedir." denilmektedir (Yargıtay 12.Ceza Dairesi E. 2015/13049, K. 2015/17584, T. 11/11/2015).

Hukuk Muhakemeleri Kanunu 46. madde kapsamındaki tazminat istemine ilişkin davaların görüleceği yer, HMK 47. maddede düzenlenmektedir. Buna göre, söz konusu davaların ilk derece ve bölge adliye mahkemesi hakimlerinin fiil ve kararlarından dolayı Yargıtay ilgili hukuk dairesinde görüleceği hüküm altına alınmaktadır.

Konuyla ilgili Yargıtay 13. Hukuk Dairesi kararında; "Mahkemece davanın kabulüne şeklinde nihai karar verilerek dosyadan el çekildikten sonra, HMK' nın hükümlerine aykırı olarak

dosyanın davalı vekilinin başvurusu üzerine yeniden ele alınmış, daha önce vermiş olduğu kararın iptaline ve davanın reddine karar verilmiştir. Bu açıklamalar ve veriler ışığında somut olay değerlendirildiğinde; önceki hükmün iptaline ve davacının davasının reddine karar verilmesi sebebine dayanan maddi tazminat isteminin hakimin yargısal işlem ve kararına yönelik olduğu, HMK md. 46'da düzenlenen hükme aykırılık teşkil eden olayda "davacının maddi ve manevi tazminat davasının kısmen kabulüne" karar verildiği anlaşılmaktadır (Yargıtay 13. Hukuk Dairesi E. 2017/3, K. 2017/37, T. 17.11.2017).(Yargıtay Hukuk Genel Kurulu E. 2018/13-743, K.2018/1659, T. 08.11.2018).

2) YARGISAL DENETİM YERİNİN BELİRLENMESİNE İLİŞKİN MAHKEME KARARLARI

Hakim ve savcıların yargısal faaliyetlerine ilişkin işlem ve eylemleri ile, yürütme fonksiyonu kapsamında kalan idarî işlem ve görevlerinin birbirinden ayrılması yargı yerlerinde de tartışmalı bir konu olup; öncelikle uygulamada görev uyuşmazlıklarına konu olmaktadır.

a) Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları

Uyuşmazlık Mahkemesi'nin konuyla ilgili bir kararında; "belirtilen duruma göre, olayda 8.8.1979 doğumlu M.K. hakkında verilen Mersin 1. Asliye Ceza Mahkemesi'nin kararı nedeni ile olay ile ilgisi olmayan 24.03.1979 doğumlu M.K.'nin iki kez gözaltına alınarak ağır para cezasını ödemek zorunda kaldığı, bu durumun, İçel Cumhuriyet Başsavcılığı'nın Gaziantep İnfaz Cumhuriyet Savcılığı'nı ve burasının da ilgili Emniyet birimlerini yönlendirmesinden kaynaklandığını ileri sürüldüğüne göre manevi tazminatın ve tahsil edilen adli para cezasının davacılara ödenmesine karar verilmesi istemiyle açılan davada, infaza konu kararı veren mahkemenin (Asliye Ceza Mahkemesinin) dahil olduğu adli yargının görevli bulunduğu sonucuna varılmıştır" denilmektedir (Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü E. 2010/25, K. 2011/1, T. 7.2.2011).

Aynı doğrultuda Uyuşmazlık Mahkemesi'nin başka bir kararında ise "Söke 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde yürütülen faaliyetin yargı faaliyeti olduğu, tensip zaptı hazırlanırken sanık E.K.'çı yerine E.K.'nın kimlik bilgilerini girmesinin ifa edilen yargı faaliyetinin bir parçası olduğundan ve yargısal işlem mahiyetini taşıdığından kuşku bulunmamaktadır. Yargılama sürecine katkıda bulunan işlemler ve faaliyetler nedeniyle devletin sorumlu tutulmasında da bu sorumluluğun denetiminin aynı yargı düzeni içinde yapılması ve yargısal nitelikte bir işlemin idarî yargı denetimi dışında tutulması gerektiğinden uyuşmazlığın çözümünde adli yargının görevli olduğu sonucuna varılmıştır." denilmektedir (Uyuşmazlık Mahkemesi, E.2017/24, K.2017/84, T.20.01.2017).

Uyuşmazlık Mahkemesi'nin aksi yönde verdiği daha yeni tarihli kararda ise; "Konuya ilişkin mevzuat hükümleriyle somut olay birlikte irdelendiğinde hükümlülerin yerleştirileceği ceza infaz kurumlarını belirleme görevinin Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne ait bulunduğu; bu bağlamda farklı gerekçeli nakil taleplerinin de aynı birim

tarafından değerlendirildiği; Davalı idarenin bu görevini bir yargı faaliyeti olarak değil idarî işlem veya eylem olarak yürüttüğü; bu nedenle bakanlık işleminin iptali ve tazminat istemi ile açılan davanın, idarî yargı yerinin görev alanına girdiği açıktır.” denilmektedir (Uyuşmazlık Mahkemesi, E. 2018/557, K. 2018/655, T. 22/10/2018).

b) İdarî ve Adli Yargı Yerleri Kararları

Danıştay’ın trafik kazasına ilişkin adli yargıdaki davanın makul sürede sonuçlandırılmamasına ilişkin tazminat istemi ile açılan davada; İdare Mahkemesi’nin konunun yargılama faaliyetine ilişkin olması nedeni ile verdiği görevsizlik kararının kaldırılmasına ilişkin gerekçesinde” Adalet teşkilatının örgütlenmesindeki aksaklıklar sonucu oluşan ve hizmet kusuru iddiasına dayanan davanın, yargılama faaliyeti ile ilgisi bulunmadığından bozulmasına” karar verdiği görülmektedir (Danıştay10.Daire E.2007/5816, K. 2009/8220, T.24/09/2009).

Konuyla ilgili Bölge İdare Mahkemesi kararında; “Davacının hukuka aykırı olarak 3 gün cezaevinde tutuklu kalmasında oluşan manevi zararın tazmini istemiyle açılan davanın görüm ve çözümünde adli yargının (ağır ceza mahkemesinin) görevli olduğu sonucuna varıldığı”, bu nedenle Mersin İdare Mahkemesinin görevli olduğu yönündeki kararının bozulmasına” istinaf mahkemesi olarak karar verildiği görülmektedir (Konya Bölge İdare Mahkemesi, E. 2016/1769, K. 2018/199, T. 6/2/2018).

Zonguldak İdare Mahkemesinin uyuşmazlığın idare mahkemesinde görülemeyeceği tazminat talebinin idarî işlem ya da eyleme dayanmadığı salt yargılama faaliyeti nedeniyle doğan mağduriyetlere dayandırıldığı gerekçesiyle verdiği görev red kararında; ”Uyuşmazlığın çözümünde, öncelikle davaya konu olayın yargılama faaliyeti kapsamında mı, yoksa yargılama fonksiyonu dışındaki idarî bir göreve ilişkin mi olduğunun, idarî göreve ilişkin olması halinde davalı idarenin sorumlu olup olmadığı belirlenmesi, akabinde de hizmet kusurunun bulunup bulunmadığının tespiti gerekmektedir. Denilmekte devamında uyuşmazlığın bir yargılama faaliyeti olduğu kuşkusuzdur” denilmektedir (Zonguldak İdare Mahkemesi, E.2016/2406, K. 2017/2001, T. 5/10/2017).

IV. YARGISAL KAMU HİZMETLERİNDE İDARENİN (ADALET BAKANLIĞI’NIN) SORUMLULUĞUNA İLİŞKİN ESAS VE USULLER

Adalet Bakanlığının Sorumluluğu, İcra İflas Daireleri, Mahkemelerin Yazı İşleri Müdürlükleri ve Adalet Komisyonlarını da kapsayan HSK (Hakimler ve Savcılar Kurulu) ve Adalet Bakanlığı Teşkilatı’nın işlemlerini, Ceza Mahkemesinde Dava açılmadan önceki süreç ile cezanın infazının takip edilmesini içeren geniş bir alanı kapsamaktadır. Özellikle 2016, 2017 ve 2018 yıllarında Adalet Bakanlığı aleyhine açılan dava sayısında önemli artışlar olduğu bilinmektedir. Buna göre 2018 yılı sonu itibariyle açılan dava sayısı 24673’e ulaşmış

bulunmaktadır. Bu nedenle aşağıda örnekleri verilmeye çalışılan tazminat (Tam Yargı) davalarında da önemli artışlar olması tabii karşılanmalıdır.

Bu davalar nedeniyle yargısal karar vermeye dahil olmamakla birlikte, yargılama sürecinin geri kalan kısmına ilişkin yargı faaliyetine yardımcı faaliyetlere özgü aksaklıklar yada gecikmelerden doğan zararların karşılanması görevi İdare'nin (Adalet Bakanlığı'nın) sorumluluğunu gündeme getirmektedir.

Yargısal karar vermeye dahil olan yargı organlarının sorumluluğuna ilişkin önceki bölümlerde yer alan kanuni düzenlemeler yanında yargısal faaliyete yardımcı hizmetlerden dolayı sorumluluğuna ilişkin bir takım yasal düzenlemeler de bulunmaktadır. Bunların başında 2992 Sayılı Adalet Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile 2004 sayılı İcra İflas Kanunu gelmektedir.

A) 2992 SAYILI ADALET BAKANLIĞI'NIN TEŞKİLAT VE GÖREVLERİ HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME'NİN DEĞİŞTİRİLEREK KABULÜ HAKKINDA KANUN'DAN KAYNAKLANAN SORUMLULUKLAR VE YARGISAL DENETİM

1- Kanun Hükümlerinden Kaynaklanan Sorumluluklar ve Yargısal Denetimi

2992 sayılı Adalet Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun'un 2. maddesinde; “Kanunlarda kurulması öngörülen mahkemeleri açmak ve teşkilatlandırmak, ceza infaz ve ıslah kurumları, icra ve iflas daireleri gibi her derece ve türdeki adalet kurumlarını planlamak, kurmak ve idarî görevleri yönünden gözetim ve denetimini yapmak ve geliştirmek” görevi Adalet Bakanlığı'na verilmiş bulunmaktadır.

Örneğin İdarenin (Adalet Bakanlığının) yürüttüğü kamu hizmetinin gereği olarak gözetim ve koruması altında bulunan tutuklu/hükümlülerin yaşam hakları ile bedensel bütünlüklerini korumaya yönelik gerekli önlemleri almayarak, yeterli dikkat ve özeni göstermediği ve hizmeti kusurlu işlettiğinin konu edildiği Danıştay kararında (E. 2014/1234,K. 2018/615, T. 15/02/2018) aksi yöndeki İdare Mahkemesi kararı ile ilgili olarak; “yerel mahkemece hizmet kusuru esas alınarak davalı idarenin sorumlu tutulması gerekirken intihar sonucu meydana gelen ölümden idareye atfı kabil bir kusur bulunmadığı gerekçesi ile davanın reddine karar verilmesinde hukuka uyarlılık bulunmadığından bozulmasına” ve idarenin(Adalet Bakanlığı'nın)hizmet kusuru yönünden sorumluluğuna hükmedildiği görülmektedir.

Adalet Bakanlığı'nın yukarıda yer verdiğimiz Teşkilat Kanununun 22/A maddesinde, Bakanlığın yardımcı birimleri arasında yer alan Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın görevleri olarak ise “a) Bakanlık merkez ve taşra teşkilâtı ile bağlı kuruluşların ilgili birimleriyle iş birliği yaparak bilgi işlem sistemini kurmak, işletmek veya bunlara ait hizmetleri ilgili birimlerle birlikte yürütmek” hizmetleri sayılmaktadır. Bu hizmetlerle ilgili olarak, açılan davada Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunca “Davacının, 04/04/2011 tarihli yakalama

emri özelinde 5271 sayılı Kanun'un 141. maddesiyle olan ilgisinin ifadesi alınıp serbest bırakılmakla ortadan kalktığı açık olup, bundan sonraki süreçte davacı hakkındaki yakalama emrinin 5271 sayılı kanununun 90/6. Maddesi uyarınca geri istenilmesi/istenilmemesi ile UYAP ve davalı idarelerin kayıtlarından çıkartılması/çıkartılmaması hususlarının yargılama fonksiyonu değil idarelerin hizmet kusuru bulunup bulunmadığına ilişkin incelemenin yapılacağı idarî fonksiyona ilişkin bir faaliyet olarak değerlendirilmesi gerekmektedir." denilmektedir. (Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, E. 2016/363, K. 2018/2509, T.24/05/2018).

Aynı Kanununun 12. maddesinde ise, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında "adli sicili tutmak" sayılmıştır.

Söz konusu Kanunun uygulanmasından doğan sorumlulukla ilgili Ankara 7. İdare Mahkemesi'nde açılan davada "Davacının adli sicil kaydının yanlış tutulması ve bu kaydın düzeltilmesi adına harcadığı efor sonucunda yaşadığı üzüntü ve ıstırapın karşılığı olarak maddi ve manevi tazminat talebinin kabulüne" karar verildiği anlaşılmaktadır (Ankara 7. İdare Mahkemesi, E. 2017/3439, K.2018/703, T.04/04/2018).

2- İkincil Düzenlemelerden Kaynaklanan Sorumluluklar ve Yargısal Denetimi

Yukarıda yer alan Yasal düzenleme doğrultusunda Adalet Bakanlığınca ikincil düzenlemeler, yönetmelik ve genelgeler çıkarılmakta ve bunların uygulamasıyla ilgili olarak da hizmet kusuru sayılabilecek faaliyetler nedeniyle tazminat davaları açılması gündeme gelmektedir. Örneğin, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün genelgelerinin uygulamasından doğan zararların tazmini için Adalet Bakanlığı aleyhine davalar açıldığı bilinmektedir.

Konuya ilişkin Danıştay kararında; "Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün 11.1.1982 tarih ve 3-5 sayılı genelgesiyle sağlık kuruluşlarına rapor düzenlenmesi amacıyla sevk edilen şüpheli veya sanıkların sol kolunun mühürlenerek götürülmesi işleminin, Cumhuriyet savcısının yargısal faaliyetlerden ayrılabilen nitelikte bir idarî işlem olup Cumhuriyet savcılarının idarî nitelikteki faaliyetlerinden doğan zararların tazmini için de hizmet kusuru ilkesine dayanılarak Adalet Bakanlığı aleyhine açılan davanın İdare Mahkemesinde görülmesi gerektiği" vurgulanmaktadır (Danıştay 10. Daire, E. 2006/7165, K.2008/8312, T.26/11/2008).

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 05/06/2015 tarih ve 2015-685 sayılı 167 no'lu genelgesinin uygulamasıyla ilgili sorumluluğun belirlenmesi ve denetlenmesi konusunda Uyuşmazlık Mahkemesi'nin kararında ise "Konuya ilişkin mevzuat hükümleriyle somut olay birlikte irdelendiğinde hükümlülerin yerleştirileceği ceza infaz kurumlarını belirleme görevinin Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne ait bulunduğu; bu bağlamda farklı gerekçeli nakil taleplerinin de aynı birim tarafından değerlendirildiği; davalı idarenin bu görevini bir yargı faaliyeti olarak değil idarî işlem veya eylem olarak yürüttüğü; Bakanlık işleminin iptali ve tazminat istemiyle açılan davanın görüm ve çözümününün 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 2'nci maddesinin 1'inci

fikrasının (a) bendi hükmü uyarınca idarî yargı yerinin görev alanına girdiği açıktır.” denilmektedir (Uyuşmazlık Mahkemesi, E. 2018/557, K. 2018/655, T.22.10.2018).

3- Tedbir Alınması Gereken Bir Durumda Tedbir Alınmamasından (Adlî Hizmet Kusurundan) ve Fizikî Koşullardan Doğan Sorumluluk

Konuyla ilgili Danıştay 10. Dairesi'nin kararında, "Davacının boşanma davasının duruşmasına katılmak üzere gittiği Gaziantep Adliyesinde mahkemece duruşmaya ara verildiği sırada eski eşinin babası tarafından bıçaklanarak yaralandığı, dolayısıyla davalı idarenin hizmetin görülmesi sırasında gerekli özeni göstermediği, diğer bir ifadeyle hizmetin kötü işlemesi sırasında söz konusu olayın vukuu bulduğu, bu nedenle davacının tazminat talebinin yerinde olduğu" vurgulanmaktadır (Danıştay 10. Daire, E. 2016/12833, K.2017/238, T.20/01/2017).

Gerekli güvenlik tedbirlerinin yeterince alınmamasından Adalet Bakanlığı'nın sorumluluğuna ilişkin bir davada Danıştay 10. Dairesi, "Elazığ E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda idare memuru olarak görev yapan davacının 9.1.2008 günü Elazığ Adliyesinde bir tutuklunun saldırması sonucunda sağ gözünü kaybetmesi olayında, görevli personelin hükümlü ve tutukluların 3. kişiler ile temasını önleyecek nitelikte gerekli tedbirleri almamaları sonucunda meydana geldiğinden, İdarenin hizmet kusuru bulunduğu ve davacının maddi ve manevi tazminat talebinin kabulüne" karar verdiği anlaşılmaktadır (Danıştay 10. Daire, E. 2004/10337, K.2006/4726,T.30/06/2006).

4- Mahkemeler ve Cumhuriyet Savcılığı'nın İdarî İşlemlerinden Kaynaklanan Sorumluluk ve Yargısal Denetimi

Cumhuriyet başsavcılığı adlî emaneti ile ilgili işlemlerden dolayı açılan davalarda İzmir 2. İdare Mahkemesince verilen kararda; “Adlî emanete alınan eşyaların muhafaza edilmesi Cumhuriyet Savcılığı yönünden yargılama fonksiyonu dışında idarî bir göreve ilişkin olduğu sabit bulunmak ile birlikte adlî emanete alınan altınların teslim tutanağında mevcut bulunmakta iken teslim edilirken eksik teslim olunması davalı idarenin ajanlarının kusurundan doğan ve adlî emanete alınan eşyanın muhafaza edilememesinden kaynaklanan hizmet kusuru oluşturduğu anlaşılmakta olup, zararın hizmet kusuru sonucu oluştuğu kanaatine varılmaktadır.” denilmektedir (İzmir 2. İdare Mahkemesi, E. 2016/496, K.2017/1221, T.09/03/2017).

Aynı doğrultuda, Mersin 1. İdare Mahkemesi'nce; “Kesinleşmiş hapis cezası ile mahkumiyet kararının infazı sırasında aynı mahkemenin mahsup kararındaki sürenin hükmün infazında ceza süresini karşılmasına rağmen söz konusu mahsup kararının infaz bürosuna bildirilmemesi ve sisteme işlenilmemesi nedeniyle haksız yere 3 gün süre ile gözaltında kalmasından dolayı manevi zararının idarece tazmin edilmesi gerektiğine” karar verildiği anlaşılmaktadır (Mersin 1. İdare Mahkemesi, E. 2015/883, K.2016/854, T.15/06/2016).

B) 5275 SAYILI CEZA VE GÜVENLİK TEDBİRLERİNİN İNFAZI HAKINDA KANUN'DAN DOĞAN SORUMLULUK VE YARGISAL DENETİMİ

5275 Sayılı Kanun ile, bu Kanuna bağlı olarak çıkarılan ve 06/04/2006 tarih ve 26131 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük" hükümlerinin uygulamasından doğan sorumluluk ile ilgili açılan davada;

Danıştay 10. Dairesi yerel mahkemenin kapalı ceza infaz kurumunda intihar sonucu meydana gelen ölüme idareye atfı kabil hizmet kusuru bulunmadığı gerekçesiyle davanın reddi yönünde verdiği kararla ilgili bozma kararında; " gerçek ve yakın bir intihar riski altında bulunan O.D.'nin bir kez daha yaşamına son verme girişiminde bulunmasının önlenmesi hususunda gerekli tedbirlerin alınmadığı, idarenin yürüttüğü kamu hizmetinin gereği olarak gözetim ve koruması altında bulunan tutuklu/hükümlülerin yaşam hakları ile beden ve ruh bütünlüklerini korumaya yönelik gerekli önlemleri almayarak, yeterli dikkat ve özeni göstermeyerek hizmet kusurlu işlettiği anlaşılmaktadır" demektedir. (Danıştay 10. Daire E. 2014/1234, K.2018/615, T. 15/02/2018).

C) 2004 SAYILI İCRA İFLAS KANUNU'NDAN DOĞAN SORUMLULUK VE YARGISAL DENETİMİ

Yargısal karar vermeye dahil olmamakla birlikte, yargısal faaliyete yardımcı faaliyetlerden dolayı sorumluluk alanı olan icra iflas dairesi işlemleri özel bir kanun la düzenlenmiş bulunmaktadır.

İcra İflas Kanunu'nda 1985 yılında yapılan değişiklikle anayasanın 129. maddesi hükmü doğrultusunda icra iflas dairesi görevlilerinin kusurlarından dolayı açılan davaların adalet bakanlığı aleyhine ve adli yargı yerlerinde görülmesi düzenlenmiştir. Buna göre;

Madde 5 – (Değişik: 6/6/1985-3222/1 md.) “İcra ve İflas Dairesi görevlilerinin kusurlarından doğan tazminat davaları, ancak idare aleyhine açılabilir. Devletin, zararın meydana gelmesinde kusuru bulunan görevlilere rücu hakkı saklıdır. Bu davalara adliye mahkemelerinde bakılır.”

Bu hükme göre İcra (ve iflas) dairesi görevlilerinin kusurlarından doğan tazminat davaları ancak idareye (Adalet Bakanlığı'na) karşı açılabilir, kusurlu memura karşı açılmaz. Bu hüküm, memurların ve diğer kamu görevlilerinin, yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davalarının ancak idare aleyhine açılabileceğini belirten Anayasa m. 129, V hükmüne uygundur. Buna göre icra müdürü görevini yaparken ilgilere zarar verecek olursa, bu zarardan doğrudan doğruya sorumlu olmayacaktır. Yani icra müdürüne karşı doğrudan doğruya tazminat davası açılmayacaktır. Ayrıca adli yargı yerlerinde görülecek bu davaların yetkili mahkemeleri ise HMK madde 6 ve 16'da düzenlenmiş bulunmaktadır.

V. ADİL YARGILANMA HAKKI DOĞRULTUSUNDA YARGISAL FAALİYETLERDE SORUMLULUK VE YARGISAL DENETİMİ

Yukarıda madde metinlerini verdiğimiz yasal düzenlemeler dışında Türk Pozitif Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile bireysel başvuru üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan yargılamalarına ilişkin anayasal ve yasal düzenlemelerde bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. Maddesinde “Âdil Yargılanma Hakkı1. Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir.” hükmü, 1982 Anayasa'sının 90. maddesi'nde ise “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir..”(Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) hükmü yer almaktadır.

Diğer taraftan bireysel başvuru hakkı Anayasa'nın 148. Maddesi ile 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunu'nun 45-51 maddeleri arasında düzenlenmektedir.

Söz konusu düzenlemelerde devletin yargısal faaliyetinden sorumluluğu ile sonuçlanacak yeni mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu mekanizmalarda yargısal faaliyetlerle sınırlı olmasa da, diğer kamusal faaliyetlerin yanında yargısal faaliyetler de gündeme gelmektedir.

Örneğin, konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi'nce bireysel başvuru yolu ile adil yargılanma hakkına (makul sürede davaların görülmesi) ilişkin tazminat talebi ile ilgili olarak verilen kararda; "somut olayda başvuruçuların tazminat taleplerine ilişkin hukuk mahkemesinde görülen davanın, üç yılın sonunda esasa girilmeksizin yargı yolu yanlışlığı nedeniyle usulden reddedildiği, bu nedenle idare mahkemesinde görülmesi gereken davanın, ilk dava tarihinden itibaren ancak üç yılı aşkın bir süre sonra toplamda on iki yıl gibi makul sayılamayacak bir sürede tamamlanabilmesinde ise kamu otoritelerinin sorumlu olduğu görülmektedir. İki dereceli yargılama sürecinde, adli ve idari yargıda 15 yılı aşkın bir sürede sonuçlandırılabilen yargılama sürecinin; makul olduğunun söylenebilmesinin mümkün olmadığı, bu nedenle Anayasa'nın 17. maddesinin gerektirdiği süratte bir inceleme içermediği sonucuna ulaşılmıştır." denilmekte, bu nedenle başvuruçulara tazminat ödenmesine karar verildiği anlaşılmaktadır (Anayasa Mahkemesi, B. 2013/3711, T. 7/1/2016).

Ancak, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru ve AİHM başvurusu sonucunda verilen kararlarda, genel anlamda devletin hakları ihlal ettiğinin tespiti ve gerekirse tazminine yönelik bir sorumluluk olarak kabul edilmektedir. Oysaki tam yargı ve tazminat davalarındaki hizmet kusurunun belirlenmesinde kusurun hangi kurum veya kurumlarda ve hangi nedenle meydana geldiğinin tespiti yapılmaktadır. Buna karşılık AİHM başvurusu ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda failden çok fiilin saptanması ve bunun belli bir kurum ya da kuruluşa değil, soyut bir niteleme olarak devlete tazmin ettirilme söz konusu olmaktadır (Sancar, 2002: 73).

Bu nedenlerle, bireysel başvuru yolu ile görülen tazminata ilişkin davalar ile, adli ve idarî yargıda görülen tam yargı tazminat davalarının birbirini ikame eder nitelikte olmadığı, kabul edilmektedir. Zira bireysel başvuru ve AİHM başvurularında kusurlu yada kusursuz sorumluluk üzerinde bir değerlendirme yapılmamakta, Devletin insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi konusundaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği değerlendirilmektedir (Sever, 2016: 73).

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde Adaletin sağlanmasına ilişkin faaliyetlerde kullanılan yetkiler önemli bir kamu gücü kullanılmasını içermekte ve diğer kamusal faaliyetler gibi bu hizmetler de yerine getirilirken bireylere zarar verilmesi durumunda sorumluluğun gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Ancak tarihî süreçte yasama ve yargısal faaliyetlerden dolayı devletin sorumlu olmayacağı dönemler olmuştur. Bu düşüncelerinde belirli bir haklılık payı olsa da, günümüzde bu görüşten hareketle devletin yasama ve yargı organlarının faaliyetlerinden sorumsuz tutulmasının artık kabul edilmeyeceği anlaşılmaktadır. Günümüzde bunun yerini devlet ve organlarının sorumluluğunun dayanağı, koşulları ve kapsamı almakta doktrinde ve yargı içtihatlarında önemli gelişmeler gözlenmektedir.

Doktrin ve yargı içtihatlarının yer aldığı çalışmamızda görüldüğü gibi, bu noktada ülkemizde belli şartlar ve sınırlar dahilinde de olsa yargısal faaliyet ve kararlardan dolayı Devletin ve İdarenin (Adalet Bakanlığı'nın) sorumluluğu ilkesinin büyük ölçüde kabul edilmiş olduğu söylenebilir.

Ancak Hukuk devleti açısından bir gereklilik olan bu hususun salt yargısal kamu hizmetlerinde (Hakim ve Savcıların işlem ve eylemlerinde) sorumluluğun yargı içtihatları ile ağır kusur şartına bağlanması karşısında tam olarak gerçekleştiğini söylemek zordur. Zira Ülkemizde CMK ve HMK da yer alan düzenlemelerle istisnai ve sınırlı sayıda nedene bağlı sorumluluğun kabul edilmiştir. Özellikle, hakkında özel bir düzenleme bulunmayan hallerde ise devletin sorumluluğu konusu tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru üzerine yaptığı inceleme ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yapılan yargılamalar da bu durumu tasdik etmektedir.

Halbuki salt yargılama kapsamında sayılmayacak bir işlem ve eylemin sorumluluk alanı dışında bırakılması hukuk devleti açısından kabul edilmez bir durumdur. Bu nedenle çalışmamızda örnekleri verilen Hakim ve Savcının Salt yargısal faaliyetlerinden idarî işlev olarak ayırt edilen ve hizmet kusuru niteliğindeki durumlarda idarenin sorumluluğuna ilişkin güncel içtihatlar ayrıca önem arz etmektedir. Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi'nin son yıllarda geliştirdikleri ve örneklerini verdiğimiz söz konusu içtihatların, yargısal denetimdeki etkinlik ve idarenin sorumluluğunun artması yönünde olması olumlu bir gelişme olarak görülebilir.

Bununla birlikte özellikle idari yargı ve Uyuşmazlık Mahkemesi alanında geliştirilen içtihatların tam bir istikrar sağladığını söylemek zordur. Doktrin ve içtihadın dolduramadığı alanlarda Yasa koyucunun, yargısal faaliyetlerden doğan sorumluluğun özgün niteliklerini gözeterek düzenleme yapması kaçınılmaz görülmektedir. Böylece bireylerin söz konusu hallerde de zararlarının giderilmesi yönünde de idareden tazminat talebinde bulunabileceklerini bilmeleri sağlanmış olacaktır.

Ayrıca yargılamanın taraflarının gerekse yargılamaya katılan üçüncü kişilerin zararlarının karşılanmasında, bu konuda yetkin olan idarî yargı yerlerinin görevli olduğu kabul edilmeli ve idarenin sorumluluğuna ilişkin esas ve usuller uygulanmalıdır. Zira Anayasa Mahkemesinin bir kararında (AYM E.2011/35, K.2012/23 T. 16/2/2012) belirtildiği gibi”esasen idare hukukunda var olan hizmet kusuru ve kusursuz sorumluluk kavramları kişilerin gördüğü zararların tazmininde kullanılan ve kişilerin idare kapsamından korunma kapsamını genişleten kavramlardır. İdare hukukunda, idarenin hiç bir kusuru olmasa da kusursuz sorumluluğa ilişkin kavramlara dayanılarak kişilerin uğradığı zararların tazmin edilmesi mümkündür. Özel hukuk alanındaki kusursuz sorumluluk halleri ise belirli konular için düzenlenmiş olup sınırlıdır.” denilmektedir.

Kaynakça

Aşkın, Uğur (2018). Koruma Tedbirleri Nedeniyle Tazminatta Rücu Sorunu. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 9 Sayı:2, s.23-48.

Atay, E. Ethem, Odabaşı, Hasan, Gökcan, H. Tahsin (2003). İdarenin Sorumluluğu ve Tazminat Davaları, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aycı, Emrullah (2014). Ceza Yargılamasında Koruma Tedbirleri Nedeniyle Tazminat, Ankara: Adalet Yayınevi.

Aydın, Öykü Didem (2011). Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. XV, Y. 2011, sayı. 4, s.121-170.

Çağlayan, Ramazan (2017). İdari Yargılama Hukuku, Ankara: Seçkin Kitapevi.

Çelik, Ahmet Çelik (2017). İdari Yargıda Ölüm ve Bedensel Zararlar Nedeniyle Tazminat Davaları, Ankara: Seçkin Yayınevi.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Gözler, Kemal (2009). İdare Hukuku Dersleri, Bursa: Ekin Kitapevi, 8. baskı.

Gözübüyük, A. Şeref (2010). Yöresel Yargı, Ankara: Turhan Kitapevi, 30. baskı.

Hakeri, Hakan, Ünver, Yener (2017). Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara: Adalet Yayınevi,13. baskı.

Kaplan, Gürsel (2018). İdari Yargılama Hukukuna Giriş, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Keyman, Selahattin (1970). Ceza Muhakemesinde Savcılık, Ankara: AÜHF yayını.

Muratoğlu, Tahir (2016). Devletin Yargısal Faaliyetlerinden Kaynaklanan Sorumluluğu, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Ozansoy, Cüneyt (1989). Tarihsel ve Kurumsal Açından İdarenin Kusurlarından Doğan Sorumluluğu (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sancakdar, Oğuz (2018). İdari Yargılama Hukuku: Genel Esaslar, Ankara: Göktuğ Ofset Matbaacılık.

Sever, D. Çiğdem (2016). Adalet Hizmetlerinden Doğan Mali Sorumluluk. Ankara Barosu Dergisi, 2016 (1), 43-80.

Tan, Turgut (2018). İdare Hukuku, Ankara: Turhan Kitapevi, 7. baskı.

Tercan, Erdal, (1995). Hakimlerin Hukukî Sorumluluğuna İlişkin Hükümlerin (Humk 573-576), "Hakim" Kavramı Açısından Uygulama Alanı. AÜHFD, Cilt 44, Sayı 1-4, s.233-252

Yalçın Sancar, Türkan (2002). İşkence Yapan Kamu Personeline Rücu Sorunu. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57 (4), s.153-169.

Yıldırım,Turan (2018). İdare Hukuku, İstanbul: Onikilevha Yayınları, 7. baskı.

artanlar

GENÇLERDE AİLE AİDİYETİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

FAMILY BELONGING SCALE: THE STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Nuray Erkoç ERŞAHİN
Demet KARAMAN
Meryem TERZİ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Öz: Bu araştırmanın amacı Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir. Çalışma yaşları 18 ile 28 arasında değişen, 203'ü kız, 67'si erkek olan toplam 270 kişi üzerinde yürütülmüştür. Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır. Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 54,5'ini açıklayan, öz-değeri 11,44 olan tek boyutlu ve 21 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .59 ile .90 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .56 ile .88 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Aidiyet, Geçerlik, Güvenirlik

Abstract: The purpose of this research is to develop Family Belonging Scale and to examine its reliability and validity values. The study was conducted on 270 young people. Family Belonging Scale is rated on a five point Likert-type. Structural validity of the scale was examined by exploratory factor analysis. Reliability of the scale was examined by Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes of the scale were performed with SPSS 20 package programs. The EFA demonstrated that the 21 items loaded on one factor) and the amount of total variance explained by one factor was 54,5%. Factor loadings ranged from .59 to .90. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was .96. Corrected item-total correlations ranged from .56 to .88. These findings demonstrated that this scale may be used as a valid and reliable instrument.

Key Words: Belonging, validity, reliabilit

Giriş

Aile gençlerin bireysel ve sosyal yaşamlarına katkı sunan, kişilik oluşumunda belirleyici olan, ruhsal, zihinsel ve manevi dünyasını şekillendiren en önemli sosyal yapıdır. Genç, aidiyet ve diğerlerine güven duygusu geliştirmeksizin, kendisini bir kişinin, grubun ve toplumun parçası olarak algılayamaz. Aidiyet duygusu yok olduğunda ergen veya genç kendi kökeniyle ve aile bağlarıyla ilgili problemler yaşayabilmektedir. İleri durumlarda bu problemler psikolojik de sosyal sorunlara yol açabilmektedir.

Günümüzde gerek teknolojik gelişmelerde yaşanan baş döndürücü değişimler gerekse bireyselliğin ön plana çıkması sonucunda artık gençlerin aile bağlarının görece zayıfladığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle gençlerin aileye aidiyet düzeylerini geçerli ve güvenilir olarak değerlendirebilecek ölçme araçları olası problemlerin önlenmesinde son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir.

Yöntem

Çalışma Grubu: Çalışma yaşları 18 ile 28 arasında değişen, 203'ü kız, 67'si erkek olan toplam 270 kişi üzerinde yürütülmüştür.

Madde Havuzu: Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle 40 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve ailede aidiyeti ölçüp ölçmediği noktalarında incelenmiş ve sonuçta 21 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Denemelik form incelenmiş ve yazım ve alan uygunluğu açısından gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

İşlem: Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

Bulgular

Madde Analizi: Tablo 1’de Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği’ne ait ortalama, standart sapma ve düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .56 ile .88 arasında sıralandığı görülmektedir.

Tablo 1. Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon

Katsayıları

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Madde no	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa	Madde no	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa
1	,618	,955	12	,804	,952
2	,738	,953	13	,876	,951
3	,599	,955	14	,842	,952
4	,573	,955	15	,780	,953
5	,652	,954	16	,765	,953
6	,557	,956	17	,669	,954
7	,603	,955	18	,555	,956
8	,709	,954	19	,767	,953
9	,821	,952	20	,690	,954
10	,675	,954	21	,709	,954
11	,718	,954			

Yapı Geçerliliği: Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin üç boyutlu bir yapı sergilediği görülmüştür. Ancak bu çalışmada tek boyutlu bir ölçme aracı elde edilmek istendiğinden veriler faktör analizinde tek boyutla sınırlandırılmıştır. Bu analiz sonucunda toplam varyansın %54,5'ini açıklayan, öz-değeri 11,44 olan tek boyutlu ve 21 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .59 ile .90 arasında Faktör yükleri Tablo 1'de yer almaktadır

Tablo 1. Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği Faktör Yükleri

Madde no	Faktör Yüğü	Madde no	Faktör Yüğü
1	,648	12	,833

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

2	,768	13	,895
3	,632	14	,867
4	,604	15	,809
5	,686	16	,796
6	,592	17	,706
7	,642	18	,589
8	,745	19	,797
9	,850	20	,724
10	,710	21	,740
11	,754		

Güvenirlilik: Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği'nin güvenirliliği için iç tutarlık katsayısına bakılmıştır. Ölçeğin güvenirlilik katsayısı .96 olarak bulunmuştur.

Tartışma

Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapıldığında ölçeğin 21 maddeden oluşan tek boyutlu bir ölçme aracı olduğu ve faktörü yüklerinin .30 değerinin üzerinde olduğu görülmüştür. Bu nedenle ölçeğin yapı geçerliğinin sağlandığı söylenebilir (Büyüköztürk, 2004). Ancak gelecek araştırmalarda ailede aidiyet kavramıyla ilişkili ölçekler ile bu çalışmada geliştirilen ölçek arasındaki ilişkiler incelenerek ölçeğin uyum geçerliği araştırılabilir.

Ölçeğin güvenirlilik çalışması için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısına bakılmış ve bu katsayının .70 ölçütünü sağladığı görülmüştür (Tezbaşaran, 1996). Bununla birlikte gelecek araştırmalarda ölçeğin test tekrar test güvenirliliği incelenebilir. Son olarak ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının .30 ve üzerinde olduğu saptanmıştır.

Ölçeğin geçerlik ve güvenirliliğine ait tüm bu bulgular incelendiğinde Gençlerde Aile Aidiyeti Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ve konuyla ilgili yapılacak araştırmalarda kullanılabileceği söylenebilir.

Kaynakça

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

MUSA CARULLAH BİGİYEF'E GÖRE NİHAÎ/EBEDÎ KURTULUŞ

Dr. Mustafa AKMAN
Kırklareli Üniversitesi

Bilindiği üzere 'dinlerin hakikatlığı' ve 'nihaî/ebedî kurtuluş' mevzuları günümüzde daha çok 'Dinî Çoğulculuk' genel başlığı altında incelenmektedir. Biz de sonraki bölümde Carullah'ın felsefesine dair ifade edeceğimiz kanaatlerimizi bu bağlamı da dikkate alarak beyan edeceğiz. Bu yazıda olabildiğince Bigiyef'in -özet halinde- konuya dair kendi ifadelerini kullanacağız. - H/81-102 Yazının akışını ve konu bütünlüğünü sağlamak için bazen kendimiz aralara gireceğiz. Bigiyef diyor ki:

İnsan ulûhiyetle ilgili inancında çocukluk devresinden olgunluk/hakikat devresine doğru ilerlerken Allah bilir ne kadar ve nasıl inançları geçip gider. İnsanın bu ilerleyişi, çok yavaş seyreden bu geçişleri her halükarda 'dosdoğru yol' üzerinde gerçekleşen, doğru ve sahih bir ilerleyiştir. Bir tek ferdin akli çocukluk halinden filozofluk olgunluğuna doğru ilerlerken nasıl dosdoğru yol üzerinde bulunursa, tüm insanlığın akli da çocukluk çağı inancından hakikat inancına, aynı istikamet üzerinde ilerler ve geçer. Bu ilâhî sünneti Kur'ân'ın birçok âyeti de teyid eder -A/348.

İnsanlık âleminin medeniyeti nasılsa diyaneti de öyledir. İnsan medenî hallerinde şüphesiz tabii bir seyirle terakki ede gelmiştir. Geçmişte medeniyetin alt seviyelerinde bulunan insanlara, bugün, medeniyetteki gerilikleri yüzünden sövmek yahut onları ayıplamak nasıl doğru değilse, yine geçmişte dinin aşağı mertebelerinde bulunan insanlara sövmek ve onları tekfir etmek de asla uygun değildir -B/259.

Ben Kur'ân'ın irşadıyla gerçeği görüp 'Rabbimiz! Sen rahmet ve bilgi bakımından her şeyi kapladın' 40/7 gibi âyetlerin genel kapsamı içerisine her insanın, her milletin dâhil olduğunu kesinlikle bilirim. En merhametli olan Allah Teâlâ'nın son derece geniş mutlak rahmetinin kapılarını insanların yüzüne kapamamak için 'bütün insanlık âleminin kurtulacağına' hükmederim; benim bu meseledeki inancım budur. Bütün insanlarla güzel bir şekilde geçinmek için elbette ki 'ilâhî rahmetin herkesi kapsadığına', 'kıyamet gününde tüm insanların kurtulacağına' inanmak gerekir. Kendilerinin İslâmiyet'le beş paralık ilişkileri olmayan bu imamlar ve şeyhler diğer insanları tekfir etmekten utanmaz oldular -B/260.

'İlâhî rahmetin tüm insanlığı kapsamaması' teorisi, insanlık âleminin istikbâldeki hayatına esas olabilecek en aslî bir hakikat ve İslâmiyet'in ruhuna da en uygun teori olduğundan, öteden beri ilgimi çekmiştir. Benim düşünceme göre 'âlemlerin rabbi tarafından yeryüzünde halife olmak gibi yüce bir sıfatla şerefliendirilen insanların ahiretteki ebedî bedbahtlıkları', merhametlilerin en merhametlisi olanın sonsuz rahmetine, mutlak hikmet sahibi Allah'ın sınırsız hikmetine pek de uygun düşmüyordu. Ahiret hayatındaki nihayetsiz zamanlara oranla bir saniye hükmünde olan dünya hayatında tam bir rahat yüzü görmeyen insanoğlunun çoğunluğu, gelecekte ebedî olarak bedbaht olacaksa, merhametlilerin en merhametlisi'nin bu zavallı insanları yaratmaktan maksadı

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ne idi? İnsanların çoğunluğuna müebbet olarak azap edecekse o zaman O'nun rahmeti, gazabına oranla yok hükmünde olmuyor mu? Gönlümde kökleşen bu muamma beni daima rahatsız ederdi. Benim için ispat edilmesi gereken ilmî teorilerin en önemlisi 'ilâhî rahmetin kapsayıcılığı' teorisi olmuştu -B/263-264.

Kelam kitapları çözüm üretip kendisini aydınlatamayınca Carullah çaresiz, kendisince iki kapağı arasına insan aklını hapsetmek niyetiyle yazılmış olan böylesi kitapları bir tarafa bırakarak bütün ilimlerin aslı olan Kur'ân'a başvurmaya karar verdim, der ve devamla;

Kur'ân'ı anlamak için kelâmcılar ve usûlcüler tarafından kaleme alınan tefsirler bu hususta bana hiçbir fayda vermedi. Ben de mutasavvıfların eserlerine iltica ettim: Celaleddin er-Rûmî'nin Mesnevî'si, el-Kuşeyrî'nin Risâle'si, İbn Arabî'nin Fütûhat'ı bana bu konuda çok yardımcı oldu. Bu üç kitabın ve benzeri İslâmî eserlerin yardımıyla, kalbimde kökleşen şüphe düğümleri birer birer çözüldü. Kur'ân âyetleri birbiriyle çatışmayacak şekilde kalbime yerleşti. Allah'ın mutlak rahmetine hüsn-i zanla, insanlık âleminin ahiretteki istikbâline esaslı bir şekilde ve çok büyük bir ümitle bakışım, gönlüme gayet büyük bir genişlik verdi. 'Bütün insanların mutlak olan ilâhî rahmette ebedî kalacakları' düşüncesi, kalbime darlık değil çok büyük ferahlık verir oldu. Diğer dinlerin hiçbirinde bulunmayan böylesine yüce bir bakış açısını İslâmiyet'in yüce öğretilerinde görerek memnun olmaya başladım -B/267.

er-Rûmî Hazretleri Mesnevî'nin birçok yerinde ilâhî rahmetin herkesi içine alacağına dair birçok beyit söylemiştir. İbn Arabî Hazretleri de Fütûhât'ının birçok yerinde delilleriyle birlikte şu mânâda cümleler yazmıştır: 'Allah'ın rahmeti her şeyi kapsamıştır. Dolayısıyla varlık âleminde hiçbir şey yoktur ki bu rahmet'in şumulünde olmasın. Sakın bu geniş kapsamlı rahmeti, birilerine yasaklamak veya bazılarını tahsis etmek suretiyle daraltmaya kalkışma! Zira o, asla tahsis kabul etmez. İnsanlardan öyleleri vardır ki ilahî rahmet'in genişliği hakkında tartışır ve onun sadece tek bir zümreye (mü'minlere) mahsus olduğunu iddia ederler. Böylece Allah'ın, şumulünü, 'herkesi, her şeyi içine alacak şekilde' geniş tuttuğu engin rahmetinin çerçevesini daraltarak ona haciz koymak isterler -B/268.

İbn Arabî 'ahirette azabın bir gün sona ereceğine' ilişkin şer'î delilleri Fütûhat'ının çeşitli bâblarında ortaya koymakta ve bu inancı, şüpheye yer bırakmayacak surette kesin delillerle Bayezid-i Bestâmî, Cüneyd-i Bağdadî ve Sehl b. Abdullah et-Tüsterî gibi büyük zatlara dayandırmaktadır. Ben de 'Onlar ne güzel arkadaşdır' 4/69 diyerek bu üç zat gibi büyük âlimlerin görüşlerini taklit ettim. Bu büyük zatların yüce akıllarıyla açıklanan âyetleri gördükten sonra esaslı bir kanaat sahibi oldum. Âyete göre melekler Allah Teâlâ'nın yüce dergahında, yeryüzünde bulunan herkes için mağfîret dilemişlerdir 42/5. O halde ben de bu büyük meleklerle uyarak ahirette bütün insanlığın kurtulacağına inanabilirim' dedim -B/269.

Diğer milletlerin her biri, ahirette kurtuluşu, -büyük bir bencillikle- yalnız kendilerine tahsis ederlerken, 'ahirette bütün insanlığın kurtulacağı' inancı, İslâmiyet'in inançlarından biri haline getirilebilseydi, böyle yüce bir inanç İslâmiyet için çok büyük bir fazilet olmaz mıydı? -B/277.

İşte ben bu konuda birine tabi olma yahut ortaya ilk koyma şerefine nail olmak maksadıyla, kalbimde kökleşen bir inancı herkesin istifadesine sundum. Dört-beş kişinin suçladığı gibi, bu

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

meselede herhangi bir fitne ihtimali yoktur. Bu mesele şu anda tarafımdan halka arz edilmese bile şüphesiz yarın bir başkasının gayretiyle halkın görüşüne mutlaka sunulacaktır -B/278.

Elimde hiçbir delil olmasaydı bile böyle büyük bir fazileti, İslâmî öğretilerin esaslarından biri olarak vazetmek için elbette ki büyük bir gayret gösterirdim. Öyleyse elimde çok açık deliller varken şimdi niçin susayım? -B/277.

Biliyorum ki benim tezim ispatlandığında İslâmiyet'in yüzüne bir güzellik gelecektir. İslâmiyet'in yüceliği tüm dinler arasında daha bir artacak; İslâm akidesi 'Kurtuluş yalnız bana aittir' gibi, bencillik üzerine tesis edilmiş inançlardan temizlenecek; İslâmiyet'in hak oluşu cehennemle korkutma yoluyla değil, Kur'ân'da ilâhî nazımla bildirilen delillerle ispat edilecektir -B/290.

İnsanlar, ebedî hayatta sonsuza dek azap göreceklere, o zaman mutlak bağışlayıcı olan Allah'ın mutlak rahmeti ile kapsayıcı mağfireti nereye gitmiş olur? Bu şekilde azap eden bir zat, 'merhametlilerin en merhametlisi' olabilir mi? -B/277.

Kelâm kitaplarının tümü, 'İlâhî rahmet yalnızca mü'minleredir; kâfirlere yoktur' inancında birleşmişlerdir. 'İbadetlere mükâfaat vermesi Allah üzerine vâcibdir' sözünün sakatlığı, birazcık düşünülürse anlaşılır. Çünkü zerrelere varıncaya kadar bütün bir varlık âleminin sahibi olan Allah (c)'in üzerine bir hakkı vâcib kılmak akl-ı selime aykırıdır -B/280.

Kelâmcılar, vaîd âyetlerinden cezanın vâcibliği'ni anlarlarken, ben ilâhî rahmetin genişliğine dayanarak Arab örfünün de delaletiyle 'Allah kıyamet gününde bütün insanların günahından vazgeçer' inancında olursam, Allah'ın huzurunda daha edepli hareket etmiş, Kur'ân'ı da daha güzel anlamış olurum -B/284-285. Kelâmcıların delillerini çürütme konusunda şimdilik bu kadarla yetiniyorum. Bundan sonra inşaallah Kur'ân'dan apaçık âyetleri, görebilen kimselere tevilsiz olarak arz edeceğim -B/286. Zira ben, lehinde veya aleyhinde, ilmî bir mesele üzerine yazı yazarken yalnızca Kur'ân'ın âyetlerine ya da Yaratılmışların Efendisi'nin sahih hadislerine dayanırım. Büyük âlimlere herkesten çok saygı gösterirsem de ilmî bir meseleyi açıklarken sözlerini delil olarak kullanmam -B/305.

Azap âyetlerinin ilâhî irade ile kayıtlandırılması: Kur'ân'da azap, 5/18 âyetinde olduğu gibi genellikle meşiyet ile kayıtlandırılmıştır. Azabın kendisi meşiyetle kayıtlandırıldığına göre elbette ki onda kalış ile sonsuzluğu da kesinlikle meşiyet ile kayıtlandırılmış olur. 11/106-107 âyetinde ise hem istisna hem de cehennemde kalışın, göklerin ve yerin devamı müddetiyle sınırlandırılması söz konusudur. 14/48 âyetinde de 'bu göklerin ve yerin bir gün son bulacağı' haber verilmektedir. Azabın ebediliği bu âyet ile kayıtlandırıldığı bellidir. Burada azabın hem kendisi hem de sonsuzluğu Allah'ın meşiyetiyle kayıtlandırılmıştır. Kur'ân'da zikredilen 'cehennemde/azabda ebedî kalış (hulûd)' ya istisna ya da belirli bir süreyle sınırlandırılmışsa tezimizin doğruluğunu gösteren son derece geniş bir alan açılmış demektir -B/293-294.

Allah'ın, istisnasız her canlının perçeminden tutması: 11/56 Bu âyetin şumulüne, tüm insanların dahil olduğunda şüphe yoktur. Her insan zaruri olarak sırât-ı müstakim üzerinde bulunur; yani inanç'ta çocukluk devresinden olgunluk (hakikat) evresine geçerken her insan

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

'doğru yol'dan gider. Dolayısıyla insanın, çocukluk çağı ile olgunluk çağı arasındaki inançlarından hiçbirinden ötürü muaheze edilmemesi gerekir -A/348-349.

Köre, topala, hastaya güçlük yoktur 48/17; 24/61. Şimdi insanların durumunu, Kur'ân'ın âdetine (örfüne) göre değerlendirelim: Âyette geçen hârec (güçlük/zorluk) kelimesinin anlamı nedir? Şer'-i şerîfin müsamahası ve hârec olur düşüncesiyle 'körlük, topallık ve hastalık' gibi bedensel özürlerden dolayı, mescide gitmek ve cihada çıkmak gibi kolay işler insanlardan düştüğüne göre; 'hakikatleri bulmak' gibi, insan aklına oranla çok ağır olan işler elbette ve şüphesiz şeriatça hârec olarak kabul edilir ve ulûhiyetle ilgili inançlar hususundaki tüm hatalar yine şer'-i şerîfin müsamahası ile bağışlanır. Çünkü basit bir özürden dolayı kulun üzerinden hafif bir sorumluluk (teklif) düşerse, büyük bir özürden dolayı da daha ağır bir sorumluluğun düşmesi elbette ki hikmetin gereğidir -A/349-350.

İnsan için bu dünyada 'şaşkınlık' kadar büyük hârec olamaz. İnsan aklı için de hakikatleri bulma yolunda, yine şaşkınlık gibi, her zaman rastlanan bir durum bulunamaz. Şaşkınlık insan aklı için en ağır ve en çok rastlanan en büyük hârecdir. Dahası insanın aklına isabet eden belalar, bedenine isabet eden afetlerden çok daha fazla ve süreklidir. İnsanın bedeni, aklından daha çabuk olgunlaşır. Olgunlaşmama belası insan aklına çok fazla arız olur. Dolayısıyla, topallık gibi afetler şer'î sorumlulukların düşmesine sebep sayılmışsa, elbette ki 'olgunlaşmama' gibi doğal ve sürekli bir aklî afet; 'doğru yolu bulamama', 'şaşıp kalma' gibi en genel bir hârec'in affedilmesine şeriatça büyük bir sebep addedilir. Sonuç olarak hakikatleri bulma yolunda ilerlerken aklı kâfi gelmeyen veya gerçek dışı inançlara takılıp kalan kimse Allah indinde bundan dolayı sorumlu olmaz. Buna göre insanlık âleminde bugüne kadar ortaya çıkmış olan bütün dinlerin ulûhiyetle ilgili inançlarındaki hataları da elbette affedilir -A/351.

İmanın gelişim aşamaları: 'Ulûhiyet konusundaki her inancın hak olduğu'na bir diğer delilim, İbrahim Peygamber'in Kur'ân'da geçen kıssalarıdır 6/75-79: Âlemlerin Rabbi ilk âyette 'göklerin âyetlerini gösterdik ki görüp de yakîn hâsıl etsin' buyurmuştur -A/353.

Bu açıklamaya göre İbrahim (a), Allah Teâlâ tarafından kendisine gösterilen 'göklerin ve yerin âyetlerini' gördükten sonra tedricî olarak üç aşamadan geçerek sonunda ulûhiyet konusundaki inancın kemâlî olan dördüncü aşamaya ulaşmıştır. Dördüncü aşamada İbrahim (a), ulûhiyet konusundaki inancın son aşamasına ulaşmıştır. İbrahim'(in aklı) çocukluk devresinden, peygamberlik devresine gelinceye kadar üç safha geçirip neticede ulûhiyetle ilgili inancın zirvesi olan dördüncü safhaya ulaştığına göre insanlığın vahşilik aşamasından, en yüce semavî iman aşamasına gelinceye kadarki inançları da haydi haydi İbrahim'in hali gibi olur. Çünkü en büyük peygamberlerden biri hakkında, Kur'ân'ın ikrarıyla caiz olan haller her insan için de caiz olur -A/354-355.

Allah'a ve âhirete inanıp sâlih âmel işleyen kurtulması: Ulûhiyet konusundaki tüm inançların hak olduğu teziyle ilgili bir delilim de 2/62 âyetidir. Bu âyette kurtuluşun şartları belirlenmiştir: Hayırları emredip kötülüklerden meneden, Allah'ın varlığına, her âmelin karşılığının verileceği bir güne iman eden; bu iki imanın etkisiyle kötülüklerden korunan, sâlih âmeler işlemeye gayret eden kimse, istikbâldeki hayatında ebedî saadete nail olur -A/355.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

4/14, 93 âyetlerine göre bir mü'mini haksız yere öldüren kimseler ile miras hususunda Allah tarafından belirlenen paylara tecavüz eden kimseler cehennemde ebedî kalacaklardır. Fakat bizim Eş'arîlerle Maturidîler bu iki hükmü kabul etmiyorlar. Kendi görüşlerini korumak amacıyla bu iki âyeti tevil, daha doğrusu tahrif ediyorlar. Buyursunlar, görelim tevil etsinler! Kendilerinin yaptığı gibi biz de Eş'arîlerin hatırı için kâfirin cehennemde ebedî kalma meselesini aynı şekilde tevil ederiz. Kendi mezhepleri için caiz gördükleri tevilleri, Eş'arîlerle Maturidîler belki kerem buyurup bize de ihsan ederler -B/295. Eğer tevilleri kendileri için yararlı olacak kadar aziz olup bize ihsan olunamazsa, o zaman biz kendi asıl prensibimiz - Kur'ân-ı Kerim'i asla tevil etmeme- tarafında memnuniyetle kalırız -B/296.

Şimdi ilâhî rahmetin herkesi kapsamaması meselesiyle ilgili delillerimi birer birer arz edeyim diyen Bigiyef peş peşe sekiz adet delil sıralar:

I. Allah'ın azabına dilediğini uğratması ve rahmetinin her şeyi kaplaması 7/156 -B/298.

II. Rahmân-Rahîm ayırımı ve Rahmân'ın arş'a istiva etmesi: Kur'ân'da rahmetin kapsayıcılığı, istisnasız her şeyi içine alışı şeklinde açıklanır -B/302.

III. Allah'ın bütün günahları bağışlayıp kendisine şirk koşulmasını bağışlamaması: Kur'ân'da 'bütün günahları bağışlar' denmektedir -B/303. Şüphe yok ki bütün günahlar deyimi küfrü de kapsamaktadır. Bilindiği gibi Kur'ân 'Rahman hiç kimseye azap etmez' dememiş; aksine 'Allah bütün günahları bağışlar' buyurmuştur. Buna göre de 'Allah bütün günahları bağışlar' âyeti 'bundan başkasını dilediğine bağışlar' 4/48 âyetiyle hiçbir şekilde çatışmaz -B/304.

IV-V. Rivayete göre: 'O gün Allah şöyle buyurur: 'Melekler, peygamberler ve mü'minler şefaatta bulundu ve cehennemde, kalbinde zerre kadar hayır bulunan hiç kimse kalmadı. Geriye şefaathçi olarak merhametlilerin en merhametlisi kaldı'. 'Merhametlilerin en merhametlisi kaldı' mübarek cümlesinin mânâsı nedir? -B/309.

VI. Meleklerin yerde bulunanlar için mağfiret dilemeleri 42/5 -B/309.

VII. İsa'nın (a) 'Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen aziz ve hakimsin' demesi 5/118 -B/312.

Bu bölümdeki delillerime sonuç olmak üzere arz edeceğim sekizinci delilime giriş mahiyetinde birkaç söz söylemeyi münasip buluyorum -B/314:

1. Yeryüzünde bulunan dinlerden, herhangi birine inanan tüm insanlar Allah hakkındaki inançlarını elbette ki kendilerine göre bir akıl ve akıl yürütme esasları üzerine bina etmişlerdir. Ben bu görüşümü, dinlere ve insanlık âlemine bakış açıları çok geniş olan mutasavvıfların büyüklerinin görüşlerinden iktibas ediyorum ya da Kur'ân'ın kelâm usulleriyle sınırlandırılmamış irşatlarından alıyorum -B/315.

2. Bizim kelâmcılar 17/23 ayetindeki kazâ'yı emir mânâsına alıp bu emri de 'şer'i emir' olarak kabul etmişlerdir. Güzel! Bizse kelimenin Kur'ân'da en yaygın kullanılış biçimini dikkate alarak kazaya, hüküm mânâsı vermeyi daha uygun bulduk. Bu durumda da dünyadaki tüm insanlar yalnızca âlemlerin rabbine ibadet etmiş olurlar -B/316.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Bu iki girişten sonra şimdi Allah'ın yardımıyla sekizinci delilimi arz edeyim:

VIII. Delilsiz olarak şirk koşanların hesabının rableri katında görülmesi: Ayette 'delilsiz olarak şirk koşanların hesabı yalnızca rableri katında görülecektir' 23/117-118 buyrulmaktadır. Peki ya 'bir delile dayanarak şirk koşarsa ne olacak? Keza 'insanın hesabı yalnızca rabbi katındadır' buyurulmuştur. Buradaki hesabın mânâsı nedir? Hesap sonunda, düşünürken, Allah'ın kendisine verdiği gücü kusursuz bir biçimde kullandığı ortaya çıkan insanın hali ne olacaktır? -B/317-318.

Delilsiz Şirkin Hesabı: Âlemlerin rabbi, kendine göre bir delile dayanarak şirk belasına düşen zavallılar ile var güçlerini harcamalarına rağmen sonunda delilsiz olarak şirk koşma sapıklığına düşen âcizler hakkında, yaratılmışların efendisine şöyle buyuruyor: 'De ki' Rabbim! Bağışla, merhamet et!' Elbette ki Cenab-ı Hak bu sözleri, peygamberlerin efendisinin dualarını istemek için söylemiştir -B/319.

Bu gibi bakış açılarını kabul yolunda bazı nasları tevil etme zorunluluğu ortaya çıksaydı, bunu da yapardık. Kaldı ki biz bu bakış açısını kabul yolunda şer'î nasları tevil etme belalarına da düşmedik -B/322.

a. İlâhî rahmetin mü'min-kâfir herkesi kapsaması, b. Ahirette tüm insanlığın kurtulacağı, c. İlâhî irade ile gerçekleşecekse azabın elbette ki bir gün son bulacağı. Bu üç büyük meselenin her biri ilm-i kelâm âleminde alışılmadık gibi görünseler de İslâm dünyasında yeni değil, aksine ashâb-ı kiram hazretlerinden ve isimleri saygıyla anılan en büyük müctehîdlerden, tâbiûndan nakledilen esaslı bir inançtır -B/323.

et-Taberî'nin Cami'ul-Beyân tefsirinden: İmam Şa'bî şöyle demiştir: 'İki yurttan en çabuk mâmur ve yine en çabuk harap olacak olanı cehennemdir'. 'Abdullah ibn Abbas şöyle demiştir: 'Yemin edilecek şeylerle yemin ederim ki bir gün gelecek cehennemin kapıları açılıp içerisinde hiç kimse kalmayacaktır' -B/323-324.

Bu noktada Carullah içinde yaşadığı dönemin sosyal durumunu tasvir eden mukayeseli bir değerlendirmeye geçiyor: Âlemlerin rabbi şöyle buyurmuştur:

Ancak iman edip sâlih âmeller işleyenler müstesna 103/1-3. Burada insan ile, Avrupa halkı; istisna tutulanlar ile de Rusya Tatarları kastedilmiş değildir.

'Mü'minlere karşı kâfirlere asla yol vermeyecektir 4/141. Burada kâfirler ile Saksonya İngilizleri; mü'minler ile de Hindistan müslümanları kastedilmiş olamaz. Vakıa da bunun aksini göstermiyor mu? Keza 'Mü'minlere yardım etmek üzerimize borçtu(r)' 30/47. Burada mü'minler deyimi ile kimleri kastetmiştir? Dört-beş İngiliz elinde esir olan altmış milyonluk Hindistan müslümanlarını mı? Yahut... -B/328.

'Allah'tan ancak âlim kulları korkar' 35/28. Burada âlimler ile bizim Tatar mollaları keza 'sâlih kullarım vâris olacaktır' 21/105, sözündeki sâlihler ile de İstanbul kalenderîleri, Buhara nakşibendîleri kastedilmemiştir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Kur'ân sâlihât ve hayrat ibareleriyle insanları güzel işlere teşvik ederken sâlihât ile tesbih çekmek gibi işlerle meşgul dünyadan habersiz zâhidleri kastetmemiştir. Cenab-ı Hak cennetlikleri de cehennemlikleri de açıklamıştır; fakat 'Cennetliklerin Anadolu Türkleri; cehennemliklerin de Amerikan İngilizleri olduğunu' söylememiştir -B/329.

Yoksa 'rahmet âyetleri bize, azap âyetleri diğerlerine' inancı, kendimizi aldatmaktan başka bir şeye hizmet etmiş olmaz. Semavî kitaplardan birine bağlı olduğunu iddia eden milletlerin çoğu harap olmuşsa, ancak şöyle bir inancın etkisiyle olmuştur:

Bunlar semavî nassların müjdelerini yalnızca kendilerine, kıyamet azaplarını ise sadece başkalarına tahsis ederek, semavî kitaplarda o kadar methedilen iman'ı dillerde dolaştırıp hayatta önemi olmayan bir-iki cümleden ibaret zannetmişlerdir. Doğru olarak anlaşıldığında insanları mutluluk yollarına ileten bu bir-iki kelime, yanlış anlaşıldığı için aynı insanların, durgunluk, tembellik ve atalet yataklarında istirahataya çekilmelerine sebep olagelmıştır. Peki, bunun sebebi nedir? -B/330.

25/63-74 gibi ayetleri hepimiz okuruz; fakat çoğumuz burada geçen Rahmân'ın kulları sözünden, yeşil cübbelere bürünerek cami ihtiyarlarına imamlık yapan yaşlı hocaların, ya da ömrü boyunca dört-beş kadın alıp boşamış gayet heybetli yaşlı şeyhlerin kastedildiğini zannederiz. Sonuç olarak; azap veya rahmet âyetleri muayyen kişiler itibariyle değildir. Yani 'Rahmet âyetlerinin muhatabı Tatarlar, azap âyetlerinin muhatabı ise İngilizler'dir' şeklinde tefsir etmek yanlıştır -B/331.

Ben Allah'ın, intikam arzusuna, ebedî gazap sevdasına esir olduğunu söyleyemem. Başıma gelmesi durumunda dayanamayacağım bir azaba, diğer insanların çarptırılacağını söylemeye de gönlüm razı olmaz. 'İslâmiyet'in hak olması için azabın mutlaka sonsuz olması gerekir' sözüne de haklılık payı veremem... -B/334.

Bir zamanlar geldi ki İslam alimleri Nasraniyet papazlarını yahut eski dinlerin rahiplerini taklit ederek, güya yalnız kendilerince bilinmesi caiz olan meseleleri, avam adıyla küçümsenen insanlardan gizleme yoluna gittiler. Fakat akıl yürütmeye bilinebilecek şeyleri sır gibi saklamak; açıklandığı takdirde bir fesada yol açabilir bahanesi ile bu tür meseleleri gizleme tarafı olmak asla mâkul bir tedbir olamaz -B/337-338. Allahın rahmetinin kapsayıcılığı (mü'min-kafir herkesi içine alışı), uluhiyet konusundaki tüm inançların hak oluşu gibi meselelerin, günümüzde çevremize ve zamanımıza göre ehemmiyetinin olup olmadığı aramızda tartışma konusu olabilirse de meselelerin özlerinin ilmi-dini açıdan önemleri, önemlerine oranla da zorlukları elbette ki her insanın bile bileceği derecede âciktir -A/358-359.

Bigiyef'in düşüncelerini böylece özetledikten sonra konuya dair bu yönde görüş belirtmiş bir kısım zevattan da bir-iki cümle ile bahsetmekte fayda vardır. -H/81-102.

Cehm b. Safvan (v.128/745) ve Ebu Huzeyl el-Allaf (öl. 226/810 veya 201/816), Cehennem'in de Cennet'in de bir anlamda süreli olduğunu ve bir nevi yok olacağını söylerler. Bilindiği kadarıyla bunların dışında Cennet'in süreli olduğunu iddia eden yoktur. Ancak

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Cehennem'in ebediliği noktasında da bir ittifakın olmadığından söz edilmektedir. Dahası bir nevi sonlu olduğunu söyleyenlerin varlığı bilinmektedir -C/7/231, 4/305.

İbni Teymiye (1263-1328) ve İbn Kayyim el-Cevziye'nin (1292-1350) de Cehennem'in süreli olduğuna dair bir takım kanaatleri mevcuttur. Nitekim el-Kardavi'nin bu yöndeki kanaatinin referansı da bu iki zata nisbet edilen görüşleridir -D/18. Bu alimlerin bahsedilen görüşlerine dair bir polemik için bkz. E/95.

Ayrıca İhsan Eliaçık, Carullah'ın 'evrensel kurtuluş tezi'ni, 'dinlerin vicdanî birliği'nin mantıkî sonucu olarak yorumlamak mümkündür, demek -F/27- suretiyle desteklerken; Muhammed Esed de Cehennem'in bir gün son bulacağı görüşünü biraz da Fahrettin Razi'ye dayanarak savunmaktadır. Burada Esed'in tercihini kendisine terk etmekle beraber, atflarına bir miktar ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ifade etmek istiyoruz -G/271-272.

A- *İnsanların Akîde-i İlâhiyelerine Bir Nazar, (İlâhî Adalet kitabının içinde, Mustafa Sabri'nin Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi ile birlikte basım), Sadeleştiren: Ö.H. Özalp, Pınar Yay., İstanbul 1996.*

B- *Rahmet-i İlâhîye Bürhanları, İlâhî Adalet kitabının içinde, Pınar Yay., İstanbul 1996.*

C- Bekir Topaloğlu, Cehennem Maddesi, Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA), İst. 1988 vd., 7/231-232; Yusuf Şevki Yavuz, Azap Maddesi, a.g. eser., 4/305-309.

D- qaradawi.net/site/topics/article.asp?cu_no=2&item_no=3728&version=1&template_id=187&parent_id=18.

E- [E- Ebubekir Sifil, İbn Teymiyye ve İbnu'l-Kayyim'in Cehennem'in Ebediliği Meselesindeki Görüşünün Tesbiti, İnkişaf Dergisi, Eylül-Kasım 2006 \(ebubekirsifil.com/index.php?sayfa=detay&tur=dergi&no=95\).](http://ebubekirsifil.com/index.php?sayfa=detay&tur=dergi&no=95)

F- İhsan Eliaçık, Dinlerin vicdanî birliği (yarindergisi.com/yarindergisi2/yazilar.php?id=27).

G- Mustafa Akman, Kur'an Mesajı'nda Muhammed Esed -eleştirel bir yaklaşım, Çıra Yay., İstanbul 2007; (Ku'ran Mesajı, En'am 6/114., Hud 11/134., Lokman 31/6., Hicr 15/36., Zuhuruf 43/53., Ğafir 40/10., Zariyat 51/8., Nebe 78/12. 14. notlar).

H- Mustafa Akman, *Musa Carullah Bigiyef'i Okumaya Giriş*, Çıra Yayınları, İstanbul 2007.

RUHSATIN ÖNEMİ VE GÜNÜMÜZDE UYGULANMASI

Dr. Muhammed Latif ALTUN

Diyanet İşleri Başkanlığı

ÖZET

Son din olması hasebiyle kıyamete kadar varlığını sürdürecektir İslam dini insanın bütün hayatına hitap etmesi gerekir. İslam dininin bütün zamanı, mekânı ve insanları kuşatması, evrensel olmasını gerektirir. Bunun için de bu din hayatın her safhasında esnek ve uygulanabilir olmalıdır. Bu noktalardan hareketle meşakkatin olduğu her durumla beraber ruhsat düşünülmüştür. Çalışmamızda meşakkat ve ruhsatlar ele alınacaktır. Ancak ruhsatlar/kolaylıklar bu gün olduğu gibi bundan önce de ele alınmış, konuyla alakalı farklı yaklaşımlar sergilenmiş ve tartışmalar meydana gelmiştir. Bu tartışmalara son noktayı koyacak değiliz. Fakat biz önemine binaen konuyu ana hatlarıyla ele aldıktan sonra ruhsatlarla amel etmeyi alışkanlık haline getirmenin hükmüne değineceğiz. Bunu yaparken de çalışmamızın sınırlarını aşmamaya özen göstereceğiz.

Ayrıca çalışmada önceki dinlerde bulunan meşakkatlerin neler olduğu ve bunların ya büsbütün kaldırıldığına ya da kısmen kolaylaştırıldığına işaret edilecektir. Bir takım durumlarda ruhsatların ön plana çıkarıldığı fakat bunlarla amel etmenin şartlarının olduğuna vurgu yapılacaktır. İslam dininin ruhsat esaslı olduğu için daha teşrinin ilk dönemlerinde buna önem verildiğinin altı çizilecektir. Azimet ve ruhsatın anlamlarını zikrettikten sonra, ruhsatın kısımları ve hükmü ele alınacak, onun İslam hukukundaki yerine ve önemine, onu destekleyen küllî kaidelere yer verilecektir. Ruhsatı mubah kılan meşakkat ve çeşitlerinin yanı sıra meşakkate göre sevabın artıp artmadığına değinilecek, ayrıca ruhsatın uygulandığı ibadet, muamelat ve ceza konularındaki uygulamalardan örneklere yer verilecektir. Meşakkatin itibara alınması ve bunun şartları ele alındıktan sonra sebeplerinin ortadan kaldırılması ve yöntemleri açıklanacaktır.

Fıkıh usulü ilminde bilinen “tettebbü‘ü’r-ruhas” ifadesi üzerinde durulacak, bunun anlamının müçtehitlerin görüşlerinden en kolayına göre amel etmek olduğuna işaret edilecek ve bunun hükmünün ne olduğuna vurgu yapılacaktır. Müçtehitlerin en kolay görüşleriyle amel etmeye cevaz verenlerin yanında buna cevaz vermeyenlerin de olduğu hatırlatılacak, tarafların delil ve gerekçeleri ele alınacaktır. Son olarak meşakkate karşı günümüz insanının konumunun nasıl olması gerektiği sorusuna yanıt aranacaktır. Bu bağlamda geçmiş ve günümüz âlimlerinin görüşlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ruhsat, Azimet, Meşakkat, Tettebbü‘ü’r-Ruhas

Giriş

İslam dini insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak için bir takım kurallar koymuştur. Bu kurallara şer‘î hükümler denir. Şer‘î hükümlerin özürlerden dolayı uygulanması zor olduğu zamanlarda kolaylık prensibi devreye girer. Kolaylık prensibi hakkında Kur‘ân-ı

Kerim’de, Yüce Allah kulları için zorluk değil kolaylık dilediği, kimseye gücünden fazla yük yüklenmediği anlamında ayetler bulunmaktadır.³⁶ Hz. Peygamber iki mesele arasında muhayyer bırakıldığı zaman, kolay tarafı tercih etmiş, söz ve davranışlarıyla kolaylığı teşvik ve tavsiye etmiştir.³⁷ Kur’ân ve sünnetin izin verdiği sınırlar çerçevesinde, İslam hukuku, bütün hükümlerinde sevginin ve adaletin hâkim olduğu bir toplum meydana getirmek, dünya ve ahirette insanların maslahatlarını gerçekleştirmek cihetine gitmiştir. Dolayısıyla İslam’ın koyduğu hükümler maslahatları temin, mefsedetleri yok etme (celbi menâfi’ def’i mefasit) esasına dayanmıştır.

Ruhsata göre amel etmeyi mubah kılan hastalık, yolculuk, unutmama ve ikrah gibi bir takım durumlar bulunmaktadır. Bu ve benzeri durumlarda insanlara kolaylık sağlanmalıdır. Aksi halde insanlar zor durumda kalır, sorumluluklarını yerine getirmemeye, görevlerini yapmamaya ya da yaptıkları görevden usanmaya sebebiyet verilir. Ancak kolaylıklardan istifade etmek için bir takım ilkeler ve kurallar koyulmuş, bu ilkeler ve kurallar, insanların aşırı uçlara meyletmemesi amacına yönelik olmuştur. Sorumlu tutulan görevleri ne çok meşakkate katlanarak yerine getirmek ne de terk etme noktasına kadar götürmemek gerekir. Burada da orta yolun tutulması ilkesinden hareket edilmesi gerekir. Ruhsatlar, sadece ibadetlerde değil, muamelelerde, şahsi tasarruflarda ve kazâ-î hükümler gibi hayatın her safhasına serpiştirilmiştir. Selem, arâyâ alış-verişleri ve musâkat gibi muamelelerde ruhsat düşünülmüştür.³⁸

İnsan, fitratı gereği zorluklara tahammül etme noktasında zayıf yaratılmıştır. Gerek istekli ve gerekse isteksiz olarak meşakkatlerle karşılaşan insanlar bir müddet sonra bunu ya büsbütün terk etme ya da kolaylaştırma yoluna gider. Makul ve makbul olan şey ise, kolaylaştırma yoluna gidip amel etmeye devam etmektir. Bu bilince sahip olan Hz. Peygamber, “Allah’ın yanında amellerin en sevimsisi az da olsa devamlı olanıdır”³⁹ ifadelerini kullanarak buna işaret etmiştir. O halde bir hafta boyunca gece gündüz namaz kılma meşakkatine katlanan bir kimsenin, sonraki günlerde farz namazları terk etmesi doğru bir davranış değildir. Bu yüzden günlük hayatın normal seyrini değiştirmeden ve devamlı yapılan hayırlı işler ve ibadetler daha makbuldür. Hz. Peygamber, insanlara misvak kullanmayı zorunlu hale getirmemesindeki amacını şu şekilde ifade etmiştir: “Ümmetime meşakkat olmayacağını bilseydim, her

³⁶ Nisâ, 4/28; Hac, 22/78; Bakarâ, 2/185; Bakarâ, 2/286; Bakra, 2/233. Bir kimseye gücünden fazla sorumluluk yüklenip yüklenmemesi hususu kelam uleması tarafından tartışılmıştır. Bu tartışmanın temelini söz konusu âyet ve konuyla alakalı hadisler oluşturmaktadır. Kelamcılardan bir kısmı insanlar gücünün üstünde yükle sorumlu tutulabilir iddiasında bulunurken diğerleri bunu kabul etmemişlerdir. (Bkz. Fatma PINAR, “Seyyid Kutub’un Kader Algısı”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, (35), s. 345-346).

³⁷ İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed b. eş-Şeybânî, (v. 241/ 855), **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, (thk. Şuayb Arnavut), Müessesetü’r-Risâle, 2001, XXXXI, 101; Taberânî, **el-Mucemü’l-Kebîr**, VIII, 170-XI, 213; Nesâî, **Sünenü Nesâî**, VIII, 121; Tirmizî, **Sünenü Tirmizî**, V, 668.

³⁸ Selem: Nitelikleri belirlenen vadeli malın peşin bedelle satılmasıdır. (Aybakan Bilal, “selem”, **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, XXXVI, 402). Arâyâ akdi: bir miktar kuru hurmanın taze hurmayla değiştirilmesidir. (Zeynüddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdülkadir, (v. 666/1268), **Muhtâru’s-Sahâh**, (tah. Yusuf eş-Şeyh Muhammed), el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 1999, s. 207). Müsâkat: Çıkacak ürünü belli bir oranda paylaşmak üzere mal sahibiyle bakıcı arasında yapılan anlaşmadır. (Döndüren Hamdi, “Müsâkat”, **DİA** Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, İstanbul, XXXII, 70).

³⁹ Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî el-Cafî, (v. 256/870), **Sahihu’l-Buhârî**, (thk. Muhammed Zehîr b. Nasır), Dâru Tûku’n-Necât, 1422, VIII, 98.

namazda misvak kullanmayı zorunlu kılardım.”⁴⁰ Yine meşakkat olacağı endişesiyle Hz. Peygamber, yatsı namazının vakti hakkında, “ümmetime meşakkat olmasaydı yatsı namazının vakti gecenin üçte biri geçtikten sonraya bırakılmasını söyledim”⁴¹ ifadesini kullanmıştır. İnsanların zor durumda kalmaması ve rahatlıkla görevlerini yerine getirmesi için Hz. Peygamber, kolaylığı seçtiği bu hadislerden anlaşılmaktadır. Fıkıh usulünün “meşakkat kolaylığı celb eder”⁴² şeklindeki küllî kaidenin temelinde, Hz. Peygamberin ifade buyurduğu sözleri ve bu nitelikteki uygulamaları vardır. Ayrıca söz konusu kaide, İslam hukukundaki bütün meşakkatlerin ruhsatlarla hafifletilmesinin temelini oluşturduğu söylenmektedir.⁴³

Ruhsat ve azimetle amel etme arasında fark yoktur. Ruhsatla amel eden kimsenin sevabında bir eksilme olmaz. Hz. Peygamber’in “Yüce Allah azimetlerle amel edilmesini sevdiği gibi ruhsatlarla da amel edilmesini sevmektedir”⁴⁴ ifadesi buna işaret etmektedir. Eğer ruhsata göre amel etmeyi mubah kılacak bir meşakkat varsa ruhsata göre amel edilir. Hz. Peygamber’in “seferde oruç tutmanın iyilikten sayılmadığı” şeklindeki hadis, yolculukta oruç tutmanın faziletli sayılmadığı aksine ruhsat olan taraf ile amel edilmesinin faziletli olduğuna işaret eder.⁴⁵ Öte yandan Hz. Peygamber, hüküm bakımından aynı olan, zor ve kolay iki şey arasında muhayyer bırakıldığında kolay olanı tercih ettiği bilinmektedir.⁴⁶ Yolculukta oruç tutmanın meşakkatli olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Kaldı ki Hz. Peygamber dönemindeki imkânsızlıklar göz önünde bulundurulacak olursa oruç tutmanın daha da meşakkatli olduğu ortaya çıkacaktır. Öte yandan seferde oruç tutmamak hadisinin devamında, “Allah’ın size tanıdığı ruhsatları yerine getirin” ifadesini ekleyen hadisçiler de olmuştur. Bu ifade hadisin devamı sayılacak olursa oruç tutmamanın tutmaktan daha hayırlı olduğu sonucu ortaya çıkacaktır. Çünkü söz konusu ifadenin Arapça metninde (عليكم) kelimesi vardır. Bu kelimenin Arapçada teşvik anlamında kullanılmaktadır.⁴⁷ Buna göre yolculukta meşakkate katlanıp oruç tutmaktansa kolay bir şekilde yolculuk yapıp tutmamanın daha hayırlı olduğu sonucu orta çıkmaktadır.

Netice itibarıyla Kur’ân ve sünnet, belirlenen ilkeler çerçevesinde kalmak şartıyla meşakkatli ve zor durumlarda ruhsatlarla amel etmeye izin vermiştir.

I. Azimet ve Ruhsatın Tarifleri

⁴⁰ Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, II, 4.

⁴¹ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muaz b. Mabed, (v. 354/965), *Sahihu İbn Hibbân bi’ Tertîbi İbn Belbân*, (thk. Şuayb Arnavut), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1993.

⁴² İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (v. 970/1563), *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1999, s. 79.

⁴³ Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâlüddin, (v. 911/1505), *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, yy. 1990, s. 77.

⁴⁴ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muaz b. Mabed, (v. 354/965), *el-İhsân fi Takrîb Sahih İbn Hibbân*, (thk. Şuayb Arnavut), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1988, II, 69.

⁴⁵ Abdullah el-Bessam Ebû Abdurrahman (v. 1423/2002), *Teysîrü’l-Allâm Şerhu Umdeti’l-Ahkâm*, (thk. Muhammed Subhî), Mektebetü’t-Tabiîn, Kahire, 2006, s. 329.

⁴⁶ Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, IV, 189.

⁴⁷ Kâdî İyâd, İyad b. Musa b. İyad b. Amrun el-Yahsebî, (v. 544/1149), *İkmâlü’l-Mu’lim bi Fevâidi Müslim*, (thk. Yahya İsmail), Dârü’l-Vefâ, Mısır, 1998, IV, 67-68; Abdullah el-Bessam, *Teysîrü’l-Allâm*, II, 136-144.

Azimet sözlükte, ısrarla istemek kastetmek, kesin karar vermek anlamlarına gelir. Fıkıh usulü terimi olarak normal şartlara bağlı konulmuş aslî hükümlere verilen isimdir.⁴⁸ Bu tarif farz, vacip, haram, mekruh sünnet ve mubâh olan bütün hükümleri kapsamaktadır.⁴⁹ Zira bu hükümler baştan itibaren ve normal şartlar altında konulmuş aslî hükümlerdir. Dolayısıyla her mükellef normal şartlarda bu hükümlere göre amel emektedir.

Sözlükte kolaylık anlamına gelen ruhsat kelimesi, fıkıh usulünde aslî hükmün gereğine uymamayı meşrulaştıran geçici bir nedenden dolayı konulmuş ârizî ve hafifletilmiş hüküm şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁰ Geçerli meşakkatin olduğu yerde yasak olan bir fiilin işlenmesi, farz ya da vacip olan bir fiilin terk edilmesi ruhsat temeline dayanmaktadır.⁵¹ Ruhsata göre amel etmenin hükmü, kimi durumlarda vacip, kimi durumlarda mendup ve kimi durumlarda da mubâh olmaktadır.⁵²

Azimet ve ruhsatı vaz'î hükümlerden sayan fakihler olduğu gibi, teklifi hükümlerden sayanlar da olmuştur.⁵³

II. Ruhsatın Şekli ve Uygulanması

İslam hukukunun öngördüğü ruhsat mekanizması farklı şekillerde meşrulaşmıştır. Ruhsatın meşrulaşması üç farklı şekilde olmuştur.

1- Baştan İtibaren veya Tedricî Ruhsat

İlkten ruhsat ilkesine isnaden vaz' edilen hükümler bulunduğu gibi, sonraki dönemlerde ve tedricî olarak ruhsata dayanan hükümler de olmaktadır. Ayrıca ruhsat, ibadetlerde olduğu gibi muamelatta da olmaktadır.

- a- İlk andan itibaren ibadetlerde öngörülen ruhsat; namaz, oruç, hac ve zekât ibadetlerinde bulunmaktadır. Günde beş vakitten fazla namazın farz kılınmaması, bir aydan fazla orucun tutulmaması, bir seferden fazla haccın farz kılınmaması buna örnek verilebilir. Şâri, ilk andan itibaren ruhsat ilkesinden hareketle bunları asgari seviyede tutmuştur. İlk andan itibaren muamelattaki ruhsat için Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu olay örnek gösterilebilir. Sa'd b. Ebî Vakkâs, malının üçte ikisini tasadduk etmek istediğinde, Hz. Peygamber "üçte birini ver, üçte biri dahi fazladır"⁵⁴ ifadesini kullanmıştır. Böylece ilk andan itibaren vasiyet üçte bir ile sınırlandırılmış ve bu şekilde hükme bağlanmıştır.

⁴⁸ Zebidî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzak el-Hüseynî, (v. 1205/1790), **Tâcü'l-Arûs**, yy, t.y., XXXIII, 88; Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, (v. 483/1090), **Usûlü's-Serahsî**, Dârü'l-Ma'rifet, Beyrut, t.y., I, 117.

⁴⁹ Sarsarî, Süleyman b. Abdilkavî b. Abdilkerim et-Tûfî, (v. 716/1316), **Şerhu Muhtasari'r-Ravda**, (thk. Abdullah b. Abdilmuhsin), Müessesetü'r-Risâle, yy., 1987, I, 457.

⁵⁰ Serahsî, **Usûlü's-Serahsî**, I, 117.

⁵¹ Serahsî, **Usûlü's-Serahsî**, I, 118.

⁵² Bkz. Merdâvî, Alaüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Süleyman, (v. 885/1480), **et-Tahbîr Şerhü't-Tahrîr**, (thk. Abdurrahman el-Cebrîn, Avd el-Karenî), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2000, III, 1121.

⁵³ Bkz. Merdâvî, **et-Tahbîr Şerhü't-Tahrîr**, III, 1125. Ayrıca bkz. Abdülkerim b. Ali b. Muhammed en-Nemle, **el-Mühezzeb fi İlmi Usûli'l-Fikhi'l-Mukâren**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1999, I, 453.

⁵⁴ Buhârî, **Sahihu'l-Buhârî**, VII, 120.

b- Tedricî bir şekilde ruhsat ilkesini yürürlüğe koymak, hükümlerde kolaylığın bir başka yöntemidir. Arap toplumunda daha önce var olan bir takım hükümler, zor olur endişesiyle bir anda yasaklanıp kaldırılmamış aksine zamana yayılarak peyderpey yasaklanarak hükme bağlanmıştır. Örneğin içkinin yasaklanması kelime-i şehadet, namaz, oruç gibi ibadetlerin farz kılınmasında bu yöntem uygulanmıştır. İslam'dan önce içki helal olarak bilinir ve içilirdi. Tek seferde yasaklansaydı, Müslümanların bunu bırakmaları zor olurdu. İşte bu meşakkati göz önünde bulunduran şâri', bunu tek seferde değil, peyderpey yasaklamıştır. Yine İslam'ın beş temel şartı tek seferde değil ayrı ayrı zamanlarda farz kılınmıştır. İlk önce kelime-i şehadet farz kılınmış, daha sonra farklı rivayetlere göre hicretten ya altı ay ya da bir sene öncesine kadar namaz, ardından hicretin ikinci yılında zekât farz kılınmıştır. Bunlar bir anda farz kılınmış olsa Müslümanlara meşakkat olurdu.⁵⁵

2- Önceki Ümmetlerde Olan Ağır Hükümlerin Kaldırılma Ruhsatı

Önceki ümmetlerde olan, ancak Hz. Peygamber'in ümmetinin bu tekliflerden muaf tutulduğu bir takım hükümlerdir. Örneğin, önceki ümmetler, mallarının ¼ 'ünü vermek, elli vakit namaz kılmak, elbiselerden necasetin bulaştığı bölümü kesmek, tövbelerinin kabul olması için kendilerini öldürmek ve ganimeti mal edinmelerini yasaklamak gibi sorumluluklarla mükellef tutulmuşlardı. Ancak Hz. Peygamber'in ümmeti bu tekliflerin bazılarında tamamen diğer bazılarında ise kısmen muaf tutulmuştur. A'raf süresinde müminlere zor gelecek şeylerin Hz. Peygamber tarafından kolaylaştırılarak hükme bağlandığı dile getirilmiştir. Ayette bu durum, "O Peygamber... mükellef tutuldukları ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer" şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁶ Öte yandan önceki ümmetlere yüklenen ağır sorumluluklardan muaf tutulmaları için müminler şu duayı yapmışlardır. "Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme."⁵⁷ Allah Teâlâ bu duayı kabul etmiş, önceki ümmetlere yüklemiş olduğu yükün ya tamamını ya da bir bölümünü kaldırmıştır.⁵⁸ Esasen bu başlık altında ele alınan durum her ne kadar ruhsat sayılsa da, bir bakıma nesih kabul edilmektedir. Çünkü daha önceki şeriatlarda olup İslam dininde olmayan bir takım hükümlerin kaldırıldığı ve buna nesih denildiği bilinmektedir. Bu yüzden Hanefî fakihler bu örnekleri ruhsatın mecaz kısmından saymışlardır.⁵⁹

3- Ruhsatın Uygulanmasının Şekilleri

Özür sebebiyle meydana gelen ruhsat, şu farklı yönleriyle karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁵ Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar b. Abdülkadir el-Ceknî eş-Şenkîfî, (v. 1393/1973), **Menhecü't-Teşrî'l-İslâmî**, el-Câmi'atü'l-İslamiyye, el-Medinetü'l-Münevvere, t.y., s. 11-14.

⁵⁶ A'raf, 7/157. Bkz. İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, (v. 456/1063), **el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm**, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dârü'l-Afâki'l-Cedîde, Beyrut, ty., IV, 94.

⁵⁷ Bakarâ, 2/286.

⁵⁸ Müslim, Müslim b. el-Haccac Ebü'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, (v. 261), **el-Müsnedü's-Sahih el-Muhtasar**, (thk. Muhammed Fuat Abdülbaki), Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ty., I, 116.

⁵⁹ Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed Alauddin el-Buhârî, (v. 730/1330), **Keşfü'l-Esrâr Şerhu Usûli'l-Pezdevî**, Dârü'l-Kütbi'l-İslâmî, ty. II, 320-321.

- a) **İskat:** Müslümanların bir takım özürlerden dolayı bir kısım ibadetlerden muaf tutulmaları. Şartlar yerine gelmediği için oruç, hac ve umreden muaf olmaları gibi.
- b) **Tenkis:** Daha önce teklif edilen ibadetlerin bir takım sebeplerden dolayı azaltılması. Farz kılınan dört rekâtlı namazların yolculukta iki rekâta indirilmesi gibi.
- c) **İbdâl:** Daha önce mükellef olunan bir şeyin yerine başka bir şeyin alternatif olarak sunulması. Hasta olan birinin su yerine teyemmüm alması, ayakta namaz kılamayan birinin oturarak ya da uzanarak veyahut imâ ile namaz kılması gibi.
- d) **Takdim etmek:** Mükellefin farz kılınan ibadeti kendi vaktinden bir önceki vakitte kılması. Yolculukta ikindi namazını öğle namazının, yatsı namazını da akşam namazının vaktinde alması gibi.
- e) **Tehir etmek:** Farz kılınan ibadeti kendi vaktinden bir sonraki vakte alması. Akşam namazını yatsı namazının, öğle namazını da ikindi namazının vaktine tehir etmesi gibi.
- f) **Tağyîr etmek:** Farz kılınan ibadetin durumunda değişiklik yapmak. Korku namazının düşmanın konumuna göre kılınması gibi.
- g) **Kolaylık tanımak:** Meşakkati göz önünde bulundurarak buna mukâbil kolaylık sağlamak. İstemeyerek küfrü gerektirecek ifadeler kullanmakla kişinin sorumlu olmaması, büyük abdestten sonra taş ile temizlenen kimsenin namazının sahih olması gibi.⁶⁰

III. Ruhsatın Sebepleri ve Meşru Olduğuna İşaret Eden Genel Kaideler:

A- Sebepler:

Usul âlimleri ruhsatı mubah kılan sebepleri yedi madde halinde sıralamışlardır. Bunlar, 1- yolculuk 2- hastalık 3- ikrah 4- unutmama 5- cehalet 6- zorluk 7- umum belvâ. Bu vasıflar ve durumlar meydana geldiği zaman, ruhsat ilkesi devreye girer ve meşakkat giderilir. Ancak meydana gelen her meşakkate de ruhsata başvurulamaz. Meşakkat, ruhsata başvurmayı mubah hale getiren ve mubah hale getirmeyen şeklinde iki kısma ayrılmaktadır.

- a) İbadetlerden ayrı düşünilemeyen meşakkat: soğuk havada abdest ya da gusül almak, sıcak ve uzun günlerde oruç tutmak, hac yolculuğunda meydana gelen zorluklar, zina haddinde ve ölüm kısaslarında meydana gelen meşakkatler buna örnek verilebilir. Bu görev ve sorumlulukların temelinde, insanın kaldırabileceği meşakkatler vardır. Bu meşakkatlere eklenen başka zorluklar olmadığı müddetçe ruhsatlara başvurulamaz. Bu meşakkatlere ruhsata başvurmayı mubah kılan

⁶⁰ Sultanü'l-Ulemâ, Ebû Muhammed İzzeddin Abdülaziz b. Abdisselam b. Ebi'l-Kasım b. el-Hasan, (v. 660/1262), *Kevâidü'l-Ahkâm fi Mesâlih'l-Enâm*, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, 1991, II, 8.

herhangi bir özür eklendiği andan itibaren ilgili ruhsata başvurulabilir. Örneğin, soğuk suyla abdest ya da gusül aldığı anda ölümcül hastalıktan ya da bir organın kaybedilmesinden korkan kimse, ruhsat ilkesiyle amel ederek suyu kullanmak yerine teyemmüm alabilir.⁶¹

- b) Genellikle ibadetlerde bulunmayan meşakkat: Bu tür meşakkatler daha önce var olan meşakkatlere eklenen meşakkatlerdir. Bunlar meydana geldiği zaman ruhsatlara başvurulur. Örneğin İbadetin kendisi meşakkat olduğu halde kılınmalıdır. Ancak ibadetin yapılmasında canın ya da organın yok olmasından korkulacaksa ruhsata başvurulur. Zira ruhsata başvurmak, canın ya da organların helak olmasına tercih edilir.⁶²

B- Genel Kaideler:

- a) Meşakkat kolaylığı gerektirir/ المشقة تجلب التيسير:⁶³ Bu kaidenin temelinde “Allah sizin için kolaylık istiyor güçlük çekmenizi istemiyor”⁶⁴ ve “...Allah size din konusunda hiçbir güçlük yükledi”⁶⁵ ayetleri yatmaktadır. Bu kaide İslam hukukundaki bütün meşakkatlerin ruhsatlarla hafifletilmesinin temelini oluşturmaktadır.⁶⁶

Yapılmaması gereken bir şeyi, meşakkat meydana geldiği için yapmak. Canın ya da bir organın yok olmasına sebebiyet verecek meşakkatin, ruhsatla ortadan kaldırılması. Açlıktan dolayı ölmekten korkan birinin, ölmeyecek kadar ölü hayvanın veya domuzun etini yemesi gibi.

- b) Durumun zorlaşması nispetinde kolaylık/vus'at artar/إذا ضاق الأمر اتسع:⁶⁷ Bu kaidenin temelinde, “demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık vardır”⁶⁸ ayeti yatmaktadır.

Bu kaideye göre zorluk ve sıkıntıların meydana geldiği durumlar nispetinde ruhsat prensibi devreye girer ve kolaylık sağlanır. Yolculuğa çıkan birinin meşakkatten dolayı ramazan orucunu tutmaması gibi.

- c) Zarar izale olunur /الضرر يزال:⁶⁹ Bu kaidenin temelinde “ne zarar verme ne de zarara zarar ile karşılık verme vardır”⁷⁰ hadisi yatmaktadır.

Meydana gelen zarar, ortadan kaldırılır. Telef olan bir şeyin tazmin edilmesi gibi. Bir çocuk başkasının malını telef etse onun malından tazmin edilir. Onun malı yoksa kolaylaştırma yoluna gidilerek velisinin malından karşılanır.

⁶¹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 70.

⁶² İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 70.

⁶³ Tanrıverdi Hayrettin, *Pratik İslam Hukuku*, Esnaf Matbaası, Sivas, ty., s. 90.

⁶⁴ Bakarâ, 2/185.

⁶⁵ Hac, 22/78.

⁶⁶ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 77.

⁶⁷ Tanrıverdi, *Pratik İslam Hukuku*, s. 82.

⁶⁸ İnşirah, 94/5-6.

⁶⁹ Tanrıverdi, *Pratik İslam Hukuku*, s. 94.

⁷⁰ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî, (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (thk. Muhammed Abdülkadir Ata), Dârü'l-Kübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, VI, 114.

- d) Zaruretler haram olan şeyleri mubah kılar/ الضرورات تبيح المحظورات:⁷¹ Bu kaidenin temelinde, "...Allah size din konusunda hiçbir güçlük yükledi"⁷² ve "Allah, çaresiz yemek zorunda kaldığımız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır"⁷³ mealindeki ayetlerdir.

Mükellef zor durumda kaldığı zaman mubah olmayan durumlar kendisine helal olur. Bu da mükellef için tanınan bir ruhsattır. Boğazda kalan lokmayla ölmesi muhtemel birinin, içki içmekle bu lokmayı mideye sürüklemesi, açlıktan öleceğini bilen birinin domuz eti yemesi gibi.

- e) Adet muhakkemdir/ العادة محكمة:⁷⁴ Bu kaidenin temelinde "sen kolay olanı seç iyiliği (örfe göre) emret"⁷⁵ mealindeki ayet ve "Müslümanların güzel telakki ettikleri şeyler Allah'ın yanında da güzel sayılır"⁷⁶ şeklindeki hadis yatmaktadır. Bu kaideye göre, hükümler hakkında nas bulunmadığı zaman örf ve adetler devreye girer. Bu da kolaylık ve ruhsattan ibarettir. Zira insanlar, örf faktörü göz önünde bulundurulmadan bir takım hükümlerle sorumlu tutulursa zorluk çekeceklerdir.

Nassa muhalif olmamak kaydıyla, nasta bulunmayan gerek ibadet ve gerekse muamelat ile ilgili olsun örfün adet haline getirdiği her hüküm ile amel edilir. Örneğin, kuyuya düşen deve pisliğinin azlığı ve çokluğu örfeye göre değişebilir. Aynı şekilde namazı bozan hareketlerin azlığı ve çokluğu örfeye göre ayarlanabilir.⁷⁷

IV. Mezheplerin Kolay Görüşlerini Araştırıp Onlara Göre Amel Etmeyi Teamül Haline Getirmek

Fakihler, birçok fikhî mesele hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden en kolayı seçilip ona göre amel edilebilir. Ancak bunu bir prensip haline getirmek, sürekli en kolay görüşleri tespit edip ona göre hareket etmek doğru bir davranış kabul edilmemiştir. Bu şekilde hareket etmeye fıkıh literatöründe tettebbu'r-ruhas (الرخص تتبع) denilmektedir.⁷⁸ Bu konu fıkıh usulü kitaplarında çokça zikredilmiştir. Hatta bu konuyu müstakil bir başlık altında ele alan kitaplar olmuştur.⁷⁹

⁷¹ Tanrıverdi, **Pratik İslam Hukuku**, s. 98; Bkz. Mehmet Aziz Yaşar, "Zarar Vermek Ve Zarara Zararla Mukabele Etmek Yoktur" Fıkıh Kaidesinin Önemi ve Güncel Meselelere Uygulanması, Din Bilimleri Klasik Sorunlar, Güncel Tartışmalar, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, 2018, s. 309-314.

⁷² Hac, 22/78.

⁷³ En'âm, 6/119.

⁷⁴ Tanrıverdi, **Pratik İslam Hukuku**, s. 124.

⁷⁵ A'râf, 7/199.

⁷⁶ İbn Neccâr, Takyüddin Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed, b. Abdilaziz b. Ali el-Futûhî, (v. 972/1564), **Şerhü Kevkebü'l-Münîr**, (tah. Muhammed ez-Zühayli ve Nezih Hammad), Mektebetü Abekân, 1997, IV, 448.

⁷⁷ İbn Nüceym, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s. 79.

⁷⁸ Merdâvî, **et-Tahbîr Şerhü't-Tahrîr**, VIII, 4090.

⁷⁹ Bkz., Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedereddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, (v. 794/1392), **el-Bahrü'l-Mihît fi Usûli'l-Fıkıh**, Dârü'l-Kütübî, yy., 1994, VIII, 381; İyâd b. Nâmî b. Avd es-Selmî, **Usûlü'l-Fıkhi'l-Lezî lâ**

Öncelikle bu başlık altında ele alınacak ruhsat ile daha önce konu edindiğimiz ruhsatın aynı olmadığı vurgulanmalıdır. Daha önce zikrettiğimiz ruhsatın hüküm bakımından müstehap, sünnet ve farz gibi sınıflarının olduğunu söylemiştik. Fakat bu başlık altındaki ruhsatın bu yönde bir ayrıntısının olmadığını ifade etmek gerekir. Kaldı ki tettebbu'r-ruhas (kolaylıklara göre amel etmek) birçok fakih tarafından tenkit edilmiş, bunu teamül haline getirenler ise ağır bir şekilde eleştirilmiştir. O halde Hz. Peygamberin hakkında “Allah Teâlâ azimetlerle amel edilmesini sevdiği gibi ruhsatlarla da amel edilmesini sevmektedir”⁸⁰ ifadesini kullandığı ruhsatlar ile tettebbu'r-ruhas ifadesinde bulunan ruhsat kavramı aynı değildir. Birincisi Şârii'n teşvik ettiği literatür anlamındaki ruhsat, ikincisi ise kolaylık ve lügat anlamındaki ruhsattır. Ayrıca tettebbu'r-ruhas konusu daha çok telfik kavramı çatısı altında ele alınmaktadır.⁸¹

İslam dini ruhsatı önemsemiş ve birçok alanda uygulanmasına izin vermiştir. Ancak bunu bir takım şartlar ve durumlar ile sınırlandırmıştır. Şartlar yerine geldiği ölçüde ruhsatla amel edilebilir. Şartlar göz ardı edilerek her zaman ruhsatı aramak ve ona göre hareket etmek bütün fakihler tarafından kabul edilmemiştir.

Fakihlerin en kolay görüşlerini seçip onlara göre amel etmeyi prensip haline getirmek iyi bir davranış telakki edilmemiş hatta bazı âlimler tarafından yerilmiştir. Evzâi bu davranışı adet haline getirenler hakkında biraz ağır olsa da şu ifadeleri kullanmıştır: “Bir kimse âlimlerin zayıf görüşlerine göre amel ederse İslam'dan çıkmıştır.”⁸² Fakihlerin bir kısmına göre, müçtehitlerin zayıf görüşlerini aramak ve onlara göre amel etmek, nefsin isteklerine boyun eğmek sayılmış ve tasvip edilmemiştir. Esasen amel edilecek konu hakkında bilginin alınması gereken merci herkes tarafından bilinmektedir ki; o merci, “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, sizden olan ü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz –Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün”⁸³ ayetiyle ifade edilmiştir. Bu ayete göre hükmü araştırılan bir mesele öncelikle nassa ve sırasıyla fıkıh usulü kitaplarında belirtildiği üzere edille-i erbaaya başvurulmalıdır. Bu kaynaklarda konuyla alakalı bir şey bulunmazsa, söz konusu delillerin öncülüğünde içtihat edilir ya da yetkinlik sahibi olan âlimlerin görüşlerine başvurulur.⁸⁴ Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken aralarında şu ifadeler geçmiştir. “Ey Muâz! Sana bir olayın/şeyin hükmü sorulduğunda nasıl hüküm verirsin?” Muâz, “Allah'ın kitabına göre hüküm veririm” demiştir. Hz. Peygamber, “Allah'ın kitabında bulamazsan ne yaparsın?” Muâz, “Peygamber'in sünnetine göre hüküm veririm” demiştir. Hz. Peygamber, “onun sünnetinde de bulamazsan ne yaparsın?” Muâz, “çekinmeden içtihat ederim” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber,

---

Yes'u'l-Fekihü Cehlehü, Dârü't-Tedemmüriyye, Riyad, 2005, 492; Sad b. Nasır b. Abdülaziz eş-Şesri, **el-Kavâidü'l-Usûliyye ve'l-Fıkhiyye**, Dârü Künûzi İşbiyâ Suudi Arabistan, 2011, s. 30.

⁸⁰ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. hibbân b. Muaz b. Mabed, (v. 354/965), **el-İhsân fi Takrîb Sahih İbn Hibbân**, (thk. Şuayb Arnavut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988, II, 69.

⁸¹ Çalış Halit, **İslamda Kolaylaştırma İlkesi**, İstanbul, 2018, s. 296.

⁸² Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, X, 356.

⁸³ Nisâ, 4/59.

⁸⁴ Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf b. Muhammed, (v. 478/1085), **el-Bürhân fi Usûli'l-Fıkıh**, (thk. Salah b. Muhammed b. Uveyde), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 196; Karâfi, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, (v. 684/1285), **Cüzün min Şerhi Tenkîhü'l-Fusûl**, Külliyyetü'ş-Şerî'a, Câmî'atü Ümmü'l-Kurâ, 2000, I, 88-89.

“elçisinin elçisini buna muvaffak kılan Allah’a hamd olsun.”⁸⁵ Rivayet edilen bu hadiste, hükümlerden istifade etme sırası ve metodu dile getirilmiştir.⁸⁶

Âlimlerin kolay görüşlerine göre hareket etmeyi prensip haline getirmek nefsin arzularına göre hareket etmek sayılmıştır. Bu hususta Şâtıbî: “Nefsin isteklerine göre hareket eden kimse, her zaman ruhsatlara göre hareket eder. Kendine akrabalarına ve arkadaşlarına kolay fetvalar, yabancı kimselere de meşakkatli fetvalar verirler”⁸⁷ ifadelerini kullanmış, devamında “Allah’ın emir ve nehiyelerinde meydana gelebilecek gevşeklik mükellefiyeti ortadan kaldırır. Nihayetinde kimse azimetlerle amel etmek istemez” şeklindeki ifadeleri eklemiştir.⁸⁸

Bir kimse her meselede kolay olan görüşleri araştırıp onlara göre amel ederse nasta bulunan sıralamayı bozmuş sayılır. Çünkü nassa göre başta Allah’a sonra Resul’üne daha sonra ise içtihadı göre amel edilmelidir.⁸⁹ Bu sıralamaya uymayanlar nefsin isteğine göre hareket etmiş sayılır. Esasen nefsin arzusuna göre hareket etmek günümüzde olduğu gibi geçmişte de olmuş, bunu yapanlar uyarılmıştır. Şâtıbî bu hususta şu ifadeleri kullanmıştır: “Kolay görüşleri araştırıp onlara göre amel etmek, önceki dönemlerde olduğu gibi bizim dönemimizde de olmaktadır. Bu da nefsin tatmini için yapılmaktadır.”⁹⁰

Fıkî bir mesele hakkında fetva arayan kimse, fetva verenlere gelerek kendine fetva bulmaya çalışır. Nefsinin isteğine göre fetva alamayınca, “bu hususta başka bir fetva ya da farklı bir rivayet yok mu” diye sorar. Ya da, “siz bu cevabı nerden çıkardınız bunun hakkında şöyle bir görüş de ileri sürülmüştür” şeklinde karşılık verir. Daha sonra, “ümmeğin ihtilafı rahmettir”⁹¹ hadisini delil olarak göstermeye çalışır. Başka bir fetvanın olup olmadığını sormasının sebebi daha önce bu yönde bir hadiseyle karşılaştığında, başvurduğu kimse mercûh ve zayıf bir fetva ile meseleyi halletmesinden dolayıdır. Esasen fıkîh ilminde yetkinliğe sahip olan âlimler, zor durumda kalmadıkları sürece zayıf ve mercûh görüşlere başvurmamalı ve soranların razı olup olmamasına aldırış etmemeli, fetva arayanlar da kolay fetvayı bulma arayışı içine girmemelidirler. Nihayetinde bu yöntem, bir teamül haline gelmeyecek, kimse buna tevessül etmeyecektir. Mâide süresinde geçen, “Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma”⁹² şeklindeki ayette, fetvanın kişinin hevâ ve isteğine göre değil, Allah’ın indirdiği kitaba göre verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Zira müsteftinin isteğine göre hareket ederek, en zayıf görüşe göre fetva vermek, onun arzusu doğrultusunda hüküm vermek demektir.

⁸⁵ Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Savre b. Musa b. Ed-Dahhâk, (v. 279/892), **Sünenü Tirmizî**, (thk. Muhammed Şakir), Mısır, 1975, III, 9.

⁸⁶ Hallâf Abdülvehhab, (v. 1375/1956), **İlmu Usûlî'l-Fıkıh ve Hulâsetü Tarîhi't-Teşrîf**, Matbatü'l-Medenî, Mısır, ty., s. 25.

⁸⁷ Şâtıbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lehmî el-Ğernâti, (v. 790/1388), **el-Muvâfekât**, (thk. Ebû Ubeyde), Dârü İbn Affân, 1997, V, 85-86.

⁸⁸ Şâtıbî, **el-Muvâfekât**, I, 507-508.

⁸⁹ Şâtıbî, **el-Muvâfekât**, I, 123.

⁹⁰ Şâtıbî, **el-Muvâfekât**, V, 84

⁹¹ Hatâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, (v. 388/998), **A'lâmü'l-Hadis**, (thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman), Câmi'atü Ümmü'l-Kurâ, yy. 1988, I, 221.

⁹² Maide, 5/48.

Kolay görüşe göre amel etmeyi teamül haline getiren kimsenin, “ümmetin ihtilafı rahmettir” hadisini delil göstermesi de kabul edilemez. Zira bu hadisi delil olarak ileri süren kimse hadisin zayıf ya da mevzu olduğu hakkında bilgiye sahip değildir. Hâlbuki söz konusu hadisin zayıf hatta mevzu olduğu hadis kaynaklarında geçmektedir.⁹³ Sahih olduğu kabul edilse dahi hadisin anlamı, nassa muvafık olan ihtilafların meşru olduğu, bunun dışındaki ihtilaflara prim verilmemesi gerektiği ya da deliller bağlamında içtihat etme noktasında ihtilafın rahmet olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Aksi halde rasgele meydana gelen ihtilafların rahmet olduğu hiçbir ilim erbabı tarafından kabul edilmemiştir.⁹⁴ Öyle olursa üzümünden imal edilen içki dışında kalan diğer içkiler helal sayılmalıdır. Çünkü bu konuda da ihtilaf bulunmaktadır. Ayrıca faiz, mut’a nikâhı gibi konularda dahi ihtilaf olduğu dolayısıyla en kolay görüşle amel edilebileceği neticesine varılacaktır.⁹⁵ Bu şekilde bir neticenin yanlış olduğu gayet açıktır.

Görüşleri araştırarak en kolayı ile amel etmeyi adet edinenlerin dayanaklarından biri de “zaruri haller haramları helal kılar” kaidesidir. Bu kimseler, fikhî bir mesele hakkında ufak bir sıkıntıyla karşılaşınca, mesele ile ilgili görüşleri araştırır ve kolayına gelen en zayıf görüş ile amel etmeye başlar. Bunu da zarurî bir durum olarak telakki eder. Hâlbuki İslam hukukunda zarurî haller belirtilmiştir. Örneğin ölü ya da domuz etinin yenilebilmesi ölme ihtimali olanlar içindir. Kaldı ki doyasıya değil, sadece ölmeyecek kadar yeme ruhsatı verilmiştir. O halde zarurî durum titizlikle tespit edilmelidir. Öte yandan kolay görüşlerle amel etmeyi âdete haline getirenler, “İslam zor olanı değil kolay olanı tercih eder” kaidesinden yola çıkarak kolay olan görüşle amel ettiklerini iddia eder ve bu iddia için birçok delil ileri sürerler.⁹⁶ Bu iddia doğru olsa da, asıl olan kolay görüşler değil, bilakis bu görüşlerin delilleri esas alınmalıdır. Hangi görüşün delili kuvvetli ise onunla amel etmek gerekir.⁹⁷ Delil bakımından en kuvvetli olan görüşle amel etmek esastır. Aksi takdirde yerine getirilmesi gereken emir ve yasakların en kolayında dahi az da olsa meşakkat bulunmaktadır.⁹⁸

Mezheplerin en kolay görüşünü seçip ona göre amel etmek fakihlerin birçoğu tarafından kabul edilmemiştir.⁹⁹ Bu âlimlerin başında gelen İbn Abdilberr’den şu ifadeler nakledilmiştir: “Eğer âlimlerin kolay görüşlerine göre amel etmeyi alışkanlık haline getirirsen, bütün

⁹³ Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürreuf b. Tâcü’l-Arifin b. Ali b. Zeynülabidin el-Haddâdî, (v. 1031/1622), **Feydü’l-Kadir Şerhü’l-Câmiu’s-Sağîr**, el-Mektebetü’t-Ticariyyetü’l-Kübrâ, Mısır, 1356, I, 209.

⁹⁴ Bkz. Etyubî, Muhammed b. Ali b. Adem b. Musa, **Zahîretü’l-Ukbâ fî Şerhi’l-Müctebâ**, Dârü’l-Mi’râc ed-Düveliyye li’n-Neşr, yy., 1996, XXIV, 42.

⁹⁵ Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hattâb el-Bestî, (v. 388/998), **A’lâmü’l-Hadîs**, (thk. Muhammed b. Sa’d b. Abdürrahman), Câmi’atü Ümmü’l-Kurâ, 1988, III, 2091-2092.

⁹⁶ Bakara, 2/185; Hac, 78; Hâkim, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Hamdûyeh b. Nuaym, (v. 405/1015), **el-Müstedrek al’s-Sahihayn**, (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1990; II, 66; İbn Hanbel, **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, XXXVI, 624.

⁹⁷ Muhammed b. Ali et-Tayyib Ebû’l-Hüseyn el-Basrî el-Mu’tezilî, (v. 436/1044), **el-Mu’temed fî Usûl’l-Fıkıh**, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1403, II, 364.

⁹⁸ Şâtübî, **el-Muvâfekat**, V, 104-105.

⁹⁹ Bkz. İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, (v. 456/1063), **Merâtibü’l-İcmâ’**, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ty. 51; İbn Abdilberr, Ebû Amr Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Asım en-Nemerî, (v. 463/1071), **Câmi’u Beyâni’l-İlm ve Fadlihi**, (thk. Ebi’l-Eşbâl ez-Züheyri), Dârü’l-Cevzi, Suudi Arabistan, 1994, II, 92; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyuddîn b. Şeref en-Nevevî, (v. 676/1278), **el-Mecmu’ Şerhu’l-Mühezzeb**, Dârü’l-Fikr, yy., t.y.; İbn Hamdân, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hamdân b. Şebib b. Hemdân, en-Nemîrî el-Harrânî, (v. 695/1295), (thk. Muhammed Nasiruddin el-Elbânî), el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut, 1397, s. 41.

kötülükler sende toplanmış demektir.”¹⁰⁰ Sevrî “ruhsat, eğer güvenilir bir kimsenin görüşü ise onunla amel edilebilir. Ancak zor hükme göre amel etmek herkes tarafından takdir edilmiştir.¹⁰¹ Sevrî’den yapılan bu rivayet zorda kalan bir kimsenin zor durumu bitene kadar ruhsatlarla amel edilebileceğini göstermektedir. O halde telifik ve rastgele olmamak kaydıyla özürlerin ortadan kaldırılması amacından hareketle mezheplerin kolay görüşlerinden yararlanmaya gidilebilir.

Günümüz fakihlerinden sayılan eş-Şeyh Halil Muhyettin el-Meyyis, ruhsatları arayıp onlara göre amel etmeyi teamül haline getirmenin olumsuzluklarını saydıktan sonra “her zaman ruhsatlara göre amel etmek, teklifi ortadan kaldıracaktır. Zira namaz zekât, hac, taharet ve cihat gibi İslam’ın temel vazifeleri zorluktan/meşakkatten ayrı düşünülemez. Hâlbuki bu vazifelerle herkes mükellef kılınmıştır.”¹⁰² Muhammed Reşit Rıza, “mezheplerin ruhsatlarına göre amel etmek din ile oynamak sayılır. Bunu ancak bu işi hafife alan cahiller yapar” ifadesini kullanmıştır.¹⁰³ Halit Çalış Konuyla ilgili kitabında, “Bize göre, dinî amelî hayatın olabildiğince şâriin muradı doğrultusunda şekillenmesi, nefsî istek ve arzuların devreye girmesine fırsat verilmemesi, çelişkilerden uzak insicamlı bir bütünlüğün hayata yansımaları sağlamak bakımından, özellikle sıradan vatandaşların belli bir müçtehidin görüşüyle amel etmeleri çok yönlü faydasından söz edilebilecek en uygun yoldur”¹⁰⁴ ifadesini kullanmıştır. Ebu Bekir Sifil konula ilgili görüşünü “telifik ve rastgele olmamak kaydıyla özürlerin ortadan kaldırılması amacından hareketle mezheplerin kolay görüşlerinden yararlanmaya gidilebilir. Daimî surette ruhsatların peşine düşmemek kaydıyla bize çıkış yolu sağlayan hükmün alınması şeklinde iş görmelidir. Yoksa mevcut ahkâmı lağvederek, sırf bize kolay geldiği için hükümler ihdas etmek, Kur’ân ve sünnetin çizdiği serbestlik sınırları içinde değildir”¹⁰⁵ şeklinde ifade etmiştir.

Sonuç

İslam hukukunda insanlara belli bir yaştan sonra bir takım görev ve sorumluluklar yüklenmiş, görev ve sorumluluklar noktasında onların arasında ayırım yapılmamıştır. Ancak bazı durumlarda mükellef görev ve sorumlulukların bir kısmından ya da tamamından muaf tutulmuştur. Bütün mükelleflerin yerine getirmekle sorumlu olduğu hükümlere azimet, istisnâî durumlardan dolayı mucibine göre amel etmemeye izin verilen hükümlere ise ruhsat ismi verilmiştir.

Ruhsatın Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde sıkça ele alınması ve teşvik edilmesi bu kavramın önemli olduğuna işaret etmektedir. Kur’ân-ı Kerim’in tek seferde nazil olmaması, hükümlerin

¹⁰⁰ İbn Abdilberr, *Câmi’u Beyâni’l-İlm ve Fadlihi*, II, 927.

¹⁰¹ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyuddin b. Şeref en-Nevevî, (v. 676/1278), *Âdâbü’l-Fetvâ ve’l-Müftî ve’l-Müsteftî*, (thk. Bessâm Abdülvehab el-Câbî), Dârü’l-Fikr, Dimaşk, ty., I, 38.

¹⁰² Şeyh Halil Muhyettin el-Meyyis, *Mecelletü Mecma’ Fıkhi’l-İslâmî*, Munazzamatü’l-Mü’temerü’l-İslâmî, Cidde, VIII, 107.

¹⁰³ Reşid Rızâ, Muhammed, Muhammed Reşid b. Ali Rıza b. Muhammed, (v. 1354/1935), *Mecelletü’l-Menâr*, yy. ty., XXVIII, 423.

¹⁰⁴ Çalış, *İslam’da Kolaylaştırma İlkesi*, s. 311.

¹⁰⁵ Sifil, Ebubekir, <https://ebubekirsifil.com/dergi-yazilari/kolaylastirilmis-din-anlayisi-semerkand-dergisi-nisan-2008-arsiv>, (erişim, 02-01-2019).

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

aynı anda değil artarda koyulması, önceki ümmetlerde bulunan meşakkatli bir takım uygulamaların kaldırılması ya da hafifletilmesi ruhsatın farklı yönlerini göstermektedir.

Hız. Peygamber ümmetini zora sokar endişesiyle bir takım uygulamalarda ısrar etmemiş, farz ve vacip olan görevlere ek olarak kendilerine bir takım görev ve sorumluluklar yükleyen sahabeye müdahalede bulunmuştur. Aksi halde usancın meydana geleceği ve yapılması gereken görev ve sorumlulukların yapılamayacak duruma gelineceğinden endişe edilmiştir. Hız. Peygamber'den sonraki sahabe ve müçtehit âlimler tarafından da ruhsat ilkesini önemsenmiş ve fetvalarında temel esas yapılmıştır.

Meşakkatin meydana geldiği yerde ruhsat ilkesinin devreye girmesi, İslam dininin evrensel olmasına işaret etmesi bakımından önemlidir. Zira esnek bir yapıya sahip olmayan düşünce ve uygulamaların kıyamete kadar devam etmesi düşünülemez.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ruhsatlardan istifade etme noktasında yanlışlıklar yapılmış ve yapılmaktadır. Ruhsatlara göre amel etmeyi hak etmediği halde kullanmak, sürekli ruhsatlardan yararlanma yollarını aramak, başkasına verilmesi gereken fetvayı değil kolay olanı tavsiye etmek gibi bir takım durumlar ruhsatları yerinde kullanmadığımızı göstermektedir.

Mezheplerin kolay görüşlerini araştırıp onlara göre amel etmenin hükmü hakkında İslam hukukçuları farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Bu noktada üç görüşün olduğu bilinmektedir. Bunun caiz olduğunu iddia edenlerin yanında caiz olmadığını söyleyenler de olmuştur. Kanaatimizce bu iki görüş de uç nokta sayılır. Üçüncüsü bir takım şartlar bağlamında bunun caiz olduğunu ileri süren görüştür. Bu görüşün daha makul olduğu ortadadır. Zira şer'î ruhsatlarla amel etmenin şartlara bağlı olduğu gibi, mezheplerde bulunan ruhsatlara göre amel etmek de şartlara bağlı olması gerekir. Üçüncü görüşü savunanlar, bunu oyun ve eğlence haline getirmemek, meşakkatli bir durumu ortadan kaldırmak, sırf nefsin arzu ve isteğine kapılmamak gibi bir takım şartlara bağlamışlardır. Öte yandan Ebü'l-Vefâ İbn Akil gibi fakihler, kolay görüşe göre amel etmedeki amaç, hakkı ortaya çıkarmak ve zor durumdan kurtulmak olursa buna kolaylık sağlanması gerektiğini açıkça dile getirmiştir.

İslam toplumunu aydınlatma ve dini ihtiyaçlarını giderme noktasında rol üstlenen gerek bireyler ve gerekse kurumlara önemli vazifeler düşmektedir. Birey ve kurumlar fetva verme noktasında ilmî liyakate sahip olmalı, günün şartlarını göz önünde bulundurarak mezheplerin ve müçtehitlerin arasındaki en ince çizgiyi hesaba katarak dinî hayatın düzenine katkı sağlamalı ve sorumluluk bilinciyle hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

ABDULLAH el-Bessam Ebû Abdurrahman (v. 1423/2002), **Teysîrü'l-Allâm Şerhu Umdeti'l-Ahkâm**, (thk. Muhammed Subhî), Mektebetü't-Tabiîn, Kahire, 2006.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ABDÜLKERİM b. Ali b. Muhammed en-Nemle, **el-Mühezzeb fî İlmi Usûli'l-Fıkhi'l-Mukâren**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1999.

ABDÜLAZİZ b. Ahmed b. Muhammed Alauddin el-Buhârî, (v. 730/1330), **Keşfü'l-Esrâr Şerhu Usûl'l-Pezdevî**, Dârü'l-Kütbi'l-İslâmî, ty.

AYBAKAN Bilal, "Selem", **DİA** Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî, (v. 458/1066), **es-Sünenü'l-Kübrâ**, (thk. Muhammed Abdülkadir Ata), Dârü'l-Kübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî el-Cafî, (v. 256/870), **Sahihu'l-Buhârî**, (thk. Muhammed Zehîr b. Nasır), Dâru Tûku'n-Necât, yy., 1422.

CİRÂ'Î, Takyeddin Ebî Bekir b. Zayed, (v. 883/1478), **Şerhü Muhtasari'l-Usûl'l-Fıkıh**, (thk. Abdülaziz Muhammed İsa, Abdurrahman b. Ali el-Hattâb), Letâifu Neşri'l-Kütüb, Kuveyt, 2012.

CÜVEYNÎ, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf b. Muhammed, (v.478/1085), **el-Bürhan fî Usûli'l-Fıkıh**, (thk. Salah b. Muhammed b. Uveyde), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

ÇALIŞ Halit, **İslam'da Kolaylaştırma İlkesi**, İstanbul, 2018.

DÖNDÜREN Hamdi, "Müsâkât", **DİA** Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

ETYUBÎ, Muhammed b. Ali b. Adem b. Musa, **Zahîretü'l-Ukbâ fî Şerhi'l-Müctebâ**, Dârü'l-Mi'râc ed-Düveliyye li'n-Neşr, yy., 1996.

HÂKİM, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Hamduyeh b. Nuaym, (v. 405/1015), **el-Müstedrek al's-Sahihayn**, (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

HALLÂF Abdülvehhab, (v. 1375/1956), **İlmu Usûli'l-Fıkıh ve Hulâsetü Tarîhi't-Teşrif**, Matbatü'l-Medenî, Mısır, ty.

HATTÂBÎ, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hattâb el-Bestî, (v. 388/998), **A'lâmü'l-Hadîs**, (thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman), Camiatü Ümmü'l-Kura, 1988.

İBN ABDİLBERR, Ebû Amr Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Asım en-Nemerî, (v. 463/1071), **Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlihi**, (thk. Ebi'l-Eşbâl ez-Züheyri), Dârü'l-Cevzî, Suudi Arabistan, 1994.

İBN HAMDÂN, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hamdân b. Şebib b. Hemdân, en-Nemîrî el-Harrânî, (v. 695/1295), (thk. Muhammed Nasiruddin el-Elbânî), el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1397.

İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed b. eş-Şeybânî, (v. 241/ 855), **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, (thk. Şuayb Arnavut), Müessesetü'r-Risâle, 2001.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, (v. 456/1063), **el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm**, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Dârü'l-Afâki'l-Cedîde, Beyrut, ty.

_____, **Merâtibü'l-İcmâ'**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muaz b. Mâbed, (v. 354/965), **Sahîhu İbn Hibbân bi'Tertîbi İbn Belbân**, (thk. Şuayb Arnavut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

İBN NECCÂR, Takyüddin Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed, b. Abdilaziz b. Ali el-Futûhî, (v. 972/1564), Şerhü Kevkebü'l-Münîr, (tah. Muhammed ez-Zuhaylî ve Nezih Hammad), Mektebetü Abekân, 1997.

İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (v. 970/1563), **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.

İYÂD b. Nâmî b. Avd es-Selmî, **Usûlü'l-Fıkhî'l-Lesî lâ Yes'u'l-Fekîhü Cehlehü**, Dârü't-Tedemmüriyye, Riyad, 2005.

KÂDİ İYÂD, İyad b. Musa b. İyad b. Amrun el-Yahsebî, (v. 544/1149), **İkmâlü'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim**, (thk. Yahya İsmail), Dârü'l-Vefâ, Mısır, 1998.

KARÂFÎ, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, (v. 684/1285), **Cüz'ün min Şerhi Tenkîhü'l-Fusûl**, Külliyyetü'ş-Şerî'a, Câmi'atü Ümmü'l-Kurâ, 2000.

MERDÂVÎ, Alauddin Ebü'l-Hasan Ali b. Süleyman, (v. 885/1480), **et-Tahbîr Şerhü't-Tahrîr**, (thk. Abdurrahman el-Cebrîn, Avd el-Karenî), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2000.

MUHAMMED b. Ali et-Tayyib Ebü'l-Hüseyn el-Basrî el-Mu'tezilî, (v. 436/1044), **el-Mu'temed fî Usûl'l-Fıkh**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403.

MUHAMMED el-Emin b. Muhammed el-Muhtar b. Abdülkadir el-Ceknî eş-Şenkîti, (v. 1393/1973), **Menhecü't-Teşrî'l-İslâmî**, el-Câmi'atü'l-İslamiyye, el-Medinetü'l-Münevver, t.y.

MÜNÂVÎ, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tâcü'l-Arifin b. Ali b. Zeynülabidin el-Haddâdî, (v. 1031/1622), **Feydü'l-Kadir Şerhü'l-Câmiu's-Sağir**, el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, Mısır, 1356.

MÜSLİM, Müslim b. el-Haccac Ebü'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, (v. 261), **el-Müsnedü's-Sahih el-Muhtasar**, (thk. Muhammed Fuat Abdülbaki), Dârü İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyuddin b. Şeref en-Nevevî, (v. 676/1278), **Âdâbü'l-Fetvâ ve'l-Müftî ve'l-Müsteftî**, (thk. Bessâm Abdülvehab el-Câbî), Dârü'l-Fikr, Dimaşk

_____, **el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb**, Dârü'l-Fikr, yy., t.y.

PINAR Fatma, “**Seyyid Kutub'un Kader Algısı**”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, (35).

REŞİD RİZÂ, Muhammed, Muhammed Reşid b. Ali Rıza b. Muhammed, (v. 1354/1935), **Mecelletü'l-Menâr**, yy. ty.

SARSARÎ, Süleyman b. Abdilkavî b. Abdilkerim et-Tûfî, (v. 716/1316), Şerhu Muhtasari'r-Ravda, (thk. Abdullah b. Abdilmuhsin), Müessesetü'r-Risâle, yy., 1987.

SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, (v. 483/1090), **Usûlü's-Serahsî**, Dârü'l-Maûrife, Beyrut, t.y.

SULTANÜ'L-ULEMÂ, Ebû Muhammed İzzeddin Abdülaziz b. Abdisselam b. Ebi'l-Kasım b. el-Hasan, (v. 660/1262), **Kevâidü'l-Ahkâm fî Mesâlih'l-Enâm**, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, 1991.

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâlüddin, (v. 911/1505), **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy. 1990.

ŞÂTİBÎ, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lehmî el-Ğernâtî, (v. 790/1388), **el-Muvâfekât**, (thk. Ebû Ubeyde), Dârü İbn Affân, 1997.

TANRIVERDÎ Hayrettin, **Pratik İslam Hukuku**, Esnaf Matbaası, Sivas, ty.,

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa b. Savre b. Musa b. ed-Dahhâk, (v. 279/892), **Sünenü Tirmizî**, (thk. Muhammed Şakir), Mısır, 1975.

YAŞAR, Mehmet Aziz, “Zarar Vermek Ve Zarara Zararla Mukabele Etmek Yoktur” Fıkıh Kaidesinin Önemi ve Güncel Meselelere Uygulanması, Din Bilimleri Klasik Sorunlar, Güncel Tartışmalar, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, 2018.

ZERKEŞÎ, Ebû Abdillah Bedereddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, (v. 794/1392), **el-Bahrü'l-Mihîl fî Usûli'l-Fıkıh**, Dârü'l-Kütübî, yy., 1994.

ŞEYH Halil Muhyettin el-Meyyis, **Mecelletü Mecma' Fıkhi'l-İslâmî**, Munazzamatü'l-Mü'temerü'l-İslâmî, Cidde, ty.

SİFİL Ebûbekir, <https://ebubekirsifil.com/dergi-yazilari/kolaylastirilmis-din-anlayisi-semerkand-dergisi-nisan-2008-arsiv>, (erişim, 02-01-2019).

EŞLER ARASI BİREYSELÇİLİK ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Demet KARAMAN
Nuray ERKOÇ ERŞAHİN
Meryem TERZİ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Bu araştırmanın amacı Eşler arası Bireyselcilik Ölçeğini Geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Araştırma 149'u kadın, 67'si erkek olan 216 evli çift üzerinde yürütülmüştür. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan AFA sonucunda toplam varyansın %42,58'ini açıklayan, öz-değeri 7,24 olan tek boyutlu ve 17 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .38 ile .81 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .33 ile .74 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Eşler arası Bireyselcilik, Geçerlik, Güvenirlik

GİRİŞ

Bireyleşme kişilik gelişiminde önemli bir dönüm noktası olup sağlıklı tamamlanması gereken bir süreçtir. Anne babanın kolaylaştırıcı etkisiyle geçirilen bu süreçte istem ile karşıt istem arasındaki dengenin kurgulanması her birey için başarıyla gerçekleşmemektedir. Bu yönüyle bakıldığında sosyal bir yapı olan evlilik belli bir noktadan sonra bireyin gelişimine yardımcı olurken aynı zamanda toplumsal refaha ivme kazandırması gerekmektedir. Dolayısıyla birey ve toplum arasında bir dinamizm oluşturmakta ve her ikisine de işlerlik kazandırmaktadır. İstem gelişirken karşıt istemin de farkında olabilme şansını kaçıran bireyler belli bir noktadan sonra olaylara sadece kendi açılarından bakabilmekte ve özellikle evlilik ilişkisinde bu durum boşanmaya yol açabilmektedir. Dolayısıyla bireyleşme dönüşüp bireyselcilik pozisyonuna geldikçe artık eş adeta bir karşı taraf gibi algılanmaya başlanmakta ve evlilik ilişkisi de doğallığını kaybederek bir şirket mantığıyla yürütülmeye çalışılmaktadır. Hedonizm ve materyalizm çağında; manevi ve sosyal boyutu zinde tutulması gereken bir kurum olan evliliğin, özellikle yeni evli bireylerde bu duyarlılığını kaybederek kar zarar ilişkisinin gözetildiği ve bir bilanço ile yönetildiği üzülmeye gözetilmektedir. Sağlıklı bir evlilik için "tartışılan bir olgu olan evlilik sözleşmesi" giderek bir norm haline gelmekte ve en sağlıklı ve

optimal durumlarda bile yakın vadede bir zaruret gibi görülmeye başlanmaktadır. Günümüzde evlilik ve huzur kavramlarının bir araya gelmesinin giderek zorlaştığı dikkate alındığında, evlilik öncesi ve sonrasını etkileyen faktörlerin objektif bir biçimde değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle evli bireylerin ilişkilerinde yaşayabilecekleri bireyselcilik sorunlarını değerlendirebilecek ölçme araçları önem kazanmıştır. Bu araştırmanın amacı Eşler arası Bireyselcilik Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

Çalışma grubu:

Araştırma 149'u kadın, 67'si erkek olan 216 evli birey üzerinde yürütülmüştür.

Madde Havuzu:

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle 29 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve eşler arası bireyselciliği ölçüp ölçmediği noktalarında incelenmiş ve sonuçta 17 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

Ölçme aracı:

Eşler arası Bireyselcilik Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar yüksek düzeyde eşler arası bireyselciliği göstermektedir. Uygulamaya başlamadan önce denemelik form incelenmiş ve yazım ve alan uygunluğu açısından gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

İşlem:

Ölçeğin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek amacıyla yapı geçerliği kapsamında açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenirlik:

Eşler arası Bireyselcilik Ölçeğinin madde analizi için madde-toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Madde-toplam korelasyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklar (Büyüköztürk, 2004).

Yapılan analiz sonucunda ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .33 ile .74 arasında değiştiği görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
D1	30,3997	104,338	,445	,899
D2	29,7423	103,493	,451	,899
D3	30,1334	102,045	,571	,894
D4	30,6974	102,145	,728	,890
D5	30,5025	102,314	,638	,892
D6	30,3904	99,434	,721	,889
D7	30,7113	101,985	,744	,890
D8	30,6358	103,284	,627	,893
D9	30,5439	101,950	,659	,892
D10	30,7608	101,345	,735	,889
D11	30,5525	106,831	,334	,903
D12	30,9020	105,601	,588	,894
D13	30,1625	106,960	,327	,903
D14	30,4651	103,570	,501	,897
D15	30,1312	104,627	,397	,901
D16	30,7951	103,087	,705	,891
D17	30,7951	104,492	,628	,893

Yapı geçerliği:

Eşler arası Bireysellik Ölçeğinin yapı geçerliği için uygulanan AFA sonucunda toplam varyansın % 42,58'ini açıklayan, öz-değeri 7,24 olan tek boyutlu ve 17 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .38 ile .81 arasında sıralanmaktadır. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Component Matrix^a

	Component
	1
D1	,494
D2	,484
D3	,607
D4	,801
D5	,689
D6	,776
D7	,811
D8	,698
D9	,731
D10	,803
D11	,398
D12	,669
D13	,382
D14	,572
D15	,419
D16	,773
D17	,704

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Eşler arası Bireysellik Ölçeğini geliştirmek ve geçerlik ve güvenilirlik analizlerini gerçekleştirmektir. Araştırmadan elde edilen bulgular ölçeğin yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirlik ölçülerine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği dikkate alındığında (Büyüköztürk, 2004), ölçeğin madde toplam korelasyonlarının yeterli olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç-tutarlılık güvenilirlik katsayısı teste yer alan maddelerin birbirleri ile tutarlı, dolayısıyla iç tutarlık anlamındaki güvenilirliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınır, ölçeğin güvenilirlik düzeyinin yeterli olduğu söylenebilir. Bu bulgulara dayanarak Eşler arası Bireysellik Ölçeğinin aile danışmanlığı, psikoloji ve eğitimde kullanılacak, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR:

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Büyüköztürk, Ş. (2004). Veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARININ İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL SILENCE AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIORS

Aygül ÖZÜPEK
Gelişim Üniversitesi

ÖZET

Sessizlik olgusu ve kavramı, davranış bilimci olan bilim insanlarınca “eylemsizlik” diye tanımlanmıştır. Dolayısıyla, kişilerin, sahip olduğu fikirleri ve düşünceleri seslendirmeyip onları ifade etmeme yoluyla kendilerine saklama diye belirlenebilecek olan sessizlik kavramının temelini ‘pasif olma’ davranışının oluşturduğuna ilişkin görüşler vardır. Sessizlik, bireyleri araya getirebilir aynı zamanda birbirinden uzaklaştırabilir, insan ilişkilerini hem düzeltebilir hem de onlara zarar verebilir. örgütsel sessizlik kavramı, örgütsel değişim ve gelişim önünde engel oluşturan bir tehlike ve çoğulcu bir örgüt geliştirmeye mâni olan kolektif bir fenomen şeklinde tanımlanmaktadır. Örgütsel sessizlik, iş hayatlarındaki ve özel hayatlarındaki bazı faktörlerin etkisi altında kalarak örgüt çalışanlarının gerek kendi durumları, gerekse örgütlerinin durumlarıyla alakalı herhangi bir değişim veya gelişim faaliyetine bilişsel, duyuşsal veya davranışsal bakımdan katkıda bulunmayı bilinçli şekilde reddetme yönündeki eğilimi ifade etmektedir. Günümüzde örgütsel sessizlik Örgütlerde ilerleyen süreç içerisinde gerek işleyiş gerekse örgütsel ilişkiler açısından önem verilen bir kavram durumundadır. Örgütsel sessizliğin yanı sıra örgütsel vatandaşlık davranışları da benzer şekilde önem kazanmaktadır. Vatandaşlık davranışı veya iyi asker sendromu olarak da nitelendirilen yanı sıra örgütsel vatandaşlık davranışları, örgütlerde, bireylerin kendilerinden beklenen davranışların dışında resmi iş tanımlarında yer almayan kendi arzularıyla örgütlerdeki etkin işleyişi ve başkalarına fayda sağlamayı amaçlayarak sergiledikleri extra rol davranışlarıdır. İşbirlikçi davranışlar açısından olumlu sonuçlar yaratan yanı sıra örgütsel vatandaşlık davranışları, artan ilgi ve araştırmalar neticesinde örgütlerde performans, rekabet avantajı gibi olumlu sonuçlar yarattığı için önem verilen bir kavram olmuştur. Örgütlerde çalışanlar söylemsel katılım yani konuşma yoluyla örgüt politikaları ve kuralları hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca çalışanlar örgütlerde düşüncelerini ifade ederek örgüt içerisinde rol kimliklerini oluşturmaktadırlar. Kavramlara yönelik literatür incelendiğinde örgütsel vatandaşlık davranışları ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki üzerine yeterli araştırma yapılmadığı ve bu alana yönelik çalışmaların artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Nitekim çalışanların bağlı oldukları örgütlerde sessiz kalmayı tercih ettikleri durumlar onların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri üzerinde de etkili olabildiği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişki, ilgili araştırmalar taranarak aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sessizlik, Örgütsel Sessizlik, Örgütsel Vatandaşlık

ABSTRACT

The concept of silence is defined as “inertia” by behavioral scientists. Therefore, there are opinions that the concept of silence, which can be defined as keeping people's themselves and not expressing them constitutes the basis of "passivity". Silence can bring individuals together or distract them from each other, silence can both improve human relations and harm them. The concept of organizational silence is defined as a danger that constitutes an obstacle to organizational change and development and a collective phenomenon that is incapable of developing a pluralist organization. Organizational silence, under the influence of some factors in business and private lives, refers to the tendency of the employees to consciously refuse to contribute cognitively, emotionally or behaviorally to any change or development activity that is related to their situation and the situation of their organization. Today, organizational silence is a concept that is given importance in terms of both organizational and organizational relations. In addition to organizational silence, organizational citizenship behaviors are gaining importance. Organizational citizenship behaviors, also referred to as citizenship behavior or good soldier syndrome, are the extra role behaviors that they display in organizations, with the aim of ensuring the effective functioning in organizations and to benefit others with their own desires, which are not included in the official job descriptions. In addition to creating positive results in terms of collaborative behaviors, organizational citizenship behaviors have been a concept that has been given importance as a result of increasing interest and researches that gives positive results such as performance and competitive advantage in organizations. Employees in organizations gain information about organizational policies and rules through discursive participation. In addition, employees express their opinions in organizations and form their role identities within the organization. When the literature on the concepts is examined, it is emphasized that there is not enough research on the relationship between organizational citizenship behaviors and organizational silence and the studies on this field should be increased. As a matter of fact, it is thought that the situations where employees prefer to remain silent in the organizations they are affiliated with may also have an impact on their organizational citizenship behavior. In this context, in this study, the relationship between organizational citizenship behavior and organizational silence will be investigated by examining related researches.

Keywords: Silence, Organizational Silence, Organizational Citizenship

Giriş

Vatandaşlık davranışı ya da iyi asker sendromu adıyla da bilinen örgütsel vatandaşlık davranışı örgütsel yapı içinde, örgüte üye olanlardan beklenen davranışların haricinde örgütsel iş tanımında bulunmayan ve kendi isteği ile örgüt içindeki etkin işleyişe ve diğerlerine yarar sağlamak amacını güden fazladan gerçekleştirilen rol davranışlarıdır (Turnipseed, 2002: 1).

İşbirlikçi davranışlar bakımından pozitif sonuçlara neden olan örgütsel vatandaşlık davranışı bu konuya olan ilginin artması ve buna bağlı olarak yapılan araştırmaların sayısının da artması ile örgütlerde performans, rekabet avantajı gibi olumlu sonuçlar yarattığı için üzerinde önemle durulan bir kavram haline gelmiştir (VanDyne vd., 2000: 4). Örgütsel

yapılarda ortaya çıkan süreçlerin içinde hem işleyiş hem de örgütsel ilişki bakımından üzerinde durulan örgütsel vatandaşlık davranışı kavramına ek olarak örgütsel sessizlik kavramı da üzerinde önemle durulan bir diğer örgütsel davranış konusu haline gelmiştir. Örgütsel yapılarda görev alan kişiler iletişim süreçleri ile örgütsel yapı ve kültür hakkında bilgi ve fikir sahibi olurlar. Bununla birlikte üyeler örgütlerde fikirlerini ifade ederek örgüt içinde rol kimliklerini meydana getirmektedirler (McGowan, 2003: 2).

Örgütsel yapı içinde bu durumun tersi olarak adlandırılabilir olan sessizlik kavramını, 1970' li yıllarda ilk olarak Hirschman tanımlanmaya çalışmış ve üyelerin karşı karşıya kaldıkları sorunlar karşısında durumu değiştirmek amacıyla hareket etmek yerine duygularını, düşüncelerini ve kaygılarını ifade etmekten kaçınmaları şeklinde bir açıklama getirmiştir (Morrison ve Milliken, 2000).

Örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sessizlik kavramları bir kavram olarak ele alındığında üzerlerinde fazlaca araştırma yapılmadığı ve buna yönelik çalışma ihtiyacı olduğu görülebilir. Nitekim kişilerin üyesi oldukları örgüt yapılarında sessiz kalmayı tercih ettikleri durumların onların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri üzerinde de etkisi olduğu söylenebilir (Şehitoğlu, 2010: 110).

Örgütsel Sessizlik Kavramı

Morrison ve Milliken (2000) tarafından popüler hale getirilen örgütsel sessizlik kavramı örgütlerin karşılaştıkları sorunlara karşılık, örgütsel tepkisizlik veya soruna karşı örgütsel düzeyde duyarsızlık olarak açıklanabilir.

Örgüt üyelerinin neden sessiz kaldıklarına ilişkin durumun ayırt edilmesi, sessizlik kavramının doğal özelliklerindeki karmaşadan ötürü zorluklar içerir. Yönetim bilimleri literatüründe de kavramın anlaşılması ve yorumlanmasındaki zorluk kabul görmektedir (Çakıcı, 2008: 147). Sessizliği meydana getiren, birbirlerine zıtlık içerek ikili işlevler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Pinder ve Harlos, 2001: 333);

- Sessizlik, kişileri bir araya getirebileceği gibi birbirlerinden uzaklaştırabilir,
- Sessizlik, insan ilişkileri üzerinde hem yapıcı hem de yıkıcı etkiye sahiptir,
- Sessizlik hem bilginin elde edilmesi hem de saklanması anlamına gelebilir,
- Sessizlik hem derin düşünceler içinde olmak hem de hiç bir şey düşünmemek demek olabilir,
- Sessizlik hem onaylamak hem de karşı çıkmak anlamlarına gelebilir.

Son üç işlev örgütsel sessizlik ile ilgili getirilen tanımlarda ele alınmakta ve sessizlik; aktif, bilinçli, kasıtlı ve amacı olan bir davranış olarak görülmektedir.

İşletmelerde, çalışanların sıklıkla konuşulmadığı konularla ilgili olarak tartışılmaz ifadesi yer almaktadır. Bahsedilen bu tartışılmaz konuları, yönetimin uygulamaları ile ilgili kaygılar, olumsuz haberler, çatışmalar, kişisel problemler ve çalışanların performansları meydana getirmektedir. Örgütsel sessizliğin anlaşılması açısından öncelikli olarak etkin bir

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

yol geliştirilmelidir. Bu amaçla da detaylı bir analizin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi söyleme dayalı süreçler boyunca zor bir durum şeklinde nitelendirilir. İş ve aile taleplerinin dengesi bunun başarılabilmesinde etkilidir. İşleri ile ilgili durumlarını ve ailelerini koruma amacı ile çalışanların sustuklarına ve bunun da örgütsel sessizliğin bir komplosu olduğuna değinilmektedir (Mcgowan, 2003: 1).

Morrison ve Milliken (2000) örgütsel sessizlik kavramı ile ilgili ilk tanımlamayı yapan araştırmacılarıdır. Bu tanıma göre örgütsel sessizlik kavramı, örgütsel değişim ve gelişimin önünde engel teşkil eden bir tehlike ve çoğulcu bir örgütün geliştirilmesine engel olan kolektif bir fenomendir. İki araştırmacının geliştirdiği bu kavram ile ilgili sonraki dönemlerde çok sayıda araştırma yapılmış ve tanımlamalar getirilmiştir. Bu çalışmaların sonunda kavramın kuramsal temelleri atılmıştır.

Pinder ve Harlos (2001)'a göre örgütsel sessizlik, değişim üzerinde etkili olabilme veya değişim süreçlerinde ortaya çıkabilecek sorunları düzeltebilme becerisine sahip olan kişilerin kendi kendilerine yaptıkları davranışsal, duygusal ve bilişsel değerlendirmeler ile ilgili samimi görüşlerini dile getirmemeleri, yani sözlü ya da yazılı anlatımlardan uzak durmaları şeklinde yapılmıştır.

Tangirala ve Ramanujam (2008) örgütsel sessizliği, çalışanların iş ile veya örgütleri ile ilgili önemli konuları ya da olayları diğer çalışanlar veya yöneticiler ile paylaşmaması ve kendi içinde tutması şeklinde tanımlamıştır. McGowan (2003) ise, örgütü ilgilendiren konuların yanında örgüt üyelerinin, karşı karşıya kaldıkları bireysel sorun veya sıkıntılar ile ilgili kaygılarını bilerek veya isteyerek bastırmaları şeklinde tanımlamıştır.

Zheng vd. (2008)'e göre örgütsel sessizlik, işletme içerisinde çalışan bireylerin çalışma hayatlarında karşı karşıya kaldıkları problemler veya olayların karşılığında farklı nedenlere bağlı olarak kendilerini ifade etmekten kaçınmaları olarak tanımlanmaktadır. Bowen ve Blackmon (2003) örgütsel sessizliği, çalışanların kendi istekleriyle, örgütsel eylemler üzerinde etkili olabilecek olan fikirlerini ifade etmeye istekli olmaları biçiminde tanımlanan örgütsel ses kavramının zıttı olarak ele almış örgüte ilişkin konularla ilgili konuşma ve tartışmalara çalışanların kendi istekleri ile katılmamalarının örgütsel sessizliği meydana getireceği öne sürülmektedir.

Örgütsel sessizlik kavramı ile ilgili ele alınan bu açıklamaların sonucu olarak kapsayıcı bir tanımlama şöyle yapılabilir: Örgütsel sessizlik, çalışma yaşamında ve özel yaşamında meydana gelen bazı durumların etkisi altında kalarak örgütsel yapı içinde bulunan çalışanların gerek bireysel durumları, gerekse örgütsel durumları ile ilgili herhangi bir değişim ya da gelişim etkinliği içerisinde bilişsel, duygusal veya davranışsal açıdan dahil olmayı ve katkı sunmayı bilerek ve isteyerek reddetme yönünde ortaya çıkan eğilimi ifade etmektedir (Kahya, 2013: 71).

Örgütsel Sessizliği Önlemek İçin Alınabilecek Önlemler

Bir işletmede çalışan kişilerin sessizlik davranışı içinde olmaları konusuna bireysel özellikler, örgütsel yönetim, örgütsel iletişim süreçleri gibi faktörler etki etmektedir. Yeni meydana gelen ya da halihazırda bulunan örgütsel sessizlik bir kültür olarak algılandığı sürece çalışanlar sessizlik davranışını içselleştirerek bunun doğal bir tepki olduğunu düşünmeye başlayacaklardır. Bu davranışa neden olan temel eğilimlerin ne olduğunu (ilgisizlik, uysallık, boyun eğme, korku, kendini koruma, ilişkileri koruma, prososyal olma) doğru bir şekilde tespit etmek gerekliliği vardır. Sessizlik tercihi sonucu ortaya konulan davranışların hangi düzeyde örgütsel yapının sessizlik ikliminden etkilenecek şekilde aldığını ve hangi düzeyde kişilerin kendi bireysel özelliklerinden veya diğer unsurlardan etkilendiğini belirleyebilmek önemle üzerinde durulması gereken bir konudur (Alparslan ve Kayalar , 2012: 145).

Piderit ve arkadaşları (2003) pratik açıdan bakıldığında, üst düzey yöneticilerin cinsiyet eşitliği sorunları üzerine açık diyalog olgusunu teşvik etmek isteyen ve üyeleri bilgilendirmek için yol ve yöntemler bulunması gerektiğini dile getirmişlerdir. Yöneticiler belki çalışanların içedönük, duygusal olma gibi kişilik özelliklerini değiştiremezler. Ancak bu tür çalışanların konuşması için onları motive etmeli ve bu doğrultuda gerekli önlemleri almalıdırlar. İşletmeyle ilgili bir sorunu ortaya çıkarmış ve o konuda bir çözüm bulmuş çalışanlar üst yönetim tarafından açıkça takdir edilmelidirler. Bu kişiler cesur, yürekli kişiler olması bağlamında ve bu çerçevede içinde diğer çalışanlara örnek diye sunulmalıdır. Bu tür uygulamalar, kişinin açıkça konuşması için temel olabilecek cesaretin arttırılmasına katkıda bulunacaktır.

Örgütsel sessizlik ile ilgili bu bağlamda belirleyici olan bazı etkenlerin tespit edilerek örgütlerde var olan engel ve olumsuz görüşlerin pasif hale getirilmesi için önlemler alınabilir. Fakat çalışanların örgütsel iletişim ve etkileşimde dikey yönlü ilişki kurabilmeleri adına örgütün işleyişi ile ilgili net bilgilere gereksinimleri vardır. Sadece yapılan iş ile ilgili değil diğer işler ve birimlerle ilgili farkındalık ve bilinç düzeyinde yükseklik gerekir. Bunun için yapılabilecekler şöyle sıralanabilir: örgüt içinde konuşulan konulara karşı duyarsız olmamak, işlerin nasıl yürüdüğü ile ilgili gözlem yapmak, örgüt kültürüne uygun şekilde davranabilmek için çaba göstermek. Bu sayılanlar hatalı bilgilenme, dar kalıplar içinde kalma ve önyargıların meydana getirdiği bazı engellerin aşılması için başvurulabilecek yollardan sayılabilir (Aktaş ve Şimşek, 2015: 227). Özellikle de yönetim kadrosundaki örgüt yöneticileri örgütsel iletişim süreçlerinin yönetilmesi konusuna yüksek bilince sahip olmalıdır. Kişilere gereken bilgilerin ve desteklerin sağlanması için geri bildirimlerde bulunmalı ve bu şekilde pozitif bir iletişim süreci ve kültürü meydana getirmelidirler. Bunun sonunda çalışanların görüşlerini ifade etmekten kaçınacakları ya da bilerek bu görüşleri saklayacakları şartlar büyük ölçüde engellenmiş olacaktır.

Örgütlerde, örgütsel sessizlik kavramının baskın olduğu yapılarda meydana gelecek olası olumsuz sonuçları yok etmek adına kişisel inancı yüksek, işine daha çok sarılan, kendi niteliklerini bilerek ve onları tanıtarak kendini sevdirmeye gayret eden, kendine güvenen,

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

görüşlerini korkmadan ve çekinmeden ortaya koyabilen, örgütün çıkarlarını düşünerek bilgilerini paylaşan ve daha fazla sorumluluk yüklenebilen, işletmeyi dış tehditlere karşı savunan ve koruyan çalışanlara fırsatlar sunulması gerekir (Üngüren ve Aysen, 2015: 116).

Yönetici kadrosu veya örgütsel yönetim kadar liderlik konusu da örgütsel sessizlik üzerinde büyük bir etkiye sahip olan diğer bir konudur. Yapılan çalışmalar, örgüt üyelerinin sessizlik davranışı içinde olmasında çeşitli kişisel faktörler veya bazı kaygı faktörlerinin yanında liderlerin de etkili olduğu tespit edilmiştir. Öyle ki çalışanlarına karşı saygılı davranışlar içinde olan, karşılıklı güven ortamını tesis edebilmiş, çalışanları güdüleyebilen ve onlarla kişisel olarak iletişim kurabilen liderlik tarzlarını sergileyen yöneticilerin buldukları örgütlerde, üyeler, işe yönelik görüşlerini ve eleştirilerini rahatlıkla açıklayabilmektedir (Erol, 2012: 84). Bunun tam tersi davranışlar içinde olan liderlik tarzına sahip yöneticilerin bulunduğu örgütlerde ise üyeler işe yönelik önemli konuları, sorunları veya sorunların çözümüne yönelik çözüm önerilerini ifade etmekten kaçınma eğilimi içinde olacaktırlar.

Örgütlerde ortaya çıkan örgütsel sessizliğin neden olacağı bazı olumsuzluklardan kurtulabilmek veya bu olumsuzlukları minimum düzeye indirebilmek mümkündür. Bu bağlamda alınacak olan önlemler şöyle sıralanabilir (Durak 2014: 105-106):

- Örgüt yöneticileri geleneksel yönetim anlayışlarına alternatif olarak; çağdaş yönetim anlayışını benimsemeli ve şeffaf, katılımcı ve demokratik bir davranış tarzı içinde olmalıdır,
- Örgüt yöneticilerinin farklı düşüncelerden ve eleştirilerden çekinmemesi gerekir. Aksine örgüt içinden gelen farklı düşünceleri ve eleştirileri olumlayarak bunları örgüt lehine kullanmayı bilecek yönetsel becerilere sahip olmalıdır,
- Örgütlerin üst yönetim kadrolarında bulunan kişilerin örgütsel sessizliğin önüne geçebilmek için karar alma süreçlerinde alınacak olan kararların izin vereceği ölçüde belirli düzeylerde çalışanların da dahil edilmesini sağlamaları gerekir. Böylece örgüt içindeki karar süreçleri daha demokratik bir ortamda gerçekleşir ve astlar ortaya çıkan kararlarda kendi görev ve sorumluluklarının bilincinde olarak yeri geldiğinde sessiz kalmamayı seçebilirler,
- Örgütsel sessizlik her durumda olanı biteni kabullenme anlamına gelmemektedir. Bu yüzden yöneticilerin sessizliği doğru şekilde yorumlaması ve buna yönelik getirecekleri varsayımlarla gerekli olan düzeltici ve iyileştirici önlemleri zamanında almaları gerekir.
- Her bir çalışanın kişilik özellikleri farklıdır. Her kişi kendiliğinden gizli bazı özelliklere veya becerilere sahip olabilirler. Sağlıklı işleyen bir örgüt yönetimi bu gizli kalmış becerileri ve yönleri ortaya çıkararak bunları iş süreçlerine dahil edebilmeli ve bu farklılığı bir sinerjiye dönüştürebilmelidir.

Sessizlik bir problem olarak görülüyor ise, bu yalnızca yöneticiler eliyle çözülebilecek kadar basit bir sorun değildir. Bir tür sarmal olan sessizlik sorununu yok edebilmek için tüm çalışanlar, konuşma ve iletişim kurma konusunda ısrarcı ve diğerlerini motive edici olmalıdır

(Aktaş ve Şimşek, 2015: 227). Örgütler, örgütsel sessizlik konusunda çalışanlarının bilgilerini paylaşabilecekler, fikirlerini, endişelerini ve görüşlerini rahatlıkla dile getirebilecekleri ortamlar meydana getirilmeli ve çalışanların kendilerini rahat ve güvende hissetmeleri sağlanmış olmalıdır.

Örgütsel Vatandaşlık Kavramı

Günümüzde örgütlerin farklı bir kimliğe bürünmesine bağlı olarak örgütsel yapılarda bulunan insan ve madde kaynakları ile ilgili bakış açıları da değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimin etkisiyle ortaya çıkan çalışma şartları, çalışanların örgüte ilişkin algıları, kurumlar arasında gelişen rekabet, başarı merkezli çalışan işbirlikleri, örgütsel yapı içinde üyelerin eşgüdüm içinde bir örgüt kültürü ile hareket etmelerini zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunluluktan yola çıkılarak örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı değişik açılardan ele alınarak tanımlamaları yapılmıştır. Konu ile ilgili gerçekleştirilen araştırmaların başlangıç noktası Dennis Organ'ın 1977 senesinde ortaya attığı iş doyumu performansın anahtarıdır tezine dayanmaktadır. Ortaya atılan bu varsayıma bağlı olarak araştırmalar başlatılmış ve örgütsel vatandaşlık davranışına örnek olabilecek olan davranışlar şöyle sıralanmıştır; yönetici ve çalışanlar arasında kurulacak iyi ilişkiler, çalışanların kendi aralarında kuracakları eşgüdüm, örgütsel yapıyı bozmaya neden olabilecek ikiliklerin olmaması, sorumluluk üstlenme ve sorumlulukları yerine getirme, gönüllülük esasını temel alan çalışma ortamı, örgütsel bilgilerin dışarıya sızdırılmaması, görevi kötüye kullanmama (Yücel ve Samancı, 2009: 115).

Örgütsel vatandaşlık davranışını Organ “örgüt içinde bulunan kişilerin sahip oldukları çalışma şartları ve görev tanımlarından farklı şekilde gösterdikleri fazladan çaba, ortak inanç ve yüksek rol davranışı” biçiminde tanımlamıştır (Özdemir ve Uğur, 2013: 260). Diğer bir tanım da bir örgüt üyesinin örgütün kendisine yüklediği görevlerin ve sorumlulukların dışına çıkarak kendisinden istenen veya beklenenin ötesinde gönüllü olarak faaliyet göstermesi şeklinde bir açıklama getirmiştir (Özdevecioğlu, 2003: 118). Bu açıdan ele alındığında örgütsel vatandaşlık olgusunun özümsemiği örgütsel yapılara dahil olanlar örgütlerinin çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde değerlendirmekte, örgüte zarar verme ihtimali olan davranışlardan uzak durmakta ve yönetim ile çalışanlar arasında iyi ilişkiler kurulmasına imkân sağlamaktadır.

Örgütsel vatandaşlık davranışı üyelerin elde ettikleri iş doyumu, örgütsel bağlılığı, performansı, çalışma arkadaşları ile olan ilişkileriyle yakından ilişkilidir. Sayılan tüm bu unsurlar örgütün başarısı ve toplumsal statüsünün artması bakımından son derece önemli görülmektedir (Bozkurt, 2007: 105).

Örgütsel vatandaşlık davranışı son dönemde üç özelliğine bağlı olarak daha da önemli hale gelmiştir. Bu özelliklerden ilki örgütsel vatandaşlık davranışının yoğun olarak gözlemlendiği örgüt yapılarında yükselen performans düzeyinin işletme çalışanlarının performans

değerlendirme sürecinde ücret ve terfiye ilişkin uygulamaların göz önünde bulundurulmasıdır. Diğer faktör örgütsel vatandaşlık davranışının yoğun olarak gözlendiği örgütlerde toplumsal statü ve başarıda görülen artışlardır. Örgütsel vatandaşlık davranışının böylesine önemli olmasını sağlayan sonuncu faktör ise; örgütsel vatandaşlık davranışının iş doyumunun artması veya azalması, örgütsel adalet algısı, örgütsel bağlılık, örgütsel güven algısı ve işi bırakma gibi olgularla olan yakın ilişkisidir (Aktaş ve Şimşek, 2015: 210).

Örgütsel Vatandaşlığın Örgüt Üzerindeki Etkileri

Örgütsel vatandaşlık davranışı örgüt içinde bulunan kişilerin birbirleri ile olan iletişim süreçlerini daha güçlü kılmak, pozitif bir iş atmosferini meydana getirmek, üyelerin örgütsel bağlılık düzeylerini yükseltmek ve iş doyumlarını yükseltmek gibi olguları kapsamaktadır (Köse vd., 2013: 3).

alışanların bu davranışları gösterme olasılığı artış gösterdikçe örgütsel amaçlara ulaşmak kolaylık kazanacaktır. Örgütsel ve kişisel amaçlar sarmal bir yapı halinde oldukları için örgüt amaçlarına ulaşırken çalışanlar da kendi amaçlarına ulaşmaktadırlar (Özdevecioğlu, 2003: 120). Ayrıca çalışanlarda örgütsel huzurun olması ve çalışanların yöneticiler tarafından adil bir şekilde yargılanması çalışanlarda motivasyonu ve rol fazlası davranış gösterme sıklığını arttırmaktadır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2008: 376).

Örgütsel vatandaşlık davranışının örgütsel yaşamı destekleyici olduğu üç farklı noktada kendini göstermektedir. Bu noktaların ilki çalışanlar arasında yardımlaşmanın sağlanması ve böylece bilgi alışverişinin de artması, ikincisi çalışan kişilerde sorumluluk duygusunun artırılması ve buna bağlı olarak bireysel olarak fazladan görev üstlenme isteğinin artması, sonuncusu ise çalışanların işe ve örgüte karşı olumlu düşünceler içine girmesi ve huzurlu bir iş ortamının kurulmasını sağlayarak iş doyumunu artırmasıdır (Özdevecioğlu, 2003:119 - 120).

Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Vatandaşlık İlişkisi

Günümüz toplumlarında faaliyet göstermek için çabalayan çoğu sektörde insan faktörü ilk planda ele alınmaktadır. Bu nedenle çalışanların kişisel durumları, psikolojik yapıları, işe bakışları gibi insana bağlı pek çok faktör büyük bir önem kazanmaktadır. Bu faktörlerin pozitif yönde gerçekleşerek örgütsel yapıyı desteklemesi örgütsel sessizliğin önünde engel oluşturmaktadır. Bu durum örgütsel vatandaşlık davranışı için de önemlidir. Örgütsel sessizlik konusu üzerinde durmayan örgütler çalışanların farklı kaygılar ve düşüncelerle örgütün kritik karar alma süreçlerinde de sessiz kalmayı seçmeleri ve sonucunda örgütsel vatandaşlık davranışı göstermemeleri olasıdır. Örgütsel sessizliğe bağlı olarak örgütsel vatandaşlık davranışının çalışanlar arasında gelişim gösterememesine bağlı olarak üyelerin örgüte olan ait olma hissini de zaman içinde azalması ve sonucunda işletme performansının düşmesi ortaya çıkabilecek sonuçlardan olabilmektedir (Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 332).

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

atandaşlık davranışı ya da iyi asker sendromu adı ile de anılan örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel yapılarda, kişilerin gerçekleştirmeleri gereken görevleri ve kendilerinden beklenen davranışların haricinde önceden belirlenmiş iş tanımlarının içinde olmayan kendi istekleriyle örgütlerdeki etkin işleyişe katkı sunmak ve diğerlerine yararlı olabilmeyi hedefleyerek ortaya koydukları fazladan ve gönüllü rol davranışlarıdır. İşbirlikçi davranışlar bakımından olumlu sonuçları olan örgütsel vatandaşlık davranışı, artan ilgi ve araştırmalar neticesinde örgütlerde performans, rekabet avantajı gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı için önem verilen bir kavram haline gelmiştir (Van Dyne vd., 2002: 4).

Örgütlerde ilerleyen süreç içerisinde gerek işleyiş gerekse örgütsel ilişkiler açısından önem verilen örgütsel vatandaşlık kavramının yanında örgütsel sessizlik kavramı da önem verilen bir diğer örgütsel davranış konusu olmuştur. Örgütlerde çalışanlar söylesel katılım yani konuşma yoluyla örgüt politikaları ve kuralları hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca çalışanlar örgütlerde düşüncelerini ifade ederek örgüt içerisinde rol kimliklerini oluşturmaktadırlar (McGowan, 2003: 2). Örgütlerde bu durumun aksi olan sessizlik, 1970' li yıllarda Hirschman tarafından ilk kez tanımlanmaya çalışılmış ve bireylerin karşılaştıkları problemler karşısında durumu değiştirmeye yönelik hareket etmek yerine duygu, düşünce ve endişelerini açıklamaktan kaçınmaları şeklinde ifade edilmiştir (Morrison ve Milliken, 2000).

Literatür taraması sonucu kavramlar ele alınarak örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sessizlik arasında varolan ilişki ile ilgili fazla sayıda çalışma olmadığı ve buna yönelik araştırmaların sayısının artması gerektiği görülebilir. Nitekim örgüt üyelerinin içinde buldukları örgüt yapıları içinde sessiz kalmayı seçtikleri durumlar kişilerin örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri üstünde de büyük bir etkiye sahip olabilmektedir (Şehitoğlu, 2010: 110). Aşağıda özet halinde verilen alan çalışmaları aracılığı ile örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında bulunan ilişki ele alınmaya çalışılmıştır.

Alioğulları (2012), örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sessizlik arasında bulunan ilişkiyi belirleyebilmek adına gerçekleştirdiği araştırmasında Erzurum'da görev yapan ilaç şirketi çalışanları üzerinde toplamda iki ilaç şirketi ve iki sağlık kurumu olmak üzere dört sağlık sektörü işletmesinde 99 kadın ve 157 erkek olmak üzere toplam 256 sağlık sektörü çalışanını incelemiştir. Araştırmadan elde edilen verilerde örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tecimen (2013), örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık arasında bulunan ilişkinin tespit edilebilmesi için Ankara'da bulunan turizm sektörü işletmelerinde görev yapan 427 çalışan ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre, örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Harbalıoğlu (2014), örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmada Antalya'da beş yıldızlı konaklama işletmelerinde

207 erkek ve 185 kadın toplamda 392 çalışana uygulanan anket sonucunda örgütsel sessizliğin örgütsel vatandaşlık davranışı olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Ürek, Demir ve Uğurluoğlu (2015), Ankara'da görevli 230 sağlık sektörü çalışanı ile örgütsel sessizliğin örgütsel vatandaşlık davranışı üstündeki etkisini anlamayı amaçlayan bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonunda elde edilen verilerde örgütsel sessizliğin alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışının alt bileşenleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Brinsfield (2009), çalışanların sessiz kalmasının iş performansı üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik olarak inşaat, finans, hizmet, eğitim gibi değişik sektörlerde görev yapan 140 kişi ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonunda elde edilen verilerde çalışanların sessizliği ve sesliliği gibi değişkenlerin performans üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Mısır'da bulunan eğitim hastanelerini inceleyen bir araştırmada örgütsel sessizlik türleri ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 192'si kadın, 123'ü erkek olmak üzere toplam 315 sağlık sektörü çalışanına anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan çalışmanın sonunda elde edilen verilerde örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Nafei, 2015).

He, Wang, Li, Wu ve Estay (2018), çalışan sessizliği ve zorunlu vatandaşlık davranışı üzerine yaptıkları çalışmada Çin' de iki imalat sektöründe toplam 242 çalışana anket uygulanmış sonucunda ise, sessizliğin boyutları ile vatandaşlığın ilişkili olduğu saptanmıştır.

Sonuç

Örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel sessizlik kavramları arasında bir ilişkinin varlığı gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda tespit edilmiş bir durumdur. Fakat bu ilişkinin hangi yönde olduğu, birbirlerini nasıl etkilediği ve seviyesi gerçekleştirilen çalışmaların özelliklerine bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu değişimin en önemli nedeni kültürler arasındaki farklılıklardır. Buna rağmen genel anlamda bakıldığında örgütsel sessizlik ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında negatif yönlü bir ilişki vardır yargısına ulaşılabilir.

Sosyolojik ve kültürel yapıdaki farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkan bu değişiklikler örgütlerin yönetsel kültürlerindeki farklılıklara kadar dayanır. Bunun yanında örgütsel yapının içinde veya dışında ortaya çıkan güven duyma, güvensizlik duyma, tehdit algısı, fırsat algısı, belirsizliklerin meydana getirdiği kaygı ve değişimler çalışanların kurumsal kimlikleri, ait olma duygusu ve bunlara bağlı olarak örgütsel yapı içindeki ses ve / veya sessizlik durumuna etki etmektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin daha net bir şekilde belirlenebilmesi ve detaylandırılması için daha fazla sayıda çalışma yapılması gerektiği ortadadır. Her iki değişkeninde yer aldığı benzer araştırmalar arttırılmalı ve bu çalışmalar farklı sektörlerle uyarlanarak tekrarlanmalı ve konuya ilişkin kaynaklar zenginleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, H. ve Şimşek, E. (2015). Bireylerin Örgütsel Sessizlik Tutumlarında İş Doyumu ve Duygusal Tükenmişlik Algılarının Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24):205-230.
- Alioğulları, D. Z. (2012). *Örgütsel Sessizlik Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Alparslan, A. ve Kayalar, M. (2012)Örgütsel Sessizlik: Sessizlik Davranışları ve Örgütsel ve Bireysel Etkileri”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 136-147.
- Bowen, F. ve Blackmon, K. (2003). Spirals of Silence: The Dynamic Effects of Diversity on Organizational Voice. *Journal of Management Studies*, 40 (6), 1393-1417.
- Bozkurt, F. (2007). *Denizcilik Sektöründe Çalışan Gemi Adamlarının demografik Özellikleri ile Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Algılanan Örgütsel Destek Düzeyi arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Brinsfield, C. T. (2009). *Employee Silence: Investigation of Dimensionality, Development of Measures and Examination of Related Factors Dissertation*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. USA: Ohio State University.
- Çakıcı, A. (2008). Örgütlerde sessiz kalınan konular, sessizliğin nedenleri ve algılanan sonuçları üzerine bir araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (1), 117-134.
- Durak, İ. (2014). Örgütsel Sessizliğin Demografik ve Kurumsal Faktörlerle İlişkisi: Öğretim Elemanları Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2), 89-108.
- Erol, G. (2012). *Liderlik Tarzları ve Örgütsel Sessizlik İlişkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Harbalıoğlu, M. (2014). *Örgütsel Sessizlik Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Konaklama İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- He, P., Wang, X., Li, Z., Wu, M. ve Estay J. (2018). Compulsory Citizenship Behavior and Employee Silence: The Roles Of Emotional Exhaustion and Organizational Identification. *Social Behavior and Personality: an International Journal*, 47 (1), 1-24
- Kahya, C. (2013). *Dönüştürücü ve Etkileşimli Liderlik Anlayışları İle Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkide Örgütsel Güvenin Rolü*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kılıçlar, A. ve Harbalıoğlu, M. (2014). Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Antalya'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 328-346.
- Köse, E., Kartal, B. ve Kayalı, N. (2013). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Tutuma İlişkin Faktörlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (20):1-19.
- McGowan, R. A. (2003). *Organizational Discourses: Sounds Of Silence. Silence and Voice In Organizational Life Stream*. 3 rd International Critical Management Studies Conference, Lancaster University, UK
- Morrison, E. W. ve Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrier To Change and Development In A Pluralistic. *The Academy Of Management Review*, 25(4),706-725.
- Nafei, W. (2015). The Role of Psychological Capital on Job Embeddedness and Organizational Cynicism: A Study on Menoufia University Hospitals. *Journal Of Management and Sustainability*, 5(1), 51-74.
- Özdemir, L. ve Uğur, S. (2013). Çalışanların Örgütsel Ses ve Sessizlik Algılamalarının Demografik Nitelikler açısından Değerlendirilmesi: Kamu ve Özel Sektörde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 257-281.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Üniversite Öğrencilerinin Bazı Demografik Özellikleri ve Akademik Başarıları arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (20):117-135.
- Pinder, C.C. ve Harlos, K.P. (2001). Employee Silence: Quiescence And Acquiescence As Responses To Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369.
- Pideri, K. ve Ashford, J. (2003). Breaking Silence: Tactical Choices Women Managers Make In Speaking Up About Gender - Equity Issues. *Journal Of Management Studies*, 40(6):1498.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2008). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Alfa Yayınları.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Şehitoğlu, Y. (2010). *Örgütsel Sessizlik Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Algılanan Çalışan Performans İlişkisi*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Tangirala, S. ve Ramanujam, R. (2008). Employee Silence on Critical Issues: The Cross Level Effects Procedural Justice Climate. *Personel Psychology*, 37-68.
- Tecimen, M. (2013). *Örgütsel Sessizlik Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Konaklama İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Turnipseed, D. L. (2002). Exploring The Link Between Organization Citizenship Behavior and Personal Ethics. *Journal of Business Research*, 55(1), 1-15.
- Üngüre, E. ve Aysen, E. (2015). Sessizleşen Örgütlerde Öz Yeterlilik Algısının Rolü: Alanya'daki Konaklama İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 115-156.
- Ürek, D., Demir B.İ. ve Uğurluoğlu, Ö. (2015). Örgütsel Sessizliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 123-141.
- VanDyne, L., Vandewalle, D., Kostova, T., Latham, E. M. ve Cummings, L. L. (2002). Collectivism, Propensity to Trust and Self-Esteem As Predictors of Organizational Citizenship In a Non-Work Setting. *Journal of Organizational Behavior*, 21, 3-23.
- Yücel, C. ve Samancı, G. (2009). Örgütsel Güven ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1):113-132.
- Zheng, X.T., Ke, J.L., Shi, J.T. ve Zheng, X.S. (2008). Survey on Employee Silence and The Impact of Trust on it in China. *Acta Psychologica Sinica*, 40(2), 219-227.

KUR'AN'DA ÖYKÜLEYİCİ ANLATIM THE NARRATIVE EXPRESSION IN THE KORAN

Eşref İNAN
Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇIKAR
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ÖZET

Kur'an'ın anlam ve sanatı birlikte barındıran ilahi bir kitaptır. Kıssalar yoluyla anlatım sıkça kullanılan bir yöntemdir. Verilmek istenen mesajın öykü kalıbıyla sunumu kamu zihninde yer etmede daha etkilidir. Öykü üslubuyla şekillenen anlatımlarda kural ve kaidelerin toplumsal bünyede yerleşmesi oranı daha yüksektir. Bu anlatım tekniği okuyucu olay içine sürüklemektir. Daha doğrusu olay bu anlatımda temel öğedir. Ayrıca kıssalarda çoğu defa tekrarlara da rastlamaktayız. Firavunun zulmü ve kendisini ilah zannetme gibi oldukça tehlikeli durumların bertaraf edilmesi için tekrarlar yapılmıştır. Anlatımda bir problem gibi gözükten tekrarlar her defasında farklı zaman ve mekanlara değişik boyutta şekillenmiştir. Giriş, gelişme ve çözüm bölümleri bulunan bu anlatım bir bütünlük içerisindedir. Peygamberlerin kıssalarda ana rol görevinde olması insanlarca hedefi kavramada daha keskin bir dil görevi görmektedir. Öykülemeler Kur'an da kısa olduğu gibi uzun olarak da işlenmiştir. Bu anlatım şekli günümüzde hikâye, roman, anı, söyleşi gibi birçok boyutta kendini göstermektedir. Tabi ki Kur'an insanları eğlendirmek için bu anlatım tarzını kullanmamıştır. Aksine toplumlarda yaşanan sorunları giderme, inanç prensiplerini yerleştirme, insanlığın maddi ve gelişimine katkı yapmayı hedeflemektedir. Tarihin sayfalarında gizlenmiş olayları öykü diliyle açığa çıkararak milletlerin takınması gereken kimliğe atıfta bulunmuştur. Öğretici ve sanatsal boyut taşıyan bu yöntem Kur'an'da yerini almıştır.

Kavramlar ve ilkeler kıssaların dilinde daha özgün bir kimliğe kavuşur. Öyküleyici anlatım derken şuna dikkat edilmelidir: Öykü, roman gibi çalışmalarda gerçeklik her zaman yoktur. Çoğu defa kurgu ve hayal ürünü olabilmektedir. Ancak Kur'an kıssalarında böyle bir durum söz konusu değildir. Birçok ayette gerçek olduğu ve hayali bir anlatım olamayacağı belirtilmiştir. Her ne kadar fazla zorlayarak bazı kıssaların sanatsal olduğu mantığıyla gerçekçiliğini gündeme getiren varsa da bu doğru değildir. Tevrat ve İncil'de vuku bulan tahriften gelen uydurmalar Kur'an'da yoktur. Kur'an İlahi korumayla güvence altına alındığından böyle bir durumun kıssalar hakkındaki açıklaması da yanlıştır.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Öyküleyici Anlatım, Dil

ABSTRACT

Koran is a holy book that includes both meaning and art together. Telling events by parables is a common method used oftenly. The aimed message that wanted to give is more affective in story shape to memorize in humankind mind. Narrative telling method effectiveness rate is higher to teach rules and regulations for society. This telling method includes readers into the event. Actually, the event is the main item in this method. Also, we can see very repetitions in these parables. The repetitions are used oftenly to destroy dangerous situations like pharaoh cruelty or declaring himself as a God. The repetitions that seen as a problem firstly in narrative method, has different variations in different time or place. This narrative method that has entrance, progress and solutions parts is in wholeness. As the prophets has main roles in parables is for understanding targets by people has a sharp mission language. The story telling is used in Koran both in short and long way. We can see this telling method as a story, novel, memoir, conversations in our time. Of course, Koran does not use this method to entertain the people, but on the contrary aims removing problems in the society, settling belief principles, giving contributions to materialistic and moral sides of humankind. Koran references nations how they should behave by occurring the events that hidden in history pages in this narrative way. This method that has teaching and artistic sides takes place in Koran.

Expressions and principles reach a more original identity in parables' language. We should pay attention this when we talk about narrative. There is no reality always in stories or novels. They are mostly can be imaginary or ispeculative. But there is not similarity in the Koran parables like this. It is stated in lots of Koran verses that these events are reality and they can not be imaginary. Even someones forcely says that some parables are artistic, it can not be true. There is not destructions or made ups in Koran like seen in the Torah or Bible. Because the Koran is under the quarantine of godly, so these ideas about the parables are wrong.

Key Words: Koran, Narrative, Language

GİRİŞ

Önemli bir ifade biçimi olan öyküleyici anlatımda bir olay yazısını görmekteyiz. Anlatılan parçada bir olayın varlığı mutlaka olmalıdır. Ayrıca bu bir olay akışı sırası ile devam etmektedir. Bazen detaylı olabileceği gibi, bazen de kısa olabilir. Bu kısalık birkaç ayetle tarihi olaya gönderme yapabilir. Ama anlatımda bir takip sırası vardır.

Kur'an tarihin en uzak sayfalarından haber verdiği zamanlarda bile kıssa dilini kullanır. Şeytanın Adem'e secde etmemesinden başlayarak diğer peygamberlere ait haberler, peygamberimiz dönemi gerçekleşen olaylar, geleceğe dair haberler ve kıyamet, cennet, cehennem gibi birçok konuyu bu dil ile kullanır. İnsanın tabiatına, ruhuna uygun müessir bir kullanım şekli vardır.

Kıssalarda öyküleme tekniğinin önemi gösteren yönlerden birisi olay dizisinin zihinde kalıcı olmasıdır. İnsanın yapı olarak unutkan olması bu yöntem ve üslubun kullanılma payının arttırdığını göstermektedir. Bu özelliğinden dolayı Kur'an sıklıkla bu yöntemi işlemiştir.

KISSA

Kıssa, sözlükte bir şeye tabi olmak anlamında kullanılmıştır. Ayette **وقالت لاخته قصيه** “Kardeşine onun izini takip et, dedi.”(Kasas,28:11) şeklinde kullanılmıştır. Takip görevi alan birisi öğrendiklerini anlatmak suretiyle işini gerçekleştirmiş olur. Kıssa kelimesinden türeyen “kısas” ise yapılan aynısını takip etmekle yani göze göz, diş diş, öldürmeye bedel öldürme işlemiyle yine aynı anlamı pekiştirmektedir. **فرتدا عليء آثارهما قصصا** “Hemen izlerinin üzerine geri döndüler.” (Kehf,18:64) ifadesiyle gidilen yolun aynısıyla gittiler. Haber anlamında da kullanılmıştır. Çünkü anlatılanlar peş peşe ifade edilmesiyle bu anlaşılmaktadır. Bazen açıklama, beyan anlamında kullanılmıştır. **نحن نقص عليك احسن القصص** “Biz sana en güzel şekilde açıklıyoruz.(Yusuf,12:3)

Kıssada ıstılahta en yakın anlam haberlerin hikâye edilmesi olarak kabul edilebilir. Böyle olunca peygamber haberleri, yalancılar ile ilgili haberler, müminlere yapılan ikram ile ilgili hadiseler, dünya ya da ahirette olan haberlerdir. Bazen bu Allah'ın haram ettiği bir olayı bilgilendirmek hakkında olabilir. “Sana anlattıklarımızı, daha önce, yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, fakat, onlar kendilerine haksızlık ediyorlardı.” (Nahl:112)ayetini “Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık. Bu, zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezâdır. Biz elbette doğru söyleyeniz.” Ayetiyle açıklamaktadır. (Hamza, 1997: 14)

Kıssalarda çoğu yerde zaman, mekân ve kişilerin isimleriyle verilmediğini görüyoruz. Mesela Ashab-ı Kehf'te isimler, mağaranın nerede olduğu, olayın gerçekleştiği zaman verilmemiştir. Aynı şekilde Ashab-ı Uhdut, Ashab-ı Sefine, Ashab-ı Cenneh gibi birçok kıssada yukarıdaki unsurlar belirtilmemiştir. Genel bir kavram kullanarak kıssanın vermek istediği mesajı incelemiştir. Ayrıca risaletin ilk yıllarında icmali olarak verilen konuların

ilerleyen yıllarda tafsili olarak verildiğini görmekteyiz. (Bâzergân,1998:215) Bu anlattığımız tafsil mevzuu yukarı ile çelişki olarak algılanmamalıdır.

Kıssalar, Kur'ân'ı hayata geçirecek biçimde somutlaştırmak için vasıta olarak kullanıldığından dolayı ilahî hitap içerisinde önemli bir yer tutar. Geçmişten bugüne ve geleceğe, doğruları ve yanlışları ayırt edebilme imkânı tanır. Kıssalar; korkutma ve terbiye etme, müjdeleme, akîde ve ibadetlerin esasını bildirme ve güzel ahlakı tanıma açısından önemlidir. (Ergin,2014:2) Bütün bunlar peygamberlerin vasıtasıyla anlatılmaktadır. Zira vahiyde insan algısının üstünde ifadeler de olabilmektedir. Peygamberler Allah'ın izniyle bunları açıklarlar. (İzutsu,189-190) Allah'ın Kur'an kıssalarını anlatması hikmetinin gereğidir. Çünkü dünyanın birçok yerinde olan olayları ve birçok peygamberlere ilişkili olan meseleleri bizlerle paylaşmıştır.

DİL ÖZELLİKLERİ

Kur'an dil ve o dilin kullanım yönüyle mucizevi bir değer taşımaktadır. Zira Kur'an; lafız, lafızla tamamlanan mana ve her ikisini bir arada tutan nazım olmak üzere üçe ayrılır. (Eren,2014:134)

Kur'an dili arapça olduğundan gramatik değeri yüksek, geniş anlam içeren, kelime türetmeye yatkın ve çokça kelime barındıran bir özelliğe sahiptir. Ancak Kur'an masa başından belli bir yazar tarafından belirli bir planla ya da mühendislik projesiyle üretilmiş fikir, bilim ve sanat kitabı değildir. (Paret, 1995:19) Kur'an kendisini muhatabın diliyle ifade etmektedir. Arapların kültür birikimi ifadelerin şekillenmesinde rol oynamıştır. Kur'an sadece Arapça inmemiş, aynı zaman da Arap ufkuna uygun olarak ta inmiştir. (Câbirî,2011:220)

Kur'an dil özelliklerinden biri de kıssaların tekrarlarında görmekteyiz. Bu kıssalar farklı yönleriyle tekrar edilmiştir. Bu da bulunan çevre ve duruma göre şekillenmiştir. Bu durumda kıssa te'kittir konu tekrarı değildir. Bu Arap dilinde geleneksel bir ifade üslubudur. (Öztürk,2016:188)

Kur'an bir uyarı va'd ve vaidir ve ibret vesilesidir. Nazmın güzelliği lafzın sağlamlığı, demagojiden uzak olması, anlamların üstünlüğü ile kalplere temas eden tilavetiyle hıfzı da kolaylaştırmıştır. (Baysal,2018:19) Kur'an ezeli kelimeler olduğundan ifade edilen mana her zaman hitap etme özelliğine sahiptir. Dolayısıyla kıssalarda anlam genişliği dar olarak değerlendirilemez. "De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir."(Kehf,18:109) ayetiyle yakalanması gereken çok ufkun olduğu belirtilmiş bunların yakalanması gereğine işaret edilmiştir.

KISSA ANLATIMI

Kıssalar verilmek istenen mesaja giydirilmiş elbise mesabesindedir. Anlatılan tarihsel olayla kamu hafızasında güçlü bir tarzda kalıcılığı sağlıyor. İlk olarak başlanılan Adem kıssası farklı merhalelerle anlatılmaktadır. Ademe secde meselesi, yasaklı ağaç bölümü, iki

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

çocuğunun mücadelesi gibi bir dizi serüveni anlatılmıştır. (Şeybetu'l Hamd,1423:28) Kıssanın bir bölümünde "Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), "Andolsun seni öldüreceğim" dedi. Diğer de "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder" dedi. "Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."(Bakara,2:27-28) kin ve kıskançlığın doğurduğu bir ölüm olayı dile getirilmektedir.

"İbrahim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrahim: Hayır! İnanırım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim), dedi. Bunun üzerine Allah: Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdir, hakîmdir, buyurdu." (Bakara,2:60)

Ayetinde ahirete olan inancın pekişmesi için küçük yaşlarda İbrahim'den örnek vererek olayı pekiştirmiştir. Bu kıssa ile her zaman ve her asırda kalpleri vesveseye düşürecek bir durumu öyküleyerek açıklıyor. Bir mucize eseri kuşların ölümünden sonra bir dirilme gerçekleştirerek mesele açığa kavuşturulmuş oluyor. Hz. Musa'nın bakara olayı da yine diriliş inancının örneklerindedir.

Yüzlerce kıssada öyküleyici anlatım kullanılmış bu dilin kullanılmasının önemi gözler önüne serilmiştir. "Dileseydik elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler."(A'raf,7:176) Kıssanın tarihi göndermesi yapıldıktan sonra üzerinde düşünce yoğunluğuna gidilmesi tavsiye edilmiştir.

KAYNAKÇA

Baysal,S.(2018) Üslubu'l Kur'an'ın Tefsir İlmi ile İlişkisi, *Bilimnanme Dergisi*, XXXV,397-432

Bostanî. M. (h.1428) *Kasasu'l Kur'an'l Kerim Delaliyyen ve Camaliyyen*,İran: Müessetus Sebtin.

Bâzergân,M. (1998) *Kur'an'ın Nüzul Süreci*, trc. Muhammed Feyzullah, Yasin Demirkıran, Ankara: Fecr Yayınevi

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Cabirî,M.A.(2011)*Kur'an'a Giriş*, çev. Muhammed Coşkun, İstanbul: Mana Yayınları

Emel Yavuzoğlu Ergin, (2014) İslam Toplumunu İnşa Sürecinde Kur'an Kıssalarını Seyri, Doktora Tezi,2014.

Eren, A.C. (2014) Kur'an Metninin Dil Özellikleri, *Akev Akademi Dergisi*,Yıl 18,sayı 59.

İzutsu, T. *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul:Yeni Ufuklar Neşriyat

Hamza, U. M. A. (1997) *Kasasu'l Kur'ani ve Eseruhu fi İstinbati'l Ahkam*, Kahire: Daru'l Feth,

Paret,R.(1995) *Kur'an Üzerine Makaleler*,çev. Ömer Özsöy, Ankara:Bilgi Vakfı Yayınları

Sa'dî A. (h.1428)*Mesabihu Diya min Kasasu Enbiya*, Riyad: Şebketu Aluke

Şeybetu'l Hamd,A.(h.1423)*Kasasu'l Kuran'i Kasasu'l Hak* Riyad: Mektebetu Fahd Vatanî

Öztürk,M. (2016) *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, İstanbul: Kuramer

KUR'AN KISSALARININ KARAKTER GELİŞİMİNE KATKISI

THE EFFECTS OF KUR'AN PARABLES ON CHARACTER DEVELOPMENT

Eşref İNAN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ÖZET

Kur'an üslubunun kendine has bir özelliği vardır. Şiire ait özellikler barındırdığı gibi şüphesiz nesir boyutu da vardır. Ancak şiir ya da nesir olarak belirtmenin doğru olmadığı bütün Arap dil bilimcilerinin ortak görüşüdür. Kur'an'ın asıl hedefinde insanların Allah'ı ve diğer iman esaslarını yerleştirmek olduğu için dil yönü iyi işlenmektedir. Kıssa metoduyla insanların meyli güçlendirilmiş, yerleştirilmek istenen mesajlar öylece yerleştirilmiştir. Hikayeler birçok ayette gerçekliği dile getirilmiş şüpheyi bertaraf etmiştir. Böylece kişiliğin şekillenmesi açısından yöntemin doğruluğu pekiştirilmiştir. Doğru temellendirilmeyen çalışmaların, kalıcı olamayacağı göz önünde bulundurulduğunda bu pekiştiricilerin Kuran'da sıklıkla teyit edilmesi elbette önem arz etmektedir. Kur'an peygamberlerini ideal modeller göstermiş, onlara uymayı zorunlu kılmıştır. Kıssalar bazen peygamber ve mücadelelerini işlemiş, bazen diğer toplumlardaki olayları anlatmış, bazen de peygamberimiz hayatta iken yaşamış olduklarını dile getirmiştir. Toplumda önemli izler bırakanlar, genellikle hayat hikayeleri ile tanınmaktadırlar. Kişiyi toplumda saygın kılan karakter ve kişiliğindeki güzelliştir. Kur'an da insanlara bu bireysel ve toplumsal kıssaları öğreterek arzulanan karakter oluşumuna yatırım yapmaktadır.

Dil, iletişimde en önemli araçtır. Günümüzde bu, bütün berraklığıyla kendini hissettirmektedir. Peygamberler, dili gerek sözlü ve gerekse yazım şeklinde kullanarak iletişimi sağlamaktadırlar. İnsanlar o günün şartlarında kıssalara farklı bir üslupla karşı kaşıya kalmışlardır. Müşrikler arasında Yahudilerle irtibatlı olanlar ve ayrıca tarihi bilgiye sahip olanlar peygamberden Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn gibi kıssaları anlatmalarını istemişlerdir. Allah da bir süre sonra bu kıssa diliyle onlara cevap vermiştir. Bazı kıssalar çok kısa hatta bir iki ayetle ifade edilirken, bazen de Yusuf kıssası gibi uzun bir boyutuyla dile getirilmiştir. Eğitimde de karakter gelişimi açısından hikayeler kullanılmıştır. Roman ise daha uzun boyutta işlendiği için toplumda karşılık gören uzun hikayelerdir diyebiliriz. Tiyatro, sinema gibi birçok sanatsal çalışma da bu hikâye mantığıyla gitmiştir. İşte Kur'an'ın üslup olarak kullandığı bu tarz ebetteki önemli bir karakter formülü olduğu açıktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Kıssaları, Karakter, Dil, Üslup

ABSTRACT

The wording of Koran has a special characteristics. Koran includes the feature of poetry and prose together. But it is a common agreement that we can not say it is poetry or prose according to the all Arabic Linguists. Because the main aim of Koran is introduce Allah and put into religion in human hearts, The language side is used in a perfect way in Koran. By the way of parable method, Koran strengthen the tendency of people and so the aimed messages are settled by this way. The parables destroyed lots of doubts that expressed in verse of the Koran. So, it is consolidated that the method is true for shaping the character. As we know, the works that not based in a correct way can not be permanent, so it is very important to express intensifying used in Koran has very effective in order to supply this . The Koran shows the prophets as ideal examples and it is obligation to obey them. The parables sometimes tells the struggles of prophets and sometimes tells the events in other societies and sometimes tells the events occurred in our prophets life. The persons who has an important effect on society is generally known by their life story. The things that make someone respected in society is beautifulness in his/her character and personality. The Koran invests aimed characters by teaching this individual and social parables.

Language is the most important tool for communication. We can see this importance very clearly in our age time. The prophets used the language both by speaking and writing to make communication. The people came face to face in a different parables wording in that age conditions. The people who are not muslim, related to Jewish and has historic knowledge wanted our prophet to tell stories about Ashab ı Kehf and Zülkarneyn. Allah gave answers by the ways of parables language after in a short time. Some parables are very short even has one or two verses but someones are told in very long way like parable of Yusuf. In education, stories are used also to improve characters. Because novel tells something in a very long way, we can say it is also long story that accepted by society. Theatre, cinema and the other artistic works have the same story logic. It is clear that, this story method used by Koran is a very important formula for character.

Key Words: Koran Parables, Character, Language, Wording

GİRİŞ

Dil insanlar arasında duygu, düşünce, bilgi ve tecrübeleri paylaşmaya sebep olan önemli bir etkidir. (Hogg,616) Bu özelliğinden dolayı onu mesajları karşı tarafa iletmekte en güçlü bir silah olarak görebiliriz. Arap cahiliyesinde şairler, edebiyatçılar en ön saftaydı. Onların insanlar üzerindeki tesirleri oldukça fazlaydı. Ortamın bu şekilde seyretmesinden dolayı Kur'an bu yönüyle dikkatleri çekmiş ve kendisine bir benzer getirilmesi istemiştir. "Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır. (Bakara,3:23-24)

Kur'an Allah'ın insanlara kabul ettirmeyi istediği hedefleri dilin bu özelliğini öne çıkararak davasına alt yapı oluşturmuştur. Yapılan tebliğ ve davetler insanlarda makes bulunca bütün hissiyatlarıyla onun emirlerini anlamaya ve yaşamaya gayret göstermişlerdir. Bu kabulden sonra kimlik ve karakter oluşumu birçok ayetle sağlanmıştır. Kıssaların diliyle yapılan bazı kişilik betimlemeleri insanlarda önemli bir seviye kazandırmıştır. Yusuf kıssasında hikmeti ve iffeti, Hz. Eyyub'ta sabrı, Hz. Nuh'ta mücadeleyi, Şeytan kıssasında kibri öğretmektedir. Daha birçok yerde peygamber şahsında güzel huyları yerleştirmeyi sağlarken, Kur'an'a muhalif anlayış sahiplerine ait kıssalarda nefret yönünü yerleştirmeyi esas almıştır.

KUR'AN'DA BAZI KARAKTERLER

Kıssalar, kulun Allah ile olan münasebetinin bir çeşit panoromasıdır. Bireyler arasında tek ya da iki yönlü olarak meydana gelen düşünce, duygu ve haber alışverişidir. Önder,1992:30) Kuranda açıklanan Firavun tiplemesi İslamî gelenekte Allah'ın otoritesine karşı çıkan zalim, zorba ve despot her kişi için kullanılan bir karakter modelidir. (Gündüz,1998:131) Firavun kıssası sıklıkla zikredilmiş ve bu büyükleme davası onu şahsında kötü bir karakter olarak belirtilmiştir. Bir insan kibrinin tatmin arzusunu kötüye kullanarak Tanrısallaşmaya doğru giden uzantıya çevirir. (Adler,2003:225) Mülk ve hakimiyeti ele geçirmenin bir etkeni de asabiyettir. Gerek kabile ve gerekse bireysel asabiyetin yegâne maksadı üstünlük kurmak ve herkese hükmetmektir. (İbn Haldun,2007:101) Bu duygu ve arzular genellikle zulme dönüşür. Tarih sürecinde yapılan saltanat kavgaları gösteriyor ki insan heva ve hevesine her şeyi feda edebilecek bir seviyeye çıkabilir.

Kıssalarda kiminde akla, kimini de kalp ve duygulara hitap daha ağırlıklıdır. (Şimşek,1993:101) İnsandaki binler ve duygular sürekli olarak batıla meyl etmektedir. Kıssalarla verilen tarihi gerçekler bu batıl meyillerin en güzel mecrada kişilik gelişmesine katkı sunmaktır.

“Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Bununla beraber) Allah çoğunu affeder.” (Şura,42:30) ayetiyle kişinin karşılaştığı musibetin onun hatalarından kaynaklandığını bildirerek düzelme yolunda bir kural çizmiştir. Hatalardan vazgeçilmezse elbet karşılığındaki sonuca maruz kalacaktır.

“Muhakkak ki bu zulmedenlerin de geçmişlerinin payı gibi (azaptan) bir payları vardır! O halde acele etmesinler!” (Zariyat,51:59) Kur’an toplumların helakine dikkat çekmiş, acelecilikten ilahi mesajlara karşı çıkmalarını engellemeye çalışmıştır. (Kasapoğlu,2006:108)

“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etraftan dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için dua et, iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.” (Al-i İmran,3:159) Uhud savaşı gibi önemli bir savaşın mağlubiyeti karşısında önemli bir tavır sergilenmiştir. Bu duruş önemli bir karakterin izlerini taşımaktadır. Tarih boyunca cihadı esas alan müminlerde ve komutanlarda olası bir yenilgide önemli bir kişilik betimlemesi yapılmıştır. Ayrıca istişarenin önemi pekiştirilmiş, bireysellikten toplumsallaşmaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. Mümkün oldukça Kur’an hoşgörülü olmayı teşvik etmiştir (Çelik,2001:24-25)

KURANDA AYET KARAKTER İLİŞKİSİ

Kibir ve büyülenme yasaklanmış orijinal bir benzetme ile bunun çirkinliği açıklanmıştır. Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen (ağırlık ve azametle) ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin.” (İsra,17:37) aynı şekilde Şeytanın Ademe secde etmemesi ve doğurduğu sonuç oldukça dikkat çekici kıssalardandır. Dolayısıyla daveti üstlenen peygamberler oldukça mütevazî olmuş, insanların gönlünde taht kurmuşlardır. Mekke’yi fetheden peygamber asla bir kibir sergilememiş, bilakis mütevaziliği en güzel şekilde göstermiştir. Kendisine yapılanları affetmiş ve insanların gönlünde taht kurmuştur.

“Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun(varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.” (Rum,30:21) Eşler arası diyalogda sevginin esas olduğu belirtilmiş, fıtratta yerleştirilen sevginin evlilik kurumundan daha güçlü bir bağa dönüşmesinin gereğini vurgulamıştır. Toplumların bunu tefekkür ufuklarında değerlendirerek ailevi saadetin önemi vurgulanmıştır.

“Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tövbe etmezse işte onlar zalimlerdir. (Hucurat,49:11) Bu ayette birkaç karakterden bahsetmiştir. Kimsenin bir başkasının aleyhine geçip propaganda

yapmamasını dillendirmiş, bundan dönülmesini ifade etmiştir. Lakap veya incitici söz içeren bütün davranış ve tutumları Kur'an eleştirmiştir.

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçın. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.” Hucurat,49:12) Toplumsal bünyeyi zedeleyen kötü zan, kusur araştırma, çekiştirme, gıybet gibi her çeşit davranışın olmaması gerektiğini emretmiştir. Gıybeti kardeşinin ölü etine yemek gibi bir benzetmeyle nefiste ciddi bir nefret duygusu oluşturmuştur.

“Rahmân'ın(has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) "Selam!" derler.” (Furkan,25:63) ayetiyle de toplumsal hayatta cahillik yapanlara karşı en olgun davranışı sergilemeyi belirtmiştir.

Sonuç olarak Kur'an çok önemli kişi profilleri çizmiştir. Kıssaların diliyle önemli karakterler sembolize etmiş, ayetlerdeki hükümlerle onları kural altına almıştır. Kıssaların dilindeki kalıcı olma özelliğiyle karakterlerin pekişmesini sağlamıştır. Toplumsal hayatın her kademesinde insanlık için gerekli olan ahlakın şekillenmesine ciddi katkılar sunmuştur.

KAYNAKÇA

Adler, A.(2003) *İnsan Doğasını Anlamak*, İzmir :İlyayayınevi

Çelik, İ, (2001) *Kur'an Işığında Hoşgörü ve Şiddet*, Bursa

Gündüz, Ş. (1998) *Din Ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları

Hogg. A., Michael- M.Vaughan, Graham(2007) *Sosyal Psikoloji*, Çev. İbrahim Yıldız – Aydın Gelmez, Ankara :Ütopya Yayınları

İbn Haldun,(2007) *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul :Dergah Yayınları,

Kasapoğlu, A.(2006) “İnkâr ve Acelecilik Karakteri”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, c. IV,sayı: 1,

Önder, N.K.(1992),*Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler*, İstanbul

Şimşek,S.(1993) *Kur'an Kıssalarına Giriş*, İstanbul :Yöneliş Yayınları,

AİLEDE SAYGI ÖLÇEĞİ (ASÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Meryem TERZİ
Nuray ERŞAHİN
Demet KARAMAN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Ailede Saygı Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir. Araştırma 167'si kadın, 83'ü erkek olan 250 genç üzerinde yürütülmüştür. Ailede Saygı Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ailede Saygı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ailede Saygı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır. Ailede Saygı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %31,83'ünü açıklayan, öz-değeri 4,78 olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .47 ile .67 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı .84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .39 ile .58 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Ailede Saygı Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ailede Saygı, Geçerlik, Güvenirlik

Abstract: The purpose of this research is to develop Family Respect Scale and to examine its reliability and validity values. The study was conducted on 250 young people. Family Respect Scale is rated on a five-point Likert-type. Structural validity of the scale was examined by exploratory factor analysis. Reliability of the scale was examined by Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes of the scale were performed with SPSS 20 package programs. The EFA demonstrated that the 15 items loaded on one factor and the amount of total variance explained by one factor was 31,83%. Factor loadings ranged from .47 to .67. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was .84.

Corrected item-total correlations ranged from .39 to .58. These findings demonstrated that this scale may be used as a valid and reliable instrument.

KeyWords: Respect, validity, reliability

GİRİŞ

Aile içinde saygı; birliktelik ve aidiyet duygusunu destekleyen, duygusal besini sağlayan ve tanımı zamana göre değişse de nitelik olarak evrensel bir içeriğe sahip olan önemli bir sosyal pekiştireçtir. Aile içinde saygının dozu ve düzeyi bir dizi ailevi problemin önlenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Günümüzde aile içinde ebeveyn ve çocukların iletişim süreçlerinde saygıyla ilişkili bazı problemler yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle bireylerin aile içindeki saygı unsurunu algılamalarına yönelik ölçme araçları geliştirilmesi son derece önemlidir.

YÖNTEM

Çalışma grubu:

Araştırma 18-29 yaş arası 167'si kadın, 83'ü erkek olan 250 genç üzerinde yürütülmüştür.

Madde Havuzu:

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle ailede saygı alanı ile ilgili araştırmalar ve bu konuya yakın ölçme araçlarının maddeleri incelenmiştir. Ayrıca psikoloji bölümü öğrencileri ile ailede saygı kavramından ne anladıkları noktasında görüşmeler yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda 21 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler dilbilgisi, anlaşılabilirlik ve ailede saygıyı ölçüp ölçmediği noktalarında incelenerek, sonuçta 15 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

Ölçme aracı:

Ailede Saygı Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar yüksek düzeyde saygıyı göstermektedir. Uygulamaya başlamadan önce denemelik form incelenip, yazım ve alan uygunluğu olarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

İşlem:

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Ailede Saygı Ölçeğinin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ailede Saygı Ölçeğinin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenirlik:

Ailede Saygı Ölçeğinin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam ilgileşim katsayıları hesaplanmıştır. Madde-toplam korelasyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklar (Büyüköztürk, 2004).

Yapılan analiz sonucunda ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .39 ile .58 arasında değiştiği görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .84 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
s1	54,3544	69,954	,432	,836
s2	55,0908	68,370	,482	,834
S3	54,8200	67,500	,583	,828
S4	55,1135	67,620	,493	,833
S5	54,7480	67,850	,520	,831
S6	54,8781	66,973	,497	,833
S7	54,5874	70,946	,441	,836
S8	55,2000	67,690	,459	,835
S9	54,4320	69,718	,500	,833
S10	55,1230	69,577	,404	,838
S11	54,7520	68,798	,488	,833
S12	54,9080	68,838	,444	,836
S13	54,6918	70,216	,423	,837
S14	55,0010	66,755	,538	,830
s15	54,7159	69,169	,386	,840

Yapı Geçerliği:

Ailede Saygı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi AFA sonucunda toplam varyansın %31,83'ünü açıklayan, öz-değeri 4,78 olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

.84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri. 47 ile.67 arasında sıralanmaktadır. Bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

	Component
	1
s1	,516
s2	,581
s3	,673
S4	,592
S5	,612
S6	,589
S7	,533
S8	,560
S9	,586
S10	,485
S11	,577
S12	,529
S13	,499
S14	,621
s15	,471

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Ailede Saygı Ölçeğini geliştirmek ve geçerlik ve güvenilirlik analizlerini gerçekleştirmektir. Araştırmadan elde edilen bulgular ölçeğin yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirlik ölçülerine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği dikkate alındığında (Büyüköztürk, 2004), ölçeğin madde toplam korelasyonlarının yeterli olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç-tutarlılık güvenilirlik katsayısı testte yer alan maddelerin birbirleri ile tutarlı, dolayısıyla iç tutarlık anlamındaki güvenilirliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınır, tek boyutlu ölçeğimize ilişkin güvenilirlik düzeyinin .84 olarak yeterli olduğu söylenebilir. Bu bulgulara dayanarak Ailede Saygı Ölçeğinin aile danışmanlığı, psikoloji ve eğitimde kullanılacak, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR:

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

KÂTİP ÇELEBİ’NİN ESERLERİNDE URFA

Dr. Öğr. Üyesi Vesile ALBAYRAK SAK
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan yerin yukarı kısmına verilen ad olan El-Cezire buraya yerleşen Arap kabilelerinin Diyarımudar, Diyarırebia ve Diyarıbekr olmak üzere isimlendirdikleri bölgedir. Diyarımudar olarak adlandırılan bölümde yer alan Urfa, Irak ve Suriye’yi birbirine bağlayan kadim yollar üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Asurlular, Medler, Persler, Makedonyalılar, Bizanslar, Moğollar dönemlerini yaşayan ve yüzyıllar boyunca güç mücadelelerine sahne olan şehir 1514’te Safevilerin eline geçerek müstahkem sınır kalesi oldu. Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi’nin ardından alınıp 1517’de Ruha adıyla Diyarbakır eyaletine bağlandı.

Yaklaşık yüz sene nispi istikrar döneminden sonra XVI. yüzyıl sonlarında Anadolu’da başlayan Celali İsyanlarının akabinde XVII. yüzyıl, Safevilerin doğuda Bağdat’ı ele geçirmeleri, OtuzYıl Savaşları’nın buhranı ve bu buhranın Anadolu’da mezhep problemlerini tetiklemesi, devlet adamlarının tahakkümü ve içte, dışta daha pek çok sorunla asayiş ve emniyetin sağlanması adına sert tedbirlerin alındığı bir devirdir. Osmanlı’nın söz konusu durumu ve bölgedeki güvensizliğin devamı Urfa’da halkın topraklarını terk edip göçmelerine neden oldu. Yaşanan uzun durgunluk döneminin ardından bölge ve şehir Osmanlı padişahlarından farklı bir şahsiyete sahip olan IV. Murad’ın Bağdat Seferi’ne giderken Konya, Ereğli, Adana, Halep, Antep, Birecik ve Urfa menzillerine uğraması ve burada bir müddet kalmasıyla hareketlendi. Öyleki Padişah ordunun yürüyüşü sırasında uğradığı yerlerde görevlerini ihmal edenleri, Mehdilik iddiasıyla ortaya çıkıp bölge ahalisini haraca bağlayanları, tütün içenleri cezalandırdı. IV. Murad dönemi bütün bu yaşananlarla muhtelif sahalarda yetişmiş fikir adamları bakımından Osmanlı Devleti’nin en dikkate değer bir devresi olmuştur.

Çalışmamız, Tercan Seferi, Safevilere karşı girişilen Bağdat Seferi ve IV. Murad’ın Revan Seferine katılan, 1639’dan sonraki yıllarını ise tamamen ilimle meşgul olarak geçiren, otobiyografiden astronomiye coğrafyadan tıpa hemen her türde ciddi telif örneği eserler kaleme alan ve bir münevver olarak IV. Murad döneminin ıslahat çalışmalarında yer alan Kâtip Çelebi’nin Osmanlı kronikleri arasında özel bir yere sahip Fezleke ve Osmanlı ülkelerinin ilk ve yegâne sistematik coğrafya kitabı olarak nitelendirilen Cihannümâ’sında 17. yüzyıl Ruha’sının anlatımını esas almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fezleke, Cihannümâ, Kâtip Çelebi, Ruha.

URFA IN THE WORKS OF KÂTİP ÇELEBİ

Al Jazeera the name given to the upper part of the place between the Tigris and Euphrates rivers , is the region designated by the Arab tribes settled here called as Diyarimudar, Diyarirebia and Diyariakr. The location called as Diyarimudar, which connects Urfa, Iraq and Syri is a city founded on the ancient roads. The city which survived during the periods of Assyrian, Medes, Persians, Macedonians, Byzantines, and Mongols and which witnessed many power struggles for centuries occupied by the Safavid in 1514 and had been a fortified border castle. It was attached to Diyarbakir city with the name of Ruha after Yavuz Sultan Selim's Iranian military expedition

After about a hundred years of relative stability, it was a period which started at the end of XVI century in Anatolia and in which many drastic measures were taken to maintain the order and safety of the community due to many and internal and external problems, tyranny of the statesmen, the crises of the Thirty Years War and triggering of the sectarian problems in Anatolia by these crisis and occupation of the Baghdad in the east by the Safavids after the Jelali Revolts.

The aforementioned situation of the Ottomans and the continuation of the insecurity in the region caused the people to leave and immigrate from their lands in Urfa. After the long period of recession, the region and the city was livened up with the visit and stay of Murad IV with a different personality when he was going to Baghdad Expedition on the way of Konya, Eregli, Adana, Aleppo, Antep, Birecik and Urfa. In fact, Sultan punished during the march of army those who neglect the tasks, who appeared by claiming Mahdism, and forced the inhabitants to pay money and who smoke tobacco. The period of Murad IV has been the most remarkable period of the Ottoman Empire in terms of the intellectuals who were trained in various fields.

Our study is grounded on the narration of Ruha of 17th century in the Cihannümâ, the first and only systematic geography book of the Ottoman countries, and Fezleke having a special place among the Ottoman chronicles of Kâtip Çelebi who participated in Tercan Expedition, Baghdad Expedition against the Safevids and the Revan Expedition of Murat IV and who spent his years after 1639 by occupying himself with science and who wrote many serious examples of copyrighted work almost in every fields from autobiography to astronomy, from geography to medicine, and who was involved in the reform works of the Murad IV period as an intellectual

Key Words: Fezleke, Cihannümâ, Kâtip Çelebi, Ruha.

Giriş

Anadolu, Irak ve Suriye'yi birbirine bağlayan El-Cezîre'nin Diyârımudar diğer adı Mezopotamya olan kısmında kalan Urfa, Musul'u Halep'e bağlayan kadim yollar üzerine

kurulmuş bir şehirdir. Milattan önce birinci binden başlayarak Asurlular, Medler, Persler, Makedonyalılar, Emeviler, Abbasiler, Bizanslılar, Safeviler dönemlerini yaşayan Urfa, tarih boyunca güç mücadelelerine sahne olmuş 1517’de Osmanlılarla Safeviler arasında geçen muharebede Mardin’in ardından alınan şehir Osmanlı sancağı statüsünde Diyarbakır eyaletine bağlanmıştır.

Ne var ki XVI. yüzyılın sonlarında isyanlar sırasında Celali Karayazıcı Abdülhalim’in eline tekrar geçen şehir yeniden kurtarılsa da bölgedeki güvensizlik halkın topraklarını terk edip buradan göç etmelerine neden olmuş, Meşrutiyete kadar Osmanlı döneminde Ruha olarak kullanılan ismi de şifahi söyleyişle Urfa’ya (Turan 2010, 337) dönüşmüştür.

Ruha’nın Osmanlı dönemindeki anlatımını yapan edebiyatçılardan biri de 1033-45 (1624-35) yılları boyunca Doğu Anadolu’da ordu ile birlikte seferde bulunan, Bağdat’ın sonuçsuz kuşatılmasına, Erzurum kuşatılmasına ve IV. Murad’ın İran Seferi’ne katılan (1633-1635) (Babinger 1992, 215) bu tarihten sonra da kendisini bilimsel çalışmalara adanmış Kâtip Çelebi’dir.

Kâtip Çelebi’nin Ruha hakkında bilgiler verdiği eserlerinden biri Cihannüma’dır. Çelebi’nin Garplıların ve Yunanlıların ileri gittiklerini gördüğü coğrafya alanındaki bu eseri sayesinde insan bir anda cihan seyyahları gibi dünyayı dolaşabilecek, bütün ömürlerini seyahate adanarlardan daha çok bilgi edinebileceklerdir. Üstelik coğrafya bir devletin başında bulunanların bilmesi lazım gelen işlerden biridir. Onlar için bütün yeryüzünü tanımak mümkün olmasa bile hiç olmazsa Osmanlı İmparatorluğu ile ona sınırdaş olan memleketlerin bilinmesi şarttır. Bu bilgilere dayanılmadan yapılan sefer hazırlıkları boştur. Zira küffar bu ilimlere önem vermek suretiyle yeni dünyayı bulup Sind ve Hind limanlarına yayılmışlardır (Gökyay 1991, 26), demekte, sorunlarla dolu bu yüzyılda Osmanlı için düzelme çareleri aramaktadır. Tuhfetü’l-Kibâr Fî Esfâri’l-Bihâr adlı eserinde “Umulur ki bu kitabın söyledikleri üzerine düşünüp onlardan yararlanmaya iltifat buyuralar.” diyerek eserlerini hangi gaye ile kaleme aldığını belirtmektedir (Gökyay 2007,14).

Kâtip Çelebi denizlerden, karalardan, adalardan, akarsulardan, yerleşmelerden, yollardan bahsettiği Cihannüma adlı eserinde 908’de Şah İsmail’in bu semtleri (Doğu) istila ettiğini ve Âl-i Osmandan Yavuz Sultan Selim tarafından feth olduğunu ifade ettikten sonra Ruha’dan şöyle bahsetmektedir:

Eyâlet-i Raqqâ hâlâ Urfa dirler bir eyâletdür. Hudûdî şarqda Musul cenûbda beriyye-i Sincar garbda Fırat şimâlde Diyârbekir, et-taqsîm benî rebî’a cümlesine Deyr-i Raqqâ Rehâ nâm-ı diger Urfa, Suruc, Hâbur dağı Harran, Cülâb, Neyric Darâ dağı Beni Kays. Bu eyâlet altı yüz elli kılıçdur. Cebelûlerle biñ dört yüz ‘asker olur (Kâtip Çelebi 1145, 403), demektedir.

Cihannüma’da Kâtip Çelebi Fırat Nehri üzerinde yer alan yerleşim yerlerini saymakta ve eyaletin gönderdiği asker sayısını da 1400 olarak vermektedir. Kâtip Çelebi, tımar sahiplerinin yıllık gelirlerinin kendi ihtiyaçlarına ayırdıkları üç bin akçesi “kılıç hakkı, kılıç” olarak tabir olunan bundan sonraki her üç bin akçesi için de bir adet teçhizatlı asker yetiştirme

üzerine kurulan Padişah ordusuna asker sağlamak için tasarlanmış tımar sisteminden söz etmektedir.

Kâtip Çelebi Urfa'nın paşa sancağı olduğunu belirttikten sonra şu bilgileri vermektedir:

Қысса-и Һаліл 'aleyhi's-selām ve Nemrūd halk içinde bu şehirde olmak üzeredür lakin kütübde Bābil қaryelerinden көше nām қaryededür (Kâtip Çelebi 1145, 403).

Olayların açıklanmasında ilmin rehberliğinden hiçbir zaman ayrılmayan, hemen her konuda okuduğu kitaplar sayesinde bilgisini genişleten Kâtip Çelebi'nin sırası geldiği vakit bunları kullandığı gözden kaçmamaktadır. Kâtip Çelebi halk içinde Nemrut'un bu şehirde olduğu söylense de kitaplarda Babil kralı olduğunu belirtmesi bilimsel bakış açısının bir sonucudur. Gerçekte o Arapça eserlerinde ve Cihannüma'da eksiklikleri tamamlamak için Batı kaynaklarından yararlanmayı Türkiye'de belki ilk olarak düşünenlerdendir (Gökyay 1986, 29).

Kâtip Çelebi'nin Urfa hakkında verdiği bilgiler tarihi coğrafyanın da güzel bir örneğidir.

Urfa şehrinün iç қал'ası bir маһал-и мүртефи'de dīvār üzerinde iki 'amūd-ı refi' vaz' olunmuşdur ve dibinde iki yirden vāfir şu қaynayup çıkar ve göl gibi мүмтед olup duru idi, mildür ırмақları ақар biri таһра һисāрун dīvār dibinden қықup ғарbdan шарқа yüz зирā' қадар мүмтед bir uzun һавуз gibidür. Şimāl tarafı bāğçeler ve cenüb tarafı cāmi' ve tekye ve nihāyetinde Şeyh 'Ali Қашrı ki şu üzerindedür һавуза nāзırdur bī-nazır mesire olmağıla kibār varduқ da anda eɡlenürler. Cāmi' içinde ol şunuñ menba'ı ziyāretgāhdur, Һазret-и Һаліл'aleyhi's-selām мақāmıdur ve şu қықduğı yire yapılmışdur, ziyāret olunur ol iki gölüñ ayakları ikişer үчер degirmen yürүdür, şehrüñ vaşatından geçүp таһра bāğçeleri сақи ider ve bu ziyāretgāh balıɡını kimse тутup ekl itmez ve şayd iden adama elbette bir zarar işābet ider, öyle meşhūr ve мүте'arifdür ve şehir қurbında ba'зі tilāl ü cibāl ve 'azīm мағарalar vardur, сүрāһ сүрāһ taşlu тағлудur, bī-nazır enāri olur, bu Urfa һалқı ɡāyet şecī' olurlar (Kâtip Çelebi 1145, 403).

Kâtip Çelebi yaşadığı XVII. yüzyılda çağdaş coğrafya ilke ve yöntemlerini kullanarak Urfa'yı geçmiş bir zaman diliminde araştırmıştır. Hatta o söz konusu eserini iki kez kaleme almış yalnız metin olarak meydana getirilmesinin yeterli olmadığını dikkate alarak eserine şekil ve haritalar eklemiş, Osmanlı döneminde coğrafyadaki değişimleri kendisiyle başlatmıştır (Elibüyük 2009, 94). Benzersiz narlarının yanında yaşadığı yüzyılda yiğit, yürekli insanların söz etmesi Urfa'yı ve insanını ne kadar iyi tanıdığının bir göstergesidir.

Bir asker çocuğı olup asker sınıfına giren Kâtip Çelebi Tercan, Erzurum, Hemedan, Bağdat muhasarasına iştirak etmiş, IV. Murad'la Revan seferine katılmış, seferlerde on yılını harcamış, cihad-ı asgardan, cihad-ı ekbere, askerle yapılan savaştan cehaletle yapılan savaşa (Özçelik 2017, 3) dönmüş, 1645'te de haritacılık merakı sebebiyle Girit Seferi'ne katılmıştır. 1635'ten sonraki cehalet savaşı için hemen her türde telif eser kaleme alan bu Osmanlı aydınının tarih ilmine bakış açısı da dikkate değerdir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Kâtip Çelebi'nin bir diğer eseri olan Türkçe Fezleke'si ise 1591'den başlayarak 1655 tarihine kadar olan vukuatı işleyen Arapça Fezleke'sinin eki olan bir eserdir. Gerçekte onun ilgisini en çok çeken eserler tevarih, tabakat ve vefayat kitapları olmuştur. Keşfü'z-zunûn'da Arapça Fezleke'sinden bahsederken elinden bin üç yüz tarih eseri geçtiğini söyler. Bu ilmin (tarih) amacının geçmişi tanımak yararının ise ibret almak, hisse kapmak, tarihin bize verdiği tecrübeler sayesinde zarar getirecek olanlardan kaçınmak ve yararı olanlardan faydalanmak olduğunu belirten Kâtip Çelebi savaşlarda kumandanların işledikleri hataları onların tevarih görmemelerine bağlamakta, devlet adamlarının ve iktidarda bulunanların tarih okumaları gerektiğinde ısrar etmektedir (Gökyay 1986, 26).

1628'de sonuçsuz Bağdat kuşatmasına katılan ve bu sefer sonunda babasını kaybeden ardından 1635'te IV. Murad'la İran Seferi'ne katılan Kâtip Çelebi bu tarih sonlarından itibaren kendini ilme verdiğiinden 1638'deki Bağdat Seferine katılmamış ancak seferin bütün hususiyetlerini Türkçe Fezleke'sinde anlatmıştır.

Yol üzerinde konacak yerleri ve bunların aralarındaki mesafeyi bildiren menzilmâmeler yanında yolda olup biten her hadiseye yer veren tarihler yazılmıştır. Bu mufassal eserlerde bu tarihleri yazanlar kendi kanaatleri doğrultusunda hadiseler hakkında geniş bilgiler vermişlerdir. Kâtip Çelebi de IV. Murad'ın Bağdat Seferi hakkında Türkçe Fezleke'sinde geniş bilgiler vermektedir. Üstelik bu bilgilerde çağının hiç bir tarihçisiyle kıyaslanamayacak ölçüde objektiftir.

IV. Murad'ın padişahlığı gibi Bağdat Seferi de hayli vukuatlıdır. 8 Mayıs 1638'de IV. Murad'ın Üsküdar menzilinden başlayan seferinde Konya'ya kadar otuz menzil geride bırakılır. IV. Murad'ın ordunun yürüyüşü sırasında uğradığı yerlerde vuku bulan hadiselerle ilişkin tedbirleri serttir. Otuzuncu menzilde mehdilik iddiasıyla ortaya çıkıp Eskişehir ahalisini haraca bağlamaya kalkışan Sakarya şeyhi askerden çoğu yaralanıp bir miktarı da şehit verilerek ele geçirilip kendi ve on iki adamıyla Konya menzilinde katl olunur ve yerine Hz. Mevlana evladından Bekir Çelebi de azledilerek yine evladdan Arif Çelebi getirilir. Ereğli, Adana, İskenderun ve Halep'ten geçerek Ayntab'a varılır. Rebiülevvelin yirmi altıncı günü Mizar menzilde Ohri Beyi Deli Pîrî, sefere geç geldiği gerekçesiyle katl olunur. Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Padişah Antep'i seyretmektedir. Nizip menzilinde de IV. Murad saray hekimbaşısını kuşağından bir şeyler çıkarıp ağzına attığını görünce Hekimbaşı Emir Çelebi'ye on dirhem afyonu yemesi için zorlayarak öldürmüştür.

Kâtip Çelebi'nin anlatımına göre Urfa menzilleri de hayli hareketlidir. Birecik'te şunlar yaşanır:

Birecik'e vardık da mukaddemâ, Osman Paşa ber-mûceb-i fermân Nehr-i Fırat üzre kırk gemiden cısr kurmuşdu. 'Asker cısrden geçdiler. Hünkar için başka kayık yapıp güzâr iderken Şeyhülislam'ı kayıklarına alup ikrâm-ı tâmm itdiler. Anda beş gün ikâmet olundu. Eyyûb Kazâsı'na mutasarrıf Zeynel'âbidîn Efendi'ye hekîmbaşılık virilüp yeri Burusa'dan ma'zûl Çâvuşzâde'ye ve Emîr Hekîmbaşî arpalığı olan Galata Kazâsı Kebîrî Mehmed Efendi'ye tevcih olundu. Birecik'de beş 'azîm toplar dökülmüşidi. İki yirmi beşer vakıyye,

üçü on sekizer vakıyye atar. Ve Fellüce İskelesi'nde zahîre nakli için sekiz yüz pare gemi yaptırılmış idi. Sivas Beylerbeyisi Kör Hazînedâr ve Bozok Beyi Şemsî Paşa-zâde gelüp alay gösterdiler (Aycibin 2016, 795).

Kâtip Çelebi'ye göre Nizip'ten sonraki Birecik menzilinde ferman gereği Osman Paşa'nın Fırat Nehri üzerinde kırk gemiden köprü kurdurarak askerın geçirildiği Padişah'ın da kendisi için yapılan kayıkla, beraberine Şeyhülislam Zekeriyazâde Yahya Efendi'yi alarak ve ona ikramlarda bulunarak karşıya geçtiğini, Birecik'te beş gün ikâmet edildiğini, Emir Hekimbaşı'dan boşalan hekimbaşılık makamına Zeynelabidin Efendi'nin getirildiğini anlatır. Ayrıca Çelebi, Birecik'te dökülen ikisi 25'er üçü 18'er okka atan beş büyük toptan söz etmekte, Fellüce İskelesi'nde tahıl nakli için 800 parça gemi yaptırıldığını, Sivas Beylerbeyi Kör Hazinedar ile Bozok Beyi Şemsî Paşazâde'nin geçit resmi yaptıklarını da eklemektedir.

“Siyaset-i Erbâb-ı Duhân” başlığıyla Üçpınar menzilindeki olayları ise şöyle anlatmaktadır:

Üçpınar menzilinde şürb-i duhân men' olunmuş iken fermâna itâ'at itmeyenlerden on dört nefer ahz ve siyâset ile katl olundu. Biri mukâbele halîfesi Ütücü-zâde ve biri kapucubaşılardan idi, katl olundu. Cülâb'da yirmi bir âdem katl olundu. Hâce-göz menzilinde dahi altı âdem katl olundu. Bunların kimi otağ önünde, kimi orduda eli ayağı kırılıp siyâset olunur, kiminin boynu urulur ve kimini dört pare iderler idi. Bu mertebeden sonra, *-En-nâsü harîsün li-mâ müni'a-*¹⁰⁶ fehvâsınca 'azîm hırsla muhtefi yerlerde kısa lûleler ile içerdiler. Güçle halk, hakkı kabûl eylemediklerine bu hâl delîl-i vâzıhdır (Aycibin 2016, 795-796).

Tütün yasağına uymadığı için tutulup öldürülen on dört kişinin ayrıntılı bilgilerini vermektedir. Bunlardan birinin mukabele halifesi (maaş defteri tutan) diğerinin ise bir kapıcıbaşı olduğunu söyler. Kâtip Çelebi katl listesini şöyle devam ettirir:

Ruha'da on dört nefer ahz olunup ikisi yeniçeri idi, katl olundu.

Cülâb'da yirmi bir âdem katl olundu.

Bunların kimi otağ önünde kimi orduda eli ayağı kırılıp siyaset olunur, kiminin boynu urulur ve kimini de dört parça iderler idi. Bu mertebeden sonra kişilerin “İnsanlar kendilerine yasaklanana düşkündürler.” manasını işaret edencesine gizli gizli tütün çubuğu ile (lûleler) tütün içtiklerini, bu durumun (yasağın) doğru bile olsa halkın zorla bir şeyi kabul etmeyeceğine bir delil olduğunu söyler.

Osmanlı bilim dünyasının seçkin simalarından biri olan Kâtip Çelebi'nin Osmanlı devlet yapısında ortaya çıkan siyasi, sosyal ve ekonomik buhranların çözümüne yönelik yeri geldiğince düşüncelerini ortaya koyduğu açıktır (Sözen 2009, 26).

Kâtip Çelebi her bir sınıfın yaşadığı dönemdeki mevcut durumu değerlendirip içinde bulunulan bunalımın giderilmesine ilişkin çözüm önerilerini de ortaya koyarak bu hususta sorumluluk sahibi bir aydın yaklaşımı sergilemektedir. Kâtip Çelebi “Zorla güzellik olmaz.”

¹⁰⁶ Mücadele Suresi 8. Ayet.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

atasözü mucibince “İnsana zor kullanarak bir şey yaptırılmaz.” anlayışının dinde olduğu gibi sosyal hayatta da uygulanamayacağını hatırlatmaktadır.

Rebî‘ulâhırın altıncı günü “Cülâb” nâm menzilde Vezîr-i a‘zam Bayram Paşa vefât idüp cenâzesi Koyun-zâde ile İstanbul’a gönderildi. Kapudan Mustafa Paşa vezîr olmağa müteheyyi’ olup halk tehniyeye muntazır iken Rûznâmecî taraf-ı hilâfda olmağın Silahdâr Paşa’ya “Musul muhâfazasında olan Vezîr Tayyâr Mehemed Paşa olmak gerekdir.” diyü ilkâ itmekle ikinci menzilde hâtem-i sadâret Kapucular Kethüdâsı’na virilüp Musul’a gönderildi. Mustafa Paşa münkesir ü münfa‘il otakdan çıkup gidüp, bu men‘i Rûznâmecî’den bildi. Menzil-i mezbûrda Şâm Beylerbeyisi Dervîş Mehemed Paşa gelüp alay gösterdi (Aycibin 2016, 795-796).

Bayram Paşa’nın Cülâb menziline vefatı üzerine cenazesinin Koyunzâde ile İstanbul’a gönderildiği, Kapudan Mustafa Paşa’nın vezirlik için hazırlanırken Ruznâmecî’nin karşı çıkanlar arasında olması neticesinde kapıcılar kethüdası Hüseyin Ağa’nın mührü Musul’da muhafazada Mehmed Paşa’ya götürdüğü bu duruma gücenen Mustafa Paşa’nın da vezirlik işinin olmayışını Ruznâmecî’den bildiği anlatılır. Söz konusu menzilde Şam Beylerbeyi Dervîş Mehemed Paşa’nın gelip geçit resmi yaptığı da belirtilir.

Hâce-göz menziline ise olanlar şöyle anlatılmaktadır:

Hâce-göz’de Erzurum’dan ma‘zul Gürcü Mehemed Paşa’dan beş dil ve yüz on kadar baş geldi. Horsun Kal‘asına akın idüp cengde Sürhser’i bozmuş dilleri söyledüp katl itdiler. Ve sol Gurebâ Veznedârı duhân töhmeti ile siyâset olunup, Karacadağ menziline dahi duhân için iki kimesnenin karınları yarıldı. (Aycibin 2016, 796-797).

Kâtip Çelebi Erzurum beylerbeyi Gürcü Mehmed Paşa’nın (Sürhser) Kızılbaş’tan 110 baş kesip beş tane dil gönderdiğini söylemekte bir başka ifadeyle “dil alma” yöntemine de başvurulduğunu belirtmektedir. İslâm ve Türk tarihinde istihbarat için esir alma yöntemi sıklıkla uygulanmıştır. Söz konusu uygulama birçok mücadelede gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devletinde ihtiyaç hasıl olduğunda başvuru bu durum bu sefer esnasında da uygulanmış, “baş ve dil getirmek” uygulaması askerin maddi, manevi kazanç sağlamasına imkân tanımıştır (Gökalp 2014, 47). Dillerin konuşturulduktan sonra öldürüldüğü sol Gureba‘ Veznedârı’nın da yine tütün töhmeti ile idam edildiği, Karacadağ menziline yine iki kişinin karınlarının yarıldığı anlatılır.

Kâtip Çelebi’nin bu ifadelerinden IV. Murad’ın sefer boyunca hem orduda hem de menzillerde titizlikle yürüttüğü temizlik çalışmasına Urfa menzillerinde de devam ettiği anlaşılmaktadır.

Urfa’daki bu menzillerden sonra Diyarbakır’a geçilmiş 8 Nisan 1638’de Sultan IV. Murad’ın Üsküdar menziliyle başlayan Bağdat Seferi bizzat Padişah’ın Bağdat’ı muhasarası ile devam etmiş, 40 günlük kuşatma neticesinde 25 Aralık 1638’de Bağdat fethedilmiştir. 191 gün süren seferle Bağdat Safevilerden alınarak tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Görülüyor ki Kâtip Çelebi Fezleke isimli kronolojik eserinde Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne ilişkin menzîlnâmelerden (Sahillioğlu 1965, 21) daha kapsamlı bilgi vermiş Urfa menzillerindeki olayları detaylarıyla oldukça sade bir şekilde anlatmıştır.

XVII. yüzyıla gelindiğinde mensur eser çeşitliliği ve sayısının dikkat çekici (Mengi 2014, 194) olması bizce tesadüf değildir. Zira manayı ön planda tutan Kâtip Çelebi'nin tarihi olayların gerçek yüzünü süslemeden anlatmak niyeti açıkça görülmektedir. Yaşadığı yüzyılda her ne kadar Osmanlı Devleti dünyanın önemli siyasi ve askeri gücü olarak görünse bile durumun iç yüzünü idrak eden müellifimizin aydın olarak sorumluluklarının farkında olup gerilemeyi durduracak, devletin yeniden ihyasını amaçlayan bakış açısı açıkça sezilmektedir.

Sonuç

Tarihten felsefeye coğrafyadan astronomiye musiki, matematik, bibliyografya, siyaset, İslami bilimler gibi farklı konularda onlarca eser veren ve yaşadığı dönemde Osmanlı düşünce ve bilim hayatına yenilikler getiren Kâtip Çelebi'nin Fezleke'sinde tarafsızlığı, Cihannümâ'da Doğu ile Batı'nın kaynaklarını bilimsel bakış açısıyla ele alışı şüphesiz ki çağının ötesinde bir anlayışa sahip olduğunun göstergeleridir. Kaleme aldığı bütün bilimsel çalışmalarda amacının Osmanlıyı tekrar düzeltmek olduğu açıktır. O, okuyan, araştıran ve kendini yetiştiren bir aydın olarak devletin maliyesini düzeltmek için çareler aramak üzere toplanan heyette de bulunarak bir rapor hazırlamış, gerçekleri hiçbir tesir altında kalmadan, olduğu gibi açıkça dile getirmiş, olaylar ve sorunlar karşısında düşüncelerini çekinmeden ifade etmiştir. Aslında görüşlerini sunarken mevcut durumun değişmeyeceğini anlamış yine de aydın olmanın vebaliyle gerçekleri dile getirmiştir. Bu sebeple XVII. yüzyıl Osmanlı tarihine dair çalışmalarda eserlerine sıklıkla başvurulmuş ender kişilerden biri olmuştur.

Kâtip Çelebi'nin Cihannümâ'sında Urfa basmakalıp kulaktan duyulanlarla değil bilimin gerçekliği çerçevesinde ele alınmıştır. O yaşadığı Anadolu topraklarının tamamını, Azerbaycan, Şam, Irak, Hicaz'ı bizzat gezmiş, gezdiği, gördüğü yerler hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Hem askerlik görevi sebebiyle hem de çıktığı seferler dolayısıyla da Doğu bölgelerinde ve Urfa'da bulunmuş, tarihi coğrafyanın en güzel örneklerini vermiştir.

Türkçe Fezleke'sinde Urfa'da yaşananlarda ise olayların açıklanmasında bilginin hudutlarını genişletmekten, olaylar karşısında tenkitlerini ifade etmekten kaçınmamıştır. Bu ilmin amacının geçmişten ibret alarak yararı olanlardan faydalanıp zararı olanlardan kaçınarak bunların tekerrür etmesini önlemek olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Fezleke'sinde Urfa menzillerinde IV. Murad'ın bütün içenlere olan yaptırımları başta olmak üzere yönetici konumundakilerin tasarruflarını da eleştirmiştir.

Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki Kâtip Çelebi'nin eserlerinde Urfa ve Urfa'da olanlar ilmin, ahlakın ve gerçeklerin ışığında zamanında vuku bulduğu haliyle olduğu gibi çarpıtılmadan yansıtılmıştır.

KAYNAKÇA

Aycibin, Z. (2016). *Fezleke (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655)*.İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Babinger, F. (1992).*Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Mersin: Kültür BakanlığıYayınları.

Elibüyük, M. (2009). Tarihi Coğrafya Bakımından Önemli Bir Kaynak: Cihannüma. *Coğrafi Bilimler Dergisi*,CBD7/2, ss.93-109.

Gökalp, H. (2014). Bir Askerlik Terimi Olarak til/tıl/dil ile KurulanUnutulmuş Deyimler.*İnternational Journal of Language Academy*. Volume 2/3, Autumn, ss.40-73.

Gökyay, O. Ş.(1986). *Kâtip Çelebi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gökyay, O. Ş.(1991). *Kâtip Çelebi'den Seçmeler*.İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gökyay, O. Ş. (2007).*Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*.İstanbul: Kabalcı Yayınları.

İnbaşı, M.(1999).Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Masraf Defteri.*A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12,ss.277-287.

Kâtip Çelebi. (1145).*Kitab-ı Cihannümâ* (Matbaa-ı Amire. İbrahim Müteferrika Baskısı). İstanbul: Boyut Yayın grubu.

Mengi, M. (2014). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Özçelik,İ.(2017).Kâtip Çelebi'nin Penceresinden Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatına İlişkin Bazı Düşünceler.*Ulakbilge*,Cilt 5,Sayı 9,ss.1-28.

Sahillioğlu, H.(1993).*Belgeler, Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnâmesi= Bağdat Seferi Harp Jurnalı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sözen, K.(2009). Kâtip Çelebi'nin Devlet Görüşü ve Osmanlı Türk Düşüncesindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.22,ss.25-40.

Turan, A.N. (2010).Urfa. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt38. İstanbul: İsam Yayınları.

OKUL SPORLARINA KATILAN ERGENLERİN SOSYOTROPİ- OTONOMİ PROFİLLERİNİN İNCELEMESİ

AN INVESTIGATION FOR SOCIOTROPY-AUTONOMY PROFILES OF ADOLESCENTS PARTICIPATED SCHOOL SPORTS

Dr. Öğr. Üyesi Emrah AYKORA
Hatice GENÇ
Bitlis Eren Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; farklı branşlarda Okul Sporlarına katılan lise düzeyindeki ergenlerin sosyotropi-otonomi profillerinin incelenmesidir. Çalışmaya katılan öğrencilerin sosyotropi-otonomi profilleri cinsiyet, yapılan spor türü ve yapılan sporlara dallarına göre karşılaştırılmıştır. Sosyotropi sosyal aidiyet hissidir. Yüksek sosyotropi özellikleri olan kişilerde, diğer insanlardan onay almak ve sevilme çok önemlidir. Otonomi ise; insanın özgür düşünüp karar verme, kararlarını uygulamaya geçirmede özgürlüğe sahip olabilme özelliği olarak tanımlanabilir. Bu kişilik özelliği yüksek olan bireyler, kendi aktivitelerini yönlendirmek, çevrelerinde olup bitenleri kontrol etmek isterler. Her iki durumda da gelişen olumsuz haller bireyde depresyon ve stres durumunu ortaya çıkarır.

Veri toplama aracı olarak Beck Sosyotropi-Otonomi Kişilik Envanteri (Beck ve ark., 1983) ve araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyo-demografik özellikleri belirlemeye yönelik Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Araştırma grubunu, Bitlis Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ve il merkezinde bulunan liselere devam eden ve Okul Sporlarına katılan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma, gönüllü olarak çalışmaya katılmayı kabul eden 68'i kadın, 102'si erkek toplam 170 lise öğrencisi ile sınırlı kalmıştır. Araştırmanın veri toplama aşaması Okul Deneyimi Dersi kapsamında okullara giden Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencileri ve okulların Beden Eğitimi Öğretmenleri ile gerçekleştirilmiştir. Gerekli izin alınmış ve sonrasında araştırmacılar tarafından anket uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Verilerin dağılımları değerlendirilerek normal ve homojen dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Shapiro Wilk testi sonuçlarında homojen dağılım göstermediği için non-parametrik testler (Kruskal Wallis-H ve Mann Whitney U) kullanılmıştır. Anlamlılık seviyesi $p < 0,05$ 'dir.

Sonuç olarak; katılımcıların cinsiyetleri açısından sosyotropi düzeylerine bakıldığında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha sosyotropik profil sergiledikleri görülmüştür. Otonomi profillerine bakıldığında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha otonom profil sergiledikleri görülmüştür. Bireysel sporlarla takım sporları ile uğraşan öğrenciler arasında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Bireysel sporlarla uğraşan öğrencilerin takım sporu ile uğraşan öğrencilere göre daha otonom profil sergiledikleri

görülmüştür. Branşlar arasında yapılan karşılaştırmada istatistiksel açıdan anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergenler, Lise Öğrencisi, Okul Sporları, Sosyotropi, Otonomi.

ABSTRACT

Aim of this study is to investigate sociotropy- autonomy profiles of high school levelled adolescents participated different school sports branches. Sociotropy- autonomy profiles of participants' compared with gender, type of sport and main branch of sport. Sociotropy is a kind of sense about belonging. High sociotropy skilled people take heed of others approvals and likes. Autonomy is having independent decision and additionally independence of put into practice those decisions. That high personality makes people orient own activities and to control all around. Negativeness in both cases concludes depression and stress at the end. Data collected with Beck's Sociotropy-Autonomy Inventory (Beck et.al., 1983) and a personal information form prepared by researchers for socio-demographic characteristics. Research group composed of continuing high school and participating school sports students from Bitlis National Education Directorate high schools in Bitlis. Volunteered 170 high school students 68 female, 102 male participated to study. Data collect stage pursued by Physical Education and Sport School students and physical education teachers of selected schools. After getting all permits inventory applied by researchers. Analyse of data made with SPSS and normality and homogeneity of datas examined with Shapiro Wilk test. Test resulted non-homogenous so non-parametric tests (Kruskal Wallis-H & Mann Whitney U)applied. Meaningful level is $p<0,05$.

Consequently; it is clear from results that there is $p<0,05$ levelled meaningful difference between gender and sociotropy levels of participants. Female participants are more sociotroped than male. Autonomy profiles resulted $p<0,05$ levelled meaningful difference. Similarly female are more outnomy profiled than male. Besides there is $p<0,05$ levelled meaningfull difference between individual sports and team sports participants. It is clear from the study that individual athletes are high autonom levelled than team sport athletes. There isn't a statistically meaningfull difference between sport branches.

Key Words: Adolescents, High School Students, School Sports, Sociotropy, Autonomy.

GİRİŞ

Sosyotropi sosyal aidiyet hissidir. Yüksek sosyotropi özellikleri olan kişilerde, diğer insanlardan onay almak ve sevmek çok önemlidir. Otonomi ise; insanın özgür düşünüp karar verme, kararlarını uygulamaya geçirmede özgürlüğe sahip olabilme özelliği olarak tanımlanabilir. Bu kişilik özelliği yüksek olan bireyler, kendi aktivitelerini yönlendirmek, çevrelerinde olup bitenleri kontrol etmek isterler. Her iki durumda da gelişen olumsuz haller bireyde depresyon ve stres durumunu ortaya çıkarır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Bitlis ilinde seçilmiş bazı liselere devam eden öğrencilerin spor yapma durumlarına göre sosyotropi-otonomi profillerini değerlendirmek için anket formu kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırma grubunu, Bitlis Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ve il merkezinde bulunan liselere devam eden ve Okul Sporlarına katılan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma, gönüllü olarak çalışmaya katılmayı kabul eden 68'i kadın, 102'si erkek toplam 170 lise öğrencisi ile sınırlı kalmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak Beck Sosyotropi-Otonomi Kişilik Envanteri (Beck ve ark., 1983) ve araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyo-demografik özellikleri belirlemeye yönelik Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Form araştırmacılar tarafından cinsiyet, yapılan spor türü ve yapılan spor dalları gibi bağımsız değişkenlerle ilgili bilgi toplamak maksadı ile hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Verilerin dağılımları değerlendirilerek normal ve homojen dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Shapiro Wilk testi sonuçlarında homojen dağılım göstermediği için non-parametrik testler (Kruskal Wallis-H ve Mann Whitney U) kullanılmıştır. Anlamlılık seviyesi $p < 0,05$ 'dir.

BULGULAR

Elde edilen verilerin öncelikle parametrik olup olmadıklarına bakılmış sonra katılımcıların farklı değişkenlere göre sosyotropi-otonomi puanları karşılaştırılarak aşağıdaki tablolarda sonuçlar verilmiştir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Tablo 1. Frekans Tablosu

		N	%
Cinsiyet	Kadın	68	40
	Erkek	102	60
	<i>Toplam</i>	<i>170</i>	<i>100,0</i>
Yapılan Spor Türü	Bireysel	70	41,2
	Takım	100	58,8
	<i>Toplam</i>	<i>170</i>	<i>100,0</i>
Spor Dalı	Futbol	33	19,4
	Voleybol	48	28,2
	Basketbol	22	12,9
	Masa Tenisi	23	13,5
	Atletizm	25	14,7
	Spor Tırmanış	19	11,2
	<i>Toplam</i>	<i>170</i>	<i>100,0</i>

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	p
Sosyotropi	Kadın	68	41,28	10,468	,015
	Erkek	102	45,18	11,603	
Otonomi	Kadın	68	49,38	8,244	,020
	Erkek	102	44,09	13,568	

Katılımcıların cinsiyetleri açısından sosyotropi düzeylerine bakıldığında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha sosyotrop profil sergiledikleri görülmüştür. Otonomi profillerine bakıldığında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha otonom profil sergiledikleri görülmüştür.

Tablo 3. Yapılan Spor Türü Değişkenine Göre Karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	p
Sosyotropi	Bireysel	70	41,51	9,762	,029
	Takım	100	45,09	12,084	
Otonomi	Bireysel	70	50,51	9,049	,000
	Takım	100	43,19	12,884	

Tüm katılımcıların spor türü değişkenine göre yapılan karşılaştırmasında istatistiki olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir. Sosyotropi puanları incelendiğinde bireysel sporlarla takım sporları arasında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Otonomi puanları incelenirken de bireysel sporlarla takım sporları arasında $p<0,001$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir.

Tablo 4. Spor Dalı Değişkenine Göre Yapılan Karşılaştırılma

	Yapılan Spor	N	$\bar{x}$	p
Sosyotropi	Futbol	28	103,77	,071
	Voleybol	53	78,49	
	Basketbol	24	100,17	
	Masa Tenisi	23	69,76	
	Atletizm	23	87,63	
	Spor Tırmanış	19	76,08	
	Total	170		
Otonomi	Futbol	28	93,86	,718
	Voleybol	53	87,08	
	Basketbol	24	79,79	
	Masa Tenisi	23	82,11	
	Atletizm	23	91,46	
	Spor Tırmanış	19	72,87	
	Total	170		

Branşlar arasında yapılan karşılaştırmada istatistiksel açıdan anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmamızın sonucunda, lise öğrencilerinin spor yapma durumlarına göre sosyotropi-otonomi profilleri tespit edilmiştir.

Katılımcıların cinsiyetleri açısından sosyotropi düzeylerine bakıldığında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha sosyotrop profil sergiledikleri görülmüştür. Otonomi profillerine bakıldığında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha otonom profil sergiledikleri görülmüştür. Sosyotropi ve otonomi düzeylerinin cinsiyet faktörünü inceleyen birçok çalışmada da benzer sonuçlar bulunmuştur (Gorski ve Young, 2002; Espeland, 2006). Tüm katılımcıların spor türü değişkenine göre yapılan karşılaştırmasında istatistiki olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir. Sosyotropi puanları incelendiğinde bireysel sporlarla takım sporları arasında $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Otonomi puanları incelenirken de bireysel sporlarla takım sporları arasında $p < 0,001$ düzeyinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Amman ve arkadaşları (2010) yılında yaptıkları bir çalışmada benzer sonuçlar bulmuşlardır. Branşlar arasında yapılan karşılaştırmada istatistiksel açıdan anlamlı bir sonuç bulunamamıştır. Örneklem grubunun

sayısı artırıldığında daha farklı sonuçların elde edilebileceği düşünülmektedir. Çalışmamızın sonuçlarına göre lise öğrencilerinin sosyotropi-otonomi profilleri üzerinde etkin rol üstlenen düzenli sporun daha yaygın hale getirilmesi gerektiği söylenebilir.

ÖNERİ

Gerek lise öğrenimi gerek daha önceki öğrenim basamaklarında sportif derslerin olması, öğrencilerin düzenli spora yönlendirilmesi bağlamında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sistematik çalışmalar yapılması tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

Amman, M.T., Aykora, E., Tekin, G., Kılıç, M. (2010). Açık ve Kapalı Alan Rekreasyoncularının Denetim Odağı ve Benlik Tasarımı Açısından Karşılaştırılması, *Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 1-13

Berkant, H. G., Eren, I. (2013). İlköğretim matematik öğretmenliği bölümü öğrencilerinin problem çözme becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Social Science*, 6(3), 1021-1041.

Bilen, M. (1996). Plandan uygulamaya öğretim. Ankara: Aydan Web Yayınları.

Cüceloğlu, D. (1997). İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Deniz, M. E. (2004). Üniversite öğrencilerinin karar vermede öz saygı karar verme stilleri ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine bir araştırma. *Eurasian Journal of Educational Research*, 15, 23-35.

Espeland, K.E. (2006). Overcoming burnout: how to revitalize your career. *J Contin Educ Nurs.*;37:178-84.

George, D., Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson

Gorski, J., Young, M.A. (2002). Sociotropy/autonomy, selfconstrual, response style, and gender in adolescents. *Pers Individ Diff.*;32:463-78.

Heppner. P., H.C.P. (1982). The Development and implication of a personal Problem Solving Inventory, *Journal of Caunseling Psychology*.

Keleş, B., (2000). Eğitim Yöneticilerinde Sorun Çözme ve Denetim Odağı İlişkisi. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eğitim Yönetimi ve Planlaması A.B.D., Doktora Tezi. Ankara.

Kuru, E., Karabulut, E. O. (2009). Ritim eğitimi ve dans dersi alan ve almayan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (2).

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Şahin, N., Şahin, N., Heppner, P. P. (1993). Psychometric properties of the Problem Solving Inventory in a group of Turkish university students. *Cognitive Therapy and Research*, 17, 379-396.

Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2013). B.G Tabachnick, L.S. Fidell Using Multivariate Statistics (sixth ed.) Pearson, Boston.

Taylan, S. (1990). Hepner'in Problem Çözme Envanterinin Uyarlama Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışmaları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu, R., Karakurt, P., Türkleş, S. (2011). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri ve etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*.

LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE YATAY İŞBİRLİĞİ İÇİN FIRSATLAR OPPORTUNITIES FOR HORIZONTAL COOPERATION IN THE LOGISTICS SECTOR

Dr. Öğr.Üyesi Mehmet AYTEKİN
Mehmet ORHAN
Abdullah KAHRAMAN
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Lojistik sektörü; bütün sektörlerle iç içe veya doğrudan ilişkili olup firmaların rekabet avantajı elde edebilmelerinde lojistik faaliyetler önemli bir rol oynamaktadır. Diğer taraftan lojistik sektöründe faaliyet gösteren firmalar genellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler olması nedeniyle hızlı değişen günümüz koşullarında müşteri taleplerini karşılamakta zorlanmakta ve düşük verimlilikle faaliyet göstermekte ve artan maliyetlerle nedeni ile rekabet etmekte zorlanmaktadır. Bu noktada yatay işbirliği lojistik sektörü için iyi bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat hem uygulayıcılar hem de araştırmacılar yatay işbirliğine henüz gereken önemi vermemektedir. Dolayısıyla öneminin anlaşılması için yatay işbirliğinin sunmuş olduğu fırsatların bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı; yatay işbirliğinin sunmuş olduğu fırsatları açıklanmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışma sonucunda; yatay işbirliğinin maliyet azaltma ve verimlilik artışı, müşteri hizmetlerinde iyileşme, pazar konumunun güçlenmesi, bilgi ve becerilerin genişlemesi, yatırım ve riskin paylaşılması, emisyon oranların ve trafik yoğunluğunun azalması gibi fırsatlar sunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Yatay İşbirliği, Fırsatlar

ABSTRACT

Logistics sector is intertwined or directly related to all sectors and logistic activities play an important role in firms to achieve competitive advantage. On the other hand, the companies operating in the logistics sector are generally small and medium-sized enterprises and therefore have difficulty in meeting the demands of the customers in today's rapidly changing conditions and have low productivity and have difficulty in competing with increasing costs. At this point horizontal cooperation emerges as a good solution for the logistics sector. However, both practitioners and researchers do not give importance to horizontal cooperation yet. Therefore, in order to understand its importance, the opportunities offered by horizontal cooperation should be known. The purpose of this study is to explain the opportunities offered by horizontal cooperation. As a result of this study; It has been determined that horizontal cooperation offers opportunities such as cost reduction and efficiency increase, improvement in customer service, strengthening market position, expansion of knowledge and skills, sharing of investment and risk, reduction of emission rates and traffic density.

Keywords: Logistics Horizontal Cooperation, Opportunities

GİRİŞ

Genel bir bakış açısıyla bakıldığında bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte dünya global bir köy haline gelmektedir (Kaewpuang vd., 2017: 5707). Globalleşmenin etkisiyle özellikle lojistik sektöründe faaliyet gösteren şirketler; birtakım zorluklar altında (küresel mal akışındaki artış, trafik sıkışıklığı sorununun giderek hızla artıyor olması ve dağıtım ve lojistik ile ilgili verimsizlikler, karmaşıklaşan ve küreselleşen tedarik zincirleri, giderek artan rekabet ortamının ve küresel gelişmelerin oluşturmuş olduğu baskılar, müşteriler tarafından beklenen yüksek ürün ve dağıtım hizmetleri standartları, vb.) faaliyet göstermektedirler (Kaewpuang vd., 2017: 5707) (Simmer vd., 2017: 129) (Pomponi vd., 2015) (Wallenburg ve Schäffler, 2016:1). Diğer taraftan karayolu taşımacılığı, CO2 emisyonları kaynağı oluşturan en büyük faktör olduğu düşünülmektedir (Serrano-Hernandez vd., 2017:405). Önümüzdeki on yılda dünya çapında yük taşımacılığının %50 civarında bir artış beklendiği düşünüldüğünde, çevre kirliliği açısından emisyon oranları, lojistik firmaları için daha önemli bir hale gelecektir (Amer ve Eltawil, 2015: 552). Uluslararası anlaşmalar; (Kyoto Protokolü ve Kyoto Protokolü'nün Doha düzenlemesi gibi) gelişmiş ülkeleri emisyon gazlarında azaltmayı gerçekleştirmeye zorlamaktadır (Serrano-Hernandez vd., 2017: 405). Bu nedenle emisyon kaynaklı çevre sorunları, günümüz dünyasında ulusal ve uluslararası lojistik alanında faaliyet gerçekleştiren firmaların endişe kaynağı haline gelmektedir (Amer ve Eltawil, 2015).

Lojistik firmaları genellikle aile şirketleri olup çalışan sayısı açısından mikro ve küçük işletme kapsamındadır (Crujssen, 2006). Lojistik sektöründe faaliyet gösteren firmalar genellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler olması nedeniyle hızlı değişen günümüz koşullarında müşteri taleplerini karşılamakta zorlanmakta, düşük verimlilikle faaliyet göstermekte ve artan maliyetlerle nedeni ile rekabet etmekte zorlanmaktadırlar. Bu nedenle, daha verimli çalışabilmek ve kar seviyelerini yükselterek hayatta kalabilmek ve hızla dönüşüm gösteren müşteri taleplerini karşılayabilmek için, lojistik firmalarının işbirliğine odaklanmaları gerekmektedir (Verdonck vd., 2013: 716). Yatay işbirliği ideal çözümlerden birisidir (Pomponi vd., 2013: 243; Perry vd., 2004: 951; Raue ve Wallenburg, 2013: 217).

Yatay işbirliği, tedarik zincirinin aynı seviyesinde faaliyet gösteren işletmeler arasındaki kazan-kazan durumlarının belirlenmesi ve lojistik faaliyetlerin işbirliği ile yapılması ile ilgili bir kavramdır (Crujssen, 2006: 21). Yatay işbirlikleri, ortakların becerilerini, yeteneklerini ve insan kaynaklarını paylaşarak uzmanlıklarını genişlettikleri anlaşmalar olarak tanımlanmaktadır (Bahinipati vd., 2009: 881).

Yatay işbirliğinin işletmelere sunmuş olduğu fırsatlar, avantajlar, destekler, katkılar veya kolaylıklar işletmelerin karlılıklarına ve sürdürülebilirliklerine imkan sağlaması yanında

yukarıda ifade edilen önemli problemlerle başa çıkabilme olanakları sunmaktadır. Bu noktada işletmelerin yatay işbirliğinin sunmuş olduğu fırsatları bilmesi, işbirliğine olan ihtiyacını veya isteğini arttıracaktır. Bu çalışma bu noktadan hareketle yatay işbirliğinin işletmelere sunacağı fırsatları açıklaması açısından önemlidir.

Bu çalışma; lojistik yatay işbirliğinin firmalara sunmuş fırsatlara ilişkin bir literatür taramasıdır. Bu kapsamda çalışma; Kasım 2018 tarihine kadar, ulusal ve uluslararası online veri tabanları taranarak yapılmıştır. Literatür taraması yapılırken yatay işbirliğine ilişkin fırsatlar, fırsatlar kelimesinin eş anlamlıları veya çeşitli kombinasyonları (kolaylıklar, avantajlar, katkılar, destekler, imkânlar, rekabet ve maliyet avantajı) anahtar kelime olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda literatür taraması sonucunda ilgili çalışmalar tasnif edilerek lojistik yatay işbirliğine ilişkin fırsatlar analiz edilmiş ve yatay işbirliği fırsatları ile ilgili olarak çalışmada bütünsel bir bakış açısı sağlamaya çalışılmıştır.

1. LOJİSTİK YATAY İŞBİRLİĞİ İÇİN FIRSATLAR

İşletmelerin lojistik yatay işbirliğini tesis etmelerinde birçok neden bulunmaktadır. Literatürde bu nedenler Tsang (1998)'e göre bireysel kaynak donatımlarına ve endüstrilere bağlıdır. Cruijssen vd. (2007) göre lojistik hizmet sektörü için işbirliği fırsatları; çoğunlukla verimlilik artışı, hizmet portföyü genişlemesi ve maliyet azaltma ile ilişkilendirilmektedirler. Kogut (1988) işbirliğine dayalı ittifakların avantajlarını az sayıdaki pazarlıktan kaynaklanan işlem maliyetlerinin düşürülmesi, ortakların rekabetçi konumunu veya piyasa gücünü arttırmak ve ortağın örgütsel bilgi ve öğrenme arayışını yerine getirilmesi şeklinde özetlemektedir (Aytekin, 2018: 41-42).

Lojistik işletmeler genel olarak yatay işbirliğiyle birlikte hizmet üretimi, satın alma işlemlerinin faydaları, azalan tedarik riski, merkezi satın alma faaliyetleri nedeniyle maliyetlerin azaltılması ve oluşan ağ faydaları nedeniyle daha düşük fiyatları sağlayabilmesi (Bahinipati vd, 2009: 880), ölçek ekonomilerine ulaşabilme, yetenekli işgücü, yüksek ARGE seviyesi ve üstün teknoloji gibi faydalar, yüksek verimlilik ve sinerjik etkiler sağlayarak müşteri hizmetlerinde iyileşme (Zineldin ve Bredenlow, 2003), birbirlerinin kabiliyet ve yeteneklerini öğrenebilme (Gou vd., 2014: 691; Vanovermeire vd., 2014: 339) vb. gibi fırsatlara ulaşabilmektedirler. Bu fırsatlar nedeniyle lojistik sektöründe firmalar arasında yatay işbirliğine ilgi giderek artış göstermektedir (Bahinipati vd, 2009: 880).

Yapılan literatür taraması sonucunda lojistik yatay işbirliğinin sunduğu fırsatlar, (1) maliyet azaltma ve verimlilik artışı, (2) müşteri hizmetlerinde iyileşme (3) pazar konumunun güçlenmesi, (4) bilgi ve becerilerin genişlemesi, (5) yatırım ve riskin paylaşılması, (6)

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

emisyon oranlarının ve trafik yoğunluğunun azalması olarak altı başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklara ilişkin yapılan literatür çalışmasında tespit edilen çalışmalar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1 Literatürdeki Yatay İşbirliği Fırsatlarına İlişkin Çalışmalar

1. Maliyetlerin Azalması ve Verimlilik Artışı
Lambert vd. (1999); Mentzer vd. (2000); Simchi-Levi vd. (2000); McLaren vd. (2002); Simatupang ve Sridharan (2002); Esper ve Williams (2003); Nootboom (2004); Zineldin (2004); Todeva ve Knoke (2005); Soysal vd. (2018); Bottani vd. (2015); Perez-Bernabeu vd. (2015); Vanovermeire vd. (2014); Verdonck vd. (2013); Krajewska vd. (2008); Xu, (2013); Ping ve Wei-Qing (2010); Razmi vd. (2018); Accorsi vd. (2018); Schulz ve Blecken (2010); Dias ve Franco (2018); Crujssen (2006); Gou vd. (2014); Amer ve Eltawil (2015); Mentzer vd. (2000); Simchi-Levi vd. (2000); Nootboom (2004); Zineldin (2004); Bahinipati vd. (2009); Gou vd. (2014); Raue ve Wieland (2015); Wallenburg ve Schäffler, (2016); Xu (2013); Aytekin, (2018).
2. Bilgi ve Becerilerin Genişlemesi
Contractor ve Lorange (1988); Kogut (1988); Ohmae (1989); Mentzer vd. (2000); Simchi-Levi vd. (2000); Todeva ve Knoke (2005); Xu (2013); Gou vd. (2014); Raue ve <u>Wieland</u> (2015).
3. Müşteri Hizmetlerinde İyileşme
Contractor ve Lorange (1988); Barratt (2004); Nootboom (2004); Todeva ve Knoke (2005); Ohmae (1989); Bowersox (1990); Frankel ve Whipple (1996); Lambert vd. (1999); Mentzer vd. (2000); McLaren vd. (2002); Simatupang ve Sridharan (2002); Esper ve Williams (2003); Zineldin (2004); Aytekin, (2018).
4. Pazar Konumunun Güçlenmesi
Contractor ve Lorange (1988); Ohmae (1989); Frankel ve Whipple (1996); Lambert vd. (1999); Nootboom (2004); Zineldin (2004); Todeva ve Knoke (2005); Contractor ve Lorange (1988); Lambert vd. (1999); Gou vd. (2014); Simchi-Levi vd. (2000); Bowersox (1990); Frankel ve Whipple (1996); Lambert vd.(1999); Wei vd. (2015); Gou vd. (2014); Lambert vd. (1999); Mentzer vd. (2000); Nootboom (2004); Aytekin (2018).
5. Yatırım ve Risk Paylaşımı
Bowersox (1990); Nootboom (2004); Todeva ve <u>Knoke</u> (2005); Meng (2010); Stojanovic ve Aas (2015); Li vd. (2012); Bahinipati vd. (2009); Xu (2013).
6. Emisyon Oranlarının ve Trafik Yoğunluğunun Azalması
Soysal vd. (2018); Ouhader ve El Kyal; (2017); Danloup vd. (2015); Perez-Bernabeu vd. (2015); Juan vd. (2014); Pan vd. (2014); Pradenas vd. (2013); Peetijade ve Bangwiwat (2012).

1. Maliyetlerin Azalması ve Verimlilik Artışı

Lojistik maliyetler, ulusal ve uluslararası ticari faaliyetlerinin en önemli maliyet kalemlerinden birisi (Havenga ve Simpson, 2018) olup lojistik faaliyetler ile ortaya çıkan maliyetlerdir (Karaa ve Geyikçi, 2015: 104). Lojistik yatay işbirlikleri lojistik maliyetleri azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Bu işbirliği sayesinde işletmeler; örgütsel öğrenme, ortaklarının beceri ve yeteneklerine erişimine imkan sağlayan bir platform oluştururlar. Bu platform ile ortaklar operasyonel süreçlerini geliştirebilmekte, verimliliklerini arttırabilmekte ve böylelikle maliyetlerini düşürebilmektedir (Aytekin, 2018: 43-44). Lojistik yatay işbirliği, ortak yakıt tesisleri, ortak rota planlaması, yük paylaşımı ve benzeri temel faaliyetlerdeki uygulamalarla ve güvenlik, eğitim gibi temel olmayan faaliyetlerdeki ortak uygulamalarla lojistik maliyetler azaltılabilmektedir (Schulz ve Blecken, 2010: 638).

Yatay işbirliğiyle muhtemel rakiplerle işbirliği yaparak, firmalar doğrudan veya dolaylı faydalanabileceği maddi kaynaklara erişebilir. Örneğin işbirliği ortakları, kaynaklarını birleştirerek yaygın ortak taşıma ağları, depo altyapısı veya daha karmaşık hizmetlerle işletme performansına doğrudan katkıda bulunarak verimliliğini önemli ölçüde arttırabilmektedir (Raue ve Wieland, 2015: 401; Wallenburg ve Schäffler, 2016: 1). İşletmeler arasındaki yatay işbirliği; ölçek ekonomileri, yetenekli işgücü, daha çok araştırma-geliştirme, yüksek teknolojiye daha kolay erişim ve sinerjik etkiler (Gou vd., 2014: 691) ortaklara daha düşük maliyetlerle yüksek verimliliğe olanak sağlayabilmektedir (Wu vd., 2017: 504). Yatay işbirliğindeki katılımcı sayısı arttıkça, tasarruf sağlama ve dolayısıyla maliyetleri düşürme potansiyeli o kadar artabilmektedir (Taherian, 2013: 65).

Molenbruch ve arkadaşları yatay işbirliğinin operasyonel etkilerini ilişkin yaptıkları çalışmada; yatay işbirliği ve yatay işbirliği olmayan senaryolarında % 5,61 ile % 16,73 arasında bir mesafe kazancı sayesinde toplam maliyetlerde bir düşüş olduğunu tespit etmişlerdir (Molenbruch vd., 2017: 117). Vanovermeire ve arkadaşları (2014: 339) yaptıkları çalışmada; işbirliği ile nakliye maliyetlerinde % 25.83 azalma sağlandığı ve bu işbirliği ile elde edilen kazancın Shapley değeriyle ortaklara bölüştürüldüğünde de bireysel kazancın, % 19.01 ile % 37.56 arasında değiştiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca bu çalışmada yatay işbirliğinin işletme verimliliklerini % 10 ile % 30 arasında arttırdığını tespit etmişlerdir.

2. Müşteri Hizmetlerinde İyileşme

Lojistik hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti; müşteri ve hizmet sağlayıcı arasında ilişkinin uzun süreli olması açısından büyük önem taşımaktadır. Lojistikte yatay işbirliği, sunulan hizmetlerin kalitesinin artırılmasını sağlayarak memnuniyet duygusunu ve müşteri sadakatini arttırır ve memnun müşteriler aracılığıyla işletmeler yeni müşterilere erişebilme imkanı kazanabilirler (Aytekin, 2018: 43-44).

Yatay işbirliği işletmelere daha düşük maliyetlerle (Crujssen, 2006: 29) üstün teknolojiye ulaşma imkânı gibi faydalar ve sinerjik etkiler sağlayarak yüksek müşteri değeri ve kaliteli müşteri hizmeti verebilme imkânı sağlayabilmektedir (Gou vd., 2014: 691). Yatay işbirliği; işbirliğindeki ortaklara birbirlerinin yetenek ve kabiliyetlerini öğrenebilme (Gou vd., 2014: 691), maddi ve maddi olmayan kaynaklarından faydalanma imkanı sağlayarak sundukları hizmetin kapsamını ve kalitesini geliştirme ve alanında uzmanlaşarak üstün hizmet sunma imkânı sağlamaktadır (Wallenburg ve

Schäffler, 2016: 1; Xu, 2013: 12; Razmi vd., 2018; Crujssen, 2006: 29). Ayrıca firmalar; yatay işbirliği ile işbirliğindeki ortakların kaynak, bilgi ve becerilerinden yararlanarak lojistik inovasyon yapmaktadırlar. Lojistik inovasyon ise lojistik firmalarının müşteri memnuniyetinin artmasına ve pazarda daha iyi bir ün kazanmalarına yardımcı olabilmektedir (Cui vd., 2012: 111-112).

Müşteri ilişkileri; lojistik faaliyetlerin başarısında rol oynayan değişkenlerin, lojistik performansa ve işletmenin genel performansına etki eden değişkenlerin belirlenmesinde oldukça kritik bir önem taşımaktadır. Çünkü müşteriler, faaliyetlerin etkin ve verimli biçimde yürütülebilmesi için süreçsel anlamdaki bu düzeneğin kırılma noktasını oluşturmaktadır. Müşterilerle olan ilişkilerin doğru ve etkin biçimde yönetilebilmesi bu boyutun önemini vurgulamaktadır (Aytekin, 2018: 43-44).

3. Pazar Konumunun Güçlenmesi

Lojistik yatay işbirliği; mevcut filoyu, hizmet yelpazesini ve coğrafi kapsama alanını büyütme ve sonuç olarak potansiyel müşteri sayısını arttırabilmek için faydalı bir araç sunmaktadır. Büyük firmalara hizmet veren lojistik firmalar hacimlerinin büyüklüğü nedeniyle bazı durumlarda kendi başlarına büyük firmaların ihtiyaçlarına, taleplerine her zaman cevap vermeleri mümkün olmayabilmektedir. Benzer biçimde ağır ve gabari dışı taşıma gibi lojistik sektöründeki özel ekipman ve bilgi birikimi gereken işlerde bazı lojistik firmaları tek başına talepleri karşılayamamaktadır. Yatay işbirliği sayesinde; ortaklar birbirinin maddi ve maddi olmayan varlıklarından yararlanarak bu talepleri karşılayabilmektedir. Böylece kendi başlarına ulaşamayacakları pazar veya pazar bölümlerine yatay işbirliği yoluyla ulaşarak, pazar konumlarını genişletebilmektedirler (Crujssen, 2006: 29).

Yatay işbirliği çevresel dinamizmin yüksek olduğu değişken piyasa koşullarında da lojistik firmalarına mevcut pazarlarını korumalarına ve rekabetçi pozisyonlarını veya pazarlık gücünü arttırabilmelerine olanak sağlayabilmektedir (Crujssen, 2006: 29; Serrano-Hernandez vd., 2018: 2). Yatay işbirliği sayesinde elde edilen müşteri memnuniyeti sayesinde yeni müşterilere ulaşılabilen ve ortakların pazar konumu güçlenebilmektedir (Cui vd., 2012: 111-112).

Lojistik yatay işbirliği; yeni ve uluslararası pazarlara daha kolay girmeye imkan sağlayabilir. Ayrıca yerel engellemeler veya başka nedenlerle girilemeyen pazarlara, yerel firmalarla yatay işbirliği yaparak daha kolay girilebilme imkanı sağlamaktadır (Aytekin, 2018: 45).

4. Bilgi ve Becerilerin Genişlemesi

Lojistik yatay işbirliğinde bilgi ve beceri paylaşımı; sistemler, insanlar veya organizasyon birimleri için yararlı bilgi ve becerileri, ortakların birbirinin kullanımına sunması anlamına gelmektedir (Lotfi vd., 2013: 300). Lojistik yatay işbirliği uygulama sürecinde, işbirliğindeki işletmeler yoğun iletişim ve bilgi alışverişi yaparlar. Bu yoğun etkileşimler, hem bireysel yetkinlik gelişimini hem de performansını geliştirmeyi hedefleyen diğer iş ortaklarının iş süreçlerine, uygulamalarına yönelik bilgi ve beceri birikimlerine erişim imkanı sağlayabilmektedir. Bu durum ortakların yeni bilgi ve becerilerin artmasına ve bilgi ve becerilerin genişlemesi imkan sağlayabilmektedir (Xu, 2013: 24).

Lojistik yatay işbirliği sayesinde elde edilen bilgi ve beceri genişlemesi; lojistik süreçlerde inovasyonun ve firma performansının artmasına önemli katkı sağlayabilmektedir (Raue ve Wieland, 2015: 402). Ayrıca çevresel dinamizmin yüksek olduğu ortamlarda sahip olunan lojistik inovasyonlar, ortakların sürdürülebilir rekabet avantajı oluşturabilmesinde etkili olabilmektedir. Özellikle de yatay işbirliği sayesinde elde edilen inovatif bilgi; bu avantajları oluşturmada çok önemli olabilmektedir (Johannessen vd., 1997: 96-97).

5. Yatırım ve Risk Paylaşımı

Risk paylaşımı; ortakların riskleri paylaşmaya istekli olup olmadıklarını değerlendirmede kullanılan bir kavramdır (Meng, 2010: 700). Risk Paylaşımı, işbirliğinin özündeki "ortak kader" kavramını ifade etmektedir. Bu yüzden lojistik yatay işbirliği; yalnızca fayda ve ödülleri değil, aynı zamanda yatırım maliyetlerinin ve risklerin paylaşılmasını sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasını gerektirmektedir (Lambert vd., 1996: 7).

Lojistik sektöründe her işletme yeni veya yenileme yatırımlarını tek başına karşılayamayabilir veya riskleri göze alamayabilir. Lojistik yatay işbirliği; bu işletmeler için yeni veya yenileme yatırım maliyetlerini azaltmak veya önlemek için en uygun yollardan birisidir. İşbirliği sayesinde; ortaklar arasındaki koordinasyon ve varlık paylaşımları, yatırımların ve gelecekte oluşabilecek risklerin paylaşılmasının uygun bir yolu olabilir (Xu, 2013: 25; Cruijssen, 2006: 29). Lojistik yatay işbirliği sayesinde her ortak ihtiyacı olan varlıklara, ortakların varlıklarını kullanarak karşılayabilir. Böylece; ortaklar birbirinin varlıklarından yararlanarak tek başlarına karşılayamayacağı büyük talepleri, yatırım maliyetlerine ve risklerine katlanmadan gerçekleştirebilir.

6. Emisyon Oranlarının ve Trafik Yoğunluğunun Azalması

Emisyon, araçların oluşturduğu hava kirliliğini tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Lojistikte kullanılan araçlar, karbondioksit (CO₂), azot oksit ve metan gibi sera gazı üretirler.

CO₂ gazı dominant sera gazıdır ve bu yüzden emisyon sonucu oluşan diğer gazlar CO₂ eşdeğeri olarak ifade edilebilmektedir (Lera-L'opez vd., 2014). Karayolu taşımacılığı, en büyük CO₂ emisyonları kaynağıdır. Uluslararası anlaşmalar (Kyoto Protokolü ve Kyoto Protokolü'nün Doha düzenlemesi gibi), gelişmiş ülkeleri gaz emisyonlarını azaltmaya zorlamaktadır. Ulusal politikalar, çevre dostu tedarik zincirlerinin geliştirilmesine yönelik iç politikaları teşvik etmeye başlayan taşımacılık şirketleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda CO₂ emisyonlarını azaltmayı amaçlayan ülkeler sıkı hükümet düzenlemeleri uygulamaktadır (Serrano-Hernandez vd., 2017: 405). Örneğin; AB ülkeleri, emisyonlarını en az yüzde 20 oranında azaltmayı hedeflemektedirler (Xu, 2013: 25). Önümüzdeki on yıllarda dünyada karayolu taşımacılığının %50 civarında bir artış göstereceği düşünüldüğünde, emisyon oranlarının azaltılmasına yönelik çalışmaları, gün geçtikçe daha da önemli hale getirmektedir (Amer ve Eltawil, 2015: 552).

Günümüzde emisyon kaynaklı çevre sorunları; çevre duyarlılığı ve yasal zorlamalar nedeni ile lojistik alanda faaliyet gösteren işletmelerin önemli bir endişe kaynağı haline gelmektedir. Lojistik işletmeler bununla başa çıkabilmek ve özellikle Avrupa birliği ülkeleri olmak üzere dünya çapındaki çevre düzenlemelerine hızlı ve etkin bir şekilde cevap verebilmek için başta taşıma olmak üzere lojistik faaliyetlerini işbirlikleri ile yeniden organize etmeye çalışmaktadırlar (Amer ve Eltawil, 2015). Bu nedenle lojistik yatay işbirliği; artarak devam eden hem çevresel hem de ekonomik zorluklarla mücadele edebilmek için etkili ve çevre dostu çözümlerden biri olduğu kabul edilmektedir (Amer ve Eltawil, 2015; Caschili vd., 2014; Li vd., 2016; van Lier vd., 2016; Verdonck vd., 2013). Literatürde yatay işbirliğinin CO₂ emisyon oranlarını önemli ölçüde azaltılmasına katkı sağladığı dair kanıtlar bulunmaktadır. Ayrıca CO₂ emisyon oranlarını azaltmada lojistik yatay işbirliği; en ekonomik ve ekolojik yollardan birisidir. Örneğin; Yang ve arkadaşları yaptıkları çalışmada, yatay işbirliğinin karbon emisyonlarını önemli ölçüde azalttığını tespit etmiştir (Yang vd., 2017: 285). Sosyal ve arkadaşları da yatay işbirliğinin, lojistik emisyonların azaltılmasına katkı sağladığını ve işbirliğinin olmadığı duruma kıyasla işbirliğinin emisyon oranlarını % 8 ile % 33 arasında azalttığını tespit etmişlerdir (Soysal vd., 2018).

Lojistik sektörü açısından trafik yoğunluğu; günümüzde endişe edilen önemli problemlerden birisidir. Lojistik yatay işbirliğiyle, gönderiler konsolide edilebilir böylece şehirlerarası ve şehir merkezinde araç hareketliliği sayısı azaltılabilir (Xu, 2013: 26). Lojistik yatay işbirliği sayesinde; CO₂ emisyon oranları azalır, taşıma maliyetleri düşer ve kullanılan araçların sayısını azaldığı için şehirlerde ve şehirlerarası trafik yoğunluğu veya trafik sıkışıklığı en aza indirebilir (Ouhader ve El Kyal, 2017: 3).

SONUÇ

Lojistik, hangi alanda faaliyet gösterirse gösterebilir özel veya resmi her organizasyonun mutlaka ihtiyaç duyduğu bir sektördür. Bu nedenle lojistik faaliyetler, her sektörün tamamlayıcısı konumundadır. Bununla birlikte lojistik sektöründeki işletmeler; bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, globalleşme ve bu sektörde faaliyet gösteren şirketlerin küçük ve orta ölçekli (KOBİ) olması nedeni ile önemli ekonomik, sosyal, politik ve çevresel problemler yaşamaktadırlar. Bu işletmeler müşteri taleplerini karşılamakta zorlanmakta, düşük verimlilikte faaliyet göstermekte, artan maliyetlerle nedeniyle rekabet etmekte zorlanmakta ve birçok resmi ve resmi olmayan kısıtlamalar altında faaliyet göstermektedirler. Yatay işbirliği bu zorluklarla başa çıkabilmenin stratejik bir çözümü olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yatay işbirliğinin önemini anlaşılması için sunmuş olduğu fırsatların bilinmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada lojistik yatay işbirliği fırsatlarına ilişkin yapılmış çalışmalar taranmış ve lojistik yatay işbirliği sunmuş olduğu fırsatlar bütünsel bir bakış açısıyla açıklanmıştır. Bu kapsamda lojistik yatay işbirliğinin maliyetlerde azalma ve verimlilik artışı, müşteri hizmetlerinde iyileşme, pazar konumunun güçlenmesi, bilgi ve becerilerinin genişlemesi, yatırım ve riskin paylaşılması, emisyon oranlarının ve trafik yoğunluk azaltılması gibi fırsatlar sunduğu tespit edilmiştir.

Lojistik sektörü; GSYH içinde önemli bir paya sahip olması, istihdama katkı sağlaması ve bununla birlikte Türkiye'nin Asya ile Avrupa ve kuzey ile güney arasında bir köprü oluşturan ve jeopolitik konumu itibarıyla üç kıtanın kesişim noktasında bulunması nedeniyle ülkenin kalkınmasında ve koyduğu hedeflere ulaşabilmesinde stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle lojistik sektöründeki firmaların işbirliğinin sunmuş olduğu fırsatlardan yararlanarak çevresel, ekonomik, sosyal ve politik açıdan daha güçlü olmalarının sağlanabilmesi için lojistik yatay işbirliği oranının artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda bazı Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi işbirliğinin önündeki engeller kaldırılmalı ve teşvik edilerek desteklenmelidir. Literatürde lojistik sektörde yatay işbirliğinin sağladığı fırsatlara ve olumlu yanlarına yönelik pek çok çalışma ve analiz bulunmasına karşın işbirliğinin önündeki engeller ve tehditlere yönelik çok az çalışma bulunmaktadır. Lojistik yatay işbirlikleri iyi niyetle başlamasına rağmen karşılaşılan olumsuzluklar, engel ve tehditler öngörülmediğinden işbirlikleri olumsuz sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle lojistik yatay işbirliği başarı oranını artırabilmesi için işbirliğinin önündeki engeller ve tehditlere yönelik çalışmalar yapılabilir.

- Accorsi, R., Baruffaldi, G., Manzini, R., ve Alessandro Tufano (2018) On the design of cooperative vendors' networks in retail food supply chains: a logisticsdriven approach, *International Journal of Logistics Research and Applications*, 21:1, 35-52, DOI: 10.1080/13675567.2017.1354978 To link to this article: <https://doi.org/10.1080/13675567.2017.1354978>
- Amer, L. E., Eltawil, A. B. (2015). Analysis of quantitative models of horizontal collaboration in supply chain network design: Towards 'green collaborative' strategies", *Int. Conf. Ind. Eng. Oper. Manag.*, pp. 1-10, 2015.
- Aytekin, M. (2010). *Lojistikte Yatay İşbirliği*, Ekin Basın Yayın Dağıtm, Bursa
- Bahinipati, B., Kanada, A., Deshmukh, S.(2009) Horizontal collaboration in semiconductor manufacturing industry supply chain: an evaluation of collaboration intensity index. *Comput. Ind. Eng.* 57, 880-895
- Barratt, M. (2004). Understanding the meaning of collaboration in the supply chain. *Supply Chain Management: An International Journal*, 9(1), 30-42.
- Bottani, E., Rizzi, A. ve Vignali, G. (2015). Improving logistics efficiency of industrial districts: a framework and case study in the food sector, *International Journal of Logistics Research and Applications*, 18:5, 402-423, DOI: 10.1080/13675567.2014.945401
- Bowersox, D. (1990). The strategic benefits of logistics alliances. *Harvard Business Review*, 68(4), 36-43.
- Caschili S., Medda F., Parola, F. ve Ferrari, C. (2014). An analysis of shipping agreements: the cooperative container network. *Netw Spat Econ* 14(3-4):357-377. <https://doi.org/10.1007/s11067-014-9230-1>
- Contractor, F. and P. Lorange (1988). Competition vs. cooperation: A benefit/cost framework for choosing between fully-owned investments and cooperative relationships. *Management International Review*, 28,5-18.
- Cruijssen F, Cools M, Dullaert W (2007) Horizontal cooperation in logistics: opportunities and impediments. *Transport Res E-Log* 43(2):129-142.
- Cruijssen, F. C. A. M. (2006). *Horizontal Cooperation In Transport And Logistics* Tilburg University: Doktora Tezi Center, Center for Economic Research
- Cui, L., Su, Ivan, S.-I. ve Hertz, S. (2012). Logistics Innovation in China. *Transportation Journal*, 51(1), 98-117. doi:10.5325/transportationj.51.1.0098
- Danloup, N., Mirzabeiki,V., Allaoui, H., Goncalves, G., Julien, D. ve Mena, C. (2015). "Reducing transportation greenhouse gas emissions with collaborative distribution: A case study", *Management Research Review*, Vol. 38 Issue: 10, pp.1049-1067, <https://doi.org/10.1108/MRR-11-2014-0262>
- Dias, C. ve Franco, M. (2018) Cooperation in tradition or tradition in cooperation? Networks of agricultural entrepreneurs, *Land Use Policy*, Volume 71, Pages 36-48, ISSN 0264-8377, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.11.041>.

- Esper, T. ve Williams, L. (2003). The value of Collaborative Transportation Management (CTM): Its relationship to CPFR and Information technology. *Transportation Journal*, 42(4), 55-65.
- Frankel, R. and J. Whipple (1996). Alliance formation motives: A comparison on international perspectives. *Journal The International Journal of Logistics Management*, 7(2), 19-32.
- Gou, Q., Zhanga J., Lianga L., Huangb Z. ve Ashleyb A.(2014). Horizontal cooperative programmes and cooperative advertising, *International Journal of Production Research*, Vol. 52, No. 3, 691–712, <http://dx.doi.org/10.1080/00207543.2013.827809>
- Havenga, J.H. ve Simpson, Z. P.(2018) "National freight demand modelling: a tool for macrologistics management", *The International Journal of Logistics Management*, Vol. 29 Issue: 4, pp.1171-1195, <https://doi.org/10.1108/IJLM-11-2017-0290>
- Johannessen, J., Olsen, B., ve Olaisen, J.,(1997) *Organizing for Innovation, Long Range Planning*, Vol. 30, No. 1, pp. 96-109
- Juan, A., Faulin J, Pérez-Bernabeu, E. ve Jozefowicz, N. (2014). Horizontal cooperation in vehicle routing problems with backhauling and environmental criteria. *Procedia Soc Behav Sci* 111:1133–1141. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.148>
- Kaewpuang, R., Niyato, D., Tan P. S. ve Wang, P. (2017). "Cooperative Management in Full-Truckload and Less-Than-Truckload Vehicle System," in *IEEE Transactions on Vehicular Technology*, vol. 66, no. 7, pp. 5707-5722, . doi: 10.1109/TVT.2016.2646459URL:<http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=7801978&isnumber=7981437>
- Karaa, E. ve Geyikçi, D. (2015). Analitik Ağ Süreci İle Lojistik Sektöründe Lojistik Maliyet Unsurları Ve Ağırlıklarının Belirlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 101-113. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/sduibfd/issue/20812/222612>
- Kogut, B. (1988). Joint ventures: Theoretical and empirical perspectives. *Strategic Management Journal*, 9(4), 319-332.
- Krajewska, M. A., Kopfer, H., Laporte, G., Ropke S. ve Zaccour, G. (2008).Horizontal Cooperation among Freight Carriers: Request Allocation and Profit Sharing *The Journal of the Operational Research Society*, Vol. 59, No. 11 pp. 1483-1491 Published by: Palgrave Macmillan Journals on behalf of the Operational Research Society StableURL:<http://www.jstor.org/stable/20202232> Accessed: 20-12-2017 14:09 UTC
- Lambert, D., Emmelhainz, M. ve Gardner, J. (1999). Building successful logistics partnerships. *Journal of Business Logistics*, 20(1), 165-181
- Lambert, D., M., Margaret A. Emmelhainz, John T Gardner, (1996) "Developing and Implementing Supply Chain Partnerships", *The International Journal of Logistics*

- Management, Vol. 7 Issue: 2, pp.1-18, <https://doi.org/10.1108/09574099610805485>
Permanent link to this document: <https://doi.org/10.1108/09574099610805485>
- Lera-Lopez, F., Faulin, J., Sánchez, M. ve Serrano, A. (2014). Evaluating Factors of the Willingness to Pay to Mitigate the Environmental Effects of Freight Transportation Crossing the Pyrenees. *Transportation Research Procedia*. 3. 10.1016/j.trpro.2014.10.023.
- Li, Q., Nie, Y., Vallamsundar S, Lin J. ve Homem-de-Mello, T. (2016) Finding efficient and environmentally friendly paths for risk-averse freight carriers. *Netw Spat Econ* 16(1):255–275. <https://doi.org/10.1007/s11067-013-9220-8>
- Lotfi, Z., Mukhtar, M., Sahran, S., ve Taei Zadeh, A. (2013). Information Sharing in Supply Chain Management. *Procedia Technology*. 11. 298-304.
- McLaren, T., M. Head ve Y. Yuan (2002). Supply chain collaboration alternatives: Understanding the expected costs and benefits. *Internet Research*, 12(4), 348-364.
- Meng, X., (2010) Assessment framework for construction supply chain relationships: Development and evaluation *International Journal of Project Management* 28 695–707
- Mentzer, J., J. Foggin and S. Golicic (2000). Collaboration: The enablers, impediments and benefits. *Supply Chain Management Review*, 4(4), 52-58.
- Molenbruch, Y., Braekers, K., ve Caris, A. (2017). Benefits of horizontal cooperation in dial-a-ride services, *Transportation Research Part E* 107 97–119
- Nooteboom, B. (2004). *Inter-firm collaboration, learning and networks – An integrated approach*. Taylor and Francis, London.
- Ohmae, K. (1989). The global logic of strategic alliances. *Harvard Business Review*, 67(2), 143-154.
- Ouhader, H. ve El Kyal, M. (2017). Combining Facility Location and Routing Decisions in Sustainable Urban Freight Distribution under Horizontal Collaboration: How Can Shippers Be Benefited? *Mathematical Problems in Engineering*. 2017. 1-18. [10.1155/2017/8687515](https://doi.org/10.1155/2017/8687515). https://www.researchgate.net/publication/318241440_Combining_Facility_Location_and_Routing_Decisions_in_Sustainable_Urban_Freight_Distribution_under_Horizontal_Collaboration_How_Can_Shippers_Be_Benefited
- Pan, S., Ballot, E., Fontane, F. ve Hakimi, D. (2014). Environmental and economic issues arising from the pooling of SMEs' supply chains: case study of the food industry in western France, *Flexible Services and Manufacturing Journal*, Volume 26, Issue 1–2, pp 92–118. <https://doi.org/10.1007/s10696-012-9162-3> <https://link.springer.com/article/10.1007/s10696-012-9162-3>
- Peetijade, C. ve Bangviwat, A. (2012). Empty trucks run reduction in Bangkok area towards sustainable transportation. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, Vol. 3, No. 2, 91-95
- Pérez-Bernabeu, E., Juan, A.A., Faulin, J., Barrios, B.B. (2015) Horizontal cooperation in road transportation: a case illustrating savings in distances and greenhouse gas emissions. *Int. Trans. Oper. Res.* 22(3), 585–606 <https://doi.org/10.1111/itor.12130>

- Perry, M.L., S. Sengupta ve R. Krapfel. "Effectiveness of Horizontal Strategic Alliances in Technologically Uncertain Environments: Are Trust and Commitment Enough?", *Journal of Business Research*, (57:9), 2004, pp. 951–956.
- Ping W. ve Wei-Qing, (2010) Multi-population Binary Ant Colony Algorithm for the Horizontal Manufacturing Collaborative Alliance, 2010 Interational Conference on Future Information Technology ad Management Engineering
- Pomponi, F., Fratocchi, L., Tafuri, S.R. ve Palumbo, M.(2013). "Horizontal collaboration in logistics: a comprehensive framework," *Research in Logistics & Production*, vol.3(4), 2013, pp. 243-254.
- Pomponi, F., Fratocchi, L., Tafuri, S.R.(2015) Trust development and horizontal collaboration in logistics: a theory based evolutionary framework. *Supply Chain Manag. Int. J.* 20(1), 83–97
- Pradenas, L., Oportus, B.ve Parada, V.(2013).Mitigation of greenhouse gas emissions in vehicle routing problems with backhauling, *Expert Systems with Applications*, Volume 40, Issue 8 , Pages 2985-2991, ISSN 0957-4174, <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2012.12.014>. (<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0957417412012559>)
- Raue, J. S. ve Wallenburg, C.M. (2013). Alike or not? Partner similarity and its outcome in horizontal cooperations between logistics service providers. *Logistics Research*. 6. 10.1007/s12159-013-0106-4.
- Raue, J.S. ve Wieland, A. (2015) The interplay of different types of governance in horizontal cooperations A view on logistics service providers *The International Journal of Logistics Management* Vol. 26 No. 2, 2015 pp. 401-423 © Emerald Group Publishing Limited 0957-4093 DOI 10.1108/IJLM-08-2012-0084
- Razmi, J., Hassani, A. ve Hafezalkotob, A.(2018). "Cost saving allocation of horizontal cooperation in restructured natural gas distribution network", *Kybernetes*, <https://doi.org/10.1108/K-04-2017-0126>
<http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/K-04-2017-0126>
- Schulz, S. F. ve Blecken, A. (2010). "Horizontal cooperation in disaster relief logistics: benefits and impediments", *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, Vol. 40 Issue: 8/9, pp.636-656, <https://doi.org/10.1108/09600031011079300>
- Serrano-Hernandez, A, Faulin, J., Hirsch, P., Fikar C.(2018). Agent-based simulation for horizontal cooperation in logistics and transportation: From the individual to the grand coalition, *Simulation Modelling Practice and Theory*, Volume 85, 2018, Pages 47-59, ISSN 1569-190X, <https://doi.org/10.1016/j.simpat.2018.04.002>. (<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1569190X18300510>)
- Serrano-Hernandez, A., Juan, A., Faulin, J. ve Perez-Bernabeu E. (2017). Horizontal collaboration in freight transport: concepts, benefits and environmental challenges *SORT*, 41 (2), pp. 393–414 <https://doi.org/10.2436/20.8080.02.65>

- Simatupang, T. and R. Sridharan (2002). The collaborative supply chain. *International Journal of Logistics Management*, 13(1), 15-30.
- Simchi-Levi D., P. Kaminsky ve Simchi-Levi E. (2000). *Designing and managing the supply chain: Concepts, strategies, and cases*. McGraw-Hill.
- Simmer, L., Pfoser, S., Grabner, M., Schauer, O. ve Putz, L.M. (2017). From horizontal collaboration to the physical internet – A case study from austria. *International Journal of Transport Development and Integration*. 1. 129-136. 10.2495/TDI-V1-N2-129-136. A https://www.researchgate.net/publication/326470881_From_horizontal_collaboration_to_the_physical_internet_-_A_case_study_from_austria
- Soysal,M., Jacqueline M. Bloemhof-Ruwaard, Rene Haijema ve Jack G.A.J. van der Vorst (2018) Modeling a green inventory routing problem for perishable products with horizontal collaboration, *Computers and Operations Research* 89 (2018) 168–182
- Stojanovic, D.M. ve Aas, B.O. (2015). Transport outsourcing and transport collaboration relationship: the risk hedging perspective. *Serbian Journal of Management*, 10, 33–49.
- Taherian, H. (2013). *Outbound Transportation Collaboration - Do It Yourself (DIY)* , Master of Engineering in Logistics at the Massachusetts Institute of Technology
- Todeva, E. ve D. Knoke (2005). Strategic alliances and models of collaboration. *Management Decision*, 43(1), 123-148.
- Tsang, A. C. (1998). "A strategic approach to managing maintenance performance", *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, Vol. 4 Issue: 2, pp.87-94.
- van Lier T, Caris A ve Macharis C. (2016) Sustainability SI: bundling of outbound freight flows: analyzing the potential of internal horizontal collaboration to improve sustainability. *Netw Spat Econ* 16(1):277–302. <https://doi.org/10.1007/s11067-014-9226-x>
- Vanovermeire, C., Sörensen,K., Breedam,A.V., Vannieuwenhuyse B.ve Verstrepen S. (2014). Horizontal logistics collaboration: decreasing costs through flexibility and an adequate cost allocation strategy, *International Journal of Logistics Research and Applications*, 17: 4, 339-355, DOI: 10.1080/13675567.2013.865719
- Verdonck, L., Caris, A., Ramaekers, K. ve Janssens, G. (2013). Collaborative Logistics from the Perspective of Road Transportation Companies. *Transport Reviews*. 33. 700-719. 10.1080/01441647.2013.853706. https://www.researchgate.net/publication/258906532_Collaborative_Logistics_from_the_Perspective_of_Road_Transportation_Companies
- Wallenburg, C.M. ve Schäffler, T. (2016). Performance measurement in horizontal LSS cooperation as a field of conflict: the preventive role of collaborative processes, *Logistics Research* volume-9: 7. doi:10.1007/s12159-016-0134-y
- Wei, J., Zhao, J. ve Li, Y. (2015). Price and warranty period decisions for complementary products with horizontal firms' cooperation/noncooperation strategies. *Journal of Cleaner Production*, 105, 86– 102.

- Wu, A. , Zhuo Wang, Chen, S. (2017), Impact of specific investments, governance mechanisms and behaviors on the performance of cooperative innovation projects, International Journal of Project Management, Volume 35, Issue 3, , Pages 504-515, ISSN 0263-7863
- Xu, X. (2013). Collaboration Mechanism in the Horizontal Logistics Collaboration. Business Administration. Ecole Nationale Sup'erieure des Mines de Paris, 2013.Doktora Tezi HAL Id: pastel-00957302 <https://pastel.archives-ouvertes.fr/pastel-00957302>
- Yang, L., Zhang, Q. ve Ji, J. (2017). Pricing and carbon emission reduction decisions in supply chains with vertical and horizontal cooperation. International Journal of Production Economics. 191. 286-297. 10.1016/j.ijpe.2017.06.021.
- Zineldin, M. (2004). Co-opetition: the organization of the future. Marketing Intelligence and Planning, 22(7), 780-789.
- Zineldin, M. ve Bredenlow, T. (2003). Strategic alliance: synergies and challenges - a case of strategic outsourcing relationship: SOUR. International Journal of Physical Distribution and Logistics Management, 33 (5), pp. 449-464.

AİLE İÇİ İLETİŞİMDE DİL VE KÜLTÜREL KODLARIN ÇOCUK EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ

Prof. Dr. Sedat CERECİ
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Özet

İletişim, insanın temel gereksinimlerinden biri ve toplumsal örgütlenmenin başlıca koşulu iken, ailenin gelişimi ve çocuğun yetişmesinde de başlıca etkidir. Başta aile olmak üzere, toplumu oluşturan tüm sosyal gruplar iletişimle örgütlenmekte, iletişimle güçlenmekte ve varlıklarını iletişimle sürdürmektedir. İletişim, tüm bireylere ve toplumsal gruplara, gereksinim duydukları yaşam bilgilerini, verileri, deneyimleri aktarmakta, yaşamın içindeki sorunların çözümünü kolaylaştırmaktadır. Aile içi iletişim, çocuk eğitiminin de en etkili unsuru ve yönlendiricisidir. Ailedeki olumlu iletişim süreçleri ve iletişimde kullanılan kapsamlı dil, çocuğun yetkin biçimde hızlıca olgunlaşmasını ve topluma katılmasını sağlarken, olumsuz iletişim süreçleri çocuğun sorunlu bir birey olarak büyümesine neden olmaktadır. Çocuk, aile bireylerinden duyduğu ilk seslerden başlayarak, tüm davranışlara, alışkanlıklara, tepkilere anlam vererek büyümekte, aile içinde paylaşılan iletileri, kullanılan kodları anlamlandırmaya çalışarak kişilik oluşturmaktadır. Yerli halkın veya evrensel toplumun onayladığı iletişim dili ve kodlar çocukta daha anlaşılabilir ve geçerli etkiler yaratmakta, çocuğun evrensel bütüne uyumunu kolaylaştırmaktadır. Ebeveynin veya onların yerine geçen bakıcının kullandığı dil ve kodlar doğrudan çocuğun karakterini oluşturmaktadır. Pedagog ve eğitim bilimcilere göre bir bireyin eğitimi, doğduğu andan itibaren başlamaktadır. Anne, bebeği ilk kucağına aldığı anda bebeğin duyduğu sesler, çevresinden algıladığı ilk izlenimler, ilk dokunuşlar çocuğun eğitimindeki ilk verileri oluşturmaktadır. Çocuk 6 yaşına gelinceye kadar geçen sürede çocuğun beynine yüklenen tüm veriler, onun karakteri ve geleceğinin temelini oluşturmaktadır. Kalıtsal unsurlar etkili olsa bile, bir çocuk doğru bir dil ve yerinde kodlar kullanılarak yapılan bir eğitimle saygın ve başarılı bir birey olarak topluma katılabilmektedir. Çocuk eğitiminde modern yöntemler kadar kültürel kodlar da kullanılmakta, ebeveynin kültürel ve ideolojik yaklaşımına göre çocuğun belleğine geleneksel veya yenilikçi kodlar yerleştirilebilmektedir. Geçerliliği kalmamış kültürel kodlar çocuk eğitiminde olumsuz sonuçlar verirken, saygı, hoşgörü, tevazu gibi geleneksel

kodlar çocukta insancıl ve saygın gelişmelere yol açabilmektedir. Çocuk eğitiminde anne veya babanın yahut da diğer aile büyüklerinin etkisi aşağı yukarı eşit düzeyde gerçekleşirken, baskın bir büyüğün etkisi çocukta daha fazla ilerlemeye ya da olumsuz gelişmeye neden olabilmektedir. Aile içi iletişim, doğrudan çocuk eğitimini yönlendirmekte, çocuğun gelişiminde rol oynamaktadır.

Anahtar Sözcükler: İletişim, aile içi iletişim, çocuk eğitimi, kültürel kodlar.

Abstract

Communication is one of the basic requirements of human and is the main condition of social organization, it is also the main factor in the development of the family and the development of the child. All the social groups that make up the family, especially the family, are organized by communication, strengthening with communication and maintaining their existence through communication. Communication conveys the life information, data, experiences that they need to all individuals and social groups, and facilitates the solution of problems in life. Family communication is the most influential element of child education. The positive communication processes in the family and the comprehensive language used in communication enable the child to mature rapidly and participate in society, while the negative communication processes cause the child to grow as a troubled individual. Starting from the first voices heard by the family members, the child is growing by giving meaning to all behaviors, habits, reactions, and creating personality by trying to make sense of the messages shared in the family and the codes used. The communication language and codes adopted by the indigenous people or the universal society create more understandable and valid effects on the child and facilitate the adaptation of the child to the universal whole. The language and codes used by the parent or their caregiver directly constitute the child's character. According to pedagogues and educational scientists, the education of an individual starts from the moment he was born. When the mother takes the baby on her first lap, the baby hears, the first impressions she perceives around her, and the first touches constitute the first data in her education. All data uploaded on the child's brain until the age of 6 years are the basis of his character and his future. Even if

hereditary elements are effective, a child can participate in society as a respectable and successful individual with a proper language and in-situ training. In children's education, as well as modern methods, cultural codes are used, and traditional or innovative codes can be placed in the child's memory according to the parent's cultural and ideological approach. While non-validated cultural codes give negative results in child education, traditional codes such as respect, tolerance and humility can lead to humane and respected developments in children. While the effect of a parent or other family member on children's education is more or less equal, the effect of a dominant elder may lead to more progress or negative development in the child. Family communication directs children's education and plays a role in the child's development.

Key Words: Communication, family communication, child education, cultural codes.

Giriş

Son yıllarda artan boşanmalar, kadın cinayetleri, ensest ilişkiler, tacizler, aile katliamları ve okullarda başarısız olan çocuklar, aile içi iletişimde ve çocuk eğitiminde kullanılan kültürel kodlarda sorunlar olduğunu göstermektedir. Aile içi iletişimin güçlü olduğu ailelerde düzen ve sağlıklı ilişkiler ortamı oluşmakta, sağlıklı ailelerde çağdaş ve evrensel normlara uygun kültürel kodlarla eğitilen çocuklar başarılı ve sağlıklı birer birey olmaktadır (Goldberg, 2017: 4). Bu çalışma, aile içi iletişimin niteliğini açıklayarak çocuk eğitiminde kullanılan dilin niteliğine dikkat çekmekte ve çocuk eğitiminde kullanılan dil ve kültürel kodların oynadığı role vurgu yapmaktadır.

Başta batılı ülkeler olmak üzere, dünyadaki pek çok toplumda aile yapısının değişmesi, ailelerin dağılması, aile kavramının değer yitirmesi sayısız sorunu da beraberinde getirmektedir. Aile içi iletişimin yetersiz kalması, ailenin yetkin bireyler yetiştirememesi, toplumsal çöküntünün de temellerini hazırlamaktadır (Siilars vd., 2018: 16). Eşler arasındaki ve ebeveynle çocuklar arasındaki iletişim doğrudan toplumsal örgütlenmelere ve toplumsal yapıya yansımaktadır. (Avdic ve Büyükdurmuş, 2015: 23). Aile içi iletişimin yetersiz olduğu veya

sorunlu olduğu toplumlarda da toplumsal yapıda sorunlar ortaya çıkmakta, toplumsal örüntülerde yetersizlik meydana gelmektedir.

Son yılların en önemli sorunu, rollere göre ilişkiler ve aileyi aile yapan aile içi iletişimidir. Aile içi iletişim, ailedeki bireylerin toplumsal rollerine göre ailenin biçimlenmesini ve toplum içinde konumlanmasını sağlayan eylemlerdir (Petereon, 2009: 3). Aile içi iletişim, ailenin oluşmasını, biçimlenmesini ve toplum içinde tanınmasını sağlayan eylemlerdir. (Koerner ve Fitzpatrick, 2002: 79). Aile içi iletişim, toplumsal bir grup olan ailede, bireylere rollerin, davranışların, kuralların, ilkelerin, örüntülerin öğretilmesini sağlayan en etkili yöntemdir. Özellikle çocuklar, yaşam bilgileriyle birlikte tüm toplumsal kuralları aile içi iletişimle öğrenmektedir (Metcalf vd., 2013: 1198). Aile içi iletişim, çocuğu da topluma bir birey olarak kazandıran süreçtir.

Bilgi, düşünce, duygu gibi iletilerin kişiler arasında alışverişi anlamına gelen iletişim, aile içinde de insancıl bir davranış olarak aile bireyleri arasında bilgi ve düşünce alışverişini sağlamakta, aile içi işlerin işleyişini kolaylaştırmakta, sorunların çözümüne katkıda bulunmakta, aile bağlarını güçlendirmektedir (Oduor vd., 2014: 2711). Aile içi iletişimde kullanılan dil, iletişimin sözlü veya sözsüz olması iletişimin niteliğini değiştirmemekte, iletişim her durumda aileyi geliştiren ve toplumsal yapıda ailenin yerini güçlendiren özellikler taşımaktadır. Aile içindeki iletişimin yoğunluğu, aile bireylerinin, özellikle çocukların zihinsel gelişimine büyük katkıda bulunmaktadır (Zarnaghash vd., 2013: 409). İletişim eylemindeki özellikle kodlama ve kod çözme süreçleri zihin gelişimini sağlamaktadır.

İle İçi İletişimin Niteliği

Aile içi iletişim, aileyi oluşturan bireylerin ailenin varlığını sürdürmek ve yaşamlarını kolaylaştırmak için kurdukları bilgi, duygu ve düşünce alışverişidir. Her ailenin, aile içi iletişim yöntemleri farklılık gösterirken, tüm ailelerin iletişim sonuçlarının toplumsal yapıya etkileri bulunmaktadır (Bailey, 2009: 2). Aile içi iletişim, öncelikle yaşamı paylaşma, sevinçleri ve üzüntüleri birlikte yaşama, sorunları çözme, geleceğe güvenli yatırım yapma ve sağlam bir aile yapısıyla topluma katkıda bulunma demektir (Burns ve Pearson, 2011: 183). Aile içi iletişim, bir yandan ileti alışverişini sağlarken bir yandan da aile bağlarını güçlendirerek dayanışmayı ve

huzurlu yaşamı sağlamaktadır (Marks, 2004: 3). Aile içi iletişimin temel amacı da sağlam bir aile oluşmasını sağlamaktır.

Gerek Doğu geleneklerinde gerekse Batı geleneklerinde ailenin bir araya gelip yüzyüze görüşmesi, iletişim kurması, sorunlarını, sevinçlerini, hüznelerini paylaşması için sayısız adet ortaya çıkmıştır (Kevereski ve Iliev, 2017: 182). Başta akşam yemekleri olmak üzere, kutsal günler, yıldönümleri, hastalık, taziye, doğum ziyaretleri, maddi sorunların çözümü, vasiyet gibi gerekçeler ailenin bir araya gelip görüşmesi için geleneğe dönüştürülmüş, bazıları ilkeleşmiştir. Özellikle sağlık sorunları söz konusu olduğunda, aile mutlaka bir araya gelip iletişim kurmaktadır (Loghmani vd., 2014: 77). Aile içi iletişim için kültüre yerleşen gelenek ve adetler, ailenin önemsendiği ve değerli bulunduğu toplumlarda özenle korunmaktadır.

Aile içi iletişim, ailenin yapısını koruması, düzenli yaşaması, çevreyle uyumu ve konjonktürden kaynaklanan sorunların çözümü için gerekmektedir. Aile içi iletişimi yoğun olan aileler genellikle sorunsuz yaşamakta, çevreyle olumlu ilişkiler kurabilmekte, huzurlu bir yaşam sürmektedirler (Carvalho vd., 2016: 1). İletişimin yapıcı ve sorun çözücü etkileri aile içinde de etkisini göstermekte, ailede düzen ve olumluluk yaratmaktadır. Bireylerin sosyalleşmesi, toplumsal yapıya katılması ve sosyal rollerini öğrenmesi de aile içi iletişimle gerçekleşmektedir (Dieter, 2001: 215). Sosyal yapının oluşması ve gelişmesinin doğrudan aile içi iletişimle ilgili olduğunu savunan çok sayıda bilim adamı bulunmaktadır (Edelmayer, 2012: 112). İletişimle bilgilerini, deneyimlerini, görüşlerini paylaşan, çocuklarını yaşam için gerekli kültürel kodlarla donatan aileler daha örgütlenmiş olarak güçlenip sağlıklı biçimde varlıklarını sürdürürken, toplumsal yapıya daha çok katkıda bulunmakta, toplumsal yapının varlığını güçlendirmektedirler (Antener, 2014) 11). İletişimle gelişen sağlıklı aileler, sağlıklı bir toplumun oluşmasında da başrol oynamaktadır.

Durkheim'e göre eğitim, yaşlı kuşakların bilgilerini ve deneyimlerini genç kuşaklara aktarmasıdır (Goldstein, 1976: 294). Aktarım, en elverişli biçimde aile içinde yapılmaktadır. Ailedeki büyükler tüm yaşam bilgilerini ve deneyimlerini, aile içi iletişim sırasında genç bireylere aktarmakta, onlara temel yaşam bilgilerini, toplumsal rolleri, insan ilişkilerini, doğruları ve yanlışları anlatmaktadır. Bu arada yaşamın içinde kullanılacak temel veriler de genç bireylere kodlanmaktadır (Mark, 2006: 229). İnsan olma, terbiye, ahlak, vatan, ulus, bayrak, dinsel değerler gibi kavramlar ve uygulamaları birere kod olarak genç kuşakların belleğine aile içi iletişimle yerleştirilmektedir (Egbert vd., 2017: 7). Yetişkin bireyler genç bireylere, yaşamın

bütün ilkeleri ve karşılaşılabilecek durumları anlatmakta, önerilerde bulunmaktadır. Bir anlamda, yaşamın kodlarını vermektedirler.

Aile İçi İletişimde Kullanılan Dil ve Kodlar

Bireylerarası iletişimde olduğu gibi, aile içi iletişimde de samimiyet, masumiyet, güven ve dürüstlük içeren bir dil kullanmak temel koşuldur. Aile bireylerinin birbirlerine güvenerek, birbirlerinin içtenliğine inanarak iletişim kurmaları, iletilerin doğru anlaşılmasını, aile düzeninin korumasını ve sürekliliğini sağlamaktadır (Zolten, 2006: 8). Bireylerarası iletişim için geçerli kuralların hemen hepsi aile içi iletişim için de geçerli ilkelerdir.

Aile içi iletişimde çoğunlukla kullanılan dil, içten konuşma dilidir. Önemli ve ciddi bir konuyu anlatabilmek için kullanılması gereken dil içten olmak zorundadır. Aksi durumda ikna etmek zorlaşmaktadır. Özellikle çocuklarla iletişimde, en içten ve dürüst olan dil kullanılmalıdır (Kolucki ve Lemish, 2011: 62). Aile içi iletişimde dilin temel ilkesi, anlatmaya ve anlamaya dayalı bir teknik olmasıdır. Konu açık ve etkili anlatılmalı ve anlaşılmayan noktalar mutlaka açıklığa kavuşturulmalıdır (Arias ve Punyanunt-Carter, 2017: 18). Aile içi iletişim, toplumsal kültür kodlarının çocuklara belletildiği süreçtir.

Ulusal dili doğru biçimde kullanarak evrensel ilkeleri ve yaşam bilgilerini çocuklarına aktaran ailelerin, sağlıklı çocuklar yetiştirdiği, toplumsal değerlerin ve ilkelerin en uygun diller kullanılarak aktarıldığı çocukların etkin toplumsal konumlar edindiği bilinmektedir (Ehrenwald, 1963: 191). Çocuğun, özellikle güncel koşullara uyumlu bir dille eğitilmesi de, toplumsal konum ve gelecek konusunda çocuğa katkıda bulunmaktadır.

Aile içi iletişim dili coğrafyaya ve kültüre bağlı olarak sözlü iletişim veya sözsüz iletişim olarak değişmektedir. Her iki dili kullanarak iletişim kuran bireyler de vardır (Eunson, 2012: 273). Bazı durumlarda sözlü iletişim etkili olurken, bazı durumlarda da sözsüz iletişimin daha etkili olduğu belirlenmiştir (Mujezinovic, 2011: 47). İçinde yaşanan kültüre göre, bazı toplumlarda beden dili kullanarak anlaşmak çok daha yaygındır.

Dil, bir kültürün temel unsurunu oluşturmaktadır. Bireyin gelişmesinde başlıca rol oynayan etken de dildir (Cohen, 2010: 41). Bu nedenle aile ortamında yeni doğan bir çocuğa

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

öncelikle verilen ileti, konuşma yeteneği ve dille ilgilidir (Lust, 2006: 410). Ebeveynin isimleri ve sıfatlarıyla başlayan dilsel kodlar, yaşamın içindeki tüm varlıkların isimleri ve anlam içeren diğer kodlarla çocuğa aktarılmaktadır (Ege, 2012: 64). İsimlerle başlayan kültürel kodlar, çocuk eğitiminin içinde toplumsal kurallardan ulusal değerlere kadar genişleyerek belleğe yerleşmektedir (Derksen, 2015: 289). Böylelikle çocuğun karakteri ve kimliği oluşmaktadır.

Bireylerarası iletişimde olduğu gibi, aile içi iletişimde de en yaygın kodlar, sözlü iletişimdaki sözcüklerdir. Sözcükler, üzerlerine belirli anlamlar yüklenen ve yöreden yöreye, kültürden kültüre değişen iletişim öğeleridir (Denham ve Onwuegbuzie, 2013: 688). Sigmund Freud'a göre sözcükler, fizik dünyayı da metafizik dünyayı da anlamamız ve anlatmamız için en elverişli araçlardır (Freud, 1919: 75). Sözlü veya sözsüz iletişimin egemen olduğu aile içi ilişkilerde öncelikle aktarılan kodlar, toplumsal ilkeler, değerler, ahlak kuralları, ulusal kültür değerleri, mahremiyet ve terbiye, saygı gibi konulardır (Agha, 2003: 269). Toplumsal kültür içinde bireylere düşen roller ve görevler de bu kapsamda yer almaktadır.

Toplumsal kültürde anlamı olan renkler, şekiller, sözler, önemli kavramlar, imler, ezgiler, jest ve mimikler aile içi iletişim sürecinde aktarılmaktadır. Aktarılan kodları belleyen ve uygulayan bireyler toplumsal yapıda saygın ve sevilen bireyler olarak yer almaktadır (Omar vd., 2007: 81). Rol modellerinin çocuklara aktarılması için de aile içi iletişim en elverişli ortamdır. Başta anne ve baba olmak üzere çocuğun seçmesi gereken rol modeller ve onların toplumsal rolleri de aile içi iletişim sürecinde belletilmektedir. Cinsiyetçi kodlar da aile içi iletişim sırasında belleğe yerleştirilmektedir (Smith, 2017: 4). Toplumsal ve kültürel kodlar toplumdan topluma değişmekle birlikte, cinsiyetçi kodlar hemen her toplumda öncelikle belletilen kodlardır.

Aile içi iletişimde kullanılan dil, büyük ölçüde yetişkinlerin öteden beri kullandıkları geleneksel bir dildir. Geleneksel sözler, diksiyon, vurgular, mimikler, öğrenilmiş jestler genç kuşaklarla iletişimde de kullanılmakta ve varlığını sürdürmektedir (Halle ve Shatz, 2994: 101). Geleneksel dil ile aile içi iletişimde en çok kullanılan kodlar da geleneksel kodlardır. Özellikle manevi değerler, gelenekler, dinsel değerler, kutsallar bu kapsamdaki en canlı örneklerdir (Nguyen ve Bowman, 2007: 209). Bir çocuk, çoğunlukla yaşamı boyunca gereksinim duyduğu bilgi ve verilerin ailesi tarafından istenilenleriyle kodlanmaktadır.

Kişinin yaşamında önemli roller oynayacak meslek, beğeniler, inanç, karakter, model, eğitim, gibi unsurlar aile içi iletişim sürecinde kullanılan ve belleğe yerleştirilen kodlardır. Aile hemen her zaman genç bireyi, kendi istediği modele kodlayarak gelişmesini istemekte, kendi

kültürünü benimsetmeye çalışmaktadır (Ladha vd., 2018: 68). Çok sayıda ebeveyn, kendi, geleneksel kodlarını çocuklarına aktarmaya çalışırken, bazen çağdaş konjonktürü de gözden kaçırabilmektedir. Konjonktüre bağlı olarak kültürel kodlar bazı durumlarda semboller şeklinde ortaya çıkmakta ve çocuklara semboller kodlanmaktadır (Wimmer ve Schad, 2009: 199). Kültürel kodlar içinde ailenin en çok üzerinde durduğu, önemseydiği ve çocuğa belletmeye çalıştığı kodlar, “iyi ve kötü” kavramları gibi insancılık ve ahlakla ilgili kodlardır.

Aile içi iletişimde kodlama, çocuk eğitiminin bir parçasıdır ve sağlıklı bir kodlama sağlam bir birey yetiştirmenin ilk adımıdır. Bu nedenle çocuk eğiten ebeveyn ve bakıcıların kod seçimini ve kodlamayı çok iyi bilmeleri gerekmektedir (Dijohn, 2015: 27). Aile iletişimin koşulları, kullanılan dil ve kodlar doğal olarak dönemlere v koşullara göre değişmektedir. Modern çağda aileler, çocuklarının, çağın gerisinde kalmamaları için iletişimde modern diller ve kodlar kullanmaktadır (Watt, 2010: 146). Modern çağla birlikte geleneksel kalıp ve kavramların yerini modern olanlar almıştır. Gelecek kaygısı taşıyan bütün aile büyükleri aile içi iletişimde gelecekle ilgili kodları kullanmaktadır.

Diğer sosyal grupları tanımanın ve diğer sosyal gruplarla işbirliği yapmanın yolu da aile içi iletişimden geçmektedir. Ailede paylaşılan bilgiler ve deneyimler, diğer sosyal grupların da tanınmasını ve işlevlerinin anlaşılmasını sağlamaktadır (Gerleigner ve Zerle-Elsäßer, 2016: 58). Her toplumsal grup, kendisinin tanınırlığını sağlayan kültürel kodları çocuklarına aktarmakta ve çocuklarının da kendi toplumsal gruplar içinde yer almasının ve kendi özellikleriyle tanınmasının temelini hazırlamaktadır (Liersch ve Asef, 2016: 33). Çocuklar, doğdukları andan başlayarak, dahil oldukları toplumsal grupların kültürel kodlarıyla büyümektedir.

Sonuç

İletişim, insan varlığının sürekliliği ve gelişmesi için birincil derecede önemli eylemlerden biriyken, aile birliğinin düzeni ve sürekliliği açısından da en önemli koşuldur. Aileye katılan yeni bir birey aile içi iletişimle yaşamayı öğrenip kimliğini kazanırken, toplumsal konumunu ve içinde bulunacağı toplumsal grubu da iletişimle edinmektedir. Aile içi iletişim, ailedeki tüm bilgi ve deneyimlerin paylaşımını sağlamakta, bu arada çocuk eğitiminde çocuğun gereksinimi olan bilgi ve becerilerin de çocuğa kazandırılmasını kolaylaştırmaktadır.

Bir toplumun tanınmasını ve değer ve geleneklerinin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan kültürel kodlar, çocuk eğitiminin de başlıca araçlarıdır. Aile içi iletişim aracılığıyla çocuk eğitimi gerçekleşirken, çocuğa sayısız kültürel kod aktarılmakta, çocuğun gelişimi kültürel kodlarla sağlanmaktadır. Başta dil ve yaşam kuralları olmak üzere, toplumsal ve ulusal değerler, yaşam bilgileri ve daha başka sayısız veri, kültürel kodlar olarak çocuğun belleğine yüklenmektedir.

Çocuk eğitiminde kullanılan dil, çocuğun gelişim sürecini olumlu etkileyen, yönlendiren ve çocuğu çağdaş yaklaşımlarla donatan bir özellik taşımaktadır. Çocuk eğitiminde başlıca etken, sağlıklı bir aile içi iletişimdir. İletişim konusunda yetersiz kalan ya da sorunlar yaşayan ailelerde kültürel kodların çocuğa aktarımı da sorunlu olduğu için, çocuğun topluma uyumu ve toplumsal statüsünü kazanması da gecikmekte ve sorun olmaktadır. Aile içi iletişimin sağlıklı biçimde gerçekleştiği ailelerde, çocuğun gelişimini ve toplumda saygın bir yer edinmesini sağlayan uygun dil ve kültürel kodlar gelişimi hızlandırmakta, çocuğu geleceğe dair verilerle donatmaktadır.

Kaynaklar

Agha, A. (2003). The Social Life of Cultural Value. *Language & Communication*, 23: 231–273.

Antener, G. (2014). Unterstützte Kommunikation Entwicklung und Perspektiven eines Fachgebiets. *Schweizerische Zeitschrift für Heilpädagogik*, 20: 6-12.

Arias, V. S. ve Punyanunt-Carter, N. M. (2017). Family Communication and Culture. *Interpersonal Communication*, 1-19.
https://www.researchgate.net/publication/323993300_Family_Communication_and_Culture.
20.11.2018.

Avdic, D. ve Büyükdurmus, T. (2015). *Communication Problems? The Role of Parent-child Communication for the Subsequent Health Behavior of Adolescents*. Bochum: Ruhr-Universität Bochum (RUB), Department of Economics Universitätsstr.

Bailey, S. (2009). Positive Family Communication. *Montana State University Extension*, 9 (9): 1-4.

Burns, M. E. ve Pearson, J. C. (2011). An Exploration of Family Communication Environment, Everyday Talk, and Family Satisfaction. *Communication Studies*, 62 (2): 171–185.

Carvalho, J. ve Fonseca G. ve Francisco, R. ve Bacigalupe, G. ve Relvas, A. P. (2016). Information and Communication Technologies and Family: Patterns of Use, Life Cycle and Family Dynamics. *Psychology & Psychotherapy*, 6 (1): 1-3.

Cohen, N. J. (2010). The Impact of Language Development on the Psychosocial and Emotional Development of Young Children. *Language Development and Literacy*. Ed. Susan Rvachew, Canada: McGill University, s. 33-43.

Denham, M. ve Onwuegbuzie, A. J. (2013). Beyond Words: Using Nonverbal Communication Data in Research to Enhance Thick Description and Interpretation. *The International Journal of Qualitative Methods*, 12 (1):670-696.

Derksen, B. (2015). Die Sprache der Babys. *Thieme*, 4 (4): 187-190.

Dieter, G. (2001). *Sozialisationsgeschichte als Generationengeschichte*. *Zeitschrift für Soziologie der Erziehung und Sozialisation Journal for Sociology of Education and Socialization*. Ed. J. Gowert. 215-216. Bildung: Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung (DIPF).

DiJohn, G. M.. (2015). Effective and Efficient Parent-Teacher Communication. Retrieved from Sophia, the St. Catherine University repository website: <https://sophia.stkate.edu/maed/111>, <https://sophia.stkate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1110&context=maed>. 20.11.2018.

Edelmayer, E. (2012). *Das diskursfähige Subjekt: Rekonstruktionspfade einer sozialtheoretischen Denkfigur im Werk von Jürgen Habermas*. Wien: Springer.

Egbert, N. ve Child, J. T. ve Lin, M. C. ve Savery, C. ve Bosley, T. (2017). How Older Adults and Their Families Perceive Family Talk about Aging-Related EOL Issues: A Dialectical Analysis. *Behavioral Sciences*, 7 (21): 2-8.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Ege, J. (2012). Spracherwerb des Kindes Spracherwerb am Beispiel eines Kindes im Alter von zwei Jahren. Schriftliche Hausarbeit zur Erlangung des 1. Staatsexamens im Fach Sprachheilpädagogik an der Ludwig-Maximilians-Universität München, November 2012.

Ehrenwald, J. (1963). Family Dynamics and Communication Theory. *Journal of Communication*, 13 (3/1) 191–198.

Eunson, B. I. (2012). *Non-Verbal Communication*. Communicating in the 21st Century, Edition: 3, Chapter: NVC, Publisher: John Wiley & Sons.

Freud, S. (1919). *Totem and Taboo*. London: George Routledge & Sons, Limited.

Gerleigner, S. ve Zerle-Elsäßer, C. (2016). *Vorstudie zum Thema "Familienleben im Digital-Zeitalter"*. München: Deutsches Jugendinstitut e. V.

Goldberg, R. M. (2017). Communication Errors/Problems in Couples and Families. *The SAGE Encyclopedia of Marriage, Family, and Couples Counseling*, Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.

Goldstein, M. A. (1976). Durkheim's Sociology of Education: Interpretations of Social Change Through Education. *Educational Theory*, 26 (3): 289-297.

Halle, T. ve Shatz, M. (1994). Mothers' Social Regulatory Language to Young Children in Family Setting. *First Language*, (14): 83-104.

Kevereski, L. ve Iliev, D. (2017). "Face to Face Communication" in Families - the Historical and Contemporary Perspective. *Research in Pedagogy*, 7 (2): 168-186.

Koerner, A. F. ve Fitzpatrick, M. A. (2002). Toward a Theory of Family Communication. *Communication Theory*, 12 (1): 70–91.

Kolucki, B. ve Lemish, D. (2011). *Communicating with Children*. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF).

Ladha, T. ve Zubairi, M. ve Hunter, A. ve Audcent, T. ve Johnstone, J. (2018). Cross-Cultural Communication: Tools for Working with Families and Children. *Paediatrics & Child Health*, 23 (1): 66-69.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Liersch, A. ve Asef, D. (2016). *Zeitverwendung für Kultur und Kulturelle Aktivitäten in Deutschland Sonderauswertung der Zeitverwendungserhebung*. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt.

Loghmani, L. ve Borhani, F. ve Abbaszadeh, A. (2014). Factors Affecting the Nurse-Patients' Family Communication in Intensive Care Unit of Kerman: a Qualitative Study. *Journal of Caring Sciences*, 3 (1): 67–82.

Lust, B. (2006). *Child Language: Acquisition and Growth*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, s. 410-413.

Mark, R. A. (2006). Coding Communication at the Relationship Level. *Journal of Communication*, 21/ 3 (1): 221–232.

Marks, S. (2004). Encouraging Family Communication after a Disaster. The University of Arizona Cooperative Extension, 1-4. <https://www.dartmouth.edu/~eap/library/encoragingfamilydiscussion.pdf>. 20.11.2018.

Metcalfe, A. , Coad, J. , Plumridge, G.M. , Gill, P. and Farndon, P. (2008). Family Communication between Children and their Parents about Inherited Genetic conditions: A Meta-Synthesis of the Research. *European Journal of Human Genetics*, 16: 1193-1200.

Mujezinovic, N. (2011). The Importance of Non-Verbal Communication in Business. Basilmamış Tez. Thomas Bata University, http://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/15337/mujezinovic_2011_bp.pdf?%DE%82%DE%B0. 20.11.2018.

Nguyen, G. T. ve Bowman, M. A. (2007). Culture, Language, and Health Literacy: Communicating About Health With Asians and Pacific Islanders. *Essays and Commentaries*, 39 (3): 208-210.

Oduor, E. ve Neustaedter, C. ve Judge, T. K. ve Hennessy, K. ve Pang, C. ve Hillman, S. (2014). How Technology Supports Family Communication in Rural, Suburban, and Urban Kenya. *Session: CHI for Social Development CHI 2014*, One of a CHInd, Toronto, ON, Canada.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Omar, N. ve Mustaffa, C. s. ve Nordin, M. Z. F. (2007). A Comparison of Family Communication and Institutional Communication of Boarding School Students and Juveniles in Malaysia. *Intercultural Communication Studies*, XVI (3): 72-89.

Peterson, R. (2009). Families First: Keys to Successful Family Functioning Communication. Virginia cooperative Extension, 350 (92): 1-4.

Sillars, A. ve Canary, D. J. ve Tafoya, M. (2018). Communication, Conflict, and the Quality of Family Relationships. Handbook of Family Communication. Ed. A. L. Vangelisti Mahwah, NJ: Erlbaum.

Smith, A. M. (2017). Family Genealogy and Family Communication: Finding Common Ground. *Genealogy*, 1 (6): 1-7.

Watt, D. J. (2010). How Does the Use of Modern Communication Technology Influence Language and Literacy Development? A Review. *Contemporary Issues in Communication Science and Disorders*, (37): 141–148.

Wimmer, M. ve Schad, A. (2009). Kunst, Kultur und Bildung: Kulturelle Bildung als Herausforderung an das Schulwesen. *Bildungsbericht*, 2: 183-202.

Zarnaghash, M. ve Zarnaghash, M. ve Zarnaghash, N. (2013). The Relationship Between Family Communication Patterns and Mental Health. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 84: 405-410.

Zolten, K. (2006). Parent/Child Communication. Center for Effective Parenting, 1-9. <http://parenting-ed.org/wp-content/themes/parenting-ed/files/handouts/communication-parent-to-child.pdf>. 21.11.2018.

ÜSTÜN ZEKÂLI ÇOCUKLARDA SANAT EĞİTİMİ VE TERAPİSİ ART EDUCATION AND THERAPY IN GIFTED CHILDREN

Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin GEÇEN
İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tarık YAZAR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

ÖZET

Sanat başlı başına bir ifade biçimi olmakla birlikte aynı zamanda bir rahatlama aracıdır. Sanatsal uygulamaların sonucunda anlatılan düşünsel ifade kişide var olan içsel duygu ve düşüncenin dışarıya yansımalarıyla kişide rahatlama etkisi yaratmaktadır. Sanat kişilerin hayal dünyalarını gerçekleştirdiği bir deneme alanıdır. Bu alanda bireyler yaratıcılıklarını uygulama olanağı bulmaktadırlar. Araştırmanın amacı ise üstün zekâlı öğrencilerin sanat eğitimi yoluyla kendini gerçekleştirme ve bu yolla kendilerini rahatlatıp rahatlatamayacağını, yaratıcılıklarının ve zihinsel gelişimlerinin gelişip gelişmeyeceğini ortaya çıkarmaktır. Üstün zekâlı çocuklar normal zekâ düzeyindeki çocuklarla aynı eğitimi aldıklarında kendilerini geliştirememekte, yaratıcılıkları gelişmemekte ve duygusal anlamda kendilerini huzurlu hissedememektedirler. Çeşitli metotlarla eğitim-öğretimlerini gören üstün zekâlı öğrencilere sanat eğitiminin sağladığı yararları ortaya çıkarmak ve çocukları sanatsal etkinliklerle rahatlatarak terapatik faydasını ortaya çıkarmak araştırma için önem taşımaktadır. Nitel araştırma deseni uygulanmış olup makaleler, kitaplar ve tezlere bakılmış literatür taraması yapılmıştır. Hatay’da yer alan özel eğitim kurumları gezilmiş olup görsel sanatlar uygulamalarının öğrencilere kazanımları gözlemlenmiş ve Malatya’da yer alan BİLSEM ‘de yer alan öğretmenlerle görüşme yoluyla öğrencilere yaptırılan sanatsal uygulamalar ve verilen diğer ders ve yöntemleri hakkında bilgi edinilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda; Üstün zekâlı çocuklar özel eğitime muhtaç diğer çocuklar gibi sanat eğitimine ve terapisine muhtaçtırlar. Özel eğitime muhtaç çocuklar iyileşme veya hastalığın ilerlememesi, rahatlama, özgüven artırma gibi nedenlerle rehabilite ihtiyacı duymaktadırlar. Üstün zekâlı çocuklar ise sanat etkinlikleri aracılığı ile kendilerini kısıtlayan dış etkilerin etkenlerini yıkarak özgürlüğünü elde etmekte, rahatlama gibi faydalar elde etmektedirler. Sanatsal etkinlikler üstün zekâlı çocukların hayal gücünün sınırlı ortamdan çıkıp sınırlarını aşmasında yardımcı eleman niteliği taşımaktadır. Ondan ötürü üstün zekâlı öğrencilere hayal dünyalarını geliştirici görsel ve sanatsal uygulamalar yaptırılmalıdır. Üstün zekâlı çocuklar bir ülkenin beyin takımıdır. Nasıl ki bir insanın akıl sağlığının yerinde olması gerektiği gibi bir ülkenin beyni olan üstün zekâlı bireylerinin de ruh ve akıl sağlıklarının yerinde olması gerekir. Bunun için üstün zekâlı çocukların psikolojik sağlıklarının korunması, zekâlarının

gelişimi ve yaratıcılıklarının artması için her türlü olanağın sağlanması gereklidir. Bir ülkenin beyin takımı olan üstün zekâlı öğrencilere daha fazla olanak ve imkânın sağlanması şarttır.

Anahtar kelimeler: Üstün Zekâlılar, Sanat Eğitimi, Sanat Terapisi, Teropatik, Yaratıcılık

ABSTRACT

Art is a form of expression in itself, but it is also a means of relaxation. As a result of artistic practices, the intellectual expression that is expressed in the person's inner feelings and thoughts reflected in the outside of the person creates a relaxation effect. Art is an experimental field where people perform their dream worlds. Individuals in this field find the opportunity to apply their creativity. The aim of the research is to find out whether gifted students can achieve themselves through art education and relax themselves in this way, whether their creativity and mental development can develop. Gifted children are unable to develop themselves when they receive the same education as normal intelligence children, their creativity cannot be improved, and they cannot feel comfortable emotionally. It is important to investigate the benefits of art education to gifted students who have studied various methods of education and to discover the teropathic benefits of art education by relaxing children with artistic activities. Qualitative research pattern has been applied and a literature survey has been carried out for articles, books and theses. Special education institutions in Hatay have been visited and the gains of visual arts applications have been observed to the students and information about the artistic practices and other courses given to the students through interviews with teachers in Bilsem in Malatya. According to the data obtained from the research, gifted children need art education and therapy like other children in need of special education. Children in need of special education need rehabilitation for reasons such as improvement or failure of the disease, relaxation, self-confidence increase. Gifted children are able to break down the factors of external influences that restrict themselves through their art activities and gain the benefits of relaxation. Artistic activities are helpful for gifted children to overcome their imagination from a limited environment. Because of this, gifted students should have visual and artistic applications that develop their imagination. Gifted children are the brain team of a country. Just as a person's mental health should be in place, superior intelligence individuals, who are the brains of a country, must be in place of mental and mental health. For this, it is necessary to provide all kinds of opportunities for superior intelligence children to protect their psychological health, develop their intelligence and increase their creativity. It is essential to provide more opportunities and opportunities for gifted students with a country's Brain team.

Keywords: Gifted Witches, Art Education, Art Therapy, Teropathic, Creativity

GİRİŞ

Üstün yetenekli öğrenciler karmaşık fikirleri akranlarına göre daha çabuk kavrar ve derinlemesine öğrenirler. Derinlemesine araştırmalar için zamana ihtiyaç duyarlar. Fikirleri yönlendirirler, birbirleriyle bağlantısız görülen kavramlara ilişkin genellemelerde bulunur ve kışkırtıcı sorular sorabilirler (Bildiren ve Türkani, 2013:130). Üstün zekâlı çocuklar normal bireylerden daha hızlı kavrama, öğrenme, algılama, çözümlenme, analiz kurabilme yetisine sahiptirler. Üstün yetenekli çocuklar üstünlüğü kadar şartların sunduğu yoksunluğun içerisinde de yer alabilmektedirler. Üstün zekâlı çocuklar sahip oldukları zekâ, yeti ve becerilerden ötürü normal bireylerle eğitim öğretim gördüklerinde gelişimlerinde zarar görmektedirler. Normal bireylerle eğitim gören bu çocukların ilerlemesi yavaşlamakta, bilgi edinimleri azalmaktadır. Üstün yetenekli çocuklar kendilerini gerçekleştirme ortamını bulamadıkları takdirde eğitim- öğretim açısından gelişimlerinde zayıflamanın yanı sıra psikolojik açıdan da kendilerini iyi hissetmemektedirler. Zekâ yapılarının üstünlüğü, içinde buldukları toplum tarafından algılanmamakta ve birey kendini dışlanmış ve yalnız hissetmektedir. O halde görülmektedir ki; üstün zekâlı çocuklar sahip oldukları özelliklerden ötürü normal bireylerle eğitim- öğretim görmemeli muhtaç oldukları özel eğitimi almalıdırlar. Osmanlı İmparatorluğunda üstün yetenekli bireylerin eğitimleri Enderun Mekteplerinde verilmekteydi. Bu mektepler önemli devlet adamları yetiştirmiş ve imparatorluğun asırlarca dünyaya hâkim bir güç olmasını sağlamıştır. Günümüzde ise 1992 yılından itibaren Bilim ve Sanat Merkezleri kurulmaya başlanmıştır (Sönmez, 2011:43). Bilim ve sanat merkezlerinde yetişen öğrenciler, normal bireylerden farklı imkân ve olanaklara sahip olmakla birlikte farklı bir eğitim sisteminden geçmektedirler. Örneğin; normal eğitim-öğretim veren bir kurumda masanın tanımını ayaklar üzerine oturtulmuş bir yüzeye sahip şey gibi tanımlar verilirken, bilim sanat merkezlerinde ayaklarla nasıl dengede durduğu, masanın yapım aşamaları, yapımını, yapılan sanayi ya da marangozda gidip görülmesi, satışındaki kar durumu gibi değişik açılardan ele alınıp çocukların çok boyutlu düşünme ve öğrenmelerini sağlanmaktadır.

1. Araştırmanın amacı:

Araştırmanın amacı üstün zekâlı öğrencilerin sanat eğitimi yoluyla kendini gerçekleştirme ve bu yolla kendilerini rahatlatıp rahatlatamayacağını, yaratıcılıklarının ve zihinsel gelişimlerinin gelişip gelişmeyeceğini ortaya çıkarmaktır.

2. Araştırmanın önemi:

Üstün zekâlı çocuklar normal zekâ düzeyindeki çocuklarla aynı eğitimi aldıklarında kendilerini geliştirememekte, yaratıcılıkları gelişmemekte ve duygusal anlamda kendilerini huzurlu hissedememektedirler. Çeşitli metotlarla eğitim-öğretimlerini gören üstün zekâlı öğrencilere sanat eğitiminin sağladığı yararları ortaya çıkarmak ve çocukları sanatsal

etkinliklerle rahatlatarak terapatik faydasını ortaya çıkarmak araştırma için önem taşımaktadır.

3. Üstün Zekâlı Çocuklar ve Özellikleri

Üstün Yetenekli Çocuklar Tespit Komisyonu Ön Raporu'nda (2004) belirtildiğine göre üstün yetenekli çocukların öğrenmeyle ilgili özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

Keskin gözlem gücü, çabuk kavrama, önem duygusu, sıra dışı olanı inceleme arzusu.

Soyut düşünme gücü, kavramlaştırma, sentezleme, tümevarıma dayalı öğrenmeye ve sorun çözmeye ilgi, zeka ekinliklerinden zevk alma.

Sebepler sonuç ilişkilerine ilgi, bağlantıları görme yeteneği, kavramların uygulanmasına yönelik ilgi.

Değer ve sayı sistemlerinde saat ve takvimlerde olduğu gibi, yapı düzen ve istikrardan hoşlanma.

Bellek gücü.

Sözel yeterlilik, geniş kelime bilgisi, ifade de kolaylık, okumaya ilgi, ileri alanlarda geniş bilgi.

Sorgulayıcı tutum, entelektüel meraklılık, araştırmacılık, iç motivasyon.

Hızlı düşünme. Eleştirisel düşünme gücü, şüphecilik, öz eleştiri ve öz denetim.

Yaratıcılık ve mucitlik, bir şeyler yapmak için yeni yollardan hoşlanma.

Dikkati yoğunlaştırma gücü.

Tutarlı ve amaca yönelik davranış .

Diğerlerine karşı duyarlılık, empati, duygusal destek ve sempati ihtiyacı.

Yüksek enerji, uyanıklık, heves.

İşte ve çalışmada bağımsızlık, bireysel çalışma tercihi.

Çok sayıda hobi, müzik ve resim gibi sanatlarda yeterlilik.

Dostanelik, açık yüreklilik (Bildiren ve Türkani, 2013:130)

4. Sanat Terapisi Neden Gereklidir?

Sanat başlı başına bir ifade biçimi olmakla birlikte aynı zamanda bir rahatlama aracıdır. Sanatsal uygulamaların sonucunda anlatılan düşünsel ifade kişide var olan içsel duygu ve düşüncenin dışarıya yansımalarıyla kişide rahatlama etkisi yaratmaktadır. Sanat uygulamalarının bireyde yarattığı rahatlama etkisinin yanında sanatsal malzemelere dokunma ve onların hareket ve fiziksel etkisiyle kişilerde bir deşarj etkisi de yaratmaktadır. Bundan on binlerce yıl önce insanlar mağaralarda çeşitli amaçlarla resimler yapardı. Çeşitli amaçlara dayalı yapılan resimler kişilerin karşılaştıkları problemlere karşı yeri gelmiş büyü, kimi zaman eğitim amacıyla çizilmiş ve kişilerin kendini ifadesinde kullanılmıştır. Kendini ifade eden insan aynı zamanda problemle mücadele ve baş etme amacıyla kullandığı resim yoluyla psikolojik rahatlama yoluna gitmiştir.

Sanat terapisi problemleri bir durumda kişilerin probleminden kurtulmasında yada problem sürecinde çözüm aşamasında yardımcı bir eleman gibidir. Örneğin bir hastanede yatan birey iyileşme sürecinde hastane içerisinde gerek yatması gerek tedavi sürecinin sıkıntılı olmasından ötürü psikolojik açıdan yorulmaktadır. Yapılacak sanatsal bir uygulama ile kişi bireysel olarak rahatlarken grup halinde çalıştığında sosyal etkileşim kurmakta ve kendini ifade etme yetisi gelişmektedir. Bazı ciddi hastalıklarda örneğin kanser hastalarında yaşadıkları hastalığın psikolojik baskısı kişide bireyde farklı bir uğraş ve oyalanma olduğu takdirde dikkatlerini farklı yöne çekip üzüntülerini azaltılacaktır. Sanat faaliyetleri kişilerde geleceği düşünme ve özgüvenlerinin oluşmasında yardımcı olmaktadır. Kısacası Sanat Terapisi yaşam mücadelesi, travma ve hastalıklara maruz kalmış insanların profesyonel bir ilişki içerisinde sanat yapımının tedavisel faydasını kullanması olarak tanımlanabilir (Eum, Yim, 2015 : 17-23).

İnsanlık varlığı boyunca bu terapiyi kendi kendine sanatsal yolla uygulamıştır. Örneğin Mısır döneminde firavunlar ölümsüzlüğü yakalamak ve tanrısal bir büyüklüğe varmak için piramitleri yapmışlardır. Bir ekspresyonist sanatçıya baktığımızda içsel tepilerini sanat yolu ile dışa vurarak fark etmeden kendine terapi uygulamıştır. Kısacası tüm dönemlerde sanat bireylerde kendini rahatlatma ve ifade etme yolu olarak kullanılmıştır (Geçen, 2019:183)

Sanat meşgale haline geldiğinde düşünme ve odaklanma yönü insanlarda yer değiştirmektedir. Sanat insanların negatif düşünceler yerine pozitif düşünceler kazanarak biyolojik ve psikolojik olumsuz etkilere maruz kalmasını engellemektedir. Ayrıca kişi başarıya duygusuyla tekrar özgüven tazelemekte ve de geleceğe dönük karamsarlık yerine umut taşımaktadır. Bu durum özel eğitime muhtaç öğrenciler için de geçerlidir. Sanat terapisi, engelli öğrencilerin olumsuz düşüncelerini olumluya dönüştürüp onlara yaşama dair umut kazandırmakta ve onların sosyalleşip birey olmalarını sağlamaktadır(Geçen, 2019:187).

5. Üstün zekalılarda sanat eğitimi ve terapisi nasıl olmalıdır?

Üstün Yetenekli öğrencilerin öğrenme ortamı tespiti ve eğitimin buna göre düzenlenmesi önem teşkil etmektedir. ABD’de üstün yetenekli öğrenciler için hızlandırma, zenginleştirme, sınıf atlama, ders farklılaştırma, küme yöntemleri, Avustralya’da iki yıl okul öncesinde özel eğitim Rusya’da ortaokulda her alanda özel eğitim verilmektedir (Bildiren ve Türkani,

2013:130). Türkiye’de ise çeşitli öğretim düzeylerinde, okul dışında üstün zekâlı öğrencilerin gittiği ve her alanda kendilerini gerçekleştirebilecekleri, toplumla bütünleşebilecekleri yetenek, zekâlarına uygun yönelimlerini sağlayabilecekleri BİLSEM (Bilim Sanat Merkezleri) mevcuttur.

Üstün zekâlı çocuklara eğitim veren bazı BİLSEM’de bir uygulamada çocuklara hayvanların özellikleri öğretilip bu özelliklerden yararlanılarak bir buluşta bulunmaları ve bunu çizmeleri istenmektedir. Çocuk icadı yapamasa da düşünüp resimsel yâda üç boyutlu tasarım halinde sunup bilişsel işlevini geliştirmiş kendini bulup yaratıcı etkinlikte bulunmuştur.

Üstün zekâlı çocukların motor becerileri normal çocuklardan farklıdır. Üstün zekâlı çocuklar hızlı düşündüklerinden dolayı ellerini kullanmaları zekâlarının gerisinde kalabilmektedir. Bu açıdan görsel uygulamalar yaptırmak önemlidir. Örneğin oyun hamuru çamurla oynama, parmak boyası yapma, ipe boncuk dizme gibi birtakım etkinlikler gösterilebilir. Daha sonrasında farklı çocuklar bu etkinliklerin sıkıcı olacağından farklı sanatsal etkinlikler yaptırmak gerekir
(file:///C:/Users/HP/Desktop/bildiri%20üstün%20zekalılar/Üstün%20Yetenekli%20Öğrencilerin%20Perspektifinden%20Bilim%20Ve%20Sanat.pdf)

Sanat terapisi uygulandığında mümkün olduğunca taklit ettirmekten kaçınılmalıdır. Bir resmi taklit etmek, o kişinin duygu dünyasını dışa vurmasına ket vurabilir (Göktepe, 2015:69)

6. Yöntem

Nitel araştırma deseni uygulanmış olup makaleler, kitaplar ve tezlere bakılmış literatür taraması yapılmıştır. Hatay’da yer alan özel eğitim kurumları gezilmiş olup görsel sanatlar uygulamalarının öğrencilere kazanımları gözlemlenmiş ve Malatya’da yer alan BİLSEM ‘de yer alan öğretmenlerle görüşme yoluyla öğrencilere yaptırılan sanatsal uygulamalar ve verilen diğer ders ve yöntemleri hakkında bilgi edinilmiştir.

Sonuç

Üstün zekâlı çocuklar özel eğitime muhtaç diğer çocuklar gibi sanat eğitimine ve terapisine muhtaçtırlar. Özel eğitime muhtaç çocuklar iyileşme veya hastalığın ilerlememesi, rahatlama, özgüven arttırma gibi nedenlerle rehabilte ihtiyacı duymaktadırlar. Üstün zekâlı çocuklar ise sanat etkinlikleri aracılığı ile kendilerini kısıtlayan dış etkilerin etkenlerini yıkarak özgürlüğünü elde etmekte, rahatlama gibi faydalar elde etmektedirler.

Üstün zekâlı çocuklarda farklı düşünme, üretme özellikleri üst noktadadır. Sanatsal etkinliklerle yeni uygulama biçimleri ortaya koyarak yaratıcılıkları gelişmektedir.

Sanatsal etkinlikler üstün zekâlı çocukların hayal gücünün sınırlı ortamdan çıkıp sınırlarını aşmasında yardımcı eleman niteliği taşımaktadır. Ondan ötürü üstün zekalı öğrencilere hayal dünyalarını geliştirici görsel ve sanatsal uygulamalar yaptırılmalıdır. Örneğin bir uygulama

başlatılıp ucu açık bir şekilde devamı getirile bilinir. Yâda icat etmek istedikleri bir şeyin sanatsal portatifi yaptırıla bilinir.

Üstün zekâlı çocuklar bir ülkenin beyin takımıdır. Nasıl ki bir insanın akıl sağlığının yerinde olması gerektiği gibi bir ülkenin beyni olan üstün zekâlı bireylerinin de ruh ve akıl sağlıklarının yerinde olması gerekir. Bunun için üstün zekâlı çocukların psikolojik sağlıklarının korunması, zekâlarının gelişimi ve yaratıcılıklarının artması için her türlü olanağın sağlanması gereklidir. Bir ülkenin beyin takımı olan üstün zekâlı öğrencilere daha fazla olanak ve imkânın sağlanması şarttır.

Sanatsal etkinlikler toplum içerisinde kendini yalnız ve sıkışmış hisseden üstün zekâlı çocuğu rehabilte etmede faydalı olacaktır. Grup çalışmaları bu anlamda onların sosyalleşmesini olumlu yönde etkileyecek. Üstün zekâlı öğrencilerin düşünce ve fikirlerini birbirleriyle paylaşımlarıyla gelişimlerinde yararlı olacaktır.

Diğer özel eğitim öğrencilerinde sanatsal etkinlikler iyileştirici, terapatik etki, özgüven gibi sonuçlar oluştururken üstün zekâlı öğrencilerde rahatlama, başarı düzeyinde artma sonuçlarına ulaştırmaktadır. Özel eğitim gerektiren engelli bireylerde normale dönüş sağlamaya çaba varken üstün zekâlı bireylerde zenginleştirme üste çıkma, alt seviyeye düşmemesini sağlama çabası vardır.

Üstün zekâlı çocukların bilişsel gelişimi motorsal becerilerinden daha hızlı gelişmektedir. Üstün zekâlı çocukların motor becerilerinin zekâ gelişimine yetişebilmesi için sanatsal etkinlikler uygulanması gerek arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Darıca, N., Abidoğlu, Ü., & Gümüştü, Ş. (2011), Otizm ve Otistik Çocuklar, İstanbul: Özgür Yayınları.

Sönmez, Harun (2011) Üstün Yeteneklilerin Eğitimi, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, S. 141, ss.43-45.

Eum, Y., & YİM, J. (2015). Literature and Art Therapy in Post-Stroke Psychological Disorders. *The Tohoku journal of experimental medicine*, S. 235(1), ss.17-23.

Bildiren, & Türkkanı, Ahmet Berk (2013). Well and Unwell Structures of Science and Art Centers from the Perspectives of Gifted Students and Their Demands for Change. *Üstün Yetenekli Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1(2), ss.128-135

file:///C:/Users/HP/Desktop/bildiri%20üstün%20zekalılar/Üstün%20Yetenekli%20Öğrencilerin%20Perspektifinden%20Bilim%20Ve%20Sanat.pdf

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Göktepe Kaya, A. (2015). Sanat Terapi, İstanbul: Nesil Yayınları

Geçen, Fahrettin (2009). Görsel Sanatlar Uygulamaları İle Özel Eğitim Kapsamında Yer Alan Bireylerin Eğitsel Gelişimleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi

GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI AÇISINDAN SANATSAL VE BİLİMSEL POSTER HAZIRLAMA

ARTISTIC AND SCIENTIFIC POSTER PREPARATION IN TERMS OF VISUAL COMMUNICATION DESIGN

Dr. Öğr. Üyesi Tarık YAZAR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin GEÇEN

İnönü Üniversitesi

ÖZET

İnsanoğlu günümüzde geniş bir iletişim ağı içerisinde yaşamaktadır. Görsel araçlar ya da elemanlarla iletişim gerçekleştirilmektedir. İletişim genel olarak insanlar arasındaki bilgi alışverişidir. Bu tanıma paralel olarak görsel iletişim ise görüntülü bilgilerin alışverişi olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde bilgi aktarımında kullanılan en etkili yöntem görsel iletişimdir. Görsel iletişimde bazı temel görsel elemanlar etkindir. Bu elemanlar nokta, çizgi, şekil, biçim, renk, derinlik, hareket, ton, orantı, doku, ölçü, yön gibi elemanlardır. Bu elemanlar birbiriyle ilişkili olarak görüntünün bütünü oluştururlar. Görüntünün oluşturulması ve planlanması görsel iletişim tasarımı ile gerçekleştirilmektedir. Görsel iletişim tasarımı bir ürün hizmet fikir ya da kuruluşa ilişkin planlanmış pazarlama amaçları ve stratejileri doğrultusunda bilgi iletimini daha önceden belirlenmiş bir hedef kitleye iletmek amacıyla iki ya da üç boyutlu yüzeyler üzerinde ve tüm dijital ortamlarda yazı ve görüntü öğelerinin organize edilerek görselleştirilmesini ve çeşitli medya araçları ile iletimini içeren yaratıcı bir süreci kapsamaktadır. Bir kuruluşa ilişkin kurumsal kimlik uygulamaları, logo tasarımları, afiş tasarımları, sanatsal ve bilimsel posterler, illüstrasyon tasarımı, kitap, dergi, gazete, broşür, katalog tasarımı, etiket, ambalaj tasarımı, açık hava reklamcılığı, basın ilanları, web sayfaları, animasyon, hareketli grafikler, infografikler, yönlendirme ve uyarılardan oluşan görsel bildirişim simgeleri, trafik işaretleri, sergi ve çevresel grafik tasarımların tamamı görsel iletişim tasarımı ürünleridir.

Sanatsal ve bilimsel poster tasarımları görsel iletişim tasarımları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Sözlüklerde duvar ilanı veya afiş olarak tanımlanan poster; kongre, sempozyum, seminer gibi çeşitli toplantıların belirli günlerinde minimum 3 saatlik bir süre içerisinde çoğunlukla 50x70cm veya 70x100cm boyutlarındaki yüzeylerde araştırma sonuçlarının yazılım ve çizim yoluyla belgelenmesi ve tartışılması (İmam, 1996:91) olarak tanımlanmaktadır. Sanatsal ve bilimsel bir poster, sözel bir sunumu görsel bir destekle birleştiren bir iletişim aracıdır (Üstdal, 2009:283). Posterler de makalelerde olduğu gibi IMRAD (Introduction, Method, Result, and, Discussion) planına göre yapılır. Görsel iletişimin en önemli aracı olan posterler bu yönüyle bilgiyi etkili şekilde karşı tarafa aktarabilirler. Ancak, geçmiş yıllarda olduğu gibi günümüzde de poster tasarımlarının hazırlanışında bazı sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların başında görselleştirme ve grafik

tasarım sorunları gelmektedir. Bu çalışmada başlangıcından sonuçlanıncaya kadar görsel iletişim tasarımı açısından sanatsal ve bilimsel bir posterin nasıl hazırlanması gerektiği açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Görsel İletişim, Tasarım, Görsel İletişim Tasarımı, Poster, Sanatsal ve Bilimsel Poster.

ABSTRACT

Today, mankind lives in a wide communication network. Communication with visual tools or elements is carried out. Communication is the information exchange between people in general. In parallel with this recognition, visual communication is defined as the exchange of visual information. Today, visual communication is the most effective method used in information transfer. Some basic visual elements are effective in visual communication. These elements are dot, line, shape, shape, color, depth, movement, tone, proportion, texture, measure, direction. These elements form the whole image in relation to each other. The creation and planning of the image is realized by visual communication design. Visual communication design is designed to visualize the visualization of text and image elements on two- or three-dimensional surfaces and in all digital media in order to convey the transmission of information to a predetermined target audience in accordance with the planned marketing objectives and strategies for a product service idea or organization and with various media tools This includes a creative process involving the transmission. Corporate identity applications for an organization, logo designs, poster designs, artistic and scientific posters, illustration design, book, magazine, newspaper, brochure, catalog design, label, packaging design, outdoor advertising, press releases, web pages, animation, moving Visual communication icons, graphics, infographics, orientation and warning signs, traffic signs, exhibition and environmental graphic design are all visual communication design products.

Artistic and scientific poster designs have an important place in visual communication designs. The poster is defined as a poster or banner in dictionaries; In certain days of various meetings such as congresses, symposiums and seminars, it is defined as the documenting and discussion of the results of the research on software surfaces with a size of 50x70cm or 70x100cm within a minimum period of 3 hours (İmam, 1996:91). An artistic and scientific poster is a communication tool that combines a verbal presentation with visual support (Üstdal, 2009:283). Posters are made according to the IMRAD (Introduction, Method, Result, and, Discussion) plan as in the articles. The posters, which are the most important means of visual communication, can transfer the information effectively to the other side. However, as in previous years, there are some problems in the preparation of poster designs. At the beginning of these problems are visualization and graphic design problems. In this study, it was explained how an artistic and scientific poster should be prepared in terms of visual communication design from the beginning to the end.

Keywords: Visual Communication, Design, Visual Communication Design, Poster, Artistic and Scientific Poster.

GİRİŞ

Günümüzde geniş bir iletişim ağı içerisinde yaşayan İnsanlar, görsel araçlar ya da elemanlarla iletişim gerçekleştirmektedirler. Görüntülü bilgilerin alışverişi olarak tanımlanan görsel iletişimde poster önemli bir yere sahiptir. Çünkü poster, Kongre, sempozyum gibi bilimsel toplantılara katılanlara, araştırmalarını, derlemelerini ya da orijinal görüşlerini paylaşmalarını, birbirleri ile görüş ve deneyimlerini tartışarak etkileşimde bulunmalarını, böylece bilimsel yönden gelişim göstermelerine bilimsel ve sanatsal açıdan katkı sağlamaktadır.

Bilimsel toplantılar genelde katılımcının çalışmasına ilişkin bir özet ile başvuruyu ve bu özeti değerlendirilme sonucuna göre sözel ya da poster sunumu şeklinde kabul edilmesini gerektirir. Değerlendirme kolaylığı sağlaması ve bir konuda öz bilgi vermesi açısından bildiri özeti genelde 100-300 kelimedenden oluşması, bilimsel toplantı konuları ile doğrudan ilgili olması ve tek sayfaya yazılması istenir (Aksayan, Cimete, 1999: 2). Bilimsel toplantı organizasyonuna gönderilen özetlerin değerlendirilmesi sonucu, sözel ya da poster sunumu olarak kabul edildiğinin öğrenilmesine katılımcının ilk tepkisi genelde mutluluktur. Ancak, kısa süre sonra bu mutluluğun yerini sunumun nasıl hazırlanacağına yönelik endişe alır. Sunum poster şeklinde olacaksa tasarım açısından birçok sorun çözüm bekliyor konumda olacaktır.

Sanatsal ve bilimsel posterlerin nasıl hazırlanması gerektiğini anlamak için; Görsel İletişim tasarımı, infografik (bilgilendirme grafiği), afiş ve poster arasındaki ilişkiyi iyi kavramak gerekir.

1. Görsel İletişim Tasarımı Nedir?

İletişim, insanlar arasında bilgi alış-verişi olarak tanımlanabilir. Willims'e göre İletişim, iletiyi gönderen ve alan arasında oluşan, alış-veriş ilişkisi içerisinde paylaşılan çift yönlü bir yararlanım sürecidir (1979). Bu tanıma paralel olarak Görsel iletişim ise görüntülü bilgilerin alış-verişi olarak tanımlanabilir. İletişim becerileri insanların gereksinimlerine göre değişebilir. Sözlü iletişim yöntemi çok yaygındır ancak, bu iletişim yönteminde yanlış anlama ve düşünceleri unutulabilme olasılıkları ve sözlü iletişim yönteminin bazen yetersiz kalınabileceği fikri vardır. Çünkü sözlü iletişimde kayıt söz konusu değildir.

Görsel iletişim tasarımı bir ürün hizmet fikir ya da kuruluşa ilişkin planlanmış pazarlama amaçları ve stratejileri doğrultusunda bilgi iletimini daha önceden belirlenmiş bir hedef kitleye iletmek amacıyla iki ya da üç boyutlu yüzeyler üzerinde ve tüm dijital ortamlarda yazı ve görüntü öğelerinin organize edilerek görselleştirilmesini ve çeşitli medya

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

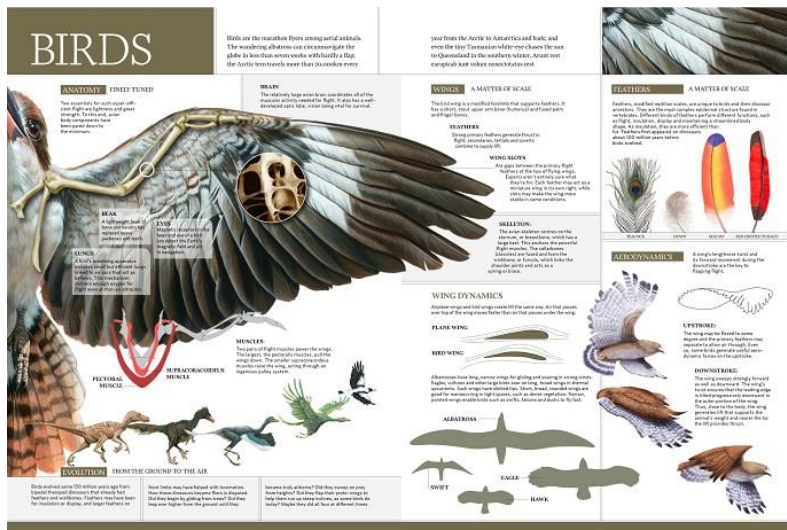
araçları ile iletimini içeren yaratıcı bir süreci kapsamaktadır. İnfografik (Bilgilendirme Grafikleri), afiş ve poster tasarımları birer görsel iletişim tasarımı ürünleridir.

2. İnfografik (Bilgilendirme Grafiği) Nedir?

İnfografikler ya da bilgilendirme grafikleri; Bilgi, veri ve bilgi birikimlerini görsel olarak sergileyen grafiklerdir. Bu grafikler çok karışık konuları işaretler, haritalar ve teknik yazarlık ile çok kolay ve açıklayıcı bir şekilde sergilemektedirler (tasarimyarismalari.com) Bilgilendirme grafikleri ile bilgisayar, matematik ve istatistik bilimciler tek bir sembol ile süreç bilgilendirmesini yapabilirler ve geliştirebilirler. İnfografik çalışmaların faydalarını sayacak olursak;

- Akılda kalması oldukça kolaydır.
- Yapılan habere çekicilik katar.
- Etkilidir.
- Kısa sürede fazla bilgi aktarımı sağlar.
- Anlatım biçimi bakımından sıkıcılıktan uzaktır, eğlencelidir.
- Karmaşık ve yoğun bilgileri sadeleştirir İnfografikler, akılda kalıcıdır

Sebebi ise insan beyni görsel bilgiyi yazılıdan 3 kat daha hızlı algılar ve okuduklarımızın yalnızca %20 si aklımızda kalırken gördüklerimizin akılda kalma oranı %80'dir (<https://netvent.com>).

Şekil:1. İnfografik (bilgilendirme grafiği) tasarımı örneği, Jeff Goertzen, <https://netvent.com>.

3. Afiş Nedir?

Afiş, kelime olarak Fransızca “affiche” teriminden dilimize yerleşmiştir. **İngilizcesi ise “poster” olarak telaffuz edilmektedir.** Birden fazla tanımı bulunan afiş, Eroğlu'nun Plastik Sanatlar Sözlüğü'nde Reklam veya tanıtım yapmak için, halka açık yerlere asılan yazılı ve resimli grafik sanat ürünü olarak açıklanmıştır (2013: 10). Afiş, tasarım ve sanat kaygısının eşit ağırlıkta olduğu grafik ürünlerdir. Bir haberi bir olayı, siyasal, ekonomik, sanatsal ve kültürel açıdan, topluma duyurmak amacıyla, değişik yüzeyler üzerine yapılan ve belirli boyutlarda köy, kasaba ve şehirlerin çeşitli yerlerine asılan duyurulardır. Kültürel, reklam ve sosyal olmak üzere üç tür afiş bulunmaktadır.

Görsel ağırlıklı bir materyal olarak iletişim boyutundan faydalanmak amacıyla oluşturulan afiş tasarımlarının birincil amacı dışında sanatsal ve estetik boyutunun olduğu yadsınamaz. Afiş tasarımlarının varlık nedeni olan iletişim, estetik değerlerle bütün olarak düşünülmelidir. Afiş, sıradan bir materyal olmanın dışında ileticinin sosyal, kültürel, siyasi ya da üretimsel iletisinin alıcıya en etkili, dikkat çekici ve akılda kalıcı şekilde iletilmesi amacını gütmektedir (Yalçın, Yazar, 2018:60). Bu yönüyle afiş ve özellikle bilimsel/sanatsal poster arasında ilişki bulunmaktadır ancak, farklı tasarımlardır. Her ikisi de sanat kaygısının eşit ağırlıkta olduğu tasarımlar olmasına rağmen poster sunumlarında görsellerle birlikte açıklayıcı bilgiler IMRAD (Introduction, Method, Resuld, and, Discussion) kuralları çerçevesinde kullanılmaktadır.

4. Poster Tasarımı Nedir?

Sözlüklerde duvar ilanı veya afiş olarak tanımlanan poster; kongre, sempozyum, seminer gibi çeşitli toplantıların belirli günlerinde minimum 3 saatlik bir süre içerisinde çoğunlukla 50x70cm veya 70x100cm boyutlarındaki yüzeylerde araştırma sonuçlarının yazılım ve çizim yoluyla belgelenmesi ve tartışılması olarak tanımlanmaktadır. Sanatsal ve bilimsel poster tasarımları görsel iletişim tasarımları içerisinde önemli bir yere sahiptir.

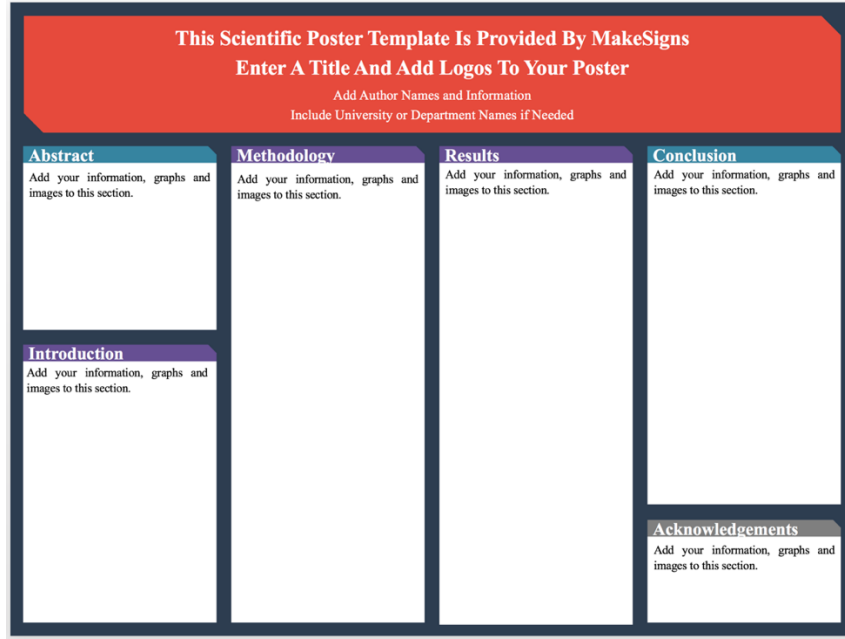

Sanatsal ve bilimsel toplantı katılımcıları arasında poster sunumlarının sözel sunumlardan daha az değerli olduğuna ilişkin yaygın bir kanı vardır. Oysa poster sunumlarında, okuyucunun çalışmayı daha uzun süre inceleme ve posterini hazırlayan bireylerle birebir iletişime geçme gibi avantajları bulunmaktadır.

4.1.Sanatsal ve Bilimsel Bir Posterin Hazırlanması

Bilimsel toplantılarda poster oturumları, 1970’li yıllarda ABD’de başlamıştır. Daha sonra, zaman içerisinde uygulaması artmıştır. Posterlere asılmış bildiriler (afiş)’de denilmektedir. Ancak aralarında fark olduğunu bilmek gerekir. Sanatsal ve bilimsel posterler kongrelerde ve sempozyumlarda giderek oldukça fazla başvuru alan sunum şekli olmuştur (Mathews, 1990:225). Bilim insanları araştırmalarında elde ettikleri bulguları bir başkasına anlatırken yazılı ifadelerin yanında görsel unsurları da kullanmak istemektedirler. Bu olgu etkili bir posterin nasıl hazırlanması gerektiği sorusunu akla getirmektedir. Bir posterin hazırlanması sanıldan daha uzun bir zaman alabilmektedir. Poster sözel sunumun görsel olarak desteklendiği bir iletişim aracı olduğu için genç bilim insanları bilimsel bir toplantıya başvurmadan önce poster metnini bir danışman görüşüne sunmalı ve poster iletişimi hakkında bilgiler toplamalıdır. Poster metni, IMRAD kuralı çerçevesinde klasik olarak 4 bölümde hazırlanabilir (Üstdal, 2009: 281). IMRAD, bir zamanlar The New England Journal of Medicine’ nin editörü olan Franz Ingelfinge tarafından yaygınlaştırılan bir kısaltmadır. 19. YY. sonlarından beri ağır ağır ilerlemekte olan IMRAD formatı, günümüzde araştırma dergilerinde hemen hemen evrensel bir kullanım alanı bulmuş durumdadır. IMRAD mantığı soru formunda da tanımlanabilir: Hangi problem incelendi? Cevap: Introduction=Giriş. Problem nasıl incelendi? Cevap: Methods = Yöntemler. Neler bulundu? Cevap: Results=Bulgular. Bunlar ne anlam taşır? Cevap: Discussion=Tartışma (Demir, 2006: 32). Görüldüğü gibi bir poster tasarımında en önemli kısım giriş, metod, sonuç ve tartışma kısımlarıdır. Şekil 4’teki şablonda özet, giriş, metod, sonuç, tartışma gibi kısımlar görülmektedir. Poster içeriklerinde kısmi değişikliklerin yapılması mümkündür.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Şekil:4. IMRAD Kuralına göre hazırlanacak olan Poster Şablonu.
(https://www.makesigns.com/SciPosters_Templates.aspx)

Poster sunumunun iki önemli yönü vardır;

Birincisi; Posterin sözlü sunumudur,

İkincisi de; Grafik tasarım açısından izleyiciyi olumlu yönde etkileyebilecek ve etkili bilgi aktarımında bulunabilecek bir tasarımın hazırlanmış olmasıdır. Poster hazırlamadan önce, posterin büyüklüğü, posterlerin sergileneceği alanın büyüklüğü, katılımcıların sayısı ve kimlerden oluştuğuna yönelik bilgi edinilmesi ve posterin bu bilgiler ışığında hazırlanması gerekir (Bums and Grove 1993).

Sanatsal ve Bilimsel Bir Posterin Hazırlığında Dikkat Edilecek Durumlar;

- 1. Araçlar:** Uygun bilgisayar programları kullanılmalı.
- 2. Tasarım:** Görsel unsurlar, renk ve yazılar anlaşılır olmalı.
- 3. Başlıklar:** Net olmalı, okuyucunun dikkatini çekmeli.
- 4. Yazarlar:** Katkıda bulunanlar tasarım içerisinde yazılmalı.
- 5. Ana Gövde:** Metin çok uzun olmamalı, yazılar mantıklı bir yapıda olmalı.
- 6. Giriş:** konunun kısa bir arka planı olmalı.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

7. **Yöntem:** Temel parametreler yazılmalı, yöntem açık olmalı.

8. **Sonuçlar:** Sonuçlar veri analizi ve katmanlamayı içermeli.

9. **Referanslar:** Önemli referanslar yazılmalı.

10. **Şablonlar:** Kongre ve sempozyumların varsa bir şablonu buna uygun tasarım yapılabilir.

11. **Tablolar ve Şekiller:** Metinlerle karıştırmadan anlaşılır, net tablolar ve şekiller kullanılmalı.

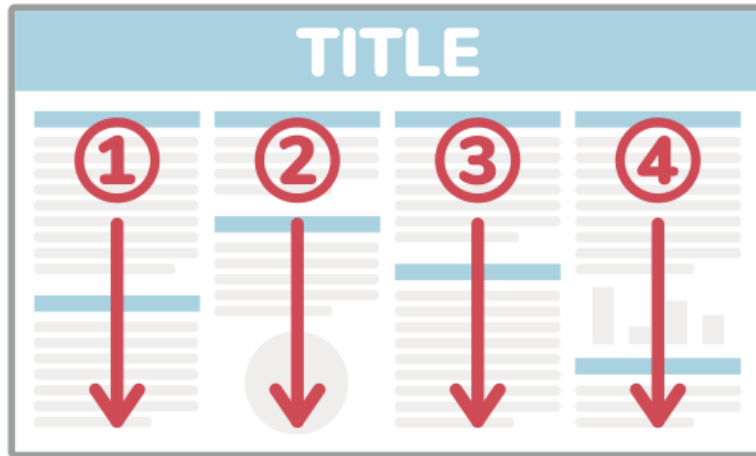
12. **Yazı Boyutu:** Özel durum olmadıkça okunaklı bir fontla metin boyutu 24, başlıklar 32 punto olabilir.

13. **Renk:** Çok karışık renkler kullanılmamalıdır. Özel durumlar hariç.

14. **Baskı:** Mat yüzeye kaliteli baskı alınabilir.

15. **Boyutlar:** Dikey veya yatay olarak 70x100cm. İdeal boyut olabilir (Gündoğan, Koshy vd. 2016: 70).

Yukarıda belirtilen ve bilimsel poster tasarımlarının hazırlığında dikkat edilecek durumları görsel olarak ifade etmek için Şekil 4 ve 5 örnek olarak verilmiştir. Özellikle posterdeki bölümler ve genel organizasyon şeması her iki şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Bu tasarımlar genel bir örnektir ve sunumun konusuna, içeriğine göre değişiklik gösterebilir.

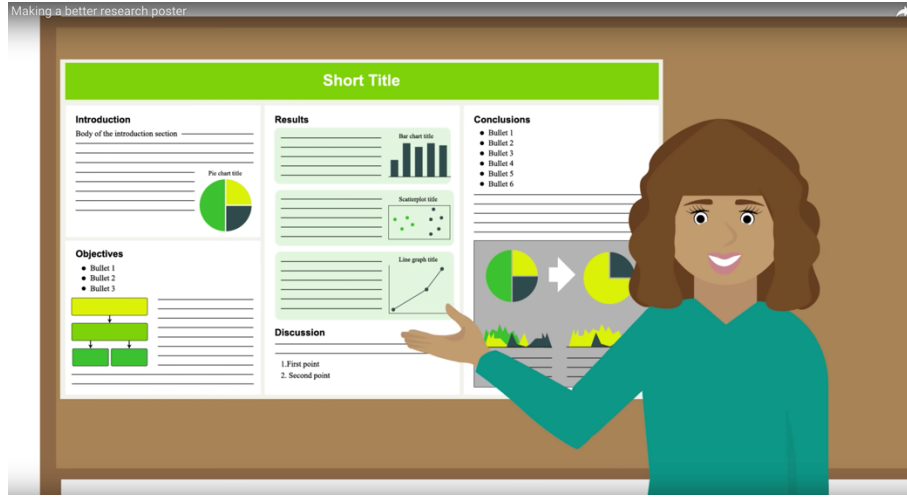

Şekil: 5. Poster tasarımında bölümler ve organizasyon.

- Poster, organizasyon komitesinin tanımlamalarına uygun hazırlanmalıdır.
- Organizasyon komitesinin akseptansından, çalışmayı desteklemesi anlamı çıkartılmamalıdır.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Düzenlenmesinin ve formatının kritikliğine dikkat edilmelidir.
- Posterle sadece kısa, merkezi bir mesaj vermek denenmeli: çok miktarda materyal veya birden fazla mesaj varsa, bu durumda iki poster hazırlanmalıdır.
- Poster sunucusu, resim atölyesi elemanlarından şekiller, tablolar gibi, illüstrasyonlar ve poster harfleri konusunda gerekli öğütleri olmalıdır.
- Poster başlığı önemli görülmelidir.
- Metnin (text) uzunluğu minimumda tutulmalıdır.
- Posterde amaç ve önem iyi tanımlanmalıdır.
- Posterin sonucunun açık bir dille anlatılması gerekir.
- Posterin, hazırlayan kişinin kişiliğini yansıttığı düşünülmemelidir.
- Poster sunum sırasında etkileyici görünmeli, sunum sonrasında unutulmaz bir etki bırakabilmelidir (Üstdal, 2009: 285).

Şekil: 6. Poster sunumu illüstrasyonu.

(https://www.youtube.com/watch?v=AwmFhyH7_5g)

Sanatsal ve Bilimsel Bir Posterin Faydaları

- Poster sunumları projenin etkili olarak özetlenmesini sağlar.
- Estetik ve öz açısından güzel bir görünüm sağlar.
- Çalışmanın anlaşılabilirliğini artırır.
- Sözel sunumdan sıkılanlara görsel bir şov sunar.
- Araştırmacı görseller üzerinden projesini izleyiciye kolaylıkla anlatabilir.

Sonuç:

Posterler sözel sunumun görsel olarak desteklendiği iletişim araçlarıdır. Kongre ve sempozyumlarda ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Her poster araştırmacı tarafından oluşturulmuş bir konuyu, olayı, durumu, vakayı ya da tasarımı kısa yoldan anlaşılır olarak anlatma amacına yönelik olarak hazırlanır. IMRAD kuralları çerçevesinde posterler anlaşılır

olarak hazırlanmalı, gerekiyorsa bir tasarımcıdan destek alınmalıdır. Posterler etkileyici görünmeli, konuyu iyi açıklamalı ve sunum sonunda izleyicide unutulmaz bir etki bırakabilmelidir.

KAYNAKÇA

Aksayan, Seçil, Güler Cimete, (1999). Sözel ve Poster Bildirisi Hazırlama, Sunma ve Değerlendirilmesine İlişkin Bir Rehber, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, Erzurum.

Bums, N., Grove, S.K., (1993). The Practice of Nursing Research Conduct, Critique, and Utilization. Second Edition, W.B. Saunders Company, Philadelphia, London, Toronto, Montrea\, Sydney, Tokyo, P.615-644. Tokyo, 1993. P.615-644.

Demir, Selda Yıldız, (2006). “İmrad ve Yazı Hazırlamak”, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık, Tür Tıp Dizini, 2006.

Eroğlu, Özkan, (2013), Plastik Sanatlar Sözlüğü, İstanbul: Tekhne Yayınları.

Gundoğan, Buket, Kiron Koshy , Langhit Kurar, Katharine Whitehurst, (2016). “How to make an academic poster”, Annals of Medicine and Surgery, 11 (2016), 69e71, Elsevier.

İmam, Selim, (1996). Niçin Poster?, Jeoloji Mühendisliği Dergisi, Sayı, Mayıs 48, s.s,91-93.

Matthews, D.L., The Scientific Poster: Guidelines for Effetive Visual Communication, Tech Com., 37/3.

Üstdal, Muzaffer Kaplan, (2009). Bilimsel Bir Posterin Hazırlanmasında ve Sunulmasında Bilinmesi Gerekenler, Erciyes Tıp Dergisi, Erciyes Medical Journal, 31 (3), 282-290.

Willims,C.R. (1979). Genel İletişim Kuram ve Modelleri, (Çev. Akın Ergüden) Kurgu, Eskişehir: E.İ.T.A-TÖEF yayınları, Yay. No: 217-141/2.

Yalçın, İbrahim, Tarık Yazar, (2018). Fotoğraf Sanatının Afiş Tasarım Çalışmalarında Kullanımı, Güzel Sanatlarda Akademik Araştırmalar, (Ed. H. B. Akdeniz), ISBN: 978-605-288-387-7, Gece Kitaplığı Yay., Ankara.

https://www.makesigns.com/SciPosters_Templates.aspx (Erişim Tarihi:29/01/2019)

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

https://www.youtube.com/watch?v=AwMFhyH7_5g (Erişim Tarihi:29/01/2019)

<http://www.tasarimyarismalari.com/blog/infografik-nedir/> (Erişim Tarihi:30/01/2019)

<https://netvent.com/infografik-nedir-infografik-nasil-yapilir-ve-nerelerde-kullanilir/>(Erişim Tarihi:30/01/2019)

<https://www.behance.net/gallery/30160927/Scientific-Posters>, (Erişim Tarihi:28/01/2019)

<http://diraldedevedudugu.wixsite.com/-tr-/single-post/2017/06/11/Akademik-Poster-Haz%C4%B1rlama> (Erişim Tarihi:10/01/2019)

Şahin, Savaş Zfer, (2010). Kamusal Akıl Stüdyosu Dersi, “Akademik Poster ya da Poster Bildiri Nasıl Hazırlanır?”

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DUYGUSAL ZEKAYI ETKİLEYEN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER

DEMOGRAPHIC VARIABLES THAT AFFECT THE EMOTIONAL INTELLIGENCE

Merve ERDOĞMUŞ

Karabük Araştırma Hastanesi

Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK

Karabük Üniversitesi

Özet

Bu araştırmada, okul öncesi 60-72 aylık çocukların duygusal zeka düzeyinin çocuğun cinsiyeti, anne- baba yaşı, anne-baba mesleği ve öğrenim durumu gibi demografik değişkenlere göre incelemek amaçlanmıştır. Betimsel tarama modelindeki çalışmada, çalışma grubunu 60-72 aylık 284 çocuk oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Sullivan Okul Öncesi Duygusal Zeka Ölçeği (S-ÇDZÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde t-testi, ANOVA ve Kruskal Wallis H-testlerinden yararlanılmıştır. Çocukların duygusal zeka düzeyleriyle cinsiyet, babaların yaşı, mesleği, annelerin mesleği ve öğrenim durumu arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Kızların Hikayeler alt testi puanları (ort.=5,27), erkeklerin puanına (ort.=5,11) göre daha yüksektir. Babası 30 yaş ve daha küçük olan çocukların Yönetme alt testi puanları babası daha büyük yaş grubunda olanların puanından anlamlı ölçüde daha düşük bulunmuştur. Annesi ilköğretim mezunu olan çocukların Yönetme alt testi puanları annesi daha yüksek öğrenim düzeyine sahip çocukların puanlarından anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur. Annesi çalışmayan çocukların Hikayeler, Yönetme ve toplam puanları, çalışan annelerin puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Babası avukat ve doktor gibi profesyonel meslek grubunda olan çocukların Anlama alt test puanları babaları diğer meslek grubundakilerden daha yüksek bulunmuştur. Cinsiyet, baba yaşı, baba mesleği, anne öğrenim durumu ve mesleği ile çocukların duygusal zeka düzeyi arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular alan yazın bilgileri ışığında tartışılmış ve öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Dönem, Duygusal Zeka, Çocuk Gelişimi.

Abstract

In this study, it was aimed to determine the emotional intelligence level of 60-72 months old children according to demographic variables such as child's gender, parental age, parent profession and educational status. The study group consisted of 284 children aged 60-72 months. Sullivan Preschool Emotional Intelligence Scale (S-ÇDZÖ) was used for data

collection. T-test, ANOVA and Kruskal Wallis H-tests were used to analyze the data. It was determined that there was a significant difference between the emotional intelligence levels of the children and the gender, the age of the fathers, the profession, and the educational status of mothers. Girls' sub-test scores (mean = 5.27) were higher than the score of the males (mean = 5.11). The Management sub-test scores of children whose father is 30 years of age and younger were significantly lower than those of his father. The management sub-test scores of the children whose mother was a primary school graduate were significantly higher than the mother of the children with higher education. Stories, Management and total scores of children whose mothers were not working were found to be higher than those of working mothers. Comprehension subtest scores of the children in the professional profession such as his father, lawyer and doctor were higher than their fathers. It was determined that there was a significant difference between gender, father's age, father's profession, mother's education level and profession and emotional intelligence level of children. The findings obtained from the study were discussed in the light of the literature and suggestions were developed.

Key Words: Preschool Period, Emotional Intelligence, Child Development.

Giriş

İngilizce'de 'Emotional Intelligence – EI' veya 'Emotional Quotient – EQ' olarak tanımlanan ve Türkçe'ye Duygusal Zeka-DZ olarak çevrilen yeni zeka kavramı; hem duygu, hem de zeka konusundaki araştırmaları gündeme getirmiştir.

Dökmen (2000) Dökmen (2000) duyguların bireyin çevresine ve doğaya uyum sağlama amacı güttüğünü ifade etmiştir. Duyguların oluşumunda kişilerarası alan, kilit faktörlerden birisi olarak görülmelidir (Yaylacı, 2006:141). Duygu kavramının bir çok tanımı olduğu gibi zeka kavramı da günümüze kadar pek çok şekil değiştirmiştir. Yapılan çalışmalar, zekanın temel yetenekler açısından zaman içinde büyük değişimler geçirdiğini göstermektedir (Yelkikalan, 2006:41:). Gardner ve arkadaşları, geliştirmiş oldukları Çoklu Zeka Kuramı ile zeka alanına çok büyük bir zenginlik kazandırmışlar, ancak davranışçı ekolün etkisinden tam olarak kurtulamamışlardır (Mabaçoğlu, 2006:22) . Duygusal zeka kavramının temelleri Gardner'in çoklu zeka kuramındaki sosyal zeka ve kişiye dönük zeka tanımlarından yola çıkılarak atılmıştır (Yeşilyaprak, 2001:142) .

Salovey ve Mayer (1990) duygusal zekayı tanımlayan ilk araştırmacılarıdır. Duygusal zekayı, bireyin kendisinin ve diğer insanların duygularını gözleme, ayırt edebilme ve bu bilgileri kişinin kendi düşünceleri ve davranışlarına rehberlik etmek amacıyla kullanılması gibi boyutları içeren bir yetenek olarak tanımlamışlardır (Akt. Vural ve Kocabaş, 2011:146). Duygusal zeka kişilerarası ilişkilerde, bireyin iletişim, problem çözme, kendine güven ve kendini tanıma gibi becerilerini geliştirerek sosyal ilişkilerindeki başarısını önemli ölçüde desteklemektedir. Kendini tanıyabilen, duygularının ve karşısındakinin duygularının farkında olabilen çocuğun akranlarıyla ilişkilerinde daha başarılı olması beklenir. Akran ilişkisi, çocuğun yakın çevresindeki diğer çocuklardan güvendiği, ilgi duyduğu, merak ettiği çocukla ya da çocuklarla etkileşime girmesiyle başlayan aileden sonra ikinci önemli sosyal çevredir. Akran ilişkileri sırasında çocuk, paylaşmayı, işbirliğini, saygıyı, empatiyi, problem çözme öğrenir. Kendini başkasının yerine koyabilme, ruh halini düzenleyebilme gibi özelliklere

sahip olan birey çevresindeki kişilerle daha kolay etkileşime girer ve ilişkileri yürütmekte daha başarılı olması beklenir (Erten, 2012:24).

Gelişimin erken yıllardan itibaren temellerinin atıldığı düşünüldüğünde, duygusal zekanın temellerinin de okul öncesi yıllarda atıldığı söylenebilir. Duygusal zeka konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, Erdoğan (2008)'nin yapmış olduğu çalışmada Duygusal Zeka Ölçeği Toplam puanların öğrencilerin ana-baba tutumlarına bağlı olarak anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Demokratik aile ortamında büyüyen çocukların duygusal zekaları, ilgisiz aile ortamında büyüyen çocuklarınkinden daha yüksek bulunmuştur. Gürbüz ve Yüksel (2008)'in yapmış olduğu çalışmada, çalışma ortamında kadınların erkeklere göre duygusal zeka düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Özdemir AY. ve Özdemir A. (2007)'in Dokuz Eylül Üniversitesi'nde çalışan akademisyenlerle yaptığı çalışmada duygusal zeka düzeyinde cinsiyete göre anlamlı bir fark bulmamışlardır. Özbey ve Şen (2017) okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60-72 aylık çocukların duygusal zeka düzeyleriyle akran ilişkileri arasındaki ilişkiyi inceleme adlı araştırmalarında, çocukların duygusal zeka ölçeklerinden aldıkları puanlar arttıkça akranlarıyla olumlu ilişkilerinin arttığı, çocukların cinsiyetine göre "Sullivan Çocuklar İçin Duygusal Zeka Ölçeği" "Hikayeler" testinden aldıkları puanlar arasında kız çocuklarının lehine anlamlı farklılık olduğunu ve çocukların yerleşim yerlerine göre Duygusal Zeka Ölçeklerinden aldıkları toplam puanlar arasında ilçede yaşayanların lehine anlamlı farklılık olduğunu saptamışlardır. Literatür taraması yapıldığında okul öncesi dönemde duygusal zekayla ilgili çok fazla araştırmaya rastlanmamıştır. Gelişimin en hızlı olduğu dönemlerden biri olan okul öncesi yıllarda duygusal zeka konusunun incelenmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, çocuk ve anne-babaya ait bazı değişkenlere göre, okul öncesi yaş grubundaki çocukların duygusal zeka düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

-Okul öncesi çocukların duygusal zeka düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?

-Okul öncesi çocukların duygusal zeka düzeyleri anne ve babanın yaşı, öğrenim durumu ve mesleği değişkenlerine göre anlamlı fark göstermekte midir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Betimsel tarama modelinde tasarlanan araştırma, Bartın İli Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı anasınıflarında gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, hız ve pratiklik açısından kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiş (Büyüköztürk vd; 2008:85) ve cinsiyet sayısı dikkate alınarak kotalı örneklem yöntemi kullanılmıştır (Sencer M. ve Sencer Y.:8). Rastlantısal olarak seçilen

okullardan 5-6 yaşında 142 kız 142 erkek olmak üzere 284 çocuk ve bu çocukların anneleri (n=284) ve babaları (n=284) çalışma grubuna dahil edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada çocuk ve ailesi hakkında bazı bilgileri toplayabilmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu”, çocukların duygusal zeka düzeylerinin ölçmek amacıyla “Sullivan Çocuklar İçin Duygusal Zeka Ölçeği kullanılmıştır. Sullivan Çocuklar İçin Duygusal Zeka Ölçeği (S-ÇDZÖ); Sullivan (1999) tarafından geliştirilmiş ve Ömeroğlu ve Ulutaş (2005) tarafından Türkiye’de geçerlik güvenirliği yapılmıştır. Duyguları tanıma, duyguları anlama ve yönetme gibi duygusal zeka yetilerini temel alarak, Yüzler, Hikâyeler, Anlama ve Yönetme bölümlerinden oluşmaktadır. Yüzler ve hikayeler bölümü, duyguları tanıma; anlama bölümü, duyguları anlama ve yönetme bölümü, duyguları yönetme yetilerinin alt bölümleridir. Ölçek dört- on yaşları arasında olan her çocuğa bireysel olarak uygulanmaktadır. Toplam 41 maddeden oluşmaktadır ve çocukların verdikleri doğru yanıtlara göre değerlendirilmektedir. Doğru cevapların çok olması duygusal zekânın yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 41’dir. Yapılan uyarlama çalışmasında Yüzler Testi için güvenirlik katsayısı 0,68, Hikayeler Testi için 0,54, Anlama Testi için 0,63 ve Yönetme Testi için 0,76 ve Duygusal Zekâ Ölçeği toplamı için 0,84 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, değişkenlerin normallik dağılımı incelenmiş ve hangi analizlerin yapılacağına karar verilmiştir. Çocukların cinsiyetine göre duygusal zeka düzeyinin belirlenmesinde t-Testi, anne yaşına göre duygusal zeka düzeyinin belirlenmesinde ANOVA; baba yaşı, anne-baba öğrenim durumu ve mesleği değişkenleriyle duygusal zeka düzeylerinin belirlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Bulgular

Tablo 1’de çalışmaya dahil edilen çocuk sayıları ve cinsiyetlerine verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Çocuk Sayıları

	Kişi Sayısı	Yüzdelik	Geçerli Yüzdelik	Kümülatif Yüzdelik
Geçerli Kız	142	48,8	50,0	50,0
Erkek	142	48,8	50,0	100,0
Toplam	284	97,6	100,0	
Eksik Sistem	7	2,4		
Toplam	291	100,0		

Ankete katılan çocuklardan 142’si (%48.8) kız ve 142’si (%48.8) erkektir.

Tablo 2’de, çocukların S-ÇDZÖ puanlarının cinsiyete göre t-Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Çocukların S-ÇDZÖ Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

S-ÇDZÖ	Cinsiyet	N	Ort.	ss	t	p
Yüzler	Kız	142	20,57	1,71	1,387	0,166
	Erkek	142	20,33	1,23		
Hikayeler	Kız	142	5,27	0,60	2,656	0,008*
	Erkek	142	5,11	0,39		
Yönetme	Kız	142	9,35	2,30	0,184	0,854
	Erkek	142	9,30	2,83		
Anlama	Kız	142	11,52	2,19	-0,224	0,854
	Erkek	142	11,57	2,04		
Toplam	Kız	142	46,73	1,71	1,38	0,166
	Erkek	142	46,32	1,23		

*p<0,05

Tablo 2’ye göre, S-ÇDZÖ Yüzler, Yönetme, Anlama alt testleri ve toplam puanları bakımından cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yokken ($p>0,05$) Hikayeler alt testindeki fark anlamlıdır ($p<0,05$). Kızların Hikayeler alt testi puanları (ort.=5,27), erkeklerin puanına (ort.=5,11) göre daha yüksektir.

Tablo 3’te çocukların S-ÇDZÖ puanlarının, annelerinin yaşına göre ANOVA testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3. Çocukların S-ÇDZÖ Puanlarının Anne Yaşına Göre ANOVA Testi Sonuçları

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

S-ÇDZÖ	Anne Yaşı	N	Ort.	Ss	F	p
Yüzler	25 yaşvealtı	11	20,18	0,98	0,619	0,649
	26-30 yaş	63	20,44	1,66		
	31-35 yaş	117	20,34	1,36		
	36-40 yaş	74	20,66	1,66		
	41 yaşveüzeri	19	20,52	1,30		
Hikayeler	25 yaşvealtı	11	5,09	0,30	1,15	0,333
	26-30 yaş	63	5,23	0,64		
	31-35 yaş	117	5,15	0,44		
	36-40 yaş	74	5,27	0,58		
	41 yaşveüzeri	19	5,05	0,22		
Yönetme	25 yaşvealtı	11	9,63	2,20	0,308	0,873
	26-30 yaş	63	9,19	2,24		
	31-35 yaş	117	9,24	2,90		
	36-40 yaş	74	9,58	2,41		
	41 yaşveüzeri	19	9,33	2,47		
Anlama	25 yaşvealtı	11	11,09	1,04	0,281	0,890
	26-30 yaş	63	11,63	1,90		
	31-35 yaş	117	11,52	1,31		
	36-40 yaş	74	11,64	3,32		
	41 yaşveüzeri	19	11,26	1,14		
Toplam	25 yaşvealtı	11	46,00	2,89	0,649	0,628
	26-30 yaş	63	46,50	4,03		
	31-35 yaş	117	46,27	4,06		
	36-40 yaş	74	47,16	4,76		
	41 yaşveüzeri	19	46,00	3,75		

Tablo 3'e göre, S-ÇDZÖ Yüzler, Hikayeler, Yönetme, Anlama alt testleri ve toplam puanları bakımından anne yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4'te çocukların S-ÇDZÖ puanlarının babalarının yaşına göre Kruskal Wallis-H testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4. Çocukların S-ÇDZÖ Puanlarının Baba Yaşına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

S-ÇDZÖ	Baba Yaş	N	Ort.	ss	H	p
Yüzler	30 ve altı	17	21,11	1,79	6,250	0,100
	31-35 Yaş	75	20,29	1,45		

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

	36-40 Yaş	145	20,30	1,26		
	41 ve üzeri	47	20,93	1,94		
	30 ve altı	17	5,35	0,70		
Hikayeler	31-35 Yaş	75	5,24	0,65	4,640	0,200
	36-40 Yaş	145	5,12	0,37		
	41 ve üzeri	47	5,27	0,57		
	30 ve altı	17	7,94	1,47		
Yönetme	31-35 Yaş	75	8,89	2,28	10,939	0,012*
	36-40 Yaş	145	9,71	2,85		
	41 ve üzeri	47	9,36	2,57		
	30 ve altı	17	12,41	2,59		
Anlama	31-35 Yaş	75	11,21	1,45	5,691	0,128
	36-40 Yaş	145	11,58	2,10		
	41 ve üzeri	47	11,65	2,73		
	30 ve altı	17	46,82	4,36		
Toplam	31-35 Yaş	75	45,64	3,95	7,336	0,062
	36-40 Yaş	145	46,72	4,07		
	41 ve üzeri	47	47,23	4,69		

*p<0,05

Tablo 4'e göre çocukların S-ÇDZÖ Yüzler, Hikayeler, Anlama alt testleri ve toplam puanlarında, bakımından baba yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamakta ($p>0,05$), Yönetme alt testi puanlarında anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Babası 30 yaş ve daha küçük olan çocukların Yönetme alt testi puanları (ort.=7,94) babası daha büyük yaş grubunda olanların puanından (ort.=9,71) anlamlı ölçüde daha düşüktür.

Tablo 5'te çocukların S-ÇDZÖ puanlarının annelerinin öğrenim durumuna göre Kruskal Wallis-H testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5. Çocukların S-ÇDZÖ Puanlarının Anne Öğrenim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

S-ÇDZÖ	Anne Öğrenim	N	Ort.	ss	H	p
Yüzler	İlkokul	31	20,50	1,37	5,720	0,126
	Ortaokul	64	20,04	1,03		
	Lise	89	20,55	1,72		
	Üniversite	100	20,60	1,53		
Hikayeler	İlkokul	31	5,50	0,74	17,926	0,000*
	Ortaokul	64	5,21	0,60		
	Lise	89	5,15	0,44		
	Üniversite	100	5,11	0,37		
Yönetme	İlkokul	31	9,67	2,38	7,787	0,051
	Ortaokul	64	9,19	2,33		
	Lise	89	9,83	3,07		
	Üniversite	100	8,85	2,20		
Anlama	İlkokul	31	11,26	1,30	5,447	0,142
	Ortaokul	64	11,40	1,20		
	Lise	89	11,83	2,30		
	Üniversite	100	11,48	2,55		
Toplam	İlkokul	31	46,94	3,89	6,929	0,074
	Ortaokul	64	45,86	3,18		
	Lise	89	47,37	4,81		
	Üniversite	100	46,04	4,13		

*p<0,05

Tablo 5'e göre, çocukların S-ÇDZÖ Yüzler, Yönetme, Anlama alt testleri ve toplam puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmazken ($p>0,05$), Hikayeler alt test puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$). Annesi ilkokul mezunu olan çocukların Yönetme alt testi puanları (ort.=5,50) annesi daha yüksek öğrenim düzeyine sahip çocukların puanlarından anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Tablo 6’da çocukların S-ÇDZÖ puanlarının babalarının öğrenim durumuna göre Kruskal Wallis-H Testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 6. Çocukların S-ÇDZÖ Puanlarının Baba Öğrenim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

S-ÇDZÖ	Baba Öğrenim	N	Ort.	Ss	H	p
Yüzler	İlkokul	25	20,36	0,95	1,519	0,678
	Ortaokul	70	20,45	0,42		
	Lise	97	20,27	1,25		
	Üniversite	92	20,66	1,86		
Hikayeler	İlkokul	31	5,24	0,66	0,187	0,980
	Ortaokul	64	5,17	0,41		
	Lise	89	5,19	0,51		
	Üniversite	100	5,19	0,55		
Yönetme	İlkokul	31	9,60	0,16	3,193	0,363
	Ortaokul	64	9,77	3,26		
	Lise	89	9,25	2,36		
	Üniversite	100	9,00	2,27		
Anlama	İlkokul	31	10,96	1,01	6,406	0,093
	Ortaokul	64	11,47	1,24		
	Lise	89	11,63	1,54		
	Üniversite	100	11,67	3,14		
Toplam	İlkokul	31	46,16	2,88	1,477	0,688
	Ortaokul	64	46,87	4,16		
	Lise	89	46,37	3,69		
	Üniversite	100	46,53	4,96		

Tablo 6’ya göre, çocukların S-ÇDZÖ Yüzler, Yönetme, Anlama alt testleri ve toplam puanları baba öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Tablo 7’de çocukların S-ÇDZÖ puanlarının annelerinin mesleğine göre Kruskal Wallis-H Testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 7. Çocukların S-ÇDZÖ Puanlarının Anne Mesleğine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

S-ÇDZÖ	Anne Meslek	N	Ort.	Ss	H	p
Yüzler	Çalışmıyor	117	20,70	1,75		
	Serbest Meslek	53	20,15	1,29	6,661	0,155
	İşçi	40	20,22	1,02		
	Memur	33	20,72	1,68		
	Profesyonel	41	20,14	0,98		
Hikayeler	Çalışmıyor	117	5,34	0,64		
	Serbest	53	5,09	0,35	22,293	0,000*
	İşçi	40	5,20	0,17		
	Memur	33	5,03	0,15		
	Profesyonel	41	5,02	0,52		
Yönetme	Çalışmıyor	117	9,76	2,95		
	Serbest	53	9,32	2,11	10,476	0,033*
	İşçi	40	9,57	2,16		
	Memur	33	8,60	2,59		
	Profesyonel	41	9,33	2,07		
Anlama	Çalışmıyor	117	11,83	2,23		
	Serbest	53	11,30	1,01	5,995	0,200
	İşçi	40	11,22	1,77		
	Memur	33	11,27	1,42		
	Profesyonel	41	11,58	3,27		
Toplam	Çalışmıyor	3117	47,64	4,65		
	Serbest	53	45,86	3,09	18,485	0,001*

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İşçi	40	45,27	3,38
Memur	33	46,60	3,96
Profesyonel	41	45,36	4,23

*p<0,05

Tablo 7'ye göre, çocukların S-ÇDZÖ Yüzler ve Anlama alt testleri puanları ile anne mesleği arasında anlamlı farklılık bulunmazken ($p>0,05$) Hikayeler ve Yönetme alt testleri ile toplam puanları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$). Annesi çalışmayan çocukların Hikayeler (ort.=5,34), Yönetme (ort.=9,76) ve toplam puanları (ort.=47,64) puanları, çalışan annelerin puanlarından daha yüksektir.

Tablo 8'de çocukların S-ÇDZÖ puanlarının babalarının mesleğine göre Kruskal Wallis-H Testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 8. Çocukların S-ÇDZÖ Puanlarının Baba Mesleğine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

S-ÇDZÖ	Baba Meslek	N	Ort.	Ss	H	p
Yüzler	Serbest	79	20,53	1,64	0,993	0,803
	İşçi	143	20,29	1,20		
	Memur	48	20,60	1,68		
	Profesyonel.	14	21,14	2,38		
Hikayeler	Serbest	31	5,15	0,48	2,183	0,535
	İşçi	64	5,22	0,56		
	Memur	89	5,16	0,47		
	Profesyonel.	100	5,21	0,42		
Yönetme	Serbest	31	9,44	2,37	1,302	0,729
	İşçi	64	9,40	2,80		
	Memur	89	9,06	2,37		
	Profesyonel	100	8,85	1,99		

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

	Serbest	31	11,46	1,31		
Anlama	İşçi	64	11,72	2,29	9,820	0,020*
	Memur	89	10,91	1,23		
	Profesyonel	100	12,35	4,65		
	Serbest	31	46,59	3,74		
Toplam	İşçi	64	46,65	4,23	2,203	0,531
	Memur	89	45,75	3,80		
	Profesyonel	100	47,57	4,18		

*p<0,05

Tablo 8'e göre, çocukların S-ÇDZÖ Yüzler, Yönetme ve Anlama alt testleri ile toplam puanlarında baba mesleği durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmazken ($p>0,05$) Anlama alt testi puanları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Babası avukat ve doktor gibi profesyonel meslek grubunda olan çocukların Anlama alt test puanları babaları diğer meslek grubundakilerden daha yüksek bulunmuştur (ort.=12,35).

Tartışma

Çalışmada, çalışma grubundaki kız çocukların S-ÇDZÖ Hikayeler alt testi puanlarının erkeklerin puanından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Duyguları algılama yetisi, S- ÇDZÖ' de iki yolla ölçülmektedir. Bunlar da Yüzler ve Hikayeler alt testleridir. Ciarrochi, Chan ve Caputi (2000) kadınların erkeklere göre duyguları daha iyi anlama sebebini, kadınların daha sosyal oldukları için duyguları okumada daha yetenekli olmasına ve kadınların biyolojik olarak böyle bir durum için daha donanımlı olmalarına bağlamıştır. Mayer, Caruso ve Salovey (1999)'e göre ise hem kadınların biyolojik olarak duygularını okumaya daha yatkın olduğu hem de kadınların toplumda daha az güç sahibi oldukları için duyguları daha dikkatli okumak zorunda kalmalarıdır. Yapılan başka bir araştırmada da başkasının duygularını anlama becerisi kadınların erkeklere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Üncü, 2007). Erdoğan (2008)'nin araştırma sonucunda yine duyguları anlama becerisinde kızların puanları erkeklere göre anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur. Bu bulguların araştırma bulgularını desteklediği söylenebilir. Arı ve Seçer (2004)'in yapmış olduğu okul öncesi dönem çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelendiği araştırmada, duygusal yüz ifadelerini tanıma becerilerinde cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgunun ise araştırma bulgularından farklı olduğu söylenebilir.

Çalışmada, çalışma grubundaki çocukların S-ÇDZÖ puanlarının annelerinin yaşından anlamlı ölçüde etkilenmediği belirlenmiştir. İsmen (2004)'in duygusal zeka ve aile ilişkileri araştırmasında ebeveyn yaşının duygusal zekaya bir etkisi olmadığını bulmuştur. Baba yaşının

30 yaş ve daha küçük yaş olması durumunda, çocukların Yönetme testi puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Anne ve baba yaşı, onların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları üzerinde etkili olabilmektedir (Orçan, 2004:67). Çocuk yetiştirme tutumları ise çocukların duygusal zekaları üzerinde etkili olabilir. Anne yaşının çocuğun duygusal zeka düzeyi üzerinde etkisi olmayıp baba yaşının etkisi olması, duygusal zekayı etkileyen anne-baba yaşına ilişkin faktörle yanında farklı değişkenlerin birlikte etkisinin olabileceğini düşündürülebilir.

Çalışmada, annesi ilköğretim mezunu olan çocukların Hikayeler testi puanlarının diğer öğrenim düzeyindeki annelerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çocukların S-ÇDZÖ puanlarının babalarının öğrenim durumundan anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir. Çalışmada, annesi çalışmayan çocukların S-ÇDZÖ Hikayeler ve Yönetme alt testleriyle toplam puanlarının, annesi çalışan çocukların puanlarından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Babası avukat ve doktor gibi profesyonel meslek grubunda olan çocukların S-ÇDZÖ Anlama alt testi puanlarının, babası diğer meslek grubundaki çocukların puanından anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum ilköğretim mezunu olan annelerin daha çok ev hanımı olup çocuklarına daha fazla zaman ayırmalarına bağlanabilir. Özyürek, Bedge ve Yavuz (2014) çalışmalarında, ebeveyniyle etkileşimi fazla olan çocukların ebeveyniyle etkileşimi az olan çocuklara göre, duyguları anlama ve başkalarıyla iletişime geçme konusunda daha iyi düzeyde olduğunu belirlemişlerdir. Geleneksel toplum yapısı itibarıyla babaların çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde annelere göre daha pasif bir rol üstlenmiş olmaları babaların çocukların duygusal zekaları üzerindeki etkisinin daha az olduğunu düşündürülebilir.

Sonuç ve Öneriler

Çocuk ve anne-babaya ait bazı değişkenlerin çocukların duygusal zeka düzeyleri üzerine etkisinin incelendiği bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- Çocukların duygusal zeka düzeyleri cinsiyet değişkeninden etkilenmektedir. Kız çocukların duygusal zekaları erkeklere göre daha yüksektir.
- Annelerin yaşı çocukların duygusal zekaları üzerinde etkili değilken daha küçük yaşta babaya sahip çocukların duygusal zekaları daha düşüktür.
- Annelerin öğrenim durumu, çocukların duygusal zekaları üzerinde etkili olup ilköğretim mezunu anneye sahip çocukların duygusal zekaları daha yüksektir. Babaların öğrenim durumu çocukların duygusal zekaları üzerinde anlamlı ölçüde etkili değildir.
- Annenin çalışmıyor olması durumunda çocukların duygusal zeka düzeyleri yüksekken, babanın avukat ve doktor gibi profesyonel bir mesleğe sahip olması durumunda çocukların duygusal zekaları daha yüksektir. Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda alanda çalışan uzmanlar, ebeveynler ve araştırmacılar için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Anne ve babaların çocuklarda duygusal zeka konusunda bilgilendirilmeleri, duygusal zeka konusunda çocuklarını desteklemeye yönelik eğitimler verilmesi önerilebilir.
- Duygusal zeka konusunda okul öncesi öğretmenlere de eğitsel destek verilebilir. Okul öncesi öğretmenlerinin hem sınıf ortamında çocuklara hem de aile eğitimleriyle ailelere duygusal zeka konusunda destek verebilmeleri için hizmet içi eğitim almaları önerilebilir.
- Benzer bir çalışma farklı yaştaki ve farklı sosyoekonomik düzeyde aileye sahip çocukların yer aldığı çalışma gruplarıyla gerçekleştirilebilir. Çocuk ve aileye ilişkin farklı değişkenlerin duygusal zeka üzerine etkileri incelenebilir.

Kaynakça

Arı,R. Ve Seçer,Z.(2004). Okulöncesi Dönemdeki Çocukların Duygusal İfadelerini Tanıma Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,11:67-84.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ciarrochi vd; (2000). A Critical Evaluation of The Emotional Intelligence Construct.*Elsevier*,28(3):539-561.

Erdoğan, M.Y. (2008). Duygusal Zekânın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* , 7(23), 62–76.

Erten,H.(2012). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri, Akran İlişkileri Ve Okula Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İzlenmesi.*Yüksek Lisans Tezi*.Pamukkale Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Denizli.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Gürbüz, S. & Yüksel, M. (2008). Emotional intelligence in workplace: Its relation with job performance, job satisfaction, organizational citizenship behavior, and some demographic factors. *Journal of Doğu University*, 9(2), 174-190.

İsmen,EA.(2004).Duygusal Zeka Ve Aile Arasındaki İlişki. <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c7s11/makale/c7s11m5.pdf> (30.01.2019).

Maboçoğlu, F. (2006). Duygusal Zekâ ve Duygusal Zekânın Gelişimine Katkıda Bulunan Etkenler. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mayer, vd;(1999). Emotional Intelligence Mtraditional Standards For an Intelligence.*Elsevier*,27(4):267-298.

Orçan,M.(2004). Anaokuluna Deden 6 Yaş Grubu Çocukların Sosyal Gelişimlerinin Algılanan Anne-Baba Tutumları Ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/4544> (30.01.2019).

Özdemir, AY.Özdemir A.(2007).Duygusal Zeka Ve Çatışma Yönetimi Stratejileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Üniversitede Çalışan Akademik Ve İdari Personel Üzerine Uygulama.*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,18,393-410.

Özyürek, A,Bedge,Z. ve Yavuz,NF.(2014).Okul Öncesi Çocukların Sosyal Becerileri İleYakın Çevresindeki *Sosyal Bilimler Dergisi*,16(2):111-129.

Sullivan, A K. (1999). The Emotional Intelligence Scalefor Children. U.S. A.:TheFaculty of the Curry School of Education., Univesity of Virginia. (UnpublicatedDoctoralThesis). www.lib.umi.com/dissertations

Şen, B. Özbey,S.(2017). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 60-72 Aylık Çocukların Duygusal Zeka Düzeyleriyle Akran İlişkileri Arasındaki İlişkiyi İnceleme.*Dergipark*,12(1),40-57.

Ulutaş, İ., (2005). Anasınıfına Devam Eden 6 Yaş Çocuklarının Duygusal Zekâları Duygusal Zekâ Eğitiminin Etkisi. *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Üncü S.(2007).Duygusal Zeka Ve Evlilik Doyumu İlişkisi.Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi,Ankara,(Danışman:Prof. Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK).

Vural, DE ve Kocabaş A.(2011).7 Yaş Grubu Öğrenciler İçin Duygusal Zeka Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*.31:139-152.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Yaylacı, G.Ö. (2006). *Kariyer Yaşamında Duygusal Zeka ve İletişim Yeteneği*. İstanbul: Hayat Yayınları.

*Bu çalışma, Karabük Üniversitesi BAP tarafından desteklenen KBÜ-BAP-17-YL-450 no'lu proje kapsamında Prof. Dr. Arzu Özyürek danışmanlığında Merve Erdoğan tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SOSYAL BECERİLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE SOCIAL SKILLS OF CHILDREN DURING THE PRE-SCHOOL PERIOD ACCORDING TO SOME VARIABLES

Merve ERDOĞMUŞ
Karabük Araştırma Hastanesi
Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK
Karabük Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmada, okul öncesi 60-72 aylık çocukların sosyal beceri düzeyinin çocuğun cinsiyeti, anne- baba yaşı, anne- baba mesleği ve öğrenim durumu gibi demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır.

Betimsel tarama modelindeki çalışmada, çalışma grubunu 60-72 aylık 284 çocuk oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Okul Öncesi Sosyal Beceri Envanteri (OSBED) kullanılmıştır. Verilerin analizinde t-Testi, ANOVA ve Kruskal Wallis H testlerinden yararlanılmıştır.

Çocukların sosyal beceri düzeylerinde cinsiyet, baba yaşı, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu ve anne meslek durumuna göre anlamlı bir fark bulunmuştur. Kızların sosyal beceri düzeyi erkek çocuklara oranladaha yüksek bulunmuştur. Babası 30 yaş ve daha küçük yaşta olan çocukların Duyguları Yönetme Becerileri puanları babası daha büyük yaş grubundaki çocuklardan anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Annesi üniversite mezunu ve avukat, doktor gibi profesyonel bir mesleğe sahip olan çocukların sosyal beceri düzeyi diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur. Babası avukat ve doktor gibi profesyonel bir mesleğe sahip olan çocukların Arkadaşlık Becerileri alt boyut puanı diğer meslek grubundaki babaya sahip çocukların puanlarından daha yüksek bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Dönem, Sosyal Beceri, Çocuk Gelişimi.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to investigate the social skill level of 60-72 months old children according to demographic variables such as child's gender, parental age, parenting profession and educational status.

In the descriptive survey model, the study group consisted of 284 children aged 60-72 months. Preschool Social Skill Inventory (OSBED) was used to collect data. t-Test, ANOVA and Kruskal Wallis H tests were used to analyze the data.

There was a significant difference in social skill levels of children according to gender, father's age, mother's education level, father's education level and maternal occupational status. Girls' social skill level was found to be higher than boys. Emotional Management Skillsscores of the children aged 30 years and younger were found to be significantly higher

than the children of the older age group. The social skill level of the children whose mother was a university graduate and who had a Professional profession such as a lawyer or a doctor was higher than the others. The Friendship Skillssub-dimension score of the children who have a Professional profession such as his father, lawyer and doctor is higher than the scores of the children who have a father in other occupations.

KeyWords: Preschool, Social Skills, Child Development.

GİRİŞ

Sosyal sosyal beceri, bir insanın kendisini karşısındaki bir nesneye yansıtması, kendini onun içinde hissetmesi ve bu yolla o nesneyi içine alarak/özümseyerek anlaması süreci olarak tanımlanabilir (Ersoy-Köşger, 2016:3). Sosyal becerilerle ilgili bir diğer yetenek, ilişkiyi başlatma ve sürdürmedir. Konuşurken sırasını bekleme, göz kontağı kurma, uygun ses tonuyla konuşma ve uygun beden dili kullanma karşı tarafla iletişimin sağlıklı olmasını sağlamaktadır (Neslitürk-Deniz, 2014:105). Sosyal olgunluk ise, bireyin topluma uygun davranışlar sergileyebilmesidir ve bireyin anlayış, duygu ve beceri bakımından yaşlılarıyla istedik olgunluğa ulaşması durumudur. Bu olgunlaşmanın sağlam kazanılabilmesi için çocuğun sosyalleşme yolunda bireylerle etkileşime girmesi gerekmektedir. Sağlıklı sosyalleşme süreci, sosyal olgunluğu da etkileyecektir (Durualp, 2009:11).

Bir bütün olarak ele alınmaktadır. Zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişim arasında kuvvetli bir bağ vardır. Çocuk dünyaya sosyalleşmiş olarak gelmez, sosyalleşme süreci boyunca toplumun kurallarına ve değerlerine uymayı öğrenir ve değerler sistemini özümser. Bu çocuğun bütün yaşamı boyunca sürer. Bu süreçte bireyin ailesi, sosyal çevresi ve diğer çevre faktörleri bireyin sosyalleşmesi için etkili olur (Başal, 2003:25). Çocukların sosyal becerilerinin erken yaşlardan itibaren desteklenmesi önemlidir.

Sosyal becerilerin gelişimini etkileyen çocuğa ve anne-babaya ait faktörler olmak üzere pek çok faktör bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi aile faktörüdür. Ailesel faktörlerden evlilik, eğitim ve çalışma durumu sosyal beceri düzeyine etki etmektedir. Sosyal statü, ebeveynlerin eğitim seviyesi, anne babanın arasındaki sevgi ve uyum durumu gibi ailesel faktörler çocuğun yetişme kalitesine etki ederek farklı tiplerde sosyal davranış ürünleri ortaya çıkmasına neden olabilir (Campell, 2002:240). Ebeveynlerin çocuğa karşı tutumları, çocuklarına sağladıkları erken sosyal deneyimler, değer yargıları, aile üyelerinin birbirine davranış şekli ve anne babanın micazı çocuğun sosyal becerileri kazanmasında etkili olmaktadır (Kamaraj, 2004:26).

Sosyal becerilerin gelişimini etkileyen bazı kişisel faktörlerden söz edilebilir. Cinsiyet ve yaş gibi bireye ilişkin faktörler yanında aile yapısı, okul öncesi eğitim süresi gibi etmenler çocukların sosyal gelişimlerini üzerinde etkili olabilmektedir (Kapıkıran, vd.2003:2). Gelişimin en hızlı olduğu dönemlerden biri olan okul öncesi yıllarda sosyal beceri konusunun incelenmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, çocuk ve

anne-babaya ait bazı değişkenlere göre, okul öncesi yaş grubundaki çocukların sosyal beceri düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

-Okul öncesi çocukların sosyal beceri düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?

-Okul öncesi çocukların sosyal beceri düzeyleri anne ve babanın yaşı, öğrenim durumu ve mesleği değişkenlerine göre anlamlı fark göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Betimsel tarama modelinde tasarlanan araştırma, Bartın İli Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı anasınıflarında gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, hız ve pratiklik açısından kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiş (Büyüköztürk vd. 2008:85) ve cinsiyet sayısı dikkate alınarak kotalı örneklem yöntemi kullanılmıştır (Sencer-Irmak,1984:16). Rastlantısal olarak seçilen okullardan 5-6 yaşında 142 kız 142 erkek olmak üzere 284 çocuk ve bu çocukların anneleri (n=284) ve babaları (n=284) çalışma grubuna dahil edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada çocuk ve ailesi hakkında kişisel bilgilerin sorgulandığı “Kişisel Bilgi Formu”, çocukların sosyal beceri düzeylerinin ölçmek amacıyla “Okul Öncesi Sosyal Beceri Envanteri (OSBED)” kullanılmıştır.

Okul Öncesi Sosyal Beceri Envanteri (OSBED); Ömeroğlu ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Ölçek Başlangıç Becerileri, Akademik Destek Becerileri, Arkadaşlık Becerileri ve Duygularını Yönetme Becerileri olmak üzere dört alt boyut ve 48 maddeden oluşmaktadır. Öğretmenlerin her bir çocuk için gözlemlerine göre verilen ifadeleri işaretlemeleri istenmektedir. Başlangıç becerileri selamlaşma, vedalaşma gibi günlük yaşam becerilerini kapsamaktadır. Akademik destek becerileri soru sorma ve dinleme gibi becerileri kapsamaktadır. Arkadaşlık becerileri çocukların olumlu akran etkileşimine yönelik becerileridir. Duygularını yönetme becerileri çocukların mutlu, üzgün, kızgın gibi duygularını tanıma ve kontrol etme becerileridir. OSBED 3-6 yaş grubunda 3306 çocuğun anne ve baba formundan elde edilen güvenilirlik katsayısı beş yaş grubu için 0,82 ile 0,95 olarak belirlenmiştir. OSBED 3-6 yaş grubu 3324 çocuğun öğretmen formundan elde edilen güvenilirlik katsayıları beş yaş grubu için 0,88 ile 0,96olarak belirlenmiştir. Çocukların sosyal gelişim becerileri, alınan puanların yüzdelik norm dilimlerine göre yorumlanmasıyla değerlendirilmektedir (Ömeroğlu vd, 2014).

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, değişkenlerin normallik dağılımı incelenmiş ve hangi analizlerin yapılacağına karar verilmiştir. Çocukların cinsiyetine göre sosyal beceri düzeyinin belirlenmesinde t-Testi, anne yaşına göre sosyal beceri düzeyinin belirlenmesinde ANOVA;

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

baba yaşı, anne-baba öğrenim durumu ve mesleği değişkenleriyle sosyal beceri düzeylerinin belirlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1’de, çocukların OSBED puanlarının cinsiyete göre t-Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 1. Çocukların OSBED Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

OSBED	Cinsiyet	N	Ort.	ss	t	P
Başlangıç Becerileri	Kız	142	49,44	7,43	0,741	0,459
	Erkek	142	48,69	19,56		
Akademik Destek Becerileri	Kız	142	49,18	7,72	1,402	0,162
	Erkek	142	47,76	9,30		
Arkadaşlık Becerileri	Kız	142	54,24	8,05	2,602	0,010*
	Erkek	142	51,69	8,49		
Duyguları Yönetme Becerileri	Kız	142	47,85	7,15	1,639	0,102
	Erkek	142	46,29	8,83		
Toplam	Kız	142	200,73	24,71	1,98	0,048*
	Erkek	142	194,44	28,54		

*p<0,05

Tablo 1’e göre, çocukların OSBED Arkadaşlık Becerileri ve toplam puanlarında cinsiyet durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p<0,05). Kızların OSBED Arkadaşlık Becerileri puanları (ort.=54,24) ve toplam puanları (ort.=200,73) erkeklerin Arkadaşlık Becerileri (ort.=51,69) ve toplam puanlarından (ort.=194,44) daha yüksektir.

Tablo 2’de çocukların OSBED puanlarının, çocukların annelerinin yaşına göre ANOVA testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2. Çocukların OSBED Puanlarının Anne Yaşına Göre ANOVA Testi Sonuçları

OSBED	Anne Yaşı	N	Ort	ss	F	p
Başlangıç Becerileri	25 ve altı	11	48,90	10,77	1,272	0,281
	26-30 yaş	63	48,58	9,40		
	31-35 yaş	117	49,12	8,13		
	36-40 yaş	74	48,35	6,78		
	41 ve üzeri	19	53,15	12,15		
Akademik Destek Becerileri	25 ve altı	11	48,18	9,29	1,156	0,331
	26-30 yaş	63	47,06	8,13		
	31-35 yaş	117	48,92	9,36		
	36-40 yaş	74	48,20	7,67		
	41 ve üzeri	19	51,57	7,37		
Arkadaşlık Becerileri	25 ve altı	11	50,09	12,70	1,034	0,390
	26-30 yaş	63	51,95	7,02		
	31-35 yaş	117	52,99	8,30		
	36-40 yaş	74	53,63	8,70		

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

	41 ve üzeri	19	55,26	8,56		
	25 ve altı	11	45,27	9,68		
	26-30 yaş	63	46,38	6,65		
Duyguları Yönetme Becerileri	31-35 yaş	117	47,60	8,05	0,492	0,742
	36-40 yaş	74	46,81	8,55		
	41 ve üzeri	19	48,21	9,72		
	25 ve altı	11	192,45	38,48		
	26-30 yaş	63	193,98	21,89		
Toplam	31-35 yaş	117	198,64	27,40	1,187	0,317
	36-40 yaş	74	197,00	27,69		
	41 ve üzeri	19	208,21	26,65		

Tablo 2'e göre, çocukların OSBED puanlarında annelerinin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 3'te çocukların OSBED puanlarının babalarının yaşına göre Kruskal Wallis-H Testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3. Çocukların OSBED Puanlarının Baba Yaşına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

OSBED	Baba Yaş	N	Ort.	ss	H	P
Başlangıç Becerileri	30 yaş ve altı	17	49,82	11,44		
	31-35 Yaş	75	47,73	8,92	4,232	0,237
	36-40 Yaş	145	49,60	7,79		
	41 yaş ve üzeri	47	49,25	9,09		
Akademik Destek Becerileri	30 yaş ve altı	17	52,17	10,11		
	31-35 Yaş	75	47,73	8,48	6,177	0,103
	36-40 Yaş	145	48,20	8,46		
	41 yaş ve üzeri	47	49,06	6,87		
Arkadaşlık Becerileri	30 yaş ve altı	17	54,76	11,97		
	31-35 Yaş	75	51,97	9,43	5,202	0,152
	36-40 Yaş	145	53,58	7,40		
	41 yaş ve üzeri	47	52,00	7,79		
Duyguları Yönetme Becerileri	30 yaş ve altı	17	50,82	9,96		
	31-35 Yaş	75	45,42	9,72	10,033	0,018*

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

	36-40 Yaş	145	47,91	6,63		
	41 yaş ve üzeri	47	45,78	7,85		
Toplam	30 yaş ve altı	17	207,58	40,93		
	31-35 Yaş	75	192,92	30,20	6,655	0,084
	36-40 Yaş	145	199,30	23,22		
	41 yaş ve üzeri	47	196,10	24,66		

*p<0,05

Tablo 3'ye göre, çocukların OSBED Başlangıç Becerileri, Akademik Destek Becerileri, Akademik Destek Becerileri ve toplam puanlarında babaların yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmazken ($p>0,05$) Duyguları Yönetme Becerileri alt boyut puanlarındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$). Babası 30 yaş ve daha küçük yaşta olan çocukların Duyguları Yönetme Becerileri puanları (ort.=50,82) babası daha büyük yaş grubundaki çocuklardan anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 4'te çocukların OSBED puanlarının annelerinin öğrenim durumuna göre Kruskal Wallis-H Testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4. Çocukların OSBED Puanlarının Anne Öğrenim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

OSBED	Anne Öğrenim	N	Ort.	ss	H	p
	İlkokul	31	48,64	6,22		
Başlangıç Becerileri	Ortaokul	64	46,72	8,13	9,868	0,020*
	Lise	89	48,79	7,83		
	Üniversite	100	50,88	9,74		
	İlkokul	31	51,26	11,36		
Akademik Destek Becerileri	Ortaokul	64	46,24	8,38	17,684	0,001*
	Lise	89	46,77	7,10		
	Üniversite	100	50,39	8,19		
	İlkokul	31	53,76	9,58		
Arkadaşlık Becerileri	Ortaokul	64	50,52	7,50	24,202	0,000*
	Lise	89	51,44	6,80		

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

	Üniversite	100	55,54	9,02		
	İlkokul	31	49,23	8,03		
Duyguları Yönetme Becerileri	Ortaokul	64	47,00	6,96	7,005	0,072
	Lise	89	45,79	7,17		
	Üniversite	100	47,53	9,26		
	İlkokul	31	202,91	26,50		
Toplam	Ortaokul	64	190,49	23,78	18,465	0,000*
	Lise	89	192,82	23,67		
	Üniversite	100	204,34	29,60		
	İlkokul	31	202,91	26,50		

p<005*

Tablo 4'te, çocukların OSBED Duyguları Yönetme Becerileri alt boyutu dışındaki tüm alt boyut ve toplam puanlarında anne öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmektedir (p<0,05). Annesi üniversite mezunu olan çocukların Başlangıç Becerileri (ort.=50,88), Arkadaşlık Becerileri (ort.=55,54) ve toplam OSBED puanları (ort.=204,34) ile annesi ilkokul mezunu olan çocukların Akademik Destek Becerileri puanları (ort.=51,26) diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 5'te çocukların OSBED puanlarının babalarının öğrenim durumuna göre Kruskal Wallis-H testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5. Çocukların OSBED Puanlarının Baba Öğrenim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

OSBED	Baba Öğrenim	N	Ort.	ss	H	p
Başlangıç Becerileri	İlkokul	25	47,56	5,25		
	Ortaokul	70	48,45	8,62	4,791	0,188
	Lise	97	48,97	9,03		
	Üniversite	92	50,03	8,72		
Akademik Destek Becerileri	İlkokul	31	47,72	8,27		
	Ortaokul	64	46,94	8,23	4,007	0,261
	Lise	89	49,28	8,94		
	Üniversite	100	48,97	8,45		

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

	İlkokul	31	53,48	9,57		
Arkadaşlık Becerileri	Ortaokul	64	51,85	8,51	3,145	0,370
	Lise	89	53,79	7,01		
	Üniversite	100	52,80	9,20		
	İlkokul	31	47,92	7,65		
Duyguları Yönetme Becerileri	Ortaokul	64	46,64	7,60	0,953	0,813
	Lise	89	47,59	6,57		
	Üniversite	100	46,63	9,81		
	İlkokul	31	196,68	22,55		
Toplam	Ortaokul	64	193,90	26,56	2,405	0,493
	Lise	89	199,65	23,45		
	Üniversite	100	198,44	31,21		

Tablo 5'e göre, çocukların OSBED puanlarında baba öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 6'da çocukların OSBED puanlarının annelerinin mesleğine göre Kruskal Wallis-H Testi sonuçları sunulmuştur.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Tablo 6. Çocukların OSBED Puanlarının Anne Mesleğine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

OSBED	Anne Mesleği	N	Ort.	ss	H	p
Başlangıç Becerileri	Çalışmıyor	117	48,82	8,15	19,359	0,518
	Serbest	53	45,71	6,05		
	İşçi	40	49,65	8,08		
	Memur	33	51,96	12,17		
	Profesyonel	41	51,19	8,25		
Akademik Destek Becerileri	Çalışmıyor	117	47,71	9,28	24,904	0,000*
	Serbest	53	46,00	6,10		
	İşçi	40	50,70	8,01		
	Memur	33	47,96	7,46		
	Profesyonel	41	52,04	9,24		
Arkadaşlık Becerileri	Çalışmıyor	117	51,88	8,16	32,392	0,000*
	Serbest	53	49,49	5,24		
	İşçi	40	55,75	8,27		
	Memur	33	54,84	6,61		
	Profesyonel	41	56,34	11,07		
Duyguları Yönetme Becerileri	Çalışmıyor	117	46,73	7,83	8,976	0,062
	Serbest	53	45,58	4,96		
	İşçi	40	49,67	7,40		
	Memur	33	48,24	6,69		
	Profesyonel	41	46,51	12,19		
Toplam	Çalışmıyor	117	195,15	25,22	26,532	0,000*
	Serbest	53	186,79	16,85		
	İşçi	40	205,77	29,01		
	Memur	33	203,03	21,16		

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Profesyonel	41	206,09	26,83
-------------	----	--------	-------

*p<0,05

Tablo 6'ya göre, çocukların OSBED Başlangıç Becerileri ve Duygularını Yönetme Becerileri alt boyut puanlarında annelerin mesleğine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık yokken ($p>0,05$) Akademik Destek Becerileri ve Arkadaşlık Becerileriyle OSBED toplam puanları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$). Annesi avukat ve doktor gibi profesyonel bir mesleğe sahip olan çocukların Akademik Destek Becerileri alt boyut puanı (ort.=52,04), Arkadaşlık Becerileri alt boyut puanı (ort.=56,34) ve OSBED toplam puanı (ort.=206,09) çalışmayan veya diğer meslek grubundaki anneye sahip çocukların puanlarından daha yüksektir.

Tablo 7'de, çocukların OSBED puanlarının babalarının mesleğine göre Kruskal Wallis-H Testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 7. Çocukların OSBED Puanlarının Baba Meslek Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

OSBED	Baba Mesleği	N	Ort.	ss	H	p
Başlangıç Becerileri	Serbest	79	47,96	6,38	2,274	0,518
	İşçi	143	49,56	9,79		
	Memur	48	49,41	8,17		
	Profesyonel	14	49,00	7,04		
Akademik Destek Becerileri	Serbest	79	47,12	7,51	6,189	0,103
	İşçi	143	49,53	9,06		
	Memur	48	46,95	8,52		
	Profesyonel	14	50,42	7,85		
Arkadaşlık Becerileri	Serbest	79	51,16	7,15	10,641	0,014*
	İşçi	143	54,34	8,42		
	Memur	48	51,22	9,64		
	Profesyonel	14	55,07	6,89		
Duyguları Yönetme Becerileri	Serbest	79	45,82	7,56	5,356	0,148
	İşçi	143	48,05	7,56		
	Memur	48	45,70	9,73		

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

	Profesyonel	14	48,85	8,52		
	Serbest	79	192,07	23,62		
Toplam	İşçi	143	201,49	25,85	7,345	0,062
	Memur	48	193,31	32,78		
	Profesyonel	14	203,35	26,21		

*p<0,05

Tablo 7'ye göre, çocukların OSBED Başlangıç Becerileri, Akademik Destek Becerileri ve Duygularını Yönetme Becerileri alt boyutları ile OSBED toplam puanlarında babaların mesleğine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık yokken ($p>0,05$) Arkadaşlık Becerileri puanları arasındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$). Babası avukat ve doktor gibi profesyonel bir mesleğe sahip olan çocukların Arkadaşlık Becerileri alt boyut puanı (ort.=55,07) diğer meslek grubundaki babaya sahip çocukların puanlarından daha yüksektir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada, çalışma grubundaki çocukların genel olarak sosyal beceri yönünden gelişimlerinin yaşlarına göre bir miktar yavaş olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada, kız çocukların Arkadaşlık Becerileri ve toplam OSBED puanlarının erkek çocukların puanlarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Elibol Gültekin'in (2008) yapmış olduğu çalışmada bu çalışmayı destekler nitelikte olup, sosyal beceri düzeyi kız çocuklarının lehine bulunmuştur. Bir başka çalışmada ise, sosyal beceri uyumsuzluk alt boyutunda kızların erkeklere göre daha uyumsuz oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Kapıkıran Acun vd.,2003). Görüldüğü üzere sosyal beceri düzeyinde cinsiyete göre farklı bulgular gösteren çalışmalar mevcuttur.

Kız çocuklarının sosyal becerilerinin erkek çocuklara göre daha olumlu olmasının farklı nedenleri olabilir. Yapılan bir araştırmada, annenin demokratik tutum alt boyutuna bakıldığında, kızların ortalamalarının erkeklerin ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani bulgulara bakıldığında, anneler kız çocuklarına erkek çocuklarına göre daha demokratik davranmaktadırlar (Aktaş Özkafacı, 2012). Kız çocuklarına karşı sergilenen bu demokratik tutum, kız çocuklarının erkek çocuklarına göre sosyal becerilerinin daha yüksek olmasına sebep olabilir. Bolattekin'in (2014) yapmış olduğu çalışmada kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha az saldırgan davranışlar sergiledikleri bulunmuştur. Erkek çocukları kız çocuklarına nazaran daha saldırgan davranışlara sahip olduğu için, ebeveynleri tarafından daha fazla cezaya maruz kalmaktadırlar (Seçer-Karabulut, 2016). Bu cezalandırmaya maruz kalma da sosyal becerilerinin kızlara oranla daha düşük olmasına sebep olmuş olabilir.

Çalışmada, çocukların OSBED puanlarının annelerinin yaşından anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir. Bu bulgunun sebebi annelerin yaşı kaç olursa olsun çocuk

eğitimi ve yetiştirilmesi konusunda araştırmasından ve bu konudaki yayınların ve bilincin artmasından kaynaklanıyor olabilir. Alan yazın incelendiğinde benzer şekilde Günindi'nin (2008), yaptığı araştırmada da okul öncesi eğitimine devam eden 6 yaş grubu çocukların sosyal uyum ve becerileri arasında anne yaşına göre anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Vaizoğlu'nun (2008), yaptığı araştırmada da benzer şekilde ana okuluna devam eden 4-5 yaş çocuklarda annenin yaşının çocuğun sosyal davranışlarına anlamlı bir farkı olmadığı bulunmuştur. Bu çalışmada baba yaşı 30 ve daha küçük olan çocukların Duygularını Yönetme Becerileri alt boyut puanları, babası 30 yaşın üzerinde olan çocukların puanından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Sarı'nın (2007) araştırma sonucunda da baba yaşı arttıkça çocukların sosyal uyumsuzluklarının arttığı bulunmuştur. Vaizoğlu'nun (2008), yaptığı araştırmada ise anaokuluna devam eden çocukların babalarının yaşının çocuğun sosyal davranışlarında anlamlı bir farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Görüldüğü gibi literatürde baba yaşıyla ilgili farklı bulgular sunan araştırmalar mevcuttur.

Çalışmada, annesi üniversite mezunu olan çocukların Başlangıç Becerileri, Arkadaşlık Becerileri ve toplam puanları, annesi ilkokul mezunu olan çocukların Akademik Destek Becerileri puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, çalışma grubundaki çocukların OSBED puanlarının babalarının öğrenim durumundan anlamlı düzeyde etkilenmediği belirlenmiştir. Elibol Gültekin (2008), iş birliği alt testinde annesi üniversite mezunu olan çocukların puanlarını daha yüksek bulmuştur. Dervişoğlu (2007), anne öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukların sosyal beceri düzeylerinin de yükseldiğini bulmuştur. Özabacı (2006), ebeveynlerin öğrenim durumu ile çocukların sosyal beceri arasındaki ilişkiye baktığı çalışmada, sosyal beceri ile ebeveyn lise mezuniyetinin arasındaki ilişkiyi düşük bulurken ebeveynleri üniversite mezunu olan çocukların sosyal beceri düzeylerini yüksek bulmuştur. Öğrenim süreci bireylere kişiler arası ilişkileri sağlıklı sürdürme becerisi, hayata dair daha fazla bilgi edinme fırsatı sunar. Bu bilgiler kişilerin ileride nasıl ebeveyn olacaklarını da etkiler. Çocuk yetiştirme tutumlarını etkiler. Bu nedenle anne babaların eğitim düzeylerinin yüksek olması çocukların yararına olacaktır.

Çalışmada, annesi avukat ve doktor gibi profesyonel bir mesleğe sahip çocukların Akademik Destek Becerileri, Arkadaşlık Becerileri ve OSBED toplam puanlarının annesi çalışmayan veya diğer meslek grubundaki çocuklara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Babası avukat ve doktor gibi profesyonel bir mesleğe sahip çocukların Arkadaşlık Becerileri puanlarının babası diğer meslek grubundaki çocuklara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin eğitim düzeyinin yüksek olması ve çalışıyor olması, çocuklarına karşı tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir. Ayyıldız (2005), yaptığı çalışmada annenin eğitim düzeyi arttıkça demokratik tutumun arttığı sonucuna ulaşmıştır. Bu da göstermektedir ki demokratik tutumla yetiştirilen çocukların sosyal beceri düzeyi diğer çocuklara göre daha yüksek olacaktır. Bu nedenle ebeveynlerin eğitimleri desteklenmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk ve anne-babaya ait bazı değişkenlerin çocukların sosyal becerileri üzerine etkisinin incelendiği bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

- Kız çocuklarının sosyal beceri düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir.
- Annelerin yaşı çocukların sosyal beceri düzeyinde üzerinde etkili değilken daha küçük yaşta babaya sahip çocukların sosyal beceri düzeyleri daha yüksektir.
- Annelerin öğrenim durumu, çocukların sosyal becerilerinde üzerinde etkili olup üniversite mezunu anneye sahip çocukların sosyal becerileri daha yüksektir. Babaların öğrenim durumu çocukların sosyal becerileri üzerinde anlamlı ölçüde etkili değildir.
- Anne ve babanın avukat ve doktor gibi profesyonel bir mesleğe sahip olması durumunda çocukların sosyal beceri düzeyi daha yüksektir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda alanda çalışan uzmanlar, ebeveynler ve araştırmacılar için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Anne ve babaların çocuklarda sosyal beceri konusunda bilgilendirilmeleri, sosyal beceri konusunda çocuklarını desteklemeye yönelik eğitimler verilmesi önerilebilir.
- Sosyal beceri konusunda okul öncesi öğretmenlere de eğitsel destek verilebilir. Okul öncesi öğretmenlerinin hem sınıf ortamında çocuklara hem de aile eğitimleriyle ailelere sosyal beceri konusunda destek verebilmeleri için hizmet içi eğitim almaları önerilebilir.
- Benzer bir çalışma farklı yaştaki ve farklı sosyoekonomik düzeyde aileye sahip çocukların yer aldığı çalışma gruplarıyla gerçekleştirilebilir. Çocuk ve aileye ilişkin farklı değişkenlerin sosyal beceri üzerine etkileri incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Ayyıldız, T. (2005). Zonguldak İl Merkezinde 0-6 Yaş Çocuğu Olan Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları. *Yüksek Lisans Tezi*. Zonguldak: Karaelmas Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aktaş Özkafacı, A. (2012). Annenin çocuk yetiştirme tutumu ile sosyal beceri düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Ar-El Üniversitesi.
- Başal, H. A. (2003). *Gelişim ve Psikoloji (Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebiliriz?)*. İstanbul: Morpa.
- Bolattekin A. (2014). Anne-Babanın Bağlanma Stilleri, Anne-Baba Tutumları ve Çocuklarındaki Davranış Problemleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A.
- Campell, S. B. (2002). *Behavior Problems in Preschool Children: Clinical and Developmental Issues*. New York: Guilford Press.
- Dervişoğlu, C. M. (2007). Okul öncesi kurumlarına devam eden 6 yaş çocuklarının sosyal becerilerini ve problem davranışlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Duruoalp, E. (2009). Anasınıfına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum ve becerilerine oyun temelli sosyal beceri eğitiminin etkisinin incelenmesi: Çankırı Örneği. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Ersoy, E. G. ve Köşger, F. (2016). Empati: Tanımı ve Önemi. *Osman Gazi Tıp Dergisi*, 38,1-9.
- Elibol Gültekin, S. (2008). 5 yaş çocuklarının sosyal becerilerinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Günindi, N. (2008). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum Becerileri ile Anne-Babalarının Empatik Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kamaraj, I. (2004). Sosyal Becerileri Derecelendirme Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Beş Yaş Çocuklarının Atılganlık Sosyal Becerisini Kazanmalarında Eğitici Drama Programının Etkisi. *Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kapıkıran, A. (2003). Okul Öncesi Öğretmenlerde Tükenmişliğin Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4 (13), 73-78.
- Neslütürk, S. ve Deniz, M. G. (2014). Anne Değerler Eğitimi Programının 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeylerine Etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 4(4), 103-116.
- Sarı, E. (2007) Anasınıfına Devam Eden 5–6 Yaş grubu Çocukların, Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının, Çocuğun Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisinin İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara: Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sencer, M. ve Irmak, Y. (1984). *Toplum Bilimlerinde Yöntem*. İstanbul: Say Yayınları.
- Seçer, Z. ve Karabulut, N. (2016). Anne-Babaların Duygusal Sosyalleştirme Davranışları İle Okul Öncesi Çocukların Sosyal Becerilerinin Analizi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*.
- Ömeroğlu, E., Büyüköztürk, Ş., Aydoğan, Y., Çakan, M., Kılıç Çakmak, E., Özyürek, A., Gültekin Akduman, G., Günindi, Y., Kutlu, Ö., Çoban, A., Yurt, Ö., Koğar, H. ve Karayol, S. (2014).Okul öncesi sosyal beceri değerlendirme ölçeği anne -baba formuna ait norm değerlerinin belirlenmesi ve yorumlanması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2),103–115.
- Vaizoğlu, F. (2008). Anaokuluna Devam Eden Çocukların Sosyal Davranışları İle Ebeveynlerinin Evlilik Uyumlarının İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi.

*Bu çalışma, Karabük Üniversitesi BAP tarafından desteklenen KBÜ-BAP-17-YL-450 no'lu proje kapsamında Prof. Dr. Arzu Özyürek danışmanlığında Merve Erdoğan tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

BEŞ-ALTI YAŞ ÇOCUKLARIN “ATATÜRK” VE “TÜRK BAYRAĞI” ALGILARININ RESİM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Burcu COŞANAY
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ULUTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz EMRE
Öğr. Gör. M. Akif KAY
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇALIŞKAN
İnönü Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmada okul öncesi dönem çocuklarının “Atatürk” ve “Türk Bayrağı”na yönelik algılarının resim yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma 2018-2019 eğitim-öğretim yılının güz yarıyılı döneminde Malatya il merkezinde farklı anaokullarına devam eden beş-altı yaş grubu 68 çocuğun katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseninde gerçekleştirilen çalışmanın verileri çiz ve anlat tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubuna katılan çocuklara resim kâğıtları ve boya kalemleri dağıtılarak “Atatürk” ve “Türk Bayrağı” ile ilgili resim çizmeleri istenmiştir. Çocukların resimleri tamamlandıktan sonra onlarla bireysel görüşmeler yapılarak çizdikleri resimleri anlatmaları istenmiştir. Yapılan görüşmeler kaydedilmiştir. Araştırmanın veri analizinde çocuklar tarafından yapılan resimler içerik analizi yöntemi ile kategorileştirilerek kodlanacaktır. Çalışma sonucunda, çocukların Atatürk’ün fiziksel özellikleri ile Türk Bayrağı’nın şekli ve rengi hakkında bilgi sahibi oldukları öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Atatürk, Türk bayrağı, resim.

GİRİŞ

Bireyin kendini tanıyarak, sosyal bir çevre içerisinde uyum içinde yaşamını devam ettirmesini sağlayan ve bireyi geleceğe yönelik hazırlayan formal ve informal beceri, tutum ve inanç gibi çalışmalar eğitim olarak ifade edilmektedir. Bireyde şekillenen bu tutum, inanç ve beceriler “değer” anlayışını da oluşturmaktadır (Koç, 2016). Değer; istenilen, inanılan ve davranışlar için bir ölçek olarak da kullanılabilen olgudur. Değer kavramı sosyolojik ve psikolojik açıdan da ele alınmıştır. Değer kavramı sosyolojik açıdan, toplumda yer alan tüm bireyler tarafından kabul edilen, benimsenen ve süreklilik gösteren temel normlar olarak ifade edilmektedir. Psikolojik açıdan yapılan tanımında ise bireylere gelişimsel süreçleriyle birlikte erken yaşlardan itibaren kazandırılan, davranışsal tercihleri de kapsayan olgu olarak belirtilmektedir (Samur, 2011).

Erken yaşlar kişiliğin temellerinin atıldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle çocuklara erken yaşlardan itibaren kazandırılan değerler çocuğun iyi bir karakter ve kişiliğinin oluşmasında önem arz etmektedir. Çocuklara değerlerin kazandırılması ilk olarak ailede başlamakla birlikte eğitimin ilk basamağı olan okul öncesi dönemden itibaren okul da değerler eğitimi vermeye başlamaktadır (Hökeliçli, 2011). Erken çocukluk döneminde kazandırılmaya

çalışılan değerlerin oluşmasında, bireyin aile içerisinde aldığı terbiye, okul sürecinde aldığı eğitim, sosyal grup ve kişiler ile kurduğu ilişki etkili olmaktadır (Neslitürk ve Çeliköz, 2015).

Toplumun benimsediği değerler, toplumu oluşturan bireylere, yaşamın nasıl olması gerektiği, nelerin önem arz ettiği, nelerin tercih edilmesi gerektiği hakkındaki gerekçeleri belirtmektedir. Okul öncesi eğitim ile başlayan formal eğitim sürecinde eğitim kurumlarının genel amaçlarına bakıldığında genellikle temizlik, sağlık, adalet, düzen, saygı, sevgi ve vatanseverlik gibi birçok farklı değeri içerdiği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede çocuklara kazandırılmaya çalışılan değerler ile iyi karakterli bireylerin yetişmesi ve toplumun geleceğine ışık tutmaları amaçlanmaktadır (Akbaş, 2008). Kişiliğin şekillenmesinde kritik dönem olarak kabul edilen okul öncesi dönemi değerlerin çocuğa kazandırılmasında en etkili dönemdir.

Türk milletinin en önemli milli değerlerinden olan “Atatürk” ve “Türk Bayrağı” çocukluk döneminden itibaren bireylere kazandırılmaya çalışılan değerlerdir. Çocukların vatan sevgisi ile yetişmesinde oldukça önemli rolü olan bu değerler genellikle çocuklara ülkemizin kurtarıcısı olan Atatürk ve bağımsızlığımızın simgesi olan Türk Bayrağı olarak anlatılmaktadır. Soyut fikirler olan değerler gözlemlenemez olduklarından ötürü bireyin sahip olduğu değerler eylem, tepki ya da sözel ifadeler ile yansıtılmaktadır. Çocukların kelime dağarcığı yetişkinler kadar fazla olmadığından kendilerini kelimelerle ifade ederken zorlanmaktadırlar. Okul öncesi dönem çocuklarının kendilerini en iyi ifade ettikleri yöntemlerden biri çizdikleri resimlerdir.

Çocukların çizdikleri sembollerle duygu ve düşüncelerini anlatmaya çalışması sözel olarak ifade etmelerinden daha etkilidir. Çocuk kullandıkları semboller aracılığıyla düşüncelerini paylaşmakta bu da güçlü bir iletişim sağlamaktadır (Ulutaş ve Semiriz, 2015). Özellikle okul öncesi çocukların çizdikleri resimlerde kişiliklerinden izler bulmak mümkündür. Çocuklar resim yaparken hem keyif alır hem de duygularını, fikirlerini, kültürel ve kişilik özelliklerini yani kendini en iyi ifade etme aracını kullanır (Sapsağlam, 2017).

Bu çalışmanın temel amacını okul öncesi dönem çocuklarının “Atatürk” ve “Türk Bayrağı”na yönelik algılarının çizdikleri resim yoluyla incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırma, çocukların “Atatürk” ve “Türk Bayrağı” değerlerine yönelik algılarına dair çizilen resimler ve görüşmeleri içermesi, milli değerlerin işlenmesi, ve çocukların soyut duygularını ifade etmeleri açısından önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden belirli bir olguya yönelik kişisel algı veya bakış açılarının ortaya çıkarılarak yorumlanmasını amaçlayan (Yıldırım ve Şimşek, 2005) olgubilim (fenomenoloji) deseni aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Fenomenoloji deseni, bireylerin bir olgu ile ilgili deneyimlerini anlamlandırarak açıklayan nitel araştırma yaklaşımıdır Creswell (2007). Nesnel açıdan sağlamlık düzeyi yüksek olan kararlar olgusal verilere dayanılarak elde edilir. Bu yüzden araştırmalarda olgusal nitelikli verilerin elde edilmesi üst düzeyde amaçlanmaktadır (Karasar, 2010).

Çalışma Grubu

Bu araştırma, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı anaokulları içerisinde tesadüfen seçilen beş bağımsız anaokulunun beş ve altı yaş grubu sınıflarında okul öncesi eğitime devam eden 68 çocuk ile yürütülmüştür. Çalışmaya katılan çocuklar uygun örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Çalışmaya katılan çocukların yaşları ve cinsiyetleri Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Çocukların Yaş ve Cinsiyet Durumlarına Göre Dağılımı

		f	%
Yaş Grubu	5 yaş	43	63,23
	6 yaş	25	36,77
Cinsiyet	Kız	37	54,41
	Erkek	31	45,59
Toplam		68	100

Çalışma grubunu oluşturan çocukların %63,23’ü (43 çocuk) beş yaş, %36,77’si (25 çocuk) altı yaş ve %54,41’i (37 çocuk) kız, %45,59’u (31 çocuk) erkektir.

Verilerin Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Çocukların Atatürk ve Türk Bayrağı algılarının belirlenmesi amacıyla çiz ve anlat tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, çocukların kavramları ve düşünceleri nasıl yapılandırdıklarını tanılamamızı sağlayan, çocukların çizdikleri resimleri ve bu resimlerin açıklamalarını içeren bir tekniktir (McWhirter, Collins, Bryant, Wetton ve Bishop, 2000). Çalışmanın yapıldığı kurum ve sınıflarda masalar etrafına sandalyeler dizilerek yerleşim düzeni hazırlanmış ve çocuklar sınıflara alınarak istedikleri yere oturabilecekleri söylenmiştir. Her çocuğa renkli boya kalemleri ve 25x35 boyutunda resim kâğıtları verildikten sonra Atatürk ve Türk Bayrağı ile ilgili bir resim çizmeleri istenmiştir. Çocuklar resimlerini yaparken araştırmacılar ve öğretmenler sınıf içerisinde çocukların yanında yer almışlar; fakat çocuklara hiçbir şekilde müdahale etmemişlerdir. Çocukların resimleri bittikten sonra araştırmacılar resim kâğıtlarının arka yüzüne çocukların isimlerini, cinsiyetlerini ve kaç yaşında olduklarını yazmışlardır. Araştırmacıların çizilen resimleri kendi bakış açılarına göre yorumlaması resim analizinde karşılaşılan sorunların başında gelmektedir (Leonard, 2006). Bunu engellemek için araştırmacılar çocuklarla tek tek görüşerek yaptıkları resimleri anlatmalarını istemişlerdir. Görüşmelerde çocuklara: “Atatürk

kimdir?, Bayrak nedir? Çizdiğin resmi anlatır mısın?” soruları yöneltilmiştir. Yapılan bu görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

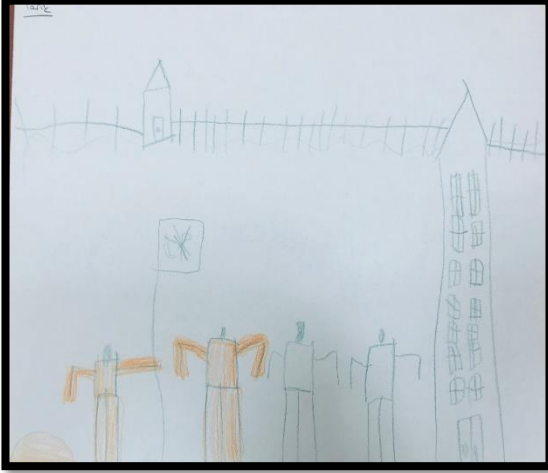
Çocukların Atatürk ve Türk Bayrağı resimlerini oluşturan görsel öğeler ve görüşmeler sonucunda elde edilen yazılı öğeler çalışmanın verilerini oluşturmaktadır. Elde verilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır (Banks, 2001). Bu nedenle çalışmada yaptırılan resimler (68 resim) önce ön incelemeden geçirilmiş ve belirlenen konu dışında veya konusunun anlaşılmadığı resim olup olmadığı kontrol edilmiştir. Resimlerin incelenmesi sırasında estetik kaygılardan ziyade konuya gerçekçi bir anlayışla yaklaşarak çocukların Atatürk ve Türk Bayrağı algılarının resimlere yansımaları göz önüne alınmıştır. Tüm resimler güvenilirliğin sağlanması ve verilerin anlamlılığı için araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Çalışma kapsamında verilen yönergenin dışında kendi isteğiyle resim yapan çocukların resimleri kuramsal çerçeve dışında olduğundan değerlendirmeye alınmamıştır. Bu inceleme sonucunda resimler önceden belirlenen “Atatürk Sevgisi” ve “Bayrak Sevgisi” temaları altında toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin geçerlik ve güvenilirliği için temalara ait veriler araştırmacılar tarafından gözden geçirilerek okul öncesi eğitimi alanında uzman bir başka araştırmacı da aynı işlemleri kullanarak analiz etmiştir. Araştırmanın güvenilirlik hesaplamasında “görüş ayrılığı” ile “görüş birliği” sayıları belirlenerek Miles ve Huberman’ın (1994) (Güvenirlik=görüş birliği/görüş birliği + görüş ayrılığı x 100) güvenilirlik formülü kullanılmıştır. Bu hesaplama sonucunda kodlayıcılar arasındaki tutarlılık %93 olarak belirlenmiştir. Bu değerlendirmenin %70 ve üzeri olduğu çalışmalarda Yıldırım ve Şimşek’e (2005) göre sağlıklı bir güvenilirlik sağlanmıştır.

BULGULAR

Resimler incelendiğinde çocukların «Atatürk» ve «Türk Bayrağı» kavramlarını algılamalarının cinsiyet ve yaşlarına göre farklılaşmadığı görülmektedir. Bu çıkarım çocuklardan alınan resimlerle ve yapılan görüşmelerle desteklenmektedir. Görüşme sonuçlarına bakıldığında çocukların tamamına yakını «Türk Bayrağı» kavramını resmetmiştir. «Atatürk» kavramına yönelik algılarının askerlik, kahramanlık ve çocuk sevgisine yönelik olduğu görülmektedir.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Resim 1

Atatürk'ün evi ve bayrağı tutan bir çocuk çizdim ve bahçesinde askerler var (E; 39).

Resim 2

Bayraklar, deniz, gökkuşuğu ve ağaç çizdim. Türk Bayrağı'nın kırmızı beyaz renkleri var ama ben bu renklerde boyamak istedim (K; 35).

Resim 3

Türkiye haritası, bayrak ve Atatürk'ün mezarını çizdim. Ben Atatürk'ü çok severim (K;67).

Resim 4

Türk bayrağı, kalpler ve güneş çizdim. Bayrağımızda ay ve yıldız da var (K;6).

Resim 5

Atatürk ve ben. Ben Atatürk'ü çok severim o bize bayram hediye etti (K;12).

Resim 6

Atatürk ve Türk Bayrağı'nı çizdim. Atatürk'ün saçları sarı gözleri mavi elinde de silah var bizi düşmanlardan kurtardı onu çok severim ben (E; 45).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocukların önemli bir bölümü Atatürk'ü mutlu şekilde çizmiş ve yanına da kendini resmetmiştir. Görüşmede ise Atatürk ile çocuklar arasında karşılıklı sevgi bağı olduğu görülmüştür. Atatürk'ü resmettiklerinde hemen hemen tüm resimlerde kalp resminin de olması, sevginin bir işaretidir. Çocuklardan birinin Anıtkabiri çizerek etrafını çiçeklerle süslemesi, milli değerlerimize sahip çıktığı ve değerlerimizin geleceğe de taşınabileceği şeklinde yorumlanabilir. Çocuklar en çok Atatürk ve bayrağa yönelik sevgi değerlerini yansıtmışlardır. Aynı duyguda, aynı düşüncede, aynı ortak değerlerde, aynı inançta ve aynı arayışta buldukları dikkat çekmiştir. Bununla beraber kendilerini Atatürk'e yakın ve el ele çizmeleri, bayrağı da dalgalanırken çizmeleri kendilerini güvende hissettikleri, mutlu oldukları, milli değerlere önem verdikleri şeklinde yorumlanabilir. Çocukların büyük çoğunluğunun Atatürk'ün ellerini büyük çizmeleri Atatürk'ü güçlü ve kahraman olarak algıladıklarının ifadesi olabilir. Çizdikleri her resimde güneş, bulut, gökkuşağı, ağaç, kuş ve çiçek gibi doğa unsurlarına yer vermeleri Atatürk ve bayrağın çocukların zihinlerinde canlılık, neşe, mutluluğun, simgesidir.

KAYNAKLAR

- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Banks, M. (2001). *Visual methods in social research*. London: Sage.
- Creswell, J. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. 2nd ed. Thousand Oaks. CA: Sage.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda ve Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Koç, S. (2016). Ortaokul öğretmenlerinin değerler eğitimi konusundaki görüşleri.
- Leonard, M. (2006). Children' s drawings as a methodological tool: Reflections on the eleven plus system in Northern Ireland. *Irish Journal of Sociology*, 15 (2), 52–66.
- McWhirter, J.M., Collins, M., Bryant, I., Wetton, N.M. & Bishop, J.N. (2000). Evaluating 'safe in the sun', a curriculum programme for primary schools. *Health Education Research*, 15 (2), 203-217.
- Miles, M.B. & Huberman A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Neslitürk, S. ve Çeliköz, N. (2015). Okul Öncesi Değerler Ölçeği Aile ve Öğretmen Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24: 19-42.
- Samur, A.Ö. (2011). Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Sapsağlam, Ö. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Değer Algılarının Çizdikleri Resimler ve Sözlü Anlatımlarına Göre İncelenmesi: Sorumluluk Değeri Örneği. *Eğitim ve Bilim*, 42(189).
- Shepardson, D.P. (2005). Student's ideas: What is an environment? *Journal of Environmental Education*, 36 (4), 49-58.
- Ulutaş, İ. ve Semiriz, S. (2015). *Okul Öncesinde Görsel Sanat Eğitimi*. 2. Baskı. Hedef CS Yayınları: Ankara.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Beşinci Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARILARINI ETKİLEYEN BAZI FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF SOME FACTORS AFFECTING STUDENTS ACADEMIC
ACHIEVEMENTS

Dr. Öğr. Üyesi Okan SARIGÖZ
Mustafa Kemal Üniversitesi

ÖZET

Öğrencilerin akademik başarıları çoğunlukla derslerine giren öğretmenlerin bilgisine, disiplinine ve özverisine bağlıdır. Bu nedenle özellikle eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adayları yetiştirilirken hem öğretmenlik için gerekli olan karakteristik temel ilkelere hem de gerekli donanımlar verilerek bilgi ve beceri bakımından etkili bir şekilde yetiştirilmelidirler. Bu bilgi, beceri ve deneyimler öğretmenlere öğretmenlik yaparken hem yol gösterecek hem de öğrencilerini yetiştirmek ve akademik başarılarını yükseltebilmek için gerekli olacaktır. Özellikle akademik başarı öğrencilerin hayatları boyunca onları etkileyecek temel etkenlerin en başındadır. Çünkü derslerinde başarıyı yakalayan öğrencilerin derslere olan motivasyonları da yüksek olmaktadır. Kurum olarak da artık okullar hem bireysel olarak hem de kurumsal olarak okulun akademik başarısını yükseltebilmeyi hedef almaktadırlar. Yapılan araştırmaların birçoğunda öğrencilerden beklenen başarı düzeyi istenen başarı düzeyinden daha düşük çıkmaktadır. Bazı araştırmacılara göre bunun sebebi akademik başarı beraberinde mutluluk ve öz güveni getirirken akademik başarısızlık beraberinde bunalım ve depresyon gibi olumsuz etkileri getirmektedir. Bu nedenle tüm öğrenciler akademik başarı olarak belirli bir seviyenin üzerinde olmalıdırlar. Bu durum akademik başarının daha da yukarılara çıkmasını tetikleyecektir. Bu araştırmada okul, çevre, aile, ailenin ekonomik durumu, okulların sosyo-kültürel imkanları gibi öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen temel faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın amacı, eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının bazı demografik değişkenlere bağlı olarak akademik başarılarını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmaktır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 öğretim yılı Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesine bağlı farklı bölümlerde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarını Etkileyen Faktörleri Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, bayan öğretmen adayları ile erkek öğretmen adayları arasında akademik başarıyı etkileyen faktörlere yönelik olarak istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir görüş farkının olmadığı yani cinsiyete bağlı olarak akademik başarıyı etkileyen faktörler konusunda öğretmen adaylarının birbirine yakın ya da denk görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada üniversitede kazanılması istenen bilgi ve becerilerin öğretmenlikte kullanılacak olması öğrencilerin akademik başarılarını artırma isteğini yükselttiği gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akademik başarı, Bilgi, Beceri, Özveri

ABSTRACT

Students' academic achievements mostly depend on the knowledge, discipline and dedication of the teachers who have entered their classes. For this reason, they should be educated especially in terms of knowledge and skills by giving the necessary basic principles and necessary equipment for teaching. These knowledge, skills, and experiences will be necessary to guide teachers in teaching and to train their students and to increase their academic success. Especially academic achievement is at the top of the basic factors that will affect them throughout their lives. Because the students who have achieved success in their courses have high motivation for classes. As an institution, schools are now aiming to raise the academic success of the school both individually and as an institution. In most of the studies, the level of success expected from the students is lower than the desired success level. According to some researchers, academic success brings along happiness and self-confidence, while academic failure brings along negative effects such as depression and depression. Therefore, all students must be above a certain level as academic achievement. This will trigger further academic success. In this study, the main factors affecting the academic achievement of students such as school, environment, family, family, family, socio-cultural opportunities of schools were tried to be determined. The aim of this study is to determine the factors that affect the academic achievement of the prospective teachers of education faculties depending on some demographic variables. The study group of the study consisted of the pre - service teachers in different departments of the Faculty of Education of Mustafa Kemal University. General screening model was used in the research. In the research, the Factors Affecting Academic Achievement of Teacher Candidates as a data collection tool were used. As a result of the study, it was determined that there was no statistically significant difference between the female teacher candidates and male pre-service teachers in terms of the factors affecting the academic achievement. In addition, the fact that the knowledge and skills required to be acquired at the university will be used in teaching increases the students' desire to increase their academic successes and results have been reached.

Keywords: Academic achievement, Knowledge, Skill, Dedication

GİRİŞ

Başarı, bir amaca ulaşabilmek için gösterilen çabadır. Öğrencilerde okullarda okurken okulun amaçlarına ulaşabilmek için ders çalışırlar ve bir çaba harcarlar. Bu çabanın derecesi de öğrencilerin akademik olarak başarısını ortaya koyar. Akademik başarı çoğunlukla; bireyin zeka yapısına, kişilik yapısına, motivasyonuna, çabasına, ders çalışma alışkanlıklarına, ailesinin eğitim seviyesine, ebeveynlerinin tutumuna, çevresinin sosyo-kültürel yapısına, okuduğu okulun imkanlarına, öğretmenlerinin deneyimine ve okul yöneticilerinin yeterlikleri gibi birçok unsura bağlıdır (Şevik, 2014; Özer & Anıl, 2011; Arıcı, 2007).

Öğrenciler okulda başarılı olabilmek ve akademik başarıyı elde edebilmek için hem kendi üzerlerine düşen görevleri halletmeli hem de öğrencinin çevresindeki diğer unsurlar öğrenciye yardım etmelidirler. O halde öğrencinin akademik başarısı hem öğrenciye hem de öğrencinin içerisinde bulunduğu veya muhatap olduğu diğer elemanlara bağlıdır.

Öğrencilerin akademik başarıları ile ilgili olan bu araştırmanın yapılmasına eğitim araştırmaları alanına kaynak oluşturabilmek, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının ilgisini ve dikkatini bir nebze de olsa çekebilmek ve akademik başarının önemini öğrenci açısından vurgulayabilmek amacıyla karar verilmiştir.

YÖNTEM

Problem Cümlesi

Eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri hangi düzeydedir?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerini *cinsiyet*, *sınıf düzeyi* ve *bölüm türü* demografik değişkenlerini de göz önünde bulundurarak belirlemeye çalışmaktır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesine bağlı bölümlerde okuyan tüm öğrenciler, örneklemini ise yine Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesine bağlı Türkçe Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği ve Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümlerinde okuyan toplam 357 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırma Modeli

Bu araştırma; Eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerini *cinsiyet*, *sınıf düzeyi* ve *bölüm türü* demografik değişkenlerini de göz önünde bulundurarak belirleyebilmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Batman & Yiğit, (2016) tarafından geliştirilmiş olan *Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarını Etkileyen Faktörleri Belirleme Ölçeği* araştırmada kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları tekrardan hesaplanmış ve 23 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı 0.91 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada ölçek maddelerinden olumsuz olan maddeler ters çevrilerek hesaplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik değişkenlere bağlı olarak ölçek maddelerine verdikleri cevaplar SPSS 20 istatistik paket programı yardımıyla F testi, t- testi ve tek yönlü varyans analizi olan Anova testi kullanılarak hesaplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek beşli likert türünde (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kısmen Katılıyorum, (4) Çoğunlukla Katılıyorum ve (5) Tamamen Katılıyorum şeklinde 23 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçek maddelerinin seçenek aralıkları ve

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

genel değerlendirmesi hesaplanarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Cengiz, Sarıgöz & Dönger, 2015):

$$SA = \frac{EYD - EDD}{SS} = \frac{5 - 1}{5} = 0.8$$

SA: Seçenek Aralığı

EYD: En Yüksek Değer

EDD: En Düşük Değer

SS: Seçenek Sayısı

1.00 - 1.80: Kesinlikle Katılmıyorum

1.81 - 2.60: Katılmıyorum

2.61 - 3.40: Kısmen Katılıyorum

3.41 - 4.20: Çoğunlukla Katılıyorum

4.21 - 5.00: Tamamen Katılıyorum

Ölçek, Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilere uygulanmış ve bazı demografik değişkenlere bağlı olarak öğrencilerin, akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, betimsel tarama yöntemlerinden birisi olan ‘Genel Tarama Modeli’ kullanılmıştır. Genel tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında bir yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek veya örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2010: 79).

BULGULAR

Bu bölümde Eğitim fakültelerinde okuyan öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin tutumlarına, görüşlerine ve görüşlere bağlı olarak yorumlara yer verilmiştir. Araştırmanın amacına yönelik olarak öğrencilere *Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarını Etkileyen Faktörleri Belirleme Ölçeği* uygulanmış ve öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri yanıtlar tablollaştırılarak yorumlanmıştır.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Tablo. 1 Eğitim Fakültesinde okuyan Öğrencilerin Akademik Başarılarını Etkileyen Faktörleri Belirleme Ölçeğine verdikleri cevapların cinsiyet değişkenine göre t- testi analiz sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
1.Bayan	232	98.603	6.732	355	.334	.738
2.Erkek	125	98.848	6.320			

p>.05

Tablo 1 incelendiğinde Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin *cinsiyet* değişkenine göre bayan öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir görüş farkının olmadığı (p>.05) belirlenmiştir. Araştırma verilerinden hareketle Eğitim fakültelerinde okuyan bayan öğrenciler ile erkek öğrencilerin akademik başarıyı etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin birbirine denk ya da yakın olduğu söylenebilir.

Tablo. 2 Eğitim Fakültesinde okuyan Öğrencilerin Akademik Başarılarını Etkileyen Faktörleri Belirleme Ölçeğine verdikleri cevapların bölüm türü değişkenine göre Anova testi analiz sonuçları

Bölüm Türü	N	$\bar{x}$	Ss	Var. Kay.	Kar. Top.	Sd	Kar. Ort.	F	p	Anlamlı Fark (Anova)
1) Türkçe	85	98.75	6.21	G.içi	6.06	2	3.03	.07	.933	
2) İngilizce	185	98.77	7.05	G.ara	15420.43	354	43.56			
3) Fen Bilgisi	87	98.46	5.95	Top.	15426.49	356				
Toplam	357	98.69	6.58							

p>.05

Tablo 2 incelendiğinde Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin *bölüm türü* değişkenine göre farklı bölümlerde okuyan öğrenciler arasında, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir görüş farkının olmadığı (p>.05) belirlenmiştir. Araştırma verilerinden hareketle Eğitim fakültelerinin farklı bölümlerinde okuyan öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin yine birbirine denk veya yakın olduğu söylenebilir.

Tablo. 3 Eğitim Fakültesinde okuyan Öğrencilerin Akademik Başarılarını Etkileyen Faktörleri Belirleme Ölçeğine verdikleri cevapların sınıf düzeyi değişkenine göre Anova testi analiz sonuçları

Sınıf Düzeyi	N	$\bar{x}$	Ss	Var. Kay.	Kar. Top.	Sd	Kar. Ort.	F	p	Anlamlı Fark (Anova)
4) 1. Sınıf	82	97.90	7.59	G.içi	178.23	3	59.41	1.375	.250	

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

5) 2. Sınıf	112	98.36	6.26	G.ara	15248.25	353	43.20
6) 3. Sınıf	100	99.76	6.19	Top.	15426.48	356	
7) 4. Sınıf	63	98.60	6.26				
Toplam	357	98.69	6.58				

p>.05

Tablo 3 incelendiğinde Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin *sınıf düzeyi* değişkenine göre farklı sınıf düzeyinde okuyan öğrenciler arasında, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir görüş farkının olmadığı (p>.05) belirlenmiştir. Araştırma verilerinden hareketle Eğitim fakültelerinin farklı sınıf kademelerinde okuyan öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin yine birbirine denk veya yakın olduğu söylenebilir.

Tablo. 4 Eğitim Fakültesinde okuyan öğrencilerin Öğretmen Adaylarının Akademik Başarılarını Etkileyen Faktörleri Belirleme Ölçeğine verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları ile beceri düzeyleri

ÖLÇEK MADDELERİ	$\bar{x}$	Beceri Düzeyi
1. Fakülteadaki arkadaşlarımla başarılı olma, beni de başarılı olmam konusunda isteklendirir.	4.38	K. Katılıyorum
2. Öğrenim gördüğüm sınıfın başarı düzeyinin yüksek olması, başarıyı artırmam için beni motive eder.	4.31	K. Katılıyorum
3. Sorumluluk sahibi olmam, akademik başarıma katkı sağlar.	4.41	K. Katılıyorum
4. Akademisyen olma isteğim, notlarımı yükseltmem için beni güdüler.	4.15	Ç. Katılıyorum
5. Lisansüstü öğrenimi yapma düşüncem olduğu için, başarıyı artırmaya gayret ediyorum.	4.06	Ç. Katılıyorum
6. Aileme karşı sorumluluğum, derslerimde başarılı olma konusunda beni isteklendirir.	4.33	K. Katılıyorum
7. Ailemin benden beklentileri başarıyı artırmamı sağlar.	4.42	K. Katılıyorum
8. Mezun olunca iş bulma imkanının olması beni başarılı olmaya teşvik eder.	4.13	Ç. Katılıyorum
9. Öğrenme ortamlarının zengin imkanlara sahip olması akademik başarıyı artırır.	4.40	K. Katılıyorum
10. Öğrenim gördüğüm programın, öğrencilerinden akademik anlamda	4.11	Ç. Katılıyorum

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

beklentilerinin yüksek olması beni başarılı olmaya teşvik eder.

11. Fakültede kazanmamız amaçlanan bilgi ve becerileri mesleki yaşantımda kullanacak olmam, başarılı olmak için beni isteklendirir.	4.33	K. Katılıyorum
12. Belirli bir not ortalamasına sahip olmanın getirileri (burs vb.) akademik başarıyı artırmaya yönelik olarak beni güdüler.	4.30	K. Katılıyorum
13. Kişilik özelliklerim (hırslı, azimli olmak vb.) başarılı olmamda rol oynar.	4.10	Ç. Katılıyorum
14. Tekrar ve alıştırmaya yaptığım derslerimde daha başarılı olurum.	4.25	K. Katılıyorum
15. Hazır bulunuşluk düzeyimin yeterli olması başarılı olmamı kolaylaştırır.	4.23	K. Katılıyorum
16. Düzenli ve disiplinli çalışmak akademik başarıma katkı sağlar.	4.27	K. Katılıyorum
17. Öğrenme ortamlarının zenginliği (çeşitli öğretim materyalleri kullanılması, farklı tekniklerle öğretim yapılması vb.) derslerimde başarılı olmama katkı sağlar.	4.40	K. Katılıyorum
18. Fakültemizde araştırma yapma olanaklarının zengin olması akademik başarıyı artırır.	4.44	K. Katılıyorum
19. Öğretim elemanının derslerdeki olumlu tutumu (samimiyeti, sevecenliği vb.) derse yönelik başarıyı artmasına katkı sağlar.	4.53	K. Katılıyorum
20. Öğretim elemanlarının konulara uygun yöntemlerle dersi yürütmesi derslerde daha başarılı olmamı sağlar.	4.30	K. Katılıyorum
21. Öğretim elemanının bilgi ve becerilerinin üst düzeyde olması dersinde başarılı olmamı sağlar.	4.24	K. Katılıyorum
22. Öğretim elemanının dersleri önemsemesi benim de derslerime özen göstermeme neden olur.	4.33	K. Katılıyorum
23. Öğretim elemanlarının alanında uzman olması dersinde başarılı olmamı sağlar.	4.26	K. Katılıyorum

Genel aritmetik ortalama: 4.291 (Çoğunlukla Katılıyorum)

Tablo 4’de Eğitim fakültesinde okuyan Öğrencilerin Akademik Başarılarını Etkileyen Faktörleri Belirleme Ölçek maddelerine verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları ve beceri düzeyleri hesaplanmıştır. Öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri yanıtların aritmetik ortalamalarından; öğretim elemanının derslerdeki olumlu tutumlarının (samimiyeti, sevecenliği vb.), fakültelerinin araştırma yapma olanaklarının zengin olmasının, ailelerinin

beklentilerinin ve öğrenim gördükleri sınıfların başarı düzeylerinin yüksek olmasının öğrencilerin akademik başarılarını arttırmada onları daha fazla motive ettiği öğrencilerin cevapladığı en yüksek aritmetik ortalamaya sahip maddelerden anlaşılmaktadır.

Yine ölçek maddelerine verilen cevapların aritmetik ortalamalarından ve öğrenciler ile yapılan söyleşilerden öğrencilerin; lisansüstü öğrenimi yapma düşüncesinin, kişilik özelliklerinin (hırslı, azimli olmak vb.), öğrenim gördüğü programın, mezun olunca iş bulma imkanının ve akademisyen olma gibi isteklerinin ise onların akademik başarılarını yükseltmek için beklenen kadar güdülemediği sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin *cinsiyet* değişkenine göre bayan öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında bir görüş farkının olmadığı belirlenmiştir. Araştırma verilerinden hareketle Eğitim fakültelerinde okuyan bayan öğrenciler ile erkek öğrencilerin akademik başarıyı etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin birbirine denk ya da yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin *bölüm türü* değişkenine göre farklı bölümlerde okuyan öğrenciler arasında bir görüş farkının olmadığı belirlenmiştir. Araştırma verilerinden hareketle Eğitim fakültelerinin farklı bölümlerinde okuyan öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin yine birbirine denk veya yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin *sınıf düzeyi* değişkenine göre farklı sınıf düzeyinde okuyan öğrenciler arasında bir görüş farkının olmadığı belirlenmiştir. Araştırma verilerinden hareketle Eğitim fakültelerinin farklı sınıf kademelerinde okuyan öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerinin yine birbirine denk veya yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları ve beceri düzeylerinden öğretim elemanının derslerdeki olumlu tutumlarının, fakültelerinin araştırma yapma olanaklarının zengin olmasının, ailelerinin beklentilerinin ve öğrenim gördükleri sınıfların başarı düzeylerinin yüksek olmasının öğrencilerin akademik başarılarını arttırmada onları daha fazla motive ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları ve beceri düzeylerinden lisansüstü öğrenimi yapma düşüncesinin, kişilik özelliklerinin (hırslı, azimli olmak vb.), öğrenim gördüğü programın, mezun olunca iş bulma imkanının ve akademisyen olma gibi isteklerinin ise onların akademik başarılarını yükseltmek için beklenen kadar güdülemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Eğitim fakültelerinde okuyan öğrencilerin akademik başarıları üniversiteyi bitirdiklerinde çoğunlukla lisans üstü öğretimde işlerine yaramaktadır. Mesleğe atanırken akademik başarının etkili olmaması öğrencilerin akademik başarılarını yükseltmek için onları istenilen düzeyde motive etmemektedir. Bu nedenle öğrencilerin akademik ortalamalarını yükseltmeleri ve daha başarılı olmaları için öğretmenlik atamalarında akademik başarının etkisi olmalıdır.

KAYNAKÇA

Arıcı, İ. (2007). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde ğrenci başarısını etkileyen faktörler (Ankara rneği). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Batman, D. & Yiğit, N. (2016). Öğretmen adaylarının akademik başarılarını etkileyen faktörleri belirleme leği: Geliştirilmesi, güvenirliği ve geçerliliği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 217-232.

Cengiz, M. ř., Sarıgöz, O. & Dönger, A. (2015). Evaluation of pre-service teachers' ideas about brainstorming method in terms of some variables. *The Journal of Academic Social Science*, 3(12), 251-26.

Karasar, N. (2010). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özer, Y. & Anıl, D. (2011). Öğrencilerin fen ve matematik başarılarını etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 313-324.

şevik, Y. (2014). İlköğretim müdür ve müdür yardımcılarının öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri ile akademik başarısına katkıları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Üniversitesi, Burdur.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ YETKİNLİKLERİNE İLİŞKİN KİŞİSEL ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF PERSONAL PERCEPTIONS OF TEACHER CANDIDATES ON PROFESSIONAL COMPETENCES

Dr. Öğr. Üyesi Okan SARIGÖZ
Mustafa Kemal Üniversitesi

Özet

Öğretmenlik mesleği öğrencilerin geleceğini etkileyen en önemli mesleklerden birisidir. Bu nedenle öğretmenlerin bazı temel bilgilere, becerilere ve yeterliklere sahip olması gerekmektedir. Bu bilgi veya yeterliklerden bazıları alan bilgisi, içerik bilgisi, öğrenme öğretme yaşantıları bilgisi, ölçme ve değerlendirme bilgisi, deneyim ve tecrübedir. Bu yeterlikler eğitim fakültesinde okuyan veya pedagojik formasyon derslerini alan öğretmen adaylarına çeşitli alan, formasyon ve öğretmenlik uygulaması dersleri ile üniversiteler tarafından verilmeye çalışılmaktadır. Ancak öğretmen adaylarının da öğretmenlik yapabilmek için kendilerini kişisel ve donanımsal olarak da yetkin görmeleri gerekmektedir. Bazı öğretmen adayları algısal olarak kendilerini öğretmenlik yapabilecek seviyede görse de mesleğe başladıklarında kendilerini yetersiz hissedebilmektedirler. Bu nedenle üniversitelerde alan bilgilerinin ve pedagojik formasyon bilgilerinin öğretmen adaylarının kişisel özelliklerine ve algılarına uygun öğretim yöntem ve teknikleri ile verilmesi daha uygun olacaktır. Öğretmen adayları kendilerini ancak mesleki olarak yeterli seviyede gördüklerinde kişisel olarak yetkin olduklarını kabul edeceklerdir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının mesleki yeterliklerine ilişkin yetkinlik algıları ve bu algıları etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının bazı demografik değişkenlere bağlı olarak mesleki yetkinliklere ilişkin kişisel algıları belirlemeye çalışmaktır. Çalışmanın çalışma grubunu, 2018-2019 öğretim yılı Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesine bağlı farklı bölümlerde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Çalışmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Kişisel Mesleki Yetkinlikler Algı Ölçeği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, mesleki yetkinliğe ilişkin kişisel algıları bakımından bayan öğretmen adayları ile erkek öğretmen adayları arasında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir görüş farkının olmadığı yani cinsiyete bağlı olarak öğretmen adaylarının birbirine yakın ya da denk görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada; öğretmen adaylarının alanlarıyla ilgili sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirebilecekleri, öğrenmeyi destekleyecek materyalleri seçebilecekleri veya geliştirebilecekleri ve yeni edindikleri bilgiler ile daha önceden öğrendikleri bilgileri birbiriyle ilişkilendirebilecekleri gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki yeterlik, Kişisel algı, Yetkinlik, Alan bilgisi, Pedagojik formasyon

ABSTRACT

The teaching profession is one of the most important professions affecting the students' future. For this reason, teachers should have some basic knowledge, skills and competences. Some of these knowledge or competences include knowledge of the field, content knowledge, knowledge of learning and teaching, knowledge and experience, experience and experience. These competencies are studied by the universities in various fields, education and teaching practice courses, and by the universities, who are studying in the faculty of education or who take pedagogical formation courses. However, in order to be a teacher, the teacher candidates should see themselves as competent and personal. Although some teacher candidates perceive themselves to be able to teach themselves perceptually, they may feel inadequate when they start their profession. For this reason, it would be more appropriate to present the knowledge of the field and pedagogical formation in universities with the teaching methods and techniques appropriate to the personal traits and perceptions of the prospective teachers. Prospective teachers will accept that they are personally competent when they see themselves as professionally sufficient. In this study, competence perception of teacher candidates' professional competencies and factors affecting these perceptions were tried to be determined. The aim of this study is to determine the personal perceptions of professional teachers related to some demographic variables. The study group of the study consisted of the pre-service teachers in different departments of the Faculty of Education of Mustafa Kemal University. General screening model was used in the research. Personal Professional Competencies Perception Scale was used as the data collection tool. As a result of the study, it was determined that there was no statistically significant difference between female teacher candidates and male pre-service teachers in terms of personal perceptions of Professional competence. Also in the research; it was found that prospective teachers could develop solutions to the problems related to their fields, select or develop the materials to support learning, and associate the knowledge they had previously acquired with the information they had previously learned.

Keywords: Professional competence, Personal perception, Competence, Field knowledge, Pedagogical formation

GİRİŞ

Yetkinlik, kişinin belirlenen bir alanda kendisini yeterli bulmasıdır. Eğitim öğretimin birçok elemanı vardır. Ancak bu elemanların en önemlilerinden birisi şüphesiz öğretmenlerdir. Öğrencilere kılavuzluk yapmak ve onlara gerekli olan bilgileri öğretmek çoğunlukla öğretmenlerin yetki ve sorumluluğundadır. Öğretmenlerin derslerde kendilerini daha verimli hissedebilmeleri ve derslerde daha verimli olabilmeleri ise çoğunlukla kendilerine olan öz güvenlerine ve mesleki yetkinliklerine bağlıdır.

Özellikle öğretmenler kendilerini hem bilimsel hem de davranışsal olarak doygun yani yeterli hissettiklerinde kendilerine olan öz güvenleri artmakta dolayısıyla daha verimli derslerişlemektedirler. Bu olumlu etkilerden dolayı da öğrencilerin akademik başarıları yükselmektedir (Allinder 1994; Tschannen-Moran & Barr, 2004).

Yapılan bazı araştırmalarda yetkin olan, kendisini yeterli bulan, öz-yeterlik algısı yüksekve kendisine güvenen öğretmenlerin; öğrenciler ile iletişimlerinin daha güçlü olduğu, öğrencilere karşı daha hoşgörölü oldukları, öğrencilerinin akademik başarılarının yüksek olduğu, daha mutlu bir yaşamlarının olduğu, öğrencilerinden beklentilerinin her anlamda daha yüksek olduğu, mesleki başarılarının da daha yüksek olduğu, davranışlarının daha ölçölü olduğu, öğretim programını ve öğretim teknolojilerini daha etkili kullandıkları belirlenmiştir (Yüksel, 2010; Henson, 2001; Özdemir & Yalın, 1998; Fives & Alexander, 2004; Tschannen-Moran & Woolfolk-Hoy, 2001).

YÖNTEM

Problem Cümlesi

Eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşleri hangi düzeydedir?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerini *cinsiyet, sınıf düzeyi ve bölüm türü* demografik değişkenlerini de göz önünde bulundurarak belirlemeye çalışmaktır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesine bağlı bölümlerde okuyan tüm öğrenciler, örneklemi ise yine Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesine bağlı Türkçe Öğretmenliği ve İngilizce Öğretmenliği bölümlerinde okuyan toplam 297 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırma Modeli

Bu araştırma; Eğitim fakültelerinde okuyan öğretmen adaylarının kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerini *cinsiyet, sınıf düzeyi ve bölüm türü* demografik değişkenlerini de göz önünde bulundurarak belirleyebilmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Kazu & Demiralp, (2017) tarafından geliştirilmiş olan Kişisel-Mesleki Yetkinlikler Algı Ölçeği araştırmada kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları tekrardan hesaplanmış ve 18 maddeden oluşan ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı 0.87 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada ölçek maddelerinden olumsuz olan maddeler ters çevrilerek hesaplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik değişkenlere bağlı olarak ölçek maddelerine verdikleri cevaplar SPSS 20 istatistik paket programı yardımıyla F testi, t- testi ve tek yönlü varyans analizi olan Anova testi kullanılarak hesaplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek beşli likert türünde (1) Hiç Uymuyor, (2) Az Uyuyor, (3) Orta Derecede Uyuyor, (4) Çok Uyuyor ve (5) Tamamen

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Uyuyor şeklinde 18 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçek maddelerinin seçenek aralıkları ve genel değerlendirilmesi hesaplanarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Cengiz, Sarıgöz & Dönger, 2015):

$$SA = \frac{EYD - EDD}{SS} = \frac{5-1}{5} = 0.8$$

SA: Seçenek Aralığı

EYD: En Yüksek Değer

EDD: En Düşük Değer

SS: Seçenek Sayısı

1.00 - 1.80: Hiç Uymuyor

1.81 - 2.60: Az Uyuyor

2.61 - 3.40: Orta Derecede Uyuyor

3.41 - 4.20: Çok Uyuyor

4.21 - 5.00: Tamamen Uyuyor

Ölçek, Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilere uygulanmış ve bazı demografik değişkenlere bağlı olarak öğrencilerin, kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, betimsel tarama yöntemlerinden birisi olan ‘Genel Tarama Modeli’ kullanılmıştır. Genel tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında bir yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek veya örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2010: 79).

BULGULAR

Bu bölümde Eğitim fakültelerinde okuyan öğrencilerin kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin tutumlarına, görüşlerine ve görüşlere bağlı olarak yorumlara yer verilmiştir. Araştırmanın amacına yönelik olarak öğrencilere Kişisel-Mesleki Yetkinlikler Algı Ölçeği uygulanmış ve öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri yanıtlar tablolastırılarak yorumlanmıştır.

Tablo. 1 Eğitim Fakültesinde okuyan öğrencilerin Kişisel-Mesleki Yetkinlikler Algı Ölçeğine verdikleri cevapların cinsiyet değişkenine göre t- testi analiz sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	t	p
1. Bayan	223	76.381	4.868	295	2.642	.009
2. Erkek	74	74.689	4.472			

p<.05

Tablo 1 incelendiğinde Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin *cinsiyet* değişkenine göre bayan öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bayan öğrencileri lehine farklılaştığı

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

($p < .05$) belirlenmiştir. Araştırma verilerinden hareketle Eğitim fakültelerinde okuyan bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre kişisel ve mesleki yeterliklere ilişkin olarak daha hassas düşündükleri söylenebilir.

Tablo. 2 Eğitim Fakültesinde okuyan öğrencilerin Kişisel-Mesleki Yetkinlikler Algı Ölçeğine verdikleri cevapların bölüm türü değişkenine göre t- testi analiz sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
1. Türkçe Öğr.	87	75.759	4.319	295	.458	.647
2. İngilizce Öğr.	210	75.476	5.035			

$p > .05$

Tablo 2 incelendiğinde Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin *bölüm türü* değişkenine göre Türkçe Öğretmenliğinde okuyan öğrenciler ile İngilizce Öğretmenliğinde okuyan öğrenciler arasında, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir görüş farklılığının olmadığı ($p > .05$) belirlenmiştir. Araştırma verilerinden hareketle Eğitim fakültelerinin Türkçe Öğretmenliği bölümünde okuyan öğrenciler ile İngilizce Öğretmenliğinde okuyan öğrencilerin kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin birbirine denk veya yakın olduğu söylenebilir.

Tablo. 3 Eğitim Fakültesinde okuyan öğrencilerin Kişisel-Mesleki Yetkinlikler Algı Ölçeğine verdikleri cevapların sınıf düzeyi değişkenine göre Anova testi analiz sonuçları

Bölüm türü	N	$\bar{X}$	Ss	Var. Kay.	Kar. Top.	Sd	Kar. Ort.	F	p	Anlamlı Fark (Anova)
1) 1. Sınıf	73	76.11	4.55	G.içi	118.66	3	39.55	1.71	.164	
2) 2. Sınıf	82	75.62	4.44	G.ara	6760.85	393	23.08	4		
3) 3. Sınıf	78	76.86	4.90	Top.	6879.51	396				
4) 4. Sınıf	64	75.13	5.38							
Toplam	297	75.96	4.82							

$p > .05$

Tablo 3 incelendiğinde Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin *sınıf düzeyi* değişkenine göre farklı sınıf düzeyinde okuyan öğrenciler arasında, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir görüş farkının olmadığı ($p > .05$) belirlenmiştir. Araştırma verilerinden hareketle Eğitim fakültelerinin farklı sınıf kademelerinde okuyan öğrencilerin kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin yine birbirine denk veya yakın olduğu söylenebilir.

Tablo. 4 Eğitim Fakültesinde okuyan öğrencilerin Kişisel-Mesleki Yetkinlikler Algı Ölçeğine verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları ile beceri düzeyleri

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

<i>ÖLÇEK MADDELERİ</i>	$\bar{x}$	Beceri Düzeyi
1. Çalışmalarında güçlü yönlerimi kullanabilirim.	4.21	Tamamen Uyuyor
2. Çalışmalarında eksiklik gördüğüm yönleri tamamlarım.	4.41	Tamamen Uyuyor
3. Çalışmalarımı bağımsız olarak yürütebilirim.	4.15	Çok Uyuyor
4. Çalışmalarımı nasıl sürdüreceğime yönelik gerekli yöntemleri belirleyebilirim.	4.25	Tamamen Uyuyor
5. Alanımla ilgili ileri düzeydeki bilgi kaynaklarını kullanabilirim.	3.94	Çok Uyuyor
6. Alanımla ilgili olay ve olguları bilimsel yöntem ve tekniklerle incelerim.	4.24	Tamamen Uyuyor
7. Alanımla ilgili sorunları analiz ederim.	4.17	Çok Uyuyor
8. Alanımla ilgili sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştiririm.	4.47	Tamamen Uyuyor
9. Alanıma yönelik yeni fikir ve yöntemler geliştiririm.	4.33	Tamamen Uyuyor
10. Öğrenmemi engelleyen problemlere çözümler üretirim.	4.20	Çok Uyuyor
11. Gelişimim için gerekli olan öğrenme etkinliklerinin neler olduğunu bilirim.	4.29	Tamamen Uyuyor
12. Öğrenme sürecinde, öğrenmemi destekleyecek materyalleri belirleyebilirim.	4.37	Tamamen Uyuyor
13. Öğrenme sürecimde bilgiye ulaşma yollarını etkin bir şekilde kullanırım.	4.17	Çok Uyuyor
14. Öğrenme sürecinde yeni edindiğim bilgileri, mevcut bilgilerimle ilişkilendiririm.	4.27	Tamamen Uyuyor
15. Sanatsal ve kültürel etkinliklere katılırım.	3.95	Çok Uyuyor
16. Farklı kültürleri tanımaya çalışırım.	4.26	Tamamen Uyuyor
17. Farklı kültürlerdeki sosyal yaşama uyum sağlarım.	4.05	Çok Uyuyor
18. Bir yabancı dili, iletişim (temel düzeyde) kurabilecek kadar kullanabilirim.	3.84	Çok Uyuyor

Genel aritmetik ortalama: 4.20 (Çok Uyuyor)

Tablo 4’de Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin ölçek maddelerine verdikleri cevapların aritmetik ortalamaları ve beceri düzeyleri hesaplanmıştır. Öğrencilerin ölçek maddelerine verdikleri yanıtların aritmetik ortalamalarından; çalışmalarında eksiklik gördüklerinde bu eksiklikleri tamamladıkları, alanları ile ilgili sorunlara çözüm önerileri getirebildikleri, konular ile ilgili materyal geliştirebilecekleri ve sonradan edindikleri bilgileri önceden edindikleri bilgiler ile birleştirebilecekleri en yüksek aritmetik ortalamaya sahip maddelerden anlaşılmaktadır. Yine ölçek maddelerine verilen cevapların aritmetik ortalamalarından ve öğrenciler ile yapılan söyleşilerden öğrencilerin; bir yabancı dilde kendilerini istedikleri gibi ifade edemedikleri, sanatsal veya kültürel aktivitelere istedikleri kadar katılmadıkları ve ileri düzeydeki bilgi kaynaklarına ulaşamadıkları gibi sonuçlara varılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin *cinsiyet* değişkenine göre bayan öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında, bayan öğrenciler lehine anlamlı düzeyde bir fark bulunmuştur. Dolayısıyla da bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre kişisel ve mesleki yeterliklere ilişkin olarak daha hassas düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin *bölüm türü* değişkenine göre Türkçe Öğretmenliğinde okuyan öğrenciler ile İngilizce Öğretmenliğinde okuyan öğrenciler arasında anlamlı düzeyde bir görüş farklılığının olmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla Eğitim fakültelerinin Türkçe Öğretmenliği bölümünde okuyan öğrenciler ile İngilizce Öğretmenliğinde okuyan öğrencilerin kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin birbirine denk veya yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin, kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin *sınıf düzeyi* değişkenine göre farklı sınıf düzeyinde okuyan öğrenciler arasında, anlamlı düzeyde bir görüş farkının olmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla Eğitim fakültelerinin farklı sınıf kademelerinde okuyan öğrencilerin kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin görüşlerinin yine birbirine denk veya yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim fakültesinde okuyan öğrencilerin kişisel ve mesleki yetkinliklerine ilişkin ölçek maddelerine verdikleri cevapların aritmetik ortalamalarından çalışmalarında eksiklik gördüklerinde bu eksiklikleri tamamladıkları, alanları ile ilgili sorunlara çözüm önerileri getirebildikleri, konular ile ilgili materyal geliştirebilecekleri ve sonradan edindikleri bilgileri önceden edindikleri bilgiler ile birleştirebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Yine ölçek maddelerine verilen cevapların aritmetik ortalamalarından ve öğrenciler ile yapılan söyleşilerden öğrencilerin; bir yabancı dilde kendilerini istedikleri gibi ifade edemedikleri, sanatsal veya kültürel aktivitelere istedikleri kadar katılmadıkları ve ileri düzeydeki bilgi kaynaklarına ulaşamadıkları gibi sonuçlara da ulaşılmıştır.

Ölçek maddelerine verilen cevaplardan ölçeğin genel aritmetik ortalaması *çok uyuyor* beceri düzeyine denk çıkmıştır. Oysa ölçek maddelerinden beklenen beceri düzeyi *tamamen uyuyor* beceri düzeyiydi.

Öneriler

Öğretmenlik devamlı değişen ve gelişen meslekler arasındadır. Bu nedenle öğretmenler kendilerini geliştirebilmek için devamlı araştırma yapmalı ve alanlarında yapılan gelişmeleri yakından takip etmelidirler. Dolayısıyla öğretmenler gerekli kurum ve kuruluşlar tarafından araştırma yapma, kendini geliştirme ve mesleki yeterlilik gibi konularda daha bilinçli ve bilgili hale getirilmelidirler.

Üniversitelerde okuyan öğretmen adayları da araştırma yapma, kendini geliştirme, mesleki yeterlilik ya da buna benzer konularda daha üniversitelerde okurken yetiştirilmeli

ayrıca öğretmen adayları bu gibi konularda yetiştirilirken konuların sürekliliği konusunda da bilgilendirilmelidirler.

KAYNAKÇA

- Allinder, R.M. (1994). There lationship between efficacy and the instructional practices of special education teachers and consultants. *Teacher Education and Special Education*, 17, 86-95.
- Cengiz, M. Ş., Sarıgöz, O. & Dönger, A. (2015). Evaluation of pre-service teachers' ideas about brainstorming method in terms of some variables. *The Journal of Academic Social Science*, 3(12), 251-26.
- Fives, H. & Alexander, P. A. (2004). Modeling teachers' efficacy, knowledge and pedagogical beliefs. Paper Presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, Honolulu, HI.
- Henson, R. K. (2001). Teacher self-efficacy: substantive implications and measurement dilemmas. Paper Presented at the Annual Meeting of the Educational Research Exchange, Texas.
- Karasar, N. (2010). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kazu, H. & Demiralp, D. (2017). Öğretmen adayları için kişisel-mesleki yetkinlikler algı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(3), 425-464.
- Özdemir, S. & Yalın, H. (1998). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tschannen-Moran, M. & Barr, M. (2004). Fostering student a chievement: There lationship between collective teacher efficacy and student achievement. *Leadership and Policy in Schools*, 3, 187-207.
- Tschannen-Moran, M. & Woolfolk-Hoy, A. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive concept. *Teaching and Teacher Education*, 17, 783-805.
- Yüksel, S. (2010). Türk Üniversitelerinde Eğitim Fakülteleri ve Öğretmen Yetiştirme. Ankara: Pegem Yayıncılık.

SANDALYEDE NAMAZ KILMANIN HÜKMÜ

Dr. Muhammed Latif ALTUN
Diyanet İşleri Başkanlığı

ÖZET

İslâm hukuku insanın Allah ile arasındaki ilişkiyi düzenleyen, insanların hemcinsine karşı, hatta diğer tüm varlıklara karşı yükümlülüklerini tespit ve izah eden, sınırlarını çizen kurallar bütünüdür. Vahiy merkezli bir bilim olan İslâm hukukunun –ister ibadet ister muamelatla ilgili olsun- koyduğu kurallar, katı olmayıp, mükellefin durumuna göre değişiklik gösterebilen esnek bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla yerine getiremeyeceği veya büyük bir güçle yerine getirebileceği kimi dinî yükümlülüklerde mükellefe müsamaha gösterilerek ya muaf tutulmuş veya hafifletme yoluna gidilmiştir. Engellilerin ve hastaların idrak ve akıl sahibi olmalarına rağmen bazı sorumluluklardan muaf tutulmaları buna örnek olarak gösterilebilir. Zaten İslâm dininin evrensel olması da bunu gerektirir.

Namaz İslâm dininin önemli ibadetlerinden biridir. Bu sebeple her hâlükârda, tüm mükelleflerden yerine getirilmesi istenen bir görevdir. Ancak namazın yerine getiriliş şeklinde her mükellef aynı seviyede sorumlu tutulmuş değildir. Özür sahibinin durumuna göre bu sorumluluğun edası noktasında bir takım kolaylıklar sağlanmıştır. Namazla mükellef olan özürlü kimse namazın rükünlerinden olan kıyam, rükû ve secde ile sorumlu tutulmamış; takatine göre ona oturarak ya da uzanarak kılma ruhsatı verilmiştir. Karışıklıklara mahal vermemek için bu ruhsat dahi kurallara tabi tutulmuştur.

Özürlü ve engelli olmak gündelik hayatın bir parçasıdır. Namaz ise yaşam süreci içerisinde günde beş vakit yerine getirilmesi gereken bir farzdır. Bu iki husus, engellilerin camide namaz kılma şeklinde farklı uygulamaları beraberinde getirmiştir. İnsanların doğru bir şekilde ibadet etmeleri için konunun müstakil bir şekilde ele alınıp izah edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Oturarak namaz kılmak zorunda olan kimsenin oturarak namaz kıldığında kıyam, rükû ve secdeyi nasıl yârine getireceği, oturmanın, rükû ve secdenin ne şekilde yapılması gerektiği ilmî verilerle ortaya konmalıdır. Günümüzde çok yaygın olan sandalyede namaz kılmanın hükmüne, cami içinde ve safta sandalyenin konulma tarzına açıklık getirilmelidir. Ayrıca sandalyede kılınan namazın nafîle ve farz olmasına bağlı olarak hükümde meydana gelen değişiklik belirtilmelidir. Bu çalışmayı yaparken Kur'ân ve sünnet referans gösterilecek, Geçmiş müçtehit fukahanın ve günümüz âlimlerinin görüşlerine atıf yapılacaktır. Daha önce müstakil bir şekilde meselenin ele alınmaması, konuyla alakalı halk arasında meydana gelen fikir ayrılığı ve nerdeyse sandalyenin girmediği caminin bulunmaması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Namaz, Meşakkat, Özür, Engelli.

Giriş

Özürlerin olduğu yerde meşakkat ve zorluklar bulunur. Namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerde meydana gelen özürlerin ağırlıklarına göre kolaylıklar sağlanmıştır. Aksi halde bu görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi ya mümkün olmayacak ya da çok zor olacaktır. Hâlbuki Kur'an'da geçen, "Allah, kimseye gücünün üstünde sorumluluk yüklemez"¹⁰⁷, "Allah sizin için hiçbir zorluk yüklememiştir"¹⁰⁸ şeklindeki ayetlerde, mükellefin gücünden fazla yüklerle sorumlu tutulmadığı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu durum, "İslâm dini kolaylık dinidir. Bir kimse sorumlulukları hakkında kendini zorlarsa mağlup olur."¹⁰⁹ "Gücünüzün yettiği amelleri yerine getirin"¹¹⁰ şeklindeki hadislerde de ifade edilmiştir. Öte yandan, "zarûrî durumlar haramı helal kılar", "zaruret ölçüsünde kişi serbest hareket eder"¹¹¹ şeklindeki küllî kaideler de özrü bulunan kimselere kolaylık tanındığını gösteren fıkıh usulünün önemli kaideleridir. O halde ayet, hadis ve küllî kaideler, meşakkatlerin olduğu yerlerde kolaylıkların devreye girmesi gerektiğini göstermektedir.

Kolaylığın en fazla sağlandığı hususlar ibadet ve muamelat konularıdır. İbadetlerde sağlanan kolaylığı, namaz ibadetine bariz bir şekilde görmek mümkündür. "Hasta namazı", korku namazı" ve "yolcu namazı" gibi isimlendirmeler de buna işaret etmektedir. Hasta namazı konusu oldukça geniş bir konudur. Hastanın imam ya da me'mûm olması, cuma namazını kılmakla mükellef olup olmaması, imâ ile namaz kılması ve kıbleye dönme gücüne sahip olup olmaması gibi konular hastanın namazı başlığı altında ele alınmaktadır. Konunun bütün yönleriyle ele alınması çalışmamızın kapsamını aşacaktır. Bu yüzden hastanın sandalyede namaz kılması hususunu ele alacağız. Ancak yere oturarak, uzanarak ve imâ ile namaz kılma hususlarının konumuzla yakından ilişkileri olduğu için bunlara da değineceğiz. Daha sonra yerde ya da sandalyede oturarak namaz kılma noktasında farz ve nafil arasındaki farka vurgu yapacağız.

Namaz kılmakla mükellef olan kimseye, meydana gelen özrüne göre kolaylık sağlanmıştır. Namaz kılarken ayakta duramayan ya da ayakta durmakta zorluk çeken veyahut ayakta namaz kıldığı zaman hastalığının artmasından endişe eden kimse oturarak, oturarak kıldığında da bu zorluklarla karşılaşan kimse, uzanarak namaz kılabilir. Fakihlerin bir kısmı oturarak namaz kılmayı mubah hale getiren meşakkate şu ölçüyü getirmişlerdir. Namazda olması gereken huşu'a engel olan bir hastalık ya da ağrı olursa ancak o zaman oturarak namaz kılınabilir.¹¹² Diğer bir kısmı ise dünya işlerini yapamayacak kadar takatsiz olan kimse, ancak oturarak namaz kılabilir demişlerdir.¹¹³ Yoksa ayakta durmak az bir ağrıya ve meşakkate sebep olursa

¹⁰⁷ Bakara, 2/286.

¹⁰⁸ Hac, 22/78.

¹⁰⁹ Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî el-Cafî, (v. 256/870), **Sahihu'l-Buhârî**, (thk. Muhammed Zehîr b. Nasır), Dâru Tûku'n-Necât, 1422, I, 16.

¹¹⁰ Buhârî, **Sahihu'l-Buhârî**, IX, 94.

¹¹¹ Birinci kaidenin Arapça metni, (الضرورات تبيح المحظورات), ikinci kaidenin Arapça metni, (الضرورة تقدر بقدرها). Ahmed b. eş-Şeyh Muhammed Zerkâ, (v. 1357/), **Şerhü'l-Kevâidi'l-Fıkhiyye**, Dâru'l-Kalem, Dmaşk, 1989, s. 163.

¹¹² Nevevî, **el-Mecmû'**, IV, 310.

¹¹³ Sen'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam b. Nafi' el-Himyârî, (v. 211/827), **el-Musannef**, (thk. Habibürrahman), el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1403, II, 473.

bu durum, oturarak namaz kılmayı meşru hale getirmez.¹¹⁴ Zira İslâm dinin emir ve nehiyelerinin temelinde az da olsa sıkıntı ve meşakkat bulunmaktadır. Fakihler, gün boyu ayakta kalabilen ve her türlü ihtiyacını karşılayan üstelik camiye rahat bir şekilde gidebilen kimsenin ne yerde ve ne de sandalyede namaz kılmasına cevaz vermiştir. Çünkü bu durumda olan kimse, rahatlıkla ayakta namaz kılabilir.

Hız. Peygamber ve sahabe döneminde sandalye olduğu halde gerek nafîle ve gerekse farz namazlar olsun bunlardan kimsenin sandalyede namaz kıldığı yönünde rivayet yapılmamıştır. Kaldı ki duvar, taş, kereste gibi yüksek bir yere oturup namaz kıldıklarına dair bir nakil de bulunmamaktadır. Hız. Peygamber'in hasta olduğu dönemlerde nafîle kılariken yerde oturarak namaz kıldığı yönünde rivayetler bulunmaktadır.¹¹⁵ Zaten sandalyede namaz kılınmaz düşüncesini savunanlar bu delil ve gerekçelere dayanmışlardır. Esasen ileri sürülen bu gerekçelere rağmen Hız. Peygamber'den sandalyede oturarak namaz kılınmaz yönünde bir nehiy olmadığı için, sandalyede namaz kılınmaz yönünde bir hükme varılamaz. Zira durumlarda (şeylerde) asıl olan ibahadır.¹¹⁶ Daha önce helal olarak bilinen bir durumun ya da bir şeyin haram olması için nasta delilin olmasına bağlıdır. Usul kitaplarında ele alındığı gibi, mutlak terk, hükümde caiz olmadığı anlamına gelmez.¹¹⁷ Dolayısıyla sadece Hız. Peygamberin sandalye ya da yüksek bir şey üstünde namaz kılmaması sandalyede namaz kılınmaz anlamına gelmemektedir. Sandalyede namaz kılınmaz yönünde ne Kur'ân'da ne Hız. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde ve ne de fakihlerin içtihatlarında bir ifade geçmemektedir. Kaldı ki Hız. Peygamber'in yapmadığı birçok şeyin helal olduğu, sahabe ve sonradan gelen Müslümanlar tarafından işlendiği bilinen bir gerçektir. Öte yandan sandalyede oturarak namaz kılmanın meşru olduğunu iddia edenler, Hız. Peygamber'in binek üstünde nafîle namaz kıldığını delil göstermişlerdir.¹¹⁸

Esasen namazın şekli önemli olduğu gibi, namaz eda edilirken meydana gelen huşû ve yaratıcı ile olan irtibat da önemlidir. Bu bağlamda kişi namazı nasıl eda edeceğine ve sorumluluktan kısmen muaf olup olmadığına kendisi karar vermelidir. Akabinde rükün ve şartları yerine getirme noktasında zor durumda kalacaksa zorlukları asgariye indirme hususunda ruhsatlardan istifade etme yoluna gitmelidir. Ayakta namaz kılamayan kimse yere oturarak, yere oturarak kılamayan ise sandalyede oturarak bu farzı yerine getirmelidir.

¹¹⁴ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin b. Şeref, (v. 676/1278), **el-Mecmû' Şehu'l-Mühezzeb**, Dâru'l-Fikr, yy., t.y., IV, 310; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, (v. 1250/1834), **Neylü'l-Evtâr**, (thk. İsamuddin es-Sebabî), Dâru'l-Hadis, Mısır, 1993, III, 237.

¹¹⁵ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, (v. 273/887), **Sünenü İbn Mâce**, (thk. Muhammed Fuad Abdülbaki), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Faysal İsa el-Bâbî el-Halebî, ty., I, 388-389; Buhârî, **Sahihu'l-Buhârî**, IX, 94.

¹¹⁶ Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâlüddin, (911/1505), **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy. 1990, s. 60.

¹¹⁷ Muhammed b. Süleyman b. Abdillâh el-eşkar, (v. 1430/2009), **Ef'âlü'r-Resûl Sallâlâhü Aleyhi ve Sellem ve Delâletühâ al'l-Ahkâmi'i-Şer'iyye**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2003, II, 58.

¹¹⁸ Müslim, Müslim b. el-Haccac Ebû'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, (v. 261/875), **el-Müsnedü's-Sahih el-Muhtasar**, (thk. Muhammed Fuat Abdülbaki), Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ty., I, 486.

I. Özürlü Kimsenin Namazı

Namazın en önemli rükünlerinden birisi de kıyamdır. Kıyam Arapça bir kelime olup sözlükte ayakta durmak yönelmek, doğrulmak anlamlarına gelmektedir. Fıkıhta ise iftitâh tekbiri ve kıraatin ayakta yerine getirilmesi gereken süreyi ifade eder.¹¹⁹ Bu hükmün dayanağını Kur'ân, sünnet ve icmâ oluşturmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur; “وقوموا لله قانتين-Allah'a gönülden boyun eğerek (kıyamda) namaza durun.”¹²⁰ Müfessirler, “bu ayet namazda kıyamın farz olduğuna işaret etmektedir” ifadesini kullanmışlardır.¹²¹ Ayrıca, “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar”¹²² ayeti de namazdaki kıyamın farz olduğuna delildir. Dahhâk bu ayeti tefsir ederken, “bu ayet, hastanın takatine göre namaz kılışını tasvir etmektedir” şeklinde ifade etmiştir.¹²³ Yine Nisâ süresinde Yüce Allah, “Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah'ı anın”¹²⁴ buyurmuştur. Bu ayet de kıyamın farz olduğunu bildiren deliller arasında sayılmıştır. İbn Mesud bu ayeti tefsir ederken, “ayette geçen zikirten (فذكروا) maksat namazdır” ifadesini kullanmıştır.¹²⁵ Hz. Peygamber'in İmran b. Husayn'ne “Ayakta namaz kıl, ayakta kılamazsan oturarak, oturarak kılamazsan yan tarafa uzanarak kıl”¹²⁶ şeklindeki ifadeleri de kıyamın namazın bir rükünü olduğuna işaret eder. Sonraki âlimler kıyamın, namazın rükünlerinden biri olduğu hakkında görüş birliği içinde olmuşlardır.¹²⁷ Dolayısıyla kıyamın rükün olduğu noktasında icmâ meydana gelmiştir. Kıyam, namazın bir rükünü sayıldığı halde, bir kimse ayakta duramayacak kadar hasta ya da başka bir özrü olursa, yerde oturarak namaz kılabilir. Bu hususta da fukahânın görüş birliği içinde olduğu bilinmektedir.¹²⁸

Sandalyede oturarak namaz kılmanın şekline ve hükmüne geçmeden önce yerde oturarak namaz kılmanın şekli ve hükmünün bilinmesi konuya açıklık getirecektir.

İmran b. Husayn'in rivayet ettiği hadiste ayakta namaz kılamayacak kimsenin nasıl namaz kılması gerektiği tasvir edilerek ifade edilmiştir. Başka bir hadiste, Hz. Peygamber, bir hastayı ziyarete gitmiş, hastanın yastığı kaldırıp üstüne secde ettiğini görünce, “yere secde et, bunu

¹¹⁹ Müceddidî Muhammed Amîm el-İhsân, (v. 1395/1974), **et-Ta'rifâtü'l-Fıkhiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Pakistan, 2003, I, 179; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebû'l-Fadl Cemâlüddin, (v. 711/1311), **Lisânü'l-Arab**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414, XII, 497.

¹²⁰ Bakara, 2/238.

¹²¹ Taberî, Muhammed b. Yezid b. Kesîr b. Ğalib el-Âmeli, (v. 310/923), **Câmi'u'l-Beyân fi T'evîli'l-Kur'ân**, (thk. Ahmed Muhammed Şakîr), Müessesetü'r-Risâle, 2000, V, 235; İbn Ebi Hâtem, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir et-Temiî er-Râzi, (v. 327/938), **Tefsîru İbn Ebi Hâtem**, (Es'ad Muhammed et-Teyyib), Mektebetü Nezâr, Suudi Arabistan, 1419, II, 249.

¹²² Âl-i İmrân, 191.

¹²³ İbn Ebi Hâtem, **Tefsîru İbn Ebi Hâtem**, III, 841.

¹²⁴ Nisâ, 4/103.

¹²⁵ Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Abdilmelik b. Selmete el-Ezdi, (v. 321/933), **Ahkâmü'l-Kur'âni'l-Kerim**, (thk. Sadetti Ünal), Merkezü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, İstanbul, 1995, I, 231; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, (v. 1250/1834), **Fethü'l-Kadîr**, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1414.

¹²⁶ Buhârî, **Sahihu'l-Buhârî**, II, 48.

¹²⁷ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Mekdisî, (v. 620/1223), **el-Muğni**, Mektebetü'l-Kahire, 1968, II, 106; Nevevî, **el-Mecmû'**, IV, 310.

¹²⁸ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbas b. Osman b. Şâfi' b. Abdülmuttalib, (v. 204/820), **er-Risâle**, (thk. Ahmed Şakîr), Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1940, s. 251; İbn Kudâme, **el-Muğni**, II, 106.

yapamazsan ima ile secde et”¹²⁹ ifadelerini kullanmıştır. Hadisin metninde yer (الارض) kelimesi açıkça dile getirilmiştir. Yerde oturarak namazın kılınması hakkında İbn Rüşd ve İmam Nevevî: “bütün fakihler, hastanın ayakta namaz kılmakla mükellef olduğu, fakat ayakta duramayacak kadar özürlü olan hasta, oturarak ya da uzanarak namaz kılabilceği hakkında görüş birliği etmişlerdir” ifadesini kullanmışlardır.¹³⁰ Fakihler, bastona yaslanarak, duvara dayanarak dahi olsa ayakta namaz kılma imkânına sahip olan kimse oturarak namaz kılamaz görüşündedirler.¹³¹ Bu görüşlerini, Ebû Hüreyre’nin Hz. Peygamber’den yaptığı “size bir şey emrettiğimde o şeyi yerine getirebildiğiniz kadar sorumlusunuz”¹³² şeklindeki rivayete dayandırmışlardır. O halde fakihlere göre başka bir şeyin yardımı ve desteğiyle dahi olsa ayakta durabilen kimse oturarak ya da uzanarak namaz kılamaz. Ayakta namaz kılmaya gücü yettiği halde, rükû ve secde yapmaya gücü yetmeyen kimse, ayakta namazı kılar, rükû ve secdeleri ayakta imâ ederek yerine getirir. Zira rükünlerden birini yerine getiremeyen kimse diğer rükünlerden muaf sayılmaz. Bu konuda Hanefî fakihler dışında kalan diğer fukaha görüş birliği içindedirler.¹³³ Hanefî fakihler ise bu durmada olan birinin oturarak namaz kılmasının daha evla olduğunu savunmuşlardır.¹³⁴ Fakihlerden çoğunun görüşü olan birinci görüş, İmran ve Ebû Hüreyre’den yapılan rivayetlere daha mutabıktır. Zira söz konusu rivayetlere göre bir kimse, ancak ayakta namaz kılma takati yoksa oturarak namaz kılabilir.¹³⁵

Baştan itibaren ayakta namaz kılamayan kimse oturarak, oturarak da kılamayan uzanarak kılar. İbn Kudâme, “ayakta namaza başlayamayan kimse oturarak, oturarak da başlayamayan uzanarak başlayabilir. Bu hususta fakihler icmâ etmişlerdir” ifadelerini kullanmıştır.¹³⁶ Fakihlerin bu konudaki delili daha önce zikrettiğimiz İmran’dan rivayet edilen hadistir. Ayrıca Enes’ten rivayet edilen, “bir defasında Hz. Peygamber attan düştü ve sağ tarafı yaralandı. O, oturarak namaz kıldı biz de oturarak ona uyduk”¹³⁷ şeklindeki hadis, kişinin durumuna göre istediği şekilde namaza başlayabileceğini göstermektedir. Bu hadislerden de anlaşıldığına göre Hz. Peygamber oturduğu halde namaza başlamıştır. İftitah tekbirini ayakta alabilecek kadar takati olan kimse ise ayakta tekbir aldıktan sonra oturarak ya da uzanarak

¹²⁹ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî, (v. 458/1066), **es-Sünenü'l-Kübrâ**, (thk. Muhammed Abdülkadir Ata), Dâru'l-Kübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, II, 434.

¹³⁰ İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, (v.595/1198), **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid**, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004, I, 188; Nevevî, **el-Mecmû'**, IV, 310.

¹³¹ İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, (v. 970/1563), **el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzi'd-Dekâik**, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmi, yy., II, 121; Nevevî, **el-Mecmû'**, III, 263.

¹³² İbn Mâce, **Sünenü İbn Mâce**, I, 3.

¹³³ Kâdî Ebû Muhammed Abdülvehhab b. Ali b. Nasr, el-Bağdâdî, (v. 422/1031), **el-İşrâf alâ Nüketi Mesâil'l-Hilâf**, (thk. el-Habîb b. Tâhir), Dâru İbn Hazm, 1999, I, 263; Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, (v. 505/1111), **el-Vesît fi'l-Mezheb**, (thk. Ahmed Mahmud İbrahim), Dâru's-Selâm, Kahire, 1417, II, 101, İbn Kudâme, **el-Muğnî**, II, 107; Sahnûn, Abdüsselâm b. Said b. Habib et-Tenûhî, (v. 240/854), **el-Müdevvene**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., 1994, I, 172; Şâfiî, Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyin b. Ömer, (v. 507/1114), **Hilyetü'l-Evliyâ fi Ma'rifeti Mezâhibi'l-Fukahâ**, (thk. Yasin Ahmed İbrahim), Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1980, II, 188; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, II, 107.

¹³⁴ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, (v. 483/1090), **el-Mebsût**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993, I, 213; Semerkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Ebû Bekir Alauddin, (v. 540/1145), **Tuhfetü'l-Fukahâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, s. 191.

¹³⁵ İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid**, I, 188; Nevevî, **el-Mecmû'**, IV, 310.

¹³⁶ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, II, 106.

¹³⁷ Buhârî, **Sahihu'l-Buhârî**, II, 47.

devam edebilir.¹³⁸ Bu hususta İmam Nevevî, “kıyamın gerekli olduğu durumlarda ihram tekbirinin ayakta alınması gerekir. Tekbirin bir harfi dahi ayakta söylenmese, namaz sahih olmaz” ifadesini kullanmıştır.¹³⁹

Ayakta namaza başlayan kimse namazın içinde ayakta duracak takati kalmazsa oturarak devam eder. Oturarak devam edecek takati de kalmazsa uzanarak devam eder.¹⁴⁰ Ancak tersine bir durum söz konusu olursa, yani oturarak namaz kılan kimsenin sağlığı iyi olur ve ayakta namazını kılabilir duruma gelirse, bir kısım fakihlere göre ayağa kalkar ve kaldığı yerden devam eder, diğer bir kısmına göre ise yeniden namaza başlar.¹⁴¹ Oturarak namaz kılan kimseler için vaz edilen bu hükümler sandalyede oturarak namaz kılanlar için de geçerlidir.

II. Oturarak Namaz Kılmanın Şekli

Ayakta namaz kılma imkânı olmayan kimse yere oturarak namaz kılar. Oturmanın şekli hakkında farklı görüşler nakledilmiştir. Züfer dışındaki Hanefî fakihlerine göre oturarak namaz kılan kimse istediği oturuş şekliyle oturabilir. Züfer ise namazda oturulduğu şekilde (diz üstü) oturulur demiştir.¹⁴²

Mâlikî mezhebinin bir görüşüne göre yerde oturarak namaz kılan kimse istediği şekilde oturabilir. Diğer bir görüşe göre ise bağdaş kurularak oturmak menduptur. Ancak müteahhir Mâlikî fakihlerinin tercih ettiği görüşe göre namaz oturuşu gibi oturmak daha evladır.¹⁴³

Şâfiî fakihlerden iki görüş nakledilmiştir. Birincisi, namazda oturulduğu şekilde oturulur. Tercih edilen görüş budur. İkincisi, bağdaş kurularak oturulur.¹⁴⁴

Hanbelî fakihlere göre bağdaş kurularak namaz kılınması mendup olsa da istendiği şekilde oturulabilir.¹⁴⁵

Saygıyı daha çok yansıttığı gerekçesiyle sağ ayağı kaldırıp sol ayaküstüne oturulması gerekir diyenler de olmuştur.¹⁴⁶

¹³⁸ İbn Mâze, **el-Muhîtü'l-Bürhânî**, II, 141; İbn Nuceym, **el-Bahrü'r-Râik**, I, 308; Haraşî, Muhammed b. Abdillâh, (v. 1101/1690), **Şerhu Muhtasarı Halil li'l-Haraşî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty, I, 264.

¹³⁹ Nevevî, **el-Mecmû'**, III, 296.

¹⁴⁰ Semerkandî, **Tuhfetü'l-Fukahâ**, I, 193-194.

¹⁴¹ Bkz., İbn Mâze, **el-Muhîtü'l-Bürhânî**, II, 143; Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer, (v. 536/1141), **Şerhu't-Telkîn**, (thk. Muhammed Muhtar es-Selâmî), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2008, I, 873; Nevevî, **el-Mecmû'**, IV, 318; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffikuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Mekdisî, (v. 620/1223), **el-Kâfi fi Fıkhi'l-İmâm Ahmed**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., 1994, I, 315.

¹⁴² İbn Abidin, Muhammed emin b. Ömer b. Abdilaziz Abidin ed-Dimaşkî, (v. 1252/1836), **Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992, II, 97.

¹⁴³ Mâzerî, **Şerhu't-Telkîn**, I, 871; Hettâb, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman, (v. 954/1547), **Mevâhibü'l-Celîl fi Şerhi Muhtasarı'l-Halîl**, Dâru'l-Fikr, 1992, II, IV.

¹⁴⁴ Nevevî, **el-Mecmû'**, IV, 311; Umrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Salim, (v. 558/1162), **el-Beyân fi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî**, (thk. Kasım Muhammed en-Nuri), Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2000; II, 443.

¹⁴⁵ Hecâvî, Musa b. Ahmed b. Musa b. Salim b. İsa b. Salim, (v. 968/1560), **el-İknâ' fi Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, (thk. Abdullatif Muhammed Musa es-Sübki), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty., I, 176.

¹⁴⁶ Nevevî, **el-Mecmû'**, IV, 311.

III. Sandalyede Namaz Kılma Şekilleri

Ayakta namaz kılamayan kimse her halükarda sandalyede namaz kılamaz. Kimi durumlarda sandalyede oturarak namaz kılabilse de kimi durumlarda sandalyede namaz kılamaz. Bu durumları şöyle sıralamamız mümkündür.

Birincisi, kıyam, rükû ve secdeyi yerine getirememesidir. Bu durumda olan kimse, ayaklarında, dizlerinde ve sırtında bulunan hastalıktan dolayı yerde oturacak durumda değilse, sandalyede namaz kılabilir. Bu kimse, kıyama oturarak, rükû ve secdeyi eğilerek, yerine getirmesi gerekir.¹⁴⁷ Secde için eğilirken rükûdan biraz fazla eğilmelidir. İmran'dan rivayet edilen hadiste, “ayakta namaz kılamazsan oturarak kıl” şeklindeki ifadede, ayakta namaz kılma imkânı bulamayan kimsenin oturarak namaz kılabileceği anlaşılmaktadır.

İkincisi, rükû ve secdeyi yerine getirememesidir. Bu durumda olan kimse, kıyama yerine getirdikten sonra yerde oturarak namaz kılması halinde meşakkat görecektir, rükû ve secde için sandalyeye oturabilir. Çünkü Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadiste, “emredilen şeylerden yapabildiğiniz kadarıyla sorumlusunuz”¹⁴⁸ ifadesi geçmektedir. Bu hadisten anlaşıldığına göre ayakta namaz kılabilen kimse kıyama yerine getirir. Daha sonra rükû ayakta imâ ederek secdeyi de oturduktan sonra ve imâ ederek yapar. Şâfiî ve Hanbelî fakihlerin görüşü bu yöndedir.¹⁴⁹ Hanefî fakihlere göre ise kıyamda ve imâ ile rükû yapılabilir de oturduktan sonra rükû ve secdeyi imâ ile yapmak daha iyidir.¹⁵⁰ Bunlara göre rükû ve secdeyi yerine getiremeyen kimse kıyamdan muaf tutulmuştur.¹⁵¹ Mâlikî mezhebine göre ayakta ve oturarak rükûun imâ ile yerine getirilmesi arasında fark yoktur.¹⁵²

Üçüncüsü, kıyam ve secdeyi yerine getirememesidir. Bu durumda olan kimse kıyam ve secdeyi yere oturarak, rükû ise şartına uygun bir şekilde yerine getirmesi gerekir. Kıyam ve secdeyi yere oturarak yapma imkânına sahip değilse, sandalyede oturup yerine getirebilir. Bu şekilde namaz kılmayı Mâlikî fakihler tercih etmiştir.¹⁵³ Hanefî fakihlere göre kıyam ve secdeyi yapma gücüne sahip olmayan kimse, rükû yapmak zorunda değildir. Zira bu durumda olan kimseden rükû sakıt olur.¹⁵⁴ Şâfiî fakihlere göre ise rükû imkânı olan kimse, rükû yaptıktan sonra secdeyi rükûdan biraz fazla eğilerek yerine getirmesi gerekir. Şirbinî konuyu şu şekilde izah etmiştir. “rükû yapabilen kimse secdeyi yapamıyorsa, iki sefer rükû yapması gerekir. Ancak secde niyetiyle yaptığı rükû biraz daha eğilerek yapar.”¹⁵⁵

¹⁴⁷ İbn Mâze, Ebû'l-Meâli Burhanüddin Mahmud b. Ahmed b. Abdiaziz b. Ömer, (v. 616/1219), **el-Muhîtü'l-Bürhânî fi'l-Fıkhî'n-Numânî**, (tah. Abdülkerim Sami el-Cündî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, II, 141.

¹⁴⁸ İbn Mâze, **Sünenü İbn Mâze**, I, 3.

¹⁴⁹ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, II, 107.

¹⁵⁰ İbn Mâze, **el-Muhîtü'l-Bürhânî**, II, 141.

¹⁵¹ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, II, 107.

¹⁵² Şeyh Aliş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, (v. 1299/1882), **Minehü'l-Celîl Şerhu Muhtasari'l-Halil**, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1989, I, 276.

¹⁵³ Mâzerî, **Şerhu't-Telkîn**, I, 864.

¹⁵⁴ Şürünbülâlî, Hasan b. Ammâr b. Ali, (v. 1069/1659), **Merâki'l-Felâh Şerhü Metni Nuri'l-İdâh**, el-Mektebetü'l-Asriyye, yy., 2005, s. 168.

¹⁵⁵ Şirbinî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib, (v. 977/1570), **Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifet Meâni Elfâzi'l-Minhâc**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, I, 349.

Dördüncüsü, kıyam ve rükûu yerine getirememesidir. Bu durumda olan kimse kıyam ve rükûu sandalyede oturarak yerine getirebilse de secdeyi eksiksiz yerine getirmelidir.¹⁵⁶ Ayrıca bu kimsenin yerde oturarak namaz kılması sandalyede oturarak namaz kılmasından daha iyidir. Çünkü secde yapma imkânına sahip olan kimsenin, yere oturarak namaz kılma imkânına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan yerde oturarak secde yapabilecek durumda olan kimsenin binek üstünde namaz kılmasını caiz görmeyenler de olmuştur.¹⁵⁷ Dolayısıyla secdeyi yapabilecek durumda olan kimsenin binek üstünde namaz kılması caiz görülmediğine göre sandalyede oturularak kılınması da caiz görülmemelidir. Kaldı ki bu durumda olan kimsenin yerde oturarak namaz kılması, secdeyi daha kolay yerine getirmesine vesile olur.

Beşincisi, kıyamı yerine getirememesidir. Bu durumda olan kimse, rükû ve secdeyi eksiksiz yerine getirdikten sonra, kıyamı yerde oturarak yapmalı, fakat yere oturarak yapamazsa sandalyede oturarak yerine getirmelidir. Kıyam, rükû ve secde namazın ayrı ayrı birer rükünleri olduğu için, bir rükünü yerine getirme imkânına sahip olmayan kimse, diğer rükünleri yerine getirmekle mükelleftir.¹⁵⁸ Zira “yapılması zor olan şeyden dolayı kolay olan da terk edilmez”¹⁵⁹ şeklindeki usul kaidesine göre yapılabilen rükünler yerine getirilmelidir. Dolayısıyla rükû ve secde yapılmalıdır. Ancak bu durumda olan kimse, secde yapma imkânına sahip olduğuna göre, yere oturma imkânına da sahiptir, dolayısıyla yerde oturarak namaz kılması daha evladır.

Altıncısı, rükûu yerine getirememesidir. Bu durumda olan kimse ayakta namaz kılmaya başlar, rükûu ayakta ve ima ederek yerine getirir. Secdeyi ise yere oturarak yapar. Yere oturma noktasında meşakkat olacaksa sandalyede oturarak diğer rükünleri yerine getirir.¹⁶⁰

Yedincisi, secdeyi yerine getirememesidir. Bu durumda olan kişi kıyam ve rükûu şartlarına uygun bir şekilde yerine getirmelidir. Secdeyi ise yere oturma imkânına sahip olmadığı için sandalyede oturarak ve imâ ederek yerine getirir. Eliyle kaldırdığı şeye secde etmemelidir. Zira Hz. Peygamber, bir hasta ziyareti esnasında hastanın elleriyle yastığı kaldırarak ona secde ettiğini görmesi üzerine, “secde yapacak durumda değilsen imâ ederek secde yap” ifadesini kullanmıştır.¹⁶¹ Birinci secde ayakta ikinci secde ise oturarak ve imâ ederek yapılır diyenler olmuştur.¹⁶² Hanefî fakihlere göre secde yapma imkânı olmayan kimse, secdeyle birlikte rükûu da oturarak yerine getirir.¹⁶³ Şâfiî ve Hanbelî fakihlere göre ise kıyam ve rükûu

¹⁵⁶ İbn Mâze, **el-Muhîtü'l-Bürhânî**, II, 142; Sahnûn, **el-Müdevvene**, I, 171; Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Abdülvahid b. İsmail (v. 502/1108), **Bahrü'l-Mezheb**, (thk. Tarık Fethî es-Seyyid), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, yy, 2009, II, 125.

¹⁵⁷ Şeyh Aliş, **Minhü'l-Celîl**, I, 241.

¹⁵⁸ Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf b. Muhammed, (v.478/1085), **Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb**, (thk. Abdudlazim Mahmud), Dâru'l-Minhâc, yy., 2007, II, 217; İbn Mâze, **el-Muhîtü'l-Bürhânî**, II, 141.

¹⁵⁹ Kaidenin Arapça'sı şu şekildedir; (الميسور لا يسقط بالمعسور). Süyûtî, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, s., 159.

¹⁶⁰ Bevvâk, Muhammed b. Yusuf b. Ebi Kasım b. Yusuf el-Abderi el-Ġarnâtî, (v. 897/1492), **et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasarı Halil**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994, II, 269.

¹⁶¹ Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, II, 434.

¹⁶² Halil b. İshak b. Musa el-Cündî, (v. 776/1374), **et-Tevdîh fî Şerhi'l-Muhtasar**, (Ahmed b. Abdülkerim), Merkezü Hidmeti't-Türâs, yy., 2008, I, 350.

¹⁶³ Şürünbülâlî, **Merâki'l-Felâh**, s. 168.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

yapıldıktan sonra secde, ayakta imâ ile yerine getirilir.¹⁶⁴ Bu durumda olan kimsenin yere oturma imkânı olmazsa sandalyede oturur.

Sekizincisi, yere oturmayı yerine getirememesidir. Oturmanın dışında kalan diğer rükünleri yerine getirme imkânına sahip olan kimse, kıyam, rükû ve secdeyi yerine getirmesi gerekir. Secdeyi eksiksiz yerine getirme imkânı olmazsa rükûdan biraz fazla eğilerek yerine getirmelidir.¹⁶⁵ İki teşehhüt ve iki secde arasındaki oturmalar için sandalyede oturur.¹⁶⁶

Dokuzuncusu, kıyamın bir kısmını yerine getirip diğer kısmını yerine getirememesidir. Bu durumda olan kimse, ihram tekbirinden sonra güç yetire bildiği kadar ayakta kalır, ayakta devam edemeyeceği andan itibaren yere oturarak, yere oturamayacak durumda ise sandalyeye oturarak devam eder. Bu durumda olan kimsenin baştan itibaren oturarak namaza başlayabileceği görüşünde olan fakihler de vardır.¹⁶⁷ Bu görüşte olanlar, Allah Tealâ, “hiç kimseyi güç yetiremeyeceği şeyle sorumlu tutmaz”¹⁶⁸ şeklindeki ayeti delil göstermişlerdir.

Sandalyede namaz kılma konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanlığı'nın aldığı karar şu şekildedir.

“Namazı normal şekliyle ayakta kılmaya gücü yetmeyen kimse için asıl olan, namazını oturarak kılmaktır. Böyle bir kişi namazını kendi durumuna göre diz çökerek veya bağdaş kurarak yahut ayaklarını yana ya da kibleye doğru uzatarak kılar. Buna göre ayakta durabilen ve yere oturabildiği hâlde secde edemeyen kimse namaza ayakta başlar, rükûdan sonra yere oturarak secdeleri imâ ile yapar. Ayakta durabildiği hâlde oturduktan sonra ayağa kalkamayan kişi namaza ayakta başlar, secdeden sonra namazını oturarak tamamlar. Ayakta durmaya ve rükû yapmaya gücü yettiği hâlde yere oturamayan kimse namaza ayakta başlar, rükûdan sonra secdeyi tabure ve benzeri bir şey üzerine oturarak imâ ile eda eder. Ayakta durmaya gücü yetmeyen, ayaklarını yana veya kibleye uzatarak da olsa yere oturamayan kimse namazı tabure, sandalye ve benzeri bir şey üzerine oturarak kılar, rükû ve secdeleri imâ ile yerine getirir.”

Din işleri yüksek kurulu uzmanlığı daha sonra bu açıklamaya şu ifadeleri eklemiştir:

“Öte yandan üzerinde namaz kılmak amacı ile camilerde sıralar hâlinde sabit oturakların yapılmasının, cami doku ve kültürüyle bağdaşmayacağı da bilinmelidir.”¹⁶⁹

Hayrettin Karaman'ın bu konudaki görüşü, mazeret olduğu zaman sandalyede namaz kılınabileceği yönündedir. Onun konuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

¹⁶⁴ Gazzâlî, **el-Vesît**, II, 104; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, II, 109.

¹⁶⁵ Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer, (v. 794/1567), **Tuhfetü'l-Muhtâc fi Şerhi'l-Minhâc**, yy., 1983, II, 26.

¹⁶⁶ Nefrâvî, Ahmed b. Ğânim b. Salim b. Mehnâ, (v. 1126/1714), **el-Fevâkihü'd-Devânî alâ Risâleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî**, Dâru'l-Fikr, yy., 1995, I, 241.

¹⁶⁷ Hettâb, **Mevâhibü'l-Celîl**, II, 5.

¹⁶⁸ Bakarâ, 286.

¹⁶⁹ Din İşleri Yüksek Kurulu, **Fetvalar-1**, DİB Yayınları, Ankara, 2004, s. 203.

“Kur’ân’da ve sünnette (sandalyede namaz kılınmaz yönünde) bir ifade yoktur ve olamaz; çünkü vahyin geldiği zamanda ve yerde sandalye yoktur, ona oturma şeklinde bir âdet de mevcut değildir. İnsanlar ayakta duramıyorlarsa tabii olarak ve o günün imkânlarına göre yere oturmaktadırlar. Fakihlerin sözlerine de dayanamazlar; çünkü onların sözlerinden, sandalyeye oturarak namaz kılmanın caiz olmadığı değil, tam aksine caiz olduğu sonucu çıkar.” Karaman, görüşünü bu şekilde ifade ettikten sonra gerekçelerini maddeler halinde sıralamıştır.¹⁷⁰

Karaman’ın, “vahyin geldiği zamanda ve yerde sandalye yoktur” ifadesi kabul edilmeyebilir. Zira Hz. Peygamber, hayvanın sırtındayken durup konuşup sohbet edenleri uyarırken “ وَلَا تَتَّخِذُوا كَرَاسِي ” yani “bineklerinizin sırtlarını kürsü/sandalye edinmeyin”¹⁷¹ ifadesini kullanmıştır. Bundan da Hz. Peygamber döneminde sandalyenin olduğu anlaşılmaktadır. Karaman’ın bu iddiası kabul edilse dahi, ne Hz. Peygamber ve ne de sahabenin yüksek bir yere, taş, kereste ve buna benzer bir şeyin üstünde oturarak namaz kıldıkları yönünde de bir rivayet bulunmamaktadır. Zaten bu yönde bir rivayet olmadığından dolayı sandalyede oturarak namaz kılınmaz diyenler olmuştur. Şayet bu yönde bir rivayet olsaydı sandalyede oturarak namaz kılmak herkes tarafından kabul edilirdi.

Netice itibarıyla kıyam, rükû, secde ve oturuşların her biri birer rükündür. Bunların eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi esastır. Bir kimse bu rükünleri yerine getiremeyecek bir özre sahipse özrü nispetinde ya birini ya da tümünü yerine getirmeyebilir. Öte yandan söz konusu rükünlerden birini ya da bir kaçını yere oturarak yapabilecek durumda olan kimse, yere oturarak yerine getirmesi daha evlâdır. Yere oturamayacak kadar özrü varsa sandalyede oturabilir.

IV. Nafilenin Sandalyede Kılınması

Nafîle namazların ayakta kılınması şart değildir. Özür olmasa dahi oturarak ve bir görüşe göre uzanarak kılınabilir.¹⁷² Ancak özür olmadığı halde oturarak ya da uzanarak nafîle kılmak, sevabın azalmasına sebep olmaktadır. Bu durum İmrân b. Huseyn’in rivayet ettiği hadiste şöyle ifade edilmiştir: “bir kimsenin ayakta namaz kılması daha faziletlidir. Özürsüz oturarak namaz kılan kimse, ayakta namaz kılan kimsenin sevabının yarısını alır. Özürsüz uzanarak namaz kılan kimse, oturarak namaz kılan kimsenin sevabının yarısını alır.”¹⁷³ Bu hadisten anlaşıldığı gibi bir kimse ayakta nafîle namaz kılma gücüne sahip olsa dahi oturarak kılabilir. Ancak bu, sevabın azalmasına sebep olmaktadır. Bu konuda fakihler arasında görüş birliğinin olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁴

Bir mazerete binaen oturarak ya da uzanarak nafîle namaz kılan kimse, ayakta kıldığı zaman aldığı sevabın aynısını alır. Zira mazeret olmasaydı oturarak değil ayakta namaz kılacaktı. Ebû Musa el-Eşarî’den rivayet edilen şu hadis buna açıkça işaret etmektedir: “bir kul hasta

¹⁷⁰ Bkz. <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0051.htm>, “Sandalyede Oturarak Namaz Kılmak”, (erişim tarihi 26-12-2018).

¹⁷¹ İbn Hanbel, **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, XXIV, 400.

¹⁷² Nevevî, **el-Mecmû’**, III, 276; İbn Nüceym, **el-Bahrü’r-Râik**, II, 67.

¹⁷³ Buhârî, **Sahihu’l-Buhârî**, II, 47.

¹⁷⁴ Meydânî, Abdülğani b. Talib b. Hamâde b. İbrahim el-Ğenîmî, (v. 1298/1881), **el-Lübâb fi Şerhi’l-Kitâb**, (thk. Muhammed Mueddin), el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, ty., I, 93.

olur ya da yolculuğa çıkarsa, iyileşinceye ya da dönüncüye kadar yaptığı ibadetlerin sevabını eksiksiz alır.”¹⁷⁵ Bu hadisten anlaşıldığına göre, özür olduğu için eksik yapılan ibadetler tam yapılmış gibi kabul edilir.

Özür olsa da olmasa da yere oturarak nafil namaz kılındığına göre, sandalyede oturarak da kılınabilir. Sandalyede oturarak nafil namaz kılan kimse rükû ve secdesini eksiksiz bir şekilde yapabileceği gibi imâ yoluyla da yapabilir. Zira Hz. Aişe Hz. Peygamber’in nafil namaz kılışını anlatırken, “Hz. Peygamber oturarak iki rekât namaz kıldığında, ayağa kalkar sonra rükû yapardı.”¹⁷⁶ Başka bir rivayette, “Hz. Peygamber, ayakta namaz kıldığı zaman kıyamdayken rükû ve secdeyi de yapardı. Oturarak namaz kıldığı zaman oturduğu halde rükû ve secdeyi yapardı”¹⁷⁷ şeklindeki ifadeleri kullanmıştır. Bu ifadelerden, rükû ve secdenin sandalyede oturarak yapılabileceği anlaşılmaktadır. Öte yandan Hz. Peygamber’in mazeret olmadan dahi yerde oturarak namaz kıldığı hakkında birçok rivayet bulunmaktadır.¹⁷⁸ Hadis âlimleri Hz. Peygamberin namaz kılma şeklini üç kısma ayırmışlardır. 1- bütün namazı ayakta kılmak 2- bütün namazı oturarak kılmak 3- namazın bir bölümünü ayakta diğerini de oturarak kılmak.¹⁷⁹

Hz. Peygamber’in, binek üstünde de nafil namaz kılması sandalyede oturarak namaz kılınabileceğinin en açık delilidir.¹⁸⁰ Sandalyede namaz kılınabileceğini iddia edenler, binek üstünde namaz kıldığı zaman ayaklar sarkıtıldığı gibi, sandalyede oturan kimse de ayaklarını sarkarak namaz kılmaktadır. İkisinde de oturma şekli aynıdır. Öte yandan Hz. Peygamber, hayvanın sırtındayken, hayvanı durdurarak konuşan ve sohbet edenleri uyarırken “Bineklerinize zarar vermeyin onları sağlıklı bir şekilde bırakın ve kürsü edinmeyin”¹⁸¹ ifadelerini kullanmıştır. Bu hadisten anlaşıldığına göre bineğin sırtında oturmak ile kürsüde oturmak aynı şeydir. O halde binek üstünde namaz kılınabildiğine göre –ki Hz. Peygamber kılmıştır- sandalyede oturarak da namaz kılınabilir.

V. Sandalyenin Saf Düzenindeki Konumu

İmamın arkasında bulunan ilk saffın sevabı diğer safların sevabından daha fazladır. Bu yüzden birinci safta namaz kılmayı teşvik eden hadisler vardır.¹⁸² Bu teşvik herkes için geçerlidir. Ayakta ya da oturarak namaz kılanlar arasında fark gözetilmemiştir. Yere oturarak ya da sandalyede namaz kılanlar, caminin herhangi bir yerinde ve saffın dışında durup imama tabi olmaları, onları bu sevaptan mahrum bırakacaktır. Kaldı ki bunların, caminin sonunda ya da saffın dışında imama uymaları gerektiği yönünde bir delil de bulunmamaktadır. Aksine safların arasını açanlar hakkında tehdit vardır. Hz. Peygamber: “kim safların arasını

¹⁷⁵ İbn Hanbel, **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, XXXII, 457.

¹⁷⁶ Müslim, **el-Müsnedü’s-Sahih el-Muhtasar**, I, 506.

¹⁷⁷ İbn Hanbel, **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, XXXXIII, 19.

¹⁷⁸ Buhârî, **Sahihu’l-Buhârî**, II, 47-48;

¹⁷⁹ Abdullah er-Rahmânî el-Mübârekfuûrî, (v. 1414/1993), **Mirâtü’l-Mefâtih Şerhü Mişkâtü’l-Mesâbih, İdâretü’l-Buhûsi’l-İlmiyye**, Hindistan, 1984, IV, 135.

¹⁸⁰ Müslim, **el-Müsnedü’s-Sahih el-Muhtasar**, I, 486.

¹⁸¹ Hadisin Arapça metninde, “وَلَا تَنْخَرُوهُمَا كَرَائِي” ifadesi geçmektedir. (İbn Hanbel, **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, XXIV, 400).

¹⁸² Bkz. İbn Mâce, **Sünenü İbn Mâce**, I, 318-319; İbn Hanbel, **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, XII, 163; Buhârî, **Sahihu’l-Buhârî**, I, 126; Müslim, **el-Müsnedü’s-Sahih el-Muhtasar**, I, 325.

bitiştirirse, Allah onu rahmet ve yardımıyla buluşturur. Kim safların arasını açarsa Allah onu rahmet ve yardımından uzaklaştırır”¹⁸³ buyurmuştur. O halde gerek yerde oturarak ve gerekse sandalyede namaz kılanların safa dâhil olması safın sevabından mahrum kalmamalarına vesile olacaktır.¹⁸⁴ Ancak safın sevabından mahrum olmamak düşüncesiyle imamın hemen arakasında da namaza durulmaz. Zira imamın namazı bırakmak zorunda olduğu durumlarda onun yerine geçebilecek birinin onun arkasında durması gerekir. Bu yüzden sandalye ile safa dâhil olan kişi, kullandığı sandalyeye hem münasip bir yer (safın kenarları) tespit etmesi ve hem de sandalyenin ön ve arka ayaklarını itibara alarak düzgün bir şekilde safa yerleştirmesi gerekmektedir. Sandalye iki şekilde safa dâhil edilebilir.

Birincisi, namazı baştan sona kadar sandalyede oturarak kılmasıdır. Bu durumda namaz kılan kimsenin vücudu itibara alınır. Kendisinin vücudu ile sağında ve solunda bulunanların vücudunun aynı hizaya gelmesi gerekir. Dolayısıyla sandalyenin arka ayakları safta bulunanların ayak hizasına getirilmesi gerekir. Böylece sağda ve solda bulunan cemaatin vücutları aynı hizaya gelmiş olur.¹⁸⁵ Bu şekilde safa dâhil edilen sandalyenin arka safta bulunan cemaate zararı dokunmaz.

İkincisi, namazın bir kısmını ayakta diğer kısmını da sandalyede oturarak kılmasıdır. Bu şekilde namaz kılan kimse, sandalyenin ön ayaklarını ayak hizasına koyması gerekir. Zira ayakta namaz kılanların aynı hizada olması, ayak topuklarıyla itibara alınır.¹⁸⁶ Bu durumda, sandalyenin arka ayakları bir sonraki safta namaz kılanlara engel olur. Birçok camide müşahede edildiği gibi bir sonraki safta sandalye hizasına gelen kısım boş kalmakta ve hoş olmayan görüntüler ortaya çıkmaktadır. Bu problemin yaşanmaması için sandalye iki şekilde safa yerleştirilebilir. Birincisi, namaz kılan kimse, sandalyenin arka ayaklarını safa dâhil ederek, kendisi de bir miktar öne doğru ilerlerse sandalyenin arka saftakilere bir zararı olmayacak, dolayısıyla arka safta boşluk kalmayacaktır. Böylece kendisinin biraz öne çıkması arka safta boşluk kalmasından daha iyidir. İkincisi sandalyede namaz kılan kimse, safın ortasında değil de sağ ve sol kenarlarında duracak olursa, arkasında kimse durmayacak dolayısıyla safın ortasında boşluklar meydana gelmeyecektir.

SONUÇ

İslâm dini birçok alanda kolaylıklar sağlasa da bu kolaylıklardan doğru ve bilinçli bir şekilde istifade edilmemektedir. Yerde oturarak namaz kılmak söz konusu kolaylıklardan biridir. Ayakta duramayacak kadar özürlü bulunan kimse yere oturarak namaz kılabilir. Üstelik yerde oturup kılması yüksek bir yerde oturup kılmasından daha evladır. Çünkü Hz. Peygamber ayakta namaz kılamayan sahabenin birine oturarak namaz kıl demiş ve bizzat kendisi hasta olduğu zaman bunu uygulamıştır. Fakat gerek Hz. Peygamber ve gerekse sahabenin ne sandalyede ne de yüksek bir nesne üstüne oturarak namaz kıldıkları yönünde herhangi bir

¹⁸³ İbn Hanbel, **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, X, 17.

¹⁸⁴ Tahtavi, Ahmed b. Muhammed b. İsmail, (v.1231/1816), **Hâşiyetü't-Tahtâvî ala Merâki'l-Felâh**, (thk. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî), Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, Beyrut, 1997, s. 307.

¹⁸⁵ Zekeriyya el-Ensârî, **Esnâ'l-Metâlib**, I, 222.

¹⁸⁶ Zekeriyya el-Ensârî, **Esnâ'l-Metâlib**, I, 222.

rivayet bulunmamaktadır. Günümüz âlimleri tarafından yerde oturma noktasında zorluk çekenlerin sandalyede namaz kılabilmesi yönünde fetva verilmektedir. Ancak bu fetva bir takım şartlar bağlamında verilmiştir. Yoksa rastgele herkes her istediği zaman sandalyede namaz kılabilir. Çünkü namaz, yerine getirilmesi gereken bir takım rükün ve şartlardan ibarettir. Bu rükün ve şartların yerine getirilmesi gerekir. O halde söz konusu rükün ve şartların yerine getirilmesinde olağan üstü meşakkatler olursa, mükellef sandalyede namaz kılabilir. Sandalyede namaz kılma kolaylığını elde etmenin şartlarının neler olduğu ve kimlerin bu kolaylıktan istifade edebileceği hususlar mükelleflere anlatılmalıdır. Zira sandalyede namaz kılan kimselerin çoğu özrün olup olmamasına, kıldıkları namazın farz ya da nafiye olup olmadığına bakmamaktadırlar. Ayrıca sandalyeler rastgele safâ dâhil edilmektedir. Bunun sebebi de mükelleflerin konuyla alakalı bilgilerinin yetersiz olmasıdır. Öte yandan camilerde yer alan sandalyelerin hacimlerinin büyük ve farklı çeşitlerde olması problemin bir başka boyutudur. Bunun için camilerde kullanılacak sandalyelerin küçük ebatlı ve imkânlar ölçüsünde standart olması gerekmektedir. Netice itibarıyla söz konusu problemlerin ortadan kaldırılması cemaatin bilinçlendirilmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî el-Cafî, (v. 256/870), **Sahihu'l-Buhârî**, (thk. Muhammed Zehîr b. Nasîr), Dâru Tûku'n-Necât, 1422.

CÜNDÎ, Halîl b. İshâk b. Musa, (v. 776/1374), **et-Tevdîh fî Şerhi'l-Muhtasar**, (Ahmed b. Abdülkerîm), Merkezü Hidmeti't-Türâs, yy., 2008.

GAZZÂLÎ, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed, (v. 505/1111), **el-Vesît fi'l-Mezheb**, (thk. Ahmed Mahmud İbrahim), Dâru's-Selâm, Kahire, 1417.

HARAŞÎ, Muhammed b. Abdillâh, (v. 1101/1690), **Şerhu Muhtasari Halil li'l-Hurâşî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty.

HECÂVÎ, Musa b. Ahmed b. Musa b. Salîm b. İsa b. Salîm, (v. 968/1560), **el-İknâ' fî Fıkhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, (thk. Abdullatif Muhammed Musa es-Sübki), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.

İBN ABİDİN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz Abidîn ed-Dimaşkî, (v. 1252/1836), **Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.

İBN EBİ HÂTEM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. Münzîr et-Temiî er-Râzî, (v. 327/938), **Tefsîru İbn Ebi Hâtem**, (Es'ad Muhammed et-Teyyîb), Mektebetü Nezâr, Suudi Arabistan, 1419.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed b. Eş-Şeybânî, (v. 241/855), **Müsnedü İmam Ahmed b. Hanbel**, (thk. Şuayb Arnavut), Müessesetü'r-Risâle, 2001.

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Makdisî, (v. 620/1223), **el-Muğnî**, Mektebetü'l-Kahire, 1968.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, (v. 273/887), **Sünenü İbn Mâce**, (thk. Muhammed Fuad Abdülbaki), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Faysal İsa el-Bâbî el-Halebî, ty.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebü'l-Fadl Cemâluddin, (v. 711/1311), **Lisânü'l-Arab**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414.

İBN MÂZE, Ebü'l-Meâli Burhanüddin Mahmud b. Ahmed b. Abdiaziz b. Ömer, (v. 616/1219), **el-Muhîtü'l-Bürhânî fi'l-Fıkhî'n-Numânî**, (tah. Abdülkerim Sami el-Cündî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, (v. 970/1563), **el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzi'd-Dekâik**, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, yy., ty.

İBN RÛŞD, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rûşd el-Kurtubî, (v.595/1198), **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid**, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004.

KÂDÎ Ebû Muhammed Abdülvehhab b. Ali b. Nasr, el-Bağdâdî, (v. 422/1031), **el-İşrâf alâ Nüketi Mesâil'l-Hilâf**, (thk. el-Habib b. Tâhir), Dâru İbn Hazm, 1999.

MÂZERÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer, (v. 536/1141), **Şerhu't-Telkîn**, (thk. Muhammed Muhtar es-Selâmî), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2008.

MEYDÂNÎ, Abdülğani b. Talib b. Hamade b. İbrahim el-Ğenîmî, (v. 1298/1881), **el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb**, (thk. Muhammed Mueddin), el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

MÜCEDDÎDÎ Muhammed Amîm el-İhsân, (v. 1395/1974), **et-Ta'rîfâtü'l-Fıkhîyye**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Pakistan, 2003.

MÜSLİM, Müslim b. el-Haccac Ebü'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisabûrî, (v. 261/874), **el-Müsnedü's-Sahih el-Muhtasar**, (thk. Muhammed Fuat Abdülbaki), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyuddin b. Şeref en-Nevevî, (v. 676/1278), **el-Mecmû' Şehu'l-Muhezzeb**, Dâru'l-Fikr, yy., t.y.

SAHNÛN, Abdüsselam b. Said b. Habib et-Tenûhî, (v. 240/854), **el-Müdevvene**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., 1994.

SEMERKANDÎ, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed Ebû Bekir Alauddin, (v. 540/1145), **Tuhfetü'l-Fukahâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, (v. 483/1090), **el-Mebsût**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993.

ŞÂŞÎ, Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn b. Ömer, (v. 507/1114), **Hilyetü'l-Evliyâ fî Ma'rifeti Mezâhibi'l-Fukahâ**, (thk. Yasin Ahmed İbrahim), Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1980.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, (v. 1250/1834), **Fethü'l-Kadîr**, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1414.

ŞEYH ALİŞ, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, (v. 1299/1882), **Minehü'l-Celîl Şerhu Muhtasari'l-Halil**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989.

ŞİRBÎNÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib, (v. 977/1570), **Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifet Meâni Elfâzi'l-Minhâc**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

ŞÜRÜNBÜLÂLÎ, Hasan b. Ammâr b. Ali, (v. 1069/1659), **Merâki'l-Felâh Şerhü Metni Nuri'l-İdâh**, el-Mektebetü'l-Asriyye, yy., 2005.

TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüp b. Matyer el-Lehmî, eş-Şâmî, (v. 360/971), **el-Mu'cemü'l-Evsat**, (thk. Tarık b. Avvedallah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), Dâru'l-Haremeyn, Kahire, ty.

TABERÎ, Muhammed b. Yezid b. Kesîr b. Ğalib el-Âmeli, (v. 310/923), **Câmi'u'l-Beyân fî T'evîli'l-Kur'ân**, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risâle, 2000.

TAHÂVÎ, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Abdilmelik b. Selmete el-Ezdi, (v. 321/933), **Ahkâmü'l-Kur'âni'l-Kerim**, (thk. Sadetti Ünal), Merkezü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, İstanbul, 1995.

ZEKERİYYA el-Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed b. Zekeriyya, (v. 926/1520), **Esnâ'l-Metâlib fî Şerhi Ravdatü't-Tâlib**, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, t.y.

ZERKÂ, Ahmed b. eş-Şeyh Muhammed, (v. 1357/), **Şerhü'l-Kevâidi'l-Fıkhiyye**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1989.

Din İşleri Yüksek Kurulu, **Fetvalar-1**, DİB Yayınları, Ankara, 2004.

KARAMAN Hayrettin, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0051.htm>, "Sandalyede Oturarak Namaz Kılmak", (erişim tarihi 26-12-2018).

ŞÂFÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. el-Abbas b. Osman b. Şafi' b. Abdülmuttalib, (v. 204/820), **er-Risâle**, (thk. Ahmed Şakir), Mektebetü'l-Halebî, Mısır, 1940.

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâlüddin, (911/1505), **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy. 1990

KOMİSYON, **el-Mevsu'atü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye**, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şüüni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1427.

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

UMRÂNÎ, Ebü'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Salim, (v. 558/1162), **el-Beyân fî Mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî**, (thk. Kasım Muhammed en-Nuri), Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2000.

CÜVEYNÎ, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf b. Muhammed, (v.478/1085), **Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb**, (thk. Abdulazim Mahmud), Dâru'l-Minhâc, yy., 2007.

BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî, (v. 458/1066), **es-Sünenü'l-Kübrâ**, (thk. Muhammed Abdülkadir Ata), Dâru'l-Kübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

HETTÂB, Şemsüddin Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman, (v. 954/1547), **Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari'l-Halîl**, Dâru'l-Fikr, 1992.

ABDULLAH ER-RAHMÂNÎ el-Mübârekfuûrî, (v. 1414/1993), **Mirâtü'l-Mefâtih Şerhü Mişkâtü'l-Mesâbih**, İdâretü'l-Buhûsi'l-İlmiyye, Hindistan, 1984.

BEVVÂK, Muhammed b. Yusuf b. Ebi Kasım b. Yusuf el-Abderî el-Ğarnâtî, (v. 897/1492), **et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halil**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

HEYTEMÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer, (v. 794/1567), **Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc**, yy., 1983.

MUHAMMED b. Süleyman b. Abdillâh el-Eşkar, (v. 1430/2009), **Ef'âlü'r-Resûl Sallalâhü Aleyhi ve Sellem ve Delâletühâ al'l-Ahkâmi'i-Şer'iyye**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2003.

MADDE BAĞIMLILIĞI VE BAZI BALKAN ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE’İN UYUŞTURUCUYA YÖNELİK CEZA KANUNLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Öğr. Gör. Yasemin AĞAOĞLU
İzmir Kavram Meslek Yüksek Okulu

ÖZET

Günümüzde yaygın olarak kullanılan ve gün geçtikçe hem üretim hem tüketim alanında hızla ilerleyen madde bağımlılığı ülkemizde olduğu gibi Dünya genelinde de ciddi bir sorun olarak ele alınmaktadır. Madde bağımlısı bireyler kullanım sonuçlarında sadece kendi hayatlarına zarar vermekle kalmıyor, toplumsal sorunların da ortaya çıkmasına neden oluyorlar. Yapılan araştırma sonuçlarına göre alınan istatistiklere göre suç oranının artmasının en önemli sebeplerinden biri olarak madde kullanımı olduğu görülmektedir. Madde kullanan bireyin metabolizması üzerinde meydana gelen bozulmalar ve deformasyonlar, bireyin kendi, hareketlerini ve düşüncelerini kontrol edebilme yeteneğini de elinden almaktadır. Bunların sonucunda birey ya kullandığı maddenin etkisinde kalarak ya da kullanmak için madde teminini sağlamak adına suça itilmektedir. Bu durum sonucunda, kanuni yaptırımlar devreye girmektedir ve bireyin işlediği suçun, madde kullanımına bağlı olup olmama bağına dayanarak hukuki yaptırımlar cezalar uygulanmaktadır. Bu yaptırımlar sadece bu alanlarda değil aynı zamanda maddenin üretimi ve teminini sağlayan kişiler üzerinde de uygulanmaktadır. Konu ile ilgili olarak Türk Ceza Kanun da, suçun türüne bağlı olarak belirlenen tüm yaptırım ve cezalar açıkça belirtilmiştir. Bizim ülkemizde olan bu anayasal kurallar tabii ki diğer ülkeler tarafından da kendi ülke kurallarına ve yapılarına bağlı olarak düzenlenmiştir. Bu çalışmada; Türkiye ve bazı Balkan ülkelerinin madde kullanma, üretme ya da temini üzerine düzenlenmiş Hukuk kurallarını ve bunlar için belirlenen ceza yaptırımları incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Ceza, Bağımlılık, Hukuk, Balkan

GİRİŞ

Madde bağımlılığı; kişinin vücut metabolizmasını olumsuz yönde etkileyerek işlevini bozduğu ve yaşamını da olumsuz etkilediği halde kullanmaktan vazgeçilememesi durumudur. Kişinin madde kullanmaya başlamasının birçok nedeni vardır. Bu nedenler sonucu ilk başlarda az miktarlarda kullanmaya başlarlar ancak sonraları vücut sürekli maddeyi istediği için alınan doz da artar. Kişi bu durumu kabullenmez ve kafasında sürekli “bana bir şey olmaz, istediğimde bırakırım” söylemleri ile kendini kandırmaya devam eder. Bağımlı olarak tanımladığımız bu kişiler bağımlı olduklarını ve tedavi edilmeleri gerektiğini de asla kabullenmezler. Kendi çabaları ile bırakabileceklerine inanan bu kişiler, bırakmaya niyet ettiklerinde çok dayanamazlar çünkü yoksunluk krizleri onları etkisi altına almaya başlamıştır. Bu nedenle bırakma çabaları bir işe yaramaz ve kullanmaya devam ederler. Kullanılan her maddenin içeriği ve vücut üzerinde ki etki mekanizması farklıdır.

Çünkü Maddelerin kullanılabilir hale getirilme süreçlerinde yapılarına eklenen kimyasallar da farklıdır. Bu kimyasallar madde ile birleştiğinde etkileri artmakta ve vücut üzerinde daha zehirli bir madde olarak farklı bölgelerin işlevini bozmaktadır. Bu durum kişiyi sosyal çevresinden, iş yaşamından, ailesinden ve toplumsal değerlerden uzaklaştırır. Çünkü birey sağlıklı düşünemez ve sağlıklı hareket edemez hale gelmiştir. Artık düşündüğü tek şey madde temini ve onu biran önce vücuduna almaktır. Bu nedenle parası yetemeyen kişiler, madde temini için suç işlemeye de fazlasıyla yatkındır ve madde için suç işlemekten asla kaçınmazlar. Sonuçta da o toplum da madde bağımlısı sayısı artıkça suç oranı da artmaktadır. Birçok istatistik bize, bağımlı kişilerin suç işlemeye ön sırada olduğunu ve kullandığı madde etkisi ile ya da onu elde etmek için hırsızlık veya gasp olayına karıştığını, adam öldürdüğünü hatta sex işçisi olarak çalışmayı bile kabul ettiğini belirtmektedir. Bu veriler ışığında görülmüştür ki; madde bağımlılığı ve toplumun suç verileri arasında sıkı bir bağ vardır. Bunla ilgili olarak düzenlenen yasal düzenlemeler her ülkede farklıdır. Madde bağımlılığı ile ilgili olarak, maddeyi kullanma, temin etme ve üretimini yapma durumları için uygulanacak ceza şekilleri anayasa da ayrı ayrı belirtilmiştir. Bazı ülkeler de belirli bir doza kadar kullanım yasaldır, temini de bu nedenle ceza gerektirmez. Kimi ülkede ise hem kullanmak hem temin etmek ciddi yaptırımları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle her ülkenin uygulamış olduğu ceza yaptırımları bu nedenle farklılık göstermiştir.

UYUŞTURUCU MADDE

Uyuşturucu madde; çoğunlukla tıp alanında kullanılan bir tanım olmakla beraber, hukuki bir kavram niteliği de taşımaktadır. Yunanca Narke “Uyku” kelimesinden kök alan kelime, uyuşturucu etkisi bulunan ve kişide bağımlılık yaratan maddeleri içermektedir. (1) Tıp; uyuşturucu maddeyi, fizyolojik veya ruhsal bir rahatsızlığın tedavisinde kullanılan herhangi bir madde olarak tanımlayabilir. Ancak, uyuşturucu madde, zararlı bir biçimde, tedavide belirlenen dozun dışında veya gelişigüzel kullanılıyorsa, keyif verici olarak yararlanılıyorsa o zaman kavram uyuşturucu madde sorunu içinde değerlendirilmelidir.(2) Bugün ülkemizde bağımlılık yapıcı maddeler için genel olarak uyuşturucu tanımı kullanılmaktadır. Oysa uyarıcı maddeler de uyuşturucu maddeler gibi bağımlılık yaratan maddelerdir. Bu nedenle bu kavram içinde tüm bağımlılık yapan maddeleri de değerlendirmek doğru olacaktır. Tıp literatüründe bunlar psikoaktif madde olarak adlandırılmaktadır. Yabancı kaynaklarda bu maddelere önceleri drug adı verilmiştir. Ancak drug sözcüğü aynı zamanda “ilaç” karşılığında da kullanıldığı için önemli bir sorun olmuş ve bütün ilaçların drug kapsamı içinde değerlendirilmesinin yanlış olduğu görülmüştür. Son zamanlarda ise substance olarak adlandırılmaktadır.(3) Uyuşturucu maddeler konusunda Ceza Kanunları kesin tanım vermekten kaçınmışlardır.(4) Ancak, Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) bir tanıma giderek; doğal ya da sentetik bir ilacın mükerrer kullanılması sonucu kişiye ve topluma zarar veren, kronik zehirlenme hali yaratan maddeleri uyuşturucu madde olarak kabul etmiştir. Herhangi bir maddenin uyuşturucu madde olarak değerlendirilebilmesi için;

- Uluslararası antlaşmalara bağlı olan listelerde böyle bir maddenin tayin ve ilan edilmiş olması,
- Söz konusu maddenin toksik etkisinin bulunması,
- Gittikçe artan miktarlarda kullanılması için eğilim duyulması,

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

• Kullanılması halinde fiziki, psikolojik ya da her iki şekilde bağımlılık yapması, kesilmesi halinde ise bazı yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması gerekir.

Zararlı etkileri bilindiği halde uyuşturucu maddelere karşı duyulan sürekli alma isteğinin engellenememesine uyuşturucu madde bağımlılığı denir.

Uyuşturucu madde kullanan bireyde ortaya çıkan ilk belirtiler şunlardır:

-	Sık	sık	ruhsal	değişiklik,
-	Olumsuz		davranış	gösterimi,
-				Huzursuzluk,
-		Aşırı		hassasiyet,
-	Gerginlik, saldırganlık.			

Uyuşturucu

bağımlılığı

nedenleri:

Uyuşturucu bağımlılığının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişiklikler gösterebilir. Kişinin bu maddeye başlama nedeni çok masum bir istek arzu ve merak tatmin olduğu halde, bunları etkileyen diğer faktörler bağımlılık ortaya çıkarır.

Belli başlı bağımlılık nedenleri dört sınıfta toplanabilir.

Farmakolojik

nedenler

Biyoloji

Nedenler

Psikolojik Nedenler

Sosyal

Nedenler(5)

MADDE KULLANIMINA YATKINLIK

Kişilik bozukluğu, zayıf kişilik, iradesizlik madde kullanımına yatkınlık sebepleri değildir. Elbette bazı ortak özellikler bulunmaktadır. Ailesel özellikler, çevresel ve sosyoekonomik faktörler, davranış sorunları, olumsuz ergenlik deneyimleri gibi ana konular olarak etki yapmaktadır. Bunlar mutlak etkili faktörler değildir. Sadece madde kullanma riskini arttırmaktadırlar. Ailesel Özellikler; ailede madde kullanımı, psikiyatrik sağlık sorunu olan aile üyeleri, geniş ve kalabalık aileler, aile içi stresin fazla olması, aile içi şiddet, parçalanmış aileler, ebeveynlerden birisinin kaybı, baskıcı ya da aşırı koruyucu/kollayıcı aile, idealize edilen bir ebeveynin olmaması gibi faktörler. Çevresel Faktörler; gelir durumu, uygunsuz barınma ve sağlık koşulları, işi olmamak, madde kullanımının yüksek olduğu muhitlerde yaşamak gibi faktörler. Davranış Sorunları; duygularını ifade etmede güçlük, aşırı duyarlılık, stres ile başa çıkmada yetersizlik, ilişki kurmakta güçlük, özgüven düşüklüğü, isyankarlık, otoriteye tahammülsüzlük, dürtüsellik, kendini kontrol edememe, okul başarısızlığı, saldırgan davranışlarda bulunma, içe dönüklük, suç işlemeye yatkınlık, psikiyatrik sorunlar. Olumsuz Ergenlik Deneyimleri; özgüven eksikliği, başarısızlık duyguları, umutsuzluk, aile bireyleri ile kötü ilişkiler, değer görmeme.(6) Ancak yapılan birçok araştırma ve izlenimlere göre asıl etkenin ya da en önemli etkenin aile olduğunu görebiliyoruz. Aile bireylerden birinin ya da birkaçının madde ile ilgili olması, çocuğun ilerde buna ilgi duymasını arttırmaktadır. Aynı zamanda yanlış iletişim, sorunlu bir aile ortamı ve çocuğun kişisel gelişiminin yanlış yönlendirilmesi de çocuğun ilerde kendini ispatlamak için bu gibi maddeleri kullanım yolunu seçtiği bilinmektedir. Aslında neden ne olursa olsun bireyler genç yaşta madde kullanımına başlamakta ve hem çevresel hem sosyal hem de kendi hayatlarında büyük sorunların ortaya

çıkmasına neden olmaktadır. Bir toplum içerisinde suç oranları araştırıldığında karşımıza çıkan manzaranın asıl görüntüsünü bağımlılık oluşturmaktadır. Bu durumun hızla ilerlemesi toplumsal gerileme ve sosyoekonomik olarak ta büyük sorunlarla mücadele etme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Kısacası madde bağımlılığı ve toplumda ki suç oranı arasında ciddi bir bağlantı vardır.

MADDE VE SUÇ

Son yıllarda alınan önlemlere rağmen, alkol ve madde bağımlılığı, günümüzde insan sağlığını tehdit eden en önemli sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Alkol ve madde kullanımı suça yönelimi ve saldırgan davranışları artırabilir. Yasalar karşısında alkol ve madde kullanımı ve bağımlılığının saptanması büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde alkol ve madde bağımlılığında ceza sorumluluğu ve bağımlılık ile ilişkili kısıtlanma durumları yasalarla belirlenmiştir. (7) Son yıllarda alınan küresel önlemlere rağmen alkol ve madde bağımlılığı hâlâ insan sağlığını tehdit eden en önemli sorunlardan biridir. Yatkın kişilerde alkol, suça yönelimi ve saldırgan davranışları tetikleyebilir.(8) Maddenin suç ile ilişkisi kullanılan maddeye, ruhsal, çevresel özelliklere ve maddenin yarattığı yoksunluk krizine de bağlıdır. Kullanılan her maddenin vücut ve beyin üzerinde ki etkisi farklı olduğu gibi, kişide yarattığı yoksunluk belirtisi ve derecesi de farklılık göstermektedir. Bu nedenle bazı maddelerin yoğun etkileri ve yoksunluklarına bağlı olarak davranış değişiklikleri de gözlenmektedir.

Kişi maddeye ulaşamadığında yaşadığı yoğun yoksunluk krizi sebebiyle maddeyi temin etmek için paraya ihtiyaç duyar. Eğer bunu karşılayabilecek maddi birikimi yoksa madde ve yoksunluk etkisiyle hırsızlık, gasp, ya da gayrimenkullerini satacak duruma gelebilmektedir. Bu durumun kişinin suça sürüklenmiş olmasının en belirgin göstergesi olmakla beraber ilerde daha büyük suçların da habercisidir. Bu durum diğer maddeler için de geçerlidir ancak maddenin yoksunluk etkisi suça sürüklenmede en etkili nedenler arasındadır. Suça sürüklenme sadece hırsızlık ya da gasp olmamakla beraber sex işçiliği hatta cinayet işlemek gibi ağır suçlara da neden olmaktadır. Bunları başaramayan birey ise çoğu zaman yine maddenin etkisiyle kendi yaşamına son vermektedir. Bağımlı kişi, maddeyi alabilmek için, önce mevcut parasını bitirir. Parasını bitiren kişi yakınlarını kandırmaya başlar, yani yakınındaki insanları soyar, günü kurtarma adına hırsızlık yapmaya başlar, parasını maddeye yatırır. Fuhuş yaparak, bu yolla kazanılan parayı maddeye harcar. Ayrıca insanlar bağımlı yapılarak, madde karşılığında zorla fuhşa zorlanırlar, ve en önemlisi; Narkotik Atasözü: "HER İÇİCİ POTANSİYEL BİR SATICI ADAYIDIR!" Bu ne demek? Her içici para bulma uğruna etrafındaki insanı maddeyle tanıştırır. Maddeyle yeni tanışan bu insanın başka bir yerden satın alma imkânı yoktur. Böylece uyuşturucu satıcıları için yeni bir para kaynağı oluşturulmuş olur.(9) Madde kullanımı ve suç arasında neden sonuç ilişkisi gösterilememekle birlikte, suç ile madde kullanımı arasında bir ilişki olduğu ileri sürülmüştür.(10) Öte yandan madde kullanımının suça eğilimli davranışın bir parçası olduğu ancak suça neden olmadığı iddia edilmiştir. (11) Ancak bu ilişkinin derinlemesine tartışılması gerekir. Karşımıza iki önemli soru gelmektedir: Madde kullanıcıları aynı zamanda suç işleme potansiyeli olanlar mıdır? Yoksa suç işleme davranışı madde kullanımının bir sonucu mudur? Ülkemizde yapılan çalışmalarda madde kullanımı ile suç arasında bir ilişki görülmektedir.

İstanbul'da suç prevalansı yüz bin kişide 186.73 iken, 2180 madde bağımlısı arasında 1878 kişi hayatlarının bir döneminde en az bir kez suç işlediği gözlenmiştir (12)

Suç işleme kullanıcıyı yasa dışı grupların içine çekmektedir. Yaşamını sürdürmek için madde arayışı içinde olan bir eroin kullanıcısı eğer kullandığı maddeyi bırakmayı istemiyorsa, zorunlu olarak suç işlemek durumunda kalmaktadır. Bu ise hem bireyin kendisine, hem de topluma zarar veren bir davranış olmaktadır. Böyle bir kısır döngüyü kırmak için, zarar azaltma yöntemlerinin (harm reduction) yararlı olacağı düşünülebilir. Bu nedenle metadon vb yerine koyma tedavileri önem kazanmaktadır.(13)

TÜRKİYE'DE UYUŞTURUCU MADDE İLE İLGİLİ HUKUKİ YAPTIRIMLAR

Madde bağımlılığı içerisine girmiş insanlar çoğu zaman bu durumdan kurtulmak isterler. Ancak bunu yapmak için yeterli destek ve cesarete sahip değillerdir. Aile başta olmak üzere sosyal dışlanmaya da maruz kalan bireyin kurtulma çabası; nereye nasıl başvuracağını bilememekle başlar ve kendisinin bu bataklıktan asla kurtulamayacağını, kurtulsa bile toplumda bir yer edinemeyeceğini düşünerek kendini ölüme terk etmesi ile sonuçlanır. Ayrıca bunun yanı sıra, kanunla ters düşüp hukuki açıdan suç işlemiş olmanın verdiği yükümlülükle cezalandırılma korkusuyla çekinmektedirler. Oysa ki Türk Ceza Kanunu'nda bu konuyla ilgili olarak Etkin Pişmanlık başlığı altında gerekli düzenlemeler mevcuttur.

MADDE 192.

(1) Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçlarına iştirak etmiş olan kişi, resmî makamlar tarafından haber alınmadan önce, diğer suç ortaklarını ve uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin saklandığı veya imal edildiği yerleri merciiine haber verirse, verilen bilginin suç ortaklarının yakalanmasını veya uyuşturucu veya uyarıcı maddenin ele geçirilmesini sağlaması hâlinde, hakkında cezaya hükmolunmaz.

(2) Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan, kabul eden veya bulunduran kişi, resmî makamlar tarafından haber alınmadan önce, bu maddeyi kimden, nerede ve ne zaman temin ettiğini merciiine haber vererek suçluların yakalanmalarını veya uyuşturucu veya uyarıcı maddenin ele geçirilmesini kolaylaştırırsa, hakkında cezaya hükmolunmaz.

(3) Bu suçlar haber alındıktan sonra gönüllü olarak, suçun meydana çıkmasına ve fail veya diğer suç ortaklarının yakalanmasına hizmet ve yardım eden kişi hakkında verilecek ceza, yardımın niteliğine göre dörtte birden yarısına kadar indirilir.

(4) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan kişi, hakkında kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmaktan dolayı soruşturma başlatılmadan önce resmî makamlara başvurarak tedavi ettirilmesini isterse, cezaya hükmolunmaz.

TCK. MADDE 188

Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti

Uyuşturucu veya uyarıcı maddeleri ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak imal, ithal veya ihraç eden kişi, (Değişik ibare: 6545 - 18.6.2014 / m.66) "yirmi yıldan otuz yıla kadar" hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(2) Uyuşturucu veya uyarıcı madde ihracı fiilinin diğer ülke açısından ithal olarak nitelendirilmesi dolayısıyla bu ülkede yapılan yargılama sonucunda hükmolunan cezanın infaz edilen kısmı, Türkiye'de uyuşturucu veya uyarıcı madde ihracı dolayısıyla yapılacak

yargılama sonucunda hükmolunan cezadan mahsup edilir.

(3) Uyuşturucu veya uyarıcı maddeleri ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak ülke içinde satan, satışa arz eden, başkalarına veren, (Ek ibare: 5377 - 29.6.2005 / m.22) "sevk eden," nakleden, depolayan, satın alan, kabul eden, bulunduran kişi, (Değişik ibare: 6545 - 18.6.2014 / m.66) "on yıldan az olmamak üzere" hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. (Ek cümle : 6545 - 18.6.2014 / m.66) "Ancak, uyuşturucu veya uyarıcı madde verilen veya satılan kişinin çocuk olması hâlinde, veren veya satan kişiye verilecek hapis cezası on beş yıldan az olamaz."(DEĞİŞİK FIKRA RGT: 04.04.2015 RG NO: 29316 KANUN NO: 6638/11)

(4) a) Yukarıdaki fıkralarda belirtilen uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin eroin, kokain, morfin, sentetik kannabinoid ve türevleri veya bazmorfin olması, b) Üçüncü fıkradaki fiillerin; okul, yurt, hastane, kışla veya ibadethane gibi tedavi, eğitim, askeri ve sosyal amaçla toplu bulunulan bina ve tesisler ile bunların varsa çevre duvarı, tel örgü veya benzeri engel veya işaretlerle belirlenen sınırlarına iki yüz metreden yakın mesafe içindeki umumi veya umuma açık yerlerde işlenmesi, halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.

Uyuşturucu (Ek ibare: 5377 - 29.6.2005 / m.22) "veya uyarıcı" maddenin eroin, kokain, morfin veya bazmorfin olması halinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(5) (Değişik : 6545 - 18.6.2014 / m.66) Yukarıdaki fıkralarda gösterilen suçların, üç veya daha fazla kişi tarafından birlikte işlenmesi hâlinde verilecek ceza yarı oranında, suç işlemek için teşkil edilmiş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde verilecek ceza bir kat artırılır.

(6) Üretimi resmi makamların iznine veya satışı yetkili tabip tarafından düzenlenen reçeteye bağlı olan ve uyuşturucu veya uyarıcı madde etkisi doğuran her türlü madde açısından da yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanır. (Ek cümle: 5377 - 29.6.2005 / m.22) "Ancak, verilecek ceza yarısına kadar indirilebilir."

(7) Uyuşturucu veya uyarıcı etki doğurmamakla birlikte, uyuşturucu veya uyarıcı madde üretiminde kullanılan ve ithal veya imali resmi makamların iznine bağlı olan maddeyi ülkeye ithal eden, imal eden, satan, satın alan, (Ek ibare: 5377 - 29.6.2005 / m.22) "sevk eden," nakleden, depolayan veya ihraç eden kişi, (Değişik ibare: 6545 - 18.6.2014 / m.66) "sekiz" yıldan az olmamak üzere hapis ve yirmi bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(8) Bu maddede tanımlanan suçların tabip, diş tabibi, eczacı, kimyager, veteriner, sağlık memuru, laborant, ebe, hemşire, diş teknisyeni, hastabakıcı, sağlık hizmeti veren, kimyacılıkla veya ecza ticareti ile işgal eden kişi tarafından işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır. (14)

Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar

Zehirli madde katma

MADDE 185. - (1) İçilecek sulara veya yenilecek veya içilecek veya kullanılacak veya tüketilecek her çeşit besin veya şeylere zehir katarak veya başka suretlerle bunları bozarak

kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye düşüren kimseye iki yıldan onbeş yıla kadar hapis cezası verilir.

(2) Yukarıdaki fıkroda belirtilen fiillerin dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı olarak işlenmesi hâlinde, üç aydan bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

Bozulmuş veya değiştirilmiş gıda veya ilaçların ticareti

MADDE 186. - (1) Kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye sokacak biçimde bozulmuş, değiştirilmiş her tür yenilecek veya içilecek şeyleri veya ilâçları satan, tedarik eden, bulunduran kimseye bir yıldan beş yıla kadar hapis ve binbeşyüz güne kadar adlî para cezası verilir.

(2) Bu suçun, resmi izne dayalı olarak yürütülen bir meslek ve sanatın icrası kapsamında işlenmesi hâlinde, verilecek ceza üçte bir oranında artırılır.

Kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye sokacak biçimde ilâç yapma veya satma

MADDE 187. - (1) Kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye sokacak biçimde ilaç üreten veya satan kimseye bir yıldan beş yıla kadar hapis ve adlî para cezası verilir.

(2) Bu suçun tabip veya eczacı tarafından ya da resmi izne dayalı olarak yürütülen bir meslek ve sanatın icrası kapsamında işlenmesi hâlinde, verilecek ceza üçte bir oranında artırılır.

Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti

MADDE 188. - (1) Uyuşturucu veya uyarıcı maddeleri ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak imal, ithal veya ihraç eden kişi, on yıldan az olmamak üzere hapis ve yirmibin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır.

(2) Uyuşturucu veya uyarıcı madde ihracı fiilinin diğer ülke açısından ithal olarak nitelendirilmesi dolayısıyla bu ülkede yapılan yargılama sonucunda hükmolunan cezanın infaz edilen kısmı, Türkiye'de uyuşturucu veya uyarıcı madde ihracı dolayısıyla yapılacak yargılama sonucunda hükmolunan cezadan mahsup edilir.

(3) Uyuşturucu veya uyarıcı maddeleri ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak ülke içinde satan, satışa arz eden, başkalarına veren, nakleden, depolayan, satın alan, kabul eden, bulunduran kişi, beş yıldan onbeş yıla kadar hapis ve yirmibin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır.

(4) Uyuşturucu maddenin eroin, kokain, morfin veya bazmorfin olması hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(5) Yukarıdaki fıkralarda gösterilen suçların, suç işlemek için teşkil edilmiş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(6) Üretimi resmi makamların iznine veya satışı yetkili tabip tarafından düzenlenen reçeteye bağlı olan ve uyuşturucu veya uyarıcı madde etkisi doğuran her türlü madde açısından da yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanır.

(7) Uyuşturucu veya uyarıcı etki doğurmamakla birlikte, uyuşturucu veya uyarıcı madde üretiminde kullanılan ve ithal veya imali resmî makamların iznine bağlı olan maddeyi ülkeye ithal eden, imal eden, satan, satın alan, nakleden, depolayan veya ihraç eden kişi, dört yıldan az olmamak üzere hapis ve yirmibin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır.

(8) Bu maddede tanımlanan suçların tabip, diş tabibi, eczacı, kimyager, veteriner, sağlık memuru, laborant, ebe, hemşire, diş teknisyeni, hastabakıcı, sağlık hizmeti veren, kimyacılıkla

veya ecza ticareti ile işğal eden kişi tarafından işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

Tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbiri uygulanması

MADDE 189. - (1) Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçlarının bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma

MADDE 190. - (1) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırmak için;

- a) Özel yer, donanım veya malzeme sağlayan,
- b) Kullanıcıların yakalanmalarını zorlaştıracak önlemler alan,
- c) Kullanma yöntemleri konusunda başkalarına bilgi veren,

Kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Bu maddede tanımlanan suçların tabip, diş tabibi, eczacı, kimyager, veteriner, sağlık memuru, laborant, ebe, hemşire, diş teknisyeni, hastabakıcı, sağlık hizmeti veren, kimyacılıkla veya ecza ticareti ile işğal eden kişi tarafından işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(3) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını alenen özendirilen veya bu nitelikte yayın yapan kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmamak

MADDE 191. - (1) Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan, kabul eden veya bulunduran kişi, bir yıldan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Kendisi tarafından kullanılmak üzere uyuşturucu veya uyarıcı madde etkisi doğuran bitkileri yetiştiren kişi, bu fıkra hükmüne göre cezalandırılır.

(2) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan kişi hakkında, tedaviye ve denetimli serbestlik tedbirine hükmolunur.

(3) Hakkında tedaviye ve denetimli serbestlik tedbirine hükmedilen kişi, belirlenen kurumda uygulanan tedavinin ve denetimli serbestlik tedbirinin gereklerine uygun davranmakla yükümlüdür. Hakkında denetimli serbestlik tedbirine hükmedilen kişiye rehberlik edecek bir uzman görevlendirilir. Bu uzman, güvenlik tedbirinin uygulama süresince, kişiyi uyuşturucu veya uyarıcı maddenin kullanılmasının etki ve sonuçları hakkında bilgilendirir, kişiye sorumluluk bilincinin gelişmesine yönelik olarak öğütte bulunur ve yol gösterir; kişinin gelişimi ve davranışları hakkında üçer aylık sürelerle rapor düzenleyerek hâkime verir.

(4) Tedavi süresince devam eden denetimli serbestlik tedbirine, tedavinin sona erdiği tarihten itibaren bir yıl süreyle devam olunur. Denetimli serbestlik tedbirinin uygulanma süresinin uzatılmasına karar verilebilir. Ancak, bu durumda süre üç yıldan fazla olamaz.

(5) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan kişi hakkında kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmaktan dolayı hükmolunan ceza, ancak tedavi ve denetimli serbestlik tedbirinin gereklerine uygun davranmaması hâlinde infaz edilir. Kişi etkin pişmanlıktan yararlanmışsa, davaya devam olunarak hakkında cezaya hükmolunur.

Etkin pişmanlık

MADDE 192. - (1) Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçlarına iştirak etmiş olan kişi, resmî makamlar tarafından haber alınmadan önce, diğer suç ortaklarını ve uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin saklandığı veya imal edildiği yerleri merciine haber verirse, verilen bilginin suç ortaklarının yakalanmasını veya uyuşturucu veya uyarıcı maddenin ele geçirilmesini sağlaması hâlinde, hakkında cezaya hükmolunmaz.

(2) Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan, kabul eden veya bulunduran kişi, resmî makamlar tarafından haber alınmadan önce, bu maddeyi kimden, nerede ve ne zaman temin ettiğini merciine haber vererek suçluların yakalanmalarını veya uyuşturucu veya uyarıcı maddenin ele geçirilmesini kolaylaştırırsa, hakkında cezaya hükmolunmaz.

(3) Bu suçlar haber alındıktan sonra gönüllü olarak, suçun meydana çıkmasına ve fail veya diğer suç ortaklarının yakalanmasına hizmet ve yardım eden kişi hakkında verilecek ceza, yardımın niteliğine göre dörtte birden yarisına kadar indirilir.

(4) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan kişi, hakkında kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmaktan dolayı soruşturma başlatılmadan önce resmî makamlara başvurarak tedavi ettirilmesini isterse, cezaya hükmolunmaz.

Zehirli madde imal ve ticareti

MADDE 193. - (1) İçeriğinde zehir bulunan ve üretilmesi, bulundurulması veya satılması izne bağlı olan maddeyi izinsiz olarak üreten, bulunduran, satan veya nakleden kişi, iki aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Sağlık için tehlikeli madde temini

MADDE 194. - (1) Sağlık için tehlike oluşturabilecek maddeleri çocuklara, akıl hastalarına veya uçucu madde kullananlara veren veya tüketimine sunan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.(15)

2014 yılında güncellenen Türk Ceza Kanunu, 2015 yılında daha fazla düzenlemeyle birlikte, uyuşturucu kullanan veya kişisel kullanım için ilaç satın alan, alan ya da sahip olan kişiler için iki ila beş yıl hapis cezası öngörmektedir. Ayrıca, hapishaneye alternatif olarak 2014 yılından beri bir defadan fazla kullanılmayacak olmasına rağmen, üç yıla kadar tedavi ve / veya tahliye seçeneği de bulunmaktadır. Uyuşturucu kullanıcıları tedaviyi reddederlerse veya şartlı tahliye şartlarına uymuyorlarsa, mahkemeler hapis cezasına çarptırılabilir. 2016 yılında, bağımlı bir kullanıcı soruşturmadan önce tedavi talep ederse hiçbir cezanın uygulanmayacağı açıklığa kavuşturulmuştur; Bu gibi durumlarda sağlık çalışanları, suçu bildirmek zorunda değildir. İlaçların üretimi ve ithalatı veya ihracatı 20-30 yıl hapis cezası ile cezalandırılır ve 10 yaşından küçük olmayan bir cümle ile satış veya tedarik veya bir reçet olmayan kişiye ilaç verilirse 15 yaşından az olmamalıdır. Bu durumda, cezalar uyuşturucu türü ile bağlantılı olup, söz konusu ilaçlar kokain, eroin, morfin veya morfin bazı veya sentetik kannabinoidler ise bu cümleleri% 50 arttırmak için özel bir gereksinim vardır; Bir grup insanın dahil olduğu veya mahkum edilenlerin doktorlar, eczacılar, sağlık memurları vb. gibi yasalarca düzenlenen pozisyonlarda olduğu benzer bir artış da söz konusu olur. Organize suç işlenirse, ceza ikiye katlanır.

BAZI BALKAN ÜLKELERİNDE UYUŞTURUCU MADDE İLE İLGİLİ HUKUKİ YAPTIRIMLAR

HIRVATİSTAN

Hırvatistan'da uyuşturucu kontrolü çoğunlukla iki yasal işlemle karşılanmaktadır: Uyuşturucuyla Mücadele Yasası (LCDA) ve Ceza Kanunu. 2001 yılının Kasım ayında kabul edilen ve o zamandan bu yana güncellenen LCDA, ilaçların, maddelerin ve öncülerin üretimi, ticareti ve ticareti için koşulları düzenlemektedir. Yetkisiz uyuşturucu yetiştirme, bulundurma ve insan ticaretini yasaklar ve uyuşturucu ticareti düzenlemelerini ihlal eden tüzel kişiler için ve psikoaktif ilaçlar bildirmeden sınırdan geçen kişiler için para cezaları sağlar. Ocak 2013'ten itibaren, kişisel kullanım için küçük miktarlarda uyuşturucu bulundurma suç teşkil etmemektedir, ancak LCDA kapsamında kaba bir davranış olarak sınıflandırılmıştır ve 650 Euro ile 2 600 Euro arasında bir ceza ile cezalandırılmaktadır. Her durumda devlet savcısı veya mahkeme tarafından 'küçük' olarak sınıflandırılır. Satılmak istemeyen ilaçların yasa dışı üretimi ve işlenmesi, altı aydan beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılabilir. Satış yapma niyetiyle yasadışı üretim, işleme, bulundurma, ithalat ve ihracat, 1-12 yıl hapis cezası ile cezalandırılır; bu, çocukların veya bir ağın katılımı veya ağır sağlık hasarı olasılığı da dahil olmak üzere, ağırlaştırıcı koşullar altında, artabilir. üç yıl hatta 5-15 yıl hapis cezası; organize suçlara katılım, bunu 20 yıla kadar artırabilir.

ÇEK CUMHURİYETİ

2010 yılından beri yürürlükte olan Ceza Yasası (40/2009 sayılı Kanun), Çek Cumhuriyeti'nde uyuşturucuya bağlı suçları kapsayan başlıca eylemdir. Ceza Kanunu, uyuşturucu kaçakçılığı, uyuşturucu bulundurma, uyuşturucu bulundurma koşulları, kovuşturmanın yürütülmesi, ceza türleri, vb. Gibi uyuşturucuya bağlı suçların çeşitli yönlerini düzenlemektedir. Uyuşturucu madde ve psikoaktif maddelerin ve öncülerinin yasal olarak ele alınması yasal düzenlemelere tabidir. Bağımlı Maddeler Yasası (67/1998 sayılı Kanun) uyarınca. Uyuşturucu kullanımı, Çek Cumhuriyeti'nde bir suç değildir ve kişisel kullanım için küçük miktarlarda bulundurulması, İhlaller Yasası (200/1990 sayılı Kanun) uyarınca cezai olmayan bir suçtur ve 15.000 CZK'ya kadar para cezası ile cezalandırılır. 555). Ceza Kanunu, esrar ve diğer kişisel uyuşturucu suçları için diğer uyuşturucular arasında bir ayırım getirmiştir: 'küçükten büyük' esrar maddesi bulundurma, bir yıla kadar hapis cezasına çarptırılırken, diğer maddelere sahip olmak iki yıla kadar cezalandırılabilir. "hapis cezası (ya da ilaç miktarı" önemli "ise iki ila sekiz yıl). 2014 yılında, Yüksek Mahkeme 'küçükten büyük miktarları' normal dozda fazlalık 'olarak yorumlamış ve daha önce yürürlükte olan bir hükümet yönetmeliğinden (Anayasa Mahkemesi tarafından) tüm miktar limitlerini kabul etmiştir. Mahkemeye bir dizi genel hapis cezası seçeneği vardır (örneğin, cezaya çarptırılmış cezalar, toplum hizmeti ve tedaviye tabi tutulanlar). Zorunlu tedavi ile güvenli bir şekilde gözü altına alınması, uyuşturucuya bağımlı olan ve sosyal açıdan tehlikeli olduğu düşünülen kişilerin suçlarına olası bir cevaptır; Gözaltı ayrıca çocuk suçluları için bir seçenektir. Uyuşturucu arzındaki cezalar, çeşitli ağırlaştırıcı koşullara bağlı olarak, bir ila beş yıl ile 10-18 yıl arasında hapis cezası arasında değişir.

Örneğin, bir suçlunun, önceki bir mahkumiyetin üç yıl içinde yeni bir suç işlemesi durumunda cezalandırma daha şiddetli olabilir.

MACARİSTAN

Yeni Ceza Kanunu, 1 Temmuz 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Uyuşturucu kontrol bölümleri, insan ticaretinin, bulundurulmasının, küçüklerin uyuşturucu veya benzeri maddelerin kullanılmasına teşvik edilmesi, üretimin desteklenmesi, öncüleri, yeni psikoaktif maddeleri (NPS) ve performans geliştirmeyi (doping) kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.).Tüketim, iki yıla kadar hapis cezasına çarptırılan cezai bir suç olarak yeniden tanıtıldı (2003 Ceza Yasası'ndan silinmişti). Az miktardaki cezalar söz konusu olduğunda cezaevi hâlâ iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır, ancak suçun belli koşullar altında işlenmesi halinde iki ila sekiz yıla kadar artarak, temel suçlar için bir ila beş yıl sürebilir. ve suçun daha fazla miktarda uyuşturucu içerdiği durumlarda 5-15 yıl. Benzer cezalar tedarik suçları için kullanılabilir, ancak büyük miktarlar söz konusu olduğunda belirli koşullar ve ömür boyu hapis cezası varsa 5-20 yıl hapis cezasına çarptırılır. 2003 yılında uygulamaya konulan uyuşturucu kullanıcıları tarafından işlenen suçlar için çeşitli düşük azami cezalar 2013 yılında yürürlükten kaldırılmıştır; ancak, Mahkeme, ceza uygularken failin uyuşturucu kullanımını dikkate alabilir. 2013 tarihli Ceza Kanununun yeni bir bölümü, üretim için üç yıla kadar hapis cezası ve (Ocak 2014'ten bu yana) arz için bir ila beş yıl ve az miktarda NPS'den daha fazlasına sahip olmak için üç yıla kadar bir ceza öngörmüştür. ('küçük miktar' 2017'de 10 g'dan 2 gr'a düşürülmüştür). Azınlıkların üç yıldan iki yıla indirgenmesine rağmen, “narkotik bir etkiye sahip ancak uyuşturucu olarak sınıflandırılmayan bir madde veya ajan” ın kullanılması için küçüklerin tahrik edilmesini cezalandıran bölüm korunmuştur.

YUNANİSTAN

1987 tarihli Yunan uyuşturucu yasası ve değişiklikleri 1993, 2006, 2009 ve 2013 yıllarında önemli ölçüde değiştirilmiştir. Kanun, kişisel kullanım ve ticari kullanım için uyuşturucu bulundurma / edinme arasında ayırım yapar ve ceza buna göre değişir. Genel olarak, 2013 yasası (4139/2013 sayılı Kanun) daha fazla yaptırım uygular. Yalnızca, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için miktarları veya yalnızca kişisel kullanım için haklı sayılar ve alanlarda esrar bitkilerini yetiştirmek amacıyla, uyuşturucu kullanan ya da yalnızca kişisel kullanım için ilaçları alan ya da başka bir şekilde işleyen kişilerin hapishanede beş aydan fazla olmamak üzere cezalandırılabileceğini öngörür. Suç, suçlunun sabıka kaydına beş yıllık bir süre içinde başka bir suç işleyememesi koşuluyla kaydedilmez. Soruşturma yargıcının emri üzerine, Suçlular, cezaevi ortamında faaliyet gösteren özel bir tedavi birimine veya yasal olarak tanınan bir kurum tarafından işletilen bir toplum uyuşturucu tedavi programına kabul edilebilir (yasa, tanınmış ilaç kuruluşlarını belirtir). Tedavi gören suçlular için cezanın uygulanması askıya alınabilir. 2013 yılında yapılan değişiklik aynı zamanda, önceki yasadaki kişisel kullanım için tüm madde miktarlarının tanımlarını kaldırmıştır; Bu karar, maddeye, miktarına ve saflığına ve suçlunun ihtiyaçlarına bağlı olarak hâkimlere bırakılmıştır. Uyuşturucu tedarikinden hüküm giyenler, bir grupta bağımlı veya paylaşımında bulunmuşlarsa en az üç yıl hapis veya en az sekiz yıl hapis cezasına çarptırılabilir. Tıp uzmanlarının, öğretmenlerin, ilaç terapistlerinin vb. Ticareti gibi çok özel durumlarda ömür boyu hapis

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

cezası mümkündür. Ayrıca, 50.000 Avro ile 500.000 Avro para cezası, özel durumlarda 1 milyon Avro'ya ulaşır.

POLONYA

Polonya'da uyuşturucu bulundurma ve tedarik, 29 Temmuz 2005'te Uyuşturucu Bağımlılığı ile Mücadele Yasası ile düzenlenmiştir. Herhangi bir uyuşturucu bulundurma, hatta kişisel kullanım için küçük bir miktar bulundurma, üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Küçük davalarda, suçluya para cezası verilebilir veya bir yıla kadar özgürlükten yoksun bırakma veya özgürlükten yoksun bırakma cezasını gerektiren bir cezanın infaz edilmesi emredilebilir. 2011'de yürürlüğe giren Madde 62 (a), şahıslar, küçük miktarlarda narkotik ilaçlar veya özel kullanım için psikotropik madde bulundurmaya suçlanıyorsa, savcı ve yargıcın cezai prosedürleri durdurma seçeneğini sunar. Bununla birlikte mahkeme, bir uyuşturucu madde kullanıcısını tedavi görmeye zorlayacaktır. Polonya uyuşturucu kanunu, 'cezadan ziyade muamele' ilkesini uygular. Madde 72, bir suçlunun işlem görmesine rağmen yargılamaların askıya alınmasına izin verir. Uyuşturucu kaçakçılığı, suçun ağırlığına, uyuşturucu miktarına ve amacın bir kazanç elde edip etmediğine bağlı olarak, altı ay ile 12 yıl arasında ceza ve para cezası ile cezalandırılır. Bu hükmün ihlali durumunda, fail, para cezasına çarptırılabilir, özgürlük sınırlamasına tabi olabilir veya en fazla bir yıl hapis cezasına çarptırılabilir. İlaç miktarının önemli olduğu durumlarda, fail 12 yıla kadar hapis cezasına çarptırılabilir.

ROMANYA

Romanya'da, 2004'ten beri cezalar 'risk' veya 'yüksek risk' türü ile ilişkilendirilmiştir ve tanıya göre kullanıcı ve bağımlıların ayrı kavramları vardır. 2014'ten itibaren Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikler, tedarik suçları için birkaç ceza aralığını azaltmıştır. Uyuşturucu tüketimi yasak, ancak hiçbir ceza belirtilmiyor. 'Risk' uyuşturucuların kişisel kullanımı için bulundurma durumunda, mahkeme üç aydan iki yıla kadar hapis cezası veya hapis cezasına çarptırılırken, 'yüksek riskli' uyuşturucu madde bulundurmaya altı aydan üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılır. . Bu suçlardan herhangi birinden hüküm giymiş bir uyuşturucu kullanıcısı, entegre bir yardım programına katılmayı kabul ederek cezaevinden kaçınabilir; Uyuşturucu kullanıcısının rızası böyle bir programa dahil edilmek için ön şarttır. Bu, 2014 yılından itibaren yeni Ceza Kanununda açıklanmıştır ve açıkça tanımlanmıştır. "Risk" ilaçlarının üretimi ve satışı ile ilgili tüm eylemler iki ila yedi yıl hapisle cezalandırılırken, "yüksek riskli" ilaçlar için aralık 5-12 yıldır. 'Riskli' ilaçların ithalatı veya ihracatı, 3-10 yıl hapis cezası ile cezalandırılır, bu da 'yüksek riskli' ilaçlar durumunda 7-15 yıla çıkar.

SLOVAKYA

2005 yılında, Ceza Kanununun 171. maddesi, sahip olunan uyuşturucu miktarına göre, kişisel kullanım için yetkisiz olarak sahip olunan cezayı değiştirmiştir: en fazla üç katına karşılık gelen bir miktarın kişisel mülkiyetine üç yıla kadar hapis cezası verilebilir. kişisel kullanım için olağan tek doz ve kişisel kullanım için her zamanki tek dozun maksimum 10 katına tekabül eden bir miktarın kişisel bulundurulması için beş yıla kadar hapis cezası verilebilir. Hapis cezası hükümleri 'nihai tazminat' olarak kalmasına rağmen, ev hapsi ve toplum hizmeti gibi yeni cezalar uygulanabilir. 10 dozun üzerinde herhangi bir miktarda bulundurma, Bölüm 172'ye göre ücretlendirilmelidir. Ceza Kanunu'nun 172. bölümü, uyuşturucu kaçakçılığı,

tedariki veya üretimi için 3-10 yıl hapis cezası öngörmektedir. 2013 yılında cezaevine alternatiflerin uygulanabilmesi için asgari ceza dört yıldan üç yıla indirildi. Ceza, söz konusu değere ve ağırlaştırıcı koşullara (suçun tekrarı, küçüklerin katılımı) bağlı olarak 10-15 yıl hapis veya 15-20 yıl arasında artar ve suçun işlendiği takdirde suçun işlendiği takdirde 25 yıla kadar uzatılır. organize bir grup. Bazı ciddi suçlar için üç mahkumiyet, 25 yıl boyunca ya da hatta ömür boyu otomatik hapis cezasına neden olabilir.

BULGARİSTAN

Narkotik Maddeler ve Öncüller Kontrol Kanunu, İlaçla alan farklı kişilerin rollerini, 2010 yılında geçirildi 1999 Ek değişiklikler, onaylanmış diğer ulusal yasal düzenlemelere belgeyi uyumlaştırılmış ulusal ve bölgesel düzeylerde ilaç koordinasyon mekanizmalarını netleştirilmiştir ilgili faaliyetler ve ulusal odak noktasının oluşturulması; birkaç yeni kontrollü madde ve bitki dahil edildi. 2006 yılında kabul edilen bir değişiklik, uyuşturucu bulundurma yaptırımlarını azaltmış ve aynı zamanda yüksek riskli ve orta riskli maddeler arasındaki farkları da dikkate almıştır. Ceza Kanunu uyarınca yargılanan küçük davalar, 1 000 BGN'ye kadar (511 Avro) bir para cezasına çarptırılabilir; aksi halde, herhangi bir ilaç bulundurma bir ile altı yıllık yüksek riskli maddeler için hapis ve beş yıllık tarafından tarafından orta riskli maddeler halinde hapis cezalandırılır. Yüksek riskli maddeler için iki ila sekiz yıl hapis cezası, orta riskli maddeler için ise bir ila altı yıl arasındadır, ancak özellikle büyük miktarlarda veya diğer ağırlaştırıcı durumlarda 15 yıla kadar hapis cezasına yol açabilir.

SLOVENYA

Slovenya'da, kendi kullanımı ve tüketimi için az miktarda ilaç bulundurma suç sayılmaz. Slovenya'nın Yasa Dışı Uyuşturucu Maddelerinde Üretimi ve Ticareti, yasadışı uyuşturucu bulundurma, bireysel kullanım için küçük bir miktar bulundurma ve tıbbi tedavi veya tedaviyi tercih eden bir kişi tarafından bireysel kullanım için küçük bir miktarın bulundurulması için ayrı tanımlara sahiptir. sağlık veya sosyal program. Yasa dışı bir uyuşturucu bulundurma, Yasa Dışı Uyuşturucu Maddelerinde Üretim ve Ticaretin 33 üncü maddesi kapsamında küçük bir suç sayılır ve para cezası ile cezalandırılır. Örneğin, bir kerelik kişisel kullanım için küçük miktarlarda yasadışı uyuşturucu bulundurma, 42 EUR ile 209 Euro arasında bir para cezasına yol açabilir. 2008 yılında kabul edilen Ceza Kanunu, iki cezai suç tanımlar: yasadışı uyuşturucuların üretimi ve ticareti (Madde 186) ve yasadışı uyuşturucuların tüketimini kolaylaştırmak (Madde 187). Madde 186, satış amacı, yeniden satma niyetine sahip olma vb. İle yasadışı uyuşturucuların satışı, üretimi ve satın alımını kapsar, bunların hepsi 1-10 yıl hapis cezasıyla cezalandırılır, ya da suç, belirli yerler veya savunmasız kişilerin katılımı gibi ağırlaştırıcı koşulları tanımladı. Ceza Kanununun 187. Maddesi, yasadışı uyuşturucu tüketimine yönelik suçlar, küçüklerin yasadışı uyuşturucu tüketmesi için tesislerin sunulması suçları olarak değerlendirir ve bu suçlar altı ay ile sekiz yıl arasında hapis cezası ile cezalandırılır. Savunmasız kişileri veya bir suçlunun pozisyonlarını suistimal eden suçlar, 1-12 yıl hapis cezası ile cezalandırılır. Ceza Kanunu, 2011 yılı Kasım ayında yasa dışı uyuşturucu kullanımının kolaylaştırılmasının, bir uyuşturucu tedavisi programı kapsamında olması ya da ilgili yasaya uygun ilaçların kontrollü kullanımını içerdiği ve bu çerçevede uygulandığı takdirde cezalandırılmayacağını sağlanması amacıyla değiştirilmiştir. veya

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

kamu sağlığı yetkililerinin gözetimi altında. Prensip olarak, bu yeni değişiklik Slovenya'da uyuşturucu tüketim odalarının kurulmasına izin verebilir. (16)

SUÇLARIN SAYISI (SUÇLAR-SUÇLULAR)
UYUŞTURUCU SUÇLARI

Drug law offences > Number of Offences > Offences

Country	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Bulgaria	4886	4195	9340	9521	8322	6167	6577
Croatia	11551		9999	8229	7295	7767	7784
Czech Republic	5564	5549	7438	6803	5317	5003	4200
Greece	17741	23748	22422				
Hungary	6473	6617	6487	5545	5219	5989	5789
Poland	31008	30638	29060	71807	76239	74535	72375
Romania	4002	4224	2407	2459	2872	3456	3852
Slovakia							
Slovenia	4235	4235	4519	5329	5392	5616	4174
Turkey	81222	73017	77664	98933	83133	67099	

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SUÇLARIN SAYISI (SUÇLAR-SUÇLULAR) UYUŞTURUCU SUÇLULARI

Drug law offences > Number of Offences > SUÇLULAR

Country	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Bulgaria	3759						
Croatia	10078		8555		5545	5715	5423
Czech Republic	4499	3816	3925	6887	4350	3928	4550
Greece	15482	14704	14589	14138	13451	12805	13580
Hungary	6167	6043	6078	5141	4805	5594	5291
Poland	29399	26741	28398	27375	29340	29146	26865
Romania-A	7140	6718					
Romania-B			627	913	1096	853	718
Slovakia		969	1147	1191	1214	1204	1135
Slovenia	3903	3903	4228		5657	5919	4040
Turkey	114276	108003	117686	148121	130049	105665	

TÜRÜNE GÖRE SUÇLAR (KULLANIM-TEMİN) KULLANIM SUÇLARI

Drug law offences > Offences By Type > KULLANIM

Country	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Bulgaria			5432	5249	4906	3716	4077
Croatia	8722	6709	7292	5546	5189	5269	5132
Czech Republic	881	856	2836	2600	1911	1544	1364
Greece	13213	17386	16872				
Hungary	5219	4985	2425	4868	4584	5231	4952
Poland	27460	27133	25274		50614	50086	46847
Romania-A							
Romania-B				58	61	59	76
Slovakia		416	565	537	626	626	629
Slovenia	3730	3730	4069	4010	3606	3691	3707
Turkey	61962	54972	60447	81363	71734	58204	

4. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TÜRÜNE GÖRE SUÇLAR (KULLANIM-TEMİN) TEMİN SUÇLARI

Drug law offences > Offences By Type > ARZ

Country	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Bulgaria	4886		1330	2048	1529	1275	1325
Croatia	2829	2842	1899	2683	2106	2498	2652
Czech Republic	4635	4668	4566	4110	3381	3428	2812
Greece	4528	6362	5550				
Hungary	1167	1371	3953	677	570	721	762
Poland	3444	3429	3715		22944	22646	23049
Romania-A							
Romania-B			547	855	820	506	479
Slovakia		533	559	615	541	551	490
Slovenia	505	505	430	1319	1786	1719	1292
Turkey	19260	18045	17217	13840	11397	8895	

(16)

SONUÇ

Tüm Dünya’ da hızla yayılan madde bağımlılığı, ülkemizde de büyük bir sorun. Maddenin temini ve bunun ticaretini engellemek adına yapılan tüm çalışmalara rağmen ne yazık ki önüne tam olarak geçilememiştir. Ülkemizde bağımlı olma yaşı çok erken yaşlara düşmüş ve bu yaşlardaki bağımlı bireylerin suç işleme potansiyeli de artmıştır. İşlenen bu suçlar için hukuki açıdan gerekli sınırlamalar ve yaptırımlar belirlenmiştir. Sadece bağımlı bireylerin işledikleri suçlar için değil aynı zamanda uyuşturucu madde ticareti yapanlar için de gerekli yaptırımlar belirlenmiştir. Dünya genelinde yapılan istatistikler içinde ülkemiz ve bazı balkan ülkelerinin bu konularda belirlemiş olduğu hukuki yaptırımları bu çalışmamızda inceledik. Avrupa uyuşturucu ve uyuşturucu bağımlılığın vermiş olduğu istatistik bilgilerine göre suç oranlarının bağımlılığa bağlı olarak arttığı ve aralarında çok önemli bir bağ olduğu görülmektedir. Ancak ülkelerin hukuk yapısının farklı olması nedeniyle verilen cezai yaptırımlar tabi ki farklılık göstermekte. Bazı ülkelerde madde kullanıyor olmak suç bile sayılmamakta. Bazı ülkelerde para cezası yeterli olurken bazı ülkelerde daha katı yaptırımlar olmakta ve hapis cezası verilmektedir. Ceza yaptırımları ne olursa olsun ülkeler kendilerine kendi kültürlerine göre önleme çalışmaları yapmaktadır. Buna rağmen alınan önlemler yeterli olmamakta ve işlenen suçların geri planın da bağımlılık çıkmaktadır. Bu nedenle hukuki düzenlemelerden daha önce yapılması gereken, ülke genelinde bağımlı birey sayısını

azaltmak, onları sosyal dışlanmaya maruz bırakmadan, gerekli destek ve imkanları sağlayarak bir birey olarak yeniden topluma kazandırmak gerekmektedir. Çünkü bir ülke gençleri ne kadar bağımsız olursa, o ülkede yaşam ve başarı da o kadar bağımsız olur.

KAYNAKÇA

- 1- DÖNMEZER, S., (1975) Kriminoloji, Yeniden gözden geçirilmiş beşinci baskı, İstanbul.
- 2- GÜNAL, H.Y., (1976) Uyuşturucu Madde Suçları, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara.3
- 3- ÖGEL, K., (1997) Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık, İletişim Yayıncılık, Şefik Matbaası,
- 4- EREM, F., TOROSLU, N. (1973) Türk Ceza Hukuku, Özel Hükümler, Ankara.
- 5-<https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/uyusturucu-bagimliliği-nasil-anlasilir/16>
- 6-<http://www.aep.gov.tr/wp-content/uploads/2012/10/MaddeKullan%C4%B1m%C4%B1.pdf>
- 7- Demirel Ö. F. , Balcıoğlu İ. Alkol ve Madde Bağımlılığında Ceza Sorumluluğu ve Fiil Ehliyeti DOI: 10.5455/NYS.20150309011520 March 09, 2015
- 8- Tosun M, Çetin A, Konuk N. Alkol ve Madde Bağımlılığının Adli Psikiyatrik Yönleri. Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics 2011; 4(1):81-90
- 9-<http://www.samsun.pol.tr/Sayfalar/Uyu%C5%9Fturucu-Madde-ile-M%C3%BCcadele.aspx>
- 10- Milgram GG (1993). Adolescents, alcohol and aggression. J Stud Alcohol Suppl, Sep;11:53- 61
- 11- Risser D, Bonsch A, Schneider B (1995). Does drug abuse lead to criminal behavior? An analysis based on criminal registers of 117 drug-related deaths, examined in 1992 at the Institute of Forensic Medicine in Vienna, Austria. J Forensic Sci May;40(3):378-81
- 12- Alpay N, Karamustafalıoğlu N, Kükürt R (1995) Madde bağımlılarında suç. Düşünen Adam. 8: 16-17
- 13- Kültegin Ögel, Defne Tamar, Cüneyt Evren, Aytekin Sır Madde Kullanımı ve Suç 3P dergisinin Aralık 1999 sayısında ek sayı olarak.
- 14-<http://www.turkhukuksitesi.com/mevzuat.php?mid=5136>
- 15- <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>
- 16- <http://www.emcdda.europa.eu/>